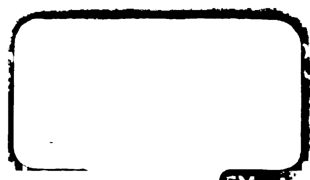

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIVEN AV

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

SVEN TUNBERG

UNDER MEDVERKAN AV

SAM. CLASON
STOCKHOLM

NILS EDÉN
STOCKHOLM

TORVALD HÖJER
STOCKHOLM

LUDVIG STAVENOW
UPPSALA

FYRTIOANDRA ÅRGÅNGEN

1922

STOCKHOLM 1922
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
220168

INNEHÅLL.

Avhandlingar.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Översikter och granskningar.

Bilagor.

Rättelse.

Årg. 41, s. 309, rad 4 nedifrån står *Svenska*, läs *Smärre*.

I avdelningen »Underrättelser» behandlade skrifter och uppsatser.

Använda förkortningar:

DHT	=	[Dansk] Historisk Tidsskrift.
DS	=	Diplomatarium Suecanum.
GVR		Gustav Vasas Registratur.
HH		Historiska Handlingar.
HR	=	Hanserecesse.
HSH		Handlingar rörande Skandinaviens historia.
HT	=	Historisk Tidskrift.
KFÅ		Karolinska förbundets årsbok.
KÅ		Kyrkohistorisk Årsskrift.
NHT		[Norsk] Historisk Tidsskrift.
OPSS	=	Olaus Petri samlade skrifter.
RPB		Riksarkivets pergamentsbrev.
RR	=	Riksregistraturet.
SRA		Svenska riksdagsakter.
SRAP		Svenska ridderskapets och adelns protokoll.
SRP		Svenska riksrådets protokoll.
SRS	=	Scriptores Rerum Suecicarum.
VHAAH		Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens Handlingar.
K. A.		Kammararkivet.
K. B.		Kungl. Biblioteket.
Kr. A.		Krigsarkivet.
R. A.		Riksarkivet.
L. U. B.		Lunds universitetsbibliotek.
U. B.		Uppsala universitetsbibliotek.

ʃveriges ställning i förhållande till Ryssland och västmakterna år 1863.

Av

EINAR HEDIN.

I 1800-talets svenska utrikespolitik betecknar novem-ertraktaten en vändpunkt. Sedan 1812 hade det varit ɩarl XIV Johans grundsats att upprätthålla ett gott för-ållande till Ryssland och att i unionen med Norge se en röst för Finlands förlust. I motsats härtill krävde opposi-ionen, som genom julirevolutionen fick vind i seglen, an-lutning till de liberala västmakterna England och Frank-ike, riktad mot de konservativa östmakterna, särskilt Ryss-and. Under polska upproret 1830—31 kom den svenska evanschkänslan mot Ryssland till uttryck, och skandina-ismen, som från 1837 framträder med påtaglig politisk endens, har en stark, mot Ryssland riktad udd.[1] Denna venska opinionsströmning ingår som ett led i den liberala ppositionens strävanden, men så till vida var den snarare v konservativ art, som den åter ville anknyta till den amla svenska traditionen att betrakta tsarväldet som arv-ienden och i stället söka stöd i Västeuropa. Karl Johan örjde emellertid genom censuren för att dylika opinions-ttringar så mycket som möjligt hållos tillbaka. I sin re-eringspolitik följde han i stort sett 1812 års riktlinjer och önte därför många bevis på tsarens erkänsla.

Oskar I visade sig däremot icke otillgänglig för den ıya tidens idéer — hans regeringstillträde betraktades ju kså som ett systemskifte. I utrikespolitiskt hänseende gjorde sig detta emellertid ej genast gällande — Oskar I

[1] H. Almquist, Karl XIV Johan och den begynnande skandinavismen, *HT*, 1914, s. 199—202.

var en alltför försiktig politiker för att vilja göra front mot det gamla regeringssystemet och provocera fram en brytning med Ryssland, som vid denna tid framstod särskilt starkt och mäktigt. Under den dansk-tyska krisen 1848—50 bidrog konung Oskar i samförstånd med kejsar Nikolaus till att bringa den slesvig-holsteinska frågan till lösning.[1]

Krimkriget blev emellertid för 1812 års politik ett eldprov, vilket den ej visade sig i stånd att oskadd genomgå. Från den i krigets början proklamerade neutralitetspolitiken gled vårt land småningom över i västmakternas armar, vilket definitivt markerades av den mot Ryssland riktade novembertraktaten. Fruktan för vårt östra grannland, trycket från västmakterna och opinionen inom det egna landet samt förhoppningar att kunna återvinna något av det som 1809 gått förlorat torde ha samverkat att driva Oskar I:s politik in i denna riktning. Väl undgingo vi att indragas i kriget men hade svårligen undgått det, därest detta fått längre varaktighet, än fallet blev.[2] Sveriges goda förhållande till Ryssland var i alla händelser rubbat, och i stället voro vi hänvisade till att hos västmakterna söka vårt stöd. I utrikespolitiskt avseende betyder följaktligen året 1855 det liberala genombrottet.

För den tidens svenskar stod det klart, att landet nu vore placerat på den rätta sidan. Ryssland vore besegrat och svagt, England och Frankrike däremot tidens starka makter, som dessutom förde de frisinnade idéernas talan. Napoleon III var Europas mäktigaste monark, och genom hans deltagande i Italiens befrielsekrig steg ytterligare hans inflytande och anseende. Såsom sin ledande politiska grundsats proklamerade han nationalitetsidén, och i känslan av hans höga beskydd gav man på olika håll i Europa luft åt de sympatier, som man kände för förtryckta folk, såsom Italien, Polen, Ungern m. fl. I denna allmänna opinionsströmning deltog även det svenska folket, och här fick den dessutom en särskild tillsats av antiryskhet.

Genom Krimkrigets resultat var jordmånen i detta hänseende väl beredd, och från 1860-talets början samverkade finska och polska emigranter för att gjuta ytter-

[1] Hildebrand, Sveriges historia intill tjugonde seklet, 9, Oskar I, s. 68—69.

[2] Hildebrand, a. a., 9, s. 84—90.

ligare olja på elden. Ett utslag av denna antiryska rörelse utgjorde Pultavafesterna. Tsaren hade på våren 1862 låtit utfärda förbud för firande av minnesfester över segrar, som vunnits med ryska vapen, men från förbudet undantagit Pultavaminnet. Detta uppfattades i Sverige såsom en utmaning, och som svar härpå firades över hela landet Pultavafester, tydligt avsedda att vara en demonstration mot Ryssland. I dessa fester deltog man oberoende av politisk uppfattning, och den officiella tidningen uttalade i entusiastiska ordalag sin anslutning. Karl XII var tidens hjälte, och en insamling igångsattes för anskaffande av en minnesstod över honom. En våg av storsvenskhet gick genom landet.[1]

En typisk representant för dessa tidens rörelser var konungen, Karl XV. Ända sedan barndomen präglades hans uppfattning av fiendskap mot Ryssland, och likaså hade han tidigt gjort sig känd för sin starkt krigiska läggning. Till följd av sin skandinavistiska åskådning torde han under 1848—50 års förvecklingar ej ogärna sett, att vi kommit i krig med Tyskland, och under Krimkriget påyrkade han livligt vårt deltagande.[2] Kejsar Nikolaus fann sig också föranlåten att till svenske ministern i Petersburg uttala sina bekymmer över kronprinsens hållning.[3] På vänskapen med västmakterna och på deras vänskap inbördes baserade han sina utrikespolitiska strävanden. Särskilt till Napoleons makt och goda vilja hyste han ett obegränsat förtroende och anknöt därtill sina förhoppningar om den skandinaviska frågans lösning och Finlands återförvärvande till Sverige. Ryktbar blev den resa, som kung Karl i sällskap med sin broder Oskar företog till Frankrike och England sommaren 1861. Från drottning Victorias brevväxling finns ett vittnesbörd om den uppfattning, lord Palmerston under personliga samtal med de båda bröderna då bildade sig om deras politiska tänkesätt. »De betrakta» — heter det — »nationalitetsprincipen som den avgörande principen för dagen, och följaktligen bör Venedig höra till Italien, Polen räddas från Ryssland och Finland återlämnas till Sverige.» Rysslands

[1] Bååth-Holmberg, Carl XV, s. 337—347.
[2] Bååth-Holmberg, a. a., s. 333—334.
[3] Hallendorff, Illusioner och verklighet, s. 26.

makt ansågo de paralyserad för tio år framåt genom det senaste kriget och inre svårigheter.[1]

Väl hade redan Oskar I länkat in den svenska politiken i denna västerut orienterade bana. Därvid hade han dock ingalunda gått brådstörtat till väga utan noga vägt skäl och motskäl, innan han tagit det avgörande steget. Han insåg också till fullo faran av att vi kommit i försämrat förhållande till Ryssland. Då härtill kom, att det stöd vi hade hos England och Frankrike visade sig ganska illusoriskt och följaktligen vår ställning var isolerad, hade allt detta bort mana Karl XV till en ytterligt varsam hållning.

En välbehövlig motvikt mot konungens benägenhet för politiska vidlyftigheter bildade genom sin försiktiga läggning utrikesstatsministern friherre Ludvig Manderström. Visserligen var han medlem av en moderat-liberal regering och kunde såsom sådan ej stå alldeles främmande för tidens rörelser. Ett tecken härpå var, att man fick bevittna den nyheten, att utrikesministern på riddarhuset besvarade interpellationer i utrikespolitiska frågor. Som diplomat hade han dock vuxit upp under den gamla regimen på Karl Johans tid; sedan hade han åtnjutit Oskar I:s stora förtroende och varit honom behjälplig att leda in politiken i de nya banorna. Härigenom hade han varit i tillfälle att erfara, att resultatet av vår anslutning till västmakterna ej motsvarat förväntningarna, och som sändebud i Paris hade han med oro iakttagit närmandet mellan Frankrike och Ryssland, vilket föranlett hans bekanta varningsord till regeringen: »Vi kunna ej vara nog försiktiga».[2] Denne erfarne diplomat var det, som i utrikespolitiskt avseende intog den ledande ställningen, då konungen i motsats till sin fader saknade nödiga insikter för att med framgång kunna göra sig gällande. Dock var Karl XV en viktig faktor att räkna med i betraktande av att han behärskades av tidens strävanden och ej heller försummade att i hemlighet bearbeta opinionen till förmån för sina syften.[3]

Sådana voro i Sverige förhållandena och de verkande

---

[1] The letters of Queen Victoria, III, s. 572—574.
[2] Hildebrand, a. a., 9, s. 92—93.
[3] Hallendorff, a. a., s. 27.

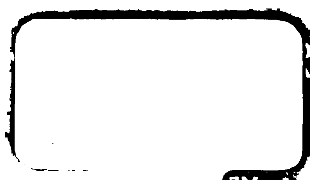
krafterna, när året 1863 bröt in. Detta år bragte två europeiska konfliktämnen till utbrott, nämligen de polska och slesvig-holsteinska frågorna. Båda berörde i hög grad vår utrikespolitiska ställning och stå i detta hänseende i ett visst samband med varandra.

Den svenska opinionens varma deltagande för det lidande Polen har redan blivit belyst av Hallendorff, som likaledes, med stöd av det från utrikesdepartementets arkiv hämtade diplomatiska materialet, lämnat en framställning av svenska regeringens politik under den polska krisen.[1] Den undersökning, som här framlägges, bygger till väsentlig del på det officiella diplomatiska materialet, vilket visat sig ganska givande, kompletterat med källor av mera privat natur, som över vissa detaljer kasta intim belysning. Danske ministerns rapporter från Stockholm, befintliga i riksarkivet i Köpenhamn och välvilligt ställda till disposition, ha haft åtskilliga värdefulla upplysningar att giva. I betraktande av att regeringen ej var okänslig för opinionens påtryckning och även insåg vikten av att vid lämpliga tillfällen ingripa för att söka påverka folkstämningen, lämnas åt den samtida pressdiskussionen och åt riksdagsdebatterna en relativt bred plats.

I mitten av januari månad övergick den sedan länge jäsande polska oron till fullt uppror. Den tidpunkt, som insurgenterna valt, var synnerligen olämplig, då upproret för att ha utsikt att lyckas var hänvisat till utländsk hjälp och eljest från början var dödsdömt. Sympatier kunde de kämpande polackerna påräkna överallt, men till aktivt ingripande kände sig intet land hågat. Napoleon III var den monark, som man främst hoppades på till följd av det varma intresse, varmed han omfattade nationalitetssträvanden och särskilt Polens sak.[2] Den mexikanska affären höll honom likväl tillbaka, och dessutom hade han under de senaste åren alltför mycket inriktat sina strävanden på att få till stånd ett gott förhållande till Ryssland, för att han skulle vilja med ett slag se sina bemödanden i den vägen

[1] A. a., essayerna Den polska emigrationen och resningen 1863, Opinionsyttringar för Polen, Den diplomatiska interventionen, En undsättningsexpedition till Polen.

[2] von Kozmian, Das Jahr 1863. Polen und die europäische Diplomatie, s. 125.

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIVEN AV

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

SVEN TUNBERG

UNDER MEDVERKAN AV

SAM. CLASON
STOCKHOLM

NILS EDÉN
STOCKHOLM

TORVALD HÖJER
STOCKHOLM

LUDVIG STAVENOW
UPPSALA

FYRTIOANDRA ÅRGÅNGEN

1922

STOCKHOLM 1922
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
220168

INNEHÅLL.

Avhandlingar.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Översikter och granskningar.

Bilagor.

Rättelse.

Årg. 41. s. 309, rad 4 nedifrån står *Svenska*, läs *Smärre*.

I avdelningen »Underrättelser» behandlade skrifter och uppsatser.

Sid.

Använda förkortningar:

DHT	=	[Dansk] Historisk Tidsskrift.
DS	=	Diplomatarium Suecanum.
GVR	=	Gustav Vasas Registratur.
HH	=	Historiska Handlingar.
HR	=	Hanserecesse.
HSH	=	Handlingar rörande Skandinaviens historia.
HT	=	Historisk Tidskrift.
KFÅ	=	Karolinska förbundets årsbok.
KÅ	=	Kyrkohistorisk Årsskrift.
NHT	=	[Norsk] Historisk Tidsskrift.
OPSS	=	Olaus Petri samlade skrifter.
RPB	=	Riksarkivets pergamentsbrev.
RR	=	Riksregistraturet.
SRA	=	Svenska riksdagsakter.
SRAP	=	Svenska ridderskapets och adelns protokoll.
SRP	=	Svenska riksrådets protokoll.
SRS	=	Scriptores Rerum Suecicarum.
VHAAH	=	Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens Handlingar.
K. A.	=	Kammararkivet.
K. B.	=	Kungl. Biblioteket.
Kr. A.	=	Krigsarkivet.
R. A.	=	Riksarkivet.
L. U. B.	=	Lunds universitetsbibliotek.
U. U. B.	=	Uppsala universitetsbibliotek.

Sveriges ställning i förhållande till Ryssland och västmakterna år 1863.

Av

EINAR HEDIN.

I 1800-talets svenska utrikespolitik betecknar novembertraktaten en vändpunkt. Sedan 1812 hade det varit Karl XIV Johans grundsats att upprätthålla ett gott förhållande till Ryssland och att i unionen med Norge se en tröst för Finlands förlust. I motsats härtill krävde oppositionen, som genom julirevolutionen fick vind i seglen, anslutning till de liberala västmakterna England och Frankrike, riktad mot de konservativa östmakterna, särskilt Ryssland. Under polska upproret 1830—31 kom den svenska revanschkänslan mot Ryssland till uttryck, och skandinavismen, som från 1837 framträder med påtaglig politisk tendens, har en stark, mot Ryssland riktad udd.[1] Denna svenska opinionsströmning ingår som ett led i den liberala oppositionens strävanden, men så till vida var den snarare av konservativ art, som den åter ville anknyta till den gamla svenska traditionen att betrakta tsarväldet som arvfienden och i stället söka stöd i Västeuropa. Karl Johan sörjde emellertid genom censuren för att dylika opinionsyttringar så mycket som möjligt höllos tillbaka. I sin regeringspolitik följde han i stort sett 1812 års riktlinjer och rönte därför många bevis på tsarens erkänsla.

Oskar I visade sig däremot icke otillgänglig för den nya tidens idéer — hans regeringstillträde betraktades ju också som ett systemskifte. I utrikespolitiskt hänseende gjorde sig detta emellertid ej genast gällande — Oskar I

[1] H. Almquist, Karl XIV Johan och den begynnande skandinavismen, *HT*, 1914, s. 199—202.

var en alltför försiktig politiker för att vilja göra front mot det gamla regeringssystemet och provocera fram en brytning med Ryssland, som vid denna tid framstod särskilt starkt och mäktigt. Under den dansk-tyska krisen 1848—50 bidrog konung Oskar i samförstånd med kejsar Nikolaus till att bringa den slesvig-holsteinska frågan till lösning.[1]

Krimkriget blev emellertid för 1812 års politik ett eldprov, vilket den ej visade sig i stånd att oskadd genomgå. Från den i krigets början proklamerade neutralitetspolitiken gled vårt land småningom över i västmakternas armar, vilket definitivt markerades av den mot Ryssland riktade novembertraktaten. Fruktan för vårt östra grannland, trycket från västmakterna och opinionen inom det egna landet samt förhoppningar att kunna återvinna något av det som 1809 gått förlorat torde ha samverkat att driva Oskar I:s politik in i denna riktning. Väl undgingo vi att indragas i kriget men hade svårligen undgått det, därest detta fått längre varaktighet, än fallet blev.[2] Sveriges goda förhållande till Ryssland var i alla händelser rubbat, och i stället voro vi hänvisade till att hos västmakterna söka vårt stöd. I utrikespolitiskt avseende betyder följaktligen året 1855 det liberala genombrottet.

För den tidens svenskar stod det klart, att landet nu vore placerat på den rätta sidan. Ryssland vore besegrat och svagt, England och Frankrike däremot tidens starka makter, som dessutom förde de frisinnade idéernas talan. Napoleon III var Europas mäktigaste monark, och genom hans deltagande i Italiens befrielsekrig steg ytterligare hans inflytande och anseende. Såsom sin ledande politiska grundsats proklamerade han nationalitetsidén, och i känslan av hans höga beskydd gav man på olika håll i Europa luft åt de sympatier, som man kände för förtryckta folk, såsom Italien, Polen, Ungern m. fl. I denna allmänna opinionsströmning deltog även det svenska folket, och här fick den dessutom en särskild tillsats av antiryskhet.

Genom Krimkrigets resultat var jordmånen i detta hänseende väl beredd, och från 1860-talets början samverkade finska och polska emigranter för att gjuta ytter-

[1] Hildebrand, Sveriges historia intill tjugonde seklet, 9, Oskar I, s. 68—69.
[2] Hildebrand, a. a., 9, s. 84—90.

ligare olja på elden. Ett utslag av denna antiryska rörelse utgjorde Pultavafesterna. Tsaren hade på våren 1862 låtit utfärda förbud för firande av minnesfester över segrar, som vunnits med ryska vapen, men från förbudet undantagit Pultavaminnet. Detta uppfattades i Sverige såsom en utmaning, och som svar härpå firades över hela landet Pultavafester, tydligt avsedda att vara en demonstration mot Ryssland. I dessa fester deltog man oberoende av politisk uppfattning, och den officiella tidningen uttalade i entusiastiska ordalag sin anslutning. Karl XII var tidens hjälte, och en insamling igångsattes för anskaffande av en minnesstod över honom. En våg av storsvenskhet gick genom landet.[1]

En typisk representant för dessa tidens rörelser var konungen, Karl XV. Ända sedan barndomen präglades hans uppfattning av fiendskap mot Ryssland, och likaså hade han tidigt gjort sig känd för sin starkt krigiska läggning. Till följd av sin skandinavistiska åskådning torde han under 1848—50 års förvecklingar ej ogärna sett, att vi kommit i krig med Tyskland, och under Krimkriget påyrkade han livligt vårt deltagande.[2] Kejsar Nikolaus fann sig också föranlåten att till svenske ministern i Petersburg uttala sina bekymmer över kronprinsens hållning.[3] På vänskapen med västmakterna och på deras vänskap inbördes baserade han sina utrikespolitiska strävanden. Särskilt till Napoleons makt och goda vilja hyste han ett obegränsat förtroende och anknöt därtill sina förhoppningar om den skandinaviska frågans lösning och Finlands återförvärvande till Sverige. Ryktbar blev den resa, som kung Karl i sällskap med sin broder Oskar företog till Frankrike och England sommaren 1861. Från drottning Victorias brevväxling finns ett vittnesbörd om den uppfattning, lord Palmerston under personliga samtal med de båda bröderna då bildade sig om deras politiska tänkesätt. »De betrakta» — heter det — »nationalitetsprincipen som den avgörande principen för dagen, och följaktligen bör Venedig höra till Italien, Polen räddas från Ryssland och Finland återlämnas till Sverige.» Rysslands

[1] Bååth-Holmberg, Carl XV, s. 337—347.
[2] Bååth-Holmberg, a. a., s. 333—334.
[3] Hallendorff, Illusioner och verklighet, s. 26.

makt ansågo de paralyserad för tio år framåt genom det senaste kriget och inre svårigheter.[1]

Väl hade redan Oskar I länkat in den svenska politiken i denna västerut orienterade bana. Därvid hade han dock ingalunda gått brådstörtat till väga utan noga vägt skäl och motskäl, innan han tagit det avgörande steget. Han insåg också till fullo faran av att vi kommit i försämrat förhållande till Ryssland. Då härtill kom, att det stöd vi hade hos England och Frankrike visade sig ganska illusoriskt och följaktligen vår ställning var isolerad, hade allt detta bort mana Karl XV till en ytterligt varsam hållning.

En välbehövlig motvikt mot konungens benägenhet för politiska vidlyftigheter bildade genom sin försiktiga läggning utrikesstatsministern friherre Ludvig Manderström. Visserligen var han medlem av en moderat-liberal regering och kunde såsom sådan ej stå alldeles främmande för tidens rörelser. Ett tecken härpå var, att man fick bevittna den nyheten, att utrikesministern på riddarhuset besvarade interpellationer i utrikespolitiska frågor. Som diplomat hade han dock vuxit upp under den gamla regimen på Karl Johans tid; sedan hade han åtnjutit Oskar I:s stora förtroende och varit honom behjälplig att leda in politiken i de nya banorna. Härigenom hade han varit i tillfälle att erfara, att resultatet av vår anslutning till västmakterna ej motsvarat förväntningarna, och som sändebud i Paris hade han med oro iakttagit närmandet mellan Frankrike och Ryssland, vilket föranlett hans bekanta varningsord till regeringen: »Vi kunna ej vara nog försiktiga».[2] Denne erfarne diplomat var det, som i utrikespolitiskt avseende intog den ledande ställningen, då konungen i motsats till sin fader saknade nödiga insikter för att med framgång kunna göra sig gällande. Dock var Karl XV en viktig faktor att räkna med i betraktande av att han behärskades av tidens strävanden och ej heller försummade att i hemlighet bearbeta opinionen till förmån för sina syften.[3]

Sådana voro i Sverige förhållandena och de verkande

[1] The letters of Queen Victoria, III, s. 572—574.
[2] Hildebrand, a. a., 9, s. 92—93.
[3] Hallendorff, a. a., s. 27.

krafterna, när året 1863 bröt in. Detta år bragte två europeiska konfliktämnen till utbrott, nämligen de polska och slesvig-holsteinska frågorna. Båda berörde i hög grad vår utrikespolitiska ställning och stå i detta hänseende i ett visst samband med varandra.

Den svenska opinionens varma deltagande för det lidande Polen har redan blivit belyst av Hallendorff, som likaledes, med stöd av det från utrikesdepartementets arkiv hämtade diplomatiska materialet, lämnat en framställning av svenska regeringens politik under den polska krisen.[1] Den undersökning, som här framlägges, bygger till väsentlig del på det officiella diplomatiska materialet, vilket visat sig ganska givande, kompletterat med källor av mera privat natur, som över vissa detaljer kasta intim belysning. Danske ministerns rapporter från Stockholm, befintliga i riksarkivet i Köpenhamn och välvilligt ställda till disposition, ha haft åtskilliga värdefulla upplysningar att giva. I betraktande av att regeringen ej var okänslig för opinionens påtryckning och även insåg vikten av att vid lämpliga tillfällen ingripa för att söka påverka folkstämningen, lämnas åt den samtida pressdiskussionen och åt riksdagsdebatterna en relativt bred plats.

I mitten av januari månad övergick den sedan länge jäsande polska oron till fullt uppror. Den tidpunkt, som insurgenterna valt, var synnerligen olämplig, då upproret för att ha utsikt att lyckas var hänvisat till utländsk hjälp och eljest från början var dödsdömt. Sympatier kunde de kämpande polackerna påräkna överallt, men till aktivt ingripande kände sig intet land hågat. Napoleon III var den monark, som man främst hoppades på till följd av det varma intresse, varmed han omfattade nationalitetssträvanden och särskilt Polens sak.[2] Den mexikanska affären höll honom likväl tillbaka, och dessutom hade han under de senaste åren alltför mycket inriktat sina strävanden på att få till stånd ett gott förhållande till Ryssland, för att han skulle vilja med ett slag se sina bemödanden i den vägen

[1] A. a., essayerna Den polska emigrationen och resningen 1863, Opinionsyttringar för Polen, Den diplomatiska interventionen, En undsättningsexpedition till Polen.

[2] von Kozmian, Das Jahr 1863. Polen und die europäische Diplomatie, s. 125.

tillintetgjorda. De officiösa franska tidningarna förhöllo sig avvisande, och då den 5 februari två deputerade — Guyard Delalain och Jules Favre — uttalade sig till förmån för Polen, sade ministern Billault å kejsarens vägnar tydligt ifrån, att intet understöd vore att vänta från franska regeringens sida.[1]

Redan dagen före detta meningsutbyte i den franska representationen bragtes polska frågan på tal i den svenska riksdagen. Den kände skandinavisten G. Lallerstedt, som 1859 hade väckt uppmärksamhet genom en motion till förmån för Italien, uttryckte nu i borgarståndet den förhoppningen, att vårt kabinett icke skulle draga i betänkande att när helst England och Frankrike eller bägge uppträdde för nationaliteternas rätt, ställa sig vid deras sida. I fortsättningen av sitt tal betonade han, att det var Polen, han därvid främst tänkte på, för vilket våra sympatier vore »större än för något annat främmande folk».[2] Kanske får Lallerstedts yttrande sättas i direkt samband med nyssnämnda Polenvänliga uttalanden i den franska representationen, eftersom de till tiden så nära sammanfalla och Lallerstedt sedan sin vistelse i Frankrike under 1850-talet veterligen haft förbindelse med franska politici i framskjuten ställning.[3]

Det dröjde ej länge, förrän det visade sig, att detta indragande av den polska frågan i svenska riksdagsförhandlingar väckt irritation i Petersburg. I ett chiffertelegram av den 17 februari konstaterar svenske ministern därstädes F. W. Wedel-Jarlsberg en viss ömtålighet i ledande ryska kretsar.[4] Man väntade sig en regeringsförklaring av samma art som Billaults i den franska lagstiftande kåren.[5] Manderström fick bråttom med att svara. Han beordrade Wedel att klargöra, vilken ställning den svenska regeringen intoge i förhållande till representationen. Det vore nämligen omöjligt för regeringen att uttala sig i ett stånd, där den

[1] De la Gorce, Histoire du second empire, 4, s. 435; Kozmian a. a., s. 8.

[2] Borgareståndets protokoll 1862, 63, bd. II, s. 333—334.

[3] Posttidningens minnesruna över Lallerstedt den 5 februari 1864.

[4] »Mes informations particulières constatent une certaine susceptibilité à l'occasion des discours dans nos chambres en faveur de la Pologne.»

[5] Det officiella svenska diplomatiska aktmaterial, som ligger till grund för föreliggande uppsats, är hämtat ur Kungl. Utrikesdepartementets arkiv. Numera (i november 1921) är detta material överflyttat till Riksarkivet.

ej vore representerad, och det vore enligt svensk parlamentarisk praxis obefogat att på riddarhuset taga upp en fråga, som ej där blivit väckt. Vidare rådde det i Sverige press- och yttrandefrihet. I stället hänvisade han till att hans uppfattning i dylika frågor kommit till synes i den officiella tidningen för den 7 februari, varefter ingen vidare debatt förekommit.[1] Posttidningen innehåller denna dag ett referat av ett utrikesministerns tal på riddarhuset, vari han — med anledning av friherre Raabs motion om ministeriella akters meddelande åt ständerna — försvarade sin varsamhet och återhållsamhet i diplomatiska frågor, en försiktighet, som hade sin grund i »en av pliktkänslan förestavad omsorg att icke inveckla sitt land i svårigheter, som kunna och böra undvikas».

Denna Manderströms förklaring upptogs väl i Petersburg. Wedel-Jarlsberg ansåg dock, att ryska regeringens ömtålighet fortfarande vore stor.[2]

Med anledning av en uppgift, som förekommit i en belgisk tidning, att det i Stockholm rådde allmän entusiasm för Polens sak, avlät Manderström den 24 februari till samtliga svenska sändebud vid stormaktshoven ävensom till sändebuden i Köpenhamn, Bryssel och Turin en lugnande depesch, vari han dementerade de utspridda ryktena om svensk agitation för polackerna och gjorde gällande, att rörelsen ingalunda vore allmän utan begränsad till vissa kotterier.[3]

Vid denna tidpunkt hade den polska frågan redan kommit i ett nytt läge på grund av att Preussen anslutit sig till Ryssland, vilket skedde genom den Alvenslebenska konventionen den 8 februari.[4] I alla länder, icke minst i Preussen, uppväckte detta »pactum turpe» en storm av ovilja; Frankrike och England satte i gång underhandlingar för att få till stånd en motaktion mot de båda östmakterna, i vilka underhandlingar även Österrike deltog. Frågan syntes få allmän europeisk karaktär, och polackerna stimulerades att fullfölja ett från början hopplöst företag. Det

[1] Manderström till Wedel den 18 februari (nr 10).
[2] Wedel till Manderström den 29 februari (nr 17): »— — — Je crois même pouvoir ajouter que les dites explications ont été assez bien comprises, malgré la susceptibilité toujours très-grande du Gouvernement Impérial — — —.»
[3] Manderström till Järta (Berlin) nr 12.
[4] Hallendorff, a. a., s. 77—78.

var huvudsakligen mot Ryssland, som denna makternas aktion kom att rikta sig. Vad England och Österrike därmed åsyftade, var ej att bringa Polen verksamt understöd utan att omöjliggöra den rysk-franska entente, som man med oro iakttagit under de senaste åren. Längre än till diplomatisk påtryckning tänkte man ej gå.[1] Från polskt håll ha efteråt riktats bittra ord mot England, därför att det betraktade den polska frågan endast som ett medel, nämligen att skada Napoleon. »Indem es sich derselben nur platonisch annahm, befriedigte es die philantropische Heuchelei der englischen Bevölkerung, welche sich gerne für die edle Sache Bedrückter einsetzt, aber unter der Bedingung, dass es nichts koste und dass dieses Mitgefühl nur den Interessen Englands diene, wenn auch der Schützling dabei zugrunde gehe.»[2] Att Napoleon på egen hand skulle våga ta risken av ett krig, var ej att vänta.

Överallt i Europa uttalade sig nu allmänna opinionen i tidningspressen, på folkmöten och i respektive representationer för Polens sak. Till de tre stormakternas intervention anknöt man överdrivet stora förhoppningar. Dessutom blev det snart bekant, att makterna till övriga europeiska stater riktat en inbjudan att deltaga i deras påtryckning på ryska regeringen. I skilda länder utsattes regeringarna av den liberala opinionen för bearbetning att medverka i denna storartade aktion för rätt och civilisation. De la Gorce säger betecknande:[3] »Om ord hade kunnat rädda det stackars folket, vilken rangplats skulle det ej då ha intagit bland jordens folkslag!»

Rykten om den förestående interventionen kommo relativt snart till Sverige, och den liberala pressen började vädja till regeringen att deltaga häri. Aftonbladet för den 24 februari uttalade den övertygelsen, att Sverige skulle sluta sig till de makter, som kraftigt uppträdde mot den olycksbådande alliansen mellan Ryssland och Preussen. I slutet av samma månad lästes i tidningarna inbjudan till det möte för Polen, som kom att hållas på Börssalen den 2 mars.[4]

[1] Svenske ministern i London Wachtmeister till Manderström den 25 februari (nr 12); Kozmian, a. a., s. 283—285.
[2] Kozmian, a. a., s. 284.
[3] A. a., 4, s. 448.
[4] Härom se Hallendorff, a. a., s. 80—82.

I avsikt att lugna den ryska utrikesledningen med avseende på detta möte avsände Manderström en den 2 mars daterad depesch[1] till Wedel-Jarlsberg, vari denne ålades att för de ryska vederbörande framlägga svenska regeringens synpunkter. Det hette där, att politiska manifestationer av dylik natur ingalunda vore för regeringen angenäma. Dock kunde de enligt gällande lag ej förbjudas, då diskussionsfriheten här vore lika oantastlig som i England. Emellertid funnes det anledning att hoppas, att diskussionen skulle hållas inom lämpliga gränser och det hela ej gå utöver en allmän sympatiyttring samt ej föranleda några positiva resolutioner eller någon adress till regeringen. Manderström säger sig vidare skola bringa denna fråga på tal, då han, som han hoppades redan samma dag, sammanträffade med ryske ministern Dasjkov. Denne vore tillräckligt initierad i svenska förhållanden för att förstå, att regeringen ej kunde förhindra sådana möten.[2] Depeschen utmynnar i en vädjan till tsarens upphöjda tänkesätt, »att han ej genom detta beklagliga uppror skall låta hejda sig i det ädla och upplysta tillvägagångssätt, han ända sedan sitt trontillträde har följt med hänsyn till konungariket Polen».[3]

Avslutningen var sålunda en påtryckning till human behandling av polackerna, om än av lindrigast tänkbara art och hållen i för tsaren synnerligen smickrande ordalag. Vad som föranlett Manderström härtill var säkerligen hänsynen till den liberala opinionen och särskilt det stundande Börsmötet. Rykten om Englands, Frankrikes och Österrikes förestående intervention för Polen kunna ock ha drivit på, även om svenska regeringen ännu ej mottagit någon inbjudan att medverka häri. Man finner i Aftonbladet för den 2 mars ett telegram, innehållande ett Palmerston tillskrivet uttalande, att han hoppades på ett gemensamt uppträdande i denna fråga av de tre nyssnämnda makterna och Sverige.

[1] Nr 12.

[2] »— — — il a résidé trop longtemps parmi nous, pour ne point comprendre que de pareilles réunions ne sauraient être soumises à l'action préventive du Gouvernement.»

[3] »— — — nous avons trop de foi dans les motives élevés et généreux de cet Auguste Souverain pour n'être point persuadés qu'Il ne laissera point S'arrêter par cette regrettable insurrection, dans la marche noble et éclairée que, depuis Son avènement, Il a suivie à l'égard du Royaume de Pologne.»

Detta väckte den svenske utrikesministerns uppmärksamhet och föranledde honom att nästan omedelbart (den 3 mars) telegrafledes fråga ministern i London greve Carl Wachtmeister, om något dylikt yttrande blivit fällt, vilket densamma dag dementerade.

Då Wedel-Jarlsberg den 11 mars uppsökte ryske utrikesministern furst Gortsjakov i avsikt att för denne uppläsa Manderströms depesch, hade två dagar förut engelske ambassadören lord Napier å sin regerings vägnar gjort en framställning om allmän amnesti och uppfyllande av Wienkongressens bestämmelser angående Polen, vilken framställning Gortsjakov vägrat mottaga under hänvisning till att kejsaren ej tålde främmande inblandning i denna fråga. Wedel blev först tämligen kyligt mottagen, då vicekanslern (Gortsjakov) misstänkte, att hans ärende vore av samma art som engelske ambassadörens för ett par dagar sedan. Lugnad i detta hänseende yttrade Gortsjakov då: »Jag hade nämligen varit ledsen att behöva säga Er någonting oangenämt.»[1] Med Manderströms förklaringar visade han sig synnerligen nöjd — Dasjkovs rapporter från Stockholm hade redan dessförinnan påverkat honom i för svenska regeringen förmånlig riktning[2] — och vädjandet till kejsarens upphöjda tänkesätt besvarade han med en försäkran, att »Hans Kejserliga Maj:ts intentioner äro och förbliva alltid desamma».

Sedan kejsar Alexander därefter av vicekanslern erhållit underrättelse om samtalet mellan denne och den svenske ministern, uttalade han till den senare sin belåtenhet över det goda förhållandet mellan Sverige och Ryssland jämte sin förhoppning, att det måtte fortfara. Då Wedel sade sig hoppas, att kejsaren insåge omöjligheten för svenska regeringen att ingripa mot pressen och den offentliga diskussionen, svarade han: »Oui, parfaitement!»[3]

---

[1] Wedel till Manderström den 12 mars (nr 21): »Avant de me faire commencer la lecture de la dépêche de Votre Excellence du 2 Mars, il me dit même: 'j'espère que Vous ne venez pas me parler en faveur de la Pologne' — et, rassuré à cet égard, il ajouta: 'c'est que j'aurais été désolé d'être dans le cas de Vous faire entendre des choses désagréables'.»

[2] »Grâce aux rapports aussi véridiques qu' empreints de bienveillance de M. Dasjkov — — — le Prince était déjà suffisamment renseigné à ce sujet — — —.»

[3] Wedel till Manderström den 14 mars (nr 22). Kejsaren tillade: »et je pense que parfois Vous devez avoir à en pâtir Vous Mêmes».

Genom sin aktion gentemot den ryska utrikesledningen ide Manderström sålunda till en viss grad tillmötesgått lkopinionens krav och fällt ett gott ord för polackerna, ∴tta likväl i så försiktiga ordalag, att förhållandet till yssland därför ej alls behövde taga skada.

Den svenska regeringen skulle emellertid utsättas för arkare tryck, än de hittills ådagalagda manifestationerna ›rmatt utöva. Den 14 mars upptogs polska frågan i riksagen, där det sedan den 4 februari varit tyst i saken. ›et väcktes då en motion på riddarhuset av friherre F. Staël on Holstein och i borgarståndet av rådman A. W. Björck, m att riksdagen skulle anhålla hos Kungl. Maj:t, att ›verige måtte »i samverkan med andra stater, som garanerat Wienertraktaten av 1815, i diplomatisk väg påyrka :onungariket Polens återupprättande».[1] Motionen väckte tort uppseende bland allmänheten. Danske ministern i ›tockholm greve Wulff von Scheel-Plessen rapporterade len 16 mars till Köpenhamn, att den kommit som en ›lixt från klar himmel.[2] Enligt hans mening var Staël ›ndast bulvan för Lallerstedt, vilken vore den egentlige :nitiativtagaren till motionen och som för att tillvinna lensamma ökad betydelse förmått Björck att framföra den i borgarståndet.[3]

Vid remissen till vederbörande utskott utspunno sig ›ig livliga debatter, på riddarhuset den 16,[4] i borgarståndet den 18 mars.[5] Varma ord fälldes till förmån för »Polens ädla, olyckliga folk». Det hördes även stämmor med rent krigisk klang, detta företrädesvis i borgarståndet. Herr Ridderstad ansåg, att då vi bereda oss på att tala, måste vi också bereda oss på att handla. »När . . . . den revolutionära krigstrumpeten nu ljuder i Polen, måste dess toner även återljuda i Sverige och Turkiet.» Och August Blanche förkla-

[1] Ridderskapets och adelns protokoll 1862, 63, bd. III, s. 88; Borgareståndets protokoll 1862, 63, bd. III, s. 135. Jfr Hallendorff, a. a., s. 82.

[2] I föreliggande uppsats åberopade rapporter från Scheel-Plessen äro med ett undantag (depeschen den 10 december, nr 62) koncept, härrörande från beskickningsarkivet i Stockholm, numera överflyttade till riksarkivet i Köpenhamn (jfr ovan s. 5).

[3] Scheel-Plessen förmodar, att detta skett mot löfte av Lallerstedt att göra Björck återtjänst i någon annan fråga, för vilken denne särskilt intresserade sig.

[4] Ridderskapets och adelns protokoll 1862, 63, bd. III, s. 178—188.

[5] Borgareståndets protokoll 1862, 63, bd. III, s. 188—212.

rade, att om en dylik opinionsyttring ej hjälper, då är tid att »hugga till! Sverige har gjort det förr och för mycket mindre viktiga ändamål». Blanche uttryckte också i sitt anförande sin förvåning över att man hyste fruktan för Ryssland, »detta Ryssland, som på två månaders tid icke förmått besegra de halvbeväpnade guerillaskarorna i Polens skogar».

Dock saknades ej heller varnande röster. Så väckte det ett visst uppseende, att den gamle radikale partichefen Anckarsvärd motsatte sig, att Sverige skulle kasta sig i politiska äventyrligheter, och framhöll, att politiken vore prosa, ej poetiska känsloutgjutelser. Hans anförande väckte stor förargelse i Aftonbladet,[1] som ansåg, att hans ord måste finna det livligaste bifall — hos den ryska diplomatien.

Manderström uttalade på riddarhuset sitt deltagande för Polen men manade samtidigt till försiktighet och betonade, att regeringens hållning vore avvaktande, vartill den hade desto större skäl, som stormakterna ävenledes ådagalade tvekan, samt framhöll, att oförsiktighet kunde leda landet in i farliga förvecklingar. De mot Ryssland fientliga tidningarna Aftonbladet och Nya Dagligt Allehanda som livligt förordat den väckta motionen,[2] voro ej vidare belåtna med utrikesministerns anförande.[3] A. B. hyste tvekan, huruvida Manderström verkligen *ville* samverka med västmakterna. Tidningen var snarast benägen att tro motsatsen.

Med kännedom om utrikesministerns reserverade hållning på riddarhuset blir man också något överraskad, då man finner, att han dagen efter denna riddarhusdebatt i ett chiffertelegram till ministern i London instruerade denne att antydningsvis låta den engelska regeringen förstå, det Sverige vore beredvilligt att medverka, i händelse England och Frankrike — som han hade anledning förmoda — ville förmå de makter, som deltagit i Wienkongressen, till gemensamma föreställningar i Petersburg.[4] Han gav sig följaktligen ej ro att avvakta västmakternas inbjudan utan kom t. o. m. med eget anbud i frågan, därtill säkerligen föranledd av vad som passerat i riksdagen.

[1] Den 17 mars.
[2] A. B. den 14, N. D. A den 16 mars.
[3] A. B. och N. D. A. den 17 mars.
[4] Manderström till Wachtmeister den 17 mars.

Vid denna tid gingo opinionens vågor höga, vilket hade n grund i att Sverige från de polska insurgenternas sida sattes för systematisk bearbetning. Redan 1862 fanns it polska emigranter, som verkade i Sverige och som hade idel i Pultavafesternas firande,[1] och nu fingo vi mottaga anga dylika gäster, däribland furst Konstantin Czarto-'ski, som från medio av mars en tid framåt besökte vårt nd och under sitt besök hyllades med många fester och ottogs både av Karl XV och prins Oskar.[2] Syftemålet ed deras härvaro var att uppagitera folkstämningen[3] och m möjligt skaffa väpnad hjälp åt sina betryckta landsmän. led den svenska tidningspressens ledande män, såsom ugnst Sohlman och S. A. Hedlund, stodo de i intim förindelse. Den Sohlmanska brevsamlingen på Kungl. Biblioeket innehåller talrika bevis därpå.[4] En annan emigrant-rupp, nämligen de till Sverige emigrerade finnarna under edning av riksarkivarien J. J. Nordström och Emil von Qvanten, arbetade i samförstånd med polackerna på att reta ipp opinionen mot Ryssland, i avsikt att genom krig uppnå Finlands frigörelse. Den ryske nihilisten Bakunin verkade ock i liknande syfte. Polackerna sörjde för att i ledande ranska och engelska tidningar infördes lämpliga artiklar, där det talades om att Sverige ägde rätt att kräva Finland tillbaka och där det vädjades till Karl XV att ingripa som Nordens Viktor Emanuel.

I betraktande av konung Karls allmänna läggning är det klart, att sådant tal i hög grad var ägnat att slå an på honom. Genom sin bibliotekarie von Qvanten stod han dessutom under de finska och polska emigranternas direkta inflytande.[5] Över huvud taget stod entusiasmen i landet under mars och april månader på sin höjdpunkt, och en allmän iver rådde, att Sverige skulle göra sitt till

---

[1] Bååth-Holmberg, a. a., s. 343—344. Jfr ovan s. 2—3.

[2] Scheel-Plessens rapporter den 25 mars (nr 20) och 8 april (nr 25). Hallendorff, a. a., s. 82—83.

[3] Betecknande är följande utdrag ur ett brev från Czartoryskis sekreterare Calinka till Harald Wieselgren: »— — — l'important est de faire beaucoup de bruit qui aurait son écho à S. Petersbourg et à Paris.» Brevet odaterat, numrerat 41 d, hämtat ur samlingen »Brev till Harald Wieselgren», 2, K. B.

[4] Brev från Czartoryski m. fl. polacker till Sohlman.

[5] Bååth-Holmberg, a. a., s. 347—349.

genom medverkan i den stora europeiska interventionen fö[r]
Polen.

Den svenska liberala opinionen var ej i stånd a[tt]
kritiskt skärskåda svagheten i det system, som alla för-
hoppningar om europeiskt bistånd voro byggda på. Hel[t]
annorlunda var däremot förhållandet med Manderström.
Genom de från olika håll influtna ministerrapporterna ägd[e]
han helt andra möjligheter att överblicka situationen.
Redan i slutet av februari hade Wachtmeister från London
uttalat sina dubier om att den engelska regeringen skulle
vilja låta det gå så långt som till aktivt ingripande, och
samtidigt påpekade han, att England såge i det hela en
möjlighet att skilja Ryssland och Frankrike från var-
andra.[1] Från olika håll bland de svenska diplomaterna i
utlandet hade utrikesministern hållits underrättad om svårig-
heten för de intervenerande stormakterna att komma till
samförstånd.[2] Under sådana förhållande var hans reserver[a]-
de och till besinningsfullt lugn manande hållning på riddar-
huset desto mer av behovet påkallad. För sin personliga
del ansåg han ett raskt undertryckande av upproret som en
lycka för Polen — en sådan uppfattning hade åtminstone
engelske ministern i Stockholm Jerningham om hans tänke-
sätt[3] — och i sina privata brev gav han oförbehållsamt
uttryck åt sin förargelse över de svenska opinionsyttringar-
na och sin farhåga för allt obehag, som därav kunde kom-
ma att härflyta. Så skrev han angående Börsmötet till
Henning Hamilton den 2 mars: »I afton är den satans
Polska riksdagen; jag skulle vilja säga till dem som til[l]
Mollberg: 'Vad fan angå dig Polens affärer'?»[4] Ministärens
övriga medlemmar torde ha bedömt den polska frågan på
samma sätt som Manderström. Danske ministern intygar
(i sin depesch den 16 mars), att regeringen med oblida ögon
såg den Staël-Björckska motionen, och ryske ministern

[1] Wachtmeister till Manderström den 25 februari (nr 12). Jfr ovan s. 8.

[2] T. ex. Adelswärd (Paris) till Manderström den 6 mars (nr 27), 14 mars (nr 31); Wedel 12 mars (nr 21): »— — — le Cabinet des Tuileries — — — s'est refusé de faire ici et sous forme *officielle* cause commune avec l'Angleterre dans les susdites réclamations».

[3] Klaczsko, Europa, Polen og Danmark i 1863—64, s. 131.

[4] Ur samlingen Manderströms brev till Henning Hamilton F. 8?? k. U. U. B.

berättade till Petersburg, att den svenska regeringen vore ga benägen för intervention till Polens förmån.[1]

Dock stod regeringen under den liberala opinionens yck, överallt i världen manifesterande sig i storartade deonstrationer, och själv var den ju av liberal läggning, lket den radikala pressen ej försummade att påminna om.[2] n omständighet, som bidrog att i hög grad öka svårigheten r de ansvariga ministrarna att behärska situationen, var, tt monarken stod under inflytande av tidens strömningar h även sökte göra sin mening gällande, innerst åsyftande tt få landet med i det allmänna krig mot Ryssland, som an väntade sig till följd av de polska förvecklingarna. äkerligen är det på detta förhållande, som Manderström yftade, när han den 19 mars skrev i ett brev till Hamilon: »Saken är betänklig; nog skulle jag, hoppas jag, unna sköta den, om jag ensam fick råda; men jag har att ämpa mot inflytanden från mer än ett håll.»[3] Detta allt jorde, att han ej kunde undgå att följa de riktlinjer, som ästmakterna angivit, och deltaga i den allmänna interentionen hos den ryska regeringen, i synnerhet som Sveriges olitik allt sedan novembertraktaten varit orienterad ästerut. Att denna intervention skulle bli mera än av liplomatisk art, har säkert aldrig varit hans mening eller önskan.

Endast denna starka påtryckning från den liberala opinionen — hovet däri inbegripet — kan förklara hans nästan överdrivna beredvillighet att följa västmakterna efter i deras aktion. Ovan har omtalats, hurusom han den 17 mars, innan någon inbjudan från detta håll kommit, erbjudit Sveriges medverkan. Det väcker hans förvåning, att makternas påstötning låter så länge vänta på sig, då rykten härom sedan lång tid tillbaka varit i omlopp i tidningarna. Han upprepar sitt anbud, denna gång till både franska och engelska regeringarna, att deltaga i deras åtgärder och

[1] Wedel till Manderström den 28 mars (nr 27).
[2] Aftonbladet den 7 april.
[3] Han tillade: »Men då de viktigaste intressen stå på spel, måste man använda sina bästa krafter, och ej rygga en hårsmån från det rättas väg. Men var är det rätta? Därom kan vara tu tal. Åtminstone vet jag bestämt vad som *icke* är rätt, och redan detta är något.» U. U. B.

åberopar även den påtryckning, han redan genom depesch- av den 2 mars låtit utöva på den ryska regeringen.[1] Ä mera väcker det hans oro, när han i slutet av mars genom ministern i Köpenhamn får veta, att engelska sändebude därstädes gjort en dylik framställning hos den dansk regeringen, men fortfarande ingenting avhöres i Stockholm Den enda förklaring, han kan giva, är, att engelska utrikes ministeriet av misstag adresserat sig till Danmark i ställe för till Sverige, då det kanske trott, att det vore Danmar och ej Sverige, som deltagit i Wienkongressens beslut.[2]

Då ännu den 2 april ingenting meddelats om saken säger Manderström i depescher till svenska ministrarna Paris och London,[3] att det långa dröjsmålet »börjar försätt oss i ett verkligt brydsamt läge». Han ålägger Wacht meister att fästa det engelska kabinettets uppmärksamhe på denna sak, tilläggande, att han hoppades »i detta led samma dröjsmål endast se en ofrivillig glömska», som snar kunde gottgöras.

Opinionens tryck började bli besvärligt. Den stor festen på Börssalen för furst Czartoryski hade nyligen hållits med utbragta skålar för Polen och Finland, Nya Dagligt Allehanda hade börjat med sina mot Ryssland hetsande artiklar;[4] och Aftonbladet för den 1 april framhöl som efterföljansvärda exempel de åtgärder, som de italienska och portugisiska regeringarna vidtagit för att samverka den allmänna interventionen, avslutande det hela med en syn barligen till utrikesministern riktad spetsig undran, »vad en och annan statsman av den gamla Talleyrand-Nessel rodeska diplomatskolan skall säga om en dylik öppenhjär tighet».

Den 5 april fick Manderström äntligen mottaga den väntade inbjudningen till deltagande i stormakternas inter- vention. Engelske ministern föredrog denna dag för honom en depesch från utrikesministern lord Russel, i vilken denne framhöll, att den ifrågasatta démarchen från Wientraktatens signatärmakter hos kabinettet i S:t Petersburg borde ga

[1] Depesch den 23 mars (nr 21) till Wachtmeister och (nr 19) till Adelswärd.

[2] Manderström till Wachtmeister den 30 mars (nr 23).

[3] Den 2 april, till Wachtmeister nr 24, Adelswärd nr 25.

[4] Den 31 mars under rubriken »Den asiatiske fienden».

t på att blodsutgjutelsen skulle upphöra och det polska)lket få komma i åtnjutande av sina traktatsenliga rättigeter, som så länge varit det berövade. Depeschen var aterad den 4 mars men hade först alldeles nyss kommit ıinistern tillhanda.[1] Det långa dröjsmålet berodde, enligt ad Wachtmeister i engelska utrikesministeriet inhämtat, å att den under vägen blivit kvarhållen i Berlin, varifrån en skulle avgått först den 21 mars.[2] Att ytterligare två eckor åtgått, innan den därifrån hunnit fram till bestämıelseorten, synes ändock oförklarligt.

Manderström handlade nu raskt. Utan att avvakta vidare ıeddelande, huruvida stormakterna (England, Frankrike och)sterrike) kommit till samförstånd i frågan, avsände han till Vedel-Jarlsberg en depesch, daterad den 7 april,[3] vari framıöllos vissa synpunkter, som skulle delgivas ryske utrikesıinistern. I den europeiska fredens intresse och under vädjan ill de ädla och upphöjda grundsatser, varav kejsaren är ıppfylld — säges det där — vill svenska regeringen förena ig i övriga staters föreställningar (»représentations») i avsikt ıtt förhindra vidare blodsutgjutelse och skaffa Polen en ställıing, mera överensstämmande med de bättre folkelementens rättmätiga strävanden. Löften om mildhet och glömska samt utsikten för landet att få ett styrelsesätt, ägnat att medföra en »vis frihet» böra säkert vara tillräckliga för att återställa lugn och ordning. Oaktat Wienkongressens bestämmelser om Polen ej direkt åberopas, är syftningen dock omisskännlig med talet om polackernas rättmätiga strävanden och yrkandet på att de skulle få ett friare styrelsesätt.

För den händelse, Gortsjakov skulle upptaga föreställningarna illa, beordras Wedel[4] framhålla, att svenska regeringen förhindrat en mot Ryssland fientlig expedition och

[1] »M. le Ministre d'Angleterre m'a communiqué *hier soir* une dépêche de Lord Russell, du 4 Mars dernier, qui venait de lui parvenir, et dans laquelle le noble Lord exprime l'opinion qu'une communication au Cabinet de S:t Petersbourg des vues des Puissances signataires du Traité de 1815 tendrait à la cessation de l'effusion de sang et à la jouissance, par le peuple Polonais, des droits qui lui firent promis à Vienne, et dont il a été depuis si longtemps privé.» Manderström till Wachtmeister den 6 april (nr 26).

[2] Wachtmeister till Manderström den 2 april (nr 27).

[3] Nr 20; jfr Koht, Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt, s. 199.

[4] I apostille till samma depesch.

för övrigt icke hade några som helst avsikter att under stödja dylika planer.[1] Dessutom avsåges ingen inblandning i landets inre angelägenheter utan endast en vädja till kejsarens milda och rättrådiga tänkesätt i enlighet me det vänskapliga förhållande, som vore rådande mellan Sverige och Ryssland.

De tre stormakternas noter i samma ämne, som voro a något senare datum[2] än den svenska, förelästes av resp ambassadörer för den ryske vice-kanslern den 17 april. Viss försök hade gjorts att få till stånd en kollektivnot, men detta hade ej lyckats,[3] varför de framställningar, som gjordes, skilde sig från varandra i avseende på motiveringen vilket betydligt förtog deras verkan.[4] Den 19 april föredrog svenske ministern Manderströms depesch för Gortsjakov. Wedel, som synbarligen varit orolig för den inverkan, densamma skulle utöva på den ryske utrikesministern — han hade förgäves sökt få dess uttryckssätt på en punkt något mildrat[5] — blev angenämt överraskad av dennes välvilliga bemötande. Gortsjakov förklarade sig till fullo förstå de känslor, som depeschen gav uttryck åt. Genom det kejserliga amnestimanifestet av den 12 april (som bekant avsett att bryta udden av makternas pression) hade alla krav på mildhet och glömska uppfyllts och ett fritt styrelsesätt utlovats. Han uttryckte även sitt förtroende för den svenske utrikesministern med anledning av dennes vänskapliga upp uppträdande, då han avstyrde den polska undsättningsexpeditionen.[6] Wedel-Jarlsberg förklarar Gortsjakovs oparäknade vänlighet med att han hyste fruktan för Sverige under

---

[1] Angående Lapinskis expedition se Hallendorff, a. a., s. 99—1?4 de Geer, Minnen, I, s. 244—245.

[2] De franska och engelska voro daterade den 10, den österrikiska de 12 april (Kozmian, a. a., s. 59).

[3] Frankrike hade föreslagit gemensam diplomatisk aktion, och lord Russell hade visat sig gynnsamt stämd härtill, men Palmerston ingrep och lyckades förhindra det (Adelswärd till Manderström den 6 mars, n:r 27). Sedermera inledde England förhandlingar för att få till stånd en kollektiv not (Adelswärd den 25 mars, nr 35). Aktionen synes då ha strandat på Wienregeringens motstånd (Adelswärd den 10 april, nr 40).

[4] Hallendorff, a. a., s. 93.

[5] Han sökte (i chiffertelegram den 17 april) få ordet »représentations» utbytt mot »observations», då de tre makterna använde detta uttryck. Manderström svarade (i chiffertelegram den 18 april), att depeschen redan delgivits Paris och London och ej finge ändras.

[6] Wedel till Manderström den 19 april (nris 43 och 44).

ınvarande förhållanden.[1] Snarast beror väl denna tillfälliga undfallenhet på att han blev något oroad, när han ann sig utsatt för en allmän-europeisk påtryckning, vars verkliga betydelselöshet han ej i första ögonblicket kunde genomskåda.[2] Den speciella fruktan, som Sverige enbart yckades injaga hos den ryska ledningen, torde man ej få ıkatta alltför högt.

Gortsjakov inskränkte sig emellertid ej till det svar, ıan muntligen givit svenske ministern i Petersburg, utan ıvlät en formlig svarsdepesch, daterad den 26 april, vilken ıv Dasjkov delgavs Manderström den 4 maj.[3] Dess innehåll var av en viss skärpa, i det att däri betonades, att oroligheterna hämtade sin huvudsakliga näring i anstiftan utifrån.[4] Av samma art voro de svar, som de tre stormakterna fingo på sina yrkanden.[5]

Den svenska depeschen till Petersburg av den 7 april hade nästan omedelbart meddelats de franska och engelska regeringarna och fått bådas gillande.[6] Från franskt håll sökte man påverka den svenska utrikesledningen till att ytterligare fortsätta sin påtryckning i Petersburg. Förhoppningar i den vägen uttalade franske utrikesministern Drouyn de Lhuys till svenske ministern i Paris friherre G. N. Adelswärd,[7] och franska sändebudet Fournier, som nyss tillträtt ministerposten i Stockholm, utlät sig i samma riktning till Manderström.[8]

Enligt Sybel[9] reflekterade man i de franska regeringskretsarna en tid på att låta det gå till krig, därest Ryssland motsatte sig makternas inblandning i polska frågan. Det skall då ha varit tal om att i förening med Sverige landsätta trupper i Kurland, vilka planer dock uppgåvos, då Bismarck i London lät kungöra, att Preussen i så fall skulle ingripa med vapenmakt.

[1] » — — — la crainte *réelle* que nous inspirons en ce moment — — —» (Wedel till Manderström den 20 april, nr 45).
[2] Jfr Kozmian, a. a., s. 296.
[3] Manderström till Wedel den 5 maj (nr 27).
[4] Hallendorff, a. a., s. 95; Koht, a. a., s. 200.
[5] Sybel, Die Begründung des deutschen Reiches, II, s. 512—513.
[6] Adelswärd till Manderström den 17 april (nr 43); Wachtmeister till M. den 18 april (nr 33).
[7] Adelswärd till Manderström den 17 april (nr 43).
[8] Manderström till Adelswärd den 28 april (nr 40).
[9] A. a., II, s. 511.

Påtagligt är, att Napoleon gärna skulle ha velat brin polackerna mera effektiv hjälp än vad utväxlande av not kunde åstadkomma. Han kunde icke undgå att erinra si att han på sin tid klandrat konung Ludvig Filip för de nes fega politik mot Polen.[1] Adelswärd inberättar i si rapport till Manderström den 15 april (n:r 42), att kejsar nyligen yttrat: »Jag vill icke, att kejsardömets Frankri nöjer sig med ofruktbara välönskningar för Polen, so Ludvig Filips Frankrike gjort.» Vid hovet började ma luta åt den uppfattningen, att ett krig med Ryssland låg inom möjligheternas gräns. Det sades t. o. m., att fransk regeringen inlett underhandlingar med den engelska för at utröna, om denna skulle motsätta sig en eventuell fran expedition till Ryssland genom Östersjön. Adelswärd kun visserligen icke garantera tillförlitligheten av detta ryk men påstod sig ur säker källa ha erfarit, att engelske am bassadören lord Cowley, som hyste oro för affärens vidar utveckling och syntes frukta något dumdristigt äventyr sökte lugna kejsaren. I ledande kretsar i Stockholm tyck man ha föreställt sig, att utsikt verkligen förefunnes fö ett aktivt franskt ingripande. Så uttalade norske stats ministern Sibbern farhågor för att Karl XV skulle »indlade sig med Frankrike, selv om England ikke e enig».[2]

I betraktande av att Napoleon vid en viss tidpunkt — omkring mitten av april — leddes av en strävan att driva aktiv politik, är det förklarligt, att han samtidigt också sökte påverka Sverige till energiskt uppträdande mot Ryss- land. Den krigsagitation, som under april månad bedrevs inom den svenska pressen (varom mera nedan), får kanske sättas i samband med den franska politiken.

Till följd av den påtryckning, för vilken Manderström varit utsatt, föranleddes han att till ryske ministern göra några skarpa uttalanden,[3] varjämte han till Wedel avsände en depesch,[4] där denne beordrades att till ryske utrikes-

---

[1] Adelswärd till Manderström den 18 april (nr 44).
[2] Mantheys Dagbøger, bd. 1, s. 303 (den 29 april).
[3] Manderström till Adelswärd den 28 april (nr 40).
[4] Daterad den 29 april (nr 24). Hallendorff synes ej ha obser- verat den.

nistern göra följande kraftiga föreställningar: De medvanden, som Ryssland redan gjort, vore ingalunda tillckliga, och det syntes nödvändigt att vidtaga mycket era vittgående åtgärder för att lösa frågan på ett tillfredsällande sätt. Hur stora svårigheterna än därvidlag vore, ntes det dock, som om »man får bereda sig på ännu allırligare svårigheter, om man ej vill gå med på att biträda synpunkter, som de regeringar hysa, vilka visa en synrligen allvarlig önskan att undvika komplikationer, vilkas ljder skola kunna bliva oberäkneliga». Vädjandet till den jserliga regeringens vishet och klokhet som avslutning unde ej förtaga depeschen dess förvånansvärt hotfulla araktär.

Gortsjakov, som vid sammanträffande med Wedel-Jarlserg den 6 maj tagit del av den senaste svenska depeschens nnehåll, betonade omedelbart därpå i sitt svar till Wedel skärpt form betydelsen för polska upproret av uppeggan-et utifrån och framhöll, att bästa sättet att åstadkomma ugn vore att bidraga till att förhindra dylika uppviglingsörsök.[1]

Vi finna alltså, att Manderström i hög grad givit efter ör västmakternas och folkopinionens tryck och låtit sig lrivas ganska långt, vad den *diplomatiska* påtryckningen ıngår, längre än man kunnat vänta sig med kännedom om ıans betänksamma läggning. Säkerligen bidrog härtill hans ända lätthet att uttrycka sig i skrift jämte hans benägen-1et att överskatta, vad man på enbart diplomatisk väg kan ıstadkomma, en benägenhet, som han delade med andra tatsmän på den tiden.[2]

Den mot Ryssland fientliga agitationen inom den svenska pressen nådde under april månad sin kulmen. Aftonbladet vädjade till den liberala regeringen att »göra allt vad i dess makt står för att nedtynga vågskålen åt den sidan, där frihetens och civilisationens intressen äro». Genom novembertraktaten vore vår ställning klar. Vad den östra grannen beträffar, blir man »allt mer och mer

[1] Wedel till Manderström den 7 maj (nr 53). Jfr Hallendorff, a. a., s. 95—96. där Gortsjakovs svar till stor del citeras.
[2] Koht, a. a., s. 53.

övertygad därom» — heter det — »att i närvarande stund finnes ingen s. k. stormakt, som är så svag som Ryssland».[1] Att det å sin sida ej underskattar vår betydelse, syntes under Krimkriget av »Rysslands hastigt påkomna beredvillighet att gå in på ett förödmjukande fredsslut, så snart Sverige-Norge hade avslutat november-traktaten». Tidningen betonar emellertid, att den ej syftar åt krigiska företag utan tvärtom tänker sig, att ett europeiskt krig bäst skall kunna förekommas genom ett kraftigt diplomatiskt uppträdande av så många stormakter som möjligt.[2]

En stor uppmärksamhet på grund av sin öppet uttalade krigiska syftning väckte Nya Dagligt Allehanda, som den 13 april inledde en artikelserie under rubriken »Sveriges utrikespolitik». Enligt tidningens mening vore freden det högsta goda, om den är uttryck för en betryggad frihet. Utan trygghet vore freden »en chimär och friheten ofta endast ett uppskov i slaveriet, ett nådebröd, som räckes oss av en övermäktig granne, till dess han finner tiden vara inne att uppsluka oss — — —. Om nu försynen bjuder oss ett tillfälle att åt våra efterkommande lämna en *betryggad* frihet, skola vi då av feg eller veklig eller kortsynt kärlek till freden, som intet är utan tryggheten, låta tillfället gå oss ur händerna samt svika vårt fosterlands framtid och vår egen ära?» Tidningen förnekar, att vår ställning i förhållande till Ryssland är säkrare, därför att gränsen nu går vid Torneå och Ålands hav i stället för vid Neva eller därför att Ryssland »i de fordom svenska hamnarna vid Sveaborg, Kronstadt och Reval underhåller den flotta, som är skapad för att en dag göra ett besök i Stockholm. Ligger det i vårt intresse att låta Ryssland i fred och ro vänta på det gynnsammaste tillfället?» Familjefördraget med Ryssland år 1812 vore »ett nesligt uttryck av mösspartiets gamla grundsats, att Rysslands nåd är Sveriges bästa trygghet. — I dag är Ryssland svagt genom en djupt ingripande social revolution samt genom den polska nationalitetens resning. *Om* denna resning kuvas (och detta är utan främmande intervention icke omöjligt) — — —, då skall Ryss-

[1] A. B. den 7 april.
[2] A. B. den 10 april.

nd, nu svagt, bliva mäktigare än någonsin, och det skall en framtid självt välja det för sig lämpligaste ögonblicket ll anfall.»

I den följande artikeln av den 15 april framlade tidingen sin uppfattning av hur Sverige med hänsyn till gonblickets krav borde handla. Om västmakterna skulle ilja draga sitt svärd för den polska frågans lösning, vore venskt bistånd vid ett företag i Östersjön »av större vikt n förbundet med någon stormakt i världen». Betydelsen v de ryska försvarskrafterna skattade tidningen synnerigen lågt; särskilt vore flottan av underhaltig beskaffenhet. Inder sådana förhållanden borde Sverige ingå allians med England och Frankrike, i nödfall med Frankrike ensamt, mot Ryssland. Skulle västmakterna ej göra anbud i frågan, orde Sverige taga initiativ till en sådan allians. Insinuationerna om en »kälkborgarpolitik, som gärna ser att yxan går, endast man slipper vara med om att hålla i skaftet», bära tydlig adress åt regeringen. Cavours exempel framhålles som bevis för vad stater av andra ordningen kunna vinna genom ett väl beräknat initiativ.

Nya Dagligt Allehanda var i de flesta frågor en konservativ tidning, och till Eider-skandinavismen ställde den sig avvisande. Den eljest vanliga föreningen av skandinavism och rysshat förefanns ej här. Tidningen hade grundats av några tjänstemän på riksarkivet, och dess huvudredaktör var amanuensen därstädes d:r K. A. Lindström, vilken gjort sig känd för att sympatisera med dåtidens frihetsrörelser.[1] De krigiska artiklarna hade till författare den till Sverige emigrerade finnen K. G. Wetterhoff, som tillhörde tidningens medarbetarestab.[2] Scheel-Plessen meddelar i sin rapport den 17 april (n:r 28), att Manderström visat sig särdeles uppbragt över den brist på takt, som W. givit prov på genom att sa missbruka den gästfrihet, han åtnjutit i Sverige. På tidningens ryssfientlighet anses riksarkivarien Nordström ha utövat inflytande, och även Bakunin skall ha haft sin hand med i spelet.[3]

---

[1] Schück-Warburg, Svensk Litteraturhistoria, 4: 1, s. 204—205.
[2] Bååth-Holmberg, Emil von Qvanten (Svensk Tidskrift 1893, s. 240); Nordisk Familjebok (gamla uppl.): Wetterhoff.
[3] Thyselius, Karl XV och hans tid, s. 320.

Ökad betydelse vinner det hela genom Sibberns[1] meddelande, att N. D. A. är hovets organ, om man sammanställer detta med hans misstanke, »at Kongen hemmelig søger at ophidse Stemningen mod Rusland og omgaaes med store Planer til Polens Selvstændighed, Finlands Befrielse og Russernes Udelukkelse fra Østersøen».[2] Detta överensstämmer synnerligen väl med vad som ovan är omtalat om Karl XV:s utrikespolitiska planer. Om dessa upplysningar äro tillförlitliga — vilket man har all anledning att antaga — finner man sålunda, att konungen genom pressen sökte påverka opinionen i en riktning, som var samtliga hans ansvariga rådgivare emot, även de norska statsråden.[3]

Manderström fann det därför ej lämpligt, att krigsagitationen skulle i längden få pågå obesvarad. Den 16 april innehöll Posttidningen ett skarpt bemötande under rubriken »Krig och fred».[4] Efter ett generellt uttalande, att krig alltid och under alla förhållanden är en olycka och, då det utan nödvändighet företages, ett brott, medgav tidningen, att det dock under vissa omständigheter kunde bliva en helig skyldighet. Då landets högsta moraliska och materiella intressen synas hotade, offrar svensken gärna liv och blod. Att Sveriges frihet vore i sådan fara, att ett krig fordrades för att betrygga den, vore emellertid ett löst framkastat påstående, som tarvade bevis, innan det kunde godtagas, och dessa bevis söktes förgäves i tomma deklamationer. Tidningen varnade för att överskatta vårt lands krafter och uttryckte tvivelsmål, huruvida ständerna »skulle finnas villiga att göra de oerhörda uppoffringar, som ett anfallskrig kräver». Gentemot beskyllningen för kälkborgarpolitik och övriga sårande anmärkningar mot regeringen tillvitades krigsagitatorerna att bedriva »kannstöparepolitik, vilken ofta föres i ledband av en äventyrarepolitik». Slutligen vädjades till nationens sinne för »sans, besinning och klok eftertanke, egenskaper, vilka likaledes lyckligen hos det svenska folket i rikt mått finnas tillgängliga och

[1] S. var norsk statsminister, stationerad i Stockholm. Hans meddelanden ligga delvis till grund för Mantheys Dagbøger.
[2] Mantheys Dagbøger, I, s. 301—302 (den 20 april).
[3] Mantheys Dagbøger, I. s. 303 (den 29 april).
[4] Mantheys Dagbøger, I, s. 301—302, den 20 april.

om säga det, att det är till farans stund, som kraftyttringarna böra sparas samt att leken med ord, där ej mäktiga intressen förefinnas, kan bliva lika blodig som dyr».

Scheel-Plessen[1] trodde sig i Posttidningens ledare kunna spåra Manderströms penna. Detta antagande bekräftas av M:s uttalande i ett brev till Hamilton av den 24 april: »Att polemisera i bladen är min avsky; men denna gång var det nödvändigt att taga bladet från munnen.» Situationen var synbarligen ovanligt tillspetsad, då utrikesministern såg sig nödsakad att personligen och offentligt inlåta sig i polemik med den tidning, som var språkrör för monarken. Brytningen mellan Karl XV och Manderström i denna fråga var fullständig. Det gick så långt, att den senare hotade med att avgå. Han skrev om sin ställning vid denna tidpunkt i ovan nämnda brev till Hamilton den 24 april: »Av tidningarna ser Du vårt käbbel; men Du ser ej 100-delen av de svårigheter vi dragas med. Jag har anhållit att få lämna en plats, som jag ej vidare, under sådana förhållanden *kan* sköta; men får väl stanna kvar, till dess man funnit en efterträdare, varmed icke haver sig så lätt — — —.»[2]

Efter några dagar upptog Nya Dagligt Allehanda den officiella tidningens angrepp till bemötande. Den 22 april innehöll den ånyo en ledande artikel om Sveriges utrikespolitik, vari betonades den fara, som Ryssland utgör för den skandinaviska halvön. »De som i dag vilja ha fred till vad pris som helst äro måhända färdiga att förneka detta.» »Det är ingen god politik att av små ekonomiska betänkligheter för dagen eller av kortsynt egoism låta förleda sig att i en fullkomlig politisk isolering avvakta den tid, då man måhända utan bundsförvanter får utkämpa striden på egen grund.» I denna artikel berördes också förhoppningen om Finlands befrielse: »folk som äro delar av svensk nationalitet, kultur och samhällsordning.» Tidningen åberopade Oskar I:s aktivitet 1848 och hans diplomatiska initiativ genom novembertraktaten, vars konsekvenser torde omöjliggöra Sveriges neutralitet under ett nytt krig i Östersjön.

[1] I rapporten den 17 april (nr 28).
[2] U. U. B.

Likaså framhölls Manderströms skandinaviska politik med det betecknande tillägget, att Sverige har »minst lika stora intressen att bevaka mellan Neva och Ålands hav som mellan Eidern, Belterna och Sundet. Eller skulle man erkänna den fara, som hotar Skandinavien från Tyskland, men förneka, att vi hava något att frukta av Ryssland? — — — Man kan någon gång av isoleringspolitikens absoluta anhängare få höra det påståendet, att Finlands förlust mera stärkt än försvagat Sverige och att man bör akta sig att åtrå besittningen av ett sådant tvistefrö. — — — Men så långt vill väl ända ingen gå, att han anser vår trygghet här på halvön väsentligen bestå just däri, att Finland lyder under ryska kejsardömet».

Vid samma tid, som pressdiskussionen mest intensivt pågick i Sverige, voro rykten i omlopp på den europeiska kontinenten, att förhållandet mellan Sverige och Ryssland vore synnerligen tillspetsat. Gortsjakov fäste den 19 april svenske ministerns uppmärksamhet på att en fransk tidning — La France — talat om att Sverige bedreve maritima rustningar och att Karlskronas hamn sattes i stånd att mottaga icke blott den svenska flottan utan också västmakternas flottor, vilka dessa makter ville sända dit i mot Ryssland fientligt syfte. Vicekanslern syntes ej taga detta pressrykte alltför allvarligt, vad Sverige beträffade, men ansåg det dock betecknande för västmakternas avsikter mot Ryssland.[1] Även i engelska parlamentet bragtes Sveriges utrikespolitik på tal. En medlem av underhuset, Griffitte, anhöll den 17 april om upplysning, huru det vore ställt med Sveriges förhållande till Ryssland. Enligt de underrättelser, han erhållit från Stockholm, vore detta mycket spänt. Härpå svarade premiärministern lord Palmerston, att, så vitt han visste, förhållandet mellan de båda länderna tvärtom vore utmärkt.[2] Utan tvivel stå dessa krigsrykten i samband med den svenska pressagitationen, vare sig de äro att betrakta som ett eko av denna eller snarare avsedda att stimulera densamma i ytterligare krigisk riktning.

[1] Wedel till Manderström den 19 april (nr 44).
[2] Wachtmeister till Manderström den 18 april (nr 33).

Ett visst stöd hade Allehanda i sina synpunkter av Göteborgs Handelstidning,[1] som likaledes, om än med åtskilliga reservationer, betonade hotet österifrån och att till sist ej diplomatisk intervention utan vapnens makt är av avgörande betydelse. Ett par andra landsortstidningar framhävde även liknande synpunkter. Eljest framkallade Posttidningens ovan anförda ledare instämmanden från olika håll. Icke ens Aftonbladet[2] vågade odelat ställa sig på N. D. A:s sida. I Stockholms Dagblad skrev Dalman en ledare, vari han väl medgav, att sympatierna för Polen vore berättigade, men varnade för att på den grund låta locka sig i krig. Havet vore en säkrare förmur mot Rysslands angrepp än Finland någonsin varit. Genom en återerövring av Finland skulle Sverige bliva nödsakat att till dess försvar ständigt hålla sig färdigt till krig. Synbarligen är det Karl Johan-tidens konservativa grundsatser, som här uttalas.

I synnerhet kände sig landsortspressen manad att föra betänksamhetens talan, vilket väl berodde på att tidens strömningar ej hunnit påverka landsorten i samma grad som Stockholm, där de ryckt den bildade medelklassen med sig. Manderström lär från olika håll ha fått tidningar sig tillsända, vilka uttalade sig i samma riktning som den officiella tidningen.[3] Med tillfredsställelse påpekar Posttidningen, att pressen i Sveriges övriga städer allmänt ogillar den krigiska ton, som inom Stockholmspressen anslagits, och meddelar beredvilligt som bevis härpå lämpliga utdrag ur olika tidningar.[4] Däribland märker man även antydningar om att svagheten av vår militära krigsberedskap i hög grad manar till försiktighet.[5] I sitt ovan nämnda brev till Hamilton av den 24 april konstaterar Manderström, att han i denna fråga har allmänna opinionen på sin sida. Sibbern, som förut hyst oro på grund av krigslarmet, anser nu,[6] att stämningen är betydligt fred-

[1] Den 11 april.
[2] Den 20 april.
[3] Scheel-Plessens rapport den 28 april (nr 32).
[4] P. T. den 28 april och 1 maj.
[5] Så t. ex. Westmanlands Läns Tidning: »Hur det står till med flottan, veta vi: lantarméns materiel lärer ock vara klen och generaler får kriget skapa.»
[6] Mantheys Dagbøger den 2 maj, s. 303—304.

ligare, »da Flerheden af de svenske Aviser begynde att tage Kløerne til sig og lade forstaa, at de nok ville være med att skrige, men ikke at slaaes».[1]

Hade den svenska krigsagitationen blossat upp samtidigt med och kanske hämtat sin näring ur de tendenser till aktiv politik, som då förefunnos i ledande franska kretsar, så är det också av intresse att observera, att det omslag i den svenska opinionen i mera fredlig riktning, som försiggick under den senare delen av april månad, även motsvarades av en likartad förändring i det franska betraktelsesättet. Adelswärd rapporterade från Paris den 28 april (n:r 48), att faran för ett europeiskt krig började minskas. En stor del av den franska flottan vore engagerad i det mexikanska kriget, och det skulle dröja flera månader, innan den kunde användas i ett annat företag. Vid hovet funnes det numera ingen annan hängiven förfäktare av krigspolitik än prins Napoleon, och kejsaren ville ej giva efter för dennes ivriga påtryckning till aggressiva åtgärder mot Ryssland.[2] [3] Kejsarinnan Eugénie, som tidigare ådagalagt livliga sympatier för det polska upproret, vore nu mera reserverad.

När Staëls och Björcks ovan omtalade motion behandlades i riksdagen den 2 maj,[4] visade det sig, att stämningen inom folkrepresentationen var av övervägande fredlig art. Allmänna besvärs- och ekonomi-utskottet hade avstyrkt motionen under uttalande av förtroende för att regeringen handlade efter landets sanna intressen.[5] I stånden förekommo endast enstaka tal till förmån för en ren krigspolitik, mestadels hållna av samma representanter som vid remissdebatten i mars. Emil von Qvantens anförande har ett visst intresse, då det säkerligen återspeglar konungens uppfattning. Han

---

[1] Han förklarar detta med att de svenska och norska statspapperna fallit på Hamburgs börs.

[2] Ett häftigt uppträde hade ägt rum mellan de båda kusinerna.

[3] Kejsaren synes ha hoppats att kunna lösa denna fråga genom en europeisk konferens — en för Napoleon typisk tanke, vilken visade sig stöta på motstånd i England. (Adelswärd den 10 maj, nr 57.)

[4] Ridd. o. ad. pr. 1862, 63, bd. IV, s. 5—37; Präst. pr. 1862, 63, bd. IV, s. 4—22; Borg. pr. 1862, 63, bd. IV, s. 6—48; Bond. pr. 1862, 63, bd. IV, s. 246—265.

[5] Allm. besv. och ekon.-utsk. betänk. nr 114 (i Bihang till riksståndens prot. 1862—63, 8:de samlingen).

framhöll de kända synpunkterna Rysslands svaghet och Sveriges relativa styrka. Sverige ägde — sade han — bundsförvanter i »tidens stormakter, den nationella självständighetens och den politiska frihetens idéer» samt i danska nationen. Talaren ansåg, att Polen vore Sveriges naturliga bundsförvant mot Ryssland. Han yrkade bifall till motionen, fast med uteslutande av orden »i diplomatisk väg». Den polska frågan ansåg han böra lösas ej enligt Wienkongressens bestämmelser utan »i enlighet med sin egen karaktär och tidens fordringar.»

I borgarståndet talade Blanche i krigisk anda, och Ridderstad påyrkade, att vi skulle göra gemensam sak med västmakterna, vilket vore liktydigt med att förena sig med civilisationen, med de stora mänskliga intressena, med allt ädelt och sant, som folken beundra.»

Under den tid, som förflutit, sedan motionen väckts i riksdagen, hade Manderström genom sin diplomatiska verksamhet väsentligen brutit udden av densamma, och han försummade nu ej heller att i sitt tal på riddarhuset framhålla, vad han i detta hänseende uträttat. Sedan han betonat, att motionens yrkande på Sveriges medverkan till konungariket Polens återupprättande, i händelse detta bifölles, kunde få allvarliga förvecklingar till följd och att motionärerna hade bort föreslå riksdagen att med anledning härav vidtaga särskilda åtgärder, upplyste han om att han redan den 2 mars — av en händelse samma dag som England — börjat sin verksamhet till polackernas förmån samt att han den 7 april låtit en skrivelse avgå till Petersburg, och han underströk, att detta varit tre dagar, innan stormaktskabinetten varit färdiga med sina noter. Dessutom meddelade han, »vad man på förhand ganska väl kunde vänta, att någon fullständig överensstämmelse rörande de grunder, på vilka en dylik framställning borde baseras, omöjligen kunde åvägabringas».

Manderströms anförande var ägnat att lugna sinnena och dämpa krigslusten genom dess starka framhållande av den bristande enigheten bland de intervenerande stormakterna. På samma gång ådagalade det klart, att svenska regeringen gjort allt vad man rimligtvis kunde begära för att tillmötesgå den Polenvänliga opinionen. En av motio-

närerna — Björck — medgav också, att motionen uppfyl sitt ändamål och att regeringen gått däri uttryckta önsk ningar till mötes. Aftonbladet[1] fann det med rätta ege domligt, att utrikesministern, som på riddarhuset ställt si så avvisande, likväl »skyndat sig att uppträda alldeles p egen hand och utan att avvakta någon uppmaning av andr makter — — — och detta icke en, utan två gånger, de första redan två veckor före den första diskussionen riddarhuset».

Slutresultatet blev, att den ifrågavarande motionen e föranledde någon åtgärd från riksdagens sida. De a adels- och prästestånden fattade resolutionerna överläm nade frågan i regeringens hand med den uttryckta förhopp ningen, att freden om möjligt skulle bevaras. I adels ståndets uttalande, som var det mot Ryssland mest aggres siva, beklagades »de orättvisor, som övergått detta folk (polska folket) genom förtryckandet av dess nationa litet».

Efter pressfejden och vad som förekommit i riksdagen var det påtagligt, att inom svenska folkopinionen stöd e kunde vinnas för en aktiv krigspolitik — hur varmt man än sympatiserade med det lidande Polen — och att de helt säkert vore omöjligt för konungen att finna rådgivare villiga att ta ansvaret för en sådan politik, därest han kunde ha hyst dylika planer Reaktionen hade kommit efter de senaste månadernas upphetsning, och stämningen lugnade sig mer och mer. Såsom ett exempel härpå kan anföras en demonstration i fredlig anda, som försiggick den 8 maj, då ett 70-tal personer, däribland medlemmar av stånden, hyllade Dalman med en middag till tack för dennas journalistiska verksamhet mot Nya Dagligt Allehandas krigsagitation.[2] Presspolemiken avstannade nu inom kort. En annan sak är, att om England och Frankrike verkligen hade det låtit gå till krig, Sverige svårligen kunnat hålla sig neutralt, sedan det genom novembertraktaten engagerat sig med väst-makterna. Denna uppfattning hyste man i regeringskret-

[1] Den 4 maj.
[2] Tidningarna omnämnde knappast denna händelse. Scheel-Plessens rapport den 13 maj (nr 34).

sarna,[1] den kom även till uttryck i riksdagen,[2] och Crusenstolpe skrev i juli 1863: »Om västmakterna intervenera med draget svärd, finnes för Sverige intet val.»[3]

De intervenerande stormakternas diplomatiska fälttåg mot Ryssland, som ännu en tid fortsattes, ledde till intet annat resultat än bitterhet och svikna förhoppningar för polackerna. Sveriges andel i interventionen var i stort sett avslutad med det depeschförfattande, som förekommit i mars och april månader och som ovan behandlats. I betraktande av makternas inbördes rivalitet och bristen på allvar i deras föreställningar var det otvivelaktigt förhastat att på England och Frankrike bygga förhoppningar om bundsförvantskap mot Ryssland och om Finlands befrielse. Under alla förhållanden är det vanskligt att hoppas på bistånd av andra makter, vilka naturligtvis, när det gäller, handla endast i sitt eget intresse, och det var vid denna tidpunkt dubbelt betänkligt, då våra egna militära maktmedel lämnade så mycket övrigt att önska. Tidpunkten för ett anfall mot Ryssland var ingalunda så lämplig, som krigspartiet höll före. Av ryska rikets genom Krimkriget och inbördes oroligheter försvagade tillstånd gjordes ett mer än tillbörligt stort nummer, under det man betydligt överdrev det inflytande, som Sverige kunde lägga i Europas vågskål.

Hallendorff påpekar,[4] att Wedel-Jarlsbergs depescher från Petersburg voro ägnade att ytterligare stegra Karl XV:s krigslust, då det där talades om att Ryssland sedan Krimkriget hyste fruktan för vårt land. Vad Rysslands förmenta svaghet angår, är det bekant, att i själva verket upproret i Polen i förening med påtryckningen utifrån väckte den ryska nationalkänslan till liv,[5] vilket kom till uttryck däri, att hyllningsadresser från olika håll inom riket avsändes till kejsaren,[6] ådagaläggande landets enighet och styrka.

---

[1] Mantheys Dagbøger den 13 maj, s. 307.
[2] J. J. Nordström uttryckte i prästeståndet sitt tvivel om att neutralitet vore förenlig med novembertraktaten, i händelse kriget toge sin utgångspunkt i Östersjön (Enligt N. D. A. den 6 maj).
[3] Ett sekel och ett år av polska frågan, s. 259.
[4] A. a., s. 98.
[5] Hallendorff, a. a., s. 88.
[6] Wedel-Jarlsberg till Manderström den 12 maj (nr 55).

Var man i Sverige benägen att underskatta Ryssland, så förbisåg man dessutom helt och hållet Preussen, dess militära frammarsch under de senare åren och betydelsen av det stöd, som den kejserliga regeringen genom konventionen av den 8 februari kunde påräkna från detta land.[1]

Det kan vidare dragas i tvivelsmål, huruvida ett krig mot Ryssland vid denna tidpunkt väckt genklang i Finland. Wedel-Jarlsberg nämner flera exempel på finska folkets lojalitet mot tsaren. I en depesch av den 16 juni (n:r 70) omtalar han sålunda, att fem bönder från Savolax kommit till Tsarskoje-selo för att betyga kejsaren sin hemsockens orubbliga trohet och iver att vid behov försvara honom mot alla, ja även mot svenskarna. På kejsarens tillfrågan, vem som ingivit dem denna tanke, svarade bönderna, att de fattat sitt beslut alldeles självmant. I slutet av juli reste Alexander till Finland och blev där mycket entusiastiskt mottagen. Enligt Wedels uppfattning var han nu mera populär än någonsin.[2] Även om W. möjligen överdrivit den finska hängivenheten för tsaren, kvarstår dock, att Finland varit en oviss faktor att räkna med vid ett eventuellt svenskt anfall mot Ryssland.

Då krigspartiet liknade sina motståndare vid frihetstidens mössor, må det vara berättigat att jämföra partiet självt med hattarna. Dess politik bär nämligen prägel av samma lättsinne i dess kamplust mot Ryssland, byggd på hjälp från västmaktshåll och ej på det egna landets militära styrka.

Å andra sidan synes det fullkomligt berättigat att — som partiet gjorde — peka på faran österifrån och betona, att vår ställning ingalunda var tryggare, därför att vi förlorat Finland. Den ryska Finnmarkspolitiken hade givit tillräckligt stöd för dylika farhågor. Att man i Sverige kunde hysa revanschtankar med anledning av 1809 års hän-

---

[1] Hur föga man även i de mest omdömesgilla diplomatiska kretsar uppfattade innebörden av denna konvention, synes därav, att en så erfaren diplomat som Wachtmeister i London i en depesch av den 25 februari ordade om »l'attitude imprudente de la Prusse», som förorsakade, att Preussen förlorade alla sympatier i England och som underlättade samförstånd mellan Frankrike och England. Det torde vara fastslaget, att Bismarck just genom sin politik under polska upproret lade grunden till Preussens kommande storhet (Sybel, a. a., II, s. 502).

[2] Wedel till Manderström den 3 aug. (nr 88).

lelser, är ej ägnat att förvåna. De uttryck, dessa revanschtankar tagit sig, äro av ganska blygsam art, om man tar i betraktande, vilket intensivt rashat mångenstädes i övriga länder kommit till synes under nationalitetsrörelsernas århundrade. T. o. m. från ledande ryskt håll hade vid åtminstone ett tillfälle medgivits, att genom Finlands erövring en oförrätt blivit begången mot Sverige. Gortsjakovs närmaste företrädare såsom ledare av den ryska utrikespolitiken rikskanslern Nesselrode erkände sålunda vid ett samtal med dåvarande svenske ministern i Petersburg af Nordin den 27 december 1855, att han ogillade erövringen av Finland och Rysslands sätt att gå till väga vid detta tillfälle.[1] Såsom ovan anförts, hade Oskar I:s politik under Krimkrigets senare skede varit förestavad av förhoppning att återfå något av vad som förlorats genom freden i Fredrikshamn. Det kan slutligen ej förnekas, att ur svensk synpunkt våra intressen österut voro av minst lika stor vikt som Eider-skandinavismen.

Sådana förhållandena voro, måste man emellertid anse, att Manderströms fredliga politik var fullt berättigad, inriktad som den var på att bevara neutraliteten, förhindra undsättningsexpeditionen till Polen och dämpa opinionen både i riksdagen och i pressen. Man kan ej vänta sig, att en regering, som verkade under novembertraktatens liberala auspicier, skulle kunna avstyra den Polenvänliga agitationen och utvisa misstänkta främlingar, som Karl Johan på sin tid gjort.[2, 3]

Ej heller var det under nuvarande förhållanden möjligt att — såsom 1831 skett — säga nej till västmakternas inbjudan att deltaga i den allmänna europeiska interventionen, ehuru det naturligtvis varit bäst, om Sverige sluppit medverka i detta diplomatiska spegelfäkteri. Att detta faktiskt skulle skada och ej gagna Polens sak, insågs också av en och annan av dåtidens svenskar. Så yttrade doktor Land-

---

[1] Han ansåg dock denna oförrätt gottgjord genom det stöd, kejsar Alexander givit Sverige att erhålla Norge. Hallendorff, Oscar I, Napoleon och Nikolaus, s. 363.

[2] Schinkel-Alin, Minnen ur Sveriges nyare historia, 12: 1, s. 169—171; Hildebrand, a. a., 9, s. 302.

[3] Dock gjorde regeringen vad den kunde för att misstänkliggöra Bakunin (se de Geer, Minnen, I, s. 244).

gren i prästeståndet den 2 maj, att »en förslagen och kall blodig fiende skall finna mer anledning till löje än fruktan i braskande notväxlingar, så vida icke rustningar företagas som i någon mån kunna giva vikt åt de eljest betydelselösa orden».[1] Man kan ej neka till att Manderström i onödigt hög grad tillmötesgick de engelska och franska framställningarna om deltagande i aktionen, i synnerhet om man betänker, att den danska regeringen, ehuru även den utsatt för trycket av en liberal opinion, av fruktan att stöta sig med Ryssland intog en betydligt varsammare hållning. Först efter upprepade påstötningar från västmakterna, vilka framhöllo Sveriges beredvillighet såsom föredömligt exempel, avsändes i maj månad till Petersburg en not, hållen i försiktigast tänkbara och mot tsarens person synnerligen artiga ordalag.[2]

Allt vad som i Sverige under den förra hälften av år 1863 förelupit »i både officiella och icke officiella regioner» kan icke ha undgått att på Ryssland verka sårande. Redan genom novembertraktaten och Pultava-festligheterna hade förhållandet mellan länderna blivit ömtåligt, och vad som nu tilldragit sig bidrog säkerligen att öka den ryska missstämningen mot Sverige. Det syntes troligt, att denna stämning skulle komma till starkare uttryck, när tsaren hunnit fullständigt kuva upproret. Härtill kom, att det väntade stödet från västmakterna uteblev, då de drogo sig tillbaka från sin intervention, och vår ställning blev isolerad. Den i november inträffade spänningen mellan England och Frankrike oroade i hög grad Manderström. »Vi måste vara synnerligen på vår vakt och handla med den största försiktiktighet» (»prudence»), skrev han till Wedel Jarlsberg den 28 november.[4] Och denne inberättade i december, att underhandlingar redan vore i gång för att åter knyta de fransk-ryska vänskapsbanden. Detta skulle väl låta tänka sig, om Frankrike tilläte en revision av 1856 års

[1] Prästeståndets protokoll 1862. 63, bd. IV, s. 12.
[2] Neergaard, Under Junigrundloven, 2: 1, s. 658—664.
[3] Crusenstolpe, a. a., s. 259—260.
[4] Apostille i chiffer till depeschen nr 54.

fördrag.[1] Situationen var sålunda för Sverige allt annat än lugnande och erbjöd stor likhet med förhållandena vid den tid, då Manderström från Paris kort efter Krimkrigets slut hade iakttagit det då inträdande närmandet mellan Ryssland och Frankrike.

Ytterligare komplicerades situationen därigenom, att den slesvig-holsteinska frågan mot årets slut blev akut och att Sverige syntes stå i begrepp att genom en allians med Danmark giva detta land sitt stöd. Ända sedan de skandinaviska strävandena först framträtt i politisk form, hade Ryssland sett dem med oblida ögon och gjort allt vad det kunnat för att motarbeta dem. De aggressiva tendenserna i Sverige på den senaste tiden torde ha haft till följd, att Ryssland med än större ovilja skulle se ett stärkande av de skandinaviska banden. Dessutom var det genom intim vänskap förbundet med Preussen, den farligaste av Danmarks tyska motståndare. I vad mån ryskt hot kan ha medverkat till att hålla vårt land tillbaka från deltagande i 1864 års krig, förtjänar en närmare undersökning. Säkert är, att man i de ledande svenska kretsarna i slutet av år 1863 och i början av år 1864 insåg möjligheten av ett ryskt anfall mot Sverige. Under sina samtal med danske ministern berörde Manderström upprepade gånger den fruktan, han hyste för en dylik hämndeakt från Rysslands sida på grund av vår hållning under Krimkrigets sista skede och under polska upproret.[2] Påfallande är den spänning, som vid denna tid var rådande mellan Sverige och Ryssland, jämförd med den vänskap och överensstämmelse i handlingssätt, som 1848 präglat de båda ländernas hållning i den danska frågan.

---

[1] Wedel till Manderström den 12 december, nr 132, i chiffer; den 17 dec., nr 135.

[2] Scheel-Plessens rapport den 10 dec., nr 62 (originaldepesch): Hother Ploug, Carl Ploug og Skandinavismen, Tilskueren 1901, s. 574.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Knut den heliges gåvobrev.

En omdebatterad urkund i ny belysning.

Av de historiska hjälpvetenskaperna är diplomatiken sannolikt den, som minst kommit till användning inom den svenska historieforskningen. Man har dels ansett urkundsmaterialet allt för knapphändigt för att giva några säkra stödjepunkter, åtminstone vad den tidigare medeltiden beträffar, dels har den omständigheten att permanenta sekulära och ecklesiastika kanslier saknats i medeltidens Sverige medfört, att varje strikt tillämpning av de utländska forskningsmetoderna ansetts utesluten. I Sverige har diplomatiken huvudsakligen haft betydelse för våra förnämsta aktpublikationer, särskilt Svenskt Diplomatarium och Sveriges Traktater med främmande makter, men några så ingående komparativa detaljundersökningar, som utrikes användas för utförandet av ett dokuments äkthet, ha här sällan blivit företagna, om man undantager den Erslev-Rydbergska diskussionen om unionstraktaten i Kalmar. Så vitt jag vet, är det först Styffe, som i sin avhandling *Om grundregaliernas uppkomst* kommit att kritiskt behandla ett förfalskat aktstycke — det ryktbara Helgeandsholmsbeslutet av 1282 varvid han ställt förfalskningen i dess historiska sammanhang.

Helgeandsholmsbeslutet är icke den enda förfalskade urkunden i vår historia, utan har säkerligen talrika motsvarigheter. Nyligen har landsarkivarien Sandström[1] uppvisat, att en av de urkunder, som bifogats en utredning rörande vattenregalet, är en förfalskning från 1300-talets början. Redan under den tidigaste medeltiden började i utlandet urkundsförfalskningar och under 1100-talet nådde de sin kulmen. Vad Nordens historia beträffar, så är det särskilt de påvliga bullorna rörande den nordiska missionen, som förfalskats i en för det Hamburg-Bremiska ärkestiftet förmånlig riktning. Diskussionen angående dessa förfalskningar har för icke länge sedan återupptagits och lett till nya teorier om deras tillkomst. Det nakna konstaterandet av en förfalskning är nämligen icke tillfyllestgörande för en diplomatisk undersökning; det gäller även att ut-

[1] *HT* 1921, s. 294.

forska de bevekelsegrunder, som lett förfalskaren, och om möjligt rekonstruera det äkta dokumentet, vars innehåll denne förändrat. Avsikten med denna uppsats är att ge ett referat av den intressanta polemiken om Knut den heliges gåvobrev av 1085, vilken visar, huru talrika urkundsförfalskningarna antagligen varit.

Knut den heliges gåvobrev till S:t Laurentii kyrka i Lund den 21 maj 1085 är det första nordiska diplom, som finnes i våra urkundssamlingar och en av de viktigaste källorna till den skånska kyrkans första historia. Det har därför alltid betraktats som den älsta nordiska urkund, vars innehåll blivit oss bevarat, om man nu frånser den s. k. gränsregleringstraktaten från Emund Slemmes tid, som jag trots L. och C. Weibulls motsatta mening icke kan tillerkänna en historisk urkunds värde.

Den första svårigheten, som möter forskaren vid en undersökning av gåvobrevet, är att själva orginalurkunden gått förlorad, antagligen genom slottsbranden 1697, och detta medför, att varje paleografisk undersökning är omöjliggjord. Lyckligtvis var brevet bevarat i kopior. Den mest intressanta av dessa är den, som finnes i *Necrologium Lundense*, d. v. s. från 1100-talet; en annan mera tillförlitlig föreligger i Oluf Baggers avskrift i *Lunds Kapitels och Hospitals Privilegiebok* av 1662, vilken avskrift är korrigerad efter originalurkunden och på grund härav bör tillmätas ett högt värde.

Den märkliga urkunden har följande lydelse[1]: »In nomine sancte et individue trinitatis, patris et filii et spiritus sancti. Notum omnibus in Christo fidelibus esse cupimus, qualiter ego Cnuto quartus Magni regis filius post susceptum paterne hereditatis regnum ecclesiam sancti Laurencii, que sita est in Lunde, licet nondum perfectam, dotavi, ut illius agni, qui tollit peccata mundi, sit perpetim sponsa, sancta sancti, immaculata immaculati, digna digni. Desponsale autem hujus ecclesie quod vel quale sit patefacimus et sub his testibus Ricvaldo, Svenone, Sivardo episcopis; Haquino duce; presbiteris Arnoldo, Theodorico, Henrico, Godescalco; stabulariis Allone, Haquino, Petro, Svenone, Ascero Achonis filio, Deo preside ratum et æternaliter stabilitum desideramus. Est igitur terra illa quam Aepe filius Thorbiorn in Lunde pro pace sua emendavit: In Upaceri australi quatuor mansi et dimidius, in altero Upacceri totidem mansi; in Hervesthadum octo mansi; Scialshoge duo mansi; in Flatoige quinque mansi et demidius, quem dedit Hacon regi; etc. (inalles uppräknas 51 bol inom skilda lokaliteter, vilka jämte en årlig ränta av 27 mark tillfalla Sanct Laurentii kyrka). Si quis prepotens, nobilis vel ignobilis, natus vel non natus contumaci inflatus audacia, contra sancte religionis propositum, hujus pacti decretum violare studuerit: Sit anathema maranatha, sit supplicio deputatus æterno, ubi vermis non moritur et ignis exting-

---

[1] *DS* s. 42. Oluf Baggers kopia har här ovan avtrycks med några få ändringar.

vitur, fiat mensa ejus coram ipso in laqueum et in retributiones et in scandalum cum eis, qui dixerunt Domino Deo: Recede a nobis scientiam viarum tuarum nolumus. Quod autem ad regiam pertinet justitiam, ex quacunque causa fiat, de prenominata terra, in potestate sit prepositi et ceterorum fratrum in hoc loco Deo serviencium tribus culpis exceptis: Si extra pacem positus fuerit, emat pacem a rege, substanciam ejus tollat prepositus et fratres; si expedicionem neglexerit, erga regem emendet; redarios equos non dent, nisi cum rex ipse venerit. Actum Lundi duodecimo Kalendas Junii anno incarnationis dominice 1085, indicione VIII epacto XXII anno regni domini Canuti regis quinto, predictis presentibus episcopis et confirmantibus, auctore domino nostro Jesu Christro, qui est benedictus in secula seculorum, Amen.»

Då avskriften i Necrologium Lundense haft en stor betydelse för undersökningen av gåvobrevet och dess historia, är det nödvändigt att känna till handskriftens karaktär och ålder. Dess innehåll är synnerligen skiftande, huvudsakligen avskrifter av medeltida teologiska arbeten och klosterregler för S:t Laurentii kloster i Lund, vilka varit av stor betydelse för fastställandet av de anglosachsiska och tyska inflytelserna på den danska kyrkan under den första kristna tiden.[1] Dessutom innehåller kodexen en hel serie anteckningar, som stå i samband med S:t Laurentiiklostrets tidigaste historia. C. Paludan-Müller har i sin »historiskt-kritiska stridsskrift»: *Hvad var Saxo Grammaticus og hvor ær hans grav?*, undersökt dessa olika partier och givit dem olika namn. Det första kallar han »midsommargäldslistan», emedan den är en förteckning på Lundakanikernas andel av konungens och ärkebiskopens midsommargäld från Lund jämte dennas uppdelning på prebendena. Den andra anteckningen är Knut den heliges gåvobrev av 1085, som här återfinnes i sin tidigaste kopia; den tredje är den s. k. »prebendelistan», d. v. s. en förteckning på prebendena vid Lunds domkapitel. Bland övriga anteckningar, som hava intresse för vår undersökning, äro den 10:e och 13:e av betydelse. Den senare av dessa är »dödslistan» med dess tre underavdelningar: presbyter-, diakon- och subdiakonlistorna, den förra är »kalendariet» eller det egentliga nekrologiet.

Dessa anteckningar äro sammanhäftade i en kodex, som således icke bildar något organiskt helt, annat än såtillvida att de olika partierna äga samma proveniens. Vid dateringen av Necrologium Lundense får detta därför icke betraktas som en enhet, utan var och en av dess särskilda delar skall dateras för sig. Denna datering kan göras dels efter yttre, dels efter inre kriterier. Enligt de förra, d. v. s. huvudsakligen efter handstilen, kan man genomgående konstatera, att stilen är den under 1100-talet vanliga; endast några

[1] Nekrolgiet har varit av grundläggande betydelse för Ellen Jørgensens undersökning, Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidligste Udvikling (Vidensk. Selsk. Skr. 7, Rk. I), vilken lett till samma iakttagelser som Køchers angående gåvobrevet, om än på ett annat område.

fä tillägg äro gjorda med 1200-talsstil. I flera fall ha Paludan-Müller och senare kommentatorer tyckt sig finna samma skrivares stil i olika listor — en mycket viktig iakttagelse, som man dock icke får tillerkänna allt för stor beviskraft. Som flera av listorna äro förda under en längre tidrymd, är det emellertid av såväl yttre som inre skäl obestridligt, att de utarbetats av flera olika skrivare. Emellertid kan något säkert resultat endast nås genom en undersökning av det sakliga innehållet, och dylika ha företagits av Paludan-Müller i hans ovannämnda arbete, av Weeke[1] och L. Weibull.[2] Här intressera oss dock endast de olika resultat, som stå i samband med gåvobrevet.

Framför allt har det varit av vikt att kunna datera den viktiga kopia av detta gåvobrev, som finns i nekrologiet. Detta har skett genom en paleografisk jämförelse mellan dess stil och de olika »listorna». Paludan-Müller har därvid först påpekat sambandet mellan gåvobrevet och den s. k. prebendelistan, som omnämner utom de av Knut den helige stiftade prebendegodsen även de, som Lunds två första ärkebiskoper instiftat, och som därjämte vanligen omnämner namnet på den kanik, som innehaft prebendet. Han har ansett, att »prebendelistan» och gåvobrevets kopia äro samtidiga, emedan handstilen i dem bägge är densamma, och av skäl, som längre fram skola framläggas, förlägger han »prebendelistans» tillkomst till tiden efter ärkebiskop Eskils tillträde och före Lunds domkyrkas invigning, således till tiden 1137—45. Weeke har åter daterat den till tiden 1123—1134.

L. Weibull har tagit upp gåvobrevets datering till behandling i sin uppsats om Necrologium Lundense, vilken handskrift han underkastat en ingående och ofta skarpsinnig undersökning. Till stor del stöder han sin bevisföring på yttre kriterier, t. ex. en del rasurer i avskriften av gåvobrevet, jämförelser mellan handstilen i detta och den i »prebendelistan». I flera fall söker han ge en ny tolkning av dess innehåll och söker bevisa denna genom åberopande av senare kungl. stadfästelsebrev. Han fäster sig därvid särskilt vid bestämmelsen om befrielse från den kungliga rätten för de donerade godsen. Enligt Weibulls tolkning menas med de i slutet av gåvobrevet förekommande orden *de prenominata terra* endast den jord i Lund, som omtalas först i brevet och som Æpe Torbjörnsson betalat vid sitt fredsköp, men däremot icke de övriga bolen, som därför icke åtnjöto någon immunitet. Genom denna nya tolkning av »de prenominata terra» råkar han i strid med alla föregående forskare, som ansett, att därmed avsetts samtliga förut uppräknade bol. Det är på denna originella översättning som Weibull grundar sina slutatser, som i huvudsak kunna så sammanfattas: då konung Erik Emune 1135 omnämner donationen i ett brev, omtalas det, att Knut den helige har givit dessa immunitets-

[1] Lunds Domkapitels Gavebøger. ed. C. Weeke.
[2] Hist. Tidskrift f. Skåneland IV, s. 159.

privilegier till *alla* bolen. Alltså är det 50 år senare brevet en »flagrant motsägelse» till det förra. Förklaringen kan då endast bli, att Erik Emune »saknat kännedom om Knuts gåvobrev i dess originella avfattning» och »blivit förd bakom ljuset». Sedermera har denna förfalskning konfirmerats 1186 av Knut VI, i vars stadfästelsebrev de betydelsefulla orden »de prenominata terra» ändrats till *de omnibus terris, quas deo et glorioso martiri Laurencio dedi* etc. Detta stadfästelsebrev är byggt på gåvobrevets avfattning, men har influerats »av yngre historiskt material». På grund av stadgandet i 1186 års brev, att de donerade godsen skola användas till prepondituran och 9 prebenden, anser Weibull, att detta stadgande hämtats från Necrologium Lundenses »prebendelista», där det berättas, att Knut den helige av sina donerade gods upprättat »decem prebendas et beneficium preposituræ.»[1] Förfalskningen skall ha skett något år före 1183, säkerligen under Absalons archiepiscopat. Denna förfalskning hade till följd, att orginalbrevet strängt hemlighölls, så att t. ex. Saxo icke kände till det, utan endast något av stadfästelsebreven. Saxos omnämnande av danaarv som det tredje undantaget från immuniteten från den kungliga rätten beror följaktligen på ren konstruktion.

Weibull har dessutom undersökt de rasurer, som finnas i nekrologiets kopia och som förut icke förklarats. Även dessa stå i samband med den förut omtalade immuniteten, som enligt avfattningen i nekrologiets kopia *icke* är underkastad de tre inskränkande undantagen: fredsköp, ledingsvite och hästar i redskud. I meningen *Si extra pacem positus fuerit, emat pacem a rege. substanciam ejus tollat prepositus et fratres*, har *emat pacem a rege* utraderats och ändrats till *quis illud emendetur*. I meningen: *Si expedicionem neglexerit, erga regem emendet*, har *regem* utbytts mot *ipsos*. Meningen blir härigenom i bägge fallen motsatt den avsedda: fredsköpet och ledingsvitet betalas nu till prost och bröder i stället för till konungen.

Men den viktigaste delen av gåvobrevet, nämligen orden *de prenominata terra*, som enligt Weibulls föregående tolkning blott skulle ha avsett Lundajorden, står oförändrad kvar i nekrologiets kopia. Om något borde ha raderats för att förändras i en för kyrkan förmånligare riktning t. ex. till de senare stadfästelsebrevens *de omnibus terris*, så vore det väl just dessa ord. Så har dock ej skett, och på denna märkliga omständighet kan Weibull icke ge annan förklaring, än att ändringarna äro »ett klumpigt försök av en skrivare, som sedermera har haft för avsikt att gripa sig an med originalpergamentet». Detta obevisade påstående är emellertid, som längre fram skall framgå, endast en nödfallsutväg för att rädda Weibulls felaktiga översättning av *de prenominata terra*.

[1] Jag kan icke anse överensstämmelsen mellan dessa anförda citat så påfallande, ty i det ena fallet gäller det *10* prebenden, i det andra *11*, varför alltså ett prebende på ett oförklarligt sätt har gått förlorat.

När kunna nu dessa raderingar och ändringar ha skett? Anligen har de haft till syfte att bringa nekrologiets avskrift i :rensstämmelse med senare privilegiibrev. Nekrologiets kopia, re sig den var falsk eller sanningsenlig, hade ju icke en originalkunds rättsliga värde och kunde därför ändras utan att därför karaktär av förfalskning. Vid sin kröning i Lund 1252 befriade nung Kristoffer kanikerna vid domkyrkan från leding, redskud och nan konungens rätt, som vilade å deras prebenden. Visserligen phävdes dessa rättigheter under samma konungs konflikt med kebiskop Jakob Erlandsson, men 1288 utfärdar Erik Menved ett :nande privilegiibrev, där rättigheterna bekräftades. Antagligen det någon gång under senare hälften av 1200-talet, som ändrinrna ha skett.

Weibull daterar gåvobrevets avskrift i nekrologiet till tiden re 1123. Till detta resultat kommer han genom att i motsats ll Paludan-Müller anse kopian vara äldre än den i samma kodex iförda prebendelistans »älsta del». »Prebendelistan» har han underastat en ingående paleografisk och historisk undersökning, delvis ied samma metod som Paludan-Müller och Weeke tidigare anänt. Som jag förut nämt, äro flera handstilar där representerade ch där omtalas den prelat eller furste, som instiftat prebendena ksom namnet på innehavaren, vilket Paludan-Müller och Weeke nvänt som bevis för sina dateringar. Weibull anser dessa handtilar vara fyra, av vilka han i likhet med Weeke tror sig kunna onstatera två olika i »prebendelistans» älsta del, d. v. s den, som sträcker sig till och med Eskils tre prebenden, detta i motsatts ill Paludan-Müller, som blott iaktagit en enda. Den ingående och fta skarpsinniga bevisföring, som utvecklats för att datera dessa prebendelistans» olika delar, är knappast möjlig att här referera ullt nöjaktigt, men ett knapphändigt sammandrag av den torde vara nödvändigt för att kunna förstå diskussionen om gåvobrevets historia.

Paludan-Müller har påstått, att »listans» älsta del ej kan vara äldre än ärkebiskop Eskils tid (1137—1177), ty tre av prebendena angivas vara upprättade av honom. Emellertid omtalas varken någon ärkedjäkne eller någon skattmästare som prebendeinnehavare, två värdigheter, som Eskil upprättade 1145 vid domkyrkans invigning. Alltså daterar Paludan-Müller listans älsta del till 1137—1145. Denna datering har förkastats av Weeke och Weibull, dock utan angivande av några skäl för att Paludan-Müllers bevis icke äro riktiga.

Weeke har daterat »prebendelistans» älsta del till 1123—1134. Hans terminus post quem (1123) grundar sig på, att han liksom Weibull trott sig finna två olika stilar i prebendelistans älsta del. Det av den första handen sist inskrivna prebendet är identiskt med det ena av de prebenden, som ärkebiskop Asker donerat vid invigningen av kryptkyrkan i Lund 1123 och som omnämnas i ett diplom av 1123. Den andra handen åter har infört Askers andra

prebende tillsammans med de av ärkebiskop Eskil donerade. T minus ante quem (1134) stöder sig på, att en subdiakon Bra som enligt »Kalendariet» stupat i slaget vid Hammar 1134, iden fierats med innehavaren av »prebendelistans» 10:e prebende. Brant, vars namn anges utan omnämnande av hans kyrkliga gr

Emellertid hade redan Paludan-Müller förnekat dessa p soners identitet och bevisat, att »prebendelistans» »Brant» mä ha varit diakon, medan den, som stupade vid Hammar, var su diakon. Weibull tyckes icke ha beaktat denna vägande i vändning, utan har delvis godtagit Weekes bevisföring och sö att närmare begränsa denna. Detta sker genom en fortsatt und sökning av Askerprebendena. Till Askers första prebende höra enl hans brev 1133 7½ bol, fördelade på skilda orter, men i prebend listan är den ändringen gjord, att ett bol, som förut låg i Isie, i st stället är förlagt antingen i Arrie eller i Skegrie. Alltså måste den förändring av prebendebeståndet ha skett mellan 1133 och 113 Detta dock under förutsättning att Weekes terminus post quem är riktig, något som Weibull likväl bestrider. Han anser nämligen att vid den tid »prebendelistans första hand» skrev existerad icke Askers *bägge* prebenden utan blott det *ena;* det andra tillkom som brevet intygar, år 1123. Alltså tillhör prebendelistans äl älsta del tiden före 1123, varför alltså även gåvobrevets avskri måste förläggas till en tid före denna terminus ante quem. Va åter den »andra handen» beträffar, så har den skrivit efter 114 ty dess uppgifter, som ju dels gälla det andra Askerprebende dels de tre Eskilprebendena, stämma icke överens med dem Esk själv omnämner i sin notitia vid Lunds domkyrkas invigning 114 varför detta år fastslås som terminus post quem för den »andr handen».

Knut den heliges gåvobrev kom ånyo att diskuteras i riksark varien Sam Clasons sakkunnigutlåtande rörande tillsättandet av pro fessuren i historia vid Lunds universitet 1918.[1] I sitt utlåtande som formade sig till ingående och skarp kritik av den av Weibul inaugurerade »historiskt kritiska metoden», kom han även in p Weibulls behandling av 1085 års brev. Han uttalade här (s. 11 att Weibulls mening, att orden »*de prenominata terra*» blott skulle avse jorden i Lund, av flera skäl måste anses osannolik och at den stod i direkt strid mot Erik Emunes brev av 1135. Då Wei bull menar, att Erik Emune saknat kännedom om Knuts brev, an ser Clason det föga tänkbart, »att han icke skulle ha vetat, vart den kungliga rätten faktiskt dittills utgått från dessa gods i Skåne och på Seland, om till domkyrkan från blott en enda och till kronan från alla de övriga, eller om från dem alla till kyrkan». På detta sva rar Weibull i sitt genmäle *Historisk-kritisk metod och nutida svensk medeltidsforskning*, att han vidhöll sin tolkning av »de

[1] Handl. rör. tillsättandet av professorsämbetet i historia vid universitetet i Lund 1918. II s. 11.

nominata terra» och ansåg den vara den enda möjliga ur språk-
-synpunkt. Clasons invändning, att det vore föga tänkbart, att
k Emune 50 år senare icke skulle ha vetat, vart den kungliga
en av de skänkta godsen faktiskt dittills utgått, vore blott »ett
t teoretiskt raisonement». Danmark var nämligen vid denna
. d. v. s. efter Knut Lavards mord, »i fullkomlig upplösning och
lmånen den bästa för att från den lundensiska kyrkans sida
adkomma en ekonomisk kupp». Detta bemöttes med en ny
tik av Clason i en skrivelse till filosofiska fakulteten i Lund i
vember 1918.[1] Härvid vidhöll denne sin kritik av Weibulls
kning av »de prenominata terra» och ansåg det »orimligt att an-
ra, att blott genom karaktäristiken av *terra* (i motsats till
nsus) en viss jordegendom skulle på detta sätt kunna urskiljas
en större grupp dylika», vidare att det föreföll »osannolikt, att
nungen i sin storartade donation skulle på ett dylikt sätt begrän-
t den givna friheten till kunglig rätt till ett enda litet jordstycke,
ir både den och de givna undantagen blott skulle haft en ringa
etydelse». Det vore »otroligt, att med den roll godshushållningen
pelade under dessa tider konungen skulle saknat kännedom om
åvobrevets avfattning och om i praxis kyrkan eller kronan upp-
are den kungliga rätten från dessa gods». Även betvivlade han
ktigheten av Weibulls tolkning av *fratrum in hoc loco Deo ser-
iencium* såsom syftande på »prenominata terra». Även om detta
enare blott syftade på Æpe Torbjörnssons jord, så syntes det honom
aturligare, att med »*hoc loco*» avsågs Lund, där brevet var utfär-
at. Likaledes ansåg han, att Weibulls påstående, att S:t Laurentii
yrka och kloster voro belägna på denne Æpes jord, som blott en
hypotes.

Weibulls slutreplik gavs i hans broschyr: *Riksarkivarien Sam Clason som medeltidshistoriker.* Weibull framhåller där, »att gåvo-
brevet är det första intyget om en begynnande kyrklig immunitet i
Norden och alltså är i överensstämmelse med förhållandena annor-
städes; att denna immunitet, vad som tydligen också står i brevet,
blott gällt en del och en mindre del av godsinnehavet, det område,
där Laurentiibröderna med sitt husfolk bodde och hade sin kyrka;
icke som herr Clason förmenar »ett litet jordstycke», utan en an-
senlig och värdefull possession. Då herr Clason tolkar ordet »terra»
såsom avseende allt det av Knut donerade godset taget såsom en-
het, kommer han också i strid med medeltida språkbruk».

Så stod nu denna stridsfråga, då i Dansk Historisk Tidsskrift (9 Række, 2 Binds 2 Hefte) stud. mag. Arthur Køcher publicerade en längre uppsats: *Kongebrevet fra 1085. Studie i det ælste danske Diplom- og Brevevæsen.* Genom denna mönstergilla och skarpsinniga studie ha dessa ovan omnämnda stridsfrågor fått en oanad lösning, och brevet har kommit i en helt ny och oväntad belys-
ning. Køcher är nämligen den förste, som kommit på idén att

[1] Handl. rör. tillsättandet etc. III s. 73.

ordet »terra» förekommer, vilket givit upphov till polemiken mellan Weibull och Clason, liksom även till de många slutsatser, Weibull dragit av sin originella översättning. Weibull hade, som ovan nämnts, ansett »terra» åsyfta blott jorden i Lund och att den följande immunitetsbestämmelsen endast gällde detta jordområde. Nu framlägger Køcher en helt ny och väl dokumenterad tolkning av ordet »terra», en tolkning, som ger Clason och brevets tidigare kommentatorer väsentligen rätt, men som obetingat förkastar Weibulls tolkning. Ingående förklarar Køcher, huru »terra» hos anglosachsarna fått en annan betydelse än den vanliga = »jord», »jordområde». Enligt anglosachsiskt rättsskick voro jorden och köpehandlingen (fastighetsbrevet) intimt förbundna med varandra, varför man talar om *terra cum libro* eller *terra cum libris* vid egendomsköp. Detta rättsliga dokument, »liber antiquus», måste ägaren förvara så att han kunde bevisa, att hans jord var hans egen, d. v. s. »Bocland» och ej »Folcland». Av denna nära förbindelse mellan jord och ägobrev följer, att »terra» endast betecknar *ett* jordområde omnämnt i *ett* dokument, vilket jordområde åter kan vara av vilken storlek som helst. Om nu flera dylika »terrae» överlämnas till en ny ägare, t. ex. en kyrka, så kan detta ske genom överlämnandet av *ett* dokument, där alla de olika jordagodsen sammanföras och fortfarande gå under benämningen »terra», d. v. s. fortfarande omnämnas i singularis. Detta bevisas särskilt med stöd av ett dokument från 939, där en mängd olika jordområden, liggande inom 10 skilda lokaliteter och omfattande 87 hydeslander, avträdas till Middleton kloster. Därefter yttras i detta dokument: *Et ego volo quod tota ista terra — — — sit adeo libera* etc. Här har man alltså en slående parallell till Knuts gåvobrev, och den Køcherska tolkningen av »terra» liksom av »de prenominata terra» ger i sak Clason rätt mot Weibull, vars konstruktioner härigenom alldeles störta samman. Även en annan av Weibulls översättningar visar Køcher vara felaktig. »Terra illa» hänför Weibull till »in Lunde» och anser således, att egendomen är belägen inom Lund. Nu hänför sig emellertid »in Lunde» till »Ape filius Torbiørn» och betyder antingen, att denne bott i Lund eller möjligen att han köpt sin frid på Lundatinget. Køcher visar vidare, att »terra illa» icke var belägen i Lund, utan betecknar de 19 första bolen, efter vilken de i Flatoige belägna $5^1/_2$ bol uppräknas, som av Håkan givits till konungen.

Sanctio (*Si quis* etc. — — — — *tuarum nolumus*) är en gammal byzantinsk strafformel, som återfinnes i tidigare tyska dokument. Dokumentet kallas här av utställaren »pacti decretum». Den som våldför sig mot detta, hotas nu i sanctio med straff, men detta straff är ett andligt straff. I de tyska kungabreven hotas aldrig med något dylikt, utan endast i de anglosachsiska. Men även i tyska biskopsbrev, särskilt i dem från Hamburg och Köln, finnas de i början av 1100-talet, vilket är en viktig iakttagelse.

Efter sanctio skulle man vänta sig *corrobatio*, d. v. s. angivan-

av dokumentets underskrift och sigill, så mycket nödvändigare ı ett sigill verkligen var fäst vid urkunden. Men denna vik- a del av diplomet saknas, och i stället förekommer en ny oregel- ıdenhet, ty efter sanctio börjar ett viktigt tillägg till *dispositio*. .r uppräknas nu den immunitet, som konungen beviljat S:t Lau- ıtii kyrka genom detta brev (*Quod autem* etc. — — — — — *ıerit.*). Tidigare har omnämnts, huru detta stycke i Necrologium .ndense's kopia underkastats en del förändringar och huru Wei- ll förklarat dessa. Det egendomliga med detta tillägg är, att det kommer omedelbart efter dispositio, något som enligt gängse plomatiska regler tyder på en förfalskning. Av den föregående rklaringen av »terra» framgår det, att »de predominata terra» inne- ıtar *alla* de förut uppräknade bolen. Då sedermera det anglo- chsiska språkbruket blivit oklart, har »de predominata terra» i se- ıre bekräftelsebrev förändrats till »de omnibus terris», såsom fal- t är 1186. Vad nu själva immuniteten beträffar, så angivas e olika undantag därifrån, fredsköp, ledingsvite och hästar i red- ıud, vilka skola erläggas till konungen. Dylika undantag från nmuniteten voro mycket vanliga under medeltiden, och framför llt finnas diplomatiska paralleller i »trinoda necessitas», särskilt i e anglosachsiska dokumenten. Som ovan nämnts har Saxo i sin elation av Knut den heliges donation påstått, att det tredje un- antaget gällt danaary och ej hästar i redskud. Som längre fram kall visas, är Køcher av den åsikten, att Saxos uppgift troligen är len riktiga och ursprungliga.

Eskatokollet innehåller dateringen, en hänvisning till de ovan ·mnämnda vittnena och *apprecatio* (*Actum* etc. — — — — *Amen*). Emellertid föreligger dateringen i tre olika redaktioner, nekrologiets, Reg. eccl. Lund's av 1494 och Bagers kopior och dessa förete en del skiljaktigheter; särskilt skiljer sig nekrologiets datering rätt väsent- igt från de senare kopiornas.

Dagen anges efter den romerska kalendern enligt 1000- och 1100-talets bruk, men inkarnationsårets epok kan ej bestämmas. Indiktionstalet är enligt nekrologiet *nona*, men enligt de andra avskrifterna VIII, vilken senare uppgift är den riktiga. Regerings- aret är det femte, men man vet ej, från vilken tidpunkt det räk- nas, om från kungavalet eller kröningen. Ordningsföljden i date- ringselementen i de olika kopiorna har emellertid betydelse. Den ıldsta kopian, nekrologiets, har ordningen: plats-dag-indiktion-inkarna- tion och regeringsår. Detta motsvarar ordningen i anglosachsiska och påvliga diplom, liksom i ett danskt av 1133. De andra av- skrifternas ordningsföljd röja en påverkan från Tyskland, närmast från Köln, och påträffas även i några danska dokument, tidigast 1131.

På grund av en avbildning i Peringskiölds *Ättartal för Swea och Götha koningahus* kan man få ett begrepp om det sigill, som hängde under originaldokumentet. Detta har varit ett dubbel- sigill, och på dess framsida var bilden av en konung på en tron med krona och riksäpple och runt om en inskrift på hexameter:

Presenti regem signo cognosce Cnutonem. Kontrasigillet visade kon-gen till häst med krona och hjulsporrar samt med en falk på han-den och följande inskription: *Hic natum regis Magni subnomine cernis.* Inskriptionen har ansetts vara den älsta bevarade leonis-versen i Danmark. Man vet ej, av vad material sigillet varit, men antagligen var det av vax. Nu förekomma enligt Bresslau vaxsi-gill ej under 1000-talet i Tyskland, men däremot i England, där dubbelsigill med ungefär liknande inskriptioner funnits. Køcher anser det vara osannolikt, att Danmark i detta avseende hunnit före Tyskland och Frankrike, ty i dessa länder började man först under 1100-talet att besegla breven. Själva sigillets utseende l... nar dessa kontinentala sigill, så t. ex. tronstolen och hjulsporrarna, vilka senare enligt arkeologers utsago ej begagnades under Knut den heliges tid. Det märkligaste är dock, att sigillet alls icke om-nämnes i dokumentet, som ju också saknar corrobatio. I sigill-skriptionen liksom i intitulatio kallas Knut *Magni filius*, vari-sigillet av såväl yttre som inre skäl bättre skulle passa för Knut Magnusson († 1147).

Härmed är Køchers ingående detaljundersökning avslutad, och genom denna har han kommit till ett ytterst intressant resultat. Liksom Ellen Jørgensen har han förutsatt två litterära och kul-turella områden, varifrån påverkningar skett på 1000- och 1100-talen Danmark, nämligen England och Frankrike. Av den nu refererade undersökningen framgår, att pertinensformeln, tillägget till dispositio samt nekrologkopians datering, möjligen även uppräkningen av vitt-nena, delar av sanctio och sigillet visa anglosachsiskt inflytande. Beroendet av Tyskland kan spåras i promulgatio, intitulatio, delar av sanctio och de senare kopiornas datering. Invocatio är fransk-tysk, men egentligen blott påvisbar under 1100-talet. Över huvud visa dessa komparativa undersökningar, att de utländska motsvarigheterna uppträda ofta först under förra hälften av 1100-talet, således i re-geln ett halvsekel efter själva gåvobrevets datum.

Denna iakttagelse jämte flera andra oregelbundenheter i diplo-met har fört Køcher på rätt spår, och han har påvisat, att detta dokument är en förfalskning av ett tidigare. Icke blott detaljerna utan även själva avfattningen tyda härpå, särskilt verbformerna. I medeltida dispositiva urkunder användes alltid pluralis majestatis och endast i anglosachsiska kungabrev påträffas singularis. Så har nu gåvobrevet i början pluralis (*cupimus*), men efter en *ego*-inled-ning i intitulatio singularis (*dotavi*). Kort därpå börjar pluralis igen (*patefacimus*), men i pertinensformeln omtalas konungen i singularis (*dedit regi* i stället för *dedit nobis*). Här är det alltså skrivaren, som berättar, liksom i tillägget till dispositio (*emat*). Jämför man nu detta med detaljundersökningens resul-tat, så finner man, att de objektivt avfattade delarna äro de, som visa anglosachsisk påverkan, de subjektivt avfattade de, som visa tysk. På grund härav särskiljer Køcher två olika delar av dokumentet, ett objektivt avfattat och ett subjektivt. Han antar, att här liksom

fta i andra länder skett en omarbetning eller förfalskning av ett
bjektivt dokument till ett subjektivt. Detta var mycket vanligt
under 1100-talet, då man omarbetade en *notitia* eller en en-
el bevisurkund till en affärsurkund eller dispositiv urkund. »Noti-
an» var nämligen ett privatdokument, som utfärdades av mottaga-
en, ej av utställaren, och den hade enklare former, vanligen blott dis-
ositio eller pertinensformel samt uppräkning av vittnen. Utstäl-
arens del bestod blott däri, att hans sigill sattes på aktstycket.

En sådan notitia var nu det ursprungliga gåvobrevet, och detta
förklarar alla de inre oregelbundenheterna i det bevarade dokumen-
et. Denna förlorade urkund bestod av pertinensformeln med an-
ivande av vittnena, dispositio, antagligen även dettas tillägg och
hängda sigillet. Sådana akter funnos i England och Flandern,
men ha eljest i regeln gått förlorade. I Norden ha de av allt att
döma varit talrika, men gått förlorade. C. Weibull[1] har ansett,
tt den s. k. gränsuppteckningen i Västgötalagen är en avskrift av
n dylik notitia, men i motsats till Køcher vågar jag betvivla, att
man kan draga några slutsatser av denna uppteckning av en van-
tälld och bevisligen otillförlitlig tradition.

Denna ursprungliga notitia har omarbetats genom ett tillägg
av protokoll, sanctio och eskatokoll, och härigenom har den för-
andlats till en dispositiv urkund. Denna omarbetning måste ha
skett samtidigt med det att man i Tyskland och annorstädes un-
der 1100-talet började omarbeta de gamla notitiæ till diplom och
helt och hållet avskaffade denna äldre urkundstyp. Härpå tyder
även detaljundersökningens resultat, som för den subjektivt avfat-
tade delen pekar på tyskt inflytande från 1100-talet, framför allt
från Köln. Ett sådant inflytande kan även spåras i ärkebiskop
Askers brev 1133, hans efterträdare Eskils 1135, 1139, 1141, 1145,
och särskilt dateringen är här lik gåvobrevets i de senare avskrifterna.

Likaså hava dessa brev appreeatio och sanctio av ungefär
samma lydelse som gåvobrevets, och även dessa peka på mönster
från Köln. Alltså måste det finnas något samband dels mellan
gåvobrevet och breven från 1130—40-talen, dels mellan dessa och
dem från Köln. Nu omnämnes i ett brev från Eskil 1135 en
Hermannus episcopi capellanus, vilken person 1139—45 kallas *Slesvi-
censis episcopus*.

Genom Rodeannalerna vet man, att denne Herman varit i
tjänst hos ärkebiskop Fredrik av Köln. Sedermera begav han sig
till Danmark, där han blev ärkebiskop Eskils kaplan och omnäm-
nes som sådan 1135. 1139 var han biskop i Slesvig, sedan han
gjort en resa till Rom för att motarbeta de hamburgska kraven på över-
höghet över Norden. 1143 får han några gods som gåva av Erik
Lam, vilka gods sedermera brukade anslås till underhåll åt kungens
kansler. Två år senare medverkar han vid Lunds domkyrkas in-
vigning, men hans senare öden äro okända. Det ligger efter dessa

[1] H. T. för Skåneland III.

upplysningar nära till hands att tillskriva denne lärde prelat fi fattarskapet till de förut omtalade breven från 1133—45, särsk som de ju alla visa ett inflytande från Köln, där Herman vist före den tid han blev Eskils kaplan och naturligtvis på grund sin bildning även dennes kansler. Då han kom till Lund, b jade diplomen ersätta de äldre aktuppteckningarna, och så fick h antagligen till uppgift att omarbeta det ursprungliga gåvobrev från 1085. Detta har antagligen skett under Hermans vistelse Lund på 1130—40-talen. Køcher anser nu, att nekrologiets ko kan närmare bestämma, när detta skett. Han ansluter sig hän delvis till Weibulls datering, såtillvida som han godtager denn terminus post quem för den s. k. andra handen, men i likhet m Paludan-Müller anser han, att endast en enda hand har skriv prebendelistans älsta del, d. v. s. den, som slutar med Eskils t prebenden. Alltså måste prebendelistans älsta del vara skriv efter 1145, och samma terminus post quem sätter han då ock för nekrologiets kopia av gåvobrevet. De paleografiska skäl, so bestämt Weeke och Weibull att i prebendelistans älsta del se t handstilar utdömer Køcher. Möjligen kan man tala om två sk bläcksorter. De båda Askerprebendena hava nämligen införts sa tidigt av skrivaren. I brevet 1133, där deras instiftande dok menteras, föregås det första prebendet av uttrycket *item sta* det andra av *constitui*. Denna variation av verbet återfinns även i prebendelistan, vilket visar, att skrivaren har haft Ask brev till föreskrift, varför hypotesen om två olika skrivare bo faller.

Køcher sammanfattar sålunda gåvobrevets historia: 1085 h försiggått i Lund den rättshandling, som begåvat S:t Laure kyrkans munkar med en större mängd gods, och detta har do menterats av mottagaren med en vanlig aktuppteckning, som n nämnt de skänkta godsen och förmånerna samt uppräknat vittne 1135 omtalas denna donation av Erik Emune, men utan omnämnan av gåvobrevet. Först efter 1145 har Eskil givit Herman i up drag att förändra det ursprungliga dokumentet från 1085 till e regelrätt diplom efter tyskt mönster, liknande de andra diplo som då utfärdades. Detta förfalskade dokument offentliggjordes genast, utan avskrevs först i Necrologium Lundense samtidigt so prebendelistan infördes där, sedan Eskil 1135 donerat sina t prebenden. År 1186 bekräftas det förfalskade gåvobrevet av Kn VI, men först efter en lång strid, ty som Saxo berättar, d funns många, som betvivlade diplomets äkthet. 1203 bekräfta det åter och slutligen ånyo under Erik Menved, då alla de u undantagen från immuniteten bortföllo, och vid vilken tid rasurer i nekrologiets kopia verkställts. 1494 har sedan en kopia tag för Registrum ecclesiæ Lundensis, och 1662 togs Oluf Bagers a skrift. Själva originaldokumentet, som förvarats i Lunds domka telsarkiv, gick antagligen förlorat vid Stockholms slotts brand 169

Adolf Schück.

skop Johannes Rudbeckius och gymnasiiträdgården i Västerås.

Bland de förtjänstfulla verk, som Johannes Rudbeckius utförde r undervisningen vid det 1623 grundade gymnasiet i Västerås, t första i riket, anföres också, att han skulle hava därstädes angt en botanisk trädgård, den första i Sverige.

Uppgiften möter i Dan. Herweghrs något panegyriskt hållna vnadsteckning över Rudbeckius, tryckt i Linköpings biblioteks ndlingar 1795. Det heter där vid tal om Rudbeckii förtjänster n gymnasiet (s. 315): »Och på thet intet måtte fattas — — - blev ock ett *viridarium Gymnasii* anlagt, ther en berömd Trädgårdsmästare Erasmus Nicolai, Dansk til Nation, blef antagen, som l ungdomens nöje och nytta skulle ther updraga och demonstrera idana växter, som af någon antingen oeconomisk eller Medicinal ytta voro bekante. Thetta *Viridarium*, såsom mycket annat, förföll med Rudbeckii död och har först i våra tider begynt visa sin forna fägring». — Th. Norlin säger i sin uppsats om Johannes Rudbeckius (Nordisk Tidskrift, 1869, s. 161, 162), att R. »lät genom den danske trädgårdsmästaren Rasmus Nielsen anlägga en botanisk trädgård (viridarium Gymnasii), den första i Sverige». — Anjou, Svenska kyrkans historia, s. 253, uppgiver, att genom Rudbeckii rastlösa verksamhet »en ännu bibehållen botanisk trädgård anlades» i Västerås. — M. B. Swederus (Botaniska trädgården i Upsala 1655—1807) citerar Norlin och uppgiver, att bland le läroämnen, som Rudbeckius införde vid gymnasiet i Västerås, var även botanik, varjämte han därstädes lät anlägga en botanisk trädgård, troligen den första i Sverige. — W. Molér (Några blad ur Västerås Gymnasiiträdgårds historia, Svenska Trädgårdsföreningens tidskrift 1895) har samma uppgift. — Den upprepas, med åberopande av Molér, i Th. M. Fries' uppsats Naturalhistorien i Sverige (Nordisk Tidskrift, 1911, s. 6). Den förekommer också i Svensk familjebok och flerstädes.

Denna uppgift lär icke kunna fasthållas. Den ifrågavarande trädgården, som av Rudbeckius benämnes dels skolestughuns kålgård, skolestuguträgården (på latin *viridarium scholæ*), dels domkyrkans eller capitlets eller gymnasii trägård, var icke av Rudbeckius nyanlagd, ej heller i någon mån »botanisk» eller avsedd för undervisningen.

Jag stöder detta mitt påstående dels på hithörande, nu i Västerås stiftsbibliotek förvarade anteckningar, till stor del av Rudbeckii egen hand, dels på i Kammararkivet och Riksarkivet vunna upplysningar.

Johannes Rudbeckius har, som bekant, efterlämnat särdeles utförliga noggranna och utförliga anteckningar om sin ämbets-

verksamhet. Dessa och andra i Västerås förvarade arkivalier, vilk hava begagnats av Molér och även, ehuru rätt ofullständigt, a Norlin, berättiga icke till de slutsatser vartill de anförda förf-tarne kommit. De ådagalägga tvärtom, att den ifrågavarande träd-gården var en vanlig nyttighets- och prydnadsträdgård, men icke avsedd att tjäna undervisningen vid gymnasiet. Icke heller finnes i de Rudbeckiska handskrifterna den ringaste antydan om någon skyldighet för trädgårdsmästaren att, såsom Herweghr uppgiver uppdraga och demonstrera växter, som voro tjänliga för medicinsk (botanisk) undervisning. Den sistnämnde författarens uppgift, att den Rudbeckiska trädgården efter Rudbecks död skulle förfall och »först i våra dagar begynt visa sin förra fägring» är icke heller riktig. Den i medlet av 1700-talet anlagda, ännu bestående bota-niska trädgården vid Västerås läroverk har intet att göra med den skolestuguträdgård, som fanns på Rudbeckii tid.

Då jag för flere år sedan sysselsatte mig med forskning angå-ende Västerås läroverks äldre historia och därvid, jämte de arkivalier som finnas i Västerås, även anlitade Kammararkivets och Riks-arkivets samlingar, vann jag i dessa åtskilliga upplysningar även angående den Rudbeckiska trädgården.

Denna kan ingalunda sägas vara »anlagd» av Rudbeckius: den fanns långt förut. Den äldsta uppgift som jag påträffat angående trädgården förekommer i »Västerås slåtz upbörd och Regenskap 1545», som förvaras i Kammararkivet. Där uppräknas under rubriken »årliga rentan» bland »Domkircke Lannbor i Westerårs»: »Item en kolgård widh skolestugun», som »rentt effther som kollen wexer till årligen 1 mark». 1546 räntar den 2 mark, likaså åren 1547—1550; 1556 är den upptagen till 4 mark och från och med 155? till 7 mark. Den kallas »kålgården» vid »skolestugan» eller »skole-stuffvekålgården».

Men 1569 lyder kålgården icke längre under domkyrkan. I avkortningslängden för detta år finnes antecknat, att kålgården då är »förlänt Mäster Rasmus». Därmed avses Erasmus Nicolai Arbogensis, magister i Wittenberg 1561 (Hollander, Svenska undervisningsväsendets historia, I, s. 214), rektor först i Arboga sedan i Västerås, kyrkoherde i Västerås 1565, pastor och prost i St. Tuna 1567, domprost i Västerås 1571 och biskop därstädes 1574. Han var ock hovpredikant hos konung Johan III (Munck-tell, Herdaminne). I Kammararkivet finnes konung Johans brev, daterat »Hualstadh, Wartoffre hered» d. 10 dec. 1569, varigenom konungen förunnar »Oss Elskelige, wår predicant, vyrderlig mann Mester Rasmus, att hann och hanns hustru Valborgh Olufsdotther måghe ij beggiess theras liffstidh niute och beholle — den käll-gårdsstompt, som ligger östann för scholestuffvun». Kålgården har således nu gått ifrån domkyrkan, och biskop Erasmus njuter under de följande åren inkomsten därav ända till sin död år 1580. Där-efter är i enlighet med kungabrevet hans »efterleverska» fru Val-borg Olofsdotter till och med år 1605 antecknad såsom dispone-

nde kålgården, som fortfarande upptages till 7 marks årlig nta.

I 1605 års räkenskap finnes en marginalanteckning, att fru alborg »är nu död». Kålgården borde då, enligt konung Johans rläningsbrev, som avsetts att vara gällande för biskop Rasmus och ins hustrus livstid, hava återfallit till domkyrkan. Det finns nellertid både i domkyrkans och i Kammararkivets räkenskaper r 1587 en anteckning beträffande »skolestuvekålgården», att Biscop Rasmus har K. M:ts bref till everdelige ägor». I senare ikenskaper åberopas ock ett »höglovlig i åminnelse konung Carls rev» av den 4 juni 1603. I själva verket förblir kålgården kvar biskop Rasmus släkt. 1606 antecknas, att kålgården brukas av Hustru Margaretha, framl. m:r Hans poenitentiarii efterlefverska». Hon är dotter till biskop Rasmus och änka efter magister Johannes Benedicti Cuprimontanus, som avlidit 1603 såsom Rector scholæ och poenitentiarius i Västerås. Hon blev omgift med Olaus Andreæ Dalecarlus, som från 1607 var skolmästare i Västerås, 1614 blev kyrkoherde i Rättvik och 1618 prost över Österdalarne samt »hade i hela landet ett stort anseende, så att allmänheten kallade honom Dalbispen» (Muncktell, Herdaminne). Denne biskop Rasmus' måg finnes från 1608 antecknad såsom brukande kålgården, »som Högloflig konung Johan skänkt framl. Biskop Rasmus och hans Erfvinger til evärdelig ägo». Och 1613 den 5 mars utfärdar Gustaf Adolf på Wäsby gård ett konfirmationsbrev för »Rector scholæ uthi Vesteråhs Olaus Andre Dalecharlus att fritt och qvitt njuta en vret och en kålgård», vilken senare i konfirmationsbrevet kallas »Täppen, som han haver salig konung Johans pergamentsbreef uppå». Vreten och kålgården äro tillsammans upptagna för en ränta av penningar 7 mark, och M:r Oluf, kyrkoherde i Rättvik, upptages ända till 1621 såsom brukande den ifrågavarande kålgården.

Redan före Rudbeckii biskopstid hade försök gjorts att få tillbaka under domkyrkan vad henne frånhänts. I Riksarkivet finnes en supplik den 27 nov. 1617 av Episcopus och Capitulares i Västerås att återbekomma bland annat åtskilliga tomter och gårdar, som ähre för någre åhr sedhan uthi Nilss Benchtssons Ståthållarens tijdh uthan Kongligit bref tagne vnder Slottet, såsom ock Scholennes kåålgård, som årligen räntar fem daler, av androm borttagne, thet doch theras egendom ähr». Närmare förloppet av dessa helt visst av Rudbeckius fullföljda yrkanden om restitution av förlorad domkyrkoegendom är jag icke i tillfälle att redogöra för. Rätt mycket torde hava kommit tillbaka, och däribland var skolstugukålgården. Olaus Andreæ befinnes nämligen hava lämnat den åter till Capitlet. Sättet varpå detta skett kan jag icke angiva, ej heller tidpunkten därför. Men en *terminus ante quem* har jag. Ty 1626 visar räkenskapen i Kammararkivet, att kålgården lyder under Capitlet, och samma år den 25 november finnes en anteckning av Rudbeckius om utarrendering av kålgården till trädgårdsmästaren Rasmus Nilsson: »Rasmus trädgårdsmästare skall här effter gifva

för scholestugans kålgård och stughan däruppå 8 daler vart år i 4 år, men sedan skal man gå på nytt contract med honom». Om att här avses den åt biskop Erasmus Nicolai bortförlänade och från Olaus Andreæ återbekomna kålgården, visas av en anteckning i domkyrkans räkenskap för 1633, där bland »Doomkyrkiones fasta äghor uthi Wästerås Stadh» upptages under N:o 11: »Viridarium Scholæ, eller Scholans trädgård then S(alig) M(äster) Erasmus undan scholan fådt hadhe och M(äster) Olaus p(astor) et p(ræ)pos(itus) Redtvicensis igen giffuit».

Rasmus trädgårdsmästare hade redan före 1626 skött de fem ställsträdgårdar, som tillhörde biskopen, scholemestaren, lector theologiæ, sysslomannen och conrector. Detta visas av ett med honom 1624 $^{20}/_{8}$ upprättat kontrakt, utförligt och Rudbeckiskt ordentligt. Mot en årligen av de resp. trädgårdsinnehavarne erlagd lön om tillsammans 22 daler skall Rasmus hålla »nödhtorfftigh maatkryder» (lök, morötter, pepparrot, pastinaker, rättikor, Lachtuker, dill, kyrfvel, krasse, kyndel, persilja) samt »skön wälluchtande krydder» (salvier, ringblommor, sammetsblommor, »fioler», nejlikor, pioner, rosor) m. m. Dessutom skall han årligen sätta »ett gått Apel eller Päronaträ, item tu wackre Löfträ i hwar Trägård». »Then och begäres at kål brukas i någhre sängar, skal han med kålfrö och plantor sig försee, them ock thesslikes settia och ansa såsom andre krydder». Trädgårdsmästaren skall på grund av denna sin anställning vara en domkyrkans försvarskarl och njuta »den frijheet som andre Domkyrkionnes tiänare i så måtto haffua plägha».

Då skolestugukålgården nu kommit tillbaka under Capitlet och anstalt borde träffas för dess behöriga skötsel, är det rätt naturligt att Rudbeckius härför anlitar den trädgårdsmästare, som redan sköter ämbetsträdgårdarna. Han utlämnar åt Rasmus Nilsson på arrende den återvunna kålgården. Att denna utarrendering skett 1626, framgår även av det kontrakt med Rasmus, daterat den 30 sept. 1631, som finnes avskrivet i Rudbeckii »Memoriale quotidianum» och meddelas av Molér (a. a., s. 10). Däri säges nämligen, att Rasmus »skal haffwa och ansa Scholestughu Trägården som han nu i fem åår haffdt haffwer». Rasmus får och i detta kontrakt optionsrätt till nytt arrende efter 5 års förlopp.

Kontraktet av 1631, som även omfattar skötseln av ämbetsträdgårdarna och i sina bestämmelser rätt mycket erinrar om det ovan anförda kontraktet angående dessa, meddelas här fullständigt, då det tydligt visar såväl den utarrenderade skolkålgårdens eller trädgårdens beskaffenhet vid dess utarrendering 1631 som målet för dess förbättring i framtiden. Det lyder så:

»Wij underskreffne Biskop och Capitulares bekenne och göre witterligit, att wij på nytt haffue stadt breefwijsaren Rasmus Nilsson för en Trägårdsmästare till Biskopens och Capitularium trägårdar om Gudh wil och man leffwer än på fem åårs tijdh medh efterföliande wilckor:

Först skal [han] haffwa och ansa Scholestughu Trägården, ›m han nu i fem åår haffdt haffwer, uthi huilken nu äre sex uarteer med stolpar och lechtare med Capitels bekostnadt förfärigade, Unge äppleträän 19, Päroneträän 2, Plomoneträä 3, irsebäärsträä 21, Suuräpleträä 12, Lööffträä 4, medh nödh›rfftige winterkrydder. Och skal han medh sin bekostnadt samma uarteer så förandra, at the bliffwa lijka stora, och än fyra ther till öra med Capitels bekostnadh trääwercket belangandes så at the liffwa als 10 quarteer. The niyo skal han medh wacker blomterkrydder och nyttighe maatkrydder årligha besåå, såsom i wårt örra Contract äre förmälte. Och thet tiyonde låta till een gröön ›latz. Sedhan skal han inga trään bortlåta aff them som nu stå ›ch mäst äro 4 åårs gamble, och somblige äldre, uthan flere unga rää till plantera och förskaffa. Så at om Gudh wil giffwa wexen, skole innan thetta Contract är uthe wara uthi hwart quarteer tt Söötäple- eller Päroneträä i huart hörne, Tu Kirsebärs eller Plomoneträä widh hwar ingång, thet är Tu Äpleträä, tu Päronträä och otta Kirsebärs eller Plomonträ i hwart quarteer. Item widh lechtarena och gångerna emillan quarteren besätta medh wijnbärs, krusebärs och rosenträä kring alle quarteren som mäst han hinner. Och tå han Trägården quitterar, alt thetta aldeles orubbat låta. Och för thetta sitt omaak behålla all krydder, rötter och frucht aff trään, som årligha kan falla i thesse fem åår, och sigh till nytto wenda.

Sedhan skall han och i medler tijdh haffwa och nyttia the hus och stengzler som ther äro och Domkyrkian tillhöra, som är twå stughor med theras kamrar, then ena är spijs uthi, then andra loffwe wij med det första låta mura uthi, Balckarna widh gatan, Porten, balcken emillan mangården och thesslikes snedhegården wid höstra endan på trägården. Och giffwa ther före i huselägha årligha Michaëlis tijdh fyra Rijkzdaller. Men hwar han icke efterkommer med quarteren och trääs settiande såsom förr är sagdt, skal han än tå årligha giffwa fem daler av trägården.

Här till hafwer han loffwat, så länge han then frijhet och förswar niuter under Domkyrckian som här till, at ansa Biskopens twå trägårdar eller Capitularium trägårdar twå, en större och en mindre, på thet wilkor som tillförende. Men huar wij meera arbete begära aff honom till the flere trägårdar, skal han och göra så mycket han hinner, och wij betale honom effter som wij begäre arbetet och oss åsamber. Sidst haffwer wij honom och loffwat effter 5 åår, om han begärar trägården längre beholla och han kan wara öffwerens med oss, at han fram för andra then må yttermera beholla. Actum Westeråås then sidsta Septembris Anno 1631.»

I skolträdgården funnos således 6 inhägnade kvarter, innehållande uppgivet antal fruktträd och »nödtorfftige winterkrydder». Kvarteren skola ökas till 10, av vilka 9 årligen besås med »wacker blomsterkrydder och nyttighe maatkrydder», medan det tionde skall

vara en fri plats. Trädens antal skall vid kontraktstidens utgång vara ökat till ett bestämt antal, och vinbärs-, krusbärs- och rosenträd skola vara planterade utefter inhägnaderna vid gångarna mellan kvarteren.

I ett inventarium, som troligen härrör från 1630, uppräknas såsom förefintliga i trädgården endast 4 kvarter och nämnes en »kyrsebersträ 2 st. i kålsengarna», men antalet av frukt- och lövträd överensstämmer fullständigt med det i kontraktet av 1631 uppgivna.

Ett inventarium över »Gymnasii trädgård, ther nu Erasmus Nilsson trädgårdsmästare boor», finnes också, daterat den 24 juli 1640. Rasmus är fortfarande arrendator. Körsbärsträden hava ökats till 44; »apleträän goda, stora och små, halfparten bära och halfparten inte», utgöra 35 st., »sura apleträn» 9 st. jämte »9 små oomsatte af samma slagh». Päronträden äro endast 3, av vilka bara ett bär frukt, plommonträden äro däremot 9 st., av vilka dock endast 5 fruktbärande. Kvarteren äro utlagda till det i kontraktet av 1631 bestämda antalet av 9 st. och det 10:e är »en gräsplan». Lövträd finnas: västantill en stor rönn och en ask, östantill pilar 13 st., sunnantill 8 st. »Kring om qvarteren vinbärs-, rosenbärs- och krusebärsträn, mäst fullsatte». Trädgården har således skötts väl och förkovrats.

Av anteckningar i Rudbeckii »Memoriale publicum» framgår, att arrendeavgiften (trägårdshyran) 1636 ökats från 4 till 6 riksdaler, och att detta belopp utgått också de följande åren, motsvarande efter förändrad kurs 1638 och 1639 21 daler, 1640 22 daler 2 mark.

Från senare tid, 1673, finnes ett av Molér (sid. 5 not) anfört kontrakt mellan Johannes Rudbeckii son biskop Nicolaus Rudbeckius och Rasmus Nilssons måg Lars Andersson, vilken »en rundh tijdh uppå arrendewjis åbodt och bebrukat Domkyrkiones eller effter inventarij 1640 Gymnasii trägård med ther till lydande tompt». Arrendet är nu höjt till 8 Rdr in specie. Trädgårdens värde har alltså ökats, och uppgiften (hos Herweghr), att den efter Johannes Rudbeckii död »förfallit», tycks icke vara riktig. Den utarrenderas fortfarande, enär den nu såsom förr »för Domkyrkiones eller Scholens betiente eij så högnödig eller tilslagen är».

Det torde av vad som i det föregående anförts ur kontrakt och inventarier vara fullt tydligt, att ingen anledning finns till det antagandet, att i trädgården odlats några växter som avsetts att tjäna botanisk undervisning, likasom ej heller någon antydning lämnas om trädgårdsmästarens skyldighet att demonstrera sådana. Dessa skulle ha varit växter av medicinal nytta, ty därpå riktades den undervisning i botanik, som först förekom i Sveriges offentliga skolor (jfr Hollander, Svenska undervisningsväsendets historia, I, s. 456). Men sådana växter funnos icke i trädgården. Den var en välordnad nyttighets- och prydnadsträdgård — det senare kanske i

ågot högre grad än ämbetsträdgårdarna, eftersom i skol- eller
ymnasiiträdgården också nämnes om »enn gröön platz» — och den
ar ingen likhet med sådana trädgårdar, som senare kallats »bota-
iska».

Dr Molér, som begagnat de i Västerås befintliga arkivalierna
ngående gymnasiiträdgården, har, på grund av föregående förfat-
ares uppgifter, tydligen gått till sin skildring av den Rudbeckiska
rädgården med förutfattad mening, att här vore fråga om en för
ndervisningen avsedd botanisk trädgård. Han har då icke kunnat
ndgå att märka, att förefintliga handlingar icke tala därför, i det
ngen antydning finnes om växter som odlats för undervisningens
kull. Men han har framställt det antagandet, att ändock, utom
ad i kontrakt och inventarier uppgives, odling av medicinalväxter
kulle hava förekommit. Han vill finna en antydan därom i de
ratifikationer, som enligt vad domkyrkoräkenskapen utvisar, åtskil-
iga år utbetalats till trädgårdsmästaren, och han har ansett såsom
icke omöjligt», att dessa belöningar tilldelats Rasmus Nilsson för
dling av medicinalväxter, avsedda för undervisningen. Antagandet
örefaller tämligen sökt. Sådana »belöningar them som tiena kyr-
ian» utbetalas även till organisten, orgtramparen, klockaren och
economus templi (domkyrkosysslomannen). Mäster Rasmus kan
ocksa lika väl hava fått sin gratifikation för extra arbeten i bisko-
pens och capitularium trädgårdar, vilka han ju ävenledes skötte;
sådant överarbete beträffande dessa trädgårdar förutsättes eventuellt
i kontraktet av 1631, som ovan anförts. Och *om* gratifikationen
gavs för arbete i gymnasiiträdgården, kunde det ju vara fråga
om andra överarbeten t. ex. med stängsel och hägnad.[1] Och för
övrigt måste en var, som lärt känna den noggrannhet och detalje-
rade utförlighet som Rudbeckius iakttager i sina anteckningar, anse
det alldeles otroligt, att han skulle underlåtit att nämna och i kon-
traktet giva föreskrifter om en så betydelsefull sak som odlingen
av medicinalväxter, *om* någon sådan förekommit.

I själva verket förefaller det föga troligt, att någon undervis-
ning i botanik förekommit i Västerås gymnasium under Rudbeckii
tid. I hans *Constitutiones* för gymnasiet nämnes visserligen, att
där skall av lector physices undervisas *in Physicis ejusque subalter-
nis et Medicina per vices*, och liknande finnes i föreskrifterna för
denne lektors verksamhet.[2] De nyss anförda orden *ejusque subal-*

---

[1] Vid inventering 1632 $^{23}/_{8}$ finnes antecknat, att »tå Episcopus och pastor voro i trädgården at besee hvad förbätrat var, räknades tilökade stolpar 64 och ther til lectære med spik tillslagne, therföre Rasmus begärade 12 daler», vilka avräknades från arrendesumman. För liknande arbete utom kontraktet avräknades 1633 $^{25}/_{9}$ 1 riksdaler.

[2] I Constitutionernas Sectio V, Cap. XI heter det: »Secunda hora Physicus docebit in Physicis eaque absoluta in initiis Medicinæ, puta vel aliquid in cognitione Simplicium vel Institutionibus vel singularia medicamenta contra vulgares morbos communicabit, (vel etiam) de conservanda bena valetudine aliquid tradet. Disputabit de principiis et causis, de motu, mutationibus, generatione et corruptione itemque de Anima.»

ternis et Medicina per vices äro dock i den yngre Västeråsavskrif-ten — i stiftsbiblioteket finnas två — utelämnade. Den avsedda utsträckningen av undervisningen in Physicis till att omfatta botanik torde knappast på Rudbeckii tid blivit verklighet. Intet talas därom i de samtida anteckningarna. Och det synes osannolikt, att lärarekrafter funnits som varit kompetenta att meddela undervisning i det nu såsom nytt införda ämnet. Jag sluter till detta från de täta ombytena av den physiska lektionens innehavare, något som berodde på den rådande ordningen, att lektorerna promoverades från en mindre väl avlönad lektorstjänst till en i ekonomiskt avseende bättre. Physices lektoratet synes i detta avseende hava varit det näst bästa: det teologiska var det bäst avlönade. Man finner, att på grund av den nämnda promotionen det physiska lektoratet, som först innehades av Ericus Holstenius, vilken 162- blev rector gymnasii och lector physices, efter honom innehades 1627—1630 av Laurentius Magni Vesthius (lector theologiæ 1630), därefter av Olaus Achatii Salamontanus (död 1631), 1632—38 av Simon Benedicti Arbogensis (theologiæ lector 1638), 1638—42 av Petrus Olai Dalekarlus (theologiæ lector 1642), 1642—48 av Ericus Andreæ Salamontanus (theologiæ lector 1648). Det är icke troligt, att dessa genom så livlig succession ombytta innehavare av physices-lectionen, med sina i en föregående tids anda anlagda studier, haft kompetens till undervisning i det nya läroämnet eller att deras verksamhet varit därpå inriktad. — Hollander uppgiver (sid. 456), att botaniken inträdde i den svenska skolundervisningen först efter utfärdandet av 1649 års skolordning.

I Dr Molérs förtjänstfulla uppsats redogöres för de bemödanden, som efter år 1738 under Kalsenii episkopat gjordes för anläggning av en botanisk trädgård i Västerås. Där visas, att den därstädes ännu bestående botaniska trädgården (gymnasiiträdgården) anlades på en annan plats än den gamla skolträdgården och icke har något med denna att skaffa. Anläggningen fullbordades genom lektor Andreas Carlbaum (född 1715, död 1780), om vilken Munck-tell (Herdaminne, III, s. 120) säger, att han »ansågs hafva temlig insigt uti naturalhistorien och gick deruti ungdomen flitigt till handa», samt att han »anlade den första botaniska trädgården i Westerås».

Det är överflödigt att anmärka, att, om ett missförstånd hävts som ägt rum beträffande Rudbeckii förhållande till gymnasiiträdgården i Västerås, den store mannens ära icke lider därav. Hans berömmelse i den svenska kyrkans och det svenska undervisningsväsendets historia är för alltid fast grundad.

C. A. Brolén.

Schweiz' historia i två handböcker.

E. GAGLIARDI, Geschichte der Schweiz. I—II. VIII + 283 + VII + 444 s. Zürich 1920.

A. HEUSLER, Schweizerische Verfassungsgeschichte. VIII + 392 s. Basel 1920.

Schweiz' historiska litteratur har nyligen tillökats genom tvenne till läggning och syfte likartade arbeten, det ena av professorn i historia vid Zürichs universitet, Ernst Gagliardi, det andra av f. d. professorn i Basel, den schweiziska rättsvetenskapens nestor, Andreas Heusler. Båda äro vetenskapliga handböcker av något så när begränsad omfattning, översiktliga framställningar, där den moderna forskningens resultat sammanfattats till en helhetsbild av den historiska utvecklingen från äldsta tider fram till våra dagar. Båda ge alltså för Schweiz' del — vad vi i Sverige i det stora hela ännu sakna motstycket till — vägledande, vetenskapligt hållna introduktioner till ett studium av fäderneslandets historia. Båda torde också som sådana på ett ganska förträffligt sätt fylla sin uppgift icke blott såsom första underlag för den högre vetenskapliga undervisningen utan även — icke minst genom den i god mening populära stil som utmärker dem — såsom hjälpmedel till utbredande av ett allmännare historiskt intresse.

Måhända bör Gagliardis bok på grund av dess litterära förtjänster och väl avvägda disposition tillerkännas ett visst företräde av de två arbetena. Det icke lätta företaget att skriva ett lands hela historia, där vidsträckt behärskning av källmaterialet, omfattande litteraturkännedom och en skarp blick för det väsentliga i utvecklingssammanhanget uppbäres av en enhetligt genomförd personlig uppfattning, synes här på ett lyckligt sätt blivit utfört. Naturligtvis har författaren ymnigt öst ut tidigare historiska arbeten, stundom nära in på ordalagen, såsom ur Dierauers och Oechslis bekanta verk, men han har vid denna omsmältningsprocess gått tillväga med smak och talang och anmärkningsvärd konkretiseringsförmåga. Tilläggas bör, att Gagliardi för viktiga partier även kunnat stödja sig på självständiga undersökningar; det gäller så vitt skilda epoker som medeltiden och 1800-talet. Från början medeltidsforskare och speciellt kännare av 1400-talets schweiziska historia har han senast påbörjat en stort anlagd biografi över den i edsförbundet men ännu mer i kantonen Zürich vid 1800-talets mitt verksamme statsmannen Alfred Escher. Värdet av Gagliardis schweiziska historia skulle förhöjts, om den varit åtföljd av käll- och litteraturhänvisningar i någon lämplig form. Som det nu är har författaren nöjt sig med att angiva några sparsamma citat här och var, då han särskilt funnit det nödigt att markera sitt be-

roende av andra forskare eller då han velat framhäva ett och ann- av de allra nyaste forskningsresultaten.

Arbetet är indelat i fyra huvudavdelningar eller s. k. böcker. Första boken avhandlar »förhistorien»: romartiden, alemannernas och burgundernas bosättning, den karolingiska epoken samt feodalväsendets utbredning i Schweiz i form av ett flertal världsliga och andliga furstendömen. Den andra boken, vilken omfattar huvudparten av första bandet (ss. 69—283), skildrar edsförbundets grundläggning och utveckling fram till och med schweizarnas deltagande i de italienska krigen i början av 1500-talet — gränsen är satt vid 1516, året för det stora nederlaget vid Marignano. Följande avdelning, den tredje boken, som sträcker sig från reformationens införande till det gamla edsförbundets sammanstörtande 1798, koncentrerar sig kring tvenne huvudstycken: reformationsepoken och »aristokratiseringens» tid (från mitten av 1600-talet). Den fjärde boken slutligen skildrar i två kapitel omvälvningsperioden 1798—1815 och återuppbyggnadsepoken därefter, utvecklingen från statsförbund till förbundsstat genom 1848 års författning. Skada är att framställningen, som mot slutet något förtunnats, av utrymmesskäl måst avstanna vid 1848. Den korta avslutning, vari författaren hastigt skisserat det följande utvecklingsförloppet, har han emellertid förbehållit sig att i en senare upplaga omarbeta och utvidga.[1]

Den ledande synpunkten för sitt arbete preciserar Gagliardi så, att han velat giva »en från det anekdotiska befriad, framför allt sammanhanget med utlandet fasthållande skildring». Hans bok är ett intressant och lärorikt exempel på det konsekventa och energiska fullföljandet av denna synpunkt, och det är här man framför allt har att se det självständigt nya i författarens insats.

Det skulle kunna sägas, att det ligger alldeles särskilt nära till hands att se just Schweiz' historia ur synpunkten av dess all-

[1] Under det 1800-talets förra hälft är allsidigt belyst i ett flertal både äldre och yngre arbeten, är tiden efter 1848 ännu rätt styvmoderligt behandlad av den historiska forskningen. DIERAUERS monumentala Geschichte der schweizerischen Eidgenossenschaft har med 5. bandet (utg. 1917) förts fram till 1848. OECHSLIS Geschichte der Schweiz im XIX. Jahrhundert (2 bd, 1903—1913) sträcker sig icke längre än till 1830. CURTIS' populärt hållna och livfullt skrivna arbete med samma titel är för den nyaste tiden långt ifrån till fyllest. Av nytta vid studiet av denna tid äro emellertid SCHOLLENBERGERS båda arbeten: Die Schweiz seit 1848 (1908) och Die schweizerische Eidgenossenschaft von 1874 bis auf die Gegenwart (1910). — En hjälpkälla av även stort tidshistoriskt värde, som kan förtjäna omnämnas, finner man i den icke minst vad 1800-talets senare hälvt beträffar ganska rikhaltiga politiskt biografiska litteraturen. Utom GAGLIARDIS ovannämnda biografi över Alfred Escher ha 1920 första delarna av två stort anlagda biografiska arbeten utkommit, nämligen över den berniske statsmannen, förbundsrådet Jacob Stämpfli (av WEISS) och över Luzerns ledande statsman under 1860- och 1870-talen Anton Philip Segesser (av MÜLLER). Tidigare ha biografier utgivits över förbundsråden Josef Zemp (av WINIGER, 1910), Karl Schenk (av KUMMER, 1908), Emil Welti (av WEBER, 1903), Louis Ruchonnet (av ROSSEL, 1893) samt över Genèves ledande statsman vid seklets mitt, James Fazy (av H. FAZY, 1887).

ländeuropeiska sammanhang, icke blott på grund av Schweiz' ovanligt utsatta läge såsom på samma gång stråkväg och buffertstat mellan tre stora kulturnationer, utan därför att Schweiz själv i sig innesluter delar av alla dessa tre nationer till ett statligt helt. Schweiz' historia blir därför själv en världshistoria i miniatyr, om man så vill. Man skulle vara böjd att rent aprioriskt förutsätta, att Schweiz i det rika kulturutbyte, som förmedlats över dess gränser, i långt högre grad varit den tagande än den givande parten. Motsatsen skulle möjligen med en viss framgång kunna hävdas, men om detta är en överdrift, torde frågan åtminstone tåla vid att diskuteras. Därmed må nu förhålla sig huru som helst; man är i varje fall ej obenägen att följa schweiziska historiker, då de med berättigad självkänsla gärna dröja vid de nationellt originella, utomordentligt betydelsefulla insatser, som från deras lilla land utgått och omsatts i världsutvecklingen.

Man behöver då icke genast och i första hand fästa sig exempelvis vid vad Genève genom kalvinismen och Rousseaus folksuveränitetslära betytt i mänsklighetens ideella samfärdsel.[1] Enligt en tankegång, som är representativ för schweizisk stats- och historievetenskap, behärskas Schweiz' hela historia på ett alldeles särskilt sätt, som skiljer den från alla andra länders, av vissa bestämmande grunddrag, eller man kan gott säga uppgifter, vilkas småningom fullbordade lösning utgör det schweiziska folkets på samma gång nationella storhet och internationella betydelse. Om detta betraktelsesätt ej är fritt från ett visst historiefilosofiskt hävdande av den nationella egenarten, kan dock ej förnekas, att det bottnar i nog så påtagliga realiteter. För sin del söker Gagliardi i en programmatiskt hållen inledning angiva dessa väsensdrag i Schweiz' historia. Han gör det i nära anslutning till en rätt märklig liten skrift av Max Huber om »den schweiziska statstanken»,[2] som tydligen starkt inspirerat hela hans arbete och därför kan förtjäna att här något uppmärksammas.

Den schweiziska statstanken, utvecklar Huber, är sammansatt av två väsentliga grundelement: å ena sidan av den demokratiska principen, av folkstatens idé, å andra sidan av idén om en över nationaliteterna stående rent »politisk nation». Det första av dessa element, demokratien, behärskar Schweiz' inre historia från början till slut, genomträngande hela dess statsliv. Det andra grundelementet, idéen om en politisk nation, d. v. s. icke en på etisk och språklig egenart, på nationalitet vilande, utan enbart på gemensam historia och gemensamma politiska tankar uppförd statsbyggnad, behärskar Schweiz' yttre historia, dess förhållande till de omgivande statsbildningarna. Detta har ju också på sitt sätt fått ett uttryck i den tidigt i schweizisk politik framträdande neutrali-

---

[1] En fängslande överblick av de politiska idéernas utveckling i Schweiz ger Fritz Fleiner i sin akad. installationsföreläsning. Entstehung und Wandlung moderner Staatstheorien in der Schweiz. Zürich 1916.

[2] Max Huber, Der schweizerische Staatsgedanke. Zürich 1916.

tetstanken. Det är den enastående lösning Schweiz mäktat g både av demokratiens problem och nationalitetsproblemet och v till hela dess historia kan sägas vara en enda lång förberedels som framför allt konstituerar dess »världshistoriska mission».

Tankar som dessa äro förut visst icke sällsynta i Schweiz historiskt politiska publicistik, men de ha hos Huber fått en sammanfattande, särdeles pregnant formulering. Hans korta analys av den schweiziska statstanken får sitt speciella intresse därav, att den tillkommit under omedelbart intryck av de världsomvälvande händelser, som över allt ånyo aktualiserat samma stora problem som Schweiz tidigare och på ett mer avgörande sätt än andra europeiska stater lyckats bemästra. Världskriget har ej förändrat men väl på ett oanat sätt skärpt perspektivet över Schweiz' historia, en för övrigt ej blott av yttre påverkningar utan kanske i ännu högre grad av den inre påfrestning, det slutliga generalprov, som den egen mödosamt tillkämpade statsorganisation därunder genomgått. Man märker, hur de tidsintryck som behärska Hubers skrift även tryckt sin prägel på Gagliardis framställning, vars huvudriktning bestämmes av de från början i anslutning till denna programmatiskt angivna grundlinjerna. De ha — utan all abstrakt schematisering — bidragit att levandegöra det historiska sammanhanget och intresset i skildringen knyter sig till det sätt varpå de av författaren följas och utvecklas.

Gagliardis arbete, som på grund av hela sin läggning endast kan ägna en rätt summarisk uppmärksamhet åt den rena författningsutvecklingen, kompletteras i detta avseende på ett lyckligt sätt av Heuslers. Detta senare har å sin sida ej karaktären av en snävt tillskuren författningshistoria utan griper i vissa partier långt in på hela den inre historiens område. Vad man kan anmärka mot Heuslers framställning är den ojämna, något lösa kompositionen, en brist som emellertid får sin förklaring i arbetets ursprung. Det har först tillkommit såsom föreläsningar 1915—16 vid Basels universitet i form av ett »för studerande av alla fakulteter lämpat kollegium i schweizisk rättshistoria» och bär efter tryckningen spår av detta sitt ursprung. Författaren kallar blygsamt sitt verk »ett anspråkslöst försök», som han ej vill »tillägga stort vetenskapligt värde». I motsats till Gagliardi har emellertid Heusler försett sin bok med ett ganska stort antal på slutet sammanförda kritiska noter och källcitat till god nytta för en speciellare orientering i ämnet.

Heuslers arbete slutar — liksom Gagliardis — med tillkomsten av 1848 års författning, och det lider — liksom detta — av en viss knapphet och avmattning i framställningen vad beträffar 1800-talet.[1] Arbetet är uppdelat på två stora huvudkapitel, av vilka det

[1] Författningsutvecklingen under detta sekel har nyligen upptagits till behandling i ett stort anlagt verk, varav hittills dock endast första bandet

rra omfattar medeltiden, det senare »det åldrande edsförbundets d» från reformationen till nyorganisationen på 1800-talet. Förttaren döljer ej sin förkärlek för den förra epoken, i synnerhet lsförbundets första ungdomsfriska period under 1300-talet. I en rskild inledning till den senare avdelningen, som är betecknande r den personligt temperamentsfulla uppfattning, som då och då yter igenom hans skildring, beklagar han, att det för honom som hweizisk patriot ställer sig svårt att med samma oberörda objekvitet, som det skulle varit möjligt för en främmande forskare, ja utvecklingen under den senare epoken med dess yttre tryck ver fäderneslandet och allt mer överhandtagande inre förfall. leusler försummar heller icke att vid lämpliga tillfällen gent emot len allmänna urartningen i statslivet under denna epok framhäva ljältetidens» allmänanda och offersinne.

Vad beträffar ämnesbehandlingen är det tvenne huvudföremål, om alltid i varje schweizisk författningshistoria och alltså även i Heuslers stå i förgrunden: å ena sidan utvecklingen av själva dsförbundet som sådant, å andra sidan utvecklingen inom de statsildningar av olika slag, varav detta var sammansatt. Heusler försummar ingendera sidan av ämnet, men huvuduppmärksamheten är som naturligt inriktad på den förra. Han uppehåller sig sålunda ingående vid de »förbund» och »unionsförfattningar», som tid efter annan avslötos, och ger en god sammanfattning av dessas verkliga innebörd och betydelse.

Det är karaktäristiskt för det gamla schweiziska edsförbundet, att det aldrig nådde fram till ett enhetligt förbund, det utgjorde i själva verket en serie av från varandra oavhängiga förbund, avslutade av ett växlande antal av de suveräna »orterna». Till ett gemensamt statsväsen förenades dessa aldrig, den förbindelse som fanns dem emellan var snarare av folkrättslig än statsrättslig art, och det enande organet, »die Tagsatzung», var mera en diplomatisk gesantkongress än ett verkligt statsorgan. De författningsbrev, varigenom man med vissa tiders mellanrum sökte stadga det ytterligt obestämda förbundsförhållandet, hade också i grunden mera egenskapen av på kortare eller längre tid efter inbördes fejder avslutade fredsfördrag än konstitutionsdokument i egentlig mening, ett betecknande drag, som går igen även i tillkomsten av 1848 års i huvuddragen ännu gällande författning.[1] Heusler har därför icke

---

kommit: EDUARD HIS, Geschichte des neuern schweizerischen Staatsrechts. Erster Band. Die Zeit der Helvetik und der Vermittlungsakte 1798—1813, Basel 1910. Själva författningstexterna under samma tid ha jämte en historisk inledning utgivits i en god upplaga av KAISER und STRICKLER. Geschichte und Texte der Bundesverfassungen der schweizerischen Eidgenossenschaft von der helvetischen Staatsumwälzung bis zur Gegenwart, Bern 1901.

[1] Med skärpa framhävt i HILTYS ännu synnerligen läsvärda avhandling. Revision und Reorganisation. Bern 1882. Jämf. samma förf:s till 600-års jubileet 1891 skrivna verk. Die Bundesverfassungen der schweizerischen Eidgenossenschaft. Bern 1891.

så orätt, då han tillspetsar sin karakteristik av det gamla edsförbundet i den paradoxala vändningen: »ett förbundslöst förbund».

Av de partier, som äro ägnade förbundsutvecklingen, förtjänar måhända i främsta rummet att framhävas det, som rör edsförbundets ursprung, vilket ju är och förblir en av centralpunkterna i schweizisk författningshistoria.

Av intresse är här Heuslers tolkning av det första bevarade förbundsbrevet 1291, räknat som själva grundläggningsakten till edsförbundet. »Det första eviga förbundets» ingående var en händelse, som torde gått samtiden tämligen spårlöst förbi, och av forskningen har uppvisats, att skogskantonernas frihetsrörelse till syftning och karaktär var vida mindre revolutionär än vad man tidigare i enlighet med vedertagen tradition antagit. 1291 års förbund var ett led, visserligen ett utomordentligt viktigt sådant, i en sedan länge än djärvt, än försiktigt men alltid målmedvetet bedriven politik, vars syftning närmast var att skaffa de samverkande »länden» en ställning, som kan jämföras med de fria riksomedelbara städernas i det tyska riket. Det enastående, ur allmän historisk synpunkt betydelsefulla i denna rörelse var, att det i Schweiz var bondemenigheter, vilka i mer eller mindre mån lyckats bevara sin gammalgermanska samfundsorganisation, som genom förvärvande av en sådan ställning bryta igenom det medeltida feodalväsendet. Skogskantonernas sammanslutning har också jämförts med de under medeltiden icke ovanliga landsfridsförbunden. Men den skiljer sig från dessa dels genom sin karaktär av »evig», dels och framför allt genom de konsekvenser den faktiskt fick. I bondesamhällenas övertagande av garantien för landsfriden på eget ansvar ligger redan, såsom Heusler framhåller, det anspråk på full politisk självständighet, som de sedermera genom vapenmakt befäste.

Att dessa samhällen ej hade den primitiva herdefolkskaraktär, som man tidigare föreställt sig, understrykes också av Heusler. Deras utomordentliga framgångar i kampen mot Habsburg-Österrike läte sig med fasthållande av denna äldre uppfattning svårligen förklara. Synpunkten utvecklas med särskild styrka av Gagliardi, som i anslutning till nyligen publicerade undersökningar betonar betydelsen av de livliga förbindelser, vilka över St. Gotthardspasset, behärskat av Uri, sedan gammalt ägt rum mellan landen kring Vierwaldstättersjön och Italien. Schweizare från dessa land voro redan då vana att som soldenärer deltaga i de italienska fejderna, stundom under egna hövdingar, och värdet av den militära såväl som diplomatiska skolning de därunder förvärvade kan ej överskattas som insats i frihetsstriderna mot den österrikiske landsherren.

Den sagotradition, som omgivit dessa strider, har som bekant för länge sedan av forskningen skingrats. Båda de här ifrågavarande författarna ägna särskilda kapitel åt en granskning av denna tradition, vars historiska sanningsvärde de i det väsentliga utmönstra, Gagliardi dock mera snävt än Heusler. Det ligger ingenting anmärkningsvärt häri, men deras framställningar ha med sina olika

...sitt värde såsom typiska uttryck för vad som torde kunna ...knas såsom vetenskapens numera allmänt godtagna ståndpunkt i denna gamla stridsfråga.[1]

För skildringen av det brokiga virrvarr ur olika statsbildningar, ...ka alla utgjorde beståndsdelar av edsförbundet eller vilka, belägna på det nuvarande Schweiz' område, voro mer eller mindre löst an...na till detsamma, har Heusler haft att stödja sig på en synner...a rikhaltig speciallitteratur av mera lokal art, framvuxen ur den ...t rotfästa kantonala självständighetskänsla, som alltjämt är ett av de mest framträdande dragen i schweiziskt statsliv. Viktigast av dessa statsbildningar äro dels de rena bondedemokratierna med ...lbar folkstyrelse, vilka i det stora hela bevarat denna sin ...tär ända till våra dagar, dels de olika slagen av stadsrepubliker. H...ler följer samvetsgrant utvecklingen av författningstillståndet ...om de olika suveräna orterna under skilda epoker, men uppe...håller sig därvid företrädesvis vid de mera typiska av dessa — ...kantonerna Schwyz, Uri och Unterwalden samt de större ...erna, främst Bern, Zürich och Basel.

Mest givande i detta samband är kanske hans framställning — som kan sammanställas med motsvarande lika överskådliga som ...dliga skildring hos Gagliardi — av den aristokratiseringsprocess, som under seklerna närmast efter reformationen småningom för...ade de ursprungligen mer eller mindre självstyrande republi...erna till utpräglade oligarkvälden av starkt absolutistiskt kynne. Denna process präglar väl i främsta rummet utvecklingen i städerna ...d deras slutligen till ett litet fåtal reducerade »regerande» släkter; ...en den saknar visst icke sin tillämpning även på de omedelbara ...ndedemokratierna, där faktiskt under den gamla landsgemeinde...fattningens formella fortbestånd ett mycket begränsat och nog ...a hårdhändt familjeregemente långliga tider förde spiran.[2]

[1] Jfr DIERAUERS sammanfattande ståndpunkt, Geschichte, I (3 uppl. 1919), s. 162 ff. — Det kan anmärkas, att sagotraditionen i sina viktigaste ...ar alltjämt försvaras åtminstone av en forskare med vetenskapligt namn ...h rykte, J. SCHOLLENBERGER, professor i statsrätt, numera emeritus, vid ...richs universitet. I sitt mycket flitiga men kanske ej i lika mån betydande ...rättarskap förfäktar han upprepade gånger sin mening. Sålunda i den ...t lagda Geschichte der schweizerischen Politik (1906—08), där S. i d I, ...S. sammanfattar sin åsikt så, att »Rütli och Tell äro historiska», vilket ...m. dokumentariskt m ste anses bekräftat. Som konklusion drar sig S. ...för att göra följande yrkande: »Sie (Rütli und Tell) sind daher wieder ...ihr Recht einzusetzen dadurch, dass sie in die Geschichtbücher, vor allen ...von Amtswegen in die amtlichen und auch in die obligatorischen Schul...er wieder aufgenommen werden, wobei was nicht zum Kern der Geschichte ...rt, als Ausschmückung der Sage bezeichnet werden mag.» Med Rütli-... Tellsagan opererar S. även i sin kortfattade handbok, Das schweizerische ...tliche Recht (1909), s. 9, samt vidhåller alltjämt sin uppfattning i andra ...lagan av sin Das Bundesrecht der Schweiz, Geschichte und System (1920), ... 12.

[2] Det grundläggande moderna arbetet över landsgemeindedemokratierna, av högt värde icke minst ur historisk synpunkt, är H. RYFFEL, Die ...weizerischen Landsgemeinden, Zürich 1904, vilket i någon mån komplette...s av X. SCHNÜRIGERS diss., Die Schwyzer — Landsgemeinde (1906).

För att förstå det inre tillståndet i de schweiziska demokratierna denna tid har man att hålla i sikte, att deras ekonomiska och politiska maktställning väsentligen vilade på underlaget av en rad »undersåteländer», som de gemensamt eller var för sig medelst köp eller erövringar förvärvat. Förvaltningen av dessa dependenser — snart sagt det enda reellt sammanhållande bandet i edsförbundet — var på vissa undantag när — vilket särskilt gäller patricierstaden Bern — utmärkt av ett förtryck och en korruptionsanda utan gränser. Häri och i det främmande pensionsväsendet ligger den mörkaste sidan av Schweiz' historia under 1600- och 1700-talen. Den monarkiska absolutismen i det övriga Europa har i Schweiz sin direkta motsvarighet i och har för övrigt direkt influerat på uppkomsten av den privilegiehägnade suveräna rådsmakt, som i den gudomliga världsordningens namn med godtyckligt småsinne styrde flertalet av edsförbundets orter. Det lider intet tvivel om, att dessa små gudsnåderepubliker, vilka med sina ända till förstening stelnade statsväsen i utvecklingsoduglighet väl kunde taga upp tävlan med de samtida tyska fursteterritorierna, vid 1700-talets slut voro särskilt mogna för revolutionen. Heusler framhåller också, att enda räddningen från en hopplös stagnation i själva verket låg i den omstörtning, som följde med den franska erövringen och den helvetiska republikens upprättande (1798), låt vara att hans erkännande av den våldsamma omvälvningens nytta och betydelse för Schweiz' politiska utveckling är en nyans motvilligare än vad man finner på en del andra håll, exempelvis hos Gagliardi.

Den helvetiska periodens utomordentliga inflytande på 1800-talets schweiziska reformrörelser har framför allt sedan Hiltys epokgörande undersökningar[1] varit klart insedd, och intresset för denna epok, som tidigare av en övervägande germanistiskt betonad historieskola varit tämligen förbisedd, har sedan dess varit i ständigt stigande. Från den helvetiska republiken leda de schweiziska enhetssträvandena sitt upphov, och till denna tids idépolitiska strömkantring kunna även de följande demokratiska frihetsrörelserna föras tillbaka. En ständig, mer eller mindre starkt betonad spänning kan hädanefter skönjas mellan centralister och federalister, en motsats som i stort sett på samma gång också markerar gränslinjen mellan radikala och konservativa.[2]

Schweiz' historia, som efter 1848 på det hela taget flyter i en sällsynt lugn strömfåra, var under 1800-talets förra hälft utmärkt av en permanent omvälvningsprocess, varur dess moderna statsorganisation framgått. Det var naturligt, att det franska förtrycket till en början avlöstes av en reaktionsperiod, varunder de forna aristokratväldena under den heliga alliansens protektorat åter reste huvudena. Märkligt är att Schweiz, som snart skulle framstå såsom det demo-

---

[1] HILTY, Oeffentliche Vorlesungen über die Helvetik, Bern 1878.

[2] Se FRITZ FLEINER, Zentralismus und Föderalismus in der Schweiz, Zürich 1918.

ratiska föregångslandet framför alla i Europa, under denna korta vergångstid genom Karl Ludwig von Hallers på fädernestaden Berns patriciskt patriarkaliska institutioner kalkerade restaurationsbyggnad hann förvärva rykte såsom hemland för tidens mest ultrastiska statskonstruktion. Det har sitt intresse att erinra härom nför det faktum, att just vid denna tid en annan schweizisk statsfilosof, Rousseau, genom sin för mer än ett halvsekel sedan, också på grundval av fädernestadens politiska institutioner, uppkonstruerade tankebyggnad äntligen börjar erövra sinnena även i sitt hemland. Motsatsen mellan de båda ur inhemsk grund utgångna statsteorierna är betecknande för den strid mellan det gamla och det nya Schweiz som julirevolutionen på allvar väckte till liv. Rousseau behöll i denna strid segern, under det v. Haller, vars inflytande hastigt stäcktes i Schweiz, utomlands vann utbredning för sina idéer, framför allt i tyskt tankeliv. Det var för övrigt ej blott en strid mellan teorier det gällde, ty sällan ha teori och verklighet varit mera intimt sammanflätade med varandra. Det statsideal, v. Haller förkunnade, hade för icke längesedan i verkligheten existerat och fanns under 1820-talet ännu kvar om ock i något bleknad avglans, och det statsväsen Rousseau idealiserat var alltjämt levande i de små demokratier, vilka fortfarande, liksom under medeltiden, avgjorde sina statsangelägenheter genom omedelbart under bar himmel beslutande folkförsamlingar.

Det är oförnekligt, att franska revolutionens idéer, främst folksuveränitetsläran, spelat en viktig och påtaglig roll i 1830- och 40-talens konstitutionella regenerationssträvanden såväl som i det demokratiska genombrottet på 1860-talet, vilket förtjänar framhållas gent emot den ofta schablonmässigt förkunnade satsen om den schweiziska demokratiens historiskt organiska framväxt. Men det står också utom all fråga, att de mönster, vilka direkt lågo under ögonen i inhemska statsbildningar — såsom landsgemeindedemokratierna och vissa i ett par kantoner obrutet bevarade referendala institutioner — därvid övat ett påtagligt inflytande, låt vara att den yttersta förklaringsgrunden till den direkta demokratiens segertåg i de schweiziska staterna får sökas i det negativa faktum, att dessa över huvud saknade ursprungliga representativa inrättningar. Det blir alltid en svår sak att rättvist utskifta inverkan av doktrin och historiska antecedentia, och denna fråga torde i här förevarande fall kräva ytterligare, mer djupgående undersökningar än vad hittills presterats, innan ett något så när slutgiltigt svar därpå kan givas. Tills vidare och i allmänhet kan Gagliardis formulering anses träffa det rätta, då han konstaterar, att nedärvda germanska rättstankar och rousseauanska folkfrihetsläror i förening bilda huvudinslagen i Schweiz' demokratiska statsväsen.

Även lösningen av det schweiziska enhetsproblemet — som kan förtjäna uppmärksammas mer än vad vanligen är fallet vid sidan av det tyska och italienska — skedde genom samverkan av två riktningar. 1848 års förbundsstatsförfattning kan visserligen

betecknas såsom en seger för den centralistiska riktningen, vunnen först efter inbördes krig, men den köptes med kloka, efter tidsläget i det hela tillbörliga eftergifter åt de federalistiska strävandena, varigenom dessa alltjämt behöllo ett icke obetydligt svängrum. Det nya edsförbundet var sålunda frukten av en kompromiss, men en kompromiss som visade sig äga på samma gång den styrka och smidighet som fordrades för att lägga grunden till en framtida lugn och sund utveckling. Det är därför ej ägnat att väcka gensaga, då 1848 års författningsverk i schweizisk hävdateckning plägar framhållas såsom ett mästerprov på fosterländsk statskonst, enligt Gagliardis ord »den lyckligaste och mest betydande gärningen i vår historia».

*

Med det föregående har min avsikt mindre varit att giva en egentlig värdesättning av de här berörda arbetena än att lämna en, låt vara mycket fragmentarisk, redogörelse för deras allmänna läggning och återgiva några av de intryck jag mottagit vid deras genomläsning. Men avsikten har också i någon mån varit en annan. Det allmänt historiska studiet hos oss, vid lägre såväl som högre läroanstalter, inriktar sig, såsom för övrigt naturligt är, i främsta rummet på stormakternas utveckling. Härom är i och för sig intet att säga. Den faran kan därunder dock alltför lätt uppstå, att de små folkens öden väl mycket skymmas undan och att de vinna intresse och beaktande endast jämt upp så mycket som de under längre eller kortare tidsperioder komma att skjutas fram som brickor i stormaktsspelet. Det synes som om den förnyade aktualitet »småstaternas problem» vunnit i våra dagar i någon mån borde vara ägnad att skärpa blicken även för denna fara. Det är uppenbart att ett djupare bedömande av detta »problem» endast kan nås genom vidgad kännedom om dessa staters egen politiska historia. Bland annat ur dessa synpunkter torde de ovan berörda arbetena vara värda att uppmärksammas även av en svensk historiskt intresserad publik. De giva för Schweiz, såsom redan framhållits, var för sig en första vägledande orientering såsom lämplig grund för ett fortsatt inträngande i detta lands säreget betydelsefulla historia, vilken ej alldeles saknar beröringspunkter med vår egen.

Axel Brusewitz.

Underrättelser.

Harald Hjärne †. F. d. professorn i historia vid Uppsala iniversitet Harald Hjärne avled den 6 januari 1922 efter en kort jukdom. Hjärne, som var född den 2 maj 1848, utnämndes till locent i historia i Uppsala 1872, till e. o. professor därsammatädes 1885 och efter S. Hammarstrands död 1889 till ordinarie rofessor samt avgick från sitt ämbete vid uppnådd pensionslder 1913.

Harald Hjärne var utan tvivel den lärdaste historiker, som ärt land ägt. Hans intressen och studier omfattade i ungefär lika rad de antika folkens, främst grekernas och romarnas, historia som den romansk-germanska och slaviska folkvärldens utveckling och slutligen även de östasiatiska folkens öden från forntiden till vår tid. En rik humanistisk bildning, särskilt omfattande insikter i såväl klassiska som moderna språk, stod honom tillbuds ända sedan ungdomens studieår och utvidgades och fördjupades under ständiga och trägna studier under hela hans levnad ända in i det sista. Även över vida teologiska och juridiska forskningsområden, som lågo hans ämne nära, utbredde sig hans oavlåtliga forskning, och när vid skilda tillfällen även den juridiska och den teologiska fakulteten vid Uppsala universitet hedrade honom med doktorsvärdighet, var detta ett erkännande, som i ovanligt hög grad motiverades av verklig fackinsikt och självständiga vetenskapliga insatser på även dessa med den politiska historien djupt förbundna vetenskapsområden.

Hjärnes vetenskapliga produktion är ganska omfattande men splittrad. Den är icke, såsom hans mest berömde föregångares inom vårt land, Geijers, F. F. Carlsons, Malmströms eller Odhners, samlad kring en viss stor uppgift eller koncentrerad till ett eller flera omfattande och monumentala verk. Till en del beror detta kanske därav att Hjärnes tid inföll under ett något senare skede av vetenskapens utveckling, då de växande fordringarna på allsidig och kritisk genomarbetning av det historiska källmaterialet gjorde specialundersökningen eller den metodiska och uttömmande behandlingen av enstaka begränsade uppgifter och problem till vetenskapens företrädesvis anlitade och fruktbringande arbetssätt, medan åter framställningen av hela epoker av ett folks historia väsentligen blev en mer eller mindre provisorisk sammanfattning av forskningens redan vunna resultat.

Väsentligen torde dock formen för Hjärnes produktion bero därav att det icke överensstämde med hans lynne att dröja länge vid en viss större uppgift eller under åratal begränsa sitt intresse kring densamma. Var helst den fortgående universella historiska forskningen fann nya märkliga uppslag och synpunkter, var Hjärne städse i behov av att tillägna sig desamma, självständigt pröva, sammanställa och draga konsekvenser. Allt eftersom den fortgående utvecklingen gjorde nya problem i det förflutna aktuella, lockade även dessa ständigt Hjärnes uppmärksamhet och studium. I viss mån återspeglar hans produktion därför den historiska forskningens fortgång, sådan den faktiskt framträder i en ständig succession av växlande aktuella frågor. Detta vittnar endast om Hjärnes levande och universella forskningsintresse och dess djupa sammanhang med det vetenskapliga arbetets av nationella och politiska tidsströmningar, de stora samtida forskarpersonligheternas individuella intressen eller tillfälliga epokgörande upptäckter av nytt källmaterial bestämda utveckling.

Jämte detta behov av levande kontakt med den aktuella forskningen torde den akademiska lärareställningen hindrat Hjärne från att samla sig till större uppgifter. Han kände det såsom en plikt att följa med sin vetenskap, att ständigt bjuda nya synpunkter och uppslag, att göra rättvisa åt alla epoker av världshistorien och att möta de skilda intressen, som alltid förefinnas hos en stor, intresserad lärjungeskara.

Huru som helst föreligger Hjärnes produktion nästan uteslutande i en mängd smärre bidrag till den svenska eller allmänna historien. Ofta äro dessa bidrag icke ens avslutade. Det skiftande intresset och den av ämbetsplikten ansträngda tiden tvingade till att uppskjuta fortsättningen, och denna uteblev sedan ofta. Men samtliga dessa bidrag vittna om sin författares ovanliga lärdom och omsorgsfulla kritiska forskningsmetod. Ett flertal av dem har bestående betydelse genom de idérika uppslagen och det vida historiska sammanhanget, som framlägges i desamma. Några tillhöra, trots sin ringa omfattning, vår historieskrivnings yppersta arbeten.

En grupp av dessa skrifter utgöres av dem som framgingo ur det ivriga studium som Hjärne, säkerligen under intryck av den tyska forskningens lysande och framgångsrika behandling av den äldsta germanska författnings- och rättshistorien, ägnade det urgamla svenska lagsamhällets gestaltning och väsen. I utforskandet härav fann Hjärne sin första betydelsefulla uppgift, till vilken han även sedan gärna återkom. Redan hans gradualavhandling, »Om den fornsvenska nämnden enligt Götalagarne», och än mer den ej länge därefter följande uppseendeväckande tidskriftsuppsatsen »Skandinavisk laghistoria» — en på geniala uppslag synnerligen rik och av entusiasm och ungdomlig upptäckareglädje buren skrift — vittnade om djupet och den fruktbringande arten av detta studium. De smärre uppsatserna »Om förhållandet mellan landslagens båda redaktioner» och »Helsingeliv under Helsingelag» m. fl. äro ytterligare resultat

hans forskning på den äldre svenska samhällsförfattningens storia. I den synnerligen givande lilla skriften »Sveriges statsick under reformationstiden», som utgavs såsom grundlinjer vid 93 års sommarkurser i Uppsala, framlade Hjärne i sammanträngd rm sin uppfattning av detta gamla germanska statsskicks ännu vbrutet levande, men organiskt omformade gestalt under de äldre asakonungarnas tid. Den mer brett utförda uppslagsrika lilla avandlingen om Västerås riksdag tillkom i sammanhang härmed.

Reformationstidens historia fängslade Hjärne starkt icke minst i grund av de utpräglade personligheter och livsåskådningar, som då kampade varandra, och de dramatiska följdrika händelser, som utarka perioden. Hans främsta arbete på detta område är väl den i polska och italienska källor stödda avhandlingen »Sigismunds enska resor». I hans genialiska föredrag vid minnesfesten över ppsala möte, »Renässans och reformation», som, ehuru helt kort ch populärt, gömmer resultaten av långvariga studier och mycken flexion, och hans större, ävenledes populärt hållna skrift »Gustav dolf, protestantismens förkämpe», framträdde på ett ganska lysande att Hjärnes stora kunskap om reformationsepokens politiska och eologiska teorier, ledande personligheter samt med varandra djupt örbundna världsliga och kyrkliga maktsträvanden och konflikter. I tt långt senare, såsom föreläsningar på Olaus Petristiftelsens upprag författat arbete om »Stat och kyrka» har Hjärne i översiktliga apitel sammanfattat resultaten av sina aldrig avbrutna forskningar ver detta stora problem i hela dess vidd.

Redan tidigt kom Hjärne att ägna sin uppmärksamhet åt den steuropeiska historien, särskilt Rysslands utveckling. Han ansåg med rätta, att Sveriges politiska historia i väsentlig mån influerats av det ryska rikets uppkomst och öden och att betydelsen av detta nflytande icke kan förstås utan ingående kännedom om Rysslands och överhuvud östra Europas historia. Han satte sig grundligt in i de slaviska språken, främst det ryska, och gjorde under åren 1880—83 forskningsresor i Ryssland, Polen, Österrike med flera länder. Hjärnes forskning rörande svensk-ryska förhallanden resulterade i utgivandet av de äldsta svensk-ryska legationsakterna efter originalen i Stockholm och Moskva samt en hel följd av avhandlingar och uppsatser, av vilka de märkligaste äro den tyvärr ofullbordade avhandlingen »Svensk-ryska förhandlingar 1564—72» — otvivelaktigt en av Hjärnes förstа skrifter —, den på egna, tyvärr icke på annat sätt av honom utnyttjade avskriftsamlingar ur ryska arkiv vilande uppsatsen »Storpolitiska villobilder från frihetstiden», belysande den svensk-ryska krisen 1746—1750 och författad närmast med anledning av Danielssons bekanta arbete härom, den i denna tidskrift publicerade uppsatsen om »Ryska konstitutionsprojekt år 1730 efter svenska förebilder», en »Översikt av Sveriges ställning till främmande makter vid tiden för 1772 års statsvälvning» m. fl. Det stora påbörjade arbetet »Från Moskva till Petersburg. Rysslands omdaning», av vilket endast tvänne häften utkommo, var avsett att i mer populär form ge en

skildring av det moskovitiska tsardömets utveckling fram till tsar Peters våldsamma nydaning av den ryska staten och innehå- några läsvärda och synnerligen lärorika teckningar av det mosk- vitiska rikets uppväxt. I en längre artikel i Nordisk familje- gav Hjärne en sammanfattning av Rysslands historia, utmärk- stor innehållsrikedom och sakkunskap.

Huvudmomentet i Sveriges långvariga brottning med Ryssla- det stora nordiska kriget, blev självfallet tidigt föremål för Hjärn- intresse och forskning. Hans breda studier i Europas allmän- nyare historia förenade sig här med hans speciella kännedom om den östeuropeiska utvecklingen. I en eggande uppsats av år 1- visade han hän på Karl XII och hans kamp för den svenska s- maktens bestånd såsom en central, givande och värdig uppgift - den svenska forskningen, och denna hans maning har också fö- av många av hans lärjungar och särskilt varit en ledstjärna - det Karolinska förbundet, som räknar Hjärne såsom en av sina stift-. Men även själv kom Hjärne att giva ett tungt vägande bidrag t- Karl XII:s historia genom sitt tyvärr ej fortsatta arbete »Karl X-. Omstörtningen i Östeuropa 1697—1703», det kanske mest betydan- liksom omfångsrikaste av hans samtliga skrifter, i hög grad vittnan- om mästarens omfattande studier och vidsynta historiska uppfattni-.

Till den allmänna historien i övrigt gav Hjärne åtskilliga bidra- alla väsentligen frukter av en rik beläsenhet jämte egen reflexi- endast i mindre mån av egentlig källforskning. Mest betydan- är väl hans arbete om »Revolutionen och Napoleon», ursprunglig- en serie föreläsningar, hållna på inbjudan av Göteborgs Högsk-. Arbetet är dock genom sitt sammanträngda innehåll och abstrak- framställningssätt något svårläst och tungt. Japans glänsande fram- trädande såsom stormakt efter krigen med Kina och med Ryssland kom Hjärne att under sina senare professorsår rikta sitt intresse mot den östasiatiska historien. Han var den förste, som i Sverige gjorde detta område av historien till föremål för vetenskaplig forsk- ning och för akademiska föreläsningar. Ur detta studium fram- gingo uppsatsen om »Kinas största kejsare» och den sakrika, synner- ligen upplysande artikeln om »Japans historia» i Nordisk familjebok (nya upplagan). Under de sista åren av sin levnad ägnade Hjärne ingående studier åt de senaste årtiondenas politisk-diplomatiska historia och den fruktansvärda katastrof vari denna utmynnade. Han kom dock ej att i vetenskaplig form framlägga sina tankar och iakttagelser härom.

Vid sidan av den mer vetenskapliga produktionen strödde Hjärne omkring sig en rikedom av smärre uppsatser eller serier av sådana rörande varjehanda aktuella politiska och historiska ämnen i tidningar och tidskrifter eller såsom särskilda broschyrer, därjämte en mång- fald av recensioner, högtidsföredrag, tal m. m. Själv samlade han en del av denna rätt svåråtkomliga och delvis tillfälliga litteratur i några välkända volymer med växlande titlar: »Blandade spörsmål», »Östan- ifrån», »Svenskt och främmande», »Ur det förgångna», »Östeuropas

iser och Sveriges försvar», m. fl. Ämnet för dessa essayer och oschyrer var gärna Rysslands förhållanden, dess yttre politiska aner och hotande övergrepp samt inre kriser och framtidsutsikter ler ock engelsk parlamentarism och imperialism eller det tyska kets mångahanda problem. En tid utgjorde den svensk-norska nionens upplösningsstrider och skandinaviska framtidsspörsmål ett uvudämne för Hjärnes journalistik och essayistiska författarskap. ıre politiska svenska spörsmål, partistrider och reformprogram förlevo ett ständigt tema därför. Det gäller om hela denna produktion, om tydligen var ett synnerligen adekvat uttryck för Hjärnes begåvning, i vilken journalistiska egenskaper funnos i rikt mått vid sidan v de vetenskapliga, att den ej mindre än de rent historiska skrifterna ittnar om författarens lärdom och vida vyer, skarpsinniga intuition ch levande intresse för den aktuella politiken. I än högre grad n i de vetenskapliga verken framträder ock här Hjärnes glänsande ersonliga stil med dess pregnanta vändningar och karaktäristiska ıttryck.

Hjärne var i eminent mening universitetsläraren. Hans utomordentliga intresse för denna sida av hans ämbetsställning och stora oliktrohet gent emot uppgiften var en av drivfjädrarna till hans aldrig avbrutna litteraturstudier för att kunna följa forskningen på skilda områden. Hans föreläsningar, som utfördes ganska omsorgsfullt i manuskript, omfattade också hela det stora ämnet från äldsta tider till våra dagar, såväl den nationella som allmänna historien. Även historiografiens historia och historiens metodik utgjorde ämnen för hans föreläsningar, och särskilt på det förra området kom hans enorma beläsenhet och starka blick för sammanhanget att göra sig gällande på ett glänsande sätt. Hjärne älskade ej häller såsom föreläsare att dröja för länge vid ett och samma ämne. Han skiftade detta stundom under samma termin. Hans styrka låg i den allmänna orienteringen av ämnet, redogörelsen och värdesättningen av källor och litteratur för en viss epok, klarläggandet av det politiska och kulturella läget vid dess begynnelse eller dess historiska förutsättningar och uppgifter och karaktäristiken av de nya strömningar och personligheter, som betecknade dess inbrott. Hans föreläsningar blevo därför utomordentligt eggande till självstudier och egen reflexion på de historiska företeelserna. Till examenskompendier eller repetitioner ägnade de sig däremot föga. Vid sidan av föreläsningarna blev under Hjärnes ledning arbetet inom det historiska seminariet huvudformen för undervisningen och den del därav som företrädesvis fostrade de studerande till självverksamhet och till egen begynnande vetenskaplig produktion. Hjärne ar skaparen av den historiska seminarieundervisningen i vårt land. I friare form än på katedern och i seminariet kom Hjärne även att i den historiska föreningen i Uppsala, vars ordförande han var under hela sin professorstid, verka undervisande och eggande.

Kring Hjärnes lärostol samlades, särskilt under höjdpunkten av hans bana, ett stort antal lärjungar, och under hans ledning

utbildades ett flertal av våra nuvarande historiker och tillkommo en mångfald avhandlingar, som lämnat synnerligen värdefulla bidrag till vår historia och i hög grad vittna om den vetenskapliga livaktighet, som utmärkte historiens studium vid Uppsala universitet under Hjärnes professorstid. Också omfattades Hjärne med stor beundran och tillgivenhet av sina talrika lärjungar. Den ståtliga festskrift, som överlämnades till honom på hans sextioårsdag, och den vackra plakett med hans bild, som präglades till minne av hans sjuttioårsdag, torde vara de mest beståndande uttrycken av den varma hyllning, som ägnades honom från deras sida.

Hjärnes allmänna historiska uppfattning vilade på en idealistisk världsåskådning med djupt etisk och innerst religiös innebörd, som liksom glimtvis framträder i hans tal och skrifter och där stundom funnit en utomordentligt fin och gripande form. Men det låg icke i hans natur att tala mycket om sig själv och sin inre övertygelse. Däremot skydde han ingalunda att uttala sin mening, när ett framläggande därav kunde befordra diskussionen av de aktuella problem, i vilka han ansåg sig böra taga till orda. I bevarandet och utbildandet av en kraftig statsorganisation på grundvalen av en lagbunden frihet och ett samfällt ansvar såg han en av folkens främsta uppgifter. I det mått vari det lyckades ett folk att förverkliga denna stora uppgift, som på samma gång är den primitivaste och den svåraste och högsta, låg enligt hans mening beviset för dess verkliga livsduglighet. Statslivets utveckling stod för honom i centrum av hela kulturutvecklingen såsom dess förutsättning och stöd på samma gång som en av dess yppersta frukter, och i plikten mot staten och ansvarskänslan mot dess krav såg han medborgarens främsta uppgift och heder. I denna sin allmänna åskådning intog Hjärne ingalunda en särställning bland svenska historiker. Han stod i stället härutinnan uti full överensstämmelse och djupt inre personligt sammanhang med de stora mästarne inom vår historieskrivning alltifrån Geijer, blott att hans åskådning hade en sällsynt pregnant och personlig form, nära förknippades med det aktuella eller moderna livet och i ovanligt hög grad var fri från dogmatism och spekulation.

Det var en ganska självklar följd av Hjärnes starka intresse för och intensiva studium av det politiska livet, att han även aktivt önskade deltaga i detsamma. Han tillhörde under en lång följd av år andra och därefter första kammaren. I enlighet med hela sin åskådning slöt han sig inom riksdagen till det konservativa lägret och blev mer och mer en utpräglad högerman. Men Hjärnes hela väsen lät sig icke infogas i ett visst system. Han intog alltid en mer eller mindre självständig ställning och gick ofta sin egen väg. Han var visst icke obenägen för även långt gående reformer, om han trodde att dessa kunde gagna statslivets sunda utveckling, stärka känslan av ansvar och plikt mot det allmänna och i bredare lager göra medvetandet om samhällsklassernas och intressenas inre samhörighet levande. Men visserligen följde med en städse personligt

vdad och uttalad ståndpunkt en viss isolering och därmed en s oförmåga att positivt verka för egna politiska idéer. Hans bedelse i det politiska livet blev därför icke den praktiske statsannens, utan snarare sanningssägarens och vägvisarens. I några ll kom han även i denna roll att öva ett faktiskt inflytande av tydelse.

Hjärne kom, trots sin lärdom och glänsande begåvning, icke t intaga en plats bland den svenska historieskrivningens allra ämste. Därtill blev hans produktion för splittrad och fragmentarisk, n den ock i sig är omfattande och betydelsefull nog. Men han var ikerligen den främste universalhistoriker som vår lärdomshistoria ar att omtala — i detta fall väl en av samtidens främste — och n historisk-politisk tänkare av mäktig originalitet och genialitet. äsom akademisk lärare var han säkerligen i sitt fack den yppersta verige ägt, och han har därigenom och genom sina rika idéer och ppslag i tal och skrift utövat ett ganska enastående och varaktigt nflytande på den historiska vetenskapens studium och befordran i art land.

Det låg ett drag av storvulenhet och ursprunglig kraft över Hjärnes personlighet. Han var en hugstor, ridderlig och öppen natur och dock på samma gång till sitt inre väsen en försynt, nobel och verkligt god människa. Redan hans yttre typ med de manligt aristokratiska dragen ledde tanken på storhetstidens svenska hövdinggestalter. En hövding var han även i andligt avseende, och hans bortgång lämnar ett mer än vanligt stort tomrum i nutida svenskt kulturliv.

L. S.

— Till minne av den storartade donation, genom vilken Gustav II Adolf år 1621 lade den första verkliga grunden till ett vetenskapligt bibliotek vid Uppsala Universitet, utgavs den 6 november 1921 en ståtlig festpublikation, *Uppsala Universitets Biblioteks Minnesskrift 1621—1921*, (Uppsala 1921, Almqvist & Wiksells Boktryckeri A.-B. IX + 622 s.), inrymmande bidrag av bibliotekets forna och nuvarande tjänstemän. Minnesskriftens samtliga uppsatser äro av biblioteksvetenskapligt innehåll men även från allmänt historisk synpunkt av största intresse. Till universitetsbibliotekets historiska utveckling och organisation anknyta direkt Annerstedts *Förteckning å Upsala universitetsbiblioteks ledare jämte korta upplysningar rörande deras verksamhet*, Anderssons *Några rangfrågor vid Uppsala universitet vid tiden för Erik Benzelius d. y:s utnämning till bibliotekarie*, Rudbecks *Uppsala universitetsbiblioteks exlibris*, Brings *Uppsala universitetsbiblioteks bytesförbindelser, några anteckningar om deras uppkomst och utveckling*, Lundgrens *En Uppsala-bibliotekets donator och dennes biblioteksplaner, några randanmärkningar till ett par ritningar*, och Samzelius' *De utländska tidskrifterna vid Uppsala universitet, några bidrag till belysning av förhållandet mellan for-*

skare och bibliotek. Ett välkommet bibliografiskt supplement [illegible] Stjernbergs *Domkapitelsavhandlingar efter 1890 jämte tillägg [illegible] rättelser till Aks. Josephson, Avhandlingar och program (1855—18[illegible]* För den historiske forskaren särskilt värdefulla äro de utmär[illegible] orienterande översikter över åtskilliga av bibliotekets handskriftssam[illegible] lingar, vilka lämnats i Lewenhaupts *Rosenhaneska handskrift[illegible] samlingen i Uppsala universitetsbibliotek,* von Döbelns *Björkhe[illegible] samlingen i Uppsala universitetsbiliotek, några ord om von Döbeln[illegible] släktarkivet,* Ågrens *Om Nordinska handskriftssamlingen i Upp[illegible] universitetsbibliotek, några anteckningar,* samt Carlssons *Jo[illegible] Hallenbergs anteckningar och samlingar till Gustaf II Adolfs hi[illegible] ria i Uppsala universitetsbibliotek.* I detta sammanhang böra äv[illegible] nämnas Rooths *Die mittelalterlichen deutschen Handschriften ei[illegible] schliesslich der Lateinischen mit deutschen Bestandteilen der Univ[illegible] sitätsbibliothek zu Uppsala,* Collianders *Ein Unikum aus der nie[illegible] ländischen Reformationszeit in der Universitätsbibliothek zu Upps[illegible]* Högbergs *Une édition rarissime du Roman de la rose dans la Bi[illegible] thèque de l'Université Royale d'Uppsala,* Heymans *Stiernhielms skr[illegible] ter om mått och vikt,* Hulths *Uppsala universitetsbiblioteks för[illegible] av Linnéanska originalmanuskript,* Taubes *Några ord om utländ[illegible] kartor i Uppsala universitetsbibliotek.* Ugglas *Uppsala universitetsbib[illegible] lioteks samling av nyisländsk litteratur, några meddelanden,* [illegible] Ekholms *Om Uppsala universitetsbiblioteks handteckningssamli[illegible]* Slutligen ingå i volymen icke mindre än fyra synnerligen förtjänst[illegible] fulla lärdomshistoriska undersökningar, nämligen av Collijn över *Paul Grijs, Uppsalas förste boktryckare 1510—1519,* av Nelson över *Peder Swarts Gensvar 1558, ett bidrag till kännedomen om 1500-talets svenska politiska litteratur,* av Walde över *En svensk boksamlare från Vasatiden, Hogenskild Bielke och hans bibliotek,* och av Grape över *Riksråd—språkforskare, med anledning av ett par nyfunna brottstycken av Bengt Skyttes etymologiska verk.*

Den vackra minnesskriften, som prydes av ett porträtt av konung Gustav II Adolf och framträder i förstklassisk typografisk utstyrsel, länder den ärorika institution, från vilken den utgått till största heder och vittnar på ett lysande sätt om den vetenskapliga kapaciteten hos tjänstemannakåren vid Sveriges största bibliotek, det frejdade Carolina Rediviva.

— Av det på Norstedts förlag utgivna stora samlingsverket *Sveriges historia till våra dagar* har en reviderad upplaga börjat utkomma under redaktion av Emil Hildebrand och Ludvig Stavenow. Hittills föreligga 1:a, 4:e, 5:e och 8:e delarna. Den första är som förut författad av Oscar Montelius, som underkastat den förra upplagan en betydande omarbetning. 4:e och 5:e delarna motsvarande förra upplagans 3:e och 4:e, som ha Emil Hildebrand till upphovsman, ha likaså reviderats, den förra av författaren, den senare av Sven Tunberg. Den 8:e delen (förra upplagans 6:e) har översetts av sin ursprunglige författare Rudolf

.hræus. Arbetet, som framträder i ett något mindre och lätt-
nterligare format, har vidare undergått en betydande förändring
råga om illustrationerna.

— Av Historisk Tidskrift för Finland ha utsänts häftena 2—
för år 1921 såsom en hyllningsskrift till professor Magnus
ottfrid Schybergson på hans sjuttioårsdag den 26 november
21 av arbetskamrater och lärjungar. Bland uppsatserna märkas:
M. Schybergson, *Per Brahes visitationsresa i Nord-Finland
39*, P. O. von Törne, *Finland inför västerländsk opinion under
00-talet*, John E. Roos, *Till Sveaborgs äldsta historia*, C. von
onsdorff, *G. M. Armfelt om kriget i Finland 1808*.

— Norska Kyrkans biskopar hava tagit initiativet till utgivande
en »Aarbok til kunnskap om den norske kirke i fortid og sam-
d», under titeln *Norvegia Sacra*. Den avser att bli ett organ
r norsk kyrkoforskning och främja ett studium av den norska
rkan, sådan den var och såsom den är, hennes historia, minnen,
ngivning, arbete och uppgifter. Danmark, Sverige och Finland
a länge haft sina centralorgan för nationell kyrkohistorisk forsk-
ing. I Norge har man hittills saknat ett sådant. Norvegia Sacra
all söka fylla tomrummet genom att publicera studier och med-
landen, nya källor till Norges kyrkohistoria, skildringar och be-
krivningar av kyrkans nuvarande läge och förhållanden, under-
ökningar till belysning av aktuella kyrkliga frågor och överhuvud-
aget bidrag från alla viktigare grenar av norsk kyrkoforskning. I
arje årgång komma biskoparna att publicera sina till det kungl.
yrkodepartementet avgivna redogörelser om den norska kyrkans
äge under det senaste året. Årsboken utkommer på kyrkans egen
ekostnad, enär Kyrkofonden (eller »Oplysningsvæsenets fond») be-
iljat ett årligt anslag till utgivandet. Första årgången, 1921, är
tkommen på Steenske Forlag i Kristiania, redigerad av professor
Oluf Kolsrud. Priset är 10 kronor. I Sverige distribueras Norve-
gia Sacra av Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag.

— Ett mycket givande uppslag har docenten N. Herlitz i
öregående årgång av Statsvetenskaplig tidskrift framfört i en artikel
*Ett och annat om självstyrelsens betydelse i svensk förvaltningshisto-
ria*. Uppsatsen ansluter sig till en några år gammal avhandling
av en finländsk forskare, A. W. Boisman (Om rättskontrollerna i
den svensk-finska civila inre förvaltningen med särskildt afseende å
1. den judiciela sjelvstyrelsen i häradet (domsagan) eller det svensk-
finska »selfgovernement», Helsingfors 1908) och kompletterar de
meddelanden om motsvarande problem i stadsförvaltningen förf.
nyligen givit i denna tidskrift med en på under fortsatta forsk-
ningar i vår inre historia samlat iakttagelsematerial byggd utred-
ning rörande den genom landsbygdens ting utövade folkliga själv-
styrelsen. En grundtanke i förf:s framställning är, att denna själv-

styrelse i obruten utveckling anknöt till landskapslagarnas förvaltningsformer och att den från detta sitt ursprung ur den gamla rätten hämtade sin största styrka: att till stor del utövas i rättskipningens form och med dess auktoritet samt i första hand ansyfta till rättens förverkligande. En hastig överblick visar omfattningen och betydelsen av de förvaltningsuppgifter, som långt fram i vår historia påvilade tingsmenigheterna, men låter oss också förstå, att dylika uppgifter under ett mera komplicerat kulturtillstånd voro alltför betungande för att kunna lösas med endast lekmannakrafter.

På denna punkt möter den andra huvudsynpunkten i framställningen, statsförvaltningens kompletterande och konkurrerande samarbete med de folkliga organen — ett led, såsom förf. betonar i den allmänt-europeiska kampen mellan självstyrelse och centralisation. Att tingen som förvaltningsorgan här drogo det kortare strået, är ju välbekant, och likaså, att detta framför allt berodde på bristande effektivitet. Med ett lyckligt grepp sätter förf. denna bristande effektivitet i samband icke blott med verkställighetsbördans växande tyngd utan även med adelns förvandling till ett ämbetsmannastånd, varigenom häradstingen såsom självstyrelseorgan miste sina naturliga och traditionella ledare — i påtaglig motsats mot socknarna, vilka i prästerna ägde dylika och därför också gingo en livskraftig utveckling till mötes, delvis på häradenas bekostnad. Genom en snabb överblick över häradsförvaltningens betynande och utskiftandet av dess uppgifter på de kungliga ämbetsmännen och socknarna visar förf., att det blott var bekräftelsen på ett nära förverkligat faktiskt förhållande, då man vid den kommunala självstyrelsens reorganisation valde socknarna till dess subjekt och åt häradsrätterna lämnade blott de dömande befogenheterna. Men om den urgamla organisationens form på detta sätt förvandlades, hade den levat länge nog i den nya tiden för att meddela mycket av sin anda åt arvtagarna, den statliga förvaltningen och socknarnas självstyrelseorgan.

B. B—s.

— *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* är titeln på en ny tidskrift, som utgives av den grekfödde doktor N i k o s A. Bees (*Βέης*) i Berlin. Utgivaren framhåller i sitt inledande »Geleitwort» att världskriget, som till stor del avspelats på grekisk-orientalisk mark, har stegrat det allmänna intresse, som ägnas medeltidens greker, byzantinarna, och deras efterföljare i modern tid. Ty alltmera har det visat sig, att fördjupad kännedom om de historiska förutsättningarna är nödvändig för ett klart omdöme rörande mångfaldiga politiska spörsmål i det nutida Anatolien. Har världskriget på så sätt omedvetet gagnat den byzantinsk-nygrekiska forskningen, så har det å andra sidan också uppträtt som förstörare av kulturvärden även på detta område. Flera vetenskapliga organ, som huvudsakligen eller uteslutande ägnade sig åt de byzantinska stu-

erna, hava upphört; så de förträffliga bägge ryska tidskrifterna »Visantijskij Vremennik» i Petrograd och den av det ryska arkeologiska institutet i Konstantinopel utgivna »Izvjèstiva». Även de igge i Athen utgivna tidskrifterna »Byzantis» och »Neos Hellenomemon» hava upphört att utkomma. Under sådana omständigheter ır Bees beslutit sig att grunda dessa Jahrbücher, till vilkas utgiınde i Tyskland bosatta grekiska medborgare försträckt medel. Den ya tidskriften avser att bliva ett centralorgan för den byzantinskygrekiska filologien i vidaste bemärkelse, alltså räknat från 330 till ›21 e. Kr. Sprak, litteratur, yttre och inre historia, religion, georafi, jurisprudens och medicin skola behörigen uppmärksammas, likom flera andra discipliner, som närmare eller fjärmare beröra de yzantiska länderna. Tidskriften skall utkomma i årgångar på c:a 30 rk, omfattande fyra häften. Varje häfte innehåller tre avdelninar, den första innefattande självständiga avhandlingar eller viktigare exter med kommentar, den andra utförligare anmälningar och kriiska recensioner, den tredje bibliografiska notiser och vetenskapliga nderrättelser.

Man saknar i denna anmälan en förklaring. Vi äga förut ett ådant centralorgan, den av Karl Krumbacher 1892 grundade, fter hans död av Paul Marc och August Heisenberg fortsatta Byzantinische Zeitschrift». Denna med beundransvärd skicklighet och ıtomordentlig organisatorisk talang ledda tidskrift utkom regelbunlet ända till augusti 1914 och var ett centralorgan, sådant som, avitt min överblick räcker, ingen annan humanistisk vetenskap kunde erömma sig av. Kriget har visserligen förhindrat dess utkommande, nen, om jag icke är oriktigt underrättad, anstränga sig Marc och Heisenberg att återupptaga utgivandet. Kommer Byzantinische Zeitschrift att fortsätta med sin rika och välskötta bibliografiska avdelning, så blir motsvarande avdelning i Bees' Jahrbücher tämtämligen onödig. I varje fall hade man rätt att vänta en förklaring av Bees rörande hans nya tidskrifts förhållande till sin mest förtjänte föregångare. Då de hittills utkomna häftena av den nya tidskriften emellertid ha ett intresseväckande innehåll och visa en god lista av framstående medarbetare, så har man i och för sig all anledning att önska den välkommen och tillråda dess anskaffande i de svenska biblioteken. Priset per årgång är 25 franska francs och prenumeration sker direkt hos utgivaren, adress Weimarische Strasse 19, Berlin-Wilmersdorf.

Första bandet föreligger i sin helhet. Häft. 1—2 utkom maj 1920, häft 3—4 december samma år. Innehållet ger goda löften. Josef Strzygowski, den även i Sverige välkände konsthistorikern, gör i en avhandling, »Ein Christusrelief und altchristliche Kapitelle in Moesien», en ansats till rättvisare bedömande av Bulgariens äldre konst; den förra delen av avhandlingen redogör för en marmorrelief, funnen i Trapesitza, den senare behandlar en rad kapitälrester från tiden efter 376, då goterna togo Mesien och Thrakien i besittning. Strzygowski behandlar därvid också en konsol i Nationalmuseum i

Stockholm (antikavdelningen n:o 273). V. Gardthausen, fö- fattaren till den nyttiga boken »Griechische Paläographie», framläg- ger en plan till en ny katalog över daterade grekiska handskrifte- Bland bidrag, vilka särskilt kunna intressera historici, nämne jag först avhandlingen »Die Witwe und die Söhne des Despot- Esau von Epirus», författad av den 1918 avlidne, framstående kän- naren av Balkanfolkens historia C. Jireček i Wien; den behan- Epirus' historia i 14:de och 15:de århundradena. Ernst Stein Wien har lämnat en längre avhandling, »Ein Kapitel vom persisc- und vom byzantinischen Staate», däri han dryftar persiska sta- rättsfrågor under sassanidisk tid och deras förhållande till romers- byzantinsk rätt. Adolf Hofmeister i Berlin lämnar i »Zur Geschich- Amalfis in der byzantinischen Zeit» ett bidrag till frågan om Byza- italienska intressesfär. Ett besläktat ämne behandlar M. L. Wagne- i Berlin i uppsatsen »Die Beziehungen des Griechentums zu Sar- dinien und die griechischen Bestandteile des Sardischen». De a- mig citerade bidragen äro alla avfattade på tyska, och tyska är d- förhärskande språket i hela den första årgången, men tidskrift- emottager också bidrag på andra europeiska språk.

I de kritiska och bibliografiska avdelningarna fäster man s- särskilt vid anmälningarna av några för oss svenskar mera sv- åtkomliga verk av moderna nygrekiska forskare. Med särsk- tillfredsställelse erfar man, att den framstående folkloristen N. G- Politis börjat samla sina spridda smärre bidrag till det medel- o- nygrekiska folklivets utforskande: *Λαογραφικὰ Σύμμεικτα*, vars första bandet nyligen utkommit (Athen 1920). En svensk författa- har erhållit en kort anmälan: Nils Jacobson, »Uppsaladocente- Gradins deputationsresa till patriarken i Konstantinopel 1739 40- (*KÅ* 15, s. 1 ff.).

Som jag antytt, finnes anledning att önska, att den nya tid- skriften måtte få god framgång och sålunda jämsides med de- gamla Byzantinische Zeitschrift befordra den byzantinsk-nygrekisk- filologiens studium samt vinna nya krafter för dessa också fö- svensk vetenskap betydelsefulla forskningar.

Sedan ovanstående skrivits, har även andra bandet utkommit

Ernst Nachmanson

— Av Axel Åkerbloms utmärkta översättning av *Den äld- Eddan* har andra delen utkommit (J. A. Lindblads förlag, Upps- 1921, 226 s., pris 12 kr.). Till volymen är fogat ett register - båda delarna.

— I Samfundet Sankt Eriks Årsbok för år 1921 har arki- rien Gunnar Bolin upptagit till behandling det omstridda spö- målet om *Namnet Stockholm och Stockholms uppkomst*. Förf. - en ingående och synbarligen välgrundad motivering för den åsikt- att »Stockholm» fått sitt namn på grund av platsens använd- för försvarsorganisatoriska syften. Slutresultatet av sin unders-

ng sammanfattar förf. med följande ord, vilka förtjäna anföras:
›amnen Stocksund och Stockholm torde mycket väl kunna gå
ltaka till exempelvis 800-talet. Det förra namnet kan tyda på
t för försvarsändamål pålat sund. Uteslutet är dock inte, att
:t även kommit av de pålrader, med vilkas tillhjälp man varpade
rtygen uppför strömmen. Det senare namnet kan givetvis för-
aras som sammandragning av ett Stocksundsholm och referera
g till sundet. Som den lilla holmen Stockholm oberoende av
:t senare stadssamhället med samma namn levat en självständig
llvaro, medan tydligen den större holmen vid Stocksundet, nu-
ırande stadsholmen, ursprungligen burit ett annat namn, torde
ımnet ha en självständigare betydelse av en med blockhus för-
dd palissaderad holme. I denna ha vi att se Stockholms äldsta
:fästning. På nuvarande stadsholmens nordöstra krön har däre-
ıot länge icke funnits någon befästningsanläggning av betydelse.
fter långvariga oroliga tider tillkommer under Knut Erikssons
raftfulla regering och säkerligen på initiativ av hans mäktige och
›alvständige jarl, Birger Brosa, en verklig murad befästning vid
tockholm under slutet av 1100-talet. Den ungefärligen samtida
ilkomsten av befästningarna vid Kalmar, som i anläggning slående
rinra om de stockholmska (fäste med stöd av befästningskyrkor),
ıdar för att det närmast är faran för den mäktigt uppstigande
anska grannen, som framkallat även den stockholmska befästningen.
skydd av denna uppstår nu ett visserligen rätt primitivt stads-
amhälle, om vars tillvaro tydligen redan Snorre Sturlesson var
nderrättad. Från den lilla holmen Stockholm i Norrström över-
ores så detta namn till det *nu* mera betydande samhället på den
törre holmen. Traktens bristande naturliga förutsättningar göra,
tt detta samhälle för en tämligen tynande tillvaro, uteslutande
eroende på den permanenta befästningen som det är, vartill även
idraga de oroliga tiderna under 1200-talets förra hälft. Mot
amma århundrades mitt ha särskilt tyskarna, därtill närmast tvungna
ıv navigationsförhållanden, lyckats göra holmen till en handelsby-
esplats. Birger Jarl den andre, som har öppen blick för tyskar-
nas förtjänster men även för den stora faran ur nationell synpunkt
ıv ett tyskt överherreskap, beslutar så att förekomma Stockholms
ıtveckling till en ny tysk kolonistad genom anläggande av ett
verkligt modernt stadssamhälle vid det viktiga Mälarinloppet: en
svensk stad om ock efter tyska förebilder samt med en verklig
riksbefästning, som understryker platsens självständighet mot tyskt
maktbegär. Det är sålunda så gott som uteslutande strategiska
synpunkter, som föranlett det stockholmska stadssamhällets till-
komst.»

— Gång efter annan har det under senare år förekommit, att
till vårt språk överflyttats kulturhistoriska arbeten, vanligen av
tyska eller engelska författare, vilka av resp. förlag bestått en så
vacker och dyrbar utstyrsel, att redan därigenom deras framgång

hos den stora allmänheten varit i viss mån garanterad. Häron är nu ingenting ont att säga, försåvitt nämligen de ifrågavarande arbetena vid en närmare granskning också visa sig vara präglade av om ej absolut vetenskaplig precision så åtminstone allmän vederhäftighet och saklighet. Tyvärr torde detta krav emellertid i endast alltför många fall vara synnerligen illa tillgodosett. Som exempel på de sällsamheter, som en omisständsam allmänhet kan få sig erbjudna, kan anföras ett nyligen i särdeles smakfull och vårdad utstyrsel på det Norstedtska förlaget utgivet arbete av den mångskrivande tyske författaren Alexander von Gleichen-Russwurm betitlat *Riddarliv, historisk skildring av den förnäma världen under romansk medeltid* (358 s.; pris 12 kr.). Några på måfå valda enskildheter torde vara tillräckliga för att visa oss, att den hand, som här fört pennan, näppeligen är skickad att inviga andra i det medeltida kulturlivets väsen. På s. 14 möter oss sålunda en personlighet vid namn Arianus, som torde vara de flesta forskare obekant; sammanhanget ger emellertid vid handen, att det är Arrianus som författaren avser. Någon tillfällig lapsus calami kan det emellertid ej vara fråga om, då samma misstag återkommer s. 1... Litet längre fram (s. 37) meddelas den märkliga uppgiften, att »sidenhandeln kring Kaspiska havets stränder föranledde år 568 den första turkiska beskickningen till Byzans» — en upplysning ägnad att väcka berättigad häpnad med hänsyn till det förhållandet, att ju turkarna som bekant ej framträda i historien förrän långt fram i medeltiden. S. 39 omtalas, att de världsligt sinnade damerna i Byzans njöto av sentimentala herderomaner såsom Daphnis och Chloe av Longinus (!). Författarens riktiga namn är Longos; den sengrekiske filosofen Longinos, med vilken han här förblandats, har ingenting med romanlitteraturen att skaffa. S. 47 uppger förf., att kejsar Maurikios i »ett verk på tio band» utvecklat den strategi, som borde komma till användning mot de kring Byzans boende barbarfolken. Denna uppgift ger läsaren en fullkomligt missvisande föreställning om verket i fråga, vilket är indelat i tolv (ej tio) böcker, var och en motsvarande ett icke alltför vidlyftigt kapitel i ett modernt arbete; tillsammans med Arrianos Tactica bildar Maurikios verk i Johannes Schefferus gamla upplaga en anspråkslös volym om ett par hundra sidor i litet oktavformat. S. 137 citeras på tal om medeltidens bordseder en viss författare med det underligt klingande namnet Martial de Parisins, vilken uppgives hava skrivit ett arbete med titeln Vie de Charles VIII. Man kan nu tycka, att detta verk knappast borde intressera i ett arbete om den romanska medeltidens kultur, eftersom Karl VIII, Ludvig XI:s son levde mellan 1470 och 1498; men i detta hänseende visar förf. genomgående ett sådant frisinne, att en småsak mer eller mindre knappast är ägnad att överraska. Emellertid är uppgiften i och för sig genomgående inkorrekt. Den författare som avses är tydligen Martial d'Auvergne, och det arbete, som förf. haft i tankarna, är dennes Vigiles de Charles VII, där nämnde monarks regering

ildras. De s. 168 förekommande uppgifterna om Roswitha äro inst sagt tvivelaktiga; några belägg för att hennes dramer verk;en uppförts äga vi icke. S. 250 refereras en i Fioretti före›mmande episod ur den h. Franciscus liv på ett sådant sätt, att ı i italienskan obevandrad läsare måste tro, att Fioretti är ett rfattarnamn; att översättaren själv hyst denna uppfattning är all-ːles tydligt (Fioretti förtäljer, att Fransiscus o. s. v.) S. 183 före-ɀger ett likartat misstag i fråga om Wirnt von Grafenbergs dikt ˈigalois. S. 218 anföres som exempel på den medeltida erotiska ɪsuistiken en detalj ur La chronique du petit Jehan de Saintré, ɔck utan att något författarnamn nämnes. Man frågar sig om et är av okunnighet eller förbiseende som detta arbete, skrivet år 459 av en bland den inbrytande renässansens mest karakteristiska ›rfattare, Antoine de La Sale, kommit att användas som källa för n skildring av den romanska periodens kärlekspsykologi. S. 304 ɪöta vi ett löjligt språkligt misstag, vilket emellertid troligen på tt eller annat sätt måste bero på översättaren. Det talas nämlien om »den vetenskap, som heter heraldik eller Waffenkunde». Ian tycker verkligen, att även en dilettant borde känna skillnad å Waffen (stridsvapen) och Wappen (sköldemärke). Dessa exem-el. vilka utan svårighet skulle kunna mångfaldigas, torde vara tillräckliga för att belysa arbetets karaktär av ytlig och vårdslös :ompilation. Då därtill kommer, att den svenska språkformen ;enomgående är oklar och skruvad samt ordvalet ofta i hög grad ·maklöst — så får exempelvis s. 281 kejsar Fredrik Barbarossa ·pitetet »pampig», vilket väl även för mindre fordrande öron klingar ɪågot för slangmässigt — torde verket i sin svenska gestalt med in större skäl kunna betraktas som förfelat. Att det i dagspressen, ɔl. a. även av recensenter med akademisk bildning, hälsats med översvallande lovord är mera betecknande för presskritikens vederhäftighet än för arbetets egen.

O. W—n.

— I Revue des deux mondes 15 april 1921 har den kände Richelieu-forskaren Louis Battifol publicerat en intressant undersökning: *Les faux mémoires du cardinal de Richelieu.* Den utgör ett sammandrag av ett större arbete, som kommer att publiceras av la Société de l'Histoire de France i serien Rapports et notices sur l'édition de mémoires du cardinal de Richelieu. Battifol har här ställt den omdebatterade historiska källskrift, som 1823 publicerades under namnet av Richelieus memoarer, i en ny belysning, som givetvis kommer att förändra den gängse uppfattningen av kardinalen och hans samtida och reducera det allt dominerande inflytande, som man med stöd av memoarerna velat tillskriva honom. Den franska historieforskningens ställning till dessa »memoarer» har länge varit oklar, men vanligen har man betraktat dem som ett slags biografi, som utarbetats under hans överinseende och delvis med hans medverkan. Ganska länge har man betvivlat, att de voro

egenhändigt författade av kardinalen, liksom Voltaire under 17: talet hade vågat betvivla autenticiteten av hans däremot obestri... äkta »Testament politique». Émile Bourgeois har (Petit de Julle... Hist. de la langue et litt. franc., tome IV, 628) ansett, att »memoarern voro »une œuvre collective», som kanske samarbetats av historike Mezeray eller en av kardinalens sekreterare, Chérier, men där ka nalen även själv har tagit till orda, särskilt i de årliga rapporte till Ludvig XIII, vilka inarbetats i »memoarerna». Länge hade forska förvånat sig över de skiljaktigheter, som funnos mellan origi dokumenten och »memoarernas» referat av dem, liksom över de dåliga dispositionen och den ojämna framställningen, som vari bristfällig, att Avenal antog, att Richelieu troligen aldrig set de *utarbetade* manuskriptet till sina egna memoarer. Men även on Richelieu själv ej fört pennan utan blott uppdragit det åt e sekreterare, vem var då denne okände man och har han verklige arbetat under kardinalens överinseende?

Battifol visar, att Richelieu haft för avsikt att skriva en Ludvig XIII:s historia och flera år förberett detta arbete. Två av hans sekreterare fingo i uppdrag att ordna och kopiera hans korrespon dens och uppskriva de notiser han själv dikterade för att använda vid utarbetandet av denna »historia». Av dessa diktat äro ett st tal bevarade och ha ett utomordentligt värde. Dessutom vände han sig till flera framträdande personer för inhämtande av upp lysningar och befallde statssekreterarna att kopiera mottagna och avsända dokument, »qui peuvent servir de mémoires à l'Histoire». 1634 vet man enligt statssekreteraren Ardiers utsago, att ingen änn fått uppdraget att utarbeta denna bebådade »historia» men att förarbetena bedrevos med oförminskad energi. Så fick t. ex. d'Avaux 1637 redogöra för sin ämbetstid efter 1626. Emellertid upphörde kardinalen att intressera sig för sin historia, och då han dog, hade han endast utarbetat sitt 1635 påbörjade »Testament politique». Men Tallement de Réaux omtalar, att han efterlämnat dokument för en skildring av sin tids historia.

En undersökning av »memoarerna» visar, att dessa äro en illa genomförd kompilation av denna materialsamling. I originalmanu skriptet finner man intet spår av Richelieus handstil, icke en enda kommenterande rad eller ändring av honom. Icke heller har Richelieu någonsin omnämnt något om dessa »memoarer» i sin korres pondens. Avenals påstående, att en okänd sekreterare författat dem under kardinalens överinseende, är lika litet bevisat. Battifol uppvisar, att författaren icke har tillhört Richelieus omgivning, och att hans namn var Achille de Harley de Sancy, biskop av S:t Malo, vilken enligt biblioteksnotiser från 16- och 1700-talen författat en Richelieus »historia». Denne okände historiker var en medelmåttig person, som icke spelat någon framträdande politisk roll och som stod i onåd hos Richelieu, varför han heller icke haft någon be fattning med förarbetena till »historien». Då kardinalen avlidit, ville emellertid hans nièce, madame d'Aiguillon, utgiva en historia över

ı ryktbare statsmannen. Charpentier, som tidigare haft hand om ‘dinalens papper och historiska förarbeten, lät sammanföra dem i ›nologisk ordning och sammanfoga dem med varandra genom att ‘ägga några förbindande meningar. Snart uppgav han dock detta sök och lät sammanföra akterna utan ordning, överväldigad av t omfattande och olikartade materialet. Då kom Harley de Sancy 42 honom till hjälp. Denne förkortade och omarbetade Charntiers manuskript, som omfattade åren 1624—30. När detta r avslutat, började han tillsammans med Richelieus bägge forna kreterare att göra förarbeten för en skildring av tiden 1600—24 och 31—42. Även dessa förarbeten undergingo samma bearbetning, ls döden 1646 hindrade Harley de Sancy från att fullfölja det bete, han fört fram till 1638.

Harley de Sancy's »historia» föll icke madame d'Aiguillon i naken, utan Richelieus historia blev skriven av jesuiten Le Moyne. ärför blev också Harley de Sancy's manuskript länge outgivet. å 1760-talet såg Foncemagne det i det franska utrikesministeriets rkiv. Det var anonymt, men bar den av en bibliotekarie påsatta teln »Histoire de cardinal de Richelieu», och Foncemagne trodde ig igenkänna kardinalens handstil i manuskriptet. Men sedermera llätos ej forskare att taga del av manuskriptet, som nu allmänt måalades som kardinalens egenhändiga memoarer. Då Petitot 1823 ick taga del av det, fanns det intet tvivel längre att här hade man Richelieus av honom själv utarbetade memoarer, och under den iteln blevo de också publicerade.

Adolf Schück.

— Av Adam Lewenhaupts stora biografiska verk över *Karl XII:s officerare*, vars första del anmäldes i Historisk Tidkrift för år 1920, har den andra delen i slutet av föregående år utkommit (Stockholm, P. A. Norstedt & Söners förlag, s. 375—99; pris 40 kr.). Om verkets värde och betydelse för den historiska forskningen har redan tidigare ordats, varför vid detta tillfälle endast skall uttalas en lyckönskan till förf. att hava inom en relativt kort tid kunnat slutföra ett arbete av dylik omfattning och räckvidd.

— Paul Haake, den främste specialisten på August den starkes historia, har känt sig manad att gripa till ordet mot de vanföreställningar, som behärska den populära uppfattningen om August II. Han har i detta syfte skrivit en högeligen lärorik översikt: *August den Starke im Urteil seiner Zeit und der Nachwelt*, Dresden 1922. Början göres med kapitlet: »Die Zeitgenossen über August den Starken»; man läser där med behållning särskilt Flemmings intressanta, för första gången in extenso återgivna karaktäristik av 1722 (s. 19—24). Det andra kapitlet — om »August der Starke im Urteil der Nachwelt» — visar huru uppfattningarna skiftat i mån av forskningens utveckling och växlingarna i historisk och politisk

helhetssyn. Långa utdrag och referat belysa framställningen, men göra den på samma gång något tung. Av de svenska insatserna på forskningsområdet synes förf. blott känna författarenamnen. Den tyska litteraturen torde däremot vara grundligt genomplöjd; särskilt må framhållas den nyttiga översikten över de senaste årtiondenas specialforskning (s. 98—103). Sitt eget omdöme låter förf. träda tillbaka; i stället för att mynna ut i en samlad karaktäristik slutar boken med ett program för en kommande stor biografi över August. Den bör, menar förf., bygga på en syntes av Rankes, Freytags och Treitschkes vitt åtskilda synpunkter. Man förstår också av hela framställningen, att då Haake en gång framlägger sin länge bebådade Augustbiografi, den framför allt kommer att präglas av strävandet att göra rättvisa åt olika synpunkter och olika riktningar. Det är icke som »Ehrenretter» han uppträder.

N. H—tz.

— Med sina dels i referat, dels ordagrant återgivna utdrag *Ur Axel Reuterholms dagbok. Några kulturbilder från frihetstiden* (Stockholm, Norstedt 1921; pris 6: —) har Henrik Schück givit ett värdefullt bidrag till frihetstidens person- och kulturhistoria, värdefullt särskilt därför att det tillhör en för denna tid hittills orepresenterad art av litteratur: den dag för dag upptecknade, intimt hållna dagboken. Den omfattar året 1738 i sin helhet, men även de fragment, som föreligga för de två följande åren, äro till en del utnyttjade. Dagbokens författare — född 1714, död 1763 — var son till landshövdingen i Falun Nils Reuterholm och farbroder till Gustav Adolf Reuterholm; han avancerade småningom till kammarråd och kammarherre, deltog i det politiska livet och var under 1740-talet en av mösspartiets mest ansedda talare; därjämte var han känd för sina litterära intressen, tillhörde fru Nordenflychts salong och var medlem av Tankebyggarorden. I sin dagbok framstår han som en ärlig, samvetsöm, uppriktigt religiös natur, med stor förmåga av självanalys och vaken iakttagelseförmåga. Vid tiden för dagbokens författande var han endast 24 år gammal, hade ingen ordnad anställning utan vistades i föräldrahemmet i Falun såsom faderns biträde på landskontoret och kansliet. För de första månaderna av 1738 meddelar dagboken en del interiörer från livet i den lilla landsortsstaden, men intresset knyter sig egentligen till tiden efter april 1738, då R. följde sin fader till riksdagen och tog säte på riddarhuset med fullmakt för ätten Brenner. Umgänges- och nöjeslivet i huvudstaden lade helt naturligt rätt mycket beslag på den unge mannens intresse, och han har härom åtskilligt att förmäla; rätt lustigt berättad är t. ex. episoden, då R. tillsammans med ett antal glada bröder, som något förfriskat sig på Castenhof, mitt i natten tågade i väg till Arvid Horns hem och under varjehanda burleska upptåg bringade den gamle mannen en improviserad födelsedagshyllning. Riksdagshändelserna intaga givetvis ett brett

rymme i anteckningarna; försiktigtvis lät han emellertid de erande personerna uppträda under pseudonymer, som visserligen ke äro svåra att genomskåda. R. tillhörde liksom fadern mössartiet, men han var ingen utpräglad partiman och kan yttra sig ınska erkännsamt även om motpartiets män, särskilt Tessin, som ın för övrigt gav sin röst vid lantmarskalksvalet. Någon mera tiv del i riksdagslivet tog R. icke, i de hemliga intrigerna var ın på grund av sin ungdom icke invigd, men av de öppna disussionerna på riddarhuset och de allmänna stämningarna får ıan genom hans skildringar en vida fylligare och intimare uppttning, än de torra protokollen förmå ge. Så t. ex. röja de uppsningar, som lämnas angående lantmarskalksvalet, vissa för avörandet betydelsefulla brytningar inom det Hornska partiet. Särkilt livlig är skildringen av de upprörda scenerna på riddarhuset id debatten om de sex riksrådens licentiering (s. 129 uppges elaktigt 3 februari i stället för 3 mars som dag för debattens egynnelse). Vid diskussionen om propositionsordningen blev förattarens »lilla person» så upphetsad, att han mot sin vana grep n och enskilt gjorde lantmarskalken föreställningar, ett mellanıavande, som slutade med att R. »med en kötted» vände lantmarskalken ryggen. Även om de larmande uppträdena några dagar enare, då frågan om en deputations avsändande till de andra tånden var före och framkallade hetsiga utbrott från mössornas sida, meddelar författaren en livfull, av hans eget lidelsefulla deltagande präglad berättelse. Sina reflexioner över dessa händelser har R. ytterligare framlagt i ett vid samma tid skrivet »brev från månen», som också publicerats i den föreliggande volymen. Av intresse är här den skarpa uppfattningen av vissa egenheter i frihetstidens samhällsliv, särskilt det byråkratiska draget, förkärleken för statens ämbeten; i motsats härtill anser R., att endast vad som brukar kallas de produktiva yrkenas utövare, bonden, hantverkaren, bergsmannen, adelsmannen som jordbrukare, äro »principalerna» i samhället, alla de andra, som yvas av sina ämbeten och titlar, äro i själva verket endast deras »betjänte» — en social åskådning ganska anmärkningsvärd hos en ung adelsman, som själv var predestinerad för ämbetsmannabanan.

G. J—n.

— En ny biografi över fru Nordenflycht (Hilma Borelius: *Hedvig Charlotta Nordenflycht*; Upsala, Lindblads förlag, 1921) kan nästan synas som en överloppsgärning i betraktande av det livliga intresse, som både samtid och eftervärld redan ägnat henne. Högst karaktäristiskt finner detta intresse sitt uttryck hos Gjörwell, i vilkens uttalanden man säkerligen finner samtidens uppfattning troget avspeglad. »Fru Nordenflycht» skriver han år 1758 till Warmholtz, »är en fru af mycken lecture och mycket genie, men egenteligen lärd är hon icke. Hon förstår ej latin men väl fransyska och tyska samt är mycket hemma i belles lettres, har ock någon

insigt uti historien, dock ingen uti lärdomshistorien och de högre vetenskaperne. Voltaire är hennes heros, ja afgud.» Han fortsätter med en redogörelse för hennes levnadsomständigheter och berör därvid även hennes privata olyckor, vilka enligt hans uppgift resultera däri att »hon nu fast aldrig talar om annat än de sublima nöjen som själen skall smaka, då den befrias ifrån den tunga materien, hvarmed den hålles här nedre vid jorden, och får en gång upplyftas till de högre sfärerna. Detta», tillägger Gjörwell emellertid med ett tonfall av skepsis, »är allt för berömligt, men jag tror att frun ännu lefver en god tid.» Det kan icke hjälpas, att de flesta forskare, som i senare tid upptagit fru Nordenflychts liv och verksamhet till behandling, härvid ha erfarit en känsla närbesläktad med Gjörwells; icke ens Levertin, som ju eljest hade en viss benägenhet för att måla sina modeller ljust i ljust, bildar i detta fall något undantag. Författarinnan till den senast utkomna monografien vill emellertid med sitt arbete inlägga en gensaga mot den »misshandel», för vilken Herdinnan i Norden utsatts av Kruse, Levertin och Lamm. Hennes skildring går ut på att visa, dels att de invändningar som gjorts mot fru Nordenflychts poesi bero på bristande uppfattning av dess egentliga väsen, dels ock att hennes personliga upplevelser varit av helt annan och vida mera djupgående beskaffenhet än vad som av föregående manliga författare i ämnet antagits. Om hon lyckas övertyga någon torde emellertid få anses tämligen tvivelaktigt. Under alla omständigheter måste emellertid framhävas, att sammanblandning av vetenskapliga och feministiskt-agitatoriska synpunkter är något särdeles olämpligt; arbeten av dylik karaktär gagna varken kvinnorörelsen eller vetenskapen.

O. W—n.

— Generalstabens stora arbete över *Sveriges krig åren 1808 och 1809* har under år 1921 fullföljts med en åttonde del, omfattande tvenne volymer. Innehållet framgår av kapitelrubrikerna: »Åtgärder till svenska ostkustens försvar 1808», »Händelserna till sjöss intill slutet av år 1808», »Åtgärder för försvaret av Åland under senare delen av år 1808 och början av år 1809», »Förhållandena i Sverige efter konungens återkomst från Åland intill revolutionen», »Ryssarnas operationer mot det egentliga Sverige vintern 1808—1809.»

— *Landshövdingen Gustaf Wathier Hamilton och hans anteckningar från Karl Johanstiden* ha utgivits av Gunnar Carlquist såsom n:r 3 av Hamiltonska släktföreningens skrifter (Stockholm, Norstedt, 1921; pris 8:25). Den person, om vilken boken rör sig, var, ehuru icke framträdande i första ledet, under det tidigare 1800-talet högt skattad för juridisk och administrativ duglighet samt för en rättrådig och självständig karaktär. Härom vittnar en snabb och vacker karriär, som, innan han vid 52 års ålder avled

835), fört honom till revisionssekreterare (1808), statssekreterare 809), justitieråd (1809) och slutligen landshövding i Östergöt-nds län (1826); dessutom var han vid flera riksdagar medlem ridderskapet och adeln, var ordförande i statsrevisionen 1830 ch 1835, blev juris hedersdoktor i Uppsala 1818 och undgick adast genom sitt enträgna avböjande att bli vald till justitieom-udsman 1823. Son till den bekante oppositionsmannen och emoarförfattaren Adolf Ludvig Hamilton hade han tidigt insupit ennes antigustavianska tänkesätt, och under studieåren i Uppsala ring sekelskiftet hade hans samhällsåskådning, under umgänget ed den krets, som fylkade sig kring Benjamin Höijer och G. A. ilfverstolpe, utvecklats än mer i radikal riktning. Han var otvi-elaktigt djupt invigd i förberedelserna till 1809 års revolution, huru spåren härav äro omsorgsfullt igensopade, och även under arl Johanstiden bibehöll han sin ungdoms liberala idéer, vilka nart förde honom över till oppositionens leder. — De anteck-ningar, som nu publicerats och som, grupperade i olika »tidevarv», räcka sig från 1800 till 1833, utgöra, såsom utgivaren framhåller, narast ett mellanting mellan den rena dagboken och långt efteråt ppptecknade hågkomster i stil med Skjöldebrands och Ulfsparres nemoarer. De äro — säger förf. på ett ställe — »mera ämnade att åt minnet förvara några mindre allmänt kända händelser och anec-doter än att utgöra en fullständig fäderneslandets historia». Utan att äga större värde som historisk källa eller avslöja något märk-ligare nytt, fylla Hamiltons anteckningar ganska väl detta blygsam-mare syfte, och de äro skrivna i en underhållande, lättläst stil, kryddad av pikanta, emellanåt spirituella omdömen och anspelnin-gar. Förf. talar ytterst sällan om sig själv, men i fråga om hän-delser, vari han bevisligen tagit aktiv del, få hans uppgifter sär-skilt intresse, så t. ex. de interiörer han meddelar om Karl Johans bekanta påtryckningar på 1818 års riksrätt, i vilken H. såsom justitieråd var medlem, eller hans för kungen mera gynnsamma skildring av dennes förhållande till 1830 års statsrevision. I all-mänhet torde man kunna säga, att hans meddelanden bära trovär-dighetens prägel, och ofta kunna de verifieras genom uppgifter från annat håll; ibland förfaller dock framställningen till rent skvaller, vars bristande sanningshalt är lätt att konstatera. Gärna uppehåller han sig vid timade förändringar inom den högre ämbets-mannavärlden och får då tillfälle att betygsätta avgångna eller avlidna personer, vilket vanligen sker på ett allt annat än nådigt sätt. Hans omdömen om t. ex. Engeström och Sandels smaka väl mycket av personlig ovilja, och även där han ger sitt erkännande, är detta vanligen förenat med starkt inskränkande reservationer, t. ex. när han om Platen säger, att »han förstört millioner på ett företag, som ännu nästan gjort ingen nytta och vars gagn för fram-tiden är ganska problematiskt». Särskilt iögonenfallande är denna syrliga kritik i fråga om Karl Johan. Från att i början ha givit ett oförbehållsamt erkännande åt den »styrka, värdighet och ener-

gie», med vilken kronprinsen fört styrelsen, blir han allt skarpare i sina omdömen om kungen. Han påtalar hans taktlösa och olagliga inblandning i domaremakten, hans skuggrädsla, intriglystnad och opålitlighet; det heter, »att ärendena gingo alltid jämnast under konungens frånvaro, då väntning, ojämnhet i lynnet och tusende upptåger ej gjorde avbrott, som under hans egen styrelse icke voro sällsynta». Han drar sig inte för insinuationer nästan i stil med Crusenstolpe: han återkommer ofta till det lättsinniga levernet på de kungliga slotten under drottningens frånvaro; han talar på ett ställe om »bordellivet på Rosersberg». Om änkedrottning Charlottas död sägs det, att hon »kände sig illamående, straxt sedan hon återkommit till slottet från en supé hos Karl Johan på Rosendal och oaktat läkare genast voro till hands, avled hon efter några timmars sjukdom». Karl XIII:s sista sjukdom och död berättas på ungefär samma sätt. Det är svårt att icke bakom dylikt spåra en personlig hätskhet för stor för att, såsom utgivaren gör gällande, enbart härledas ur kränkt rättskänsla.

G. J—n.

— Tysklands historia under Vilhelm II:s tid har helt naturligt blivit föremål för allt livligare intresse inom den historiska forskningen, i samma mån som världskriget och dess utgång kastat ljus tillbaka över de årtionden, som gingo förut, och i samma mån som nytt källmaterial i oanad rikedom tillkommit i form av offentliggjorda dokument och de handlande personernas mer eller mindre apologetiskt och polemiskt lagda skildringar. Inom den rikt flödande litteraturen framstår den bekante rättsläraren professor Conrad Bornhaks *Deutsche Geschichte unter Kaiser Wilhelm II* (Leipzig u. Erlangen, Deutsche Verlagsbuchhandlung, 1921; 360 s.) genom sin sakrikedom, sin allsidighet och sin klara och koncisa form såsom ett av de värdefullaste bidragen. Boken är framsprungen ur behovet av nationell självprövning och utmärkes av en uppenbar strävan efter opartiskhet och saklighet, om också de uddiga sarkasmerna och de bittra reflexionerna vid karaktäriserandet av åtskilliga bland de ledande männen, såsom Erzberger, Bethmann-Hollweg, för att inte tala om kejsaren själv, vittna om, att förf. lika litet som någon annan tysk i närvarande stund ännu är fullt mogen att sine ira et studio bedöma så näraliggande tider. Utgående från satsen, att framgången är högste domaren över de historiska företeelserna, fäller han en skarp dom över den »sicksackkurs» och den »korthuspolitik» som förts. De två enda mål, som konsekvent fasthöllos, alliansen med Österrike och flottpolitiken, ha genom krigets utgång visat sig som förfelade. De tyska statsmännens stora fel och tragiska skuld var, att de icke rådde med den uppgift, som var den tyska politikens och som Bismarcks mästerliga statskonst lyckats lösa: att förhindra den väldiga sammanslutningen mot Tyskland och det därmed följande stora krig, som alltsedan Tysklands enande låg inom de nära möjligheternas område. De

lle ej kriget, men hela deras politik var sådan, att den måste leda ll kriget. Tyskland hade att välja mellan två alternativ: antin- n flott- och kolonipolitik i ofrånkomlig motsats till England eller ientpolitik i motsats till Ryssland. Att samtidigt fullfölja båda essa mål översteg Tysklands krafter. Men det var just detta som jordes. År 1898 skedde avgörandet i och med den första flottlagen ch Kiautschous förvärv å ena sidan, den inledda förbindelsen med urkiet och det storståtliga Damaskus-talet å den andra. Det ret lades grunden till inringningen — av Tyskland självt. Förf. gnar också mycken uppmärksamhet åt den inre politiken med ess svängningar och partistrider; att hans konservativa grundåskåd- ing här emellanåt skiner igenom, kan naturligen ej undvikas. En imförelse mellan Bismarcks avgång, föranledd av kejsarens vilja, ch Bülows på grund av ett parlamentariskt nederlag anger måt- et för den monarkiska principens tillbakagång, en följd icke minst v kejsarens oratoriska utsvävningar. Den egentliga framställningen lutar med Serajevomordet; härtill har fogats ett kort slutkapitel, nnehållande några manliga, djuptänkta ord om skulden till kriget ch om framtiden. — Mera direkt inriktad på att bevisa en be- tämd tes är Otto Hammanns bok *Der missverstandne Bismarck. Zwanzig Jahre deutscher Weltpolitik* (Berlin, R. Hobbing, 1921; 204 s). r ett par tidigare arbeten närmast av memoarkaraktär har förf. upptagit några kapitel, men därjämte har han begagnat åtskilligt ärskt källmaterial och har härigenom kunnat meddela nya upp- lysningar rörande flera viktiga diplomatiska fakta och omstridda frågor, t. ex. Salisburys turkiska delningsförslag av 1895, Krüger- telegrammets tillkomst, de engelska alliansanbuden, Björköfördra- get, bosniska krisen. Förf. hör till den — särskilt efter Eckard- steins bekanta avslöjanden allt talrikare — grupp av bedömare, som förmena, att den kejserliga världspolitikens huvudfel var vanvår- dandet av förhållandet till England, och att förnämsta orsaken till den tysk-engelska fiendskapens skärpning var den tyska slagflottans byggande. Hela denna politik innebar, menar förf., ett djupt miss- kännande av arvet från Bismarck, som mot slutet av sin kanslerstid mer och mer fick blicken öppen för behovet av vänskap med England. (Dock torde de belägg förf. framlägger härför förlora något av sin beviskraft i belysning av Bismarcks uttalanden i tredje delen av »Gedanken und Erinnerungen»). Samtidigt som förf. sålunda återopar »den missförstådde Bismarck» (uttrycket är tydligen häm- tat från ett riksdagstal av Bülow 1906), uppträder han som apolo- get för Caprivis »nya kurs» med dess Helgolandsfördrag och slopande av återförsäkringstraktaten med Ryssland. — En helt annan uppfatt- ning av dessa frågor utvecklas av Wilhelm Spickernagel i hans arbete *Fürst Bülow* (Hamburg, Alster-Verlag, 1921; 264 s.). Eng- lands alliansanbud på 1890-talet ha enligt honom i hög grad över- skattats till sin betydelse; de avsågo ingenting annat än att skaffa England en »fastlandsvärja» mot Ryssland, en roll som Tyskland med rätta tillbakavisade. Flottbygget åsyftade enligt Bülows mening

— och även enligt kejsarens och Tirpitz' — endast fredens upprätthållande och tryggande; i själva verket var möjligheten till verkligt samförstånd med England större sedan än innan Tyskland fått en respektabel flotta. Förf. lägger i sitt arbete huvudvikten vid att framhålla Bülows roll i krigets förhistoria jämte hans insats i själva kriget: hans romerska mission. Utom Bülows »Deutsche Politik» och tal samt övriga tryckta framställningar har förf. varit i tillfälle att även använda otryckt källmaterial; av intresse äro särskilt major von Schweinitz' attachéberättelser från tiden för Bülows romerska beskickning ävensom brevväxlingen mellan Bülow och Bassermann från tiden efter Bülows avgång. Den senare vittnar bl. a. om Bülows utpräglat kritiska uppfattning av den Bethmannska erans utrikesledning, icke minst Marockouppgörelsen 1911, och kan så lunda i viss mån tjäna såsom bevis mot dem som i vad som skedde efter 1909 endast se en fortsättning av de av Bülow uppdragna riktlinjerna.

G. J—n.

Översikter och granskningar.

Handlingar rörande Helga Lekamens Gille i Stockholm. 1. Gillesboken 1393—1487. Utgiven av ISAK COLLIJN. Uppsala 1921. Almqvist & Wiksell Boktryckeri-A.-B. XXVII + 181 s.

I Kungl. Biblioteket förvaras sedan mitten av 1800-talet såsom deposition Helga Lekamens Gilles i Stockholm handlingar och räkenskaper. Dessa för kännedomen av det svenska medeltida gilleväsendet högst betydelsefulla urkunder framdrogos först ur sin glömska av Johan Murberg, vilken på dem grundade sin förtjänstfulla avhandling *Om Helge Lekamens gille i Stockholm* (1791). De hava sedermera utnyttjats dels av Hans Hildebrand i hans uppsats om *Medeltidsgillena i Sverige* (1877), dels av F. de Brun i *Anteckningar rörande medeltida gillen i Stockholm* (1917). Slutligen har deras fullständiga utgivande av trycket påbörjats genom ovannämnda av riksbibliotekarien Collijn ombesörjda edition.

Handlingarna utgöras av nio volymer. Den äldsta och viktigaste, den s. k. gillesboken, innehåller uppteckningar för åren 1393—1474 samt några anteckningar från åren 1486—1487. Av de övriga volymerna innehålla nr 2—4 gillets utgifter för åren 1509—1513, 1515—1527, nr 5—6 gillets inkomster för åren 1515—1528, nr 7—8 diverse räkenskaper för åren 1528—1529 och nr 9 räkenskaper för Helgeandshuset för tiden 1501—1530.

Det är helt naturligt gillesboken, som riksbibliotekarien Collijn ansett böra först befordras till trycket. Innehållet i denna är av synnerligen skiftande natur. De äldsta anteckningarna synas vara gjorda av en hand från år 1421 och avse ett inventarium över gillets tillgångar av år 1393, ett tillägg till de gamla gillestatuterna av år 1394 samt den nya gillesordningen av år 1405. Inventarieförteckningar förekomma även för senare år liksom då och då redovisningar för gillets inkomster och utgifter. Större delen av handskriften upptages av förteckningar över gillets medlemmar jämte uppgifter om av desamma erlagda avgifter.

Utgivningen har verkställts med synnerlig omsorg. Originalets förvirrade ordningsföljd har ersatts med en kronologisk uppställning, vilken möjliggör en lättare översikt av innehållet. I varje fall har dock noggrant angivits vederbörande antecknings plats i handskriften, varigenom alla vetenskapliga krav blivit tillgodosedda. Mycken för-

tjänst har utgivaren inlagt genom ett sorgfälligt urskiljande av de olika händerna, vilka i margen utmärkts genom särskilda bokstäver. För beteckningen av överkorsade ställen, tillägg m. m. äro lämpliga typografiska distinktioner använda. Felskrivningar i handskriften, vanskligheter i fråga om tolkningen samt över huvud taget alla anmärkningsvärda omständigheter vid textens redigering äro diskuterade i noter till varje trycksida.

De tillämpade utgivningsprinciperna äro i huvudsak desamma som tidigare följts av Emil Hildebrand i hans publikationer av medeltidstexter. Alla förkortningar hava sålunda upplösts utan att på något särskilt sätt markeras. I stort sett kan anmälaren förklara sig enig med utgivaren beträffande denna metods lämplighet, då det är fråga om texter på latinskt språk. Däremot synes böra fasthållas, att i fornsvenska texter språkvetenskapens intresse i allmänhet fordrar ett noggrant utmärkande av de upplösta förkortningarna. Det är nämligen i detta fall ofta icke möjligt att med fullständig säkerhet avgöra, varav de utelämnade ordelementen i verkligheten bestått.

Men utgivaren har ej inskränkt sig till ett blott diplomatiskt återgivande av handskriftens innehåll. Å ett tiotal sidor har han meddelat ett för flertalet läsare synnerligen välkommet glossarium över förekommande mindre vanliga latinska och fornsvenska ord med nysvensk översättning. Därjämte har han till forskningens tjänst såsom bilagor samlat andra urkunder och aktstycken rörande Helga Lekamens gille under 1400-talet. Slutligen har han till hela delen utarbetat ett vidlyftigt personregister, för vilket talrika upplysningar uppsökts ur andra tillgängliga källor. Endast den, som har egen forskningserfarenhet på ifrågavarande område, är i stånd att bedöma, vilken högst betydande vetenskaplig prestation här föreligger. Månader och åter månader av intensivt komparativt studium ha för visso erfordrats för sammanställandet av dessa för medeltidens svenska personhistoria ytterst värdefulla notiser. Författarens skickliga bemästrande av ett mycket svårarbetat källmaterial, hans vittomfattande lärdom och aldrig svikande skarpsinne och kombinationsförmåga kommer på ett lysande sätt till synes.

Det är här ej platsen för en ingående värdesättning av den publicerade gillesbokens betydelse för den svenska medeltidsforskningen. Såsom utgivaren själv framhåller, kunna ur densamma bl. a. erhållas talrika bidrag till Stockholms Storkyrkas medeltida herdaminne, och »det torde knappast hava varit möjligt att utan gillesbokens hjälp framdraga en sådan rad av präster och prebendater vid Stockholms Storkyrka, som nu blivit fallet». Stockholms Storkyrkas kyrkoråd har även med behjärtande härav genom ett frikostigt anslag möjliggjort utgivningen av denna första volym av Helga Lekamens Gilles i Stockholm handlingar. Det må uttalas en livlig förhoppning, att dylikt kraftigt understöd måtte kunna beredas också för publicerandet av ännu återstående, från historisk synpunkt ej mindre intressanta delar av Helga Lekamens Gilles bevarade arkiv.

amt att för detta fortsatta editionsarbete måtte kunna påräknas amma i eminent grad sakkunnige utgivare.

Sven Tunberg.

Karl Gustaf Wrangels fälttåg 1646—1647 till och med fördraget i Ulm. Akademisk avhandling av Birger Steckzén. Lund 1920 (tryckt i Uppsala). XV + 160 s. + 3 kartskisser.

Man bör icke i Steckzéns avhandling söka en bred och färgrik teckning av scener ur det trettioåriga krigets historia. Författaren har satt sig till uppgift att giva en översikt av det strategiska sammanhanget, att klargöra de ledande tankarne och att påvisa operationernas militärgeografiska förutsättningar. Denna uppgift är också på tillfredsställande sätt löst. Med ledning av de allmänna synpunkter, som framläggas i förordet, men som kanske något mera borde komma till synes också i texten, får man i själva verket ur boken en ganska god bild av det talangfullt förda manöverkrig utan avgörande stridshandlingar, som utgjorde Karl Gustav Wrangels mästareprov som självständig fältherre.

När den endast trettiotvåårige generalen i december 1645 på grund av Torstenssons sjuklighet fick övertaga befälet över armén, som då stod i nordvästra delen av Schlesien, var han ännu icke helt och hållet sin egen herre. Enligt regeringens vilja stannade högsta ledningen av svenska krigsmakten i Tyskland tills vidare hos fältmarskalken, som samtidigt med säte i Leipzig förde viktiga neutralitetsunderhandlingar med Kursachsen. Med Torstenssons gillande gick Wrangel in i Böhmen, där redan Wittenberg genom en framryckning över Friedland mot Leitmeritz tvungit fienden att utrymma den i flanken hotade Egerställningen. Den 5 januari samlade Wrangel vid Brüx en härsmakt av omkring 23 000 man, mestadels kavalleri (8 000 man fotfolk). Sina planer mot själva Eger lyckades han likväl icke genomföra, då bayrarne i samma dagar förenade sig med österrikarne under ärkehertig Leopold Vilhelm vid Taus och Klattau (sydväst om Pilsen). Fiendens övermakt och dåligt underhåll för trupperna tvungo i stället Wrangel att draga sig tillbaka över Erzgebirge; hären förlades nu kring Altenburg, Weimar och Gotha med fronten skyddad av Thüringerwald, medan de kejserlige togo kvarter i Franken längs Main.

Fälttågsplanen för året 1646 uppgjordes av Torstensson och Wrangel i Leipzig och byggde på samverkan med lantgrevinnan av Hessen-Kassel och framför allt med Frankrike. Huvudhären skulle med fransmännens understöd över Donau intränga i Bayern; samtidigt borde Wittenberg utföra en diversion mot Schlesien. Stilleståndsfördraget med Johan Georg 31 mars tryggade ryggen och förbindelserna bakåt mot Östersjön. Den 2 april återvände Wrangel till armén; från denna tid ledde han självständigt dess rörelser, ehuru fältmarskalksfullmakten nådde honom först på som-

maren. Genom Höxters intagande fråntog han de katolske d huvudstöd vid Weserfloden; Königsmarck, som fått sin instı tion av Torstensson, fick särskilt till uppgift att hålla vakt den kejserlige fältmarskalken Holzappel i Westfalen. Han sk likväl också understödja huvudhärens förening med Turenne, ı därmed gjorde han sig ingen brådska, och Wrangel måste taga sig att ensam gå fram till Wetzlar, som han nådde 31 maj. tillstötte Königsmarck och hessarne, men däremot uteblevo väntade fransmännen. Det var Mazarins politiska beräkningar, nu som senare hämmande ingrepo i krigets lopp; han ville sk Bayern från kejsaren och hindra svenskarne att vinna en all stark ställning i Tyska riket. Turenne skulle därför vända emot Luxemburg och endast lämna 7—8 000 man vid Rh emellertid nöjde han sig med att stanna, där han var. Wra måste nu retirera till Amöneburg (öster om Marburg), där ha en stark ställning trotsade ärkehertigens stärkta och nyrustade De bayerska truppsändningarna till de kejserlige och faran för svensk separatfred ledde likväl snart till en ny skiftning i franska politiken, och sedan Turenne med överdriven varsam på en lång omväg övergått Rhen vid Wesel, kom hans fören med Wrangel till stånd i Giessen (31 juli). Förtjänsten var upp barligen den senares, som härdat ut i en framskjuten ställning därmed hade gjort saken möjlig.

Nu följer de bägge fältherrarnes skickligt genomförda fr ryckning till Mainlinjen mellan Frankfurt och Hanau, varvid fi den kringgicks i sin ställning vid Ilbenstadt och nästan avsk från sina förbindelser med Franken och Bayern. När ärkehertig bröt upp mot Westfalen, undandrog han sig därmed batalj, n lämnade det verkliga initiativet åt »de konfedererade» — så näm svenskar och fransmän i motsats till »de allierade», kejserlige bayrare. Wrangel fullföljde beslutsamt sin huvudplan och sky ej att därvid lämna den fientliga huvudstyrkan i sin rygg. I visade sig också, när de konfedererade inryckte i kurfurst Ma milians stamland och belägrade Augsburg, att ärkehertigen såg nödsakad att följa efter. Mot Wrangels första önskan hade n underlåtit att stänga hans väg vid Schweinfurt. Det lyckades L pold Vilhelm att undsätta Augsburg och tvinga motståndarne t baka mot Donau; men när han var oförsiktig nog att genom rörelse mot Memmingen lämna dem öppen väg in i Bayern, v Wrangel och Turenne icke sena att ånyo gå över Lech (slutet oktober). Wrangels plan gick ut på att ruinera landet. Men ingriper än en gång den mazarinska politiken, och denna ga med större framgång och till varaktigare men för den svens krigföringen. Stämningen i svenska hären var ej heller den bäs och den unge fältmarskalken förmådde kanske ej göra sin mynd het fullt gällande. Turenne, som enligt order ville skona Baye nödgade Wrangel att släppa taget inför själva målet och fö honom till Schwaben, där svenskarne utsträckte sina kvarter än

Bodensjön och på juldagen intogo Bregenz. De följande under-
ıdlingarna förde till stilleståndet i Ulm (4 mars 1647), som
ırde Augsburg neutralt och överlämnade åt Sverige Memmingen
ı Überlingen i utbyte mot Rain och Donauwörth — ett i grun-
ı oförmånligt byte, lämpligt endast ur inkvarteringssynpunkt,
dan Donauwörth och Rain utgjorde en infallsport till Maximi-
ns land och i viss mån kunde hålla förbindelse med de andra
nska ställningarna i Riket.

Jämte litteraturen och svenska riksarkivets handlingar — fram-
· allt Karl Gustav Wrangels egna papper i Skoklostersamlingen —
r författaren också byggt på forskningar i österrikiska och bay-
ka arkiv. Man saknar exakt uppgift om Wrangels utnämning
l fältmarskalk och överbefälhavare i Tyskland (fullmakt 28 april
46).

Georg Wittrock.

Genmäle.

I denna tidskrifts tredje häfte 1921, s. 236 ff., förekom en ingående recension av undertecknads biografiska teckning Arvid Horns tidigare levnadsöden. Som man ju aldrig kan rä på någon större läsekrets för en akademisk avhandling utan al måste förutsätta, att större delen av en intresserad allmänhet n sig med en anmälares referat och mer eller mindre tvärsäkra döme, har jag — om jag ock i mångt och mycket funnit recensent kritik berättigad — icke velat lämna tillfället obegagnat att i n punkter bemöta hans anmärkningar.

Om jag i min karaktäristik av de karolinska senatorerna dömt en och annan, t. ex. överståthållaren Knut Posse, »allt milt» — jag har dock uttryckligen framhållit, att denne »ingalu var vuxen sin uppgift» — eller om jag haft anledning att e till någon större hänförelse för Frölichs bisarra gestalt, lämnar åt den oförvillade läsaren att avgöra. Att den senare haft ljusa ögonblick vill jag ingalunda bestrida, men hur anmäla utan vidare kan bortse från de av mig meddelade, onekligen nå besvärande fakta och få honom att »i flera fall» framstå »som dets skarpsinnigaste och mest framsynte medlem», är mig en gå Jag lämnar emellertid anmälarens omvärdering åt dess värde.

När recensenten däremot tillvitar mig (s. 241) att ej ha visat Horns insats, »då det gällde att genomdriva defensionens kr på vissa finanskretsar, måste jag på det allvarligaste proteste Jag har nämligen ägnat en hel sida (282) åt denna episod utrett Horns energiska insats härvidlag på ett sätt, som helt ha kunnat skingra anmälarens misstankar beträffande resultatet Horns aktion. En något livligare uppmärksamhet från anmälar sida vid läsningen hade här onekligen varit på sin plats.

Större principiell betydelse har anmälarens kritik av mitt sätt orientera rörande de allmänna politiska förhållandena, en orientering som han i vissa fall tydligen anser bristfällig. Jag kan icke va mig för intrycket, att anmälaren här tagit sin uppgift en sm för seriöst. För min del har jag svårt att taga honom på fu allvar, när han begär »en analys av Sveriges politik såväl und Gyldenstolpe som hans företrädare», eller när han vill ha en jä förelse mellan Bengt Oxenstiernas politiska program och Ar Horns, eller när han efterlyser en skildring av »konungens poli gentemot de kämpande maktgrupperna i Västeuropa». Än mind

ı jag följa honom, när han påtalar, att icke blott jag utan även
grundläggande specialarbete, på vilket min framställning i denna
ıkt stöder sig, Helge Almquists briljanta studie över den hol-
in-gottorpska politiken, icke klargjort »Holstein-Gottorps ställning
förhållande till Sverige». Någon eftertanke hade kanske kunnat
a anmälaren, att det funnits vissa skäl för att icke prestera,
l anmälaren här fordrat. När det gäller så allmänt kända för-
landen, som dem anmälaren berört, t. ex. Holstein-Gottorps kli-
förhållanden till Sverige, får man väl hoppas, att en intelligent
ı med elementära kunskaper rustad läsare själv skall kunna ori-
era sig i händelseförloppet och anställa nödiga jämförelser.

Anmälarens oförställda glädje över att ha uppspårat ett brev,
n jag ej skulle »observerat», förstår jag till fullo. Men vad jag
emot icke kan förstå är, hur man kan tillåta sig att trötta en
ktidskrifts läsare med ett så omständligt referat av ett så föga
rkligt aktstycke — ett brev från rådet till konungen av 14/10
10, tryckt i *HH* 15, s. 302 ff. — som det ifrågavarande. Jag
ar nämligen i intet avseende anmälarens uppfattning om brevets
ydelse för *min* uppgift. Redan tolkningen av ingressen är be-
ande för anmälarens benägenhet att blåsa upp saken. Vad som
r tagits för en fingervisning av mäkta stor betydenhet är helt
elt en chablonmässig fras, som man med lätthet återfinner i
äl rådets som andra myndigheters skrivelser till konungen un-
r denna tid. I vad mån brevet kastar nytt ljus över Horns po-
k, framgår för övrigt icke fullt tydligt av anmälarens vidlyftiga
mställning. Enligt min mening är brevet ett försvarsbrev av
t vanlig typ, där man blott får ett belägg till de många andra
Horns strävan att hålla sig väl med sjömakterna och jämna
gen för dem, något som jag framhållit, att man alltid får ha
ögonen vid bedömningen av Horns politik. Man bör vidare
ervera, att man har att göra med ett kollektivt brev och icke
individuellt — anmälaren har utan vidare satt likhetstecken
llan Horn och rådet — varför man har än mindre rätt att pressa
ryeken.

Anmälarens indignation över att jag icke tillräckligt ofta har
eropat E. Carlson eller Svedelius förefaller mig också något for-
rad. Det säger väl sig självt, att man icke har skyldighet att
era alla för en orientering nödiga uppgifter, som man återfinner
ett arbete av Carlsons typ. Vad Svedelius' inflytande på min
handling vidkommer, vilket anmälaren på vissa punkter anser sig
nna konstatera, tror jag mig med gott samvete kunna säga, att
t varit skäligen ringa. Att två författare, som behandla samma
ıne och punktvis röra sig med ungefär samma källmaterial, stun-
m kunna verka samstämmande, är väl ändå inte så märkvärdigt,
t man därför nödvändigtvis behöver gripa till förklaringen om
verkan. Den som gör sig mödan att läsa min framställning,
all nog finna, att Svedelius icke hört till mina ledstjärnor. Om
g slutligen genom ett mera modest och intetsägande omdöme om

min »förebild» — anmälaren är tydligen mera vän av det st
typa: »ett för sin tid förtjänstfullt arbete» — gått helsk
genom kritikens skärseld, räknar jag det som en skäligen
vinning.

Beivrandet av en del i min avhandling förekommande »sp
fel» och »intetsägande formuleringar» är säkerligen på sin p
men det hör väl till den vetenskapliga kritikens enklaste for
gar, att man icke bara slungar ut ett påstående så där i allmä
utan att vederbörligen anföra de påtalade bristerna.

Till sist en allmän synpunkt. I sin sammanfattande kri
min behandling av avsnittet »Arvid Horn och Holstein-Go
karaktäriserar anmälaren denna som »en skildring mer än en
dersökning», helt i saknad av »den självständiga värdesättnin
För den som på varje punkt älskar resoluta domslut och
fulla värdesättningar skall säkerligen alltid en framställning
min te sig matt och färglös. Att det episka elementet i en
betsuppgift som den jag valt alltid måste vara det förhärsk
synes mig dock oomtvistligt. Den billiga glädjen att få sitt
doms och avge lättköpta omdömen har jag aldrig fikat efter.
har valt en vida anspråkslösare uppgift. Icke att döma, icke
prisa, men väl att söka förstå Arvid Horn och hans gärning,
har varit mitt mål.

Åtskilligt mer vore att tillägga, men som ett genmäle bör
kort, även om kritiken är lång, avstår jag från vidare utläggnin

Sven Grauers.

Översikt av tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi 1921. Ny följd. Bd 34: H. 1. A. Kock, Besvärjelse-formler i forndanska runinskrifter. — L. L. Hammerich, Det germanske svage Præteritum. — L. Alfr. Bock, Die epische Dreizahl in den Íslendinga sǫgur. Ein Beitrag zur Beschreibung der isländischen Saga. — M. Olsen, Anmälan av »Studier tillegnade Esaias Tegnér den 13 januari 1918». — Nat. Beckman, Anmälan av »E. Sievers, Metrische Studien 4, 1—2. Undertitel: Die schwedischen Uplandslagh nebst Proben formverwandter germanischer Sagdichtung». — Fin. Jónsson, Anmälan av »Hj. Falk, Altwestnordische kleiderkunde».

Bokmalen 1921. Årsbok utgiven av Svenska bokhandels-medhjälpare-föreningen. B. Lundell, Gjörwell som bokförläggare och bokhandlare. Med 6 illustr. — M. A. Stenström, Censur på gott och ont.

Ekonomisk Tidskrift 1921. H. 12. Nationalekonomiska studier tillägnade professor Knut Wicksell (bl. a. K. Åmark, En svensk prishistorisk studie).

Forum. 1921, december. Ärkebiskop Henrik Reuterdahls memoarer, anm. av J. Mortensen.

Från bygd och vildmark i Lappland och Västerbotten. Luleå stifts julbok 1921. L. A. Viklund, Några skolminnen från Jörns församling. Med 3 illustr.

Från ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1921. P. Wagenius. Väckelsen i Jämtland på 1850-talet. Utdrag ur brev. — C. J. E. Hasselberg. En jämtländsk mystiker och hans läroåskådning. — Fr. Arbman. När Sveriges kyrka räddades genom norrlänningar. [Olaus Petri Medelpadius och Abrahamus Andreæ Angermannus.] — G. Bucht, Härnösand som bildningscentrum under gångna tider. Med 1 illustr. — D. E. Wahlberg, Brämöns kapell. Med 2 illustr.

Göteborgs Försvar. Redigerad af M. Mannerfelt. O. Mannerfelt, Guvernörer och landshövdingar med residens på Älvsborgs slott och i Göteborg 1619—1680. Med 2 portr. o. 1 illustr. — O. Ribbing, Då Hisingen var i fiendehand. [1678.] Med 2 illustr. o. 1 karta. — Några porträtt av ståthållare på Älvsborgs slott och kommendanter på Nya Älvsborgs fästning. Med 19 portr. — C. R. A. Fredberg, Nya Älvsborg. Med 1 illustr. — V. Ljungberg, Göteborgs forna försvarsanordningar vid stadens jubileumsutställning 1923. Med 3 illustr.

Hertha. 1921, november, december. P. Johnsson, Leonora Kristina Ulfeld. En kvinnoprofil från 1600-talet.

Hyltén Cavallius-föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård. Årsbok 1920. P. Vejde, Eknaholm. En gammal sätesgård i Värend. Med 1 karta o. 2 illustr. i texten. — P. Vejde, Om Lessebo järn- och pappersbruk. — L. Larsson, Herr Nils Svensson och barnavårdnad. En tidsbild från 1600-talets Växjö. — A. Vejde, Ett bidrag till kännedomen om södra Värends vägsystem i äldre tider. Med 2 illustr. o. 1 karta i texten.

Julbok för Wästerås stift 1921. J. Th. Boëthius, En återblick på mitt ämbetsliv. Med 5 illustr. (Handlar om den andliga väckelsen i Dalarna på 1860-, 70- och 80-talen). — M. Åmark, Dalarnes medeltida kyrkklockor. Med 2 illustr.

Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet 1921. B. G. Jonzon, Prästgraven i Ljusdals kyrka. Med 1 illustr. — K. Hedlund, Ett fyrahundraårsminne. Ur ett minnestal den 24 april 1921 i Ovansjö kyrka. Med 1 illustr. — M. Fryklund, Sigtuna. Med 7 illustr.

Julhälsningar till församlingarna från präster i Göteborgs stift 1921. C. H. Thölén, Kyrkohistorisk hembygdskunskap. 4. Göteborgs stift 1700—omkring 1780. Med 7 portr. — J. Gadd, En märklig Hallands-präst på 1600-talet. [Sven Ausenius.] Med 2 illustr. — J. A. Haugsten, Örgryte gamla kyrka och kyrkogård. Med 4 illustr. — J. Hagard. Onsala kyrka. Med 9 illustr. — J. Rhodin, Några anteckningar om Torpa slottskapell. Med 4 illustr.

Julhälsningar till församlingarna från präster i Linköpings stift 1921. A. Broman, Ordningz regler. Ur Wists kyrkolivs historia.

Julhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1921 J. Kjällgren, Kyrkorna i Fristads pastorat. Med 3 illustr.

Karlstads stifts julbok 1921. G. Lindvall, Åmåls gamla kyrka. Med 1 illustr. — J. V. Palmqvist, Kvarlevor av primitiv religion bland värmlandsfinnarna. Med 6 illustr.

Meddelanden av Gestriklands kulturhistoriska förening år 1921. [P.] E[lfstra]nd, Ur en gammal Geflesläkts krönika. [Garberg.] Med 11 illustr. + 1 stamtafla.

Namn och bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning. Utgiven av J. Sahlgren. 1921, H. 1. E. Wessén, Linköping och lionga þing. — E. Noreen, Västgötska ortnamn.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utgiven av Letterstedska föreningen. Redigerad af O. Montelius. 1921, 7. O. Montelius, De ariska folkens hem. — C. M. Fürst o. M. Olsson, Magnus Ladulås och Karl Knutssons gravar i Riddarholmskyrkan, anm. af H. Olrik.

Rig. Föreningens för svensk kulturhistoria tidskrift. 1921, N:o 1—2. L. Hagberg, Julhalm och juldockor. Med 15 fig. — Ett brev från Lars Levi Læstadius till en ungdomsvän, 3 juni 1848. — M. Collin. Om primitiva spinnmetoder. Med 4 fig. — Sv. Rothman, Ur 1919 års litteratur.

Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från stiftsrådet 1921. Årg. 18. A. Möller, Sköldingeminnen. Föredrag vid Södermanlands-Närkes nations hembygdskurser i Sköldinge juni 1921. Med 13 illustr. — O. Wetterlund, Gyllenhielmska skolan. Med 9 illustr. — Eug. Lewenhaupt, Carl von Rosenstein i Kumla. Ett bidrag till Kumla prästgårds historia. Med 2 illustr. — J. Palmér, Till Gustaf Vasas minne. Föredrag den 21 januari 1921 på Strängnäs högre allmänna läroverk. Med 1 karta.

'ankt och känt. En gåva till seminaristhemmet från svenska författare och lärde 1921. C. Grimberg, Två turkiska beskickningar till Sverige efter Karl XII:s död.

'adsbobygden. Tidskrift för Vadsbo hembygds- och fornminnesförening **1921. H. 4.** Fr. Osk. Helander, Från forna dagars Mariestad. Några anteckningar ur från skrå-tiden bevarade handlingar. — G. Hultgren, Kulturskildringar från Vadsbo under förra hälften av 1800-talet. (Forts. fr. föreg. häfte).

'äxjö stifts hembygdskalender år 1921. C. A. M. Lindman, Små hågkomster från skolan. Med 7 illustr.

Samtiden. Redigert av G. Gran. **1921, H. 8.** Ch. Kent, Nordisk samarbeide. Aapningstale ved Nordens sommarkursus for danske og svenske studenter 1921.

Historisk Tidsskrift 1921. Niende Række udgivet av den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af E. Arup. **Bd 2: H. 2.** A. Köcher, Kongebrevet fra 1085. Studie i det ældste danske Diplom- og Brevvæsen. — H. Jensen, Bondecirkulæret af 8. November 1845. Et Bidrag til Kristian 8:s Tids Historie.

Arkiv för svenska Österbotten 1921. Bd 1: H. 1—2. Gabr. Nikander, Handelsborgare och gäldbönder i Österbotten.

Historiallinen Aikakauskirja. 1921, N:o 3. J. Finne, Kulkutauti vuonna 1697. [Farsoten 1697.] — K. Blomstedt, Henrik Klaunpoika Horn. rec. — **4.** K. Blomstedt, Jukana herttuasta v. 1563 luopuneiden suhde hallitsijanvaihdokseen v. 1568. [Om hertig Johan 1563 och affällingarnas förhållande till regentombytet.]

Historisk Tidskrift för Finland 1921, H. 2—4. C. M. Schybergson, Per Brahes visitationsresa i Nord-Finland år 1639. — P. O. v. Törne, Finland inför västerländsk opinion under 1500-talet. — Arv. Hultin, Svensk prosaväItalighets förstlingar vid Åbo akademi. — K. K. Meinander, Svenska fanor erövrade vid Ljesna och Poltava. — J. E. Roos, Till Sveaborgs äldsta historia. Några brev. — G. Rein, Klingspors försvarsåtgärder i Finland 1796. — C. v. Bonsdorff, G. M. Armfelt om kriget i Finland 1808. — G. Suolahti, Suomen papisto 1600- ja 1700-luvulla [Finlands prästerskap under 1600- och 1700-talen.] rec.

Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 157. Förhandlingar och uppsatser. 34. 1920 (tr. 1921). M. G. Schybergson, Jakob Tengströms brevväxling med J. A. Lindblom. — H. E. Pipping, Finlands ställning till skandinavismen. 1—5.

Mitteilungen des Oberhessischen Geschichtsvereins 1920. N. F. Bd 23. Fr. Beyhoff, Stadt und Festung Giessen im Zeitalter des Dreissigjährigen Krieges. 2. Die Festung Giessen.

Mitteilungen des Westpreussischen Geschichtsvereins. 1921, 1 April. G. Cuny, Der Bildhauer Willem Boy und die künstlerischen Beziehungen zwischen Schweden und Danzig im 16. und 17. Jahrhundert.

Pommersche Jahrbücher 1920. Bd 20. B. Müller, Johan David von Reichenbach. Ein Beitrag zur Geschichte der Aufklärung in Schwedisch-Pommern.

Zeitschrift des Vereins für hessische Geschichte und Landeskunde 1921. N. F. Bd 43. Fr. v. Geyso. Beiträge zur Politik und Kriegführung Hessens im Zeitalter des 30-jährigen Krieges und Grundlagen zu einer Lebensgeschichte des Generalleutnants Johan Geyso.

The English Historical Review. Edited by G. N. Clark. **1921, October.** M. H. Mills, »Adventus Vicecomitum» 1258—72. — J. E. Neale,

Parliament and the succession question in 1562/3 and 1566. — G. N. Clark, Trading with the enemy and the Corunna packets. 1689—97. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices. — Index to Vol. 36.

Revue Historique. 1921, Septembre—octobre. L. Homo, Les privilèges administratifs du sénat romain sous l'empire et leur disparition graduelle au cours du 3:e siècle (suite et fin.). — E. Waldner, Lettre de Charles Marchand, abbé de Munster en Alsace, à un confrère (166.). — A. Blanchet, Les journées de juillet et août 1789 à Strasbourg. — Bulletin historique. Histoire de France (1378—1498), par Ch. Petit-Dutaillis. — Histoire de l'Islam, par E. Montet. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique.

Adelns rusttjänst och adelsfanans organisation 1521—1680.

AV
PER SÖRENSSON.

I.

Rusttjänsten regleras i proportion till inkomsterna. Kronans rätt hävdas med kraft. Adelsfanans uppkomst.

(1523—1568.)

Vid medeltidens slut befann sig det svenska försvarsväsendet i ett tillstånd av förfall. Landslagen fasthöll visserligen kravet på allmän värnplikt, och det svenska bondeståndet hade, framför allt i Dalarna och Småland, bevarat en krigisk duglighet, till vilken i det dåtida Europa motstycke torde ha funnits endast hos schweizarna. Men krigstjänstskyldigheten var inskränkt blott till att »värja landamäret», och de oordnade bondeskarorna voro svårligen användbara för ett längre fälttåg. När jordbruksarbetena vår och höst fordrade deras närvaro hemma, smulto de samman på ett sätt, som allvarligt måste sätta de till äventyrs redan vunna resultaten i fråga. Någon värvad trupp vare sig av ryttare eller de nu allt mera vanliga landsknektarna hade den svenska staten icke, de av riksföreståndarna antagna betraktades såsom stående i deras personliga tjänst.

Enligt landslagen fanns dock en samhällsklass, som alldeles särskilt var skyldig att hörsamma konungens bud till krigstjänst, det världsliga frälset eller adeln, vilket namn under 1500-talet alltmer utränger det gamla. Samtliga frälsemän över 15 år, vilka icke voro av ålder eller sjukdom bindrade eller hade annat laga förfall, skulle personligen infinna sig i full rustning och å goda hästar — de skulle vara värda minst 40 mark — såväl vid de årligen återkommande vapensynerna som vid de härfärder, som konungen påbjöde. Vid laga förfall skulle de sätta annan

man i sitt ställe, i främsta rummet någon av sina söner. Brusto de i rustning, dömdes de åter under skatten samt till böter, sveko de fanan och blevo fältflyktige, hade de förgjort liv och gods. I frälset skulle de bönder upptagas vilka voro villiga att rusta, och mot vilkas mandom och frejd ingen anmärkning kunde göras.[1]

Under de ändrade förhållandena vid nyare tidens början med de väsentligt ökade härarna och fotfolkets växande betydelse hade emellertid dessa bestämmelser ingalunda varit tillräckliga, även om de till fullo efterlevts. Då ingenting fanns stadgat om ökad rustning för de större godsägarna bland frälset, måste den styrka, som konungen lagligen hade att fordra och med säkerhet kunde påräkna, alltid bliva ganska obetydlig. Visserligen höllo de förmögnare frälsemännen i allmänhet ett betydligt antal väpnade svenner, men för kronans tjänst voro dessa visst icke med säkerhet att påräkna. Vid utdelandet av län till frälset föreskrevs visserligen vanligen, att läntagaren skulle hålla ett visst antal rustade svenner till rikets tjänst, men förpliktelserna uppfylldes ofta dåligt. Därtill kom, att de föreskrivna vapensynerna oftast uteblevo, varav följden blev, att många frälsemän icke brydde sig om att fullgöra sina skyldigheter. Straffet var statsmakten ej nog stark att tillämpa, och så nedsjönk frälsets rusttjänst till att vara av i militärt avseende ganska ringa betydelse.

Redan strax efter sitt val till konung visade Gustaf Vasa, att han även på detta område ville åstadkomma en bättre ordning. I slutet av 1523 utfärdades brev, att på grund av frälsets bristande vapenskicklighet vapensyner skulle hållas i de olika landsändarna — i allmänhet i stiftsstäderna — i början av 1524.[2] Härmed var för adeln tillkännagivet, att gällande bestämmelser skulle efterlevas. Men konungen var ej sinnad att nöja sig härmed, han började införa en ny princip: gradering av rusttjänsten för de egna godsen efter förmögenhet. I landslagen saknade detta, såsom nämnt, varje stöd, och adeln ställde sig tämligen motsträvig mot dessa fordringar, i synnerhet som konungens anspråk ingalunda voro små.

---

[1] Landslagens kon. balk. XI—XXII.

[2] Bland mönsterherrarna befunno sig betecknande nog samtliga biskopar i Sverige.

De viktigaste principiella spörsmålen vid en gradering av rusttjänsten voro: om samma beräkningsgrunder skulle gälla för förläningar och egna gods, vilka persedlar, som skulle medtagas vid ränteberäkningen, och efter vilka principer förvandlingen i pengar skulle ske. Huru betungande en viss bestämd rusttjänstkvot bleve, berodde nämligen i högsta grad på de båda sistnämnda punkterna, och vid varje särskild överenskommelse måste därför stor hänsyn tagas till dessa.[1]

Den första antydan om en sådan gradering av rusttjänsten förekommer vid tåget till Gottland 1524, då konungen gjorde en uppskattning av, huru mycket folk var och en borde lämna, men sedermera tillät, att var karl fick lösas med 20 mark. Det är dock möjligt, att det här blott varit fråga om rustning av förläningar.[2]

På en riksdag i Västerås 1525 upptogs så frågan till mera ingående behandling. Uppteckningarna om besluten äro mycket torftiga och ej fullt överensstämmande. Det är emellertid klart, att man skilt mellan förläningar och arvegods. För de förra skulle av 200 marks ränta, »hvad helst thet är», hållas tre karlar med goda harnesk och hästar till ett värde av 24 mark, således beträffande hästarna en betydlig nedsättning i landslagens fordringar. Beträffande arvegodsen äro bestämmelserna ganska otydliga. Enligt konungens brev till finnarna om beslutet skulle var och en, som hade gårdar och gods till 400 mark, därav hålla en häst och harnesk »efter detta nya maner», de, som hade mer, i proportion därtill, de, som hade mindre, ett gott »skyttetyg» med ett gott »rör» eller armborst. Enligt en uppteckning i biskop Brasks kopiebok däremot skulle den frälseman, som hade 20 marks årlig ränta, hålla en häst, som vore

[1] Hela spörsmålet om rusttjänsten under Gustav Vasa och Erik XIV är utförligt behandlat särskilt av Forssell, Sveriges inre historia från Gustaf den förste, till vars framställning min nära ansluter sig. Det nya material, som stått mig till buds, har varit ganska obetydligt, men jag har velat något mera än Forssell framdraga de militära synpunkterna. För detaljer, särskilt angående de vid rusttjänstens beräknande medtagna räntepersedlarna och deras värdering, hänvisas till Forssells redogörelse och beräkningar. Sveriges försvarsväsende ända fram till Gustav II Adolf har på ett förtjänstfullt sätt behandlats av Adlersparre, Afhandling om svenska krigsmagtens och krigskonstens tillstånd (*VHAH* III), till vilken en gång för alla hänvisas. Jag har dock nästan alltid även använt de av honom cit. källorna.

[2] 7/3 1524. *GVR* I, s. 193.

värd 24 mark, jämte ett gott »drabbtyg», den, som hade mindre, ett gott skyttetyg med armborst eller rör och häst efter förmåga. Även änkor, vilka enligt landslagen voro fria från rusttjänst, voro underkastade samma villkor, dock synas de, som hade mindre än 20 marks ränta, ha sluppit undan att hålla häst och blott haft att uppställa en fotsoldat med armborst eller rör. I värderingen synas blott spannmål, smör och järn ha medtagits, allt till ungefär 2/3 av marknadsvärdet.[1]

Bestämmelserna om rustning för arvegods förefalla rätt egendomliga och i första ögonblicket oförenliga. Uppgifterna i registraturet kunna knappast fattas annorlunda, än att för gods av 400 marks *värde* skulle uppsättas en karl. Men något sådant beräkningssätt förekommer för övrigt icke, och varje antydan om grunderna för taxeringssättet saknas. Det förefaller dessutom för högt att på en jordegendom beräkna en avkastning av över 16 %, vilket man måste göra, om man skall komma till samma rusttjänstkvot för arvegods och förläningar. I biskop Brasks uppteckningar åter får man säkerligen icke se en uppgift om rusttjänst*kvoten* — rusttjänsten skulle ju då åtminstone nominellt ha varit mer än tre gånger så sträng för arvegods som för förläningar — utan endast ett medgivande åt det fattigare frälset att få hålla en billigare rustning, än lagen medgav. Men då saknas här för arvegodsen varje bestämmelse om proportionellt större rustning för de förmögnare, vilket enligt konungens brev var det väsentliga i beslutet.[2]

[1] *SRA* I, s. 38. Av de olika slag av rustningar, som under denna tid förekommo, var »köritz» eller »köris» (*cuirasse*) den fullständigaste och dyrbaraste. Den utgjordes av en fullständig järnklädnad från huvud till fot med alla dess många olika delar. »Drabbtyget» (även »draftyg» och »dragtyg») liknande köritzen men saknade benskenor och järnskor samt var av sämre kvalitet. »Halvköritz» torde ha varit ungefär detsamma som drabbtyg. De, som buro dessa slags rustningar, förde »glaven» (lans) och rede mer eller mindre starkt pansrade hästar. »Skyttetyget» bars av skyttarna till häst, beväpnade med »rör» (»hake», gevär) eller armborst. Det bestod huvudsakligen av stormhatt med krage, skottfritt rygg- och bröstharnesk samt arm- och benskenor. Spak, Några historiska upplysningar ang. de blanka vapnen samt skyddsvapnen, s. 18.

[2] Forssell, s. 80, nämner ej bestämmelserna i kon. brev utan talar blott om biskop Brasks anteckningar. Hans uppfattning, att stadgandet om en fullständig rustning för 20 marks ränta skulle innebära »ett fastställande av minimum, varunder ingen ansågs vara frälseman», kan ej vara riktig. Det heter uttryckligen: »Then, som minne rentha hafver än XX mark, skal hafva gott skyttetygh, armborst eller rör och hest epter hans förmåge, på thet han njuthe må sitt frelse oc eche trenges i skatt.»

Huru dessa bestämmelser än böra fattas, dröjde det ej inge, innan de ersattes av andra. På en herredag i Stockolm 1526 överenskom konungen med rikets råd, att såväl ör arvegods som förläningar skulle av 400 marks årlig ränta tgöras 6 goda karlar med rustningar, 3 med drabbtyg och glaven», 3 med skyttetyg, stålbågar, »spetsar», »knefvelspinth» ller rör. De, som hade mera eller mindre, skulle rusta i roportion. Om några frälsemän voro så fattiga, att de ej ormådde hålla rustning efter lagen, skulle de få nedsätting, så att de ej tvingades över sin förmåga.[1] Enligt senare nteckningar undantogos från värderingen gengärd, dagserken m. m., så att frälset blott måste rusta för huvudäntan, vilken anses ha uppgått till ungefär ²/₃ av det hela. Det förefaller dock, som om detta medgivande endast gällt rvegodsen. Värderingen var densamma som förut. I själva erket skulle således åtminstone för arvegodsen i stället för n karl för 66 ²/₃ marks ränta blott ställas en för omkring 140.

Enligt en uppgift av Hans Brask gällde denna överenskommelse endast tillsvidare, och den torde aldrig ha blivit ullständigt genomförd. Ture Jönsson höll t. ex. på sommaren 1527 endast ungefär ¹/₄ av det föreskrivna antalet.[2] På en herredag i Lödöse samma år bekräftades i huvudsak bestämmelserna från föregående år beträffande förläningar. Det bestämdes dock nu uttryckligen, att all ränta skulle nedräknas, och värderingen av persedlarna höjdes något.[3]

Sedermera tyckes någon allmän överenskommelse ej på lera år ha varit å bane utan konungen nöjt sig med att vid vapensyner konstatera storleken av frälsemännens rustning och tillhålla dem att prestera det mesta möjliga. Beträffande förläningar insattes ofta i själva förläningsbreven bestämmelser om antalet rustningar, som skulle hållas, och man kan vara övertygad, att konungen på det noggrannaste vakade över, att dessa bestämmelser efterlevdes.

---

¹ Kon. till electus i Åbo, ¹⁷/₈ 1526. *GVR* I, s. 49. Hans Brask uppgeratt kon. till slut nöjde sig med, att blott ¹/₃ utgjordes av fullrustade ryttare — han säger med »kyris» ej med drabbtyg — och ²/₃ av ryttare med skyttetyg. Skillnaden är ej så betydande i ekonomiskt avseende: hästen för en ryttare med drabbtyg skulle vara värd 30 mark, drabbtyget kostade 20 à 30, ett skyttetyg 14 à 16, hästen därtill 24, underhållskostnaden var naturligtvis ungefär densamma.

² *GVR* IV, s. 306.

³ *SRA* I, s. 115.

På ett möte i Arboga i början av år 1536 fick ade: inlämna ett förslag på, hur mycken rusttjänst den ville hå: för varje 100 marks ränta, och själv taxera uppbörden. O: resultatet vet man emellertid blott, att konungen ansåg de föreslagna värderingen allt för låg. Den visade visserlig en ej så obetydlig höjning från 1526 men föga mera ä motsvarande myntvärdets fall. På en vapensyn vid Li: köping i början av 1537 konstaterade konungen ytterligar att många av frälset höllo för litet antal folk, som dessuto: ofta var illa utrustat. Försöken att på det samtida herr mötet komma till något bestämt resultat beträffande rus tjänsten lyckades heller icke. Konungen beslöt då att sjä: göra slag i saken och utfärdade i mars 1537 till adeln hela riket ett brev, vari han befallde, att den före pås skulle insända register på samtliga förläningar utan undar tag med angivande av alla de olika inkomsttitlarna, var konungen ville överlägga och rannsaka, hur stor rusttjän var och en utan sin skada mäktade hålla.[1] Om rusttjänste av arvegods är ej tal.

Det är i en betydligt myndigare ton konungen hä talar än tio år tidigare. Då träffades en formlig överen kommelse mellan konungen och adeln om rusttjänsten äve av förläningar, nu talar konungen om att själv bestämm den. Förteckningarna från det egentliga Sverige synas ocks ha inkommit före början av maj, från Finland något senar men under årets lopp.[2] De förra torde ej vara bevarad men från Finland finnes en utförlig förteckning i behå med noggrant angivande av samtliga förläningar, deras a kastning och hur många rustningar, som höllos därför, äve som av antalet rustningar för arvegodsen och i en del fa även av dessas avkastning.[3]

Av dessa längder framgår, att ehuru smärre avvikelser ej kunde undvikas, principen om en rustning för $66^2/_3$ mar ränta av förläningar strängt upprätthölls. Den lägsta rus tjänstkvoten för dessa är 24 mark, den högsta 81, i reg håller den sig mellan 60 och 70. Konungen förklarade ock

---

[1] *GVR* XI, s. 267.
[2] *GVR* XI, s. 301.
[3] Tryckt i: Handlingar till belysande af Finlands kamerala förhållande häft. 2.

uttryckligen i brev till Erik Fleming, att rustningen skulle utgöras efter denna beräkning.[1] För arvegods däremot är det svårt att finna, vilken norm som tillämpats. En, som för 94 marks förläningar höll 2 rustningar, höll ingen för sina arvegods, vilket motiveras med, att han endast hade en gård, sin sätesgård, vilken således förefaller ha varit fri. Möjligt är emellertid också, att friheten för denna betraktades som en kompensation för den ovanligt stränga rustningen för förläning. En annan, som utom sätesgården endast hade 3 pund smör, vilket förefaller ha motsvarat blott ett par marks ränta, måste däremot hålla en rustning. Annars är den lägsta antecknade ränta av arvegods, för vilken en rustning hölls, 28 mark. Av en anteckning framgår, att besittningen av fyra hemman utom sätesgården ansågs utgöra minimum för att kunna hålla rusttjänst. För dem, som höllo flera rustningar, tyckes rusttjänstkvoten ha hallit sig omkring 130 mark, således ungefär det dubbla mot den för förläningar.[2]

Även under de följande åren äro uppmaningar från konungen till adeln att insända tillbörliga register och hålla skälig rustning mycket talrika. Förhållandet gentemot de fattiga frälsemännen tyckes ha växlat. Ibland finner man av mönsterrullorna, att de få slå sig tillhopa 2 à 3 om en karl.[3] Men att de skulle göra kronan skälig tjänst, höll konungen fast vid, annars borde de läggas under skatten igen.[4]

År 1544 gjordes ett nytt försök att få rusttjänstskyldigheten av adelns arvegods ordnad. På ett möte i Västerås i början av året uppgjordes på konungens begäran en förteckning över, hur mycket folk var och en frälseman av sitt arv och eget ville utrusta.[5] Konungen var emellertid ej belåten därmed, då det var mycket litet, »neppeligen till 200 och 150 fotfolk vtaff alt thens arff och egit öffwer hele Rijkit.»[6] Han försökte därför genom underhandlingar i de olika landsändarna nå ett bättre resultat. Detta lyckades

[1] *GVR* XI, s. 379.

[2] Ang. ett par står uppgivet, att de blott rustade för ½ av arv och eget, men meningen är ej fullt klar, och de äro därför ej medtagna i beräkningen.

[3] *GVR* XII, s. 105.

[4] Ibid., s. 111.

[5] *SRA* I, s. 400.

[6] *GVR* XVI, s. 109

också, och rådet föregick med gott exempel, i det att fem av dess förnämsta medlemmar lovade att i händelse av krig inom fyra veckor komma konungen till undsättning med sammanlagt 74 man till häst och 117 till fots oberäknat garnisonerna på Örebro och Läckö slott.[1] Om den övriga adelns rusttjänst saknas uppgifter.

De 1544 avgivna löftena gällde emellertid blott ett befarat krig och inneburo inga förpliktelser för rusttjänsten i fred. Uppmaningar till adeln att hålla sig rustad och inskicka register på sina räntor och sin rusttjänst förekomma ganska talrikt under de följande åren, men först 1553 upptogos nya allmänna förhandlingar, varom dock uppgifterna äro rätt ofullständiga. Upplands adel kallades till Stockholm, och konungen hemställde där till den, vilken hjälp den ville lämna i rikets yttersta nöd. Den erbjöd — tydligen för arvegodsen — att hålla en karl till häst av 150 marks ränta och en till fots av 100. Det förefaller, som om vid beräkningen blott huvudpersedlarna — spannmål, smör och järn jämte kontanta penningar — skulle ha medtagits, och värderingen var mycket låg, blott 1/3 à 1/4 av gällande priser. Konungen var ytterst missbelåten med erbjudandet och framhöll, att om han skulle räkna på samma sätt, han ej skulle hålla mer än 1,050 man, men att han hölle 12 à 13,000. Adeln i Östergötland, med vilken Erik underhandlade, hade erbjudit sig att hålla en rustning för 100 mark och dock räknat både smör och spannmål högre.

Om det slutliga resultatet av förhandlingarna äro uppgifterna ej fullt klara. Enligt uppgift av en deltagare i mötet skall adeln till slut ha erbjudit sig att av 200 mark hålla en karl till häst och en till fots samt att värdera huvudpersedlarna 1/3 högre, än den från början föreslagit. Konungen fordrade emellertid, att för 100 mark skulle hållas en karl till häst, och att även andra inkomster skulle tagas med i beräkningen, varpå mötet synes ha slutat utan bestämt resultat.[2] Konungen säger emellertid i ett brev av samma år till Per Brahe, att han samtyckt till den taxering, som denne och andra gode män föreslagit i Stockholm — naturligtvis måste man underförstå efter stark påtryck-

[1] *SRA* I, s. 413.
[2] *SRA* I, s. 620—627.

ing från konungen — nämligen att av var 100 marks inta skulle hållas en rustning.[1]

Beträffande resultatet av förhandlingarna i Götaland nnas uppgifter i ett ännu bevarat register. Enligt detta ›ckes adeln här nere, om man utgår från den först omämnda värderingen, erbjudit sig att hålla en rustning för allmänhet mellan 60 och 80 marks ränta.[2] Några av de rnämsta och rikaste, Måns Johansson, Birger Nilsson och arl Holgersson, erbjödo dock endast en rustning för omring 150 mark.[3]

År 1559 träffades slutligen den sista överenskommelsen ellan konung Gustaf och adeln rörande rusttjänsten. Redan januari yttrade sig Erik i ett utlåtande om utrikespolitien och försvarsväsendet även om adelns rusttjänst. Han nsåg, att adeln både av förläningar och arvegods borde hålla er ryttare än förut, däremot kunde fotfolket avskaffas. För re knektar borde hållas två ryttare eller åtminstone för vä knektar en ryttare. För att adeln vid vapensynerna kulle kunna vara så mycket bättre rustad, borde de pålysas tt halvt år i förväg.[4]

Det torde vara ganska sannolikt, att det är Eriks inytande, som framträder i det rådslag, som han tillsammans ied rådet i slutet av mars inlämnade till konungen.[5] I etta lovade de närvarande att under 3 à 4 år, tills man nge se, vad fienderna hade i sinnet, rusta sig så starkt de unde och hålla av arvegodsräntan en rustning för 150 nark och av förläningsräntan en för 100 mark. Värderingen ar hög — efter de förslagsvis satta priserna heter det: eller så dyrt som thett här gälde kann» — och har tydigen gällt både arvegods- och förläningsräntan. Det förealler också, som om alla persedlar skulle medräknats men äremot avdrag fått göras för det, som åtgick till vederörandes eget hushåll. Vidare borde därom förhandlas med

[1] *SRA* I, s. 628.

[2] En del höll fotfolk, och jag har då räknat 2 man till fots lika med l till häst.

[3] *HH* III. Om de förbindelser att i högsta nöden offra hälften av alla nkomster och allt lösöre för rikets försvar, som en del herrar 1554 avgåvo, se *SRA* I, s. 629—632.

[4] *GVR* XXIX, s. 592.

[5] *SRA* I, s. 646 f.

adeln i de olika landskapen, som borde insända vederbörl längder.[1]

Trots den tydliga karaktär av undantagsbestämmels som detta rådslag hade, väckte den föreslagna rustning på flera ställen missnöje. I Uppland förklarade sig ad omöjligt kunna prestera det begärda, den kunde blott hål en rustning för omkring 250 mark, varvid den ej gjor någon egentlig skillnad mellan arvegods och förläning.[2] Äve i Västergötland protesterade adeln, men konungen förklarad sig ej kunna gå in på några eftergifter och påminde o att adeln förr hållit en rustning av 60 mark.[3] I Smålar uppgjordes åtminstone ett register enligt de i Vadstena a tagna bestämmelserna, och adeln förklarade sig villig a rusta därefter. En del höllo rustning även för mindre b lopp. Konungen godkände det men förklarade, att i nödia räckte det ej långt.[4]

Det utmärkande draget för alla de överenskommelser o rusttjänst, som träffades under Gustaf Vasas regering, deras provisoriska karaktär. Framför allt gäller detta o bestämmelserna för arvegodsen. För dessa torde knappa någon gemensam norm ha blivit genomförd, utan med v och en och kanske t. o. m. vid varje vapensyn särskil överenskommelser ha träffats. För förläningar torde där mot bestämmelsen om en rustning för 66⅔ mark med vis modifikationer ha tillämpats i det flesta antalet fall o ganska länge, kanske ända in på 1550-talet. Den sänkni av rusttjänstkvoten till 100 mark, som då medgavs, tor mer än motvägts av penningvärdets fall och den stränga värderingen.

[1] Forssell anser, s. 85, n. 3, att ifrågavarande bestämmelser blott ga förläningar men citerar det avgörande stället fel. Det heter i rådslaget: » vele vi utaf hvart 150 mark årlige ränte . . . af vårt arfvegodz, menn af cro nes länn schall holles af 100 mark årlige ränte en gerustadt karl till häst högt som hon kann förslå och värderes i penger» — här följer värderi — »och inthet undantagendes af årlige ränten, uthan så mykit, ath h kan holle sig medt på cronones slott eller eigne gårder.» Forssell »krononcs slott och gårdar» och grundar just därpå sin ovannämnda uppfa ning. Men då där står »eigne gårder», torde detta knappast kunna to på annat sätt, än att bestämmelserna även gällt arvegodsräntan. Även k brev av 11/4. *GVR* XXIX, s. 91, och adelns i Uppland brev av 20/5, *SRA* s. 659, stöda denna uppfattning, som också framställts av Raab, Den liga rusttjänsten, s. 13.

[2] *SRA* I, s. 659 f.

[3] Ibid., s. 658.

[4] Ibid., s. 663.

Om storleken av den rusttjänst, som adeln faktiskt höll, och om antalet rustande äro uppgifterna tämligen fåtaliga och säkerligen i de flesta fall ofullständiga. En förteckning från 1526, i vilken dock Finland saknas, upptar sammanlagt omkring 450 man, varav biskoparna ensamma höllo över tredjedelen. Så uppsatte ärkebiskopen 50 man, biskop Brask 36, biskopen i Skara 30 o. s. v. Bland de världsliga frälsemännen med största antalet rustningar märkas Lars Siggeson med 24, Ture Jönsson med 13, Niels Olsson och en Ribbing med vardera 12 o. s. v. Det övervägande antalet höll blott en rustning. Av de olika distrikten hade Uppland med Södermanland, Västmanland och Närke 43 rustande, som uppsatte sammanlagt 182 man, Östergötland resp. 32 och 79, Småland 43 och 74, Västergötland 33 och 116. Häri äro icke änkor inräknade, om vilka står, att de skulle rusta efter förmåga.[1] Endast ryttare synas vid denna tid ha utgjorts.

Det är sista gången, som biskoparna på medeltida vis uppställa en ansenlig del av frälsets ryttare. I de följande rusttjänstlängderna äro de antingen helt försvunna eller spela en mycket underordnad roll.

I längderna från 1529 äro de olika slagen av rustning specificerade, men man söker förgäves efter den proportion mellan drabbtyg och skyttetyg, varom ett par år förut överenskommits. I Uppland etc. höllos 9 helköritz, 57 halva köritz och 27 karlar utan harnesk, i Östergötland och Småland 9 hela köritz och 36 halva och drabbtyg. Endast i Västergötland, Dal och Värmland fanns ett mera betydande antal skyttetyg, 95 mot 143 glaven. Även här är emellertid proportionen mellan de olika vapenslagen ytterst olika. Under det att Ture Jönsson höll 22 glaven och 26 skyttetyg, voro siffrorna för Måns Bryntesson 22 och 16, för Nils Olsson 10 och 16 och för Severin Kil 12 och 1, för ingen således den i överenskommelsen bestämda proportionen 1: 1 eller 1: 2. Sammanlagda antalet presterade rustningar var omkring 350 jämte 27 karlar utan harnesk. Västergötland ställde nu det ojämförligt största antalet, 238 rustningar. Ture Jönsson var den, som presterade den största rusttjänsten, 48 man, därnäst kommo Måns Bryntesson med 28 och

[1] *GVR* III, s. 226.

Lars Siggesson med 27. För Finland saknas även nu uppgifter.[1]

För de följande åren saknas rusttjänstlängder, man kan blott av åtskilliga brev från konungen se, att rusttjänsten undergick en viss förändring, i det frälset på konungens uppmaning i rätt stor utsträckning började uppställa fotfolk. 1532 fick t. ex. det finska frälset order att liksom frälset i Sverige komma till undsättning mot Kristiern med så mycket fotfolk som möjligt, varvid två fotknektar med armborst eller rör räknades lika med en karl till häst.[2] Även änkorna fingo på grund av den alla hotande faran order att uppsätta folk.[3] Under grevefejden lyckades konungen t. o. m. förmå frälset i de olika landsdelarna att lova att hålla sammanlagt 4 stora skepp.[4]

Det enda fälttåg utom rikets gränser, i vilket frälset under Gustaf Vasas tid deltog, torde ha varit infallet i Skåne under grevefejden.[5] Det räknade härvid något över 400 hästar jämte ett fyrtiotal fotknektar. Största antalet ställde Lars Siggesson med 26 till häst och 4 till fot, Johan Turesson med 24 och 8, Severin Kil med 30 till häst. Av de olika landsdelarna bidrogo Uppland etc. och Västergötland med vardera omkring 170, Östergötland med omkr. 50, Småland med mellan 30 och 40 man. Sin skyldighet att själv rida för frälset uppfyllde adeln illa, av de omkr. 170 rustande var föga över hälften närvarande på det skånska fälttåget.[6]

1537 är det första år, för vilket uppgifter rörande rusttjänstens storlek finnas för såväl Sverige som Finland.[7] Rusttjänsten detta år framgår av följande tabell.[8]

Närvarande vid vapensynen i Linköping 15/1:

---

[1] *GVR* VI, s. 189 f. Då de två förstnämnda herrarna samma år gjorde uppror mot konungen, torde det snarare ha varit deras planer härpå än nit för rikets tjänst, som varit orsaken till deras ovanligt starka rustning.

[2] *GVR* VIII, s. 42.

[3] *GVR* VII, s. 456.

[4] *GVR* passim.

[5] I erövringen av Viken under befrielsekriget har väl dock även en del frälsemän deltagit.

[6] *GVR* IX, s. 386, X, s. 379 f.

[7] *HH* III. s. 1 f.

[8] Siffrorna kunna ej göra anspråk på fullständighet, man söker t. ex. förfängt efter en så bekant och rik man som Per Brahe.

	Rustande	Glaven	Skyttetyg etc.	Hästar	Knektar
ilset i Uppland	24	38	7	9	13
» i Västerås stift	7	19	11	4	7
» i Södermanland	21	74	29	20	28
» i Östergötland	19	57	3	18	19
» i Småland	21	33	21	9	—
» i Närke	2	17	5	7	—
» i Västergötland	49	116	34	80	9
:ofsindere» med kronans förläning	21	73	7	24	—
gdars rustning	31	87	8	86	14
lofsinderes» rustning	29	60	6	28	—
.yttars rustning	52	35	14	4	—
n. egna rustningar	—	36	1	—	—
Summa	276	645	146	289	90

Rusttjänsten i Finland.

	Rustande	Antal rustningar För förläning och sakören	För arvegods
deln	42	159 + 1 skepp	48
ogdar	13	18	—
esoldningsryttare	25	48 + 1 skyttetyg	—
deln borde ytterligare rusta	14	—	14
Summa	94[1]	225 { +1 skyttetyg +1 skepp	62 —

Tyvärr medger ej uppställningen för Sverige ett skil-ande av adelns rusttjänst för arv och eget från dess rust-jänst för förläningar. Om proportionen är densamma som Finland, vilket naturligtvis ingalunda är säkert, skulle å arvegodsen i Sverige komma omkring 150 rustningar.

Av »hofsindere» med förläning torde alla ha tillhört deln, av de övriga åtminstone en hel del. Fogdarna i Sve-ige torde i regel ha varit ofrälse, i Finland hörde åtmin-tone Erik Spora till frälset. Om man vill ha fram den rustning, som hölls såväl av kronans förläningar som av adelns arvegods, torde det vara rättast att till det egentliga frälsets rustningar lägga såväl »hofsinderes» rustning av för-läningar som fogdarnas rustning, ty mellan dessa och fräl-sets har skillnaden i sak varit rätt liten. »Hofsinderes» öv-riga rustning och skyttarnas rustning torde däremot vara att räkna till besoldningsryttare. Man får då i Sverige och

[1] Av dessa återfinnas dock några både bland fogdarna och bland dem, som hålla besoldningsryttare.

Finland en rustning av sammanlagt omkring 1,000 man ti hälst och 100 till fot, en ingalunda obetydlig styrka.

Såväl beträffande antalet rustande som rustningar stå av de svenska landskapen Västergötland främst med mer än dubbelt så många rustande och nära dubbelt så många rustningar som något av de andra. Uppland, som sedermera blir adelns förnämsta hemort, står visserligen beträffande rustande i andra men beträffande rustningar först i femte rummet. För rustningarnas antal är det tydligen förläningarna, som varit utslagsgivande.

Den största rusttjänsten presterades av Erik Fleming i Finland, som höll ej mindre än 66 rustningar — varav 6: av förläningar — och dessutom ett skepp. Nära honom ko Johan Turesson med 47 karlar till häst och 24 till fots. Lars Siggesson uppsatte 38 man till häst, Severin Kil 4 till häst och 5 till fots och Birger Nilsson 35 till häst. Endast tre fall nämnas — två i Östergötland och ett i Småland —, där två adelsmän gemensamt höllo en rustning.

Någon ytterligare förteckning över rusttjänsten i hela riket finnes ej från Gustaf Vasas tid. Från förhandlingarna om ordnandet av rusttjänsten 1553 finnas visserligen några anteckningar från götalandskapen, men de äro ytterst ofullständiga. På sin höjd för Östergötland kan man tala om en verklig längd. Här upptagas 17 rustande, vilka tillsammans uppsatte 83 rustningar och 103 knektar, vilket utgjorde en förbättring från föregående mönstring av resp. 7 och 12. I jämförelse med siffrorna 1537 betydde det en ökning av endast 5 rustningar men ej mindre än 84 knektar. 45 rustningar och 84 knektar uppsattes för förläningar, resp. 38 och 19 för arvegodsen.[1]

Från ryska kriget finnes en förteckning över den finska adelns rustning ävensom för de i Finland närvarande av den svenska rusttjänsten. Den förra uppgives till ung. 100 man till häst och 170 till fots, den senare till resp. ung. 90 och 150.[2]

Beträffande kontrollen över fullgörandet av rusttjänsten höllos vapensyner nästan årligen, vanligtvis av särskilt ut-

[1] *HH* III, s. 15 f. För en adelsman äro förläning och arvegods sammanförda, fördelningen dem emellan är gjord i analogi med de övrigas rustning.
[2] *HH* III, s. 20 f.

·dda mönsterherrar i de olika landsorterna, stundom av
onungen själv och då ofta med hela den svenska adeln på
t ställe strax före uppbrottet till något krigsföretag. Kas-
ring av hästar och persedlar förekom, men hur pass strängt
ıan därvid gick tillväga, är omöjligt att avgöra. På grund
v de obestämda och växlande stadgandena rörande rust-
änsten torde något straff för bristande rustning av arve-
ods icke ha utkrävts. Principen, att oförmåga att rusta
kulle medföra förlust av frälset, vidhölls dock. Det före-
om likväl, att konungen mot en årlig avgift och lämpligt
vpassad erkänsla till honom själv helt befriade från rust-
jänsten.[1]

Order att hålla sin rusttjänst färdig fick adeln nästan
art enda år, men någon längre tids tjänst torde endast ha
tkrävts av den under grevefejden, då en stor del av det
venska frälset deltog i tåget mot Skåne och en del av det
nska fick order att komma till Stockholm, under Dacke-
ejden och slutligen under kriget mot Ryssland. Under
etta sista uppbådades ej hela det svenska frälset på en
gang, utan en del kom det ena året och stannade över vin-
ern för att på våren avlösas av andra.[2]

Någon enhetlig organisation av adelns ryttare och knek-
ar, någon »adelsfana», har under Gustaf Vasa tydligen ej
unnits, utan de hava tjänstgjort tillsammans med konun-
gens eget folk. De adelsmän, som uppsatte något större
ıntal folk och själva deltogo i fälttåget, torde dock i all-
nänhet ha bibehållit kommandot över de sina.

Det torde finnas en viss sannolikhet för, att Erik åt-
minstone delvis varit den drivande kraften vid utfärdandet
av den sista förordningen om rusttjänsten under Gustaf
Vasas tid. Hans första omsorg efter tronbestigningen blev
som bekant att stärka konungens ställning mot hertigarna,
varvid han även sökte få bestämda stadganden om deras
rusttjänst.[3] Men så fort denna fråga blivit ordnad, delvis
med högadelns bistånd, började Erik underhandlingar med

[1] Olof Ifvarsson 1539 om befrielse från rusttjänst. Avskrift i Sand-
bergska saml., ZZ 1076. *KA*.

[2] *GVR* XXVI, passim.

[3] Då frågan om hertigarnas rusttjänst är ett rätt vidlyftigt kapitel och
ej är av alldeles samma natur som adelns — någon rustning i bestämd pro-
portion till inkomsten synes t. ex. åtminstone icke i början ha varit ifråga-
satt — kommer den ej här att upptagas till behandling.

adeln för att komma till en mera definitiv uppgörelse rörande rusttjänsten än de förutvarande provisoriska. I sammanhang med en vapensyn hölls på hösten 1561 i Jönköping en herredag, där saken togs upp från konungens sida. De av honom ursprungligen framlagda förslagen känner man ej, men rådet gjorde upprepade invändningar mot den föreslagna höga värderingen — gällande priser — av arvegodsräntan, varigenom rustningen bleve allt för betungande. Värderingen av förläningsräntan hänsköts däremot till konungen. I den »konstitution» angående vapentjänsten, som den 23 oktober antogs, förefaller emellertid ingen skillnad hava gjorts mellan förlänings- och arvegodsräntan varken beträffande de persedlar, som skulle medtagas vid berättningen, eller dessas värdering. Originalakten finnes visserligen ej i behåll, men samtliga kopior överensstämma i allt huvudsak. De viktigaste punkterna voro följande. En välrustad karl och häst skulle hållas för var 300 marks ränta av arvegods och 200 av förläning, dock så, att de, som hade mindre arvegodsränta, det oaktat skulle vara skyldiga att hålla fullständig rustning. De, som voro vid konungens hov eller i hans tjänst, skulle dock få rusttjänstkvoten nedsatt till resp. 400 och 300 mark av arvegods och förläningar. För lagmans- och häradshövdingeräntor skulle icke, såsom förut varit fallet, någon rustning presteras, de skulle, såsom ju skäligt var, anses som ersättning för förvaltningen av domarämbetet. Vid krigstillfälle och även annars skulle adeln alltid vara redo att infinna sig på tid och ort, som konungen bestämde. Komme kriget till att föras utomlands, skulle adeln vara skyldig att med det bestämda antalet rustningar tjäna för sitt frälse i tre månader. Behövdes dess tjänst längre, skulle konungen giva dess ryttare samma underhåll och avlöning som sina egna skyttar. Tillsades adeln att följa konungen på någon utrikesresa, skulle den erhålla underhåll men intet annat.[1]

Då överenskommelsen var avslutad endast med den svenska adeln, fick ståthållaren i Finland, Gustaf Fincke, order att träffa en liknande överenskommelse med den finska ävensom att inskicka förteckning på samtliga förläningar i Finland och att hålla vapensyn därstädes. Bestämmel-

[1] *SRA* II, s. 43 följ.

:rna angående lindring i rusttjänsten förtydligades nu därän, att de blott skulle gälla dem, som voro i daglig tjänst os konungen, och för vilka särskilt brev därom utfärdades. ngående rustningens beskaffenhet bestämdes, att den skulle estå av ett drabbtyg med glaven och rör ävensom läderbars» för hästen. En värdering på alla landgilles- och vradspersedlar, som dock uttryckligen angavs gälla blott ör ett år, medsändes. Den upptar tydligtvis gällande prier, möjligen något modererade. Någon annan skillnad mellan arv och förläningar än den olika rusttjänstkvoten omalas icke.

Ett förslag till instruktion för mönsterherrarna vid 562 års vapensyner upptar i huvudsak samma bestämmeler rörande vapentjänsten, men på ett par ställen äro de .els förtydligade, dels modifierade. På adelsmännens egen ustning ställdes nu större fordringar än föregående år, de kulle vara klädda i köritz och deras hästar i stålbars, under det att de övriga fortfarande fingo hava drabbtyg och läderbars. Bruket, att flera frälsemän förenade sig om n karl, förbjöds uttryckligen, och ej heller skulle någon få ıålla fotfolk i st. f. ryttare. Beträffande de inkomster, som skulle tagas med vid beräkningen, användes precis samma ord, att »mann schall förslå all ränte», beträffande såväl arvegods som förläningar, vadan alltså full likhet måste anses vara avsedd i denna punkt, så mycket mer som det uttryckligen heter, att även av arvegodsen uppgift skulle lämnas på räntan i alla persedlar. På papperet helt ny var en punkt, att varje adelsman skulle få undantaga sin sätesgård, på vilken han bodde, och efter vilken han benämndes, från beräkningen vid rustningen. Dock skulle detta ej få tolkas så, att någon bleve helt befriad från att göra tjänst.[1] Om värderingen heter det däremot, att den förut nämnda skulle gälla för alla förläningar, men om värderingen för arvegodsen skulle med det första besked lämnas från kammaren.[2]

[1] I denna instruktion torde även finnas de första bestämmelserna för övning med rusttjänsten i trupp. Det heter nämligen, att adeln — liksom skyttarna — allt emellanåt skulle komma tillhopa, så att hästarna lärde sig att ej skygga för elden från handvapnen, och att ryttarna skulle idka målskjutning.

[2] *SRA* II, s. 46. f.

Av allt detta torde man knappast kunna draga nå annan slutsats, än att konungen ursprungligen haft för sikt att i allt utom beträffande rusttjänstkvoten likstä arvegods och förläningar. Med hänsyn till förändringar i beräkningssättet och värderingen torde detta på grund myntvärdets fall ha inneburit en betydlig höjning. 1 värderades en läst spannmål till 16 mark, 1561 till 1 Under det att sålunda det förra året fordrades en rustni för något över fyra läster, fordrades det senare en för fullt två — av förläning — eller ej fullt tre — av ar gods. För smörräntan, den näst spannmålsräntan viktigas är skillnaden för förläningar ansenlig nog, under det för arvegods siffran blir nästan densamma: 1526 en ru ning för något över 130 Lᵯ, 1561 en för något under resp. något över 130. Men då 1526 åtminstone för arveg sen sannolikt blott ungefär ²/₃ av de verkliga inkomster medräknades, ville Erik räkna samtliga inkomster bå för arvegods och förläningar och trygga sig mot a försök till försnillning genom infordrande av noggran längder.[1]

Om föregående framställning är riktig, är det såled så långt ifrån, att Erik XIV i början av sin regering vis någon svaghet mot adeln beträffande rusttjänsten, att h tvärtom fordrat betydligt mer — i vissa fall rent av d dubbla — än vad fadern gjorde strax efter sitt tronti träde. I och för sig ligger ju däri intet anmärkningsvä Erik XIV, i besittning av den under faderns långa regeri oerhört stärkta konungamakten och omgiven av hela d nimbus, som tillkom arvkonungen, och som nyss förut kraftigt beskurit hertigarnas självständighet, borde ju kun uppträda med en helt annan kraft mot adeln än den un Gustav Vasa, som hade att hävda den nyskapade konung maktens anspråk mot både andligt och världsligt frä med medeltidens förhållanden i friskt minne, för att ic tala om självrådiga bönder. Och att Erik ej saknade vil att hävda konungamaktens höghet, därpå har han givit ti räckliga bevis. Att han skulle ha känt sig bunden a någon tacksamhet mot högadeln för den hjälp denna sa

[1] Beräkningarna äro gjorda med ledning av Forssells uppgifter.

iikt lämnat honom mot hertigarna, det finnes heller ingen ledning att antaga.[1]

Att adeln ej kunde vara belåten med 1561 års överskommelse utan skulle försöka få den ändrad till sin förn är tydligt. Under år 1562 fördes också först i Stocklm och sedermera i Uppsala livliga underhandlingar rom. Läget hade nu ändrats så, att konungen mera än ut behövde adelns stöd. I juni 1562 hade Johan avrest l Polen för att trots Eriks förbud gifta sig med systern l den polske konungen, med vilken Erik befann sig i pen fiendskap. Under dessa förhållanden såg sig Erik er överläggningar, som förefalla ha varit ganska stormiga, ranlåten att i en del punkter giva efter. Den 3. augusti togs så den rusttjänstordning, som i huvudsak blev gälnde under hela Eriks regering, varpå den åtminstone på ıa ställen bekräftades av adeln i landsorten.

»Ordningen» eller »recessen» inleddes med en förnyad ɔhetsed till konungen. Rusttjänstkvoten bestämdes till 0 marks ränta av arvegods och 200 av förläningar. Vid räkningen av inkomsten skulle dock sätesgården med närast liggande landbogård få undantagas. En friherre fick tt att undantaga två sätesgårdar och en greve tre. Dock adgades uttryckligen, att även de adelsmän, som blott ıde en sätesgård, skulle hålla vederbörlig rustning, och rbjöds, att två eller flera slöto sig tillsamman om att ılla en karl. Den, som icke kunde upprätthålla sitt frälse, :ulle läggas under skatten.

Vid beräkningen skulle av arvegodsen blott medtagas ıvudräntan i penningar, smör, järn och spannmål, fodring :h gästning, dock var införd en reservation för eventuella ya skatter, som kunde komma att inräknas i den årliga ränn. För länen skulle däremot samtliga inkomster medtagas.

[1] Beträffande Eriks ställning till rusttjänsten ha omdömena varit mycket xlande. Adlersparre anser honom ha varit mycket eftergiven, likaså aab. Forssell och Hildebrand, Svenska statsförf. hist. utveckl., anse remot, att han med kraft hävdat kronans rätt, även om den förre talar om tergifter mot adeln. Alla tala emellertid egentligen blott om 1562 års aoga, under det att överenskommelsen av 1561 föga beaktats. Dess prakska betydelse blev ju också ytterst ringa men som ett tecken på vad Erik yftade, torde den hava ett ganska stort intresse. Att jag icke, såsom Raab ort, jämfört Erik XIV:s bestämmelser med 1559 års förslag, beror på, att t senare ju aldrig godkändes mer än möjligen i vissa landsdelar, självt ıger sig vara ett provisorium och är ganska ofullkomligt känt.

Beträffande värderingen av de olika persedlarna sk... för arvegodsen för huvudpersedlarna följas en taxa, som u... ung. 1/3 understeg gällande priser. Endast de jämförelsevis obetydliga fodring och gästning skulle beräknas till deras verkliga värde. Av stor betydelse var även, att värderingen skulle bliva orubbad under Eriks hela regering. För länen däremot skulle persedlarnas pris årligen beräknas efter ... i närmaste större stad gällande. 1562 års priser fastställdes i överensstämmelse med den förut utfärdade taxan.

Varje adelsman skulle inom sex veckor inlämna en längd på alla sina arvegods och deras ränta ävensom årligen lämna mönsterherrarna uppgift på ökning eller minskning genom arv, köp etc. För länen skulle årligen fullständiga längder inlämnas. Felaktiga eller falska uppgifter straffades med 40 marks böter, varjämte den icke uppgivna räntan var förbruten.

Mönstring skulle årligen hållas på de i landslagen bestämda orterna. Dock hade konungen rätt att bestämma andra platser ävensom att låta hålla mönstring oftare. Adeln skulle här mangrant infinna sig med hela sin rusttjänst, var och en med ett köritz och resten drabbtyg. Dock behövde den, som ej hade mer än tre gårdar, blott hålla ett drabbtyg.

I händelse av krig skulle hela rusttjänsten stå till konungens förfogande att användas så väl inom som utom landet.[1] Dock hade konungen lovat att, sedan adeln i tre månader så väl för förläning som arvegods gjort tjänst utomlands, giva dess folk samma sold som de svenska skyttarna. Men de hade skyldighet att stanna kvar, så länge konungen eller befälhavaren fordrade, vid straff som fältflyktiga. Om någon med ed kunde styrka, att han ej kunde underhålla sig tre månader utomlands utan att vara nödsakad att pantsätta sina arvegods, ville dock konungen redan förut giva honom avlöning. Inom landet skulle adeln däremot göra tjänst på egen bekostnad. Med »inom landet» skulle mena...

[1] Angående den allmänna krigstjänstskyldigheten gör adeln här ett ganska märkligt uttalande. Det heter, att i händelse av krig »skole vi ... alle Sveriges rikes adel, så väl såsom alle andre Sveriges rikes inbyggiare ther till plicktige äre, vara vederrede inom och uthan landz, oss och the ... välvilligen för fienderne och elliest lathe bruke och befinnes». Landslagen kände ju åtminstone för folket i allmänhet blott skyldighet att försvara riket.

väl Sveriges dåvarande område som allt, som hädanefter unde komma under Sveriges krona.

Råkade Sveriges gamla område i fara, skulle hela adeln ıga liv och gods till dess försvar eller för att återtaga det.

Slutligen försäkrade adeln både för sig och efterkomande om en obrottslig efterlevnad av hela denna stadga. en, som bröte mot någon av dess bestämmelser, vid vilken tet särskilt straff var stadgat, skulle hava förverkat sitt älse.[1]

De eftergifter, som konungen gjorde i denna nya stadga jämförelse med föregående års bestämmelser, voro således gentligen, att av arvegodsens ränta icke allt medtogs vid eräkningen av rusttjänstskyldigheten, och att värderingen kedde efter en billigare taxa. Hur pass mycket den förra edsättningen betytt, är svårt att säga, det har nog växlat så obetydligt. Den senare innebar 1562 en minskning ed ungefär 1/3 men steg på grund av penningvärdets fall obetydligt under Eriks regering. Det är ingalunda omöjgt, att rusttjänsten för en viss ränta 1566 eller 1567 kan a varit dubbelt så stor eller till och med ännu mer, när en utgick av förläning, än när den utgick av arvegods. ågon nämnvärd lättnad mot bestämmelserna av år 1526 orde de av 1562 ej ha inneburit.

Bestämmelsen om sätesgårdarnas frihet från rustning, om redan fanns intagen i förslaget till instruktion för mönsterherrarna av 1562, var här till förmån för högadeln ärmare preciserad. Det är dock högeligen ovisst, om detta ned undantag av graderingen innebar någon egentlig nyhet. Adeln förklarade åtminstone i en inlaga till konungen under örhandlingarna, att sätesgårdarna under kung Gustav varit ria från rustning, och när Erik senare omnämner de lindingar han beviljat adeln, talar han ej om säterifriheten.[2] Löftet att betala sold vid längre tjänst utomlands än tre månader var visserligen nytt, men frälset torde knappast någonsin förut ha fullgjort sådan tjänst någon längre tid.

Men för övrigt fick adeln ej sina krav tillgodosedda. Den hade begärt att få utgöra tredjedelen av sin rustning i skyttar, vilket ju var billigare, och anförde som skäl, att lät-

[1] *SRA* II, s. 71 f.
[2] *SRA* II, s. 69; Forssell, s. 87.

tare kavalleri behövdes för furagering och dylikt. Vid hade den angående tjänst utomlands begärt, att dit sk räknas all tjänst utanför Sveriges och Finlands gamla gr ser.[1] Då vittutseende förvecklingar hotade i Estland, v ju detta av stor praktisk betydelse.

Utom att konungen avslog dessa fordringar, uteslöt h också ur stadgan de löften han förut givit om lindrin rusttjänsten för dem, som läto sig brukas vid konung hov eller i hans tjänst.

Att adeln ingalunda ansåg sig vara den segrande p ten framgår till fullo av de starka klagomål, som sederm höjdes över rusttjänstordningen. Bland klagomålen m Jöran Persson anfördes även, att han uppmanat Erik t våldsamt ingripande mot adeln. Det torde därför va sannolikt, att Erik drivit saken så långt, som under d varande förhållanden kunde anses rådligt.

Några egentliga förändringar i rusttjänstordningen t ej skett under Eriks regering. 1567 förnyade konung visserligen sitt 1561 givna löfte, att de, som användes v hovet, skulle få lindrigare rusttjänst, men då detta sk bero på särskilda kungl. resolutioner, kan det knappast sä ha inneburit någon ändring i gällande bestämmelser.[2]

En nedsättning av rusttjänstkvoten hade Erik red förut beviljat för åtskilliga av adeln, i de flesta fall t ligen på grund av att de läto bruka sig i kronans tjän I rusttjänstrullan av 1566 står för flertalet av de m kända adelsmännen antecknat, att de av förläningarna dast skulle hålla en häst för 300 mark, ja, för Svante St och Gabriel Kristersson var siffran t. o. m. en för 400. J Gera hade sin rusttjänstkvot nedsatt till 300 mark för f läningen och 400 för arvegodsen. Jöns Nilsson, som sk hållit 8 hästar, var fullständigt fri från rusttjänsten. länge han brukades vid hovet; även befrielse och nedsät ningar utan antecknad motivering förekommo, ehuru san likt även här hovtjänst varit orsaken. Såväl Sten Eriks

[1] *SRA* II, s. 68 f.

[2] Avskriftssamlingen 42. R. A. I ett kungl. brev till adeln [12] 7 15 vari skarpt klagas över dess försummelser beträffande rusttjänsten. i det, att adelsmännen borde väl vara i stånd att fullgöra den, då de p marks ränta blott skulle hålla en rustning. *RR* R. A. Möjligen har Er sålunda mot slutet av sin regering medgivit en lägre rusttjänst änför

·m Nils Gyllenstierna, vilka dock åtminstone nominellt ·klädde ämbeten vid hovet, fingo däremot hålla rusttjänst ıligt de allmänna bestämmelserna.[1]

Icke heller bestämmelserna om, att inga skulle få sluta g tillsammans om en rustning eller få hålla fotknektar, llämpades alltid. I mönsterlängderna finnas fall, där två älsemän stå uppförda för att hålla en rustning tillsamman, ·h 1565 gav konungen Gustaf Fincke uttrycklig order, att ıgra fattiga frälsemän i Finland skulle rusta sig med har·sk och värjor för att i Sverige tjäna konungen till fots ım landsknektar.[2] Året därpå förklarade han rent av, att ə frälsemän i Finland, som icke förmådde göra tjänst till äst, skulle utrusta så många karlar till fots, som svarade .ot deras gods.[3] De, som tjänstgjorde ombord på flottan nder kriget, fingo också befrielse från rusttjänsten.[4]

Någon fullständig konsekvens finnes dock icke i konungens handlingssätt. 1562 fick Gustaf Fincke order att ıgripa såväl mot dem, som ej voro verkliga frälsemän utan ndast gift sig med en adlig kvinna, som mot dem, vilka ke förmådde hålla tillbörlig rustning, och lägga båda ka·gorierna under skatten.[5] Men kort efteråt lovade konungen tt bevilja frälse åt bondsöner, som ville rusta, och beträfınde de fattiga adelsmännen beviljade han först anstånd, ch sedan lät han dem ju slippa med tjänst till fots.[6]

Dem, för vilka ingen nedsättning beviljats, sökte konungen emellertid på allt sätt förmå att verkligen prestera en skyldiga rusttjänsten, vilken på grund av kampen mot å en gång Polen och Danmark var av ganska stor betyelse. I slutet av år 1563 utfärdade han en instruktion för tåthållarna beträffande kontrollen över adelns rusttjänst. De skulle från konungens läger skaffa sig mönsterregister, v vilka de kunde se, hur många adelsmän, som där inunnit sig, och vad rustning de presterat, vilket sedan skulle ämföras med längderna över deras ränta. Om någon ville

[1] Register på adelns rusttjänst 1566. Rusttjänstlängder före 1611 R. A. Forsgren, s. 54 f. Vid nedsättningen av rusttjänsten torde ofta konungens ersonliga ställning till vederbörande betytt mer än objektiva skäl.
[2] Arwidsson, Handlingar till upplysning af Finlands häfder, X, s. 110.
[3] Ibid., s. 145.
[4] *HH* XIII, s. 187.
[5] Ibid., s. 25 f.
[6] Arwidsson X, s. 31 f.; 110, 145. Forssell, s. 126 f.

uppsätta blott karlar med skyttetyg, finge han lämna många fler i proportion till den mindre kostnaden. A adelsmän, som uteblivit, skulle ståthållaren genast tillta inför domstol och straffa dem, om de ej kunde för sin pe son visa laga förfall, vilket dock ej befriade dem från s sända sina tjänare.[1]

Strax efteråt fingo såväl Jöran Persson som Abel Pa vilken senare var prokurator över Småland, order att stä alla de på en bifogad förteckning upptagna adelsmänn inför rätta för bristande rusttjänst.[2]

Denna rättegång synes dock ej hava blivit av, åtmi stone finnes den ej omnämnd i konungens nämnds domb och när Erik i början av följande år ånyo uppbådade ade framhöll han det överseende han föregående år visat m bristerna i rusttjänsten, men hotade också att nu låta stra de felande enligt Sveriges lag.[3]

På våren år 1565 ställdes också en hel rad adelsm med de tre grevarna i spetsen under åtal inför konung nämnd för sina försummelser beträffande rusttjänsten und de föregående åren. Grevarna och flera andra hade viss ligen redan på förhand med eller utan villkor blivit b nådade, men ett tjugotal frälsemän dömdes på grund bristande rusttjänst att mista sitt frälse.[4] Sannolikt ha v de flesta av dessa, åtminstone de mera framstående, bli benådade, men principen, att bristande rusttjänst medför frälsets förlust, var dock med kraft hävdad.

Såväl om storleken av den rusttjänst adeln borde u göra som om den verkligen presterade rusttjänsten finn för flera år tämligen fullständiga och utförliga anteckning För första gången är det nu möjligt att skilja mellan tjä sten av förläningar och tjänsten av arvegods i Sverige, vilk är av stor vikt för jämförelsen med senare tider.[5] H adelns rusttjänst i Sverige och Finland upptages för år

[1] Instruktion. 1563 1/11. *RR* R. A.

[2] Kon. till Jöran Persson 22/11, till Abel Palm 19/12 1563. *RR* R. A

[3] Kon. till adeln 1564 18/5. *RR* R. A.

[4] *HH* XIII, s. 189 f. Även några, som icke själva voro frälse, m blott fått frälse giftermål, dömdes åter under skatten.

[5] Blott rusttjänsten av arvegods är egentligen att jämföra med sen tiders rusttjänst, ty förläningarna hade ju då fått nästan samma karak som arvegodsen, under det att kronans rätt till dem vid denna tid änn fullt levande och de ofta växla innehavare. Den tjänst, som gjordes för de är snarast att jämföra med indelningen i senare tid.

562—1563 till ej fullt 1 200 hästar, varav något över 400 skulle hållas för förläningar, resten för arvegods. En förteckning för 1566 visar någon ökning i hela antalet, som nu uppgår till omkring 1 250. Proportionen är emellertid rätt olika, i det att förläningshästarna nu upptagas till något över 750, de egentliga frälsehästarna blott till ung. 475. Minskningen för dessa torde förnämligast bero på, att 1562 —63 i Finland äro upptagna alla, som borde rusta, under det att siffrorna för 1566 endast synas upptaga dem, som verkligen voro i stånd därtill. Ej mindre än 104 frälsemän stå i den förra längden uppförda för vardera en häst, fast de blott ägde sin sätesgård, och ytterligare ett femtiotal hade varit frånvarande på mönstringarna både 1562 och 1563. Större delen av dessa torde ävenledes ha varit ur stånd att prestera lagstadgad rusttjänst. Återstoden av skillnaden torde bero på det 100-tal adelsmän i Sverige, som likaledes voro frånvarande både 1562 och 1563, och av vilka de flesta ej torde vara medräknade 1566.

Förläningshästarnas ökning beror till stor del på myntvärdets fall från 1562 till 1566. Då penningvärdet av förläningarnas avkastning, vilket ju fastställdes årligen, steg, medförde detta en ökning av rusttjänsten. Förläningarnas antal torde också ha ökats, om än ganska obetydligt.[1]

Bristerna i fullgörandet av rusttjänsten voro emellertid högst ansenliga. För det egentliga Sverige utgjorde bristen 1562 minst omkring 300 hästar, 1563 hade den visserligen minskats till omkring 150 men steg året därpå åter till ungefär 200. Det var minst 25 %, 12 % och 17 % av hela antalet. År 1566 synas på mönstringen ha saknats omkring 400 hästar, 40 à 50 %. För Finland äro siffrorna för de första åren ännu sämre.[2] Av den till ej fullt 100 hästar upp-

[1] Forssell, s. 59. Av förläningsregistren i Kammararkivet synes framgå, att ett prisfall ägt rum mellan 1562 och 1564, under det att en avsevärd prisstegring kan iakttagas från 1564 till 1566. Ett utredande av anledningarna härtill torde vara förenat med stora svårigheter och ligga utanför ämnet. Något spår i rusttjänstlängderna tyckes ju prisfallet ej ha satt. För övrigt är det ingalunda klart, hur man gick tillväga vid beräkningen av den rusttjänst, som skulle hållas av förläningarna, och vilkens storlek ju borde växla med det för varje år olika värdet å räntepersedlarna.

[2] Mönstr. ⁶/₈ 1562 uppvisar helt andra siffror än de senare. Vid denna finnas närvarande 71 man till häst — 17 för förläningar och 54 för arvegods — och 97 till fots — 2 för förläningar, 95 för arvegods. 79 rustande — av 225 — hade ej sänt någon karl. Man ser, vilken utsträckning fotfolksrusttjänsten tagit i Finland.

gående styrkan saknades vart år ungefär 1/3, vartill komma 107, som båda åren uteblivit, och 104 frälsemän med vardera blott en gård, som väl stå antecknade för en häst var, men som efter all sannolikhet aldrig uppställt dem. 1566 borde i Finland hållas 194 hästar av förläning, 86 av arvegods, men uppgifter saknas om bristande rustning.[1]

Den verkligen disponibla delen av adelns rusttjänst i både Sverige och Finland — hertigarnas således lämnad helt å sido — torde 1562 ha uppgått till något över 500 ryttare, 1563 till knappt 700, 1564 till omkring 650, 1566 är det nästan omöjligt att säga någon bestämd siffra, på grund av den starka ökningen i förläningshästarna torde man dock kunna anslå styrkan till omkring 800.[2]

Av de olika landsdelarna uppställde det stora uppländska distriktet, som omfattade Uppland, Södermanland, Västmanland och Närke, det största antalet såväl förlänings- som frälsehästar, 1562 nära 200 av vartdera slaget. 1566 hade antalet förläningshästar ökats med 100, frälsehästarna däremot minskats med nära 30. Östergötland hade 1562 att uppställa något över 60, 1566 något över 40 frälsehästar och förläningshästarnas antal hade minskats från 47 till 20. I Småland steg däremot antalet förläningshästar från 83 till 172, under det att frälsehästarnas antal minskade från 92 till 65. I Västergötland med Värmland och Dal skulle antalet förläningshästar 1562 utgöra 60, 1566 88, antalet frälsehästar resp. 131 och 109.[3] I Finland slutligen hade antalet förläningshästar ökats starkast, tydligen genom utdelande av nya förläningar efter indragningen av Johans hertigdöme, från 34 till 194, siffrorna för arvegodshästarna äro på grund av förut omnämnda orsaker knappt jämförbara

[1] Uppgifterna om rusttjänstens storlek, bristande rusttjänst etc. under Erik XIV:s tid äro hämtade ur följande källor: Rusttjänstlängder för 1562 och 1563 (*HH* III), Register vid mönstringen i Finland 6/8 1562 (Handl. till belysande av Finlands kamerala förhållanden på 1500-talet, häft. 2) och Register på bristande rusttjänst 1562—64 samt rusttjänstlängder 1563 och 1566 (Rusttjänstlängder före 1611. R. A.; en del av den sista även tryckt i Handl. till belysn. av Finl. kamer. förh.).

[2] Det är siffrorna vid mönstringarna, som ligga till grund för ovan anförda beräkningar, naturligtvis är det tänkbart, att en del infunnit sig efteråt och deltagit i fälttåget.

[3] I 1562 års siffror äro inräknade de, som uteblivit från både 1562 och 1563 års mönstringar. Om dessa frånräknas, blir antalet frälsehästar vid båda tillfällena nästan detsamma i Östergötland och Småland, Västergötland uppvisar någon ökning, Uppland en rätt betydande minskning.

Hela antalet rusttjänstskyldiga utgjorde 1562 inklusive de 104 fattiga knaparna i Finland omkring 470. Finland hade över 200 rusttjänstskyldiga — de av arvegodsen presterade rustningarnas antal var detta år högst 42 —, Västergötland 75, Småland 71, Uppland etc. 69, Östergötland 37.[1] Man märker tydligt, hur adeln i gränslandskapen är talrikare men fattigare.

En jämförelse landskapen emellan med avseende på bristerna i rusttjänsten blir lätt vilseledande, då en enda stor förläningstagares försumlighet helt förrycker proportionerna. Av de rustande voro emellertid både i Västergötland och Småland ungefär halva antalet frånvarande från mönstringarna både 1562 och 1563. I Östergötland var det ungefär 1/3, i Uppland föga mer än 1/10. 1566 synes däremot rustningen ha presterats bäst i Västergötland, endast ett fåtal voro här detta år frånvarande.

Av de enskilda, mera bemärkta adelsmännen voro de flesta ganska försumliga i sin rusttjänst. Svante Sture resterade alla åren 1562—1564 med 40 à 50 hästar och 1566 med omkring 70, nära 1/2 av vad han borde hålla, och detta oaktat han fått sin rusttjänstkvot för förläningarna nedsatt till 400 mark.[2] Detta hindrade honom ej att uppbära besoldning för 47 ryttare.[3] Per Brahe resterade 1562 med 23 hästar av 43, men sedermera blev det betydligt bättre, 1563 var bristen blott 8, 1564 4 och 1566 höll han t. o. m. 3 mer, än han var skyldig, oaktat han höll 12 besoldningsryttare. Gabriel Kristersson, som 1562—64 skulle ställa 24 hästar, resterade de olika åren med 8, 9 och 13 samt 1566, då antalet ökats till 40, med ej mindre än 27.

Exemplen skulle kunna mångfaldigas, men det anförda torde vara tillräckligt för att visa, att Erik hade skäl att ingripa. En och annan höll dock t. o. m. större rusttjänst, än han var skyldig. Bland dessa märkes Jöran Persson

[1] Siffrorna stämma ganska väl med ett adelsregister av 1561. Detta upptager följande antal frälsemän, varvid tydligen blott de över 15 år äro medräknade: Finland med Åland 74 — här äro tydligen de fattigare ej medräknade —, Västergötland 80, Småland 52, Uppland etc. 61, Östergötland 28, summa 295. Förteckningar över adeln. R. A.

[2] Se om grevarnas rusttjänst Forsgrén, Bidrag till svenska gref- och friherrskapens historia.

[3] Uppgifterna rörande besoldningsryttare äro hämtade ur: Christoffer Torstenssons fana. Avlöningsrulla mars 1566. Adelsf. Kr. A.

men även Gustaf Olofsson, som 1566 höll 68 hästar i st. f. 46, och Erik Gustafsson med 34 i st. f. 9.

Änkor och omyndiga voro enligt lagen fria från rusttjänst. Detta tycks Erik också i regel ha respekterat beträffande arvegodsen, om än ett par antydningar om rusttjänst även för dem finnas. Av förläningar fordrade han däremot vederbörlig tjänst under hot att eljest indraga dem.[1]

Beträffande beväpningen upprätthöll Erik i allmänhet kraftigt bestämmelserna i rusttjänstordningen. Han fordrade t. o. m. vid ett tillfälle, att de, som ville slippa ifrån att hålla köritz, i stället skulle hålla en karl till häst med drabbtyg, glaven och två pistoler och en till fots med pansarskjorta, gevär och en pistol.[2] Annars torde ofta ett drabbtyg fått passera i stället för köritz, och ej så få skyttetyg omtalas även, utan att denna lindring i utrustningen synes ha kompenserats av ett ökat antal. Vid en mönstring i början av 1563 voro de svenska rusttjänstryttarna utrustade på följande sätt: köritz 47, drabbtyg 329, skyttetyg 214, drängar 13, summa 603.[3]

Då Erik i sitt stora mandat till adeln den 24. april 1565 i färger, som erinra om dem, hans fader brukade använda, skildrade följderna av danskarnas seger och uppmanade adeln att med all kraft bistå honom mot dem, yrkade han även på en bättre beväpning av adelns rusttjänst. Ånyo inskärptes, att adelsmännen själva skulle ha köritz och deras tjänare drabbtyg. Dessutom borde samtliga föra rör vid sadeln jämte sin glaven.[4] Det är den nya pistoltaktiken, som återspeglar sig i denna bestämmelse.

En månad senare utfärdade konungen ett brev, som torde kunna betraktas som *adelsfanans* stiftelseurkund. Adelns ryttare hade dittills varit fördelade på flera olika fanor, som för övrigt bestodo av andra ryttare, nu befallde konungen, framför allt för att möjliggöra en strängare kontroll, att samtliga frälseryttarna lika som förläningsryttarna skulle bilda en fana.[1]

[1] *RR* 1563 $^{4}/_{7}$.

[2] Arwidsson X. s. 25 f.

[3] Mönsterrulla 1563 $^{27}/_{1}$. Rusttjänstlängder före 1611. R. A.

[4] *RR* R. A.

[1] *RR* R. A. Adlersparre s. 176. Dennes påstående, att svenska adeln tidigare bildat tre fanor och finska adeln en, förefaller ej vara riktigt: några källor anför han icke.

De långvariga krig, som Erik förde, togo adelns rusttjänst i anspråk kanske mer än någonsin tillförne. För att lätta bördan för den finska adeln, vilken redan 1562 fick sända större delen av sin rusttjänst över till Reval, lovade konungen att betala den sold, så fort den ryckte ur staden mot fienden.[1] 1564 nämner konungen, att han givit en del av adelns folk både månadspengar och borgläger.[2] Bestämmelsen om inskränkningen i skyldigheten att utan betalning tjäna utanför Sveriges gränser fick aldrig under Erik någon praktisk betydelse.

Det sätt, på vilket Erik utkrävde adelns rusttjänst, var en av orsakerna till dess missnöje med honom, som slutligen hade hans avsättning till följd. Det torde ej heller kunna nekas, att stadgandena om rusttjänsten till följd av det långvariga kriget blevo ytterst betungande, framför allt beträffande förläningarna. Då penningvärdet av deras avkastning steg, höjdes rustningen automatiskt, fast naturligtvis kostnaderna för den ökades i ungefär samma proportion. Det torde därför hava funnits skäl för adelns påstående, att de icke hade någon fördel av förläningarna på dessa villkor. Efter det stränga hävdandet av kronans rätt i fråga om rusttjänsten under Gustav Vasa och Erik XIV inträdde emellertid under Johan III en reaktion.

II.

Adelns minskade rusttjänst enligt privilegierna av 1569. Karl IX:s försök till nyordnande av rusttjänsten. Adelsfanan organiseras.

Det var framför allt genom adelns hjälp, som Johan III kommit på tronen, och den krävde också sin belöning. Redan vid årsskiftet 1568—1569 började förhandlingar om adelns nya privilegier, vilka sedan pågingo hela våren för att den 9 juli omedelbart före kröningen föras till slut. Resultatet blev den svenska adelns första stora privilegieurkund under nyare tid, ett talande vittnesbörd om dess ökade makt och betydelse.

Då adeln varit så ytterligt missnöjd med Eriks stad-

---

[1] Arwidsson X, s. 28 f.

[2] Kon. till Anders Nilsson 1564 7/11. *RR* R. A.

ganden om rusttjänsten, var det naturligt, att den nu skull åt sig utverka ansenliga lättnader. För det första sänkt rusttjänstkvoten till 400 mark för arvegodsen, varvid slo och sätesgårdar fingo undantagas. Någon inskränkning dessas antal omnämnes ej. Beträffande värderingen skul bestämmelserna från Eriks tid följas, och de enda persedla som omnämnas, äro spannmål, smör, järn och fodring. Tide för tjänstgöringsskyldigheten på egen bekostnad utomland begränsades till 14 dagar, efter vilken tid adelns folk skul erhålla samma månadssold, som konungens övriga svensk krigsfolk nu hade, 20 mark. För säkerhets skull intogs e förbud för detta att fordra förhöjning i solden.

Även beträffande adelns skyldighet att göra tjänst i rikes infördes en viss begränsning. Om adeln i de landska som gränsade till Danmark, uppbådades att hålla sin rus tjänst vid finska gränsen, skulle den endast under fyra m nader varje år vara skyldig att själv underhålla sitt fol under den övriga tiden skulle det få proviant av konungen Om någon sold talas det däremot icke. Samma bestämmels gällde för den finska adeln vid tjänstgöring på gränsen m Danmark.

I fredliga tider skulle adeln endast behöva hålla hälfte så stor rusttjänst, således en rustning för 800 mark. Doc skulle den alltid vara beredd att vid behov och på befal ning uppsätta den återstående hälften.

Slutligen föreskrevs, att om någon adelsman hade mindr än 400 marks uppbörd men dock ville hava sitt gods fräls måste han antingen i alla fall hålla en full rustning för de eller också sälja det åt sina närmaste fränder. Även i se nare fallet skulle han få behålla sitt adelskap, och fing han sedan mera gods, skulle han ha rätt att rusta därfö ävensom att igenlösa, vad han sålt.

Om rusttjänst av förläningar talas blott i förbigående i det att det stadgas, att riksråden och de, som daglige brukades i rikets tjänst, skulle få nödtorftigt underhåll uta skyldighet att göra rusttjänst. I konfirmations- och för läningsbreven för grevarna och friherrarna, av vilka Pe Brahes är daterat samma dag som adelsprivilegierna, finna dock bestämmelser om, att åtminstone för dessa förläninga rusttjänstkvoten skulle vara densamma som för arvegodsen

för inkomsten av event. järn- och blygruvor skulle hållas n rustning för 700 mark, vilken bestämmelse även gällde tminstone vissa av friherrarna. Efter vilka grunder beäkningen och värderingen av persedlarna skulle ske, är säkert.[1]

Vid en jämförelse med rusttjänstordningen av 1562 finer man, att de nya bestämmelserna om rusttjänsten dels oro betydligt förmånligare för adeln, dels i många punkter bestämdare. De viktigaste ändringarna till adelns fördel oro: nedsättning av rusttjänstkvoten, fastlåsandet av den åga värderingen även för Johans tid, minskning i tjänstöringstiden på egen bekostnad utomlands och införandet av iss begränsning även av tjänstgöringen på egen kost inom andet samt borttagandet av begränsningen av antalet rusttjänstfria sätesgårdar. Ett medgivande av stor principiell etydelse, fast det ju ej innebar någon direkt lindring i rusttjänsten, var bestämmelsen, att även den, som ej rustade, inge behålla sköld och hjälm. Obestämt var framför allt, nr rusttjänsten skulle utgöras av förläningar, vidare bekaffenheten av rustningarna, sättet för kontroll av ränorna och straffet för eventuella underslev. Angående rusttjänsten av förläningar förefaller dock, att döma av senare ttalanden, en överenskommelse ha träffats, varigenom rusttjänstkvoten fastställdes till densamma som för arvegods. m de persedlar, som skulle medräknas, och värderingen ärav, kan intet med bestämdhet sägas, men sannolikt voro estämmelserna strängare än för arvegodsen.

Så gott som alla de fordringar, adeln under underhandingarna om privilegierna framställt beträffande rusttjänsten, ade blivit beviljade. Det enda undantaget var, att fodingen, som den hade anhållit icke skulle räknas, upptogs land rusttjänstpersedlarna. Ett par medgivanden, som förekomma i ett tidigare förslag från konungens sida, hade ej eller intagits i de slutliga privilegierna. I detta förslag hade ämligen bestämmelserna om änkors och omyndiga barns rihet från rusttjänst för arvegods uttryckligen bekräftats ch myndighetsåldern för sönerna höjts från 15 till 20 år. Därjämte hade adeln alldeles befriats från rusttjänst utom-

[1] *SRA* II, s. 379 f. Forsgrén.

lands på egen bekostnad. Dessa medgivanden har väl k nungen tagit tillbaka, då adeln fick den betydliga nedsä ningen i rusttjänstkvoten, vilken i detta förslag lämna obestämd.[1]

1569 års adelsprivilegier förblevo ända till Gustav Ad tid i all huvudsak normen för den svenska adelns rusttjän Vissa modifikationer företogos dock redan under Joha I den s. k. förbättringen på adelns privilegier, som Joh 1590 utfärdade, och vilken egentligen var avsedd att stra rådsherrarna för deras uppförande i Reval 1589, upphäv bestämmelsen om befrielse från rusttjänst för rådsherrarn förläningar.[2] Den gamla rätten för änkor att vara fr från rusttjänst, vilken Gustav Vasa i allmänhet och Er alltid respekterat beträffande arvegodsen, fick ej länge om bad äga bestånd. Kriget mot Ryssland krävde uppbjudan av rikets alla krafter, och redan på sommaren 1572 ha konungen lyckats utverka rådets beslut, att såväl änkor so omyndiga skulle utgöra någon »lijdelig» hjälp, antingen pengar eller folk, varom förhandlingar sedan vidtogo i olika landsdelarna.[3] I början av 1573 förklarade rådet än en gång, att alla frälseänkor skulle göra rusttjänst efter bestämmelser, som skulle träffas, vilka dock icke borde gör allt för betungande.[4] Resultatet blev ett kungligt brev, a änkor och omyndiga också skulle hålla »någen rosstienst men att konungen ville giva deras ryttare besoldning, de brukades mot fienden. De kunde dock få lämna peng i stället.[5] 1574 förnyades påbudet, åtminstone beträffan Finland, och nu tillfogades, att de änkor, som icke rätta sig härefter, skulle mista sina förläningar och ha förbrut två års uppbörd av arvegodsen samt under lika lång t vara förfallna under skatten.[6] 1580 utgick ånyo order o att frälseänkorna i hela riket skulle hålla rusttjänst, me deras ryttare skulle på tåg avlönas av konungen. Någo straffpåföljd nämnes nu icke.[7] Samtliga dessa påbud tord

---

1 *SRA* II, s. 368 f.
2 *SRA* II, s. 956.
3 Kon. till Knut Posse m. fl. 1572 3/8, till adeln i Finland 6/8. *RR* R.
4 *SRA* II, s. 449 f.
5 Kon. till adeln 1573 31/8. *RR* R. A.: *SRA* II, s. 468 f.
6 Kon. till adeln i Finland 1574 10/10 *RR* R. A.
7 Kon. till adeln 1580 9/5 *RR* R. A.

rse rustning för arvegodsen; för förläningar skulle änkorna ista som andra.[1]

Den gamla plikten att själv draga i fält började adeln t alltmera åsidosätta, vartill väl även bidrog bristen på stämmelser härom i privilegierna. Konungen försökte nellertid att hålla på landslagens bestämmelser, om än land något modifierade, men att döma av de ständiga upppningarna ha hans påbud ej haft någon större verkan. edan på hösten 1569 utfärdades stränga order, att samtliga lelsmän mellan 15 och 60 år skulle infinna sig i fältlägret os konungen. Deras gods, som ej lydde, skulle enligt lagen ederkännas under kronan.[2] 1573 och 1577 gjordes den rändringen, att den undre åldersgränsen höjdes till 17 år, id andra tillfällen nämnes ingen åldersgräns. Vid resan ll Reval 1589 hette det, att alla adelsmän mellan 18 och 3 år med vederbörlig rusttjänst skulle följa konungen.[3] 590 slutligen har Johan från personlig inställelse befriat 1 ny kategori, som för landslagen är fullständigt okänd — e nygifta.[4]

Sättet för rusttjänstens utgörande var ingalunda alltid et föreskrivna utan växlade ganska mycket. För de fattiare beviljades ibland lindringar. 1570, då den finska adeln ck befallning att inlägga sin rusttjänst som garnison i 'iborg, fick den rätt att skicka sina karlar utan rustningar ıen med hästar och vapen.[5] 1572 bestod lindringen åter i, tt fotsoldater fingo lämnas i stället för ryttare.[6] Härav egagnade sig också ett stort antal adelsmän.[7] 1577 åter fingo lla, som hittills uppställt fotfolk, order att uppsätta ryt-

[1] Kon. till adeln 1571 $^{31}/_{7}$. Kungl. brev rör. adeln. Kon. till Erik ustafsson 1577 ^{31} 3. *RR* R. A.

[2] Kon. till ståthåll. i Sthlm 1569 $^{14}/_{11}$ och till adeln i Sverige s. d. roligen bör det ofta återkommande hotet om att vederkänna godsen, vilket år blott förekommer i brevet till ståthåll., fattas som lägga under skatten, ilket var det straff lagen jämte 40 marks böter stadgade. I brevet till deln hotas blott med privilegiernas förlust och straff efter Sveriges lag. tt återtaga event. *förläningar* stod naturligtvis konungen fritt, men har eningen verkligen varit att hota med att konfiskera *arvegodsen*, har detta äkerligen aldrig skett. Tiden utmärktes ju dock för en viss tendens att likställa krono och skatte.

[3] *SRA* II, s. 808 f.

[4] Kon. till adeln 1573 ^{31}/3, 1580 $^{7}/_{5}$, till Erik Gustafsson 1577 ^{31} 3, fullm. för mönsterherrar 1590 ^{14} 4. *RR* R. A.

[5] Kon. till adeln i Finland 1570 $^{6}/_{12}$. Ibid.

[6] Som föreg. 1572 $^{6}/_{8}$. Ibid.

[7] Mönsterrullor 1574 $^{17}/_{1}$, 1575 $^{14}/_{2}$. Adelsf. Kr. A.

tare.[1] Samtidigt begärde konungen emellertid, att halva rusttjänsten i Sverige skulle utbytas mot fotfolk, som skulle skickas över till Finland, vartill rådet också samtyckte.[2] Detta var dock rent tillfälligt, och i de bevarade mönsterrullorna finnes för den senare delen av Johans regering intet fotfolk upptaget.

För övrigt var det tydligen ytterligt svårt att få den svenska adeln att skicka sin rusttjänst över till Finland eller Livland, där den på grund av den långa fejden med Ryssland under långa tider behövdes. Konungen måste därför bevilja upprepade lindringar. Ofta synes ej hela den svenska rusttjänsten ha uppbådats utan blott adeln i vissa landskap eller en viss del av adeln i varje landskap.[3] Man får väl antaga, att meningen åtminstone varit, att tjänstgöringen skulle ske i tur och ordning. De förslag, som adeln snart framställde, att den skulle få lösa rusttjänsten med pengar, avböjde konungen till en början och yrkade på uppfyllande av dess lagenliga förpliktelser.[4] Snart har dock tydligen motståndet blivit för starkt, och från 1572 medgav konungen upprepade gånger, att adeln i Sverige fick lösa sin rusttjänst med penningar. I Finland tyckes det icke ha skett, och konungen betonade också, att han helst ville, att rusttjänsten skulle utgöras in natura.[5]

Den lösen, som adeln erlade för befrielsen från rusttjänsten, växlade. 1572 bestämde konungen den till 30 daler

[1] Kungl. brev 1577 $^{14}/_{6}$. *RR* R. A.

[2] Fullmakt 1577 $^{6}/_{7}$. Ibid. *SRA* II, s. 569. Ordalagen i konungens fullmakt tyda snarast på en bevillning av fotfolk utöver den ordinarie rusttjänsten, men i rådslaget talas uttryckligen om, att hälften av rusttjänsten skulle utgå i fotfolk, hälften på vanligt sätt.

[3] Se t. ex. kon. till adeln i Västergötland 1572 $^{8}/_{9}$. Kungl. brev för adeln; kon. till Erik Gustafsson och Knut Posse 1577 $^{29}/_{9}$, till Arvid Gustafsson 1579 $^{3}/_{5}$ m. fl. *RR* R. A.

[4] Kon. till adeln i Västergötland 1571 $^{19}/_{9}$. Ibid. Dock hade kon. strax förut medgivit, att adeln för de rustningar den ej kunde uppställa skulle få besolda motsvarande antal av kon. ryttare. 1571 $^{3}/_{7}$. Kungl. brev för. adeln. R. A.

[5] Kon. till Arvid Gustafsson 1579 $^{3}/_{5}$. *RR* R. A. Hildebrands påstående, att rusttjänsten redan nu förlorat sin militära betydelse, torde ej vara fullt riktigt. Under de ständiga krigen mot Ryssland har tydligen den finska rusttjänsten spelat en betydande roll, och särskilt tillhandahållandet av de dyrbara rustningarna och hästarna har länge varit av stor betydelse för kronan. Tillståndet att lösa rusttjänsten med penningar, vilket förefaller vara Hildebrands egentliga skäl, berodde säkerligen på omöjligheten för Johan att framtvinga uppfyllandet av adelns förpliktelser. Då var det naturligtvis bättre att få pengar än intet alls.

· var frälsehäst och 60 för var förläningshäst, 1574 sattes n till 100 mark, 1579 till 40 daler, vilket belopp dock · dem, som förut gjort rusttjänst i Finland eller Livland, dsattes till 28 — 7 daler i månaden under de fyra måder de voro skyldiga att tjänstgöra på egen bekostnad.[1] 80 fordrades 40 daler, utan att det var tal om någon dsättning, 1583 åter blott 20.[2] 1591 erbjöd sig adeln att tala 30 lod silver för var häst, vartill konungen också mtyckte.[3]

Kontrollen över adelns rusttjänst var numera synnergen dålig. Allmänna vapensyner utlystes visserligen av nungen åtminstone 1573, 1577 och 1580, men de båda rsta blevo säkert icke av, och även den sista synes ha lat samma öde.[4] Visserligen utfärdades ofta brev till de ika landskapen, att vapensyner där skulle hållas, men erkan därav har synbarligen varit ringa eller ingen med ndantag för Finland. 1590 utfärdades emellertid fullmakt ör några herrar att granska rusttjänsten på grund av det nyo upplågande kriget mot Ryssland, och nu kom verkigen en mönstring av adelsfanan till stånd.[5] Huruvida ågon verklig granskning, om full rusttjänst presterats, erkställts, framgår ej.

Någon skyldighet att inlämna längder över sina inomster, såsom fallet varit under Erik, hade adeln ej enligt rivilegierna. Johan insåg dock snart, att detta var alldeles nödvändigt. Redan 1572 fick Knut Posse order att annsaka om, hur många rustningar adeln i Västergötland skulle hålla, och att insända längder däröver. 1576 uttalade sig rådet för, att i kammaren förslag skulle uppgöras över, hur många hästar var och en skulle hålla av sina arvegods, ävensom hur stor frihet från rusttjänst rådsherrarna skulle

[1] Kon. till adeln i Västergötl. 1572 8/8, ståthåll. och adeln 1574 11/8, 12/8; till ståthåll. 1579 13/4, fullm. 1579 23/6. *RR* R. A. Av det sista uttrycket att döma förefaller det, som om i praktiken den nämnda tidsbegränsningen fått gälla för hela Sverige. En daler var nominellt 4 mark, men 1573 gingo ej mindre än 28 mark på dalern. Här torde dock nominella värdet ha avsetts.

[2] Kon. till ståthåll i Smål. 1580 8/8, till div. pers. 1583 9/7. *RR* R. A.

[3] Fullm. 1591 29/10. Ibid. 30 lod silver torde ha motsvarat 15 daler.

[4] Kon. till adeln 1573 31/3, 1577 19/4, 1580 9/5, 17/6, till ståthåll. 1580 8/8. *RR* passim. R. A.

[5] Mönsterregister på adelsfanan 1590 14/10. Rusttjänstlängder före 1611. R. A.

åtnjuta. De ansågo dessutom nödigt att inskärpa, att ru- tjänsten ej skulle få användas till annat än rikets förs… då annars hästar och rustningar kunde förskingras.[1] 1… skriver konungen, att han givit fogdarna order att u… teckna adelns gods med deras räntor, men att adelsmän… gjorde motstånd, tydligen för att kunna begå unders… Ståthållarna skulle därför nu av adeln infordra och … konungen insända dylika längder, enligt vilka rusttjäns… kunde utgå. De, som inlämnade felaktiga längder över … gods, skulle hava förbrutit detta och dessutom straffas m… böter. Adelns motstånd skulle man söka bryta genom a… hota med att utkräva rusttjänst även för de gångna åren. Det torde vara tvivelaktigt, om något tillfredsställande re- sultat nåtts, åtminstone beskyllde konungen ännu 1586 H… genschild Bielke för att uppge blott ⅓ av det verkliga be- loppet av sina inkomster.[3]

Endast i Finland, där adeln nästan ständigt, så län… kriget med Ryssland varade, synes ha fått hålla hela s… rusttjänst på benen, höllos åtminstone något oftare mön… ringar. Rullor vid dessa mönstringar finnas bevarade åt- minstone från åren 1574, 1575, 1577, 1580 och 1581.[4] … några är anmärkt, vilka som resterade med sin rusttjäns… och deras antal är ganska betydande.

I Finland kom det också verkligen till allvarligt in- skridande mot de försumliga. Henrik Classon hade här … slutet av 1570-talet väckt åtal mot en del av dem, vilke… konungen gillade och uppmanade honom att fortsätta med… De skyldiga skulle enligt domstolens utslag åter lägga… under skatten. De, som förenat sig 2 och 3 om en rustning… skulle, då det skett utan tillstånd, böta efter förmåga. Det torde blott vara några fattigare adelsmän, som eventuell… straffats på detta sätt, de rikare vågade man säkerligen e… att lägga under skatten. Från Sverige äro några sådan…

---

[1] Kon. till Knut Posse 1572 ³/₈. *SRA* II, s. 535 f.

[2] Kon. till ståthåll. 1579 ¹³/₄. *RR* R. A.

[3] Ahlqvist, Om aristokratiens förhållande till konungamakten un… Johan III:s regering, I, s. 24. Några egentl. längder över rusttjänsten tycka… icke finnas från Johans tid, endast förläningsregister. Ang. rusttjänstregist… av 1569 och dess ringa tillförlitlighet se Forsgrén, s. 130 f.

[4] Adelsf. Kr. A.

[5] Kon. till Henrik Classon 1579 ⁷/₅. *RR* R. A.

fster ej bekanta trots de ideliga hotelserna om stränga raff.

De sifferuppgifter, som från Johans tid stå till buds igående adelns rusttjänst äro mycket knapphändiga, i all nnerhet för det egentliga Sverige. Rusttjänsten här torde iappast i sin helhet varit sammankallad utom i slutet av 1569, och om dess styrka då tyckas uppgifter saknas, mt i slutet av Johans regering. Enligt en mönsterrulla än oktober 1590 utgjorde de av adeln uppsatta ryttarna i 235 man, uppsatta av 122 rustande. Västergötland stod båda avseendena främst med resp. 87 och 54, därnäst kom ppland etc. med 85 och 33. I Småland uppsatte 24 adelsän 40 hästar, i Östergötland voro siffrorna 11 och 22. en största rusttjänsten hade Per Brahe med 20 och Mauritz eijonhufvud med 15 hästar. I Småland förekom det, att ra adelsmän gemensamt uppsatte en ryttare. I början av r 1591 hade ytterligare några hästar tillkommit för Uppınd och Östergötland och antalet rustande här stigit till esp. 41 och 17. Hur pass stort antal ryttare, som ytterigare borde uppsatts, därom saknas upplysning, antalet delsmän, som helt och hållet underlåtit att rusta, torde ha arit bortåt $^{1}/_{3}$ av alla rusttjänstskyldiga.[1]

För Finland äro uppgifterna något talrikare. Vid nönstringen i Viborg 1574 närvoro 59 frälsehästar uppsatta v 45 rustande och 71 av frälsets fotknektar uppsatta av 0 andra rustande; 39 äro antecknade som frånvarande.[2] Det förefaller dock, som om detta ej skulle varit hela det inska frälset, ty vid mönstringen ett år senare upptager ullan, som själv uppger sig gälla all adel och frälse både ill häst och fot över allt Finland, betydligt större siffror. Här uppgivas frälsehästarna till 128, uppsatta av 85 rustande — dessutom 3 för skattehemman —, frälsets fotfolk till

---

[1] Uppgifterna efter mönsterrullor av 1590 $^{14}/_{10}$ och 1591 $^{7}/_{1}$. Rustjänstlängder före 1611. R. A. Enligt ett i Förteckn. över adeln, R. A., beintligt adelsregister för 1592, vilket blott torde upptaga dem, som voro över 15 ller 17 år. utgjorde antalet adelsmän detta år i: Uppland etc. 56. Östergötand 24, Småland 46, Västergötland och Värmland 75 eller summa 201. En el av skillnaden kan visserligen förklaras genom den nya bestämmelsen m adelskap utan rusttjänst, men större delen utgöres säkert av försumliga.

[2] Mönsterrulla 1574 $^{17}/_{1}$. Adelsf. Kr. A. Om två av de rustande heter det. att de höllo för sina skattehemman, varför de icke äro medräknade. Den ofrälse rusttjänsten börjar nu spela en allt större roll.

105, uppsatta av 83 rustande, vilka dock delvis äro desamma som för rytteriet. Över 80 personer uppräknas, som hade gods i Finland, men ej infunnit sig vid mönstringen. Enligt en rulla av 1580 borde då av adeln i Finland ha hållits ej mindre än 269 hästar, varav emellertid 104 resterade. Antalet rusttjänstskyldiga uppgives till något över 200, av vilka emellertid nära 100 ej hållit någon häst.[2]

Även om dessa siffror naturligtvis icke kunna göra anspråk på absolut tillförlitlighet, torde det dock vara klart, att den finska rusttjänstens relativa betydelse under denna tid har ökats. Då de flesta finska adelsmän säkerligen icke hade på långa vägar när 400 marks inkomst, är ju detta rätt naturligt; minskningen av rusttjänstskyldigheten har inverkat mindre på den finska rusttjänsten än på den svenska.

Organisationen av adelns rusttjänst har tydligen ännu ej fullt stadgat sig. Principiellt voro emellertid både konungen och adeln av den meningen, att rusttjänsthästarna borde bilda en egen fana, och adeln riktade till konungen en formlig anhållan om, att han ville tillsätta en ryttmästare jämte annat befäl.[3] 1571 utfärdade konungen fullmakt för Christer Gabrielsson att vara ryttmästare för den fana ryttare, som adeln i Uppland, Västmanland, Östergötland, Småland och Västergötland skulle utrusta både för sitt frälse och sina förläningar, och vilken sedermera skulle överföras till Finland. I fortsättningen kallas denna fana officiellt med det namn den sedan fick behålla, så länge en adlig rusttjänst existerade, adelsfanan.[4] Även på våren 1579 nämnes en särskild ryttmästare — Arvid Gabrielsson — över adelns folk, som skulle sändas från Sverige mot ryssarna, men sedermera bestämdes det, att det i förening med Östgöta ryttare skulle bilda en fana.[5]

Vid det nya kriget mot Ryssland 1590 framträder den svenska adelsfanan fullt organiserad med följande befäl:

[1] Mönsterrulla 1575 14/2. Adelsf. Kr. A.

[2] Mönsterrulla 1580 3/2. Ibid. En förteckning på i Finland boende s[...] från följ. år, ibid., upptar blott 158 namn. Gränsen mellan adel och o[...] förefaller således här att ha varit rätt svävande.

[3] Adeln till kon., odat. Inlagor till K. M:t. Handl. rör. adeln. R A

[4] Fullm. 1571 5/8. *RR* R. A.

[5] Kon. brev 1579 3/5, 4/7. Ibid.

1	ryttmästare	med	8 hästar,
1	löjtnant	»	4 » ,
1	fänrik	»	5 » ,
1	kvartermästare	»	3 » ,
1	mönsterskrivare	»	2 » ,
1	»förridare» (furir)	»	3 » ,
1	barberare	»	1 häst,
2	trumpetare vardera	»	1 » ,
1	predikant	»	1 » ,
3	kvartermästare		—
1	profoss		—
1	rumormästare		—[1]

Årslönen eller fördelspengarna voro ungefär följande:

Ryttmästaren . . . . (jämte en »äreklädning» à 45 och en »hovklädning» à 15 till 18 daler)	100	daler
Löjtnanten	50	»
Fänriken	70	»
Kvartermästaren	20	»
Mönsterskrivaren	20	»
Furiren	15	»
Barberaren	20	»
Trumpetaren	15	»
Predikanten	20	»
Profossen	15	»
Rumormästaren	15	»

I fält åtnjöto de i stället månadssold.[2]

Rusttjänsten i Finland sammanfördes i regeln med adelns besoldningshästar, då den ej var stark nog att bilda en egen fana.[3] Tidtals voro besoldningsryttarna i avgjord övervikt, så t. ex. vid den fana, som Clas Fleming den yngre i början av 1590-talet hade i Estland. Här växlade frälsehästarnas antal mellan 19 och 48, under det att be-

[1] Uppgifterna efter rulla av 1591 $^{7}/_{1}$. I rullan av 1590 $^{14}/_{10}$ upptages en vaktmästare och 3 trumpetare men ingen rumormästare, varjämte hästantalet är något olika. Rusttjänstlängder före 1611. R. A.

[2] Uppgifterna gälla egentligen Clas Fleming d. y:s fana; men samma löneskala torde ha tillämpats även vid den svenska adelsfanan.

[3] Härigenom underlättades naturligtvis missbruket att låta besoldningshästarna räknas även för frälse och län. Kon. till adeln i Finland 1580 $^{22}/_{5}$. *RR* R. A.

soldningshästarnas utgjorde 102—192.[1] Gränsen var ju n... flytande, då även på frälsehästarna efter tre månaders tjän... sold utbetaltes.[2] Befälet var ungefär detsamma, som v... svenska adelsfanan, blott var antalet underbefäl någ... mindre. I den finska adelsfanan synes även det av fräls... uppställda fotfolket ha ingått. Någon sammanslagning m... den svenska adelns folk omtalas däremot icke.

Frågan om rusttjänsten spelade så gott som ingen r... i de häftiga striderna under Sigismunds regering, och var... ken om denna eller adelsfanan är mycket att säga under denna tid. I adelns inlaga till rådet 1593 angående privilegi... framställes blott den begäran angående rusttjänsten, att lagens bestämmelser måtte tillämpas, samt att fritt under... håll måtte beviljas på tåg och resor.[3] I »postulata nobilium» upptages samma krav, varjämte yrkas på tillsättande av mönsterherrar i var landsände.[4] De förslag till adelspri... legier, som vid kröningsriksdagen 1594 uppsattes från adlig håll, äro något utförligare. Olikheterna mot gällande stad... ganden äro dock icke många. De viktigaste äro, att tjänst... göringen inomlands utan besoldning generellt begränsad... till fyra månader, och att tjänstgöringen utomlands h... bortföll. Lösen för rusttjänsten fick icke av konungen b... gäras. När adeln skulle göra rusttjänst, borde anting... deras landbönder vara fria från gärder och ledungslam... eller också deltagarna i tåget få fritt underhåll likson konungens krigsfolk. De unga adelsmännen borde under sina studier och resor utomlands vara fria från vapentjänst. Mönsterherrar av adel borde tillsättas i var lagsaga, och slutligen yrkades på, att adeln mot halv rusttjänst för in... komsten borde få bruka de malmberg, som kunde finnas på dess ägor.[5]

Resultatet av denna framställning blev emellertid inte... ty Sigismund avreste efter att i kansliet hava kvarlämnat en bekräftelse på 1569 års privilegier.

I slutet av år 1597 utlyste hertig Karl med den moti... vering, att vapensyn knappast hållits sedan Gustav Vasa...

[1] Unge Clas Flemings räkenskaper 1589—1593. Adelsf. Kr. A.
[2] Kon. till adeln 1591 ²⁵/₅. *RR* R. A.
[3] *SRA* III, s. 175 f.
[4] Ibid., s. 393 f.
[5] Ibid., s. 406.

id, en dylik för Östergötland och Småland.[1] Det torde ara tvivelaktigt, om den kom till stånd, i varje fall ha ikerligen under rådande förhållanden många adelsmän utelivit.

Om den svenska adelsfanans organisation under denna id saknas underrättelser. Om den över huvud taget varit immandragen, har den säkerligen upplösts senast efter freen i Teusina. Av den finska adeln var en stor del 1597 ied sina hästar beordrad till Åbo slott. Den var emellerid där fördelad på tre fanor, vilka samtliga i sina leder ven räknade andra ryttare.[2]

Under Karl IX var frågan om adelns privilegier och ärmed också om rusttjänsten föremål för upprepade och angvariga förhandlingar. Till något resultat kom man cke, och ett närmare ingående på de olika förslagen torde ärför icke vara nödvändigt. Ett kort omnämnande av de iya uppslag, som framkommo, och av de väsentligaste vistepunkterna mellan konung och adel torde däremot vara ämpligt.[3]

Det radikalaste förslag om rusttjänsten, som under Karl IX:s tid framställdes, var konungens framställning 1605, att len helt och hållet skulle upphävas, mot att frälsebönderna skulle lika som andra deltaga i allmänna gärder, men härill ville adeln ej samtycka, och därmed förföll saken. Konungens samtidiga begäran, att rusttjänsten skulle utkrävas av dess bönder och ej av den själv, vilket han motiverade med det bristfälliga utgörandet av den, föll ej heller adeln i smaken.[4] Lika litet ville den gå in på konungens förslag, att rusttjänsten i st. f. efter räntan skulle beräknas efter gårdetalet, förslagsvis en rustning för 16 gårdar av arvegodset. Det anförda skälet var gårdarnas olika storlek, men i själva verket torde även den lättare kontrollen ha varit mindre välkommen för adeln. Från adelns sida föreslogs, att av de fattigare så många skulle få förena sig om en häst, att deras marktal stege till 400, men härom ville konungen ej höra talas.

[1] Hertig Karl till adeln 1597 9/19. Avskriftssaml. 42. R. A.
[2] Rulla från 1597. Adelsf. Kr. A.
[3] Se närmare härom S. Bergh: »Karl IX och den svenska adeln 1607—1609», på vilken följande framställning är byggd.
[4] Kon. proposition 1605 14/6. Avskriftssaml. 42. R. A.

För övrigt tvistades mest om rusttjänsten av förlä-
ningar. Konungen erbjöd sig att giva adeln rikliga för-
läningar — åt alla, som hade mindre än 400 marks rän-
t. ex. så mycket, att beloppet blev fullt —, men han yrka-
på, att av alla förläningar, grev- och friherreskap inbegrip-
rusttjänsten skulle vara högre än av arvegods. Adeln oc
i synnerhet rådet ställde sig däremot på den ståndpunkten
att förläningar vore ersättning för tjänst, som de gjort
och ville därför ej rusta alls för dem. Ansåge konungen
att de hade mer, än vad deras tjänst berättigade dem till
ville de hellre avstå från överskottet än rusta enligt de av
konungen föreslagna villkoren. Härpå svarade konungen
barskt, att det vore han ensam, som utdelade förläningar
och därför också bestämde villkoren, men han ville ej nödga
dem på någon.

Slutligen var även frågan om adliga änkors och barns
frihet från rustning före. Karl IX hävdade beträffande
dem satsen, att enligt landslagen barn, både söner och döt-
rar, voro fria endast tills de uppnått 15 års ålder, och
änkor blott så länge de voro ogifta och deras barn voro
under 15 år eller de voro barnlösa. Även då ansåg han
dock, att de i nödfall borde rusta. Rådet åter instämde
visserligen beträffande sönerna men ansåg enligt gammal,
fast på sista tiden ofta bruten hävd, att för döttrar och
änkor friheten gällde, ända tills de gifte sig. Dock med-
gavs, att även de i nödfall borde bidraga till landets för-
svar.

Då Karl IX aldrig utfärdade några nya adelsprivile-
gier och icke heller torde ha bekräftat Johans, var rust-
tjänstens ordnande sålunda beroende på praxis, fast man
utgick från bestämmelserna av 1569 såsom ännu gällande.

Teoretiskt ha även under denna tid de gamla synpunk-
terna angående adelns rusttjänst fullt ut hävdats. 16[..]
fick den finska adeln befallning att vid förlust av sina
gods infinna sig hos Karl i Livland.[1] Under sitt uppehåll
i Finland 1602 inskärpte konungen i skarpa ordalag hos de
finska adelsmännen deras plikt att personligen fullgöra rust-
tjänstskyldigheten, om de voro i stånd därtill, och att icke

[1] Kon. till Tönne Jöransson m. fl. 1601 13/6. Waaranen, Samling af
urkunder rörande Finlands historia, I, s. 139.

era fingo förena sig om en häst, varjämte han infordrade örteckning på deras gods och rusttjänst.[1] 1604 hette det ent av, att den, som ej infunne sig, skulle anses som förädare.[2] Den svenska adeln stämdes 1610 upprepade gånger ill vapensyn och sedan till härfärd till Livland, och då en var trög och flera tycktes ämna försitta även den sista v konungen utsatta terminen, hotade han med att enligt Sveriges lag låta känna deras gods under kronan och skatten.[3] När Christer Lilie slutligen 1611 varken personligen iade infunnit sig eller hållit vederbörlig rusttjänst, ålade konungen honom 1,000 dalers böter till krigsfolkets avlöning. Betalade han ej dessa, skulle konungen låta vederkänna hans gods och giva dem åt någon, som ville tjäna.[4] Det var emellertid i synnerhet för kriget mot polackerna i Livland, som Karl IX behövde anlita rusttjänsten. Men beträffande tjänsten här möter genast den frågan, om detta vore att betrakta som tjänst inom eller utom landet. Att utgöra rusttjänsten, därtill var ju adeln i vilket fall som helst pliktig, men skulle det anses vara inom landet, voro finnarna och adeln i övre Sverige strängt taget skyldiga att på egen bekostnad tjänstgöra hur länge som helst, de övriga i fyra månader årligen, under det att om det skulle betraktas som utomlands, alla efter 14 dagar voro berättigade att erhålla sold.

Konungen har ingenstädes tydligt uttalat sig om saken, ehuru det av hela hans uppträdande framgår, att han ville, att det skulle betraktas som tjänst inom landet. Måhända har dock vetskapen om, att denna ståndpunkt icke var oangriplig, bidragit till, att han ej till det yttersta gjorde sina krav gällande.

Då det visade sig mycket svårt att få i synnerhet den svenska adelns rusttjänst över till Livland, inskränkte nämligen konungen den ena gången efter den andra sina fordringar.[5] 1603 fingo adelsmännen i Östergötland — visserligen med den beska motiveringen, att konungen väl märkt, att de ej personligen ville tjäna mot Sveriges fiender — tillstånd att

[1] Kon. till finska adeln 1602 $^{3}/_{1}$. Waaranen I. s. 192.
[2] Kon. till finska adeln 1604 $^{8}/_{12}$. Waaranen II. s. 159.
[3] Kon. till Olof Hård 1610 $^{26}/_{3}$, till adeln s. d., $^{13}/_{5}$ *RR* R. A.
[4] Kon. till Christer Lilie 1611 $^{21}/_{10}$. Ibid.
[5] Ang. beskaffenheten av adelns rusttjänst se Bergh, s. 13.

själva stanna hemma, blott de skickade sina ryttare med tre månaders kost, ja, konungen erbjöd sig t. o. m. att själv skaffa folk, blott adeln lämnade hästar och rustningar. Strax efteråt avslog konungen anbudet från Västergötlands adel att i stället för rusttjänst betala 1,000 daler, men man gav samma villkor som för östgötarna.[2] Även 1609 lät han adeln välja, om den ville göra full rusttjänst eller blott lämna hästar och rustningar. Valde den det sista, ville konungen emellertid ej ha sådana hästar, som den lämnade förra året, vilka varit sämre än skjutshästar.[3]

Även i praktiken sökte konungen genomföra den princip han i förhandlingarna med adeln förfäktade rörande änkors rusttjänstskyldighet, ja, hans teori därom är nog uppgjord med hänsyn härtill. 1600 förklarar han nämligen, att änkorna visserligen enligt lagen voro fria från rusttjänst, men eftersom nöden trängde, fingo de lämna de passande hästar de kunde ha. Bidraga till rustningen behövde de dock blott göra efter behag.[4] 1603 heter det, att änkorna böra lämna hästar och rustningar av god vilja eller mot betalning.[5] I själva verket har nog påtryckningen varit så pass stark, att det var rätt svårt att undandraga sig den. 1607 fingo konungens fullmäktige direkta order att förhandla med adliga änkor och jungfrur om, att de skulle hålla rusttjänst.[6]

Då adeln så illa fullgjorde sin rusttjänstskyldighet, var det ju ej märkvärdigt, att konungen försökte få den utbytt mot en penninghjälp, som man ju kunde hoppas på att verkligen få. Redan i maj 1601, då adeln fick ett skarpt bannebrev för sin bristande rusttjänst, lät konungen den välja mellan att före midsommar prestera sin rusttjänst eller att betala så stor summa, att konungen därför kunde besolda motsvarande antal ryttare, nämligen 7 daler i må-

---

[1] Kon. till adeln i Östergötland 1603 $^{11}/_{5}$, fullm. att mönstra dennas ryttare $^{1}/_{6}$, till Some $^{4}/_{6}$. *RR* R. A.

[2] Kon. till Torsten Christophersson 1603 $^{30}/_{6}$. Ibid.

[3] Kon. till adeln 1609 $^{25}/_{2}$. Ibid.

[4] Fullmakt för N. N. 1600 $^{26}/_{4}$. Ibid. Att änkor med vuxna söner skulle rusta, förklarar kon. 1601, men detta var ju alldeles obestridligt, d. v. s. sönerna skulle rusta för sitt fädernearv. Kon. till Tönne Jöransson 1601 $^{3}/_{7}$. Waaranen I, s. 145.

[5] Fullmakt för Some 1603 $^{4}/_{6}$. *RR* R. A.

[6] Fullmakt för åtsk. 1607 $^{4}/_{11}$. Ibid.

ıden för var häst jämte fördelspenningar åt befälet.[1] 1602 ɹmtyckte adeln att för det året i stället för rusttjänst erɡga en bevillning efter hemmantalet. 1603 hette det, att ısttjänsten skulle utgöras; för det sätt, varpå det skedde, : ovan redogjort. 1604 skulle för var rusttjänsthäst av :vegods erläggas 30 daler, och på samma sätt borde den äst lösas, som adeln borde hålla för varje 100 daler den ade i förläning. 1604 samtyckte adeln för tre år till en vlösning av rusttjänsten med 3 daler i månaden för var äst och 4 daler för varje 100 dalers förläning.[2] 1610 återʒen lovade adeln att hålla vederbörlig rusttjänst.[3]

Kontrollen över rusttjänsten lyckades Karl IX aldrig ı tillfredsställande, ehuru han gång på gång uppmanade deln till att insända vederbörliga längder och t. o. m. en ärskild tjänsteman, en härold, år 1608 utsågs för att emotaga dessa. Enligt konungens av rådet godkända förslag kulle marsken och två andra män i de olika landsändarna 'annsaka om rusttjänsten.[3] Några spår härav i förteckıingar över rusttjänsten eller dylikt tyckas dock ej finnas. Endast för Finland har man från början av 1602 en för:eckning såväl över räntan som över den därav gjorda rust:jänsten, men den upptager tydligen icke hela den finska adeln. Den visar blott 46 rustande och 53 hästar. Det mest anmärkningsvärda är, att bland rusttjänstpersedlarna utom de i privilegierna föreskrivna ofta upptagas olika sorters fisk och i undantagsfall även andra persedlar. Vidare lägger man märke till det stora antal sätesgårdar, för en ända till 5, ofta 2 à 3.[4]

---

[1] Fullm. för Nils Nilsson 1601 $^{24}/_{5}$. *RR* R. A. Den sista delen av konungens fordran är något egendomlig, befälet torde redan nu även vid adelsfanan ha avlönats av konungen.

[2] Bergh, s. 12. Då 100 daler, när det var fråga om rusttjänst, motsvarade 400 mark, utgick avgiften således i förra fallet med samma belopp för arv och förläning, i senare fallet med $^{1}/_{3}$ mer för förläning, om samma beräkning och värdering tillämpades, vilket är det troliga. Stiernman, Alla riksdagars och mötens beslut . . ., I, s. 637.

[3] Bergh, s. 83.

[4] Waaranen, s. 208 f. Även ett par adliga damer äro uppförda för rustning, men vad anledningen därtill är, om de haft vuxna söner eller det innebär ett godkännande av konungens anspråk, kan man ej se. Då spannmålen är utförd i »tunnor», vilket kan betyda flera olika saker, kan man ej se värdet av räntan, men de, som höllo en häst, ha ofta haft betydligt under 400 marks ränta, och för dem, som hållit flera, tyckes kvoten mindre än 400 mark.

Även för det egentliga Sverige saknas så gott som alla uppgifter. Bland krigsarkivets rullor finnes ingen för denna tid. Ett odaterat förslag från denna tid upptar den del av adeln, som man väntade till Stockholm för att överskeppa till Livland, till 155 man, ett annat Västgöta-adeln, som stannat hemma, till 39, men detta säger naturligtvis intet om rusttjänstens verkliga styrka.[1]

Karl IX:s regering slutar således med den adliga rusttjänstens fullständiga bankrutt. Man har sagt, att detta berodde på, att den förlorat sin militära betydelse. Förut har påpekats, att detta för Johan III:s tid ej torde vara riktigt, och detsamma torde fortfarande vara förhållandet. Det tunga rytteriet, som adeln skulle utgöra eller åtminstone uppsätta, hade ännu ej helt spelat ut sin roll. Därom vittna konungarnas oupphörliga försök att få rusttjänsten fullgjord, Karl IX:s löfte att giva adeln stora förläningar, blott den ville rusta, hans donationer till livländska adelsmän i Finland på samma villkor, de ständiga uppmaningarna till adeln att hålla besoldningshästar, den allt vanligare ofrälse rusttjänsten med till stor del samma utrustning som adelns och slutligen hela tidens krigshistoria.[2] Men det hade visat sig, att konungamakten ej var nog stark att framtvinga ett ordentligt fullgörande av rusttjänsten. Det kunde ju ej på allvar komma ifråga att beröva sådana män som Svante Sture, Per Brahe, Hogenschild Bielke, rikets främsta, deras frälse. De 40 marks böter, som stadgades i landslagen, spelade ju numera föga roll och voro svåra att utkräva. Då adeln nästan enhälligt undandrog sig rusttjänstens ordentliga fullgörande, måste konungarna ge vika. Början gjordes med inskränkningarna i skyldigheten att på egen bekostnad tjäna utomlands och på andra sidan Östersjön. Då nu kriggen till största delen kommo att föras i Östersjöprovinserna och draga ut i åratal, blev adelns motstånd oövervinneligt

[1] Mankell, Uppgifter rörande svenska krigsmaktens styrka..., N:o 9 och 10.

[2] Hur stort värde ett kompani tunga ryttare — kyrassiärer — ännu 1632 ansågs hava, framgår av överläggningarna på riddarhuset detta år, då det var tal om en gåva från adeln till konungen. Det jämställdes då med ett helt regemente fotfolk och beräknades kosta ungefär 30,000 rdr. Då adelns rusttjänst i Sverige och Finland borde utgjort minst 4 à 5 kompanier — således motsvarat 4 à 5 infanteriregementen — kan man svårligen säga, att den saknade militär betydelse. *SRAP.*

ırst den enväldiga konungamakten blev i stånd att bryta tta och att åter framtvinga ett ordentligt fullgörande av elns rusttjänst; med den aristokratiska karaktär det svena samhället i början av 1600-talet hade var detta omöjgt. Konungarna måste nöja sig med att genom adelns ıvändning i annan statstjänst, till vilken den var villigare, h genom erhållande av ekonomiskt vederlag söka komensation för den bristande rusttjänsten.

(Forts.)

Strödda meddelanden och aktstycken.

Sverge i isländsk tradition.[1]

Den isländska traditionen har varit föremål för mycket oli
bedömande. Från en tämligen absolut godtrogenhet, som velat g-
taga allt, som skrivits av en man »med dopattest från Island», t
en nästan lika absolut skepsis, som velat förklara, att varje s
är lögn, tills dess sanning bevisats,[2] finner man forskarna i oli
läger: en radikalt troende höger, till vilken märkligt nog den a
nars ytterst kritiske Schlyter hört, och en radikalt skeptisk vänst
representerad för några årtionden sedan av E. Jessen, senare a
många bland Hjärnes lärjungar, av Stierna och nu särskilt br
derna Lauritz och Curt Weibull.

Jag skall genast säga, att jag skattar bröderna Weibulls arbet
mycket högt. Jag tror, att de, nu närmast den yngre, ha i vi
tiga fall kommit till avgörande resultat. Och jag anser även, at
de i de fall, då enligt min mening deras resultat icke komma a
bli beståndande, gjort forskningen mycket stora tjänster genom at
stringent genomföra en arbetshypotes, som en gång skulle orden
ligt genomföras åtminstone på försök, ja, kanske inte bara på för
sök, ty för att experimentet skulle bli med vederbörlig effekt gjort
krävdes, att experimentatorn själv var övertygad om hypotesens
riktighet.

Jag känner mig därför personligen stå i mycket stor tacksamhets
skuld till herrarna Weibull. Särskilt skulle jag vilja säga, att näst efter
Adolf Noreen har Lauritz Weibull helt enkelt varit min förnämste
arbetsgivare. De ganska omfattande arbeten, som under omkring
ett årtionde sysselsatt mig långa tider huvudsakligen och andra ti
der så där på lediga stunder, de ha faktiskt alla sitt första ur-
sprung i strävan att kunna prestera ett bemötande av vissa huvud-
punkter i Lauritz Weibulls nu av brodern upptagna kritik.

Min tanke var att kontrollera den isländska historieskrivningen
på en punkt, där densamma icke med någon sannolikhet kunde an-
tagas vara senare upplappad, utan där riktiga uppgifter måste hän-
föras till en väl vårdad tradition. Det första resultatet var, att en

[1] Närmast föranlett av C. Weibull, Sverige och dess nordiska gran-
makter. Lund 1921. Jfr även L. Weibull, Kritiska undersökningar i Nor-
dens historia omkring år 1000. Lund 1910.

[2] Jfr E. Jessens disputation 1862.

riftlig uppteckning, samtidig med händelserna, måste ha ägt rum minstone från och med förmörkelsen 1131, troligen ännu längre lbaka, från och med Heklas eruption 1104. Och i en stor mängd taljer visade sig de isländska källorna tåla konfronteringen med lendariet, särskilt månkalendern.[1]

Härmed var uppslaget givet till ett studium av den tids allänna habitus, som för oss kommer att stå som den traditions .rdande: tiden mellan de märkligaste bland de av isländsk tradion skildrade händelserna å ena sidan och de för oss föreliggande onstnärligt utformade historieböckernas tillkomst å den andra. ch jag kan icke neka, att jag tror, att resultaten förtjäna beaktas. raditionellt ha vi räknat med bönder och bondkvinnor, som på olkligt sätt berättade sagor, och sedan med konstnärer, som fritt mstöpte det traditionella materialet efter estetiska kompositionsugar.

Det är inte tu tal om att båda delarna funnits, att i den isindska tradition, som föreligger, skett ombildningar både efter olkloristiska och i strängare mening litterära regler. Men ett stuium av tiden före våra källors tillkomst visar dock, att det därjämte anns en verkligt vetenskaplig kultur. Där fanns en bekantskap med lassisk litteratur, som sträckte sig ända till Ovidius' De arte .mandi. Där fanns kännedom om tidens förvanskade vetande i iologi, men också på ett märkvärdigt tidigt stadium om den araiska astronomien. Där fanns en språkforskare, vars omfattande ännedom om andra språk är lika förvånande som hans realistiska yn på sitt eget. Där fanns en räknemästare, som på ett rent enialt sätt löste problemet att jämka ihop det julianska årets kottdagar med det traditionella isländska årets veckointerkalationer. Där fanns en astronom, som gjorde observationer på solen, vilka äro i förvånande grad riktiga och ojämförligt riktigare än de uppgifter, som han kunde hämta i det samtidiga kontinentala Europas litteratur — då närvarande författare i en punkt beskyllt honom för att uppge felaktigt, så är detta missförstånd; hans uppgifter om solens (medel)longitud stämma precis för tiden omkring 1120; det återstår blott att förklara, hur resultaten äro vunna, och de bli nästan lika förbluffande, vare sig vi söka förklara dem genom egna observationer eller genom den beläsenhet, som sträcker sig till litteratur, som det återstår för oss att leta fram ur bibliotekens skrymslen. Allt detta märkliga, i de flesta punkter förträffliga arbete har gjorts inom områden, för vilka isländaren enligt traditionell uppfattning skulle haft jämförelsevis ringa intresse. Är det då troligt, att samme isländare varit så där i det närmaste utan vetenskapligt förstånd, då vi komma till områden, som han älskade före andra?[2]

Svaret ligger i det enda namnet Are. Trots C. Weibulls på-

[1] Studier i Nord. Filologi III, 4 (1912). Xenia Lideniana. s. 16 ff. (s. å.).
[2] Jfr Alfræði islensk II, Inl., Maal og minne 1915, s. 194 ff. (självanmälan); ib. 1919, s. 32 ff.

stående i motsatt riktning är Are samma andas barn som B... den talvise, Stiornu-Oddi, den förste isländska grammatikern ... andra. Hans hjälpmedel äro färre, och hans möjligheter ... nom mer begränsade, men jag kan icke annat finna än att ha... lika angelägen att få veta och kunna meddela, »wie es sich ei... lich zugetragen hat», som bröderna Weibull och jag.

Nu är olyckan — den stora olyckan —, att Ares huvud... gått förlorat. Hans uppgifter med de åberopade vittnena ... icke för de fakta, som behandlats i hans konungabiografier. ... detta är mycket att beklaga. Att på ett fullt bindande sätt ... den enskilda notisen bevisa, att den härrör från Are och sål... är vederhäftig, är omöjligt, tyvärr. Men att göra det andra på... endet, att påstå, att det hos t. ex. Snorre, som icke styrkes ... skaldevisor eller av utländska samtidiga historieskrivare, måste ... visas såsom antingen folktraditionens eller den konstnärliga ... rättarens uppfinning, det är också orätt. Snorre åberopar ju ... källor av annan art, särskilt genealogiska.

I själva verket förefinnes i den Weibullska forskningen en e... domlig inkonsekvens. Då de båda forskarna åberopa sig på sa... tida skalders dikter, så bygga de på samma isländska tradit... som de annars utdöma. Då Snorre berättar, att det funnits ... svensk drottning, som burit namnet Sigrid Storråda, så är de... en absolut ovederhäftig tradition, som vi uppge, så snart dess k... sekvenser bjuda den ringaste svårighet. Men då han säger, ... det funnits en isländsk skald, som hetat Hallfred och diktat v... kväden, då antaga vi som givet, icke blott att mannen är histo... utan även att de meddelade kvädena äro äkta.

Alldeles så tillspetsat är ju icke resonemanget i verklighete... Då man godtager uppgiften om Hallfreds eller Sigvats dikter, ... beror det på att inre kriterier tala för att traditionen i detta f... har rätt. I själva verket har redan Snorre anvisat den met... som därutinnan följes och bör följas. »Kvädena synas mig mi... förvanskade (*ór stað fœrð*), om de äro rätt kvädna och utnytt... förståndigt», d. v. s. om deras språkliga, metriska och stilisti... form är korrekt, och om deras uppgifter tolkas med kritik.[1]

Men om det är tillåtet att medelst inre kriterier stödja tra... tionens uppgifter om skalder, så bör detsamma vara tillåtet, då d... gäller traditionens uppgifter om konungar och hövdingar. O... detta är väl det, som varit vanligt, låt vara att mången gång g... trogenheten varit väl stor. Om jag är så ense, som jag är, m... Weibull om att Snorres skildring av Torgny på Uppsalatinget ... dikt på sin höjd med en kärna av historia, så beror det på pr... ning av de olika tänkbara hypoteserna. Att talet och övriga d... taljer skulle varit samtidigt upptecknade, är ju uteslutet: att ... skulle bevarats i muntlig tradition till någon gång i början ...

[1] Häri kunna vi gå längre än Snorre kunde. Se t. ex. E. Noree... viktiga arbete »Studier i västnordisk diktning», där vissa stilistiska e... skapers uppträdande och försvinnande anges med en kurva.

›0-talet, då en uppteckning vore tänkbar, är också uteslutet på
nd av vad vi veta om folklig traditions livsvillkor. Däremot
mmer antagandet om att Snorre sitt folk till lärdom själv ut-
etat talet med vad vi veta både om Snorre och i allmänhet om
torici av hans art, som utan att uppge sanningskravet i det hela
helt andra begrepp än vi om dess genomförande i detaljerna,
särskiljande av hypotes och faktum m. m.

Då det gäller Sverge, får man ju icke glömma Snorres resa.
: vi äga mycket få uppteckningar av svensk tradition, är ju känt.
. den enda ifrågakommande skiljer sig från vanlig typ genom
: ringa intresse för krig och sitt genomgående intresse för »den
e styrelsen», så att dess uppgifter i regeln varken motsäga eller
rka isländska uppgifter om samma personer, är ju också en svå-
net. Men att det i Sverge, särskilt Västergötland, funnits tra-
ioner om förhållandena mellan de båda grannlanden, och att
orre vid sitt besök sökt taga reda på dessa, är väl alldeles sä-
rt. Även detta är en sak, som gör, att man icke får resonera
som om allt, vad Snorre säger utöver föregående isländska för-
tare, ovillkorligen skulle vara hans uppfinning. Hur det är, så
r det gynnsamt för traditionens bevarande, att den icke behövde
nkurrera om intresset med referatet i aftontidningen om debat-
ı i Underhuset, liksom också att jag visste, att en muntlig upp-
:t, som jag icke lagt vikt vid, icke när som helst skulle kunna
mpletteras ur Nordisk Familjebok.

Av vikt är naturligtvis att undersöka, om traditionen förhåller
ː på samma sätt till olika slag av stoff. Detta är med säkerhet
ke förhållandet. Minst pålitligt är sådant som yttranden och tal.
e förra bli lätt tilldiktade redan i den folkliga traditionen eller
erförda från en person till en annan. Mest säkra äro utan tvivel
ssa personhistoriska fakta, som haft betydelse för t. ex. arvgån-
n inom släkten, som därför med iver fasthållits inom den egna
äkten, och som man icke kunde förfalska i eget intresse utan
t komma i kollision med andra släkters intressen och sålunda
amkalla en reaktion. Att motiveringen är otillförlitlig, kan man
kså ta för givet. Folktraditionen har sin särskilda logik och
ik, utmärkt bl. a. av strävan att skipa rättvisa och att till vissa
uvudpersoner hänföra sådant, som i det verkliga förloppet framgått
r många krafters samverkan. Om man iakttager detta, och om man
llvaratager alla till buds stående medel att verifiera, resp. veder-
ägga, uppgifterna, så torde nog en något större del av traditions-
toffet kunna visa sig hållbar, än det Weibullska brödraparet vill
öra troligt.

Sigrid Storråda.

Den första fråga, jag skulle vilja med några ord beröra för att
xemplifiera ovanstående synpunkter, är frågan om Sigrid Storråda.
Senast har denna fråga varit behandlad i Historisk Tidskrift av

H. Toll i en uppsats, som jag kanske skulle förbisett, om författaren varit nog vänlig sända mig den. I anslutning till Weibull antager Toll, att Sigrid Storråda icke är historisk i meningen, att en svenskfödd dansk drottning med detta namn skulle existerat. Däremot söker han på annat sätt leta upp en person med namnet Sigrid, som skulle varit Sigrid Storrada.

Några misstag och inadvertenser må först påpekas. Det är väl snarast blott en knapphet i uttrycket, då Toll talar om den tid, då Sigrid ansågs vara moder till Olov Skötkonung och Knut den store. Enligt den isländska traditionen är Knut son till Sven Tveskägg i ett annat äktenskap. Betänkligare är, att Toll bygger vissa teorier på identiteten mellan namnen Eiliv och Olov; de två namnen ha intet etymologiskt sammanhang, och likheten dem emellan är icke större än, låt oss säga mellan Pelle och Olle, vilka någon enstaka gång kunna förväxlas genom ett hörselfel men i stort sett äro fullt skilda. Att Gunhild i norden skulle kallas Gyritha eller Syritha, är alldeles oantagligt. Gunhild är ju ett gott nordiskt namn, som tänkbart är, och om en vendisk prinsessa så kallats, så är väl skälet det, att hon efter flyttning till Norden fått ett nordiskt namn i stället för sitt gamla vendiska. Men två nya nordiska namn är väl ett för mycket. Dubbelnamn äro kända i många fall, men, så vitt jag vet, äro alla de säkra fallen av typen Anund Jakob, där det ena namnet är ett kristet dopnamn, det andra ett nordiskt namn, givet i anslutning till nordiska traditioner.[1]

Toll diskuterar frågan om »Sigridlev» men har icke tagit kännedom om min framställning i Personhistorisk Tidskrift 1912, s. ff., där, så vitt jag vet, allt källmaterial är samlat och diskuterat i närmaste anslutning till den gamla nordiska arvsrätten.

Jag skall emellertid icke tvista om detta. Jag skall kortelig uppställa frågan: Är det sannolikt, att den isländska traditionen kunnat skapa Sigrid Storråda av intet? Frågan synes mig kunna tämligen säkert besvaras nekande. Sigrid uppträder redan vid slutet av 1100-talet; det är sannolikt, att hon funnits hos Are. Ares fosterfader hade varit kompanjon med Olov den helige; att redan mellan hans ungdom och Ares tid en i avseende på de grova huvuddragen helt förvänd tradition om den, som vållat Olovs faders död, skulle kunnat uppstå, är icke antagligt.

Vidare hör sådant som arvlåtares personer till det, som traditionen bort vårda. En svensk jordkomplex i danska konungaättens händer är ju någonting anmärkningsvärt. Och säkerligen har man hållit reda på historien om dess uppkomst. Den svenska källa, som nämner Sigridlev, är knuten till Södermanland, där Sigrids gårdar förefalla att (delvis) ha legat.[2]

---

[1] I förbigående må påpekas, att Snorres uppgift om uppkomsten av dubbelnamnet Anund Jakob hör till dem, som bära alla tecken på att vara riktiga.

[2] Jfr Namn och Bygd, 1921, s. 11 ff.

Slutligen är, såsom jag i annat sammanhang framhållit, det Fürst andragna argumentet, att en del tecken kunna tyda på viss *ombindning om Estrids huvud*, ytterligt svagt gentemot t särdeles viktiga faktum, att varken Estrid själv eller hennes a företer det allra ringaste tecken på slavisk arvsprägel.[1] Det ınes traditioner icke blott om Estrids jordiska utan också om nnes andliga arv. Det säges i Knytlinga saga,[2] att Knut den ›re i likhet med sina fäder icke var särskilt intelligent (*stórvitr*); följande konungarnas betydliga gåvor framhållas däremot ofta. ıatomerna komma med förklaringen: Estrid hade ett ovanligt ›rt utrymme för de delar av hjärnan, som uppbära intelligensen.

I det hela äro också de talrika personbeskrivningarna i de isndska källorna värda att undersöka. De äro i allmänhet icke hablonmässiga, de äro nog antingen diktade eller bevarade av ı verklig tradition. Ibland får man även här överraskande anıytningar till nyvunnet material. Då Estrids farfar kallades Blåınd, så innebär detta säkerligen, att han haft en svart tand, men ɛt förutsätter därjämte, att käken haft en form, som gjort tanden ·nlig. Och om han det haft, så har sondottern (men icke dennas ›n) liknat honom.[3]

Att Sigrids gestalt utsmyckats av traditionen, att den kan ha pptagit enstaka drag från andra historiska och diktade kvinnor, ıed vilka hon företett likhet, att data kunna ha fått en förvirrad mgestaltning, att hennes betydelse för mannens politik överdrivits, ilt detta håller jag för dels möjligt, dels sannolikt. Men att en erson med det namnet, den härstamningen och den ställningen ınnits, det torde man, då man studerat den isländska traditionens ıatur, icke gärna kunna bestrida.

Magnus Barfots krig med Inge d. ä.

Som andra exempel vill jag nämna en episod, som icke behandlats av Weibull, men som är ur vissa synpunkter ganska belysande. Redan Storm har i »Snorre Sturlessøns Historieskrivning» ıramhållit, att Magnus Barfots saga mer än de föregående låter oss ·e, hur Snorre går tillväga, då han har skriftliga källor att bearbeta. Storm har också framhållit, att Snorre, då han fått tillfälle besöka platsen för en viss händelse, sorgfälligt utnyttjar sitt vetande och skildrar, som om han skreve med kartan framför sig. Men han har blott till en del framhållit, hur Snorre lärt av sin svenska resa.

Kriget mellan Magnus och Inge framställes rätt olika i källorna.

---

[1] Jfr Fornvännen, 1921, s. 25 ff.

[2] Hos af Petersens och Olson, Sıgur Danakonunga, 54. Fornmannasögur XI: 205.

[3] Hansen, De ældste Kongegrave og Bispegrave, s. 46.

Den äldsta uppgiften finnes hos Theodoricus Monachus. I- är, om man bortser från ett intetsägande klassiskt citat, så k- att den kan återgivas fullständigt: Härefter förberedde Magnus expedition till Götaland, där han ville återvinna tre »provinser» *Dal, Hovud* (!) och *Vear* (Vedbo). Dessa voro, sade han, från gammalt den norske konungens egendom, men hade med våld götarnas konung erövrats, och därför ville han nu med vapen återvinna dem, om det icke lät sig göra på annat sätt. Men i den expeditionen uträttade han föga.[1] I det följande fälttåget för han visserligen krig (resp. utkämpade han ett slag)[2], men blev besegrad och flydde i sällskap med en enda följeslagare Ogmund Skopteson. Emellertid slöts fred på grund av den götiske konungens, Inge Stenkilssons, godhet. Inge var en förträfflig man. Han gav honom till äkta Margareta och lämnade såsom hemgift de nämnda tre »provinserna» (= häraden).

Agrip börjar framställningen på samma sätt, nämner h- Dal, Vear och *Vardynjar* (Valbo). Om krigets händelser säges blott, att Magnus i nattens mörker överraskat Inge och slagit denne, varefter freden kom på samma sätt, som vi alla känna. Huruvida verkligen någon förpostfäktning utfallit gynnsamt för Magnus, må lämnas därhän. Att framställningen är partisk, är väl emellertid klart. Så ser också Finnur Jonsson saken.[3] Uttrycket »i nattens mörker» verkar som en reminiscens från ett annat krig.

Utförligast av alla är Morkinskinna. I sammandrag är dess skildring följande: Konung Magnus beslöt rida upp i Götaland och lägga detta under sig. Han tog till förevändning, att Dal och Vardynjar och Vear med rätta tillhörde Norge och att hans förfäder innehaft dem. Konungen tågade nu in med en stor här och västgötarna underkastade sig i hela »de norra bygderna». Sedan slog han läger vid »landamäret» och ämnade göra en invasion och erövra landet.

Vid den tiden rådde konung Inge Stenkilsson över Svealand ock hela Götaland. Han fick kännedom om Magnus förehavande, samlade en här och tågade honom till mötes. Och då Magnus fick veta, att Inge hade en stor här, då tillstyrkte hans hövdingar att han skulle draga sig tillbaka, men detta ville Magnus ingalunda. Han ordnade så, att de sammanstötte under natten. De träffades vid den plats, som heter Voxerna (jfr nedan). Där uppstod en strid, svenskarna voro oförberedda och blevo slagna med stora förluster. Inge räddade sig genom flykten.

Efter striden ville Magnus rycka in i landskapets huvudland (*meginland*) öster om vattnet (Vänern). Emellertid beslöt han att återvända till Norge och hämta mer folk. Han efterlämnade tv-

---

[1] För resp. källor särskilt karakteristiska uppgifter spärras.
[2] *Bellum gessit* kan i medeltidslatin betyda badadera.
[3] Litt.-Hist., II (2), s. 623; jfr s. 709.

sina hövdingar, Finn Skopteson och Sigurd Ullsträng, för att vaka det erövrade och om möjligt erövra mer. De byggde en aus av trä och torv. Nu erforo norrmännen, att kung Inge samde en här för att angripa dem. Detta funno de löjligt, ty de ade väl berett sig och litade på skansen och fruktade icke götars här. Det dröjde något, innan Inge kom, och då sjöngs bland orrmännen: »länge dröjer den bakbrede Inge med sin färd.» De evo emellertid övermannade, fingo avtåga med sina kläder och astar, men fingo lämna allt annat gods.

De återvände till Magnus och berättade sitt nederlag. Magnus ckte in i Götaland och härjade vida omkring. Då kom emot onom götarnas här vid Foxerna, där de förut hade sammanrabbat. Konung Magnus drog sig tillbaka, men hade förut gjort yeken skada med eld och brand. Själv hade han också lidit ora förluster.

Freden i Kunghäll berättas ungefär som i andra källor.

I Morkinskinna äro instoppade: 1) en episod av ringa betydelse om n »välsk» riddare, Gippard, som skröt över sin tapperhet men gjorde sig synlig i striden; 2) ett par verser av Eldjarn, syftande på detta. len ena blott ett klander för hans lättja, den andra en ironisk — och sålunda historisk värdelös — redogörelse för den väldiga insats G. gjort i striden; 3) en vers av Torkell Hamarskald, som blott talar om manfallet på svensk sida utan att nämna något om u'gången; 4) några strofer av Gisl Illugason, som berättar, att Magnus erövrat femton »härad», skildrar, hur han red fram genom den svenska hären och högg ned folk omkring sig. Allra sist nämner skalden, att han själv följde konungen — men på diverse sjötåg.

Den skildring av förloppet, som här givits, är påtagligen i vissa delar orimlig. Den ter sig genast som en samarbetning av de två föregående källornas uppgifter.[1] Genom att göra slaget vid Foxerna till två slag tror sig förf. kunna förena den tidigare uppgiften om ett nederlag för Magnus med den senare om en seger. Det orimliga i att Magnus, trots den stora segern och den stora erövringen, skulle ha fått utkämpa det nya slaget på precis samma plats som det första ligger ju i öppen dag. Något skulle väl ha influtit om de företag, genom vilka Inge återerövrade landet. Beträffande Gisl Illugasons vers är att minnas — något som själve Munch glömt — att isl. *hérað* icke är detsamma som vårt härad. Det betyder blott bygd och kan avse vida mindre områden än våra härad. Något nödtvang att tänka sig en ockupation av större delen av Västergötland, såsom Munch gör, föreligger därför icke, även om Gisl antages ha talat sanning. Kritiken av hans strofer uppskjutes emellertid bäst, tills vi komma till Snorre.

---

[1] Så uppfattas saken av Finnur Jónsson, Litt.-Hist., II (2), s. 628.

I Fagrskinna är det åter fråga blott om *ett* slag vid Fox-erna. Magnus ville lägga Västergötland under sig. Västgötarna i »norra bygden» (Dalsland) underkastade sig. Då han ville »rida österut omkring vattnet till huvudbygden», efterlämnade han en utpost. Denna fick giva sig och fick avtåga med vapen och hästar. Magnus företog ett nytt fälttåg och härjade vida och brände. Vid Foxerna mötte götarnas här, och Magnus drog sig tillbaka, sedan han gjort mycken skada och själv förlorat mycket folk.

Då vi så komma till Snorre, måste vi först erinra om de resultat, som textkritiken här vunnit. Snorre utskilde ur de källor, som förelågo, åtskilliga episoder, dels sådana, som han ansåg vara ovederhäftiga, dels ock sådana, som drogo uppmärksamheten från konungens person, vilken enligt Snorres estetiska principer alltid skulle stå i förgrunden. En sådan episod som den om Gipparne hade för Snorre intet värde redan ur denna senare synpunkt, och den skulle av honom uteslutas även om den kunde visas vara sann. Emellertid hade åtskilliga avskrivare en annan smak, och redan tidigt inkommo i handskrifterna episoder, som Snorre utelämnat. Sålunda interpolerade texter finnas i många upplagor, t. ex. vår Uppsalaavtryck (1870—1872) av Ungers upplaga. En sådan ligger också till grund för Hildebrands översättning, medan Storms norska och Olans motsvarande parti i »Snorre Sturlasson om Sverige» utgår från en rensad text.

Beträffande källkritiken må blott nämnas, att man allmänt antager, att Snorre känt Morkinskinna och dennas närmaste föregångare; olika meningar råda i frågan, huruvida han känt Fagrskinna — vilket i vårt sammanhang är av mindre betydelse. Allmänt antages ock, att Theodoricus icke varit av Snorre begagnad.

Taga vi för oss en text av Snorre, som sålunda befunnits vara äkta, så få vi hos honom följande skildring av kriget.

Konung Magnus påstod, att gränsen mellan rikena av gammalt varit Göta älv och sedan Vänern. Han påstod sig ha rätt till allt, som låg väster om Vänern, Sundal, Nordal, Vedbo och Valbo. Magnus ryckte in i Götaland (Dalsland; se nedan) och hade mycket präktigt folk. Han härjade och brände och folket underkastade sig. Men då han nådde fram till Vänern, led det mot hösten. Då foro de till Kållandsö och gjorde där en skans av torv och ved och grävde en vallgrav omkring. Och dit fördes proviant och annat, som behövdes. Konungen kvarlämnade där trehundra (360) man, och deras hövdingar voro Finn Skoptesson och Sigurd Ullsträng. Konungen återvände till Viken.

Så berättas ungefär som i Morkinskinna, hur Inge kom. Han gjorde tre anbud: först föreslog han, att norrmännen skulle få fritt avtåg med det byte, de hade vunnit; detta avböjdes. Därnäst erbjöd han dem att avtåga med allt, som de fört med sig hemifrån: även det avslogs. Men till sist fingo de nöja sig med att avtåga utan byte, utan sina kappor och med ett käpprapp till mans som minne av färden.

På våren, då isarna lossnat (1101), bröt konung Magnus upp, ,rde in i Göta älvs östra mynning och härjade på svenska sidan, ls han kom till Foxerna. Där gingo de i land, men då de)mmo över en å, som där finnes, kommo götarna till mötes, :h norrmännen blevo slagna, många dödades vid en fors. onung Magnus flydde, men götarna förföljde och dödade vad ? kunde komma åt. Konung Magnus var lätt att igenkänna, han ade en röd vapenrock (*hjúp*) över brynjan, och håret var lkeblont och föll ned på skuldrorna. Ogmund Skopte-)n bad att få rocken. Där var terrängen sådan, att först ar det vida slätter, där sågo norrmännen och götarna arandra hela tiden. Sedan var det branter (*kleifar*) och måskog (obs. att *-kjǫrr* icke betyder kärr, såsom Hildebrand versätter). Där gav konungen vapenrocken åt Ogmund. iåda räddade sig till skeppen. Så berättas även här freds-lutet på vanligt sätt.

Vad som skiljer Snorre från föregångarna är här ingalunda ılott en mer estetisk komposition. Här gäller det nya, torra men akligt värdefulla fakta. Det första, om vi bortse från smärre opografiska justeringar, är namnet Kållandsö. Då detta nämnts, ar man en ganska klar föreställning om det första fälttåget. Mag-ıus har gjort en invasion i Dalsland, det land, som han ville ha och som han säkerligen hade makt att besätta. Därifrån har man ılungat fram en utpost till Kållandsö, en plats, där något stort ondeuppbåd under vintern knappast var att befara och där hans ılla styrka kunde förmodas hålla sig till nästa vår.

Då vi komma till slaget vid Foxerna, är Snorres sakkunskap ännu påtagligare. Han vet, som Storm påpekat, att resultatet i sak blev ett nederlag för Magnus; därför kan han icke skryta av ıågon seger på slagfältet och skonar icke fosterfaderns morfar.

Och man har intrycket, att han sett slagfältet. Detta är i själva verket mycket troligt. Vi erfara ur Sturlunga saga blott, att han reste till Västergötland för att besöka lagman Eskil; om resvägen nämnes icke ett ord. Men då man känner hela Snorres tillvägagående, vill man gärna tro, att han velat begagna tillfället att se Kunghäll, som spelade en så stor roll i hans konungasagor och vars förstöring 1135 han efter traditioner i fosterfaderns familj skulle komma att skildra med så stor åskådlighet. Men från Kung-häll gick vägen över Lödöse, därifrån var blott c:a 1 1/2 mil till Fox-erna, och en resa inåt Västergötland kunde med lätthet läggas över slagfältet där.

För att kontrollera Snorre har jag använt samma metod, som jag tilltrott honom. Jag har begagnat vinterföret för en färd ge-nom de av Snorre behandlade trakterna från Foxerna (Lilla Edet) inåt mot »en å, som där finnes», Lerumsån vid Fors. Om man så vill, gav rekognosceringen intet, som icke ett riktigt noggrant kartstudium också skulle kunnat ge; men faktiskt ser man mer i terrängen än på sin kammare. Mina uppgifter kunna i varje fall

mycket lätt verifieras efter kartorna, blott man utom den to-grafiska tar till hjälp den geologiska (bladet Vänersborg i min-skalan, Ser. Ab), eventuellt den ekonomiska (Flundre och Bjär-härader).

Striden har tydligen varit en strid om vägen inåt meginla-de bördiga slätterna i Väne härad och därbortanför. Som försvar-linje har Inge valt en ställning bakom den djupt nederoderad Lerumsån, vilken här vid Fors visserligen icke är så djupt ne-skuren som på den för många resande välbekanta platsen vid Velan-bro, men till ersättning i norr har en aktningsvärd höjdsträckn-som i passet mellan Trehörningen och Liparedssjön erbjuder en god andra försvarslinje. En bättre ställning finnes icke på man-mil. Vi få tänka oss, att norrmännens anfall misslyckats, och -därefter ett motanfall företagits, varvid det lyckats manövrera in e-del av den norska hären mot forsen vid Sjuntorp, en ganska anse-lig fors, som givit hela socken namn, ännu lämnar 600 hästkraf-åt Sjuntorps spinneri och säkerligen gjort reträtten mycket svår.

Kung Magnus och en del av hans folk ha emellertid komm-över. De ha då, alldeles som Snorre berättar, först haft ett styck-land, där terrängen icke erbjöd något skydd. Jordmånen är u-märkt åkerlera, vilken säkerligen redan vid Inge d. ä:s tid var-lagd under plogen eller åtminstone utgjort äng. Terrängen är lindringt undulerad och ett par bäckar ha eroderat ganska dju-dalar, men ingendera av dessa omständigheter kan ha berett v-aktigt skydd mot en förföljande fiende. Några kilometer mot sy-väst möta vi ny jordmån, morängrus, vårt lands typiska skogs-mark. Här går också den gamla vägen in i ett pass mellan hö-branter (*kleifar*) och med en passhöjd av omkring 90 m. över lerslätt-vid Fors.[2] Att marken burit skog både vid Inges och Snorres t-kan man väl taga för givet, låt vara, att vi icke äro i tillfäl-bevisa, att beståndet för tillfället var i det utvecklingsstadium, at-benämningen småskog är lämplig. I varje fall kunde det utby-av dräkt, som enligt Snorre skulle ägt rum, nog ske här.[3]

Beträffande beteckningen av Magnus dräkt, framhåller Falk-att den icke kan vara fullt historisk. Kungen skall enligt Snorre både här och i det slag, där han föll, burit en *hjúp*, men de-med detta ord betecknade plagget är av yngre datum. En sådan

---

[1] Om detta och andra ortnamn se Sveriges ortnamn, Älvsborgs län. V- Forsen möter med namnet Sjundefors redan 1413.

[2] Även den nya vägen företer branter, *kleifar*, i närheten. Den har lag-i 3 kilometers krok för att undvika passhöjden på den gamla. Namn som *Härklättan* (egl. *Hareklättan*) och *Store Klev* beteckna terrängen och visa att Snorres beteckningar äro korrekta.

[3] Munchs alternativa antagande, att striden stått invid forsen vi-Lilla Edet, måste bestämt avböjas. För det första måste Magnus redan v-operationernas början varit över Göta älv, för det andra kan en så bekant älv som denna icke rimligtvis införas som »en å, som finnes där».

[4] Altnordische Kleiderkunde (Videnskapsselskabets skrifter, Hist.-Phil. Klasse II, Kristiania 1918), s. 170.

nöjaktighet kan väl dock knappast rubba berättelsens tillförlitlighet i det hela; vid ett av de berörda tillfällena använder Fagrkinna ordet *treyu*, och med den rättelsen kan det kanske gå bra.

Av särskilt intresse är Snorres behandling av skaldevisorna, om ju enligt hans allmänna metodiska regler skulle vara första angens källor. Säkerligen har han funnit dem värdelösa, då de ütnyttjades med förstånd». Skrytet med tillfälliga framgångar behövde ju inte precis vara »hån och icke lov», det behövde ju icke stämpla dikterna som oäkta, men det var i huvudsaken missvisande, och visorna borde därför uteslutas. Beträffande Gisl Illugasons visor kan även Snorres andra kritiska princip ha haft betydelse: visorna äro diktade icke på det i lovkväden vanliga versmåttet *dróttkvætt*) utan på enkelt *fornyrðislag*. Möjligen betraktas de därför av Snorre som tvivelaktiga, ett dussinarbete, som vem som helst skulle kunnat åstadkomma, korteligen såsom icke »rätt kvädet».

I varje fall ha vi här ett evident exempel på att Snorres överarbetning icke undantagslöst varit litterärt motiverad. Vad han här tillägger är sådant, som en modern, krititisk historiker skulle varit glad få tillägga till sina föregångares uppgifter. Hans källor ha varit ett realistiskt studium av faktiska förhållanden, sannolikt också svenska traditioner. Hans skildring gör ett bestämt intryck av sanning och stödes ytterligare av samstämmigheten med den äldsta källan, Theodoricus, om — såsom på goda grunder antages — denne icke varit av Snorre begagnad.

Olov Haraldsson och Olov Skötkonung.

Om vi åter gå ett århundrade tillbaka, så komma vi ånyo till händelser, som Snorre förlägger till Västergötland. Det gäller här de förhandlingar, som Sigvat skald uppges ha fört, delvis i strid mot svenske kungens önskan, med västgötajarlen Ragnvald Ulvsson. Enligt C. Weibull har Ragnvald icke hört hemma Västergötland utan i Svitiod (Svealand) och hans fiendskap mot norske konungen har varit hans privatangelägenhet. Något krig mellan Olov Svenske och Olov Haraldsson har aldrig förts.

Ställa vi för oss frågan om Snorres speciella källor och förutsättningar i övrigt, så kunna vi här icke komma till lika gynnsamt resultat, som då det gällde slaget vid Foxerna. Händelserna ligga längre tillbaka, och sådana detaljer, som skulle kunnat direkt klarläggas genom topografiska studier, har det icke gällt. Någon historisk person av de väldiga dimensioner, som Sigrid Storråda än. har icke heller jarlen varit, så att om andra skäl tala därför, så vore det alls icke uteslutet, att ett misstag på personens identitet kunnat inflyta i traditionen. Men alldeles spårlöst ha väl händelserna vid år 1000 icke försvunnit ur västgötarnas minne.

Som enda riktiga metod framhåller C. Weibull, att man skall läsa Sigvats dikt om västgötaresan (Svergesresan) ensam för sig

utan att taga hänsyn till Snorres kommentar. Det skall tacksamt erkännas, att denna erinran var behövlig, åtminstone för dessa raders författare, och att man varit ganska frestad att i Sigvats vers intolka, vad man läst hos Snorre. Det är sant, att Sigvat i de bevarade stroferna icke nämner om vare sig Västergötland eller Skara. Det är sant, att han icke direkt nämner svenske konungen utan blott Eriks ätt, vilken väl kunde men säkerligen icke måste beteckna den norska jarlsätten. Då C. Weibull säger, att blott den senare kunde inför den norska hirden beteckna Eriks ätt, så tar han miste. Det ingick icke i känningens natur att utan vidare vara lättolkad: snarare ville den kittla åhörarens fåfänga genom att visa hans förmåga att gissa gåtor. Och även om icke krigstillstånd rådde mellan Norges och Sverges kung, så visste nog den förres hird, att den senare hette Olov Eriksson. Då så är, ligger det väl närmare att antaga, att en svensk man handlat fientligt mot norske konungen under inflytande från sin egen konung än på grund av lockelser från den senares undersåtar. Svag var den svenska rikskänslan, men alldeles obefintlig var den nog icke.

Om vi till en början söka besvara frågan, var Ragnvald jarl bodde enligt Sigvats dikt, så måste framhållas, att ett par icke alldeles oväsentliga fakta försvunnit i Weibulls referat. Det första är ortbeteckningen *Eið*. Enligt dikten betecknar den ett ställe, där man kommit på ett litet, eländigt fartyg, som skalden tyckte trollen kunde ta. Vi ha flera platser med namnet *Ed*, men god etta är nog trakten vid Trollhättan öster om Göta älv.[1] Ordet betecknar ju en plats, där en sjöresa fick avbrytas och den resande, hans gods, eventuellt hans båt, måste transporteras över land. Om resan, såsom C. Weibull vill, skulle avsett Svitiod i betydelsen Svealand, så måste den väl snarare ha gått genom Värmland. Vi ha där en gränsskog, Edaskog, men vi ha icke lika gynnsamma förutsättningar för att återfinna de av Sigvat nämnda lokaliteterna, bl. a. alldeles icke något Eið, som passar lika bra och är lika betydande. Under vårflod och med kännedom om Trollhättefallen nedanför kunde turen vara rätt ruskig.[2]

Viktigare är det ävenledes förbigångna *Hof*. Till Hof kom Sigvat efter 13 »raster», vilket knappt betyder mil, som C. Weibull översätter; det är ett svårbestämt vägmått, som närmast synes i Sverge ha motsvarat 4,4 kilometer. Och på ett avstånd, som här passar bra, komma vi till det Stora Hof, som hittills allmänt, låt vara delvis under inflytande från Snorre, ansetts vara Sigvats Hof. Vägen dit är dokumenterad såsom gammal genom uppgiften om Biskop Bengts brobyggnad vid Tråvad. Att hedendom åtminstone något årtionde före Sigvats tid rått i närheten av den angivna vägen, se vi av Torshammaren på stenen vid Täng ett stycke i norr och av

[1] Så Storm i hans översättning: Johnsen (*NHT* V: 3, s. 351) uppger utan motivering Ed i Dalsland, vilket icke passar till diktens topografi.

[2] Att *trollen*, som borde ta båten, innebär en allusion på Trollhättan, är knappt troligt.

orden »Tor vige» på stenen vid Velanda ett stycke i söder. Odenskult just i denna trakt styrkes av ett Odensberg i Edsvära och ett Onsjö i Larv. Att det namn Ölve, som Sigvat funnit så typiskt hos de ogästvänliga hedningarna, spåras i ortnamn och runskrift från västra delen av landskapet, kan ju vara en blott tillfällighet. Men själva ortnamnet är icke utan vikt; något Hof finna vi icke i hela Värmland.[1]

Om dikten föreligger fullständig, så har Sigvat på andra dagen från *Eid* räknat kommit till *Ragnvalds* by, Det ord, som motsvarar vårt *by*, betecknar för en isländare i första rummet en gård, men denna betydelse går icke här, då skalden sätter sin häst i trav för att imponera på kvinnorna. Redan detta förutsätter mer utrymme än även en hövdings gård torde erbjudit. Härtill kommer såsom det avgörande, att »gården» ligger i »byn». Beskrivningen passar väl bättre på en liten handelsplats, på gammalt sätt ordnad så, att husen ligga utefter en enda väg. Städer funnos icke många. Med stor sannolikhet antar man ändå, att ett begynnande Skara fanns.

Gå vi därifrån till diktens riktningsadverb, så finna vi, att färden betecknas dels med ordet »öster», vilket kan gälla varje färd inåt Sverge, men också med ordet »nordan», från norr, vilket väl bättre passar på en färd nedåt Västergötland än på en inåt Värmland. Kungens huvudkvarter var nämligen Sarpsborg. Vid färdens slut förekommer uttrycket »längre från danerna», vilket ju blir ytterst sökt, om det gäller en färd rakt åt öster, men passar utmärkt på färden efter Hof, där Sigvat måste ha kommit in på vägen från Lödöse och Halland till Skara.

Lägger man dessa fakta tillsamman, så finner man, att topografien träffar så bra in, att man säkerligen får svårt att finna en annan trakt, där det går lika bra ihop. Något bindande skäl att bestrida, att Ragnvald, såsom Snorre uppger, varit bosatt i Västergötland, närmare bestämt Skara, föreligger, så vitt jag kan se, icke. I det hela synes mig framgå av analysen, att Snorres topografiska framställning i alla punkter står i god samklang med Sigvats dikt, men också, att denna i nuvarande omfattning icke ensam kan vara Snorres källa.

Detta är ju en detalj, men den är icke alldeles utan betydelse. Gå vi till de övriga viktigare händelserna, så blir att påpeka, att Snorres kronologi, såsom redan Storm nämnt, är påfallande god, där den kan kontrolleras. Kronologien hör ju till de ting, som varken den romanartade, konstnärliga berättelsen eller folksagan särskilt omhuldar. Då den är god, så är detta ett indicium för verkligen fast tradition. Theodoricus Monachus har ju också förklarat, att isländingarna på denna punkt vore både kunnigare och vetgirigare än andra folk. Jag erinrar i detta sammanhang om att det år, då enligt Snorre Ingegärd skulle blivit gift i Ryssland, är

[1] Jfr. Förf., Vägar och Städer i det medeltida Västergötland, Namn och Bygd 7, s. 33 ff.

precis året före det, då enligt den absolut oberoende ryska krönikan en tronföljare fötts. Otänkbart är ju icke, att här kunde föreligga en slump, men sannolik är en sådan slump knappast. Berättelsen om Ingegärd synes efter detta få en ganska stor sannolikhet i sina huvudpunkter. Att hon i Historia Norvegiæ kallas Margareta är icke ägnat att väcka bekymmer; här kan gott föreligga ett dubbelnamn av typen Anund Jakob.

Då C. Weibull vill helt förneka ett krig mellan Olov Skötkonung och Olov Haraldsson, så synes han mig gå för långt. Om en källa säger »nästan ett krig», så innebär detta icke någon direkt motsägelse mot Snorre, ty så som Snorre skildrar det hela, har det mindre varit ett verkligt krig med målmedvetna operationer, som kunde leda till resultat, än ett krigstillstånd, som i början kan ha tillfredsställt en eller annan plundringslysten gränsbo, men som rätt snart borde bliva impopulärt just i gränslandskapen. Att just västgötarna opponerat och fordrat ett avgörande, är rimligt, man kan ju säga så pass rimligt, att det kan tänkas vara en blott konstruktion.

Emellertid antar ju även C. Weibull, att Olov Skötkonung varit med om att övermanna Olov Tryggvason. Han bestrider, som det synes med goda skäl, de senare sagornas uppgift om en tredelning av Norge, men låt vara att Olov Skötkonung icke skulle ha vunnit ett tredjedels konungadöme, något har han väl fått, något — och säkert icke allt för ringa — intresse måste han ha haft av att den ordning blev beståndande, som grundats efter segern i Öresund (»Svolder»).

I övrigt kan jag icke annat se än att C. Weibull underskattar en källuppgift, som han efter sina principer bort godkänna. Som strof 1 av Erfidrapa eptir Olaf Helga upptager Finnur Jónsson i Skaldedigtning en strof av Sigvat, som berättar, huru Olov Haraldsson låtit hänga tolv av sveakungens män. Detta är väl å ena sidan en ganska god krigsorsak och måste å andra sidan förutsätta, att fiendskap rådde, även om denna icke skulle ha varit precis av den art, som Snorre antager.

Jag kan icke se tillräckligt skäl att underkänna denna dikt, då man godtager andra dikter, som enligt isländsk tradition härröra från Sigvat. Men om man godtager den, bortfaller möjligheten för C. Weibulls antagande, att kriget mellan de båda namnarna skulle vara uppdiktat. Förloppet synes i det hela vara enkelt även från C. Weibulls förutsättningar. Den svenske kungen synes ha varit motståndare till den inhemska dynasti, som i Olov Haraldssons person åter velat göra sin makt gällande i Norge. Men oenigheten, bl. a. i religiösa ting, har hindrat honom att i striden uppträda med den kraft, som gav framgång.

* * *

Vid de enskilda här behandlade frågorna vill jag icke fästa ılt för stor vikt. Men tillsamman synas de mig ge ett icke ovikgt resultat. De nyheter, som i traditionen framträda först hos Snorre och hans samtida, författaren av Fagrskinna, kunna icke behandlas enligt den enkla regel, som bröderna Weibull velat tillämpa. De komma till sitt resultat genom att konsekvent sätta värdet av den tradition, som skulle framträda i skrift först vid detta sena datum, lika med »0». Räkningen blir på detta sätt förenklad, men resultatet blir icke riktigt, ty man kan bevisa, att ett varbestämbart, oftast ganska ringa, men dock ett värde måste tillerkännas denna tradition. Att ett visst mått av subjektivitet icke kan undgås vid bestämmandet för varje enskilt fall av detta värde, är beklagligt, men den saken kan icke hjälpas. Värdet »0» är icke det bästa vi kunna komma till. Att från fall till fall så nära som möjligt bestämma detta värde synes vara riktigare än att konsekvent genomföra ett värde, som i många fall är bevisligen oriktigt.[1]

Nat. Beckman.

Brev från 1828—30 års riksdag.

Ett föga beaktat arkivmaterial till våra ståndsriksdagars historia erbjuda de i prostarkiven förvarade relationerna från prästerskapets riksdagsfullmäktige.[2] Kleberg har i sin *Bidrag till historien om 1771—72 års riksdag* (Hist. Tidskr. för Skåneland 1916) avtryckt ett antal dylika brev ur ett halländskt prostarkiv. Tyvärr torde dylika brevserier av intresse sällan förekomma, det är mestadels fråga om jeremiader över uteblivna arvoden. De här nedan avtryckta breven, härrörande från domprosteriets i Göteborgs stift södra kontrakts arkiv, som förvaras i landsarkivet i Göteborg, skilja sig på ett fördelaktigt sätt från denna kategori. Ehuru de ej innehålla några bidrag till kulisspelet vid riksdagen, äro de dock med sitt lediga framställningssätt en intressant kommentar till den bild de officiella källorna ge oss av densamma.

---

[1] Mitt språkvetenskapliga samvete tvingar mig att opponera mot ett par underligheter i bröderna Weibulls språk. I svenskan tillhör ordet *saga* en välbekant böjningstyp; dess sammansättningsform är enligt många analogier klar och dessutom vedertagen: *sagoberättare* o. d. Varför skola vi skriva den form, som danskarna, för vilkas regelmässiga böjningstyper ordet var främmande, av nödtvång bildat? Varför skola vi skriva *Harald Gormsson*? Han talade själv icke nydanska och *Knut Svensen* som namn på Knut den store verkar väl oblandat komiskt. Och varför skola vi av isl. *vísa* och lat. *versus* göra en besynnerlig bastard *lausavers*, fast versen här är en vers utan en strof? Isl. *lausavísa* är väl bättre.

[2] Prostarkiven höra som bekant ej till de enligt förordningen d. 14 nov. 1902 leveransskyldiga arkiven och förvaras därför endast delvis i landsarkiv.

Brevskrivaren är kyrkoherden i Kalv, Carl Johan Grevi-
lius. Breven äro ställda till kyrkoherden i Stora Lundby, prost
Johan Ulrik Blomdahl, f. 1762 och riksdagsman vid 1812 och 18
års riksdagar.

Grevillius var till börden finne (f. i Hälsingfors 1777) och
fick efter återkomsten ur rysk fångenskap Kalvs pastorat 181
Han var riksdagsman 1823, 1828—30 och 1834—35; död 183 —
»Grevillius med båda stjärnorna» (Stenhammar) var intim vän m
biskop Wingård. Enligt denne gjorde han sig vid riksdagarna g
lande »genom rent uppsåt, verksamhet och älskvärdhet». (Götebor
stifts tidning 1838.) Av den rundhändhet med beviljande av
geringens anslagsäskanden (enligt Stenhammar hade han »bevil
till och med *mera* än konungen begärt»), för vilken han av oppo
tionen 1834 straffades med uteslutande ur statsutskottet, synas
några spår i dessa brev. Han var emellertid liksom sin förm
och gynnare en varm beundrare av konungen. »Snillet på thron
hade han lärt vörda, innan ynnestprof vid välgöraren fäste h
tacksamhet» (Wingård).

Vid återgivandet i tryck har endast den normalisering v
tagits, att stora bokstäver ersatts med små i enlighet med moder
ortografi.

Karl Mellander.

Stockholm den 6:te januari 1829.

Min högt ärade käraste Bror!

En lycklig och glad fortsättning af detta och många kommande
önskas af upriktigaste hjerta! — Länge torde Bror, med öfrige herrar k
mittenter, väntat af mig någon redogörelse för hvad vid riksdagen f
kommit. Till ursägt för dröjsmålet har jag endast att anföra: trägna g
mål, jemte den omständigheten att intet, av vigt, ännu blifvit defini
afgjordt.

— Sedan uppå herrar stiftsbröders hedrande förtroende, det jag h
värderar och skall bemöda mig att efter förmågan motsvara, jag den 2
novemb:r anländt till hufvudstaden, utblåstes riksdagen den 4:de. Efter v
ligheten förflöt en lång tid i obehaglig overksamhet, till dess riksdagen d
15:de påfölg[an]de öpnades med predikan och plenum plenorum på riksså
Om vi derintill haft anledning att klaga öfver brist på sysselsättning, va
den nu, med skarpaste alfvar. — Min lott blef att arbeta i stats utsk
det vigtigaste och arbetsammaste af alla. — För första gången inträf
att kongl. maj:t var i tillfälle att genast, vid riksdagens öppnande, me
förslaget öfver statsverkets behof. Härigenom inskränktes väl betydl
emot vanligheten, motionstiden, som icke får utsträckas utöfver en må
derefter: men vederbörande förstodo att begagna tiden: och innom måna
utgång hade öfver 1,400 enskilta motioner framträdt i dagen. Det h
värda ståndet, vilket troligen ensamt har vinning av riksdagens förläng
framkom med mer än 600; ridderskapet och adeln med 500. Äfven pr
ståndet böd sig till att öka antalet; och förvånade en dess ledamot, pro
Nibelius,[1] med ett helt dussin, på en dag framkläckte motioner. Förem
för motionerne variera i oändlighet, korssa hvarandra och hämtas, n
våndan för uppfinningen, ofta i vädret. Skola nu alla dessa framkasta
ämnen under riksdagen handläggas och afgöras; då kan slutet deraf icke

[1] G. Nibelius, f. 1789, 1839 biskop i Västerås stift, död 1843.

äknas, då beklagar jag både mig och mina herrar kommittenter. — Bland motioner vill jag nämna en, på riddarhuset, af grefve Jakob Hammilton.[1] (till Hörlö bruk) som yrkade afskaffandet af alla helgdagar, som firas på andra än söndagar; nominatim långfredagen och Mar. beb. dag. Motivet var beräkning af den smides förlust, honom, genom dessa dagars helgd, tillskyndas. Skulle man, uti ett kristligt land, ens kunnat ana möjligheten av ett förslag att afskaffa långfredagen, kristenhetens dyrbaraste högtid. Också mötte det ett kraftigt motstånd, som nödgade motionären att, innan remiss beviljades, göra ett undantag af sidstnämnde dag. Anmärkningsvärdt var, att den enda präst i tillfället närvarande på riddarhuset, prosten grefve Schwerin, som eljest är en väldig talare, icke hade ett ord till försvar för kristenhetens skönaste fest. — Äfven vill jag anföra en ganska eftertänklig motion af Anders Danielsson, den hedersmannen. Han ville icke mer hafva att skaffa med prästerskapets löning, utan yrkar, starkt det förstår sig, att prästerne, i likhet med andre statens embetsmän, skola upbära deras löner ifrån statsverket. Väl; jag önskar och hoppas att vårt stånd icke bestrider detta, med vilkor af full ärsättning för alla våra inkomster. Men beklagom då den redlige, välsinnade bonden, som, i fråga om ärsättning till staten, och härtill gifves ännu ingen annan grund än 1681 års förordning,[2] skulle falla i länsmans klor. — Sannerligen, de veta icke hvad de bedja. — I går hade den af stats och banko utskottens deputerade sammansatte finansberedningen, hvari äfven jag fått en plats, sin första sammankomst. Dess göromål äro af högsta vigt och inflytande på både allmänna och enskilda förhållanden. Myntvärdets bestämmande, statens förhållande till banken, den sednares functioner, lånesystemets fortfarande eller tillsnörpning, m. m.: se här frågor, hvilkas afgörande nödvändigt måste, till fördel eller olycka, inverka på tider som komma. Meningarne äro naturligtvis delade. Likväl tyckes den idéen vela göra sig gällande, att realisera bankosedeln, efter 128 skill:r cours. Men som den står i förbindelse med utgifning af räntebärande statsobligationer, torde den dock möta kraftigt motstånd, och kan utgången häraf än icke beräknas. — De fordrade statsanslagen äro ganska högt updrifne, ehuru de vela dölja sitt resultat under en stegrad beräkning af hvarje inkomst titel. Hvarutom öfrige anspråk på statsverket äro ansträngde ända till förvåning. Gud hjelpe vårt fattiga land, om allt detta skall beviljas! Emellertid hoppas jag att statsutskottet skall manligt fortfara i sin fattade grundsats, att, der omständigheterne icke tala högt för saken, bara avslå, med hänskjutande till bättre tider. — Criminal lagen är, besynnerligt nog, ännu icke färdig; och öfverläggningarne om den nya kyrkolagen äro, för inväntande af critiska anmärkningar, visligen uppskjutne till nästa riksdag. — Nyligen meddelades ståndet, af dess taleman, en glad och öfverraskande nyhet, neml:n att gamla testamentets proföfversättning är så vida kommen, att den, med början af detta år lämnas till trycket. Det nya evangeliiboks förslaget hvilar, tills hela öfversättningen blifvit antagen. — En motion[3] innom vårt stånd yrkar allmänt påbud om nya psalmbokens införande innom viss förelagd tid. För de tredskande lärer sådant vara behöfligt. — Alla rättsinnige önska snart slut på riksdagen. Beklagligen lärer det ej kunna motses: utan fruktar jag att den, lik sine föregångare, oaktadt högsta ansträngning av flit och arbetskraft, blir långvarig. Felet ligger i föreskrifne former och arbets methoden. — Rikets ständer gåfvo sig inga julferier, utan arbetades hvar enda söknedag under helgen, i utskott eller plenum. Tendensen att påskynda slutet är således fast och alfvarlig. — Mera nytt en annan gång.

För de ärhållna remisserne tackar jag på det förbindligaste.

Var god och framför till herrar kamrater innom domprosteriet mina uppriktiga välönskningar och vänskapsfulla hälsning. Skulle Bror finna att

[1] J. Essen Hamilton, f. 1797, död 1864.

[2] Förordning den 8 febr. 1681 ang. prästerskapets uppbörd av allmogen.

[3] Av biskop Tegnér.

detta bref för dem kan hafva något interesse, anhåller jag ödmjukligen att det med prostlådan må få circulera.

Med fullkomligaste högaktning och sann vänskap framlefver etc.

Stockholm den 4:de mars 1829.

Min värdaste Bror!

Det är ifrån trägna göromål jag rycker några ögonblick, för att offra dem åt plikten emot mine herrar kommittenter. Gärna önskade jag att kunna meddela detaljerade uppgifter af riksdags tilldragelserne: men de äro de för mångfaldige, dels medgifver ej den jämnt upptagna tiden närmare utförlighet. Också innehålla tidningarne de vigtigaste momenter af hvad här afgöres; så att jag endast kan framkomma med några strödda anmärkningar. — På ständernes underd: framställning är riksdagen af kongl. m:t förlängd till den 17:de mars. Vore väl att den då toge slut. Men ehuru ifrån den dagen blifva ställde på nåder, gifves, ty värre! ingen anledning till hopp att före midsommar få höra hemlåfstrumpeten. Till den tiden står vårt hopp, och om icke alla tecken svika, skola vi vid juni månads utgång vara på hemvägen. — Det vigtigaste ämne, statsregleringen, har redan upptagit mycket arbete och fordrar ännu en lång tids fortsatta mödor, innan den kan blifva färdig och definitivt antagen. De många fordringar på ökade anslag, så väl af konungen som enskilde, göra, i jämnförelse med statens knappa tillgångar, hvilka icke i samma mohn kunna ökas, det ganska svårt för statsutskottet, att komma till ett resultat, som ens något nära kunde tillfredsställa alla anspråk. Också äro icke alla nådiga propositioner i denna väg ännu ankomne. För 2:ne dagar sedan fingo vi emottaga en, som fordrar 60,000 rdr för tillökning i lärarenas löner, synnerligast vid elementar läroverken. Flere äro i väntan. Troligen kommer denna riksdag att utmärka sig genom beviljade löneförhöjningar. Tredje och tionde hufvudtitlarne, eller försvaret till lands och sjös, vela sluka allt. Huru statstill[gån]garne kunna förslå vet jag icke än; men mot förhöjning i bevillningen skall jag strida så länge jag förmår. — En annan ganska vigtig fråga, myntvärdets bestämmande, för en blifvande realisation, samt statens skiljande ifrån all inblandning i bankens afärer har mycket sysselsatt finansberedningen: afgörandet framskrider ganska långsamt: meningarne äro delade, och skiljaktiga interessen, i öppen strid med hvarandra, försvåra hvarje beslut. — Nästkommande söndag sker Hennes K. Höghets Kronprintsessans kyrkotagning, hvarefter Te Deum på slottet. — Konungen afböjde öfverläggningarne om den ifrågastälde faddergåfvan.[1] Om H. M:t Drottningens kröning talas ej ett ord. På riddarhuset larmas förfärligt: uppträdena der hafva icke alltid varit de behagligaste. Även det hedervärda ståndet talar ur hög ton; och deribland utmärker sig synnerligast Anders Danielsson genom stegrade anspråk. Hans motion om presternes aflöning har ännu icke blivit handlagd; emellertid är säkert att den, åtminstone för denna gång, icke går igenom. — Ifrån riddarhuset har utgått ett vidunderligt förslag till splitternytt beskattningssystem.[2] Förslaget är i sina detaljer väl utarbetadt; men förutsätter all jord af lika natur och är grundadt på den svårtfunna beräkningen af behållen inkomst. Ehuru hänvist till 5 utskotts bearbetning fordrade det minst 1 år för att blifva utveckladt och, måhända 1 sekel innan det kan göra sig gällande. Denna gång kommer det icke långt. — En mängd grundlags förändringar hvilade sedan 1823, beredde till afgörande. Vid nyligen skedd föredragning innom riksstånden blefvo de fleste förkastade. Deribland förslaget om afskaffandet af konungens 2:ne röster i högsta domstolen; om förändet af ministerstyrelsen samt de administrativa verkens nya organi-

[1] Motion om faddergåva av greve C. A. Cronhjelm. Avböjd genom kungl. skrivelse den 2 febr.

[2] Av friherre J. Cederström.

on: om indragning af allmänna ärendenas beredning; om opinions nämndens …tagande i afseende på ledamöterne i högsta domstolen: med alla de §§ … med de förkastade förändrings förslagen stodo uti någon gemenskap, … många andra af mindre vigt. — Borgare ståndet samtyckte, likväl efter …ken strid, att ibland sig upptaga bergverks ägare; men bonde ståndet …log förslaget att lämna representations-ratt äfven åt frälseägande bönder; illiberalité hvaröfver flere af dem redan blyges. — Ingen fråga vållade mycket oväsende, som den att afskaffa håf cancellerens makt att indraga …dningar. Vederbörande redactioner hade redan länge arbetat för beredande … sin seger, och på förhand brännmärkt hvar och en som vågade höja sin …t för denna makts bibehollande; många omfattade deras sak: skriket var …gljudt. På riddarhuset bifölls indragnings maktens upphörande, med …clamation: hos borgarne med stor pluralité. I preste ståndet föranledde …n en högst interessant discussion, hvarunder de motsatte meningarne på …nse sidor mästerligen framställdes och försvarades. Vid omställd votering …gjorde en enda röst beslutet om indragnings maktens afskaffande. Och nu …umferade tidningsskrifvarne, ansågo sig hafva segern i händerne och …hammad rätt att skälla fritt. — Men, hvilken olycka! Bönderne, som …agan icke syntes röra så nära och på hvilka de med säkerhet räknade, …rade olika meningar, voterade och förklarade med betydlig pluralité den …ade indragnings makten bibehållen. Den står således qvar, åtminstone …lls något bättre kan komma i stället. En mängd tidningsskrivare voro …arvarande under öfverläggningarne, förvånades öfver utgången och gingo …gnasade borrt, då voteringens resultat blef kändt; — och hela olyckan …pkom deraf, att de haft den oförskämdheten att våga skrifva äfven mot … bönder. — Jag nämnde i mitt förra bref grefve Hamiltons motion om …elgedagars indragning, och sänder nu utskottets i anledning deraf afgifne …tlåtande. Det är uppsatt av biskop Tegner; och jag hoppas det icke skall …sas utan interesse.[1]

Vår älskade högtförtjente biskop[2] har en lång tid varit illamående, be…värad af en svår hesthet. Nu mår han, Gudi låf! fullkomligen väl, och är … tillfälle att utveckla den verksamhet och kraft, som är honom så egen, …n som, med hvarje dag tillvinner honom ståndets odelade bifall, högakt…ning och tillgifvenhet.

Min kassa har råkat krypa ihop och befinner sig i högsta behof af förstärkning. Jag hoppas att Bror och öfrige herrar kommittenter i dom…prosteriets contract icke misstycker att jag anmäler denna angelägenhet: med …rdsam anhållan att Bror ville hafva den godheten att uppbära och, så …rt det blir möjligt, remittera ett ytterligare förskott på mitt riksdags…manna arfvode, häldst 100 rdr b:co.

Vintern har varit sträng och jämnt uthållande, hvarigenom mycket …ände här uppstått hos de fattigare folkklasserne, som måste bebo uthus …n oeldbara vindar. Man fruktar att, om vårvärmen hastigt inbryter, svåra …jukdomar skola yppa sig.

Jag beder min Herr Bror vara god och till herrar embetsbröder i con…tractet framföra mina hjertliga, ödmjuka och vänskapsfulla hälsningar; samt …elf emottaga försäkran om den utmärkta högaktning och tillgifvenhet, hvarmed jag lefver och dör, etc.

Stockholm den 13:de maj 1829.

Min värdaste Broder!

Må det förlåtas mig att så länge hafva dröjt med besvarandet av Brors …rade. hjertligt välkomna bref, samt den lika efterlängtade remissen, för …lka bägge jag nu får aflägga min uppriktiga tacksägelse! — Göromålen här

[1] Besvärs- och ekonomiutskottets utlåtande den 24 febr. Ej bilagt.
[2] C. F. af Wingård.

bedrifvas med otrolig verksamhet och lämna få stunder öfrige att ägnas åt upfyllandet af enskilda förbindelser: — se här orsaken hvarföre jag icke skrifver så ofta eller så utförligt som jag både borde och önskade. — Olyckligt, att framgången af våra arbeten icke motsvarar de nedlagde upofringar af tid och möda. Felet ligger väl, till en del, i skiljaktiga åsigter och söndrade interessen; men förnämligast i talträngdheten och den hårdnackenhet hvarmed hvar och en vill försvara sina sattser, och som oftast öfvergår till tvister om ord och form, i långa, än prydliga än piquanta afhandlingar — en obehaglig följd af talöfningarne på riddarhuset. Härigenom d[illegible] tiden, och öfverläggningarne blifva utan resultat, till dess kämparne, drifne antingen af hunger eller sömnbegär, hvilket vanligen inträffar kl:n 1/2 3 e. m. eller 1/2 10 om afton, öfverlämna sig, på discretion, åt en votering, hvars gång sällan kan med säkerhet beräknas. Hvad som kunnat beslutas väl om med sans på 1/2 timme, fordrar således 6 timmar, för att afgöras af slumpen. Man kan lätt föreställa sig huru långsamt ärenderne, under en sådan arbetsordning, måste framskrida; och huru obehagligt det skall vara att, med varmt begär efter skyndsamt slut, deruti deltaga. — Den 27 sistl. skedde prinsessan Sofia Albertinas begrafning, med en bländande ståt. 35,000 rdr b:co hade dertill blifvit anslagne. Äfven rikets ständer voro dertill bjudne, samlades i för dem anviste rum på kongl: slottet 1 timma före prosessionens afgång och undfägnades under tiden med — intet. Efter 2 1/2 timmas ceremoni i kyrkan skedde återtåget till slottet. Ständerna intogo der deras rum och tracterades med — samma intet. Mången, synnerligast af det hedervärda ståndet, påstod sig hafva varit på bättre liköl, men ingen mådde illa deraf. — Förslaget till reglering af statsverkets inkomster och utgifter har kostat utskottet en otrolig möda. De förra hafva, särdeles efter återremisser från ständen, blifvit nog högt beräknade, så att öfverskotter icke äro att hoppas, men väl önskvärdt att de räcka till, så att statsbrist med sina obehagliga följder må kunna undvikas. Utgifts betänkandet, med alla tillhörande detaljer och bilagor, utgörande en hel bok, är färdigt och ständerne förelagdt. Med de knappa tillgångar som funnits att påräkna hafva dock många ökade anslag blifvit tillstyrkte: hvaribland på 2:dra hufvud titeln, eller civil staten, 230,000 rdr förhöjning: en aldeles ny reglering af militär befälets löner, samt för undervisningsverken ett tillskott af 60,000 rdr. Summan af de föreslagne nya anslagen uppgår till 576,000 rdr. Likväl utgör bristen utöfver 1823 års bevillnings anslag ej mer än 37,000 rdr, en brist som, utan att förhöja den blifvande bevillningen lätt kan betäckas; hvilket utskottet bestämdt afsett vid alla sina beräkningar. Säkert är att utgiftsförslaget föranleder mycket krångel och gräl åtminstone på riddarhuset och hos bönderne. Det svåraste dervid blir tidsförlusten; ty några väsentliga förändringar deruti äro ej att förmoda. Med den tröga och långsamma gång öfverläggningarne hos ridderskapet och adeln tillvant sig fruktar jag det förslaget icke blir genomfarit eller till återremiss färdigt före juni månads utgång; hvarefter minst en månad fordras innan anmärkningarne hunnit blifva besvarade och statsregleringen i det hela blifvit definitivt afgjord. Något slut på riksdagen är således, beklagligtvis! icke att hoppas före augusti månad. — Finance regleringen, som medtagit mycken tid och möda, är nära sin fullbordan, och kommer, så snart några mindre betydliga puncter blifvit afgjorde och tryckningen hunnit verkställas, att till ständerne ingå. Enligt förslaget skall 128 s[killinga]r sedlar bestämdt motsvara 1 rdr silfver, efter förra myntfoten: men som en myntbestämning utan silfverutvexling vore en kraftlös mesure, skall den åtföljas af en realisation. Denna åter skall ovilkorligen hafva begynt innan nästa ständers sammankomst; men får icke ske förr, än bankens metalliska valuta upnått ett förhållande till den utelöpande sedelstocken, som 5 till 8. I detta skick skall banken bringas inom ultimo decemb:is 1831; hvarföre ock nödige fonder blifvit anvisade, att av bankstyrelsen användas, till anskaffande af det nu bristande silfverqvantum inom den föreskrifna tiden: då styrelsen anmäler förhållandet hos konungen, som äger att bestämma dagen då bankluckan skall öppnas för silfverutväxling. Under tiden skola anstalter vidtagas för myntningens oafbrutna fortgång

:n nya silfver riksdahlern blir smånätt, kommer att motsvara sedel rdr:n h således innehålla endast 18 skil. silfver. Till grundfond skall statsrket reversera en med 4 pro:t löpande skuld till banken, stor kapital 4[illegible],000 rdr. Förbindelserne derå qvarblifva i bankens förvar och kunna ke disponeras utan vid trängande behof, hvilket man hoppas aldrig skall träffa. Räntan återgår till riksgälds kontoret, jämte bankens öfriga vinst, dan dess omkostnader och den till silfverupköp årligen anviste summa ifvit derifrån afdragne. Härmed anser man statens skuld till banken vara quiderad; då omkring 14,000,000 äro afskrifne. Ett stadgande, med kraft grundlag, skall beredas, att för framtiden förhindra allt befryndande ellan stat och bank, hvaraf alla våra penninge oredor hittils blifvit alstrade. - Jag har framstält några grunddrag af finance utskottets förslag. Huruda det af ständerne antages, eller, i vissa delar vinner konungens sanction, iall framtiden visa. — Längre än jag ärnat har jag uppehållit mig i framällning af stats och finance regleringarne, så att jag icke hinner vidröra ere ämnen; men också äro dessa utan all jämförelse de vigtig ste. — Caracren av denna riksdag (om den eljest har någon) har i allmänhet varit, att isla de fläste så väl lagförändringar som statseconomiska förslager, dem nyetsbegäret i oerhörd mängd framkastat. — Skada att så få af våra förandlingar kunna inhämtas af riksdags- eller andra tidningar. Desse äro, er än någonsin, ensidiga, missleda omdömet och uptaga endast hvad som verensstämmer med redactionernes åsigter, då de från den motsatta sidan tplacka fragmenter för att framställa dem till åtlöje eller klander. — Här r öfver all beskrifning sjukligt och menniskor dö, som flugor. I måndags fsomnade professor Lidbeck[1], ifrån Lund. I går dog en ung man, rector tromsten,[2] sedan han dagen förut läst uti sin schola. I dag dör prosten ross[3] ifr. erkestiftet. Gud bjelpe mig väl härifrån!! — Vår vördnadsvärde iskop, äfvensom mina stiftsbröder må väl. Den förstnämnde förenar sig ed mig deruti, att penningar äro välkomne, när Bror kan hinna sammanskrapa dem. Hjertligt beklagar jag de stora uppofringar herrar committenter vidkännas: men var öfvertygad, att jag vore färdig att våga allt, om jag denna stund finge återvända till det saknade hemmet.

Var god och anmäl min ödmjuka och vänskapsfulla hälsning till herrar mbetsbröder i domprosteriet.

Med fullkomligaste högaktning och sann vänskap framlefver, etc.

lpost. Som Bror känner den mäktige man, om hvilken närlagde anförande handlar och det icke torde vara utan interesse, sänder jag det. Avenså skålarne på vår högtidsdag: hvarvid jag af ståndet var utsedd till värd. —

Stockholm den 8 novb:r 1829.

Min värdaste Bror!

— — — (om arvodet)

I sidstl. tisdags aflade rikets ständer deras underdåniga lyckönsknings uppvaktning i anledning af konungens återvunna hälsa. Hans Maj:t syntes nnu något matt och rösten var svagare efter sjukdomen, som spridde dysteret bland alla folkklasser, lika som tillfrisknandet ett allmänt jubel. — edan bönderne inbjudit medstånden att förena sig med dem uti underd. anälian hos konungen, att riksdagen sednast den 15:de dec[e]mb[e]r måtte afutas, antogs denna inbjudning af vårt stand: men med sådane tillägg, som unde befordra möjligheten deraf, utan att ständerne skulle åtskiljas med rrättade ärender. Härtill fordrades vissa åtgärder beroende af ständerne

[1] A. Lidbeck, prof. i estetik, död den 11 maj 1829.
[2] J. J. Strömersten, rektor vid Nya elementarskolan.
[3] L. Tråss, kyrkoherde i Vittinge, död den 21 maj 1829 (Klara förs:s dödbok).

sjelfve. Som bönderne ingalunda hade alfvar med sitt tagna steg, voro de ock genast färdige att afslå våra propositioner, syftande på en raskare och ändamålsenlig arbetsordning. Borgare ståndet följde deras exempel. Ändtligen ridderskapet och adeln förenade sig med oss, hvarefter ärendernas behandling hos dem antagit en raskare gång. Det är i sanning ganska bedröfligt att meningarne ännu icke kunnat förenas om möjligheten att innom detta årets utgång sluta riksdagen. Inträder den en gång på 1830 fruktar jag att den varar ganska länge; emedan man då icke vill skiljas åt så länge någon småsak finnes oafgjord eller någon dumhet obesvarad. För min del har jag ännu godt hopp: i synnerhet emedan stats utskottet, som haft det mesta att göra, till medlet af decemb:r med säkerhet kan hafva sina saker afslutade. — Bonde ståndets försök att välfva mötes passevolanceen ifrån den r... terade jorden på allmänna bevillningen har föranledt de häftigaste debatter och gjort stort spektakel. På riddarhuset, der saken af opposition n... värma understöddes, gick det derhän att, efter afslag derå, friherre Anckarsvärd, C. H. afsade sig allt vidare deltagande i riksdagsärenderne samt återlämnade sin inträdes polett, beledsagad af ett anförande, fullt av invectiver så väl emot hans eget som de öfrige stånden, samt svårt att skilja ifrån en uprors proclamation. Flere sådane torde följa efter. Framtiden skall visa om riksdags ärenderne till resultater vunno eller förlorade vid afsägelsen som äfven delades af hans broder August A. Oaktadt böndernes protest kommer, enligt 3:ne stånds sammanstämmande beslut, passevolance att ... göras på enahanda sätt som förut, af rust- och rotehållare, men till nedsatt belopp, 7 rdr b:co p:r n:r. — Den stora striden om Götha canal är ännu icke utkämpad, men förekommer snart till afgörande. Utsigterne äro för den vida ljusare än förut.

Äfven söndags eftermiddagarne har statsutskottet begynt ägna åt arbete. Väl, om blott ett snart och lyckligt slut derigenom kunde beredas.

Tiden tillåter mig icke att fortsätta. Måtte slarfvet i detta bref b... näget ursägtas! Var god och framför till herrar committenter min vänskapsfulla hälsning. Jag afbidar med största otålighet ett gynsamt svar och framlefver med fullkomligaste högaktning och sannaste vänskap etc.

Stockholm den 15 decemb:r 1829.

Min värdaste Broder!

Jag hade hoppats någon ledig eftermiddag, för att, skiljd från vanligen öfverliggande göromål, få odelad ägna den åt en redovisning för de mer eller mindre vigtiga beslut, som under sidstförflutne perioden af den ändelösa riksdagen blifvit fattade, och i sådant afseende fördröjt besvarandet af min Brors kärkomna bref: men som en sådan ledighet icke lärer blifva mig beskärd begagnar jag denna rastestund till betygande af min uppriktiga tacksamhet för de benäget insända sammanskotten till riksdagsmanna arfvode, hvilka quittens härhos bifogas. Jag stadnar i så mycket större förbindelse hos min Bror som jag nogsamt vet huru svårt det, synnerligast den tiden på året, är att åtkomma penningar. — Lika med Bror önskar jag att någon vidare requisition på mynt härifrån icke må behöfvas. Den skall ock näppeligen blifva så framt riksdagen icke fortgår öfver medlet af febrnari månad. I hvilket olyckliga fall jag torde blifva nödsakad än en gång besvära Bror och skall då derom tidigt underrätta. — Icke underligt om missnöjet med riksdagens längvarighet sträcker sig ifrån konungaborgen till alla landsändar. De handlande personerne äro hvar för sig uppledsnade af det eviga grälet, och använda all sin förmåga att bereda dess slut; och likväl skrider det med tuppfjät till målet: en högst beklaglig omständighet, som har sin orsak icke i riksdagspersonalens individualitet, icke i försummadt tidsanvändande, utan i ärendernas vigt och mängd, i de utstakade formerne för arbetet, i ett öfverhandtaget talbegär, må hända äfven i misslyckade val af de personer, hvilka skola leda öfverläggningarne. — Länge hyste vi det glada hoppet att

ksdagen på detta årtal skulle slutas. Detta hopp är nu förbi. Med oro otse vi dess inträdande på nya året: och vi stå ännu, efter fjortonde månadens rastlöst arbete, på den punct att icke bestämdt kunna besvara frågan: när *kan eller när skall riksdagen slutas?* — Konungen äger visserligen i grundlagen förbehållen makt, att, när han behagar, låta afblåsa riksdagen; men han vill icke att så många mödor och kostnader skola vara förlorade förspilda; hvilket blefve händelsen om ständerne skulle hemförlåfvas, utan att hafva bragt till fulländning de vigtiga angelägenheter som upptagit deras, i ordets egentligaste mening, dyrbara tid. — Efter otroligt arbete har statsutskottet inkommit med statsbudgetten, hvilken, i anseende till nya löneregleringar samt förändrade både principer och detaljer, uti svår uppställning öfvergått alla sina föregångare. Resultatet deraf är emellertid ganska tillfredsställande, enär, oaktadt löneförhöjningar och ökade utgifter af alla slag, statsbristsumman, som genom bevillning kommer att fyllas, icke öfverstiger de föregående årens med mera än 124,000 rdr, eller på skillingen en summa salpeter-skatten utgör. Detta kan icke anses som någon skatteförhöjning, utan är endast en öfverflyttning af en ordinarie gärd ifrån jordboket på allmänna bevillningen, hvars fördelning i dessa dagar inväntas från bevillnings utskottet. Grunderne derföre äro i det nogaste desamma, som vid förra riksdagen faststäldes. Den nya statsregleringen träder redan med 1830 i verkställighet. — Till extra utgifter, såsom: krigsmaterielens iståndsättande, sjukhus- och cassern-byggnader, Götha canal, strömrensningar, m. m. äro dessutom anslagne 4,300,000 rdr utan att något deraf blifvit anvisadt på uppkommande öfverskotter och utan någon statens skuldsättning. Riksgälds contoret authoriseras endast till beslutade låns upptagande för afbrända städer och sådane inrättningar, som med säkerhet återgifva både capital och ränta, hvilka lån således amortera sig sjelfva. Hvarjemte, i händelse missväxt eller oförutsedda behof skulle göra lyftningen af dertill afsatte creditiver nödvändig enahanda utväg skall begagnas till medels anskaffande. — Bankens lånerörelse har under den sidsta tiden sysselsatt riksstånden, samt föranledt vidlöftiga debatter och stridiga resultater. Innom presteståndet beslöts discontomsättningar på helt år, med ⅓ inbetalning och 5 pr:ts ränta: förnämligast med afseende å det skuldsatta jordbruket, som mäst lider af omsättningar 2:ne ggr om året. Det är ännu ej bekant, om de öfrige stånden, hos hvilka ärenderne longsammare behandlas, häruti förenat sig med oss. — En särskild discont, ställd på upp- och utlåning af banken, till understöd för handeln och den större rörelsen, var föreslagen och blef af adel och prester bifallen, men till allmän förvåning afslagen af borgareståndet: hvilket tillräckligt vittnar om den anda, som hos majoriteten innom detta stånd är rådande. Man visar eljest i allmänhet mycket interesse för penningeförlägenhetens afhjelpande. Endast Stockholms köpmän och capitalister skrika deremot. Vore väl om man uppfunne medel, hvilka icke blott verkade som palliativer för ögonblicket, men förderfvade i längden. Nyligen har en konungens proposition om inrättandet af en låneanstalt innom rik[s]gäldscontoret, till förmån för jordbrukare och emot hypoteque i fast egendom, till riksstånden anländt, men ännu icke fått någon handläggning. — Myntbestämning och realisation, de vigtigaste af alla ämnen, och som torde hafva det mäst välgörande inflytande på landets penningerörelse, äro väl af ständerne beslutade; men de hafva skiljt sig i de mindre detaljerne, hvilka komma att i förstärkt stats- och banko utskott afgöras. Deremot har dock hinder blifvit lagdt af borgareståndets talesman,[1] hvilken, värdig ledare af ett sådant stånd, vägrat proposition att 3:ne stånds beslut skola vara gällande. Denna fråga måste först afgöras i constitutions utskottet. Utgången är icke tvifvelaktig: men den dyrbara tiden är derigenom förhalad, och det torde dröja länge innan hufvudsaken kan blifva definitivt afgjord. Sedan skall den t ll kongl. maj:t öfverlämnas, för erhållande af dess sanction, som måste afvaktas innan banko reglementet, i öfverensstämmelse med besluten, kan uppgöras. Förr än allt detta blifvit färdigt kunna ständerne icke åt-

[1] Borgmästare J. Ullberg.

skiljas. Häraf beror egentligast riksdagens slut, hvilket således icke k med säkerhet beräknas. Äfven har af stats utskottet blifvit uppställ spritt-ny instruction för R. St:rs revisorer, hvilken ännu icke är i stånd discuterad, och sedan den blifvit antagen, måste underställas kongl. ma granskning till antagande eller förkastande. Svaret derå, äfvensom på skillige förut ingångne förslager till grundlags förändringar måste afbid. Vi hafva dessutom att förvänta svar på åtskilliga lagförslag af mer e mindre vigt och omfattning; men dessa kunna mycket väl ligga öfver o mogna till en annan tid. — Anmärkningsvärdt är ock att vi i dessa dag fingo emottaga 3:ne nya nådiga propositioner ifrån kongl. maj:t.

Mitt glada hopp att till julhelgen få återvända i skötet af min familj h beklagligen felslagit; och Gud allena vet när jag nu får återse det älskade o så djupt saknade hemmet. Redan hade jag af mitt stånd ärhållit 3 veck permission; men som jag förut emottagit kongl. maj:ts förordnande att va ledamot uti en committé, till uppgörande af en lag, som skall bestämi tullen å utrikes ifrån inkommande spanmål, med det dubbla afseende å sky för den inhemska sädesproducenten mot concourensen af utländsk spann och å säkerhet för den fattige att, särdeles i missväxtår, kunna ärhålla s sädesbehof utan alltför högt uppstegrade priser; och emedan denna commit icke förr än till jul slutar sina arbeten, har jag blifvit nödsakad att qva stadna, och får nu mera icke tänka på hemresan förr än jag underskrif riksdagsbeslutet. Nämnde committé har medfört den stora olägenhet att d för att icke borttaga någon tid från det egentliga riksdagsarbetet. samma trädt endast om söndagarne; och hafva 5 sådane redan dertill blifvit a vände, ifrån kl:n ½10 till 3 e. m. — Vår älskade biskop äfvensom bi varande stiftsbröder må väl. — Var god framför min ödmjuka och va skapsfulla hälsning till herrar embetsbröder i Brors contract, och emott för egen del försäkran om den fullkomliga högaktning, sanna vänskap o upriktiga tacksamhet hvarmed jag lefver och dör, etc.

Underrättelser.

Arthur Stille †. Hårt drabba slagen i år den svenska historie-
-skningen: Harald Hjärne bortgången i januari, Arthur Stille i
-ril. Det betyder i våra yppersta hävdatecknares led förluster,
-n vi icke haft råd att göra. I all synnerhet, som vi hade så
-da grunder att hoppas, att båda ännu skulle kunna giva oss
-eket.

Stille, som var född den 16 juli 1863, blev 1889 fil. dr., 1892
-cent i historia vid Lunds universitet, s. å. lärare vid Lunds privata
-mentarskola, erhöll 1905 professors namn, heder och värdighet,
-v s. å. lektor i Lunds högre allmänna läroverk, 1908 e. o. professor
-historia vid Lunds universitet och 1909 genom platsens förändring
-l ordinarie professor därstädes samt var såsom sådan verksam till
-s bortgång. Dödsbudet kom helt oväntat; ett slaganfall annandag
-sk ändade den 19 april efter ett par dagar hans levnad.

Redan nyss anförda data låta vissa för hans utveckling såsom
-torieforskare betecknande moment framträda. Efter de första
-ildningsåren fick han länge dela sin tid mellan skola och uni-
-rsitet och hade tyngdpunkten av sin verksamhet snarast förlagd
-l den förra, där han på olika poster verkade såsom en högt
-attad lärare. I olikhet med vad ej sällan blir fallet, hämmade
-tta emellertid icke märkbart hans utveckling såsom vetenskaplig
-skare, och även sedan 1904 den dåvarande enda professuren i
-storia vid den sydsvenska högskolan besatts med en annan per-
-n, och såväl härigenom som genom situationen i övrigt på uni-
-rsitetsbanan Stilles utsikter till befordran på denna syntes stäckta,
-rtsatte han så energiskt sin vetenskapliga forskning, att han på
-ecket goda grunder fick sig tilldelat professors namn. Emellertid
-höll Lund 1908 sin andra professur i historia, och Stilles veten-
-apliga ställning var då sådan, att han genom kallelse befordrades
-l densamma. Från skolbanan förde han därvid med sig två goda
-vor, som alltid gjorde sig starkt gällande i hans universitets-
-dervisning. Han behärskade på ett sällsynt ingående och gediget
-tt hela den fasta grundstomme för historiskt vetande, som den
-gre läroverksundervisningen avser att giva beträffande den mänsk-
-ga utvecklingens huvudepoker hos skilda länder och folk. Och
-n bragte tillika med sig en ovanlig fond av pedagogisk erfaren-
-t, som kom hans gärning såsom universitetslärare inom olika sta-
-er synnerligen väl till godo. Från vilken kateder han än lärde,
-de han därjämte ett ypperligt bistånd i sitt utomordentligt goda
-inne, där allt karaktäristiskt och fängslande, som han mött under
-na studier, tycktes vara bevarat. Och eftersom hans beläsenhet

var ovanligt stor, var det en ytterst betydande minnesskatt. S… han på sådant sätt kunde göra fruktbärande för sig och a… Materialets omfattning och mångsidighet begränsade föga hans … måga att översiktligt behärska det, sammanställa, vad som h… anknytning med vartannat, och i detsamma finna rikt stoff … nya, impulsgivande uppslag, som han emellertid också visste … behandla med vaken kritik och sunt verklighetssinne. Gällde … så att i den muntliga framställningens form till andras uppbygg… ösa ur skattkammaren, stod honom till buds en skildringskonst … trygg, skånsk gemytlighet, som visserligen icke lät något betecknan… drag gå förgätet förbi.

På grund av allt detta var Stille en ypperlig undervisare. M… fick först och främst intrycket av att han fullständigt behärsk… sitt ämne i dess olika förgreningar, icke förgätande något mom… av vikt, och man kände, huru han med sin framstående kom… tionsförmåga förstod att oupphörligt ställa det i ny belysn… Dispositionen av en föreläsningsserie var välberäknad; i allmän… hann under föresatt tid han med att genomgå vad han beräk… Hans universitetsundervisning präglades därjämte av stor mångsid… het. Ämnesvalet växlade mellan medeltid och fram till mo… historia, och främmande länders utveckling togs lika gärna up… behandling som den svenska eller nordiska historiens epoker. D… är av icke ringa betydelse för ett universitet att såsom his… lärare äga en sådan »all round man». Vad Hjärne i den väg… uträttat för Uppsala universitet både genom egen verksamhet o… såsom föredöme skall länge hava betydande värde; det uträtt… icke så litet i samma väg av Stille vid Lunds universitet.

Vid tal om denna sida av hans verksamhet bör man emeller… icke stanna vid universitetet. Ovan har redan antytts vad h… liknande riktning verkade i läroverkens tjänst. Men det fanns … tredje område, som också i hög grad drog nytta av hans förm… som föreläsare, och det var den populärvetenskapliga föreläsni… verksamheten i Sydsverige, som hade sitt, för övrigt synnerli… välorganiserade centrum vid Lunds universitet. Stille hörde till de… mest eftersökta föreläsare, och vad hans gedigna och mångsi… ämnesval samt hans ypperliga framställningskonst uträttat för a… de sydsvenska bygderna sprida intresse för historiska spörsmål o… historiskt vetande måste skattas mycket högt.

Det är icke alla universitetslärare givet att medhinna n… mera omfångsrik skriftlig produktion, och man dömer dem orätt, … man bedömer deras verksamhet efter mängden eller längden av d… skrifter. Tvärtom kan det ofta inträffa, att just det intensiva arbet… såsom undervisare förhindrar eller åtminstone i hög grad försv… skriftställarskapet. En utomstående förgäter lätt, att universit… lärarens mesta vetenskapliga produktion ej sällan måste läggas … föreläsningarna, under det att tid kan saknas för dessas omarbetan… till det tryckta arbetets form. Stille hann emellertid med en myck… omfattande produktion, och han undgick därvid det öde, som und…

ndom drabbar även framstående vetenskapsmän, nämligen att vudverken komma relativt tidigt under deras vetenskapliga bana. dan däremot de längre fram endast finna tillfälle till smärre eten. Stille hade huvudarbeten fördelade över hela sin verknhetstid, och deras värde försvagades ingalunda.

Det är bekant, att hans produktion till mycket betydande del nlade sig kring uppgifter dels av krigshistorisk art, dels härrörande n Karl-XII-forskningen. Sambandet mellan dessa båda områden ger ju för öppen dag. Men det var ingalunda blott den krigstoriska sidan av Karl-XII-problemen, som intresserade honom. de hans första större arbete, gradualavhandlingen »Studier över nmarks politik under Karl XII:s polska krig (1700—1707)», och av de sista, »Karl XII och Porten 1709—1714» (i minnesskriften l 200-årsdagen av konungens död), gripa an problemen från en nan och vidare synpunkt. Det senare överflödar som bekant av a uppgifter och uppslag, vilka Stille kommit på spåren under ngvariga forskningar i utländska arkiv, och det är högeligen att klaga, att han före sin bortgång icke hunnit bearbeta mera av det unda genomgångna materialet. I Karl-XII-forskningens centrum d han för övrigt icke blott genom vad han själv skrivit eller it andra impulsen att skriva, utan ock genom sitt sekreterarskap Karolinska förbundet alltifrån dess stiftande 1910 och det därmed enade redaktörskapet för dess årsbok. Det är i främsta rummet illes förtjänst, att denna blev den regelbundna, ståtliga och innelsmättade publikation, som den alltid varit.

Också en annan ämnesart än de nu berörda, fanns emellertid, m gärna drog till sig hans intresse: det var sådana historiska rsmål, som hade särskild anknytning till eller betydelse för den na hembygdens, de skånska landsdelarnas utveckling. Ur vissa npunkter kunde för övrigt Karl-XII-forskningen sägas höra även t. Det bör nämligen erinras, att i raden av våra störste konungar arl XII är en av de första, som Skåne haft gemensam med Sverige dess helhet, och att Skånes innerliga sammansvetsning med det riga Sverige utan allt tvivel i mycket hög grad främjades genom d de olika riksdelarna tillsammans hade att utföra just under arl XII:s regering. Ej blott konungens långvariga vistelse i Lund, an ock grunder av djupare innebörd hava därför medverkat till et levande intresse, som vid den sydsvenska högskolan ofta gjort g gällande för de olika spörsmål, som grupperat sig kring Karl II:s kungagärning. Stille hade själv klar blick för detta, och hans rröttade ingripande i Karl-XII-forskningen hade säkerligen även iri en del av sin motivering.

Frågar man efter hans djupaste insats i svensk historisk forskng, vill det emellertid förefalla, som om svaret icke bleve uttömnde, om man blott hänvisade till att han var synnerligen beande både såsom krigshistoriker, Karl-XII-forskare och hemdskännare. Dugliga krigshistorici ha funnits före honom; i ga om Karl-XII-problemen hade redan af Schirren, Hjärne och

Quennerstedt kritiska gensagor börjat göras mot den vid 1800-talets utgång tämligen förhärskande riktning, som i konungens åtgärder företrädesvis ville se utslag av äventyrslusta, rättshaveri och envishet; och för lokalhistoria fanns på olika håll i Sverige intresse och nit. Men det mest betydelsefulla i Stilles vetenskapliga gärning, till vilka områden han än vände sig, det, varigenom han särskilt framstår såsom en föregångsman, vars insats fördjupar forskningen på ett sätt, att man framdeles måste följa honom i spåren, det är den energi och följdriktighet, med vilken han, man vore frestad säga i stigande grad ju längre det led, sökte uppspåra och klarlägga de lokala och topografiska realiteter, vilka i varje särskilt utvecklingsmoment förelågo för de historiskt handlande personligheterna eller folken. Visserligen hava dylika förhållanden även förut uppmärksammats och berörts, men ej sällan blott i mera allmänt hallna uttalanden och utan nödig precision rörande tid och rum. Stille åter gick långt mera metodiskt, målmedvetet och konsekvent till väga. Han följde de olika tilldragelsernas förlopp så att säga steg för steg, med oavlåtlig hänsyn till den därvid fördelningen av land och vatten, höjdsträckningar och flodlöpen, skogstrakter och odling, bebyggelse och vägnät, och han sökte för varje särskilt handlingsmoment klarlägga, vilka förutsättningar i nyssnämnda avseenden just då måste för de agerande vara av bestämmande art och alltså även numera måste uppmärksammas vid bedömande av deras handlingssätt. Självfallet stannade han icke blott vid dylika lokala förutsättningar, utan tog naturligtvis tillbörlig hänsyn till även andra impulsgivande faktorer: när det gällde strategi och dylikt, sålunda jämväl till temperament, styrkeförhållanden, föresatta mål, ankomna underrättelser o. d.; men just genom de topografiska förhållandenas oavlåtliga betonande kunde han komma de samlade förutsättningarna för ett visst handlingssätt vida närmare än föregångarne.

Det är också en annan sak, som i samband härmed ofta ligen understrykes i hans framställning: det är forskarens rätt och plikt, att sedan han fastställt nu berörda och andra förutsättningar för en tilldragelse, av själva händelseförloppet »söka bestämd ledning vid utsovrandet och framläggandet av de idéer, som kunnat vara de ledande och bestämmande för de handlande personerna», då själva gärningen skulle utföras, och att göra detta, även om direkta redogörelser eller upplysningar om deras bevekelsegrunder ej numera föreligga. Om en viss uppfattning av motiven befanns så att täcka gärningens förlopp, sådan den framgick av fastslagna data och fakta, ansåg han historiskt berättigat att framlägga en dylik uppfattning såsom den sannolika och naturliga. Både i sin Karl-XI forskning och annorledes förde han härigenom vetenskapen i betydande grad framåt.

Med tillämpning av dessa grundsatser uppbyggde Stille en av sina mest givande arbeten. De återfinnas i hans allmänt kända historiska skildringar »Fälttågen i Skåne 1676—1679» (1901), »Kr

t i Skåne 1709—1710» (1903) och »Fälttåget i Skåne och Hal-
ıd 1657» (1905). Med särskild följdriktighet och styrka fram-
ras de i hans epokgörande »Carl XII:s fälttågsplaner 1707—1709»
905), vilket arbete tack vare dessa grundsatser kunnat ställa
ıta så mycket omdebatterade ämne i en helt ny belysning, rik
uppslag och klarlägganden. På besläktat sätt genomföras de i
av hans sista större arbeten »De ledande idéerna i krigföringen
Norden 1563—1570» (1918), vilket man endast behöver jämföra
d närmast föregående skildringar på området för att inse hela
ckvidden av den nya metoden; det förut till synes planlösa får
ihetlighet, mening, överskådlighet och sammanhang. Den, som
gon gang hade nöjet att på slagfältet vid Lund åtfölja Stille vid
demonstration över slagets gång, fick jämväl ett oförgätligt in-
ck av metodens bärkraft och betydelse. Nivåskillnader mellan
ka delar av den buktande slätten och därav följande växlande
risontlinjer, vilka en ouppmärksam vandrare knappast obser-
rade, framträdde vid ett studium under Stilles ledning såsom
tydelsefulla faktorer i striden och såsom ensamt förklarande dess
endomliga skeden, då i själva verket båda härarnas såväl flyglar
m center länge kämpade såsom på skilda valplatser och utan
nerlig förbindelse med varandra. Även i andra likartade under-
kningar vunnos på samma sätt nya resultat; så t. ex. i, bland
ra, den bekanta uppsatsen om »Dackefejden och det s. k. slaget
l Åsunden» (1907), vilken omplacerade den nämnda striden till
helt annan ort, än den tidigare föregivna.

Jämväl utom krigshistoriens område hava samma grundsatser
at sig i hög grad fruktbärande, såsom t. ex. framgår av den
ressanta uppsatsen »Skånska kyrkors, borgars och herresätens läge»
917) med dess påvisande av kyrkornas regelbundna förläggning
efter vattendrag och herregårdarnas uppbyggande i samband med
strategiskt viktiga förbindelserna. Ett postumt arbete om »Saxos
nska stridsskildringar» (Stilles inträdestal i Vitterhets-, Historie-
h Antiquitets-Academien) kommer likaledes att ådagalägga, huru
dersökningar på fältet i nutida topografi kunna göras fruktbringande
en för den rätta uppfattningen av tilldragelser, som ligga så
ngt tillbaka i tiden som på 1100-talet, och indirekt därjämte för
gan om trovärdigheten hos Saxos historieskrivning.

Naturligt nog kunde topografiska faktorer sådana som de nu
örda lättast av Stille studeras inom hans egen skånska hembygd,
r han för övrigt var ovanligt väl hemmastadd. Han älskade ock
föra med sig lärjungar och vänner på historiska exkursioner i
nes skilda bygder. Det lokalpatriotiska inslaget i hans forsk-
ng medförde emellertid hos honom icke, såsom stundom är fallet,
gon begränsning i hans rikshistoriska uppfattning; god skåning,
r han också god rikssvensk och hade rikssynpunkterna stän-
gt levande. För övrigt tillhörde han de mera beresta bland våra
storici: såsom censor hade han lärt väl känna vårt eget lands
ka delar, och såsom forskare hade han besökt arkiv i, förutom

Danmark, även Tyskland, Österrike, Holland, Frankrike, Engl. Belgien, Italien, Schweiz och Spanien. Särskilt i Dresden, W. Venedig och Paris hade han därunder för sin Karl-XII-forskn gjort mycket ingående studier.

Icke blott den svenska historieforskningen känner Stilles b gång såsom en stor och djup förlust. Kamrater och vänner g det även. Han trivdes gärna i deras krets och blev där, trots försynt tillbakadragenhet, ofta på grund av sin vänsällhet och ovanliga skildringskonst en medelpunkt, till vilken alla med gl lyssnade. Han var också, vad som i våra dagar blir alltmera s synt, en brevskrivare av hög rang, i den gamla goda stilen. M framför allt var han såsom personlighet hjärtegod, känslig och fast. En skåning bär icke alltid sina känslor utanpå, men där i grunden äro de så mycket fastare. Den, som hade lyckan vinna Stilles vänskap, kunde obetingat lita därpå. På honom aldrig tillämpligt vad som sjunges i Glunten därom, att »den vän som går, är ej lik sig, då han kommer åter». Arthur Stilles tro het var sig alltid lik.

S. C.

— I *De största märkesmännen* har Gustaf Jacobson förf. en levnadsteckning över *Harald Hjärne* (Hugo Gebers förlag. St holm 1922, pris 2: — kr.). Skildringen, vilken uppbäres av jungens varma sympati för sin beundrade lärare, ger en synn gen klar och intresseväckande bild av den bortgångne storman inom vårt andliga liv. En särskild eloge förtjänar förf. för sin märkta stil och språkbehandling; denna hör genom sin klass renhet och logiska talsbyggnad otvivelaktigt till det bästa, som moderna svenska historiska litteraturen kan uppvisa.

— I tolvte häftet av Ekonomisk tidskrift för år 1921, i hållande nationalekonomiska studier tillägnade professor K Wicksell, har Sommarin givit en historisk exposé över ε »Kapitalräntas» betydelse och användning såsom nationalekono fackterm och Åmark en prishistorisk undersökning baserande si svenska markegångstaxor.

— Till de år 1914 och 1915 utkomna I—II delarna av K Södermanlands regementes historia har nu fogats en III del: *teckningar om Kungl. Södermanlands regementes personal under 1560-1919* (Almqvist & Wiksell, Uppsala 1919. Pris 25 kr.). fattaren, kapten Karl K:son Leijonhufvud, har här åstadkom en mycket rikhaltig och värdefull samling av biografiska notiser officerare på stat, i reserven m. fl., civilmilitära personer av off rang jämte en del underofficerare och korpraler.

— Till det svenska hantverkets dag i september 1920 u Sune Ambrosiani *Från de svenska skråämbetenas dagar* (St

lm 1920, Teknologföreningens förlag, 188 s., pris 18 kr.). I gra inledande kapitel redogöres för skrånas organisation och de ivänjor, som reglerade deras verksamhet. Mellan de gamla ämbeia och de hantverkssocieteter, som växte upp under 1700-talet, fram-ller författaren den viktiga olikhet, att de senare representerade en hantverkare, som ej tillhörde skrån. Framställningen synes vila omfattande men måhända ej så uttömmande forskning, huvudsaklin på material i Nordiska Museet. Man saknar t. ex. en hänvisning l den viktiga utredning rörande skråna, som vidtogs under Karl I:s sista tid (jfr B. Boëthius, Samlingen av handlingar rörande -ån och hantverkerier 1717—18 i Kommerskollegiets arkiv, Riks-ivets meddelanden, 1915). Arbetets ej minst viktiga del utgö-i av en urkundssamling av för skråväsendet betydelsefulla akt-ycken såväl av mera allmän natur, såsom 1720 års skråordning och drag ur 1846 års hantverksordning, som stadgar för enskilda skrån, som för hattmakare, skräddare och målare i Norrköping av res-ktive 1622, 1744 och 1757 och reglemente för hantverkssocieteten samma stad av 1790. Av stadgar rörande skrån i Stockholm med-las förutom en översättning av murarnas skråordning från 1487 igar för snickargesällerna från 1662 och sockerbagarsocieteten av 67. Dessutom förekomma prov på olika börds- och gesällbrev nt pass. Som ett uttryck för den kritik, som skråväsendet under utet av 1700-talet var utsatt för, meddelas utdrag ur Josias Ceder-lms Strödda tankar om hantverkerierna i riket. Arbetet, som ej umträder med direkt vetenskapliga anspråk, har ej minst värde nom det antal skråstadgar, som där meddelas tryckta efter äldre ck eller avskrifter, som tillhört de gamla ämbetena.

E. N.

— En metodisk handledning vid studiet av germansk rätts-storia har givits av den tyske rättshistorikern Claudius Joh. von hwerin i hans nyligen utkomna arbete *Einführung in das udium der gemanischen Rechtsgeschichte* (Verlag von Julius Boltze, eiburg i. B. 1922). Förf:s lärdom och insikter på olika områn av det vittomfattande ämnet äro av imponerande art, och för rskningen måste de omfattande litteratur- och källuppgifterna va av största värde. Ett sammanfattande register över samtliga erade arbeten hade varit önskvärt.

— I den nyss utgivna åttonde delen av sin *Geschichte der pste*, vilken omfattar Pius' V:s regering (1566—72) omtalar udvig von Pastor de betänkligheter man efter renässansens slut rjade hysa i Rom mot det offentliga utställandet av antika sta-er, dels på grund av deras nakenhet, dels emedan de ofta vore t anse som avgudabilder. I detta sammanhang citerar han (s. 84, t 3) ett brev från Olaus Magnus till kardinal Hosius, daterat enedig den 8 juni 1552, vari »Nordens stränge son», såsom Pastor llar honom, tadlar kardinal Crescenzi's »fria riktning». »Ty»,

skriver Olaus Magnus, »i hans palats i Rom såg jag under h·
livstid fauner, satyrer och kvinnliga nakenheter, liksom icke .
upproriska köttet redan i sig självt vore mäktigt nog att locka ·
svaga människonaturen in i tusen farligheter.» Brevet är try·
andra delen av Stanislai Hosii Epistolae, utg. av F. Hipler, Kra·
1888, s. 211.

— I en serie faksimileupplagor av äldre svenska tryck u·
redaktion av Isak Collijn har under nr III utgivits Bernh·
von Melens ryktbara, nyligen i Tyskland påträffade smädeskr·
mot Gustav Vasa, tryckt i Wittenberg år 1528. Till upplagan h·
docenten G. Carlsson fogat en upplysande efterskrift.

— Som tilläggsband till Politische Correspondenz Friedri·
des Grossen har av dess utgivare professor G. B. Volz utgivits D·
politischen Testamente Friedrichs des Grossen (Berlin, Reimar Hob·
1920, 294 s.) Dessa värdefulla och för sin författare synnerl·
karakteristiska aktstycken ha i större eller mindre utsträckning ·
digare använts av forskningen men på grund av politiska betänk·
heter ej utgivits i sin helhet. Ranke avstyrkte 1843 deras u·
tagande i den stora editionen av Fredrik II:s skrifter. Otto Hin·
uppsats »Friedrich der Grosse nach dem siebenjährigen Kriege u·
das politische Testament von 1768» (i Forschungen zur bran·
burgischen und preussischen Geschichte, bd 32) skrevs 1916, m·
kunde först 1919 utkomma. Bland den litteratur, som berör te·
mentena, kan särskilt förtjäna hänvisas till ett akademiskt t·
Hintze, »Das politische Testament Friedrichs des Grossen von 17·
i dennes Historische und politische Aufsätze, bd 3, och utgivar·
uppsats »Zur Entstehung der politischen Testamente Friedrichs ·
Grossen von 1752 und 1768» i Forschungen etc. bd 32. U·
de båda huvudskrifterna, de utförliga testamenten av 1752 o·
1768, som behandla hela den preussiska statens så väl yttre s·
inre politik, har Volz medtagit trenne senare, för övrigt tid·
tryckta uppsatser, av vilken »Exposé du gouvernement prussien» fr·
1776 snarast är ett sammandrag av 1768 års testamente och
båda andra innehålla utrikespolitiska reflektioner 1782 och fina·
politiska 1784. Att utrikespolitiken låg Fredrik II:s intresse n·
mast framgår klart av testamentena såväl vid redogörelserna ·
läget och vad detta betingade som i fjärrsynerna rörande va·
gång möjligen skulle kunna genomföras. I testamentena fi·
dessa senare under den betecknande rubriken »rêveries politiq·
och rêves et projets chimériques». De områden, som förf. här ta·
sig som bäst lämpade för förening med Preussen, äro Sachsen, V·
preussen och det svenska Pommern. Det diskuterades även sär·
1752 under vilka förhållanden det ena eller andra området skulle
kunna vinnas. Från rysk sida tänkte Fredrik sig 1768 det s·
raste motståndet mot ett eventuellt förvärv av Västpreussen. Be·
träffande de öden, som förestodo olika europeiska stater, förut·

ın 1768 Polens delning och insåg Turkiets förfall och särskilt ≥s militära svaghet. Rysslands utveckling stod för honom som det ·ıra gåtfulla, han tänkte sig t. o. m. som en möjlighet en sam- ·rkan mellan Preussen och Österrike mot Ryssland. Egendomligt .irkt såg han 1768 Englands utveckling. Koloniernas snara själv- ändighet tänkte han sig, särskilt hade han klar uppfattning av ; amerikanska förhållandena.

Av särskilt intresse äro reflektionerna om svenska förhållanden. ed stark ringaktning betraktade han den svenska staten. »La Suède est qu'un nom sans puissance» heter det 1752. Det var så för- agat, att det fordrades trenne generationer, innan det kunde bli rligt för sina grannar. Efter 1755 års riksdag hade styrelsen fått ı helt republikansk prägel. Konungen hade nedsjunkit till blott en ·isherre. De svenska försvarskrafterna, såväl armén som flottan, skild- ıs såsom svaga, och särskilt i officerarnas boställen finner han ett issförhållande. En förändring i monarkisk riktning av författningen ·r Fredrik II som möjlig både 1752 och 1768, och vid den förra ipunkten förefaller den honom till och med önskvärd. För att ękas fordrades, att Ryssland vore upptaget i Polen eller av krig ed Turkiet. Den författning som kunde äga bestånd tänkte han g 1752 något i stil med Gustav Adolfs. Om Karl XII förekomma ndömen, som vidare utförts i den bekanta skriften »Réflexions sur s talents militaires et sur le caractère de Charles XII, roi de uède». Det var ett misstag av Karl XII att vända sig mot en v fiende (tsar Peter) och att göra det med all sin kraft. Hintze il i de kritiska reflektionerna rörande Karl XII — Fredrik såg ·nnes främsta misstag däri, att han ej gick mot Petersburg — ; den preussiske konungens fälttågsplan mot Ryssland under den tuation 1769, då han övervägde möjligheten av att låta den ·ska alliansen ersättas av en österrikisk.

E. N.

— I Theologisch-praktische Quartalschrift, 64: 2, Linz 1911, ar Metzler infört en undersökning om *Das nordische Kolleg in inz.* Kollegiet inrättades i början av 1700-talet och utvecklade ·lvis en ej obetydlig katolsk propaganda i de nordiska rikena.

— Som fortsättning av sitt 1912 utgivna arbete *Studier öfver rästeståndets kyrkopolitik under den tidigare frihetstiden* har lektor ·tto S. Holmdahl 1919 utgivit en andra del av sitt arbete (Lund 919, 240 s.). I en vidlyftig inledning har förf. i första delen av ·t verk som förutsättning för ståndets kyrkopolitik under frihets- ·dens första skede givit en översikt av den kyrkorättsliga utvecklingen ·dan 1527. För övrigt har redogjorts för ståndets deltagande vid av- ıttandet av 1719 och 1720 års grundlagar och dessas bestämmelser ·rande kyrkliga frågor. I arbetets senare del utgör skildringen av åndets politik för genomdrivande av nya privilegier och analysen v 1723 års privilegier från kyrkorättslig synpunkt dess värdefullaste

parti. Starkt betonas och uppvisas i detalj, huru förnyandet av pr vilegierna betydde »ett faktiskt återknytande till 1600-talets kyr rättsliga traditioner», och huru kyrkan åter erhöll den självständ ställning, som den intagit före enväldet. De ecklesiastika deput nerna, deras tillkomst och verksamhet, särskilt deputationen vid 17 —27 års riksdag, äro föremål för en ingående skildring. De ky liga reformförslagens främste teoretiker ser förf. i David Silvius. hans »Oförgripligt betänkande angående ett öfverkonsistorii inrätta i Sveriges Rike» ger han en värdefull analys under betonand att samma naturrättsliga grundåskådning, som präglade hans ky politiska program, även fick sitt uttryck i hans bekanta skrift 1 om tronföljdsfrågan. En av den senare ecklesiastikdeputationens u gifter var att granska konsistoriernas verksamhet. Förf. synes m att denna granskning senare skulle fått förfalla. Han har ej o verat, att den från 1734 tillsatta protokollsdeputationen även sk genomgå konsistoriernas protokoll. Malmströms avhandling »Om a betsmännens ställning till riksdagen under frihetstiden» synes ej förf. bekant. Vid redogörelsen för 1723 års ecklesiastika deput tillsättning saknar man en hänvisning till ständerskrivelsen av d. okt. s. å. (jfr *SRA*, serie 2, bd 1).

E. N.

— I serien »Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskap i Finland» har Carl v. Bonsdorff publicerat ett omfångsrikt ar betitlat *Statsmän och dignitärer. Interiörer ur ämbetsmannavär i Finland vid ryska tidens början* (Helsingfors 1921; pris Fmk 7 Arbetet, som i viss mån utgör en fortsättning av förf:s för n år sedan utgivna skildring av Åbo akademi och dess män, beha den Armfeltska perioden med dess starka brytningar och schis särskilt mellan Armfelt och hans forne vän och olycksbroder J Aminoff, samt det därpå följande skedet av försoning och nya stellationer intill generalguvernörskiftet mellan greve Steinheil general Zakrewsky 1824. Tyngdpunkten ligger på skildringe de personliga förhållandena inom ämbetsmannavärlden, vilket sammanhänger med beskaffenheten av källmaterialet, som väsent består av varjehanda i Finlands statsarkiv, i universitetsbibliote Helsingfors och i enskild ägo befintliga brevsamlingar. Men sidan härav framskymta i arbetet en del politiska spörsmål och a nistrativa reformfrågor såsom bakgrund för skildringen och så ämne för diskussionen, även om någon fullständig utredning av icke åsyftats.

G. J—n.

— Under titeln *Finljandskaja Revoljucija. Sbornik statej* s.) har i Moskva 1920 utgivits en samling uppsatser, framställ det röda upproret i Finland från de röda deltagarnas synvin Medarbetare äro flera av det upproriska Finlands mest kända p soner, såsom O. Kuusinen, Yrjö Sirola, Kullervo Manner, V. kinen, O. Sundman m. fl.

— Hermann Kantorowicz' *Einführung in die Textkritik, ystematische Darstellung der textkritischen Grundsätze für Philologen d Juristen* (Leipz., Dieterich, 1921), är en ytterst klar och välriven monografisk framställning av textkritikens grundsatser, förttad av en jurist — rättshistoriker och rättsfilosof. Den är, ej t digert verk, som »Einführungen» pläga vara, utan ett litet häfte omkring 60 sidor. Arbetet måste väcka intresse även inom storikernas krets.

Textkritiken har med en viss rätt kallats en *konst*, som i varje ll har med olika stoff att göra, och som likt medicinen försätter individuell behandling. Det går naturligtvis ej att stanna d det. En klar, begreppsmässig utredning, sådan förf. till denna rift vill ge, är nödvändig för var och en, som vill tänka över sitt et förfarande. Förf:s bemödande att uppställa en klar och motgelselös terminologi är värt allt beröm. Jag påpekar t. ex. hans iljande av *riktig* och *äkta* läsart (s. 5) — den från förf. stammande h den nedärvda, som ju ej alltid sammanfalla, då den förra kan ra vunnen genom konjektur; om den senare termen är den ista, lämnar jag därhän. Eller hans särskiljande av handskriftsakter, klasser och familjer (s. 16) alltefter olika härstamningsförallanden; för textkritik i gängse mening kommer nog framför allt et sista slaget i betraktande.

Förf. utsöndrar »den högre textkritiken», som dock aldrig kan elt skiljas från »den lägre». Den hypotes, som skall fastställa den ktiga texten, har till sin hjälp den litteraturhistoriska och traditionsistoriska måttstocken och vinner bekräftelse genom den psykoloiska måttstocken, med vilken ock de oriktiga läsarterna förklaras. Den rsta omfattar både språklig och saklig synpunkt. Den andra leder ll uppställande av en serie regler, som utgöra de teoretiskt hyfde uttrycken för gamla praktiska anvisningar vid textkritiskt arete; den kommer till användning framför allt vid det genealogiska örfarandet, uppställandet av ett »stemma», som förf. försvarar ej inst mot franska invändningar trots den ytlighet, som förfarandet fta lett till. Den psykologiska måttstocken har sugit upp en del amla regler — t. ex. den om lectio difficilior (dock ej helt, ty en skymtar delvis under Überlieferungsgeschichte, se s. 13). — fter sammanfattande anmärkningar ger förf. ett gott exempel på ad han vill genom en kritisk behandling av ett parti ur förordet v Gandinus' Tractatus de maleficiis från omkr. 1300. I samband ned dessa betraktelser och exempel gör han flera reservationer, i råga om det genealogiska förfarandet, om teoretiskt och praktiskt . s. v., vilka kanske borde understrukits tidigare.

Nu är ju textkritikens område ytterst omfattande. Hur olika lir ej arbetet, alltefter som det gäller Homeros, Platon, Nya Testamentet, en egyptisk papyrus, en kyrkofader, en medeltida jurist, en urkund från nyare tid, kanske ett tryck. Det är klart, att en viss fara för ensidighet hotar, om man blott känner ett litet hörn av det väldiga fältet. Förf. har arbetat med medeltida jurister och

Digest-texten; alla exempel har han från dessa håll (ett enda ex. ur Nya Test. ändrar ej omdömet). Han betraktar — naturligtvis med teoretisk rätt — den klassiska textkritiken som ett specialfall; ännu mer gäller det ju om hans arbetsområde. Materialet från den klassiska filologin är rikare och mer växlande, och belysning därifrån skulle ofta gett satserna mer liv; nu bli reglerna ibland så allmänna, att mången får svårt att känna igen sitt arbete eller veta var han skall inordna sina synpunkter — så allmänna, att de ej längre spegla verkligheten. Den Lachmannska åtskillnaden mellan recensio och emendatio, som både överdrivits och underskattats, är dock ännu av vikt; förfarandet blir i varje fall ett annat, ett förlängt, om vi ha att göra med översättningar (Österns och Västerns bibeltolkningar); om texten recenserats i Alexandria eller Rom eller alls i antik tid, är av ingripande betydelse. Man kan tänka på de problem, inför vilka fynden av gamla Homeros- och Platon-texter i Egypten ställt forskningen. Interpolation får en annan mening i klassisk litteratur eller i Nya Testamentet än i Corpus juris. likaså åtskillnaden mellan text och rubrik (s. 24). Detta som exempel på olikheter, som modifiera förfarandet. Ett specialfall får naturligtvis ej sätta regeln i fara. Men det skall vara klart, att det hör hemma under regeln. Jag skulle tro, att även andra än klassiska filologer stundom kunna känna någon tvekan just på grund av materialets begränsning, som hotar att begränsa synpunkten.

Om förf. sålunda ej gett oss en bok med avgörande normer för textkritiken — vilket han ej gör anspråk på —, så ger dock hans energiska tänkande över problemen och hans starka krav på klarhet impulser till egen tanke åt forskare på skilda fält. Och det är väl ej den ringaste vinsten av en bok.

Gunnar Rudberg.

Översikter och granskningar.

[L]übeck und die Wasa im 16. Jahrhundert. Beiträge zur Geschichte des Unterganges hansischer Herrschaft in Schweden. Von JOHANNES PAUL. Veröffentlichungen zur Geschichte der freien u. Hansestadt Lübeck. Herausgegeben vom STAATSARCHIV ZU LÜBECK. Verlag Max Schmidt, Lübeck. Leipzig 1920. Vorwort + 144 s.

I förordet berättar förf., att han vid upprepade besök i vårt [la]nd fått impulsen till sitt arbete av prof. Hjärne, Stille och Clason. [S]om var att vänta, har den valda uppgiften visat sig vara ett [sy]nnerligen tacksamt ämne. De tyska historieskrivare, som behand[la]t Hansans och Lübecks förhållande till Sverige, ha varit främ[m]ande för den svenska litteraturen, och ingen svensk förf. har i [nå]gon större utsträckning anlitat det rika källmaterialet i tyska [ar]kiv. Arbetet förelåg färdigt redan 1914, men dess tryckning blev [p]å grund av förf:s deltagande i kriget fördröjd i sex år. Dess forsk[ni]ngsresultat har därför beklagligt nog ej kunnat tillgodogöras vare [si]g av Hildebrand i den nya uppl. av Sveriges hist. intill våra [da]gar eller av H. Almquist i Svenska folkets historia.

Tack vare en del specialarbeten ha konflikterna med Lübeck [un]der Gustav Vasas och Erik XIV:s tid varit oss väl bekanta. Till [fö]ljd av ett mera omfattande studium av arkivmaterialet har emel[le]rtid förf. på en del punkter kunnat beriktiga äldre framställ[ni]ngar. t. ex. av Falk och Westling. Tyngdpunkten faller dock på den [se]nare hälften av den behandlade perioden, för vilken förf. nästan [u]teslutande varit hänvisad till egna källstudier och där han skildrar [L]übecks sista krampaktiga försök att rädda spillrorna av det gamla [he]rraväldet samt Sveriges genom kampen med Ryssland nyvunna [m]aktställning.

Vad förf. vill framhäva såsom huvudresultat av sina undersök[ni]ngar är, att Stettinfredens betydelse både för Danmark och Lü[be]ck blivit betydligt överskattad. Hansestaden hade trätt in i det [no]rdiska sjuårskriget för återförvärvande av de forna privilegierna [oc]h fri Narvafart. Intetdera av dessa syftemål uppnåddes trots de [ti]ll synes fördelaktiga bestämmelserna i freden, att lübeckarna skulle [— s]om ock med vissa inskränkningar — återfå sina handelsrättig[he]ter och att handeln på Narva skulle vara fri. Det nya privile[gi]ebrevet, som utfärdades 1571, blev icke något annat än »ett skal [u]tan kärna», såsom Almquist också riktigt anmärker i sitt ovan

nämnda arbete. Stödjande sig på den bekanta artikeln i Stettinfördraget, att »den ene skulle främja den andres bästa och förhindra hans skada», förbjöd Johan snart nog all handel på Narva och lät beslag på de fartyg, som gingo dit, eller tog upp tull, om de ej mot dryg avgift erhållit särskilda pass.

Förgäves sökte Lübeckarna åstadkomma en ändring i de olidliga förhållanden, som i anledning härav uppstodo. År 1574 skickade de sändebud till Sverige, som skulle hävda deras rätt till fri Narvafart och kräva frigivande av beslagtagna fartyg. Men Johan försvarade energiskt sina åtgärder med hänvisning till sitt krig mot Ryssland och till att köpmännen fört förbudna varor. Och större tillmötesgående rönte ej en ny beskickning 1579. Sändebuden, som ankommo till Stockholm i augusti, fingo vänta en hel månad på audiens och hade den smäleken att se, hur konungen under tiden underhandlade med tartariska sändebud. När de äntligen erhållit företräde, reste Johan snart från huvudstaden och lät dem följa efter mitt i vintern från ort till ort, till dess han i Vadstena i februari månad nedlät sig att ingå på närmare svaromål. Men resultatet stod ej i proportion till den långa väntan. I maj måste sändebuden med oförrättat ärende anträda återfärden. Lübeckarna hade att anteckna ett nytt diplomatiskt nederlag. Brytningen var fullständig. Narvahandelns behärskande hade för Sverige blivit en livsvillkor, åtminstone en nödvändig förutsättning för en framgångsrik fortsättning av kampen med Ryssland, liksom ock erövringen av Narva snart framstod såsom krigets huvudsyfte.

Den livländska frågan löstes också på ett för Sverige tillfredsställande sätt. Enligt Stettinfreden skulle Livland avträdas till kejsaren, som sedan skulle förläna landet till Johan men äga rätt att indraga det mot gäldande av alla kostnader för dess försvar. Detta var onekligen en besynnerlig transaktion, såsom Almquist säger i ovan anförda arbete. Förf. anser emellertid, att den var ett diplomatiskt schackdrag av den svenske konungen. Såsom var att vänta, syntes kejsaren vara nöjd med den formella överhöghetsrätten och reflekterade ej på någon inlösen, varför landet stannade i svensk ägo.

Arbetet är klart och överskådligt disponerat, stilen enkel och lättläst, varför ett studium av detsamma är ett verkligt nöje. Med sina noggranna källhänvisningar är det ägnat att egga till nya forskningar på specialområden, som legat något utanför den tämligen snäva ramen för förf:s framställning. En sådan undersökning av frågan om Narvahandeln skulle alldeles visst ge goda resultat. Utan tvivel var det genom de goda inkomsterna från kaperierna och tullarna, som man lyckades finansiera det långvariga och dyrbara ryska kriget. Helt säkert var det också i första rummet tanken på de för framtiden givande tullintäkterna, som sporrade till en fortsättning, då betänksamma röster höjdes för fred. Vid sin diskussion av krigets betydelse frågar sig Hildebrand, om erövringarna voro värda de stora uppoffringar, som gjorts, och gör honnör för de svenska krigsmän, som under umbäranden av alla slag år efter år kämpade för

sak, vars betydelse de kanske icke insågo. Narvahandeln var dock realitet, som även dessa kunde uppskatta, bl. a. i form av uttald sold. När Lübeckarna år 1575 hos kejsaren klagade över perierna, angåvo de sina fordringar i Sverige till 3,353,584 thlr, en med vederbörlig prutmån en betydande summa!

Jag kan ej heller underlåta att fästa uppmärksamheten på en r oss svenskar intressant källa, som förf. föga kunnat utnyttja. et är en dagbok, som fördes av de två lybska sändebuden, vilka ro närvarande vid konungavalet i Strängnäs 1523. Enligt med-landе från Staatsarkivet i Lübeck omfattar den ej mindre än 9 s. (26 maj—29 aug.). Vilket värde den kan ha som historisk lla, behöver ej här påpekas. Jag vill endast erinra om att tiden st nu vore lämplig för en publikation, då vi snart gå att fira 0-års minnet av det nationella konungadömets återupprättande.[1]

Olof Söderqvist.

venska Prästeståndets Protokoll från år 1719. Utgivna av kyrkoherde C. G. Wahrenberg. I. 1719—1720. Uppsala 1921. Appelbergs boktryckeri aktiebolag.

Tack vare enskilt initiativ och enskild offervillighet — något om nog är sällsyntare nu än förr — har utgivandet av en ny urundsserie, prästeståndets protokoll från år 1719, påbörjats av kyrkoerde C. G. Wahrenberg. Ett kortare omnämnande av den första elen, 1719—20, har redan varit synlig i Historisk tidskrift. Med ansyn till de stora fördelar en fortsättning av arbetet skulle medбra för den historiska forskningen skola emellertid en del önskeal härvidlag i det följande framföras.

Ett behov, som genast gör sig gällande vid ett studium av den u föreliggande delen, är en tydligare vägledning åt läsaren. Sidubriker skulle sålunda vara lika väl på sin plats här som i de edan utgivna samtida adelsprotokollen. Frånvaron av dylika gör let svårt att i varje särskilt fall genast kunna veta, vilken v de båda riksdagarna man är inne på, helst pagineringen går i n följd. De marginalrubriker angående ämnet för varje särskild raga, som finnas i originalprotokollen, ha fullständigt utelämnats ör riksdagen 1719. För 1720 års riksdag ha de visserligen medagits men inskjutits i texten som rubriker för de stycken, där en y frågas behandling börjar, vilket ju måste ge en felaktig föreställning om originalet, helst som de där äro skrivna av en annan hand än den som skrivit själva protokollet. I protokollen för de följande riksdagarna saknas visserligen dylika marginalrubriker, men

[1] Med anledning av ovanstående anmärkning kan meddelas, att ifrågavarande dagbok redan tidigare blivit från svenskt håll observerad och inom kort kommer att i Historisk Tidskrift bliva föremål för en ingående granskning.

Red.

då det fortfarande för varje plenidag i regel behandlas ett fler frågor, alltid numrerade i följd, skulle utg. otvivelaktigt giva d bästa vägledningen genom att själv sätta ut dylika för var och och samtidigt tidrubriker med angivande av datum.

I fråga om de normer, som i övrigt ha följts vid utgivand av den första delen, kan ett och annat nog vara att anmärka. U har själv i förordet förklarat, att han beträffande interpunktion bruket av stora begynnelsebokstäver i regel iakttagit nutida br om ock full konsekvens ej kunnat ernås. Denna förklaring är d ej tillfyllest beträffande exempelvis det rätt vårdslösa återgivand av originalets interpunktion vid uppräkningen av de närvarande v 1719 års riksdag (s. 4 f). Utg. har ej kommit närmare nuti bruk i detta fall genom sitt förfaringssätt. En iögonfallande konsekvens vid valet mellan stor och liten begynnelsebokstav i f ening med förkortning är, att t. ex. ärkebiskop återgives med men Præses med pr. och H:H:t (Hans Högvördighet) med h. Förkortningar ha för övrigt ej alltid använts med full konsekven så t. ex. s. 5: »Doct». och »Doctor», s. 88: »ad». och »adelns», s. 2 »hr». och »h.» En del rena förbiseenden, såsom t. ex. överhopp det av nytt stycke någon gång, kunna även nämnas i detta sam manhang. — Som regel får nog sägas, att det är bäst att f originalet så noggrant som möjligt. De utgivna adelsprotokoll äro en god förebild härvidlag. De nu anförda anmärkningarna ju dock ingalunda av det slag, att de förringa arbetets värde e användbarhet.

Betänkligare äro en del rena misstag, vartill utg. gjort s skyldig. Att enstaka bokstäver ibland missuppfattats betyder v ligen mindre, värre är, när så även skett med hela ord. Som empel härpå kunna anföras s. 4: »kyrkans presterskap» i st. »rijksens», s. 82: »them förre komne sexternerne» i st. f. »the f twenne», s. 88: »öfveryschade» (!) i st f. »öfverijhlade». Detsamm gäller även några namn, så t. ex. s. 4: »Östuna contract» i st »Ästuna» (Estuna, nuv. Lyhundra kontrakt), s. 89 »Faronius» i st. »Tavonius», s. 265 »Fressenhielm» (!) i st. f. »Treffenhielm». Någ enstaka gång har även själva meningen förvanskats, så t. ex. s. »anmodades notarius consistorii Stregnensis Johan Turesson B derom, vilken gärna sig ursäktat, men at wij för lydno mot h. h befallning lofwade taga sig det på» i st. f. »men at wijsa lyd emot» etc. Ett dylikt misstag faller ju genast i ögonen, vil däremot icke alltid är fallet, när det gäller enstaka ord eller b stäver.

Större noggrannhet vid avskrivningen är sålunda nödvän för att man med nöje skall hälsa en snar fortsättning på verke

Walfrid Enblom.

Replik.

I näst föregående häfte av denna tidskrift (1922: 1) har docent en Grauers publicerat ett »Genmäle», vari han söker bemöta några de anmärkningar, som undertecknad i en granskning (*HT* 1921, 236—251) riktat mot Grauers' avhandling om Arvid Horn (Göterg 1920).

1) Förf. »lämnar åt den oförvillade läsaren att avgöra», hurula hans omdömen om kungl. råden Posse och Frölich äro fullt ktiga eller icke. — Svar: Har den »oförvillade läsaren» blott tagit nnedom om förf:s framställning, ger han kanske förf. rätt, ty nna är sådan, att omdömena förefalla ungefär riktiga. Men det icke förhållandet mellan slutsatser och framställning, som jag itiserar, utan bägges förhållande till »det rika material som förf. vänt» (rådsprotokoll m. m.). Detta material är det, som korrierar eller utfyller förf:s karaktäristiker och som ger grund nog för itt omdöme, att Frölich »alla besynnerligheter och galenskaper till ots» (denna passus utelämnar förf. i sitt citat) i flera fall var arpsinnigare och mera framsynt än sina kolleger.

2) Förf. »måste på det allvarligaste protestera», därför att g »tillvitar» honom att ha förbisett Horns ingripande för att skaffa edel till militära behov; förf. har utrett »denna episod» och uppsat resultatet av Horns »energiska insats». — Svar: Förf. och jag se olika fall: det som förf. åsyftar ägde rum 1712, men till und för mitt påpekande ligga händelser från 1710. Förf:s påsande av resultatet av ingripandet 1712 ändrar naturligen icke in på vederbörligt material grundade förmodan om händelserna r 1710. Att jag emellertid vid nedskrivandet av anmärkningen fråga förbisåg förf:s påpekande av 1712 års aktion, det är ett l. som jag erkänner och beklagar.

3) Förf. finner, att jag tagit min uppgift »en smula för eriöst», då jag kritiserar hans sätt att — som han uttrycker det — »orintera rörande de allmänna politiska förhållandena». Det har, heter et om några av mig gjorda påpekanden, »funnits vissa skäl för t icke prestera, vad anmälaren här fordrat». — Svar: Förf. framäller mina krav som allt för uppdrivna (bl. a. heter det, att jag fterlyser en skildring» av Karl XII:s politik, vilket är oriktigt), en på samma gång förklarar han, att »när det gäller så allmänt ända förhållanden, som dem anmälaren berört», skall en »med eleentära kunskaper rustad läsare» kunna reda sig den av mig önskade

»orienteringen» förutan. Den inre motsägelsen i denna antikri står klar för alla utom för förf. själv. Då förf. emellertid ans att vad jag här saknar i avhandlingen vore blott en orientering fö läsaren, vill jag bestämt framhålla, att mina anmärkningar gälla fö biseendet av för förf:s ämne väsentliga synpunkter och fakta. Ha förf. t. ex. sökt uppfylla det av mig uttryckta önskemålet att — blott med hjälp av närmast ifrågakommande bearbetningar — ä vederbörligt begrundande åt Sveriges utrikespolitik under ti näst före Horns övertagande av ledningen, hade han funnit, att H »diplomatiska aktion mot sjömakterna» och hans därmed förkn pade underhandlingar om neutralisering och truppöverlåtelse grun på det uppslag från 1704, som Herlitz påvisat, och på de komb tioner av äldre datum, som äro observerade även av andra fattare. Man kan ju beteckna sådant som »allmänt kända förh landen» så till vida, som i detta fall liksom i dem som ange recensionen, vederbörande litteratur erbjuder materialet till de förelser jag påyrkat men vilka förf. önskar överlämna åt läsare Men det är onekligen anmärkningsvärt, att förf. betecknar som mänt bekant sådant, varom hans egen avhandling visar brista kännedom.

4) Förf. »förstår till fullo anmälarens oförställda gläd över att ha uppspårat ett brev, som jag ej skulle observerat». Bre vore dock ett »föga märkligt aktstycke». — Svar: Brevet i fråga jämte tolv andra brev, utgörande korrespondensen mellan Karl X och rådet från november och december 1710, i *HH* av när anledning tryckt i ett »Tillägg». Ehuru flera av dessa brev viktiga punkter skulle varit värdefulla för förf:s avhandling, har blott omnämnt två av dem och detta i det ena fallet efter n ord i ett rådsprotokoll, i det andra efter en föregående författa avtryck. Om det förra brevet heter det t. o. m. uttryckligen: upptaget i *HH*» (jfr avhandlingen s. 212, 273). Den kunska förf. sålunda haft om tillvaron av två av breven från novembe och december 1710 har alltså icke förmått honom att efterforska ori nalen, han har ej ens genomögnat innehållsförteckningen i *HH*. H skulle i annat fall ha funnit, att icke blott de båda brev, varom på annan väg fått kännedom, utan även de andra breven från des månader vederbörligen finnas avtryckta, dels efter bevarade origin dels efter koncept eller registratur. — Så förhåller det sig med brev eller rättare den brevsamling, som jag *uppspårat* men so förf. *ej skulle observerat*. — Förf:s påståenden om brevets betyd kunde likaså tarva en granskning. Jag inskränker mig dock h till att betona, att jag bestämt vidhåller min mening; i ett ar om Horns politik vid denna tid ämnar jag återkomma till den sak liksom till andra.

5) Förf. anser min kritik av hans citering av E. Carlso och Svedelius' arbeten »något forcerad»; man vore ej skyldig citer alla för en orientering nödiga uppgifter hos den förre. Svedeli arbete har ej hört till förf:s ledstjärnor. — Svar: I ett par fall,

ljcitering av Carlsons arbete var mindre påkallad, kunde generell visning gjorts. Beträffande Svedelius' arbete har jag påpekat, att influerat på förf:s framställning i vissa fall (man jämföre dispositio- i fråga om Warschaukonfederationen samt framställningen av ns neutralitetsunderhandlingar), och jag betecknade det i samband ned som malplacerat, att Svedelius' arbete avfärdas som »en ganska tsägande beskrivning» och citeras så ytterligt bristfälligt. Om »ledmor» har jag icke talat.

6) Förf. förklarar, att jag — genom att vid påpekandet av ra språkfel o. d. utan att »vederbörligen anföra de påtalade terna» — brutit mot »den vetenskapliga kritikens enklaste fordrar». — Svar: Jag har mig icke bekant, att en anmälare måste räkna de språkfel, som eventuellt förekomma i en avhandling. inskränkte mig så mycket hellre till påpekandet av, att några ka fel finnas, som jag icke ville oproportionerligt tynga mina mariska omdömen om arbetets ovedersägliga formella förtjänster. igt förf:s önskan anges emellertid här några fel, vilkas påvisande kräver vidlyftigare citat. Förf. använder »strategisk» i st. f. tisk» (s. 33, 36, 39), skriver »någon slags» (s. 211), förklarar, med ett brev från Karl XII »kom annat ljud i skällan» (!) och ecknar Arvid Horns diplomatiska ansträngningar som försök att ja med i galoppen» (! — s. 223, resp. s. 157, 231). En åtnstone efter min uppfattning »intetsägande formulering» är, då f. förkunnar (s. 165), att »Sveriges ställning» (i ett visst fall) galunda förbättrades» genom slaget vid Pultava.

7) Förf. polemiserar mot mitt slutomdöme om partiet »Arvid rn och Holstein-Gottorp», däri jag betecknar denna del av förf:s handling som »en skildring mer än en undersökning», emedan en pålitliga analysen, den självständiga värdesättningen saknas». enna min kritik tolkas så, att jag i förf:s framställning saknat soluta domslut och lidelsefulla värdesättningar», och förf. invänder remot, att det just varit hans mål »icke att döma, icke att prisa, en väl att söka förstå Arvid Horn och hans gärning». — Svar: in kritik går därpå ut, att förf. — på grund av bristfällig analys förutsättningarna för Horns uppträdande och av den ställning in intog i 1709—1710 års kris — ser Horns relationer till Holein-Gottorp framför allt ur en synpunkt, som icke är den väsentza, nämligen hans egenskap av guvernör för den unge hertigen. öljden härav är, att de avgörande händelserna och personliga intserna, det väsentliga i utvecklingen, icke tillmätts sin verkliga etydelse, ja stundom totalt förbises, att förf. icke konstaterar »vad m verkligen skedde» (jfr recensionen, s. 248 f.). Det är denna ärdesättning av de väsentliga faktorerna, det faktiska sammanhanget — självständig, därför att den i sista hand sker på forskarens eget nsvar, ytterst i viss mån återgår på hans individuella uppfattning av ad materialet ger vid handen — som jag saknade i denna del av aretet. Det är mot detta som förf. ställer den berömda Rankeska delarationen, att historien har en anspråkslösare uppgift än den att

döma över det förflutna, det är detta han kallar »resoluta doms och lidelsefulla värdesättningar»! — Då jag icke antager, att f medvetet förvränger mina uttalanden, återstår blott att konstat att han icke har gjort klar för sig skillnaden mellan den i va vetenskaplig undersökning ingående strävan att utforska och fr ställa det bärande i ett sammanhang å ena sidan och obehärsk kommentarer om handlingar och personer å den andra.

Förf:s insinuationer i samband med sist berörda diskussi punkt, att jag skulle »fikat efter den billiga glädjen att få till doms och avge lättköpta omdömen» om Arvid Horn och hans ning, bära i sig själva prägeln av polemik av en annan kategori den som hör hemma i en vetenskaplig tidskrift. Men den omstän heten att de framställts gör det nödvändigt att påpeka, att om upph mannen till den sortens påståenden gäller det i särskild grad, att d som icke presterar bevisen har ingen talan.

Daniel Almqvist.

Översikt av tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

rkiv för nordisk filologi 1922. Ny följd. Bd 34: H. 2. A. Kock, Runologiska studier. 1—4. — Br. Sjöros, Ytterligare om Äldre Västgötalagen. Ett genmäle. — K. Vrátný, Zu »Isleudzk Aeventyri». — E. Olson, Nyfunna skånska runinskriptioner. Ett par Notiser. — B. Magnusson Olsen, Til Eddakvadene. 3. Til Vafþrúðnismál. — V. Dahlerup, Nekrolog över P. K. Thorsen. — Johs. Bröndum-Nielsen, Nekrolog över Carl Arnold Edvin Jessen. — E. Brate, Anmälan av »Magnus Olsen, Eggjum-Stenens Indskrift med de ældre Runer». — Ebbe Kock, Anmälan av »Åke Holmbäck, Ätten och arvet enligt Sveriges medeltidslagar». — Nat. Beckman, En förfalskning. — J. Løwenthal, Vǫlundr. — H. Gering, Zu Arkiv 37, 329.

ibliotekshladet. 1921. H. 5. K. Mellander, Västgötalitteratur.

et nya Sverige. 1922. H. 2. K. R. V. Wikman, Svenskheten i Finland.

ornvännen. Under redaktion av E. Eckhoff. **1921. H. 3—4.** S. Lindqvist. Ynglingaättens gravskick. Med 3 fig. — R. Ekblom, Nordbor och Västslaver för tusen år sedan.

istorisk Tidskrift för Skåneland. Utgiven av L. Weibull. **Bd 7: H. 8. (Årg. 1920).** Tr. 1921 men ej utl. förrän 1922. Curt Weibull, Om det svenska och det danska rikets uppkomst.

arolinska förbundets Årsbok 1921, (tr. 1922). G. Wittrock, Fördraget i Königsberg och dess förhistoria. — E. F. Heckscher, De europeiska staternas finanser på Karl XII:s tid. — N. Herlitz, Patkuls sista diplomatiska fälttåg (1705). — K. K:son Leijonhufvud, Pesten 1710—1711 och prästerskapet i Strängnäs stift. — Sv. Grauers, Några bidrag till oppositionens historia under Karl XII. — St. Bonnesen, Den s. k. konspirationen i Köln 1714. — C. K. S. Sprinchorn, Madagaskar och dess sjörövare i Karl XII:s historia.

asning för svenska folket. 1921. 1. P. Johnsson, Omåttlighet, överflöd och lyx. Hur man för hundra år sedan sökte att befordra nykterhet och sparsamhet. — 2. N. Torulf, Sigtuna. — P. Johnsson, Omåttlighet, överflöd och lyx. Hur man för hundra år sedan sökte att befordra nykterhet och sparsamhet. — 4. T. Holm, Några drag ur postväsendets historia.

larinlitteraturföreningen N:o 25. Arn. Munthe, Sjömaktens inflytande på Sveriges historia. D. 2. Åren 1643—1699.

amn och bygd. 1921, H. 2—4. E. Noreen, Västgötiska ortnamn (forts.). — J. V. Svensson, Plinius den äldres uppgifter om Norden. — E. Noreen, Ett Värmländskt diplom kontrollerat.

Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. Utg. av I. Coll... 1921. 4. L. Nielsen, Tycho Brahes Bogtrykkeri paa Hven. Med ... — A. Grape, Om Schefferi Sciagraphia juris naturæ. — J. M. Hu... Upsala universitets bibliotek. Tal vid universitetsbibliotekets 3... jubileum 6 nov. 1921. — J. L:son Samzelius, Nordisk bibliogra... litteratur under år 1919. Med biträde af Svend Dahl, Haldór He... mannsson, Hugo E. Pipping, W. P. Sommerfeldt.

Pedagogisk Tidskrift. 1922, H. 2. J. Nordlander, Mester An... Synth, Rector Scholœ Upsaliensis. En tidsbild från 1500-talet.

Samfundet S:t Eriks Årsbok 1922. G. Bolin, Kvartersindelning o... tomtnumrering i gamla Stockholm. Med 3 fig. — Fr. De Brun, V... stugor och värdshus i Stockholm i början av 1600-talet. Med 6 fig. — Ragn. Josephson. Stockholms slott. En stilstudie. Med 40 fig. — G. M. Silfverstolpe, David Klöker Ehrenstrahls relation om slott... branden. Med 1 fig. — A. St. Julin, Färgaregården vid Barnängen. Med 23 fig. — G. Bolin, Sveriges holme — Vikingatidens svenska flottstation? Med 1 pl.

Samlingar utgivna av Svenska Fornskrift-sällskapet. H. 15... Erikskrönikan enligt Cod. Holm. D. 2 jämte avvikande läsarter ... andra handskrifter utgiven av R. Pipping.

Skrifter utgivna av föreningen Det gamla Lund. 3. Aug. Qu... nerstedt, Mina första Lundaminnen. Med flera illustr. i texten.

Skrifter, utgivna av svenska bankföreningen. 29. C. Hallendorff, Från det svenska sedelmyntets äldsta tid. Föredrag vid 1921 års ordinarie bankmöte.

Svensk Militär Tidskrift. 1921, N:o 2—4. Torsten Holm, Erik X... som strateg. Studier över kriget i Norden 1563—1567. — 5. Arn. Munthe, Sjömaktens inflytande på Sveriges historia, anm. av [C. O.] N[ordensva]n. — 7. L. Staël von Holstein, Ålandsöarnes neutralisering. — 8. Sveriges krig åren 1808 och 1809. D. 8: 1—2, anm. av [C. O.] N[ordensva]n. — 1922, N:o 1. L. Staël von Holstein, Den åländska »fridlysningen».

Svensk Tidskrift. 1922, 1. E. F. Heckscher, Harald Hjärne. — V. Söderberg, Ryska bidrag till världskrigets förhistoria. — Dagens frågor. H. Hjärne, Inledning till afslutningsbandet af Pflugk-Harttungska världshistoriens svenska uppl. — 3. B. Wedberg, Gustav III ... högsta domstolen.

Tidskrift i Sjöväsendet. 1921, H. 9. E. Holmberg, Ett ... om de Chapmanska örlogsskeppen. — C. Sparre, Några ord om flottan 1771—1921. Anförande på 150-årsdagen av vice ordförande ledamoten C. Sparre, vid nedläggandet av befattningen.

Upplands Fornminnesförenings Tidskrift. 1921. Utgiven på föreningens bekostnad av O. Lundberg och B. Nerman. **H. 36. Bd 8,** H. 4. N. Lithberg, Knut Stjernas grävningar å Studentholmen. Föredrag hållet i föreningen Urd, vid 10-årsminnet av Knut Stjernas död den 15 november 1919. — H. Toll, Ett återfunnet klostermin... Med 1 fig. — G. Boëthius, De tegelornerade gråstenskyrkorna i norra Sverige, anm. av B. Thordeman. — B. Thordeman, Alsnö hus, anm. av B. Nerman.

Uppsala Universitets Årsskrift 1921. Progr. 5. L. Stavenow, Ur konung Gustav III:s och statssekreteraren friherre Erik Ruuths brevväxling. Bidrag till historien om det svensk-ryska krigets 1788—17.. finansiering. 2. Under fälttåget 1789.

Vår Flotta. 1921, maj. Arn. Munthe, Sjömaktens inflytande på Sveriges

historia, anm. av H. Enell. — **September.** T. Hagman, Myteriet på Christiansö. En hittills ej uppmärksammad episod från 1808—09 års krig. — **November.** L[agerfelt], C. G., Klas Fleming och staden Kiel. Med 2 illustr.

årt Försvar. Allmänna försvarsföreningens tidskrift **1921.** N. Ahnlund, Från Systerbäck till Torneå. — G. Stridsberg, Nationernas förbund och Sverige.

listorisk Tidsskrift utgitt av den norske historiske Forening. **Femte Række. Bd 5: H. 3.** H. Koht, Kong Sigurd på Jorsal-ferd. — O. Olafsen, Naar er Vandsagen og Haandsagen kommit i Brug i vort Land? G. Tank, Om særrettigheder til almenningsgrund og afgifter til staten for saadane i det 17- og 18-aarhundrede. — Småstykker. — H. Toll, Något om Flateyjarbok. — Litteratur, anmeldt av H. Koht.

Iorsk Militært Tidsskrift. 1921, H. 12. O. Ruge, Felttoget i Norge 1716.

listorisk Tidsskrift. Niende Række. Udgivet av den Danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret av E. Arup. **Litteraturhæfte 1918 (tr. 1921).** A. Krarup, Fortegnelse over historisk litteratur for Aaret 1918 vedrörende Danmarks Historie. — Recensioner. Adam von Bremen, Hamburgische Kirchengeschichte. 3:e Aufl. Herausgegeben von B. Schmeidler, anm. av E. A. — Karl XII. Till 200-årsdagen av hans död. Utgiven av S. E. Bring, anm. av K. Fabricius.

'insk Tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik, utgiven av R. F. V. Willebrand. **1922, H. 3.** R. F. V. Willebrand, Harald Hjärne.

listoriallinen Arkisto 1920. K. O. Lindeqvist, Suomen puolustuksesta suuren Pohjansodan aikana. [Finlands försvar under det stora nordiska krigets tid.] — K. R. Melander, Hirvieläimistä Suomessa ynnä niitten pyytämisestä 16 ja 17 vuosisadalla. [Hjortdjuren i Finland och jakten på dem under 16- och 17-hundratalen.] Kust Grotenfelt, Muutama kertomus veronkannosta ja rajoista Lapissa keskiajalla. [En beskrivning av skatteuppbörden och gränserna i Lappland under medeltiden.] — Kust. Grotenfelt, Kysymys Ahvenanmaan siistämisestä Tukholman läänin alle ison vihan aikana. [Frågan om Ålands läggande under Stockholms län under stora ofreden.] (1715). — J. M. Salenius, Käkisalmen kaupungin talojen luettelo vuodelta 1618. [Förteckning över gårdarna i Kexholms stad år 1618.] — W. Tawaststjerna, Arvi Henrikinpoika Tawast. — J. Ramsay, Narvas rådstuvrätts protokoll för den 1 okt. 1700 angående general R. F. Bauer.

Mitteilungen aus der livländischen Geschichte 1921. Bd 21: H. 3. Aug. v. Bulmerincq, Die Besiedelung der Mark der Stadt Riga 1200—1600. (Med 7 bilagor.)

Sitzungsberichte der gelehrten Estnischen Gesellschaft 1912—1920. (Tr. 1921.) Fr. v. Keussler, Zur Geschichte der schwedischen Universität in Dorpat.

Suomen sotilas. 1912, N:o 36. H. Tandefelt, Fredric Henric af Chapman. 200-vuostiemuisto.

Cistercienser-Chronik. 1921, August. Edm. Ortved, Mitteilungen über Vreta in Schweden. Med 1 illustr.

Die Grenzboten 1921, N:o 45, 46. Freiherr v. Danckelman, Die Blockade Frankreichs durch die Seemächte während des Orleansches Krieges. [Handlar om Sveriges förhållande till sjömakterna och svårigheterna för den svenska handeln att kunna komma fram till Frankrike.]

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke u. Fr. gener. **1921. 3. Folge. Bd 29: H. 1.** L. v. Sybel, Entwi lungsgeschichte der christlischen Antike. — P. Wentzcke, Drei D stellungen elsass-lothringischer Geschichte. — Aage Friis, Die A hebung des Artikels V des Prager Friedens. — Miszellen. — Literat bericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» bespro nen selbständigen Schriften. — **1922. 3. Folge. Bd 29: H. 2.** Herzog, Niklas und Xenophon von Kos. Zwei Charakterköpfe aus griechisch-römischen Geschichte. — Fr. Meinecke, Drei Generati deutcher Gelehrtenpolitik. — Literaturbesicht. — Verzeichnis der in »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften.

Mitteilungen aus dem nordischen Institut der Universitat Grei wald. 3. Joh. Paul, Die schwedische Politik im Weltkriege.

Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhm 1921. Jos. Friedrich, Aus den Zeiten des 30-jährigen Krieges.

Neues Lausitzisches Magazin 1920. Bd 96. E. Koch, Die O lausitz in den Kriegsjahren 1631—1635.

Nordische Studien herausgegeben vom Nordischen Institut der Univers Greifswald. 1. Joh. Paul, Engelbrecht Engelbrechtsson und s Kampf gegen die Kalmare Union.

Ulm-Oberschwaben. Mitteilungen des Vereins für Kunst u Altertum in Ulm und Oberschwaben 1922. H. 22. H. Grei Das Deutschordenshaus Ulm im Wandel der Jahrhunderte.

Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische G schichte 1921. Bd 50. B. Schmeidler, Hamburg-Bremen und N ost-Europa von 9. bis 11. Jahrhundert, anm. av V. Pauls.

Revue Historique. 1921, Novembre-décembre. L. Batiffol. Riche et la question de l'Alsace. — R. Vivier, La grande ordonnance février 1351: les mesures anticorporatives et la liberté du travail Wiel. Saint-Jean de Latran. La chapelle de sainte Petronille et privilèges de la France. — Bulletin historique: Historie de Fra Le moyen âge jusqu'aux Valois, par Louis Halphen. — Com rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques sociétés savantes. — Chronique. — Index bibliographique.

Société des nations. Journal officiel. Supplément spécial, 19 August. Correspondance concernant la question des iles d'Aland. La thèse Finlandaise. — La thèse Suédoise. [Även på engelska.] **Octobre.** Rapport de la commission internationale de juriste char par le conceil de la société des nations de donner un avis consult sur les aspects juridiques de la question des iles d'Aland. [Även engelska.]

Magnus Ladulås' krona.

AV

HARALD FLEETWOOD.

I Köpenhamns Riksarkiv under signum »Registrant 14, erige n:o 1» finnes ett pergamentsbrev, som uppges vara färdat av Magnus Ladulås (fig. 1). Brevet börjar med n i denne konungs brev vanliga titelsatsen »Magnus Dei acia sweuorum gothorumque rex» och är daterat i Linkö- ng dagen före Petri och Pauli dag (28 juni) 1288. Under evet hänger ett för konung Magnus hittills okänt sigill. tta är runt med en diameter av c:a 55 mm. av ofärgat x, utan kontrasigill och fästat med en genom plica dragen rgamentsremsa. Sigillet visar en stor, öppen krona med nne synliga spetsar, lagd på en med blomsterornament ad botten. Under kronan synas de sista bokstäverna, ... SAS:S, i en tvärs över sigillets nedre del gående kription. Runt kring sigillets inre yta löper en fin pärl- av och utanför denna, följande sigillets kant, har funnits delvis bevarad omskrift, av vilken nu endast återstår kstäverna — . MAG — — — — — EG — — — —

Själva brevet är förfalskat, i det att hela den ursprung a texten är bortskrapad och ersatt med en ny. Intet nes dock, som tyder på att icke sigillet är äkta och har ngt under ett av Magnus Ladulås utfärdat brev.

Av detta förfalskade brev finnes ävenledes i Köpen- mns Riksarkiv en vidimation, vilken på liknande sätt är falskad. C. G. Styffe, som sett båda dessa handlingar, ger om dem i sin uppsats om Grundregalernas uppkomst . Vitterhetsakademiens Handl. XXIV) följande: »På mma ställe [K. Danska Geh. Archivet] förvaras dessutom

tvenne andra falska dokumenter — — — — —. Det ena är ett K. Magnus I:s bref af d. 28 Juni 1288, hwarigenom han såsom 'kronogods, vanligen kallade allmænningxscogha' bortskänker gården Tuna m. m. i Åkerbo härad, Östergötland. Det andra är en vidimation af samma bref, utfärdad af flera Riksråd d. 18 Juli 1322, efter en afskrift intaget i Svenskt Diplomatarium III: 549. Hvad som wid gransk-

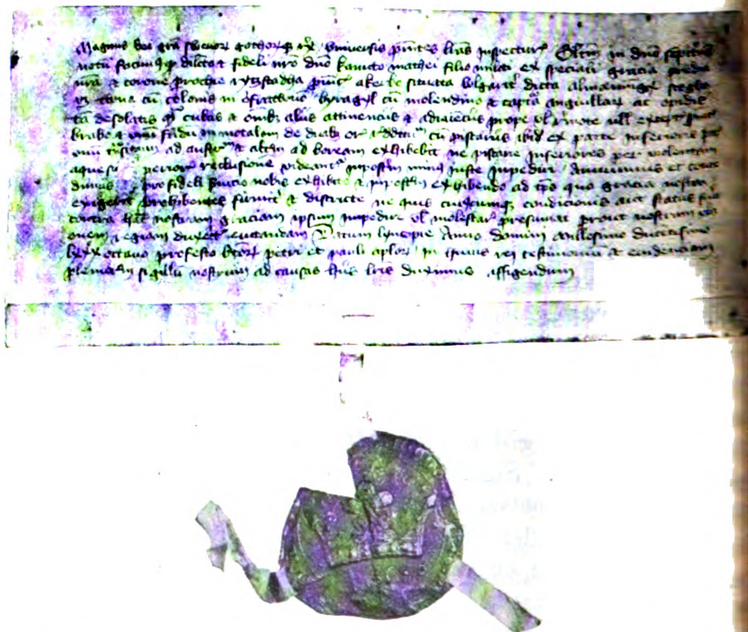

Fig. 1. Pergamentsbrev i Köpenhamns riksarkiv. (Registrant 14, Sverige n:o 1)

ning af dessa bref genast faller i ögonen, är handstilens beskaffenhet, hvilken i original och vidimation är likadan, men deremot mycket skiljer sig från stilen i verkliga urkunder från slutet af 13:de och början af 14:de seklet. Sigillen föranleda deremot ingen anmärkning. Men om man närmare betraktar brefven, befinnes det att pergamentet är temligen tjockt och fast i kanterna, der ingenting är skrifvet, men i öfrigt ovanligt tunnt, hvilket också är förhållandet med de båda här ofvan omtalade brefven af år 1317 och 1358. Det synes häraf, att alla dessa falska dokumenter tillkommit på det sätt, att skriften å några verkliga

iginalurkunder från ungefär samma tid, som de falska
ref̈vens dato angifva, blifvit utskrapad, och den nya texten
förd i stället.»

Då man skrapat ut texten i brevet, skulle det stött på
era svårigheter att i detta insätta en annan brevutfärdares
amn. I den ursprungliga texten hade man i begynnelse-
-ningen den konungs titulatur, som utfärdat brevet. Om
an ändrat denna och insatt en annan brevutfärdare, skulle
rfalskaren varit väl hemmastadd i den senares skrivsätt
r att ej göra fel i titulaturen. Dylik kunskap var denna
d ej så vanlig. Det låg närmare till hands att använda
ı mycket som möjligt av den gamla texten. Att man då
krapat ut det hela och icke låtit det stå kvar, som kunde
nvändas, beror sannolikt på, att förfalskningen lättare hade
ärkts, om pergamentet genom fläckvis radering blott här
h där varit tunnare. Sigillet hade dessutom sin omskrift,
ilken förfalskaren var tvungen att taga hänsyn till. Det
ar just i sigillet som beviskraften låg, och det var för att
öra bruk av denna, som förfalskningen skedde. Att få en
elt ny text med ny brevutställare att i alio harmoniera
ied sigillet, var icke så lätt. Denna svårighet undveks,
in man i den nya texten använde den ursprunglige brev-
tfärdarens namn och titulatur. Omskriften är ännu delvis
isbar. Början av densamma är utplånad, men det tom-
um, som härav uppstått, kan icke hava rymt mer än en
okstav, i detta fall ett S, den vanliga förkortningen av
igillum. Följande bokstäver böra således utgöra början av
igillinnehavarens namn, här i genitiv. Man läser tydligt
IAG . . . . ., vilket icke gärna kan vara något annat än
örsta stavelsen av Magni. Omskriften på övriga Magnus
adulås' sigill börja just så.

Titulaturen i brevets inledning, »MAGNUS DEI GRA
WEUOR GOTHOR QZ REX» stämmer överens med den
Iagnus Ladulås brukade använda. Visserligen skriver han i
llmänhet »SWEORUM», men den här använda formen »SWEU-
RUM» förekommer även, t. ex. i en vidimation av den 12
kt. 1286. Vidare är kronan i huvudsak av samma form som
ronorna på det äldsta av de tre förut kända Magnus Ladulås-
igillen (fig. 2). Av de två övriga finnes det ena blott i
a obetydliga fragment, att intet av den där använda kronan

kan spåras. Det tredje sigillet har en krona av något annat typ. I det äldsta Magnus Ladulås-sigillet finnes kring skölden i kontrasigillet trenne kronor. På dessa återfinner man samma form på spetsarna som i ad-causas-sigillet. Dessa avslutas upptill med tre blad och hava på stjälken två bladlika utvidgningar. De stora stenarna i ad-causas-sigillets krona finnas där även och äro placerade på precis samma ställen. Att de mindre spetsarna och alla småstenar eller pärlor och övriga dekorationer saknas beror blott därpå att bilderna här äro i så mycket mindre skala. Kronan, som konungen i äldsta sigillet (recto) bär på huvudet, är även… i huvudsak av samma typ som kronan i ad-causas-sigillet ehuru den, såsom varande i ännu mindre skala än kronorna i kontrasigillet, fått än mera förenklas. I det tredje kända Magnus Ladulås-sigillet bär konungen en krona av delvis annan typ. Detta kan bero därpå att sigillgravören varit i saknad av förebild eller av annan anledning fått fria händer att efter egen smak stilisera kronan, men det kan även tänkas, att konungen haft två eller flera kronor. I konung Karl V:s av Frankrike inventarium av år 1380 omtalas, att denne konung ägde icke mindre än 56 kronor (couronnes et cercles d'or). Naturligtvis kan en dylik lyx ej tänkas hava existerat här uppe i vårt fattiga land, men nog kan väl den praktälskande Magnus hava bestått sig med två kungakronor.

Såväl sigillets typ som den under kronan befintliga inskriptionen »— — — — SAS:S» anger, att det är ett s. k. ad-causas-sigill. I brevets corroborationsformel kallas sigillet även »sigillum nostrum ad causas». Givetvis har sigillet även benämnts så i den ursprungliga texten. Den under kronan stående inskriptionen måste även hava varit »ad causas». På andra sigill av detta slag finnas just dessa ord anbragta på liknande sätt tvärs över sigillet. Visserligen står i detta fall efter SAS ytterligare ett S, vilket dock genom att vara skilt från de övriga bokstäverna genom två punkter tydligt anges vara en förkortning av ett särskilt ord, troligen »sigillum». Inskriptionen skulle således varit: »ad causas sigillum». Den tomma platsen framför SAS är emellertid knappast tillräckligt stor för att det skulle kunna hava rymt fem bokstäver. Någon förkortning måste hava använts, troligen »AD CSAS : S».

Brevets innehåll, kunglig bekräftelse på enskild persons sittningsrätt till viss egendom, hänför även detsamma l den art av kungliga akter, under vilka ad-causas-sigill nkade användas.

Ad-causas-sigillet var ett kungligt ämbetssigill. Ur-rungligen fanns det blott *ett* kungligt sigill, som på en ıng var konungens privata sigill och hans ämbetssigill; en ju mer detta fick övervägande karaktär av ämbetssigill, mer gjorde sig behovet av två eller flera sigill gällande. et kungliga sigillet förvarades ofta under flera lås med

g. 2. **Magnus Ladulås' kontrasigill, 1275.**

Fig. 3. **Magnus Erikssons ad-causas-sigill, 1344.**

yeklar anförtrodda åt olika personer, vadan dess använande blev en ganska besvärlig apparat. Stundom måste etsamma även sändas bort till annan plats eller av koıngen medföras på resor, och vid dylika tillfällen stod det ungliga kansliet utan sigill. Konungens sigill antog även anska tidigt så stora dimensioner, att det föga lämpade g till besegling av handlingar av mindre format. Dessa nständigheter gjorde, att konungen snart såg sig nödsakad tt skaffa ett eller flera mindre sigill, vilka voro avsedda för esegling av mindre betydelsefulla handlingar. Dessa hjälpgıll voro enkla, då däremot det stora kungasigillet i allänhet var ett s. k. dubbelsigill, d. v. s. sigill med kontragill tryckt på baksidan — alla hittills bevarade svenska ungasigill före Magnus Ladulås äro dylika dubbelsigill. 'aldemar är den förste svenske konung, för vilken ett jälpsigill är bekant. Hittills har detta dock blott varit

känt i teckning av Peringskiöld med uppgift, att konung- använt sigillet år 1286. Helt nyligen har emellertid ett fel- fritt exemplar av detta sigill upptäckts i Riksarkivet. Detta sigill, som hänger under ett odaterat pergamentsbrev, över- ensstämmer med Peringskiölds teckning (se B. E. Hilde- brand, Svenska Sigiller från medeltiden, ser. I, n:o 3) och visar två över varandra ställda kronor. Möjligen hava dylika hjälpsigill förekommit tidigare, ehuru de nu äro för- störda.

Stundom fördelades hjälpsigillen på särskilda grupper av akter, så att vart och ett av dem blott användes för visst slag av brev. I sigillets omskrift angavs då ofta des- speciella bestämmelse, vilken även tillkännagavs vid sigil- lets omnämnande i texten. Dessa sigill voro uteslutande ämbetssigill. Hit höra de mot mitten av 1200-talet uppträ- dande »ad-causas-» eller dom-sigillen, även kallade rättar- tingssigill.

Det äldsta hittills kända svenska ad-causas-sigillet är Magnus Erikssons, som förekommer första gången 134- (fig. 3). Det visar konungen sittande på sin tron med krona, spira och riksäpple. Nedanför tronen står tvär- över sigillet: »ad causas». Omskriften lyder: »SIGILLUM : MAGNI : REGIS : SWECIE». I texten kallas sigillet van- ligen »sigillum nostrum ad causas» eller »war dom insig- Under en del dombrev användes konungens sekret, men det anmärkes då alltid i texten, att domsigillet ej var till hands.

I Danmark finna vi det första ad-causas-sigillet sam- tidigt med detta eller under Valdemar Atterdag 1343. Det visar konungens hjälm med hjälmprydnad och inskriptionen »AD · LEGES TRE»; sedermera brukar samme konung yt- terligare två dylika sigill, båda dubbelsigill i sköldform visande på ena sidan Dannebrogskorset (i ena fallet belagt med kronor) och på andra sidan inskriptionen »TYL DANA LOVGH». Det danska »seigl til sager», som adcausas- sigillen kallades, förvarades hos rikets kansler (Justitiarius noster eller Regni Justitiarius) och användes av honom, när han å ämbetets vägnar skulle i konungens namn besegla något, som fordrade rättens behandling.

Varifrån konung Magnus fått uppslaget att införa bru- ket av ad-causas-sigill, är ovisst. Som ovan nämnts upp-

räda de första dylika i andra länder (Tyskland, England &c.) mot mitten av 1200-talet, och ad-causas-sigillet har således nästan samtidigt även här kommit i bruk. Förebilden till själva sigillet, den stora kronan som symbol på kungamakten, kan Magnus hava fått från flera håll. Johan Sverkersson hade präglat brakteater med en krona, likaså Erik Eriksson och konung Valdemar. Erik Plogpenning i Danmark hade låtit göra mynt med en krona, Ludvig den helige i Frankrike lät göra ett regeringssigill med blott en krona, vilket användes, när konungen var borta ur riket (1270). Det senare är ganska likt konung Magnus' sigill. Filip den djärve i Frankrike använde likaledes (1285) ett regeringssigill med en krona, när han var ute på resor.

Kronan i konung Magnus sigill — såväl som i de ovannämnda Ludvig den heliges och Filip den djärves sigill — är stor och praktfull. Man har tydligen lagt an på, att den skulle bliva så dominerande som möjligt. Med tanke på tidens bristfälliga läskunnighet var sigillets bild av större betydelse än dess omskrift. Kronan skulle här stå som konungens märke, men icke som hans personliga märke, utan som symbol på hans makt. Personligen hade konungen sitt ättemärke. Dettas bild, folkungalejonet, var naturligtvis ganska känd, men den talade intet fullt tydligt språk om innehavarens konungsliga värdighet. Visserligen bar lejonet i Magnus' sköldemärke en krona, men krönt vapenbild fördes även av andra medlemmar av den kungliga Folkungagrenen, vadan detta icke blev något särtecken just för konungen. De kring skölden i konungens ena kontrasigill placerade kronorna voro däremot tydliga kungamärken, men det var naturligtvis rätt svårt att i ett sigill av mindre format, som detta hjälpsigill ju skulle vara, få kungamärket att fullt tydligt framträda, om där även skulle göras plats för ättemärket. Man tog därför steget ut och lämnade ättemärket samt använde blott kungasymbolen. Som ovan nämnts har ju även konung Valdemar gjort på samma sätt i sitt hjälpsigill. Från det hittills som såväl privat- som ämbetssigill använda kungasigillet avsöndrades således ett speciellt ämbetssigill, vilket dock icke hindrade, att det ursprungliga kungasigillet alltfort bibehåller sin dubbla användning.

Ursprungligen var kronan endast ett smycke, icke något attribut för härskaremakten. Denna senare betydelse har den dock ganska tidigt fått, först i orienten och sedan även i västerlandet. Men långt efter sedan kronan börjat betraktas som maktsymbol, fortgår dock jämsides dess användning såsom blott smycke. Kronan som dekoration bibehåller sig även långt fram under medeltiden, övergår så småningom till att uteslutande bliva kvinnlig prydnad och fortlever som sådan i diadem och brudkronor till våra dagar.

Det symboliska bruket av kronan eller bruket av denna som attribut för makten spåra vi under medeltiden ganska tydligt i sigillen. Det är så gott som uteslutande konungen som här använder krona. Han avbildas med krona på huvudet och med kronan som symbolisk dekoration kring bild eller sköldemärke. Visserligen hava stundom konungens söner eller bröder, som ovan nämnts, en krönt vapenbild, men det är blott undantagsvis. Hertig Bengt Birgersson har Folkungalejonet krönt i ett sigill, okrönt i fem. Hertig Valdemar Magnusson liksom brodern hertig Erik hava vardera vapenbilden krönt i ett och okrönt i två sigill. I att föra en krönt vapenbild ligger dock icke tillnärmelsevis samma pretention som i att vid denna tid avbilda sig själv med krona på huvudet, på hjälmen eller med kronan som ett självständigt talande tecken anbragt vid sidan av sin bild eller sköld. Detta senare bruk tillkom endast konungen, ehuru hans söner och bröder sannolikt vid högtidliga tillfällen gjorde praktiskt bruk av sina praktfulla »huvudgull». Visserligen förekomma i ett par fall, att konungadöttrar på sina sigill framställas krönta (Birger Jarls maka, Ingeborg Eriksdotter, och hertig Eriks änka, Ingeborg Håkansdotter), men kronan torde här icke hava fullt samma betydelse som på konungens bild, utan delvis få betraktas som kvinnoprydnad. Därför var också ett sigill med en krona uti vid denna tid ett avgjort kungligt märke. Konung Kristoffer II av Danmark för som hertig sekret med tre leoparder men som konung med blott en krona; likaså Valdemar Atterdag.

Vilken förebild gravören haft, när han gjort stampen till konung Magnus' ad-causas-sigill, känner man icke. Om

tampen är gjord i Sverige, ligger väl närmast till hands
tt antaga, att han sökt avbilda konungens egen krona. Att
ronan i detta sigill så väl överensstämmer med kronorna
ett annat konung Magnus' sigill, kan ju i så fall styrka
etta antagande. — Tyvärr finnes konung Magnus' krona
cke i behåll. Den äldsta här bevarade kronan är den s. k.
Erik den heliges krona i Uppsala domkyrka. Denna, som
örskriver sig från 1100-talet och sannolikt varit anbragt
på någon Kristus- eller helgonbild, står i typologiskt hän-
eende rätt nära de äldsta bevarade kronorna i Europa, näm-

Fig. 4 a. Karl Sverkerssons sigill, 1164—67.

Fig. 4 b. Knut Erikssons sigill, 1167—85.

ligen den lombardiska järnkronan och de västgotiska votiv-
kronorna i Clunymuseet i Paris. Dessa, som röja byzantiskt
inflytande, bestå av en rund ring besatt med stenar och pär-
lor. Ett par av de västgotiska kronorna hava sannolikt
varit verkliga, på huvudet burna kronor, vilket framgår dels
av deras storlek, dels därav att en är sammansatt av flera
med leder förenade stycken, tydligen därför att kronan
genom att vara böjlig bättre skulle lämpa sig efter hjässans
form. Samtliga dessa kronor kunna spåras redan på 600-
talet. S:t Eriks-kronan liknar dessa ganska mycket, och
såväl i form som än mer i sättet för stenarnas placering
påminner den om den lombardiska järnkronan.

De på konungarna Karl Sverkerssons och Knut Erikssons
sigill avbildade kronorna äro av ungefär samma typ (fig. 4).
Samtliga dessa svenska kronor skilja sig från sina ut-
ländska föregångare därigenom att från deras övre kant

uppskjuta uddar. På S:t Eriks-kronan äro dessa dock ä... helt små avrundade flikar. De äro dock första början t... de på senare tiders kronor så karaktäristiska spetsarna, vi... äro fullt utvecklade liljespetsar på kronorna i Erik Knu...sons och Erik Erikssons sigill. Dessa ganska närstående är den i konung Magnus ad-causas-sigill framställda kron...

Kronan (fig. 5) i sigillet består av en nedre och e... övre krans. Den nedre är ringformad och prydd med i... fattade runda stenar eller pärlor. Av dessa synas tvenne större och mellan var och en av dem två mindre, ställ... över varandra. Av de mindre äro fyra par synliga. De... övre kransen utgör en omedelbar fortsättning upptill a... den nedre, endast skild från denna genom en fin pär...stav. Den består av från ett smalt band uppskjutande stör... och mindre spetsar. Av dessa synas på sigillet trenne hög... liljeformade spetsar och i mellanrummen dem emellan tvä små triangelformade spetsar eller flikar. Liljespetsarna bild... upptill vardera tre större blad. Den dessa uppbärande stjälken har dessutom två mindre bladformade utvidgningar. Samtliga äro, liksom nedre kransen, prydda med större och mindre runda stenar eller pärlor. Originalet till den här avbildade kronan har haft fyra större spetsar och emellan dessa fyra mindre flikar. Den nedre kransen har varit prydd med åtta större och sexton (d. v. s. åtta par) mindre stenar.

Kronans konturer samt gränslinjen emellan övre och nedre kransen markeras av en fin pärlstav. På de större spetsarnas blad sparas ornamentala slingor av fina pärlstavar. Sannolikt hava dessa på originalet varit utförda i filigransarbete. Dylikt arbete var vid denna tid på guldsmedssaker ganska vanligt. I Bibliothèque Nationale i Paris finnes e... till Saint-Denis' kyrkoskatt hörande skål av agat. Den är från slutet av 1100-talet och har upptill en bård av gy...lene metall besatt med stenar. Möjligen har nedre kransen på kronan varit dekorerad på ett liknande sätt som denna bård. I mycket påminna de om varandra. Skålens bård består av ett tiotal hopfogade rektangulära stycken. På varje av dessa sitter i mitten en stor, oval sten och på båda sidor om denna tvenne mindre, runda upphöjningar, ställda över varandra. Bottnen är prydd med slingor i filigransar...

ete. Fina pärlstavar i dylikt arbete omgiva såväl de inattade stenarna som de parvis ställda rundlarna. På kroan äro visserligen stenarna runda och de mellan dessa paris ställda rundlarna hava väl sannolikt även varit stenar ler pärlor, men frånsett detta är kompositionen densamma. Kronans yttre torde, om dess dekoration varit av detta ag, helt hava varit prytt med slingor i filigransarbete h mellan dessa infattade stenar och pärlor. Alla konturer h gränslinjer liksom stenarnas och pärlornas infattningar ava varit prydda med grövre eller finare pärlstavar i ligran.

Kronan har dessutom invändigt varit fylld med en mössa, annolikt av sammet. Hurudan denna sett ut, vet man ju icke — den synes icke alls på sigillet — men i ett inventarium, om uppgjorts år 1380 för konung Karl V av Frankrike, nnes en dylik beskriven. Den var av blå sammet, brodead med massor av pärlor, safirer och andra ädla stenar. Möjligen har väl icke konung Magnus' mössa varit så rakttull, men man har nog efter råd och lägenhet sökt göra len kronan fullt värdig.

Originalet till den på sigillet avbildade kronan har tydigen varit ganska rikt försett med lysande stenar eller pärlor.

En god föreställning om, huru praktfulla medeltidens kronor kunde vara, giva beskrivningarna på Eriks av Pommern och drottning Filippas kronor, vilka de skänkte till Vadstena kloster. Dessa beskrivningar härröra från en värdering år 1451 och återgivas av Hans Hildebrand i »Sveriges Medeltid», del I, sid. 509, på följande sätt:

»Drottningkronan hade i nedersta kransen tio stora stycken, fem af dem med sexton perlor, fyra i hvart hörn och i midten en stor röd sten med fyra smaragder korsvis (på ett ställe en safir i stället för en smaragd), de andra fem utan pärlor, med en stor smaragd i midten, omgifven af åtta rubiner. Hvar större spira hade öfverst tre stora pärlor, midt bland dem en diamant, längre ned på hvar sida en mindre pärla, längre ned en stjärna af sju stenar, tre rubiner, tre smaragder och i midten en blå safir, nedanför en röd sten mellan två pärlor, nederst en smaragd mellan två diamanter; af smaragderna fattades två, den ena var ersatt

med ett stycke silfver, glaseradt med grönt och fastbundet med grön tråd, den andra ersattes af en safir. De små spirorna hade öfverst tre stora pärlor med en diamant i midten, derunder tre stenar i en trehörning, två rubiner, öfverst en safir, i midten en diamant.

Konungakronan hade i den nedre kransen fyra stycken. Å hvart stycke sutto sexton stora pärlor, fyra och fyra med en safir i midten, midt på stycket ett glaseradt guldkorn, dessutom å hvart stycke två stora och två små liljor. Hvar stor lilja hade i midten en stor smaragd, ofvanför tre stora pärlor, på hvar sida tre stora pärlor, midt i hvar pärlgrupp ett guldkorn, rödt, grönt eller hvitt. Hvar mindre lilja hade i midten tre pärlor kring ett litet guldkorn; å alla liljorna hängde många små guldlöf.»

Med medeltidens sinne för färgprakt kommo stenar av olika slag mycket till användning. Utom de i ovannämnda beskrivningar omtalade stenar nämnas i våra urkunder kristaller, jaspis, »topazion», turkos, »koorjel och kasdonius».

På grund av stenarnas hårdhet voro de svåra att arbeta. Under 1100- och 1200-talen användes ofta ovala kristaller, så slipade att de bildade liksom en hög ås. De slipade stenarna hörde under medeltiden dock snarare till undantagen. Man infattade ofta stenar, sådana man fann dem ur naturen, oregelbundna till formen och med kullrig yta. Huruvida dessa stenar alltid voro äkta, är nog ganska tvivelaktigt. Stundom har man tydligen med vett och vilja använt falska stenar i brist på äkta. Exempel finnas även på att man i infattningen insatt ett stycke emalj eller t. o. m. en färgad träbit för att ersätta en felande sten. I talrika fall har man dock icke förstått skilja de äkta stenarna från de oäkta. Ännu så sent som vid nyare tidens början ber biskop Brask i brev till herr Johan i Birgittinhuset i Rom, att denne måtte taga reda på »skillnaden mellan ädla stenar och i synnerhet pärlor». Den bristande kännedomen om de ädla stenarna berodde väl delvis på, att tillgången på dessa dyrbarheter ännu icke var så stor, som den längre fram under renässansen kom att bliva, då Amerikas upptäckt och den direkta förbindelsen med Indien bringade guld och ädelstenar i massa till Europa. Guldsmedskonsten hade vid denna tid icke heller så många avnämare. Visserligen

r lusten att bära smycken gammal i Norden, men bruket · rustningar vände denna lust åtminstone för de manliga dividerna i ett begär efter vapenprakt. De största beställngarna hos dåtidens guldsmeder voro avsedda för kyrkan. enna, som städse direkt eller indirekt omhuldat alla konster h vetenskaper, gav just vid mitten av medeltiden Europas ıldsmeder sitt verksamma stöd i form av massor av beällningar. Från det Heliga landet hemfördes till Europa ängder av reliker, som fordrade värdiga omhöljen. Den ligiösa entusiasmen kom stiftandet av kyrkor, kapell och taren att i hög grad ökas, och alla dessa fromma stiftelser rdrade heliga käril. För dessa, liksom för de talrika ɔtivgåvorna i övrigt, sparade man ingen kostnad. Den rkesskicklighet, som blev en naturlig följd härav, gjorde g även märkbar uppe i vårt avlägsna land.

Fig. 5. Sigillet till pergamentsbrevet fig. 1

Adelns rusttjänst och adelsfanans organisation 1521—1680.

Av

PER SÖRENSSON.

III.

Rusttjänsten enligt Gustav II Adolfs privilegier. Adelsfanans organisation genomföres.

(1611—1680.)

Gustav II Adolf utfärdade omedelbart efter sin tronbestigning nya privilegier för adeln, vilka blevo dennas andra stora privilegiebrev under nyare tiden och i sin 1617 något förändrade form i huvudsak blevo gällande ända till enväldets införande, ja, t. o. m. därutöver. Genom dem och en särskild rusttjänstordning blev nu rusttjänstens fullgörande noggrannare reglerat än förut.[1]

I 1617 års adelsprivilegier återfinnas bestämmelserna om rusttjänsten i §§ 34—43. Några större ändringar i jämförelse med Johans privilegier innehålla de ej. Rusttjänstkvoten fastställdes fortfarande till 400 mark i krig, hälften i fred, dalern räknad till 4 mark. Arvegods och län likställdes nu uttryckligen i överensstämmelse med adelns gamla fordringar och den ändrade karaktär, som länen i allt större utsträckning började få. Vid beräkningen skulle undantagas adelns slott, hus, avelsgårdar och enskilda ägor inom rå och rör. Änkor, jungfrur och omyndiga — härmed menades de, som voro under 15 år — skulle vara fria från rusttjänsten, varjämte riksråden skulle åtnjuta de förläningar de för sina ämbeten erhöllo oavkortade, således

¹ Då beträffande rusttjänsten mellan privilegierna av 1612 och 1617 endast fanns den skillnad, att det 1612 uttryckligen stadgades, att rådsherrarnas förläningar skulle vara fria från rusttjänst, under det att det 1617 heter, att de skulle åtnjuta sina förläningar utan avkortning, har hänsyn tagits blott till de sistnämnda.

tan rusttjänst. För övrigt var ingen befriad, och alla lelsmän, som ej voro sjukliga eller hade laga förfall, skulle ıra skyldiga att låta bruka sig i kronans tjänst. De, som oro tillsammans om en disk och duk, fingo gemensamt hålla ısttjänst. och om flera av dem ville tjäna, skulle de erhålla ederbörlig sold. Annars tilläts ej någon sammansättning. e i rusttjänsträntan inräknade persedlarna voro desamma om 1569, således spannmål, smör, järn och fodringshästar, ch även den gamla, låga värderingen bibehölls.[1]

Beträffande utrustningen stadgades, att hästarna skulle ara värda minst 40 lod silver — omkring 20 daler —, och tt ryttarna skulle vara försedda med skottfritt harnesk ch fulla värior» med bössor och svärd. För vapentjänsten om landet gällde samma bestämmelse som 1569, dock förortades tiden för de avlägset boende från fyra månader ill två. och de skulle under den övriga tiden få ej blott nderhåll utan även sold. Tjänstgöring utomlands nämnes ke alls. Däremot återupplivades nu landslagens bestämıelser, att de, som blevo fångna, skulle utlösas av konungen, ch att för förlorade hästar skulle betalas ersättning. Vaensyn skulle hållas årligen efter lagen men ej på andra n de i denna bestämda platserna.[2]

1622, då adeln förband sig att erlägga lilla tullen, sänkes rusttjänstkvoten till 500 mark. Dessutom beviljades nu en sista av adelns gamla fordringar, i det att de fattigare delsmännen fingo lov att slå sig tillsamman om en rusting. De som hade mindre gods än till ½ häst skulle få örena sig 2 och 2, de som hade mycket ringa gods skulle . o. m. få vara tre om en rustning, men av fullgod kvaliet. »Sammansättningen» skulle ske på vapensynerna av nönsterherrarna, den finge ej ske enskilt eller av någon nnan än konungens fullmäktige. Om tullen avskaffades, kulle de gamla bestämmelserna åter träda i kraft.[3]

[1] Avfattningen av §:en är sådan, att räntorna i kontanta penningar strängt eget skulle uteslutas vid beräkningen. Detta har dock tydligen ej varit neningen och ej heller skett. Förläningar, t. ex. grevskap, där i donationsrevet antalet rustningar uttryckligen bestämts, synas ha rustat enligt dessa estämmelser och ej enligt privilegierna. Se *SRP* VIII, s. 570, ang. Raseorg. Greveänkor hade ett »nådår», under vilket de innehade grevskapet och oro fria från rusttjänst. *SRP* III, s. 100.

[2] Adelsprivilegier av 1617 § 11. Samtida tryck.

[3] Tillägg till adelspriv. av 1622 § 5. Samtida tryck.

Härmed voro alla adelns gamla fordringar genomdrivna. Genom rusttjänstordningen av 1626 reglerades detaljerna av den på detta sätt minskade vapentjänsten. Hästen skulle vara 9 kvarter 2 finger hög bakom sadeln, dock kunde 1 à 2 fingers mindre höjd ersättas av kraftigare byggnad. Ryttaren skulle vara en »varaktig» karl, försedd med full köritz, starka kläder, stövlar och sporrar. Han skulle dessutom hava en god sadel och huvudstol med tillbehör, goda pistoler, ryttarväjra, lämplig både till hugg och stick, samt till varje mönstring förses med nödigt krut och bly. Vid uppbåd till tåg skulle han medföra ett skålpund krut och motsvarande mängd bly, sedermera skulle kronan förse honom med ammunition.

Varje adelsman skulle till mönsterherrarna inlämna en egenhändigt underskriven, specificerad längd på sina gårdar, torp etc. med de räntor, som enligt privilegierna skulle medtagas vid värderingen. Den, som underläte detta, skulle första gången för var häst böta 5 daler, andra gången 10, tredje gången 20 och dessutom ersätta kronan skadan, om han hållit mindre rusttjänst, än han bort. Den, som inlämnade avsiktligt felaktig längd, skulle första gången böta 50 daler, andra gången 100 och tredje gången ha under kronan förverkat det gods, vars ränta han undandolde eller förfalskade, såvida han lagligen kunde överbevisas därom. Var felaktigheten icke avsiktlig, tilldelades han första gången blott en varning, upprepad förseelse ansågs som avsiktlig. Ständiga förmedlingar fingo dock avdragas, liksom eventuella ökningar skulle införas. Vid beräknandet av vars och ens rusttjänst tilläts ett överskott av 20 d. — således 80 mark — på var häst; var överskottet större, skulle en full rustning utgöras därför. Bestämmelserna angående sammansättningen förtydligades nu därhän, att vederbörande privat finge överenskomma därom och gemensamt anskaffa rustningen, men att mönsterherrarnas godkännande erfordrades. Så naturligt detta från en synpunkt än var, gjorde det säkerligen vid denna tid möjligheten att vid sammansättningarna tillvarataga kronans intresse tämligen illusorisk. Rusttjänsten skulle alltid hållas färdig eller åtminstone skulle vederbörande veta, var han skulle taga den, och ingen, vare sig ämbetsman eller någon annan.

ıra frikallad. Blott änkor och faderlösa barn voro fria, r moderlösa rustade fadern, och för oskiftat bo rustades ›m för skiftat, om de ej sutto vid en disk och duk.

Då rusttjänsten skulle uppfordras, skulle i regel rytt-ästaren underrättas därom åtta veckor före mönstringen. an i sin tur skulle skicka bud till de olika adelsmännen, ›m voro skyldiga att lämna budet fri skjuts. Beträffande önstringen äro bestämmelserna helt olika landslagens, trots rivilegiernas förbud för att utsätta andra mötesplatser. nligt lagen skulle mönstringen ske i de olika landsändar-as huvudorter, här förutsättes själva mönstringen ske emensamt och på växlande orter, tydligen i sammanhang ıed något fälttåg. Blott samlingsorterna för de olika anorna — riktigare kompanierna — överensstämma delvis ıed landslagens bestämmelser. När den allmänna mönst-ngen skulle hållas i Stockholm, skulle Upplandsfanan sam-ıs direkt dit, Södermanlands i (Söder) Tälje och Västergöt-ınds i Jönköping; skulle mönstringen ske i södra delen av ındet, skulle samlingen ske i resp. Arboga, Linköping eller rebro, beroende på den senare marschriktningen, och lariestad eller annan lämplig plats. Funne ryttmästaren id samlingen något fel hos någon, skulle han uppmana onom att om möjligt bota det före mönstringen. Från e olika samlingsplatserna skulle kompanierna samlade ıarschera till mönstringsplatsen och på samma sätt tillbaka gen, varunder de skulle åtnjuta fritt kvarter och stråfoder ıen själva få betala kosten. Ingen fick skilja sig från kom-aniet före dess återkomst till samlingsplatsen utan särskilt ass av ryttmästaren.

Den, som ej presterade riktig rusttjänst eller kunde upp-isa laga förfall, skulle för var häst böta: för första dagen 20 . och för varje följande dag 5 d., om det gällde uppbåd ill tåg. Var det blott fråga om mönstring, bestämdes sum-ıan till 40 d. Blev någon del av rustningen vid mönst-ingen kasserad, blev straffet första gången blott en var-ing, andra gången skulle däremot bötas, för karlen 10 d., ör hästen 15, för köritzen 6, »tyg» 2, pistoler 5, värja 2. m någon annan av persedlarna, som kanske blivit förstörd v ryttaren, kasserades, blev följden för ägaren även andra gången blott en varning, men ryttaren straffades, om det

var hans skuld, enligt krigslagarna med järn, vatten och bröd två dagar. Om någon uteblev eller hela rustningen kasserad för tredje gången, skulle han böta 300 d. för var häst. För andra grova fel hade mönsterherrarna rätt att bestämma straffet.

Ansåg sig någon lida väld av mönsterherrarna, hade han att genast vädja till krigsrådet.[1] Mönsterherrarna skulle därpå strax protokollföra sina anmärkningarävensom klagandens invändningar, vilka skulle »skådas» av sex närvarande adelsmän, som därpå hade att vittna inför krigsrådet. Var man i fält, skulle krigsråd genast hållas. Ägde tvisten rum vid mönstring, skulle föremålet för tvisten lämnas i taka händer för att föras inför krigsrådet, om konungen ej ville låta särskilt rannsaka därom. Om krigsrådets dom gick ut på att mönsterherrarna av väld gjort klaganden orätt, skulle de ersätta honom hans kostnader, befunnos däremot klagomålen obefogade, måste klaganden göra det samma och dessutom erlägga dubbla böter.[2]

Några egentliga ändringar ägde ej rum i de anförda bestämmelserna om rusttjänsten förrän efter 1680. Vissa jämkningar och förtydliganden vidtogos dock. Så bestämdes det, att änkor, som hade sina söner i främmande land, skulle uppehålla rustningen för dem.[3] 1644 beslöts också i rådet, att då på godsen i skärgården huvudräntan ej utgick i säd utan i strömming, denna skulle medräknas i rusttjänstpersedlarna, varvid en tunna strömming skulle motsvara två tunnor korn.[4] Beslutet var motiverat av de stora godsavsöndringarna i skärgården, där adeln förut haft mycket få hemman, men det innebar ju onekligen en ändring av privilegierna. Också visade sig adeln vid 1652 års riksdag motsträvig, och det tyckes ha stannat vid beslutet: först Karl XI genomförde reformen. Däremot befriades grevarna 1651 av Kristina från rusttjänst för inkomst av bergsbruk, vilken förmån den övriga adeln redan åtnjöt.[5]

Bestämmelsen om halv rusttjänst i fred förlorade för många år framåt sin betydelse och tyckes sedermera, t. ex. i början av 1670-talet, att döma av siffrorna ej ha tilläm-

[1] Krigskollegii föregångare.
[2] Rusttjänstordning av 1626 $^{20}/_{5}$. Samtida tryck.
[3] *SRP* VII, s. 576.
[4] *SRP* X, s. 452.
[5] Kungl. brev 1651 $^{9}/_{6}$. Avskriftssaml. 42, R. A.

ats. I och för sig vore det ju tänkbart, att ändringen 622 inneburit, att rusttjänstkvoten skulle vara lika i fred ch krig, men då den utgjorde ett vederlag för åtagandet v lilla tullen, torde detta icke ha varit fallet.[1]

En ökning av rusttjänsten beviljades ett par gånger v adeln. Sa var t. ex. fallet 1656, då på provinsmötena lovades en fördubbling av rusttjänsten, dock med mindre illständig utrustning och utan att adeln skulle ha underallsskyldighet.[2] På provinsmötena år 1676, som höllos nder en av de svåraste kriser, den svenska staten dittills enomgått, beviljade adeln t. o. m. utom den ordinarie en rdubbblad rusttjänst, vilken skulle utgöras även av änkor ch omyndiga barn utom dem, som icke ägde gods till 1/4 äst eller 145 marks ränta — tillsammans blott ett tiotal —, ilka voro frikallade. Av dem, som hade 145 marks ränta, kulle tre sluta sig samman om två hästar. Däremot återallades ett strax förut utfärdat påbud, att hela adeln peronligen skulle inställa sig till tjänstgöring.[3] Även i detta all var det blott fråga om en tillfällig förstärkning, någon kyldighet att hålla fördubblingen fulltalig åtog sig adeln naturligtvis icke, och anspråken på munderingen nedsattes agot. Vid ett par tillfällen försökte adeln att få lindring rusttjänsten för de fattigare. 1650 sökte den få nedsättning för dem, som hade under 400 marks ränta, 1652 ville den ha avgiften för dem, som ej presterat rustning vid Kristinas kröning, beräknad så, att även vid sammansättningar en rustning blott skulle presteras för fulla 500 mark,

[1] Saken är ju ganska egendomlig, så mycket mer som adeln strängt brukade hålla på sina privilegier. Att bestämmelsen blivit bortglömd är knappast tänkbart, en kungl. förordning om dess upphävande kan möjligen ha utgått, men en sådan borde ju ej ha varit tillräcklig för att upphäva en bestämmelse i privilegierna. 1652 31/7 talar Kristina i ett brev till Bengt Skytte om 500 mark som rusttjänstkvot, fast ju då fred rådde. Även sedermera, efter 1680 men före den nya rusttjänstordningens utfärdande, är det ständigt blott tal om en rustning för 500 mark. Möjligen bör saken förklaras så, att före 1680 mönstring knappast ägde rum annat än under krig och vid krigsfara. För hela tiden 1661—1673 finnes ej en enda rulla för adelsfanan i Kr.A., blott avlöningsräkningar för befälet, under det att de både före och efter äro ganska talrika. Bestämmelsen i rusttjänstordningen, att vederborande även i fred skulle säkert veta, var de skulle taga återstående hälft av rusttjänsten, kan ju också ha tolkats så, att hela rusttjänsten skulle uppvisas på mönstringarna, men detta förefaller föga troligt.

[2] *SRAP* VI, s. 15. Redan följande år utbyttes emellertid fördubblingen mot en bevillning. Ibid., s. 188.

[3] *SRAP* XII, s. 235 f. Rådets påbud 3/7 1676. Sandbergska saml. K. A.

men drottningen svarade båda gångerna bestämt nej.[1] V.. riksdagen i Stockholm 1660 anhöll adeln formligen sava att få vara så många om en häst, som efter markegången kunde löpa därpå, som att de, vilka blott hade en sätesgård skulle få vara fria från rustning, men förmyndarregeringen vägrade att samtycka härtill.[2] På dess förnyade begäran om samma sak vid 1672 års riksdag gav Karl XI själv likaledes ett nekande svar.[3] Beträffande sammansättningen följdes de givna bestämmelserna ej alldeles efter bokstaven. Det blev tydligen redan tämligen från början praxis, att de som önskade rusta tillsamman, själva överenskommo därom, så att mönsterherrarnas åtgärd blev av mera formell natur. Efter en tid godkändes detta också uttryckligen av regeringen. Men värre var, att sammansättning ej endast skedde mellan dem, som hade mindre ränta än till en halv häst. Även de, som hade 300 marks ränta och däröver och således egentligen ensamma skulle hållit en häst, sammansattes med en annan, ja, ibland t. o. m. med två. Det förekom även, att de, som hade ungefär 1 ½ gång rusttjänstkvoten och sålunda enligt privilegierna skulle hållit två hästar, taxerades till 1 ½ häst och sammansattes med andra, vilket ju innebar ett direkt underslev, som dock ofta synes ha fått passera oanmärkt. Vid början av Karl X Gustavs regering föreskrevs det dock, att vid sammansättningar hela lagets ränta ej nämnvärt finge överstiga 200 mark.[4] Likaså förekom det, att för en ränta av t. o. m. över 700 mark blott en rustning uppfördes.[5] Å andra sidan rustades ibland för betydligt mindre ränta än den föreskrivna ända ned till föga över 100 mark, eller uppsattes fler hästar än bestämmelserna fordrade.

De föreskrivna längderna inlämnades sent och oregelmässigt. Mot slutet av Gustav Adolfs regering utfärdades upprepade order till ståthållarna att tillhålla adeln att insända nya längder, då de gamla numera i flera punkter

[1] Stiernman, II, s. 1198: Drottn. till åtsk. landsh. 1652 ³¹/₃. RR. R.A.
[2] Stiernman, II, s. 1393.
[3] Stiernman, II, s. 1677.
[4] Mönsterherr. 1656 ⁸/₁. Rulla. Adelsf. K.A.
[5] Div. rullor i R.A. och K.A. 1634 förekommo t. ex. följ. sammansättningar för en häst: 332 + 51 mark, 279 + 235 + 210. 464 + 24 + 104: för 715 och 733 mark uppsattes blott en häst, för 613 + 210 två o. s. v.

ore oriktiga.[1] Efter inrättandet av krigskollegium fick detta ?la uppsikten över den adliga rusttjänsten med kammarkollegium. men ännu länge inlämnades längderna mycket oregelundet och med långa mellanrum. Upprepade gånger överlades radet om botemedel häremot, och brev på brev utgick till .ndshövdingarna därom.[2] Större mängder av rusttjänstläng-r finnas huvudsakligen från åren 1634, 1644, 1650, 1654, 673—1674. Att det just är dessa år, beror naturligtvis på å hållna mönstringar. Ännu vid mönstringen 1640 upptagas ock i Sverige och Finland över 70 adelsmän, som ej hade ılämnat vederbörliga längder.[3]

Vid riksdagen 1647 anhöll krigskollegium hos lantmarkalken, att han ville uppmana adeln att genast inlämna nnu resterande längder, varjämte förteckningar såväl på e i detta avseende försumliga som på dem, som hållit ingen ller för liten rusttjänst, medsändes. Den förra listan uppar över 90 namn, den senare omkring 50, delvis desamma.[4] Dessa rullor upplästes visserligen för adeln, men först sedan k-kanslern ytterligare yrkat på en undersökning, fingo e av de närvarande, som hörde till de försumliga, en nmaning av lantmarskalken att förklara sig i krigskolegium.[5]

Ej bättre blev det under den andra förmyndarstyrelen. Adeln lovade visserligen vid 1668 års riksdag att riktigt och oförsummeligen» inleverera sina rusttjänstlänger, men när det 1676 gällde att utkräva den av adeln eviljade fördubblade rusttjänsten, befanns det, att av något ver 1,000 rusttjänstskyldiga ej mindre än 400 ej insänt usttjänstlängder.[6]

Under sina första år uppbådade Gustav Adolf gång fter annan adelns rusttjänst och hävdade därvid även adelsännens skyldighet att personligen infinna sig. 1612 kallaes adelns rusttjänst i maj till Örebro, där konungen själv ille mönstra den. Om denna mönstring blivit av, är det

[1] Kammark.reg. 1631 [16] 19. 1632 [17] 8, [11] 9. K.A.
[2] *SRP* passim.
[3] Mönsterrullor i R.A. och Kr.A. Av dessa rusttjänstlängder finnas ännu ora mängder kvar, framför allt i Kr.A. De erbjuda ett utomordentligt rikt, en ännu oanvänt material för adelns ekonomiska historia under 1600-talet.
[4] *SRAP* IV. s. 103 f.
[5] Ibid., s. 48. 70. 73.
[6] Stiernman, II. s. 1639. Förteckning. Adelsf. Kr.A.

väl här, som blott 20 man skola ha infunnit sig.[1] E mönstring ett par månader senare gav ett något bättr resultat, i det att ungefär 175 man då voro närvarande. Av dessa voro emellertid bortåt 50 odugliga till tjänst. Konungen var emellertid högst missbelåten och utfärda en sträng skrivelse om att adeln skulle prestera fullgild mundering och även själv infinna sig, i annat fall hotade den med privilegiernas förlust.[3] På vintern uppfordrade adeln ånyo, denna gång genom ryttmästaren över adelsfanan, att med behörig rusttjänst infinna sig i Jönköping, där konungen själv skulle hålla mönstring.[4] Om resultatet föreligga inga bestämda uppgifter, men man kan av det särskilda framhållande av rusttjänstskyldigheten och konungens rättighet att straffa de försumlige, som finnes intaget i adelns biavsked av den 27 november 1612, sluta till, att det ej varit gynnsamt.[5] 1615 fick hela adeln över 15 år order att med vederbörlig rusttjänst infinna sig till mönstring och sedan hålla sig redo vid ett eventuellt fientligt infall.[6] Sammanlagt 60 man uppsatta av 36 rustande in funno sig från Uppland och Västmanland.[7] Att döma av senare siffror torde det ej ha varit stort mer än halva antalet.

Konungen var också fortfarande i högsta grad missbelåten över adelns beteende. Många förläningar återkallades från de försumlige, och vid riksdagen i Örebro 1617 förklarade han om rusttjänsten, att med den vore hittills »fast sällsynt och endels spottligen tillgånget».[8] Såväl här som 1622 och 1627 fick adeln i riksdagsbeslutet åter uttryckligen förbinda sig till att prestera sin rusttjänst.[9] Färdighållningsorder för adelns rusttjänst under åren 1628—1630 och 1632, och 16..

[1] Cronholm. Sveriges historia under Gustaf II Adolphs regering. s. 135. 1 dec. 1611 hade 99 av adel infunnit sig i Jönköping. Krigshandl. Kr.A.

[2] De kallas »förlamade», således antagligen i kriget sårade. R... 1612 9/7. Adelsfanan. R.A.

[3] Kon. till adeln 1612 8/7. *RR*, R.A.; Hallenberg, Svea rikes historia under konung Gustaf Adolph den stores regering, II, s. 445.

[4] Fullmakt att uppfordra adeln 1612 15/11. *RR*, R.A.

[5] Stiernman, I, s. 683.

[6] Fullm. för mönsterherr. 1615 22/6. *RR*, R.A.

[7] Mönsterrulla 1615 20/8. Adelsf. R.A.

[8] Cronholm, III, s. 431.

[9] Stiernman, I, s. 799, 755, 761.

ordrades den i beredskap vid Kalmar och Nyköping.[1] 32 ville rådet, att adeln skulle avsända en beskickning ll konungen för att lyckönska honom till hans segrar och ärvid även överlämna någon gåva till honom. En av dem, m föreslogos, var, att deputationen skulle taga med sig t tredjedelen av rusttjänsten. På grund av de stora kostaderna ville adeln dock ej gå in härpå.[2]

Till någon verklig användning av adelns rusttjänst ycks det ej hava kommit, den var ju såväl till antal som ill utrustning en tämligen osäker faktor att räkna med ch torde dessutom ha saknat övning. Som en reserv till et egentliga Sveriges försvar var den ju dock alltid anändbar.

Adelns rusttjänst beräknas i förslagen denna tid till 00—400 man i Sverige och 100 i Finland.[3] På en mönsting 1623 med den svenska rusttjänsten infunno sig dock cke fullt 200 man och av dem blott 28 med fullt oklanderig utrustning. Det var likväl mest delar av harnesket, om saknades, och på detta började man nu lätta.[4] 1625 ar antalet något större, omkring 250 man av över 350, om rullorna upptogo. Utan anmärkning voro blott omkring 150.[5] Det oaktat beräknades rusttjänsten i Sverige i styrkeörslagen dessa år till 375 man.[6]

Icke heller Gustav Adolf lyckades sålunda få adeln till att ordentligt fullgöra sin rusttjänst, ja, det förefaller rent av, som han skulle ha resignerat och i stället dels utkrävt adelns personliga tjänstgöringsskyldighet på annat sätt, dels genom direkt och indirekt beskattning under olika former gjort adelns frihet från de gamla ordinarie skatterna mindre betydelsefull.[7] Det är nog mera än en tillfällighet, att härvid beräkningen ofta sker efter rusttjänsthästar.

Under Kristinas förmyndarregering tyckas general-

[1] *SRP* I, passim.
[2] *SRP* II, s. 139; *SRAP* I, passim.
[3] Mankell, N:o 25, 28, 32. I N:o 36 (1620 18/4) till 250 och 125.
[4] Mönsterrulla 1623 11/1. Rusttjänstlängder, R.A.
[5] Mönsterrulla 1625 7/2. Ibid. En annan rulla uppger hela antalet, som borde hållas, till 392. Adelsf. Kr.A.
[6] Mankell, N:o 54, 59.
[7] Någon mönstring förefaller icke att ha hållits under konungens sista år, kanske ej efter 1625. 1628 var visserligen en sådan påtänkt, men beslutet ändrades mycket snart, 1632 beslöts en sådan till juni, men även den torde ha inställts. *SRP* I, II.

mönstringar med adelsfanan i Sverige blott ha hållits bara 1640 och 1644, i Finland troligen 1634, 1639 och 1644, vars rullor blott finnas från en mönstring, 1639.[1] Färdighållningsorder fick adelns rusttjänst under förmyndarregeringen åren 1633—1636, 1638 samt 1642—1644. Till verklig användning kom den dock föga och var på grund av de stora bristerna också illa lämpad därför. För kriget i Tyskland togs den ej alls i anspråk, orderna 1633 och 1634 gällde blott konungens begravning sistnämnda år, där den paraderade.[2] Vid det befarade kriget med Polen 1635 disponerades den svenska rusttjänsten, beräknad till 400 man, som garnison i Sverige, den finska omnämnes icke.[3] I själva verket utgjorde antalet närvarande vid 1634 års mönstring i Sverige blott 262 man utom befäl. Anteckningarna om de frånvarande äro tydligen mycket ofullständiga.[4]

Regeringen och rådet voro ingalunda okunniga om det bristfälliga sätt, på vilket rusttjänsten fullgjordes. Redan på sommaren 1639 började i rådet talas om, att rusttjänsten borde överses och sättas i något bättre ordning och skick än den nu vore i, och 1640 fick adeln åter i riksdagsbeslutet uttryckligen lova att hålla sin rusttjänst färdig.[5] Det var dock först efter mönstringen 1640, som saken på allvar togs upp. Enligt mönsterrullorna var hela antalet närvarande vid denna i Sverige endast något över 300 man. Enligt rullorna skulle blott ett 50-tal ha varit frånvarande, varjämte en del kasserades och åtskilliga icke hade inlämnat längder.[6] I själva verket torde dock bristerna ha varit betydligt större. Mönsterherren i Jönköping, Erik Ryning, klagade vid återkomsten, att många uppgåvo sig ha flyttat sina hästar till Uppland, vilket ej kunde på stället kontrolleras.[7] Dessutom torde ej så få varit upptagna för mindre antal hästar, än de bort vara.

[1] Rullor i R.A. och Kr.A., en fört. över prest. rustning i Sandbergska saml., K.A. Även 1636, 1638, 1639, 1642 och 1643 var det på tal, att mönstringar skulle hållas, men i de flesta fall kan man med säkerhet säga att de ej blevo av, och spår finnas blott efter de nämnda. *SRP*. passim.
[2] *SRP*. passim.
[3] Mankell, N:o 249. 250.
[4] Mönsterrulla 1634 12 6. Sandbergska saml. K.A.
[5] *SRP* VII, s. 576; Stiernman, II, s. 969.
[6] Mönsterrullor 1640. Rusttjänstlängder. R.A.
[7] *SRP* VIII, s. 303.

I december kom det till upprepade överläggningar om saken i rådet. Det påpekades, att adeln köpt många gods från kronan, och att därför dess rusttjänst borde ha ökats. Axel Oxenstierna tillfogade: »Ingen seer der efter. Hvem skal deth göra?» Därpå uppläste han själv mönsterrullan i rådet. Missbruken vid sammansättningarna påpekades. Skytte föreslog, att krigsrättsfiskalen skulle taga sig an saken. Axel Oxenstierna ville dock, att frågan först skulle ytterligare dryftas i rådet, men ansåg för sin del, att de gårdar, som av vederbörande uteslutits i uppgiften, skulle konfiskeras. Dagen därpå beslöts, att de felande skulle instämmas inför krigsrätten och straffas efter privilegierna.[1]

Men man nöjde sig ej härmed. Vid det kort därpå sammanträdande utskottsmötet förhandlades först med landshövdingarna, att de skulle vaka över rusttjänstens ordentliga fullgörande.[2] Därpå avläts en särskild proposition till adeln, vari missbruken påpekades: sammansättningarna hade ofta varit oriktiga, många hade helt uteblivit, hos dem, som infunnit sig, hade stora brister konstaterats. Adeln borde överlägga om botemedel. Även muntligen framhöll rikskansleren för adeln dess försumlighet i rusttjänsten, vilken vore en den åliggande plikt. Riksmarsken påpekade därpå de värsta missbruken. Utom de felaktiga sammansättningarna var det missbruket av rå- och rörsfriheten, uteslutandet av vuxna barn ur uppgifterna, änkornas underslev med att som sin uppgiva egendom, som tillhörde deras vuxna söner, och det oriktiga angivandet av kompani, där rustningen utgjordes. Adelns svar innehöll blott att förslag, att ny vapensyn till sommaren skulle hållas, och att rusttjänstlängder, vilka även skulle innehålla uppgift om, var rustningen skulle presteras, vid vite skulle inlämnas till landshövdingarna.[3]

Snart tillkom en ny anledning till klagomål. Ett av skälen till att kronogodsen blott skulle säljas till adeln var, att rusttjänst skulle utgå av dem. Nu befanns det emellertid, att en del adelsmän blott voro bulvaner för de ofrälse och överläto godsen på dem, varigenom rusttjänsten

[1] *SRP* VIII, s. 360 f.
[2] Ibid., s. 421.
[3] Ibid., s. 421, 485, 494: *SRAP* III, s. 86 f.

»försnillades», vilket i synnerhet rikskansleren i skarpa ordalag klandrade.[1] Vid riksdagen i början av 1642 fick adeln mottaga nya föreställningar om rusttjänsten, varvid särskilt framhöllos missbruket med säterier, de oriktiga sammansättningarna m. m. Adeln vidhöll dock i sitt svar sin rätt att anlägga ett obegränsat antal säterier, ehuru den uttalade sig mot missbruk därav, och inskränkte sig för övrigt till att föreslå ett visst formulär för rusttjänstlängderna. Härmed var ju icke mycket vunnet, och i rådet beslöts nu, att ny mönstring skulle hållas i Örebro, vid vilken både regeringen och drottningen själv skulle infinna sig. Denna mönstring blev visserligen ej av 1642, men även för 16.. fasthöll rikskansleren tanken härpå.[2] Då blev emellertid förhållandet till Danmark allt mera spänt, och så torde ingenting ha blivit av detta år heller.

Vid utbrottet av kriget mot Danmark inkallades rusttjänsten och fick för första gången på länge åter göra verklig tjänst. Efter att hava blivit mönstrad i Skara och Stockholm och en tid varit förlagd vid Göteborg[3] användes den för infallet i Skåne, och regeringen har sålunda ej haft några principiella betänkligheter mot dess användning utomlands. I ett överslag över rikets stridskrafter från hösten 1643 hade den svensk-finska rusttjänsten beräknats till ... man.[4] Enligt rullorna räknade den svenska delen knappt 400 meniga.[5] Avgången, som var ganska ansenlig, lovade adeln på riksdagen 1644 att ersätta, varjämte den förnyade löftet om rusttjänstens ordentliga fullgörande.[6] Tyvärr saknas bestämda uppgifter om vakansernas antal, obetydligt har det säkerligen ej varit.[7]

Vid kröningen 1650, då adeln enligt gammal sed måste infinna sig med sin rusttjänst för att förhöja glansen, voro vid den mönstring, som efteråt hölls i drottningens egen närvaro, enbart från Sverige bortåt 450 man närvarande. Ok

[1] *SRP* VIII, s. 601.
[2] *SRP* IX, X, passim: *SRAP* III, s. 179 f.
[3] *SRP* X, s. 437, 521.
[4] Mankell, N:o 333.
[5] Rullor 9/2, 16/12 1644. Rusttjänstlängder, R.A.
[6] Stiernman, II, s. 1070.
[7] *SRP* X, s. 453. Axel Oxenstierna föreslog, att förstärkning skulle hämtas från den finska rusttjänsten. Siffran, 500 man, beror tydl. på felskrivning eller också på, att även andra trupper inräknats. Ibid., s. 444.

ingen beror säkerligen delvis på de talrika förläningar, rottningen utdelat,[1] men man torde vara berättigad att ntaga, att vid ett sådant tillfälle åtminstone den närmast tockholm boende adeln relativt mangrant infunnit sig. Av e mera avlägset boende hade även nu många uteblivit, rau Östergötland och Småland t. ex. 55 rustningslag. De rånvarande fingo för var häst betala 60 rdr.[2]

Då rusttjänsten i Sverige och Finland enligt de officilla beräkningarna vid denna tid skulle utgöra 890 man ch den finska blott var något över 100, skulle antalet frånarande således ha uppgått till mellan 300 och 400 man, ngefär 40 %. Vid riksdagen 1652 tog drottningen ånyo pp frågan om rusttjänsten och föreslog, att även adeln kulle för sin rusttjänst inrätta ett slags indelning. Rytarna kunde då sitta på sina hemman och alltid vara till ands och adeln ej »wed hastigt optägh taga skomakare och ådanne andre oöfwade och settia på hästen». Axel Oxentierna ansåg förslaget i och för sig vara bra men svårt att genomföra för skiftenas skull, och samma invändningar gjordes hos adeln. Förslaget avböjdes därför, och enda resultatet blev ett betänkande, som innehöll, att längderna borde ordentligare inlämnas och även innehålla uppgifter om, var vederbörande ville rusta. Den svenska och finska rusttjänsten borde skiljas åt och var och en hålla rustningen, där han hade godsen, såvida icke han på båda ställena tillsammans blott hade en häst, då han finge rusta, var han ville.[3]

Under Karl X Gustavs tid ställdes större fordringar på adeln med avseende på dess rusttjänst. Nästan varje år var den uppfordrad, och nu finnas ofta även uppgifter på antalet resterande hästar. Vid en mönstring på hösten 1655 med den svenska rusttjänsten upptagas som närvarande ungefär 450, under det att omkring 140 äro antecknade som resterande.[4] Sammanlagda antalet stämmer väl med ett

[1] Axel Oxenstierna upptages t. ex. 1634 för 12, 1650 för 23 hästar.
[2] Rulla 1650 14/10. Rusttjänstlängder, R.A. Drottningen hade velat, att hela adeln i Småland och Västergötland skulle betala pengar, men i i rådet invändes, att den nog hade svårt därför. Med adeln i Halland synes däremot överenskommelse om penningavgift ha träffats. *SRP* XIV, s. 39, 43.
[3] *SRP* XV, s. 369; *SRAP* V, betänk. s. 135 f., i prot. passim.
[4] Rulla. Adelsf. Kr.A. I antalet närv. torde officershästarna vara inräknade.

officiellt överslag över de svenska trupperna, som upptag- 600.[1] Under de därpå följande krigsåren användes de- svenska rusttjänsten från 1657 mot Danmark. De o- rullorna äro samstämmiga i att uppge de i Sverige för 1657 presterade till 400 man, i början av år 1658 var siffran 4- Antalet resterande var högst betydligt, för 1657 175 man, - 1658 och 1659 ungefär 200.[2] I genomsnitt resterade sa- mellan 1/3 och 1/4 av rusttjänsten, fast adeln på mötena b- 1656 och 1657 betygat sin offervillighet och sin insikt - landets svåra ställning och 1656 t. o. m. beviljat en f- dubbling av rusttjänsten. Det är ej så egendomligt, - konungen under sådana förhållanden med glädje accepterade förändringen av den fördubblade rusttjänsten till en bevil- ning av 100 rdr för var häst.

Den finska rusttjänsten, som hela tiden stannade kvar mot Ryssland, utgjorde under kriget 113 man. Det bör dock, att den enligt privilegierna och godsens räntor bör vara en god del större.[3]

Genom de skånska landskapens inkorporering blev rust- tjänsten vid denna tid ej obetydligt ökad, men den utgick här efter andra grunder. Då adeln i frederna med Danmark fått sina gamla privilegier garanterade, beräknades rust- tjänstskyldigheten här efter tunnor hartkorn, d. v. s. - tunna råg eller korn i årlig ränta. För 312 tunnor hartkorn skulle en rustning presteras. En betydligt större mäng- persedlar än i Sverige inräknades här i rusttjänsträntan, värderingen var högre och sätesgårdar voro ej undantagna. I gengäld hade adeln dock den av den svenska adeln - eftersträvade rätten att sammansätta sig om rustning efter hartkornstalet, och de, som hade mindre ränta än till 1 häst, voro helt fria. Vid 1664 års riksdag försökte visser- ligen den skånska adeln att som vederlag för tullfriheten få frihet från rusttjänsten för sina sätesgårdar och ve- dagsbönder eller också få rusttjänstkvoten nedsatt till 6- tunnor hartkorn, ävensom frihet för änkor och omyndiga[4]

---

[1] Mankell, N:o 402.

[2] Rullor. Adelsf. Kr.A.

[3] Rulla 1659 [6] s. Adelsf. Kr.A. I Finland blev åtminstone en d- den 1656 beviljade dubbla rusttjänsten verkligen uppsatt. Rullor 165- [2] s. [6] s. 1657 [31] 1. Ibid.

[4] *SRAP*, IX, s. 384. Avskriftssaml. 42. R.A.

.ta avslogs emellertid av regeringen, så vida skåningarna ville helt uppgiva sin särställning, vartill dessa dock visade någon lust. Hela rusttjänsten från de nyförvade landskapen torde på papperet ha uppgått till ungefär ' man.[1]

Paraderingen vid konungens begravning 1660 var det :a livstecken adelns rusttjänst gav, innan krigets annalıde gjorde nödvändigheten att stärka rikets försvarsıfter ofrankomlig.

Den 11 nov. 1674 utfärdade konungen en utförlig inuktion för en av mönsterherrarna vid den redan genom ıdshövdingarna pålysta mönstringen med adelsfanan. Det rks, att det är meningen, att slapphetens och den bristande ıtrollens tider nu skola vara förbi. Landshövdingarna i pektive län skulle infinna sig vid mönstringen och likaså icerarna vid kompaniet. Samtliga adelsmän skulle därpå ämna längderna på sina gods, vilka noga skulle granskas. d sammansättningarna skulle efterses, om de skett på det · kronan bästa sättet, annars skulle de ändras. Därpå ulle själva mönstringen äga rum. Då emellertid sanno:t en hel del vore att anmärka, eftersom mönstring ej llits på länge, skulle ett visst överseende visas och felaktigterna blott påpekas med order att avhjälpa dem inom sex ckor, varöver ryttmästaren skulle vaka. Ett noggrant otokoll i två exemplar skulle upprättas, varav det ena ulle insändas till krigskollegium, det andra kvarstanna ı kompaniet.[2]

Konungen hade ej misstagit sig i, att bristerna voro anga och stora. Om antalet resterande rustningar saknas pgifter utom för de skånska landskapen och Uppland med ästmanland. I Skåne saknades ännu på efterbesiktningen jan. 1675 ungefär 50 man, under det att något över 100 resterats. I Uppland voro siffrorna betydligt bättre, 127 ärvarande och blott 18 resterande. För övrigt får man öja sig med att konstatera bristerna hos de presterade yttarna. Av ungefär 450 närvarande passerade blott något ver 200 mönstringen utan anmärkning. Värst var det i ppland, av de 127 närvarande godkändes fullständigt blott

[1] Rullor från 1675. Adelsf. Kr.A.
[2] Kon. instr. för Pontus De la Gardie 1674 $^{11}_{11}$. Adelsf. R. A.

26, och för ej mindre än 62 kasserades hästarna.[1] I Finland utgjorde rusttjänsten samtidigt något över 100 man, om frånvarande och brister saknas upplysningar.[2]

Rusttjänsten befann sig tydligen i ett synnerligen underhaltigt tillstånd. Och lång tid gavs icke att avhjälpa bristerna, redan 1675 utbröt det väntade kriget, och från 1676 måste Sverige uppbjuda alla sina krafter för att kunna hålla sina fiender stången. Adelns rusttjänst togs under dessa år starkare i anspråk än kanske någonsin sedan Erik XIV:s tid, och konungen vidtog skarpa åtgärder för att få ut det mesta möjliga av den. Det skall icke heller nekas, att hela adeln i ord och en stor del av den även i handling visade sig förstå Sveriges farliga belägenhet.

Genom besluten 1676 om en tredubbling av rusttjänsten hade en stor börda pålagts adeln. Enligt de inlämnade rusttjänstlängderna var det tillsammans med den ordinarie rusttjänsten ej mindre än 1696 7/8 hästar, som skulle uppsättas i Sverige och Finland. Dessutom hade ej mindre än 400 underlåtit att inlämna längder. Uppsättningen gick dock långsamt. Enligt en längd, som torde upprättats 1677, resterade då ännu nära 900 hästar.[3] Presterats hade ett något större antal, beroende därpå, att icke så få uppställt flera hästar, än de voro skyldiga till. Konungen var ej sinnad att finna sig i denna försumlighet. Krigskollegium fick order att låta sin fiskal jämte riddarhusfiskalen gå igenom matrikeln och se, vilka av adeln, som brustit vid fullgörandet av rusttjänsten. Strax därpå kom order, att åtal mot dem skulle anställas. Fiskalerna förklarade sig emellertid ej kunna upprätta den begärda längden på de försumliga, då inga riktiga rullor funnos. Orderna förnyades emellertid flera gånger, till slut blev längden dock

[1] Rullor. 1674 dec., 1675 jan. Adelsf. Kr. A.

[2] Rulla 1675 27/5, 30/8. Ibid.

[3] Odat. fört. på dem, som ej presterat den 1676 beviljade fördubblade rusttjänsten. Adelsf. Kr. A. Enligt en översikt av de svenska regementenas styrka från omkr. 1/10 1676, Krigskoll. Int. dep. D, bliva siffrorna något annorlunda. Den svenska rusttjänsten uppgives här till sammanlagt 1568 man. Detta skulle egentligen beteckna antalet närv., men av mönsterrullorna från sept. framgår, att så ej kan vara fallet. Det torde därför vara det beräknade antalet. Med ungefär 230 man, som uppsattes i Finland, kommer man till i det närmaste samma siffror som i den förut omnämnda längden.

rdig, och med ledning av denna vidtogos genom lands-ıvdingarna undersökningar, som fortsatte även efter kriget.[1]

Då rullorna ej alltid lämna någon upplysning därom, · det ej möjligt att angiva bestämda siffror för antalet av › ryttare, mot vilka någon anmärkning gjordes. I all-änhet tyckes det ha utgjort $^{1}/_{3}$ till $^{1}/_{4}$ av det hela. Den ·istfälliga utrustningen har naturligtvis i icke ringa grad dragit till de oerhörda förluster bland den ordinarie rust-änsten, som adeln hade att fylla vid början av år 1677. .v de 417 man, som rullorna för de fyra kompanierna från e gamla svenska landskapen upptogo, voro i början av ınuari blott 55 i stånd att göra tjänst. I slutet av måna-en hade vid de två kompanier, för vilka uppgifter finnas, ntalet minskats från 35 till 11.[2] Ehuru bortåt 130 av de tjänstbara voro sjuka och en del blott dismunderad, måste aturligtvis ett kompletterande av rusttjänsten i hög grad etunga adeln, ja, för många överstiga deras krafter.[3]

I Finland mönstrades i början av år 1677 fördubblings-usttjänsten. Den uppgick då blott till 123 man. I ett fall ade mot rusttjänstordningens föreskrifter fyra rustande örenat sig om en rustning.[4]

Det är ganska säkert, att adelns rusttjänst i Sverige ınder år 1677 ingalunda kom att utgöra vare sig 700 eller 00 man, vartill den i början av året anslogs.[5] I slaget id Tirup (Landskrona) räknade den högst 275 man, varav lock många hade en bristfällig mundering. Av dessa stu-pade eller sårades ett 80-tal.[6] Den övriga avgången var mycket mindre än under 1676 fast ej i och för sig liten.

Då förlusterna under 1677 års fälttåg sålunda även voro

[1] Adelsf., särsk. en volym märkt K. C. A. K. 15520. Kr. A.

[2] Rullor $^{4}/_{1}$, $^{29}/_{1}$ 1677. Adelsf. Kr. A. För rusttjänsten från de skånska landskapen, i ovannämnda översikt från början av okt. 1676 angiven till 34 man, finnes i Kr. A. blott en rulla, av $^{22}/_{3}$ 1678, upptagande 80 man.

[3] Fördubblingen skulle ju ej rekryteras utan förvandlades till ett värvat regemente. Adeln uppmanades visserligen att mot en ersättning av 80 dsmt för var ordinarie rustning uppsätta en ryttare, dock utan karbin och pistoler, till detta regemente, men uppmaningarna hade föga verkan. En del från de föregående åren resterande rustningar presenterades dock här.

[4] Mönsterrulla $^{15}/_{1}$, $^{5}/_{3}$ 1677. På avlöningslistorna upptagas 2 e. o. kompanier, men mönsterrullor finnas blott från ett. Adelsf. Kr. A.

[5] **Mankell**, N:o 437, 438. Det första förslaget upptar 5 komp., det senare blott 4, trol. är det det skånska, som uteslutits

[6] Rulla 1677 $^{26}/_{7}$. Adelsf. Kr. A. Bland de stupade voro översten, överstelöjtnanten och en ryttmästare.

rätt betydande, är det ej så märkvärdigt, att även i slutet av detta år bristerna voro oerhört stora. Vid mönstringarna i december voro endast 240 man närvarande, under det att nära 220, således ej mycket under hälften, uteblivit.[1]

Vid fälttågets början 1678 var dock en ej obetydlig del av dessa vakanser fylld. På generalmönstringen i Fjelkestad i början av juni voro 300 man närvarande, varjämte 20 voro kommenderade. De frånvarande uppgivas nu till blott 110 man.[2] I juli ankom ytterligare ett 20-tal från Sverige.

Även detta år ställdes stora fordringar på adeln för att fylla bristerna. I november uppger översten, att blott 70 man voro friska vid regementet.[3] De tre kompanier, för vilka uppgifter finnas, hade i slutet av 1678 blott ungefär ½ av manskapet i fullt tjänstdugligt skick.[4] Bristerna avhjälptes dock blott mycket dåligt. På våren 1679 inställde sig till den först utsatta mönstringen blott ⅓ av de därtill skyldiga, varför översten anhöll, att en tidsfrist måtte utsättas för de frånvarande.[5] Vid den nya mönstringen voro på en styrka, som enligt rullorna skulle utgöra något över 400 man, 60 frånvarande, och över 150 hade större eller mindre brister i sin utrustning.[6] Under sommaren, som ju ej utmärkte sig för några större krigsföretag, upphjälptes emellertid de värsta bristerna, och vid den generalmönstring, som hölls på hösten efter fredsslutet — vid livkompaniet av konungen själv — befann sig rusttjänsten i relativt gott stånd. Den skulle då enligt rullorna räkna 421 man, varav blott 46 icke presterats, 29 kasserades och 46 av annan anledning ej voro tillstädes.[7]

Att ens tillnärmelsevis uppskatta beloppet av de summor, som rusttjänsten under dessa år kostade adeln, är naturligtvis omöjligt. Enligt en några år senare gjord uppteckning uppgick värdet av munderingen utom hästen till omkring 450 daler kopparmynt eller 150 d. silvermynt. Då hästen

[1] Extrakt på adelns rusttjänstryttare dec. 1677. Adelsf. Kr. A.
[2] Dessutom hade 50 man av fördubblingen understuckits den ord. adelsfanan. Mönsterrullor 1678 4/6. Ibid.
[3] Öv. till kon. 1678 18/11. Adelsf. R. A.
[4] Rullor 1678 1/12. Ibid.
[5] Öv. till kon. 1679 12/3. Ibid.
[6] Rullor 1679 26/3, 27/3 Adelsf. Kr. A.
[7] Mönsterrullor 1679 27/10. Ibid.

rde ha kostat ungefär lika mycket, vartill kom ryttarens ·löning, har hela kostnaden per rustning nog uppgått till ›rtåt 400 d. smt. Om den i privilegierna stadgade skyldig- ·ten för konungen att ersätta under krig förlorade hästar ·nes icke ens ha varit tal. I gengäld förefaller det där- not, som om adeln helt sluppit ifrån skyldigheten att bestå na ryttare underhåll i fält. Frågan om tjänstgöring utom- nds blev aldrig aktuell, enligt överstens mening kunde lelsfanan ej följa konungen över gränsen, men det torde ıra ganska tvivelaktigt, om Karl XI skulle varit av samma ppfattning.[1]

På det hela taget måste man trots alla brister nog säga, tt rusttjänsten under detta krig, som ställde större ford- ingar på den än något annat, åtminstone sedan Erik XIV:s d, presterades bättre än någonsin förut. Det vore kanske rättvist att förneka, att härtill även bidragit adelns insikt m rikets farliga belägenhet, men till största delen torde et ha berott på konungens skarpa ingripande och ökade ıaktställning. Genom landshövdingarna förehöll han i tränga ordalag adeln dess försummelse, och rannsakningar ch åtal drabbade de skyldiga. Blott genom konungamaktens tärkande torde det kunna förklaras, att adelns rusttjänst fter fyra års förödande krig med dess stora uppoffringar ›efann sig i ett bättre skick än vid dess början. Den nya ›erioden i rusttjänstens historia förebådas redan under :riget.

Några notiser om det sätt, på vilket en del mera be- ;anta personer fullgjorde sin rusttjänst torde kunna vara ıv intresse.[2] Axel Oxenstierna, vilkens rusttjänst ökades rån 9 man 1625 och 12 1634 till 23 1650, fullgjorde alltid ›å det noggrannaste sin rustningsskyldighet och höll ibland :. o. m. fler än han behövde.[3] Jakob De la Gardie var lika- ledes i allmänhet mycket noga med att fullgöra sina skyldig- heter, blott 1625 resterade 2 av hans 8 ryttare. Carl Carlsson Gyllenhielm höll åtminstone tidvis starkare rustning än han behövde (1634 5 man för 1,978 mark). Även Per Brahe, som 1634 hade en rustning på 7 och senare på 14 hästar,

[1] Öv. till kon. 1677 1/8. Adelsf. R. A.

[2] Uppgifterna äro hämtade från rullorna, de flesta i Kr. A., ett par i R. A.

[3] Hans son Johan torde ha haft den största rustningen under denna tid, 1655 28 ryttare.

resterade aldrig med någon och fick sällan något kasserat. Greve Magnus Brahe åter, Ebba Brahes fader, var mindre noggrann; 1623 voro av hans 13 ryttare blott 3 utan anmärkning och 1625, då han uppsatte 14, var förhållandet likartat.

Drottning Kristinas förmyndare fullgjorde, såsom av ovanstående synes, själva sin rusttjänstskyldighet på det noggrannaste och kunde därför också med kraft ingripa mot de försumliga. Karl XI:s förmyndare voro ej lika klanderfria. Visserligen kan ingen direkt försummelse konstateras under förmyndaretiden, eftersom ingen mönstring synes hållits därunder. Men redan vid mönstringen år 1675 resterade Gustav Otto Stenbock med 6 hästar, till fördubblingen 1676 ställde han blott 12 i st. f. 20, och 1677 resterade han även med en del hästar, som han dock sade sig skola prestera i Skåne. Karl Gustav Wrangel resterade till fördubblingen med 4 av sina 14, Magnus Gabriel De la Gardie uppsatte visserligen mot betalning 46 fördubblingsryttare i st. f. 20, men av hans 13 ordinarie voro vid mönstringen 1675 blott 2, 1676 8 utan anmärkning. Ännu sämre gick det riksråden Nils Brahe, som vid mönstringen 1674 fick alla hästar och tyg kasserade, och Fredrik Pontus De la Gardie, vilkens hästar rönte samma öde. Även Erik Dahlberg finnes 1677 antecknad som resterande för en häst, vilken han dock skulle hålla tillsammans med tvenne andra personer.[1]

När rikets utmärktaste män på detta sätt fullgjorde sina skyldigheter, är det ju ej att undra över, om bland de fattigare och mera obemärkta rusttjänsten försummades på det sätt, som ovan visats. Endast ett par siffror från början och slutet av perioden skola anföras för att ge en föreställning om antalet rustande, ehuru siffrorna säkerligen äro lägre än de verkliga. 1623 hade blott 150 adelsmän presterat rustning, under det att antalet antecknade rusttjänstskyldiga två år senare är över 300. Tydligen har således minst hälften av hela Sveriges adel 1623 undandragit sig rusttjänstskyldigheten. Av de 300 hade 1625 blott $^{1}/_{5}$ presterat

[1] Även en del andra än M. G. De la Gardie ställde 1676 till fördubblingen flera ryttare, än de voro skyldiga till: fältmarskalk Henrik Horn 8 i st. f. 6, riksskattmästaren Sten Bielke 14 i st. f. 6. Man kan dock icke se, huruvida de erhöllo betalning därför eller det skedde av offervilja.

lgod rustning. För 1655 finnas över 300 rusttjänstskyldiga tecknade, som icke rustat. Sannolikt utgjorde detta ungefär av hela antalet. 1676 hade över 1/3 av de 1,000 rustinstskyldiga ej insänt sina längder, och drygt hälften de icke presterat full rusttjänst.

Organisationen av rusttjänsten i Sverige och Finland rtskred under denna tid i överensstämmelse med den allänna härorganisationen. Under Gustav Adolfs tid var lderskapet och adelns rusttjänst i Sverige, såsom den officella benämningen lydde, indelad i tre kompanier, den finska lelns rusttjänst bildade ett kompani.[1] Till det första komniet hörde på denna tid Uppland och Västmanland, Söderanland, Närke, Värmland och Östergötland uppsatte det ıdra, Småland och Västergötland det tredje. Befälet utordes vid varje kompani av en ryttmästare, en löjtnant, en ornett och två korporaler. Vid Upplands och Smålands kommier funnos två trumpetare, vid Södermanlands blott en, d Upplands därjämte en pukslagare.[2]

Troligen har detta blott varit det ständiga befälet, vilket d uppbad mot fienden ökades. Den finska adelsfanan — ımnet användes av Gustav Adolf själv i fullmakten för ttmästaren — hade nämligen under kriget mot Ryssland en ycket fullständigare befälsuppsättning, som nära överensämde med den i slutet av Johan III:s regering omnämnda.[3] efälet eller »officerarna», som de kallades den tiden, voro är utom ryttmästaren följande: en löjtnant, en fänrik, tre orporaler, en vaktmästare, en predikant, en mönsterskrivare, n barberare, en furir, en profoss och två trumpetare.[4] Det nnes ingen anledning att antaga, att icke samma bestämıelser gällt även för den svenska adelsfanan.

Upplandskompaniet betraktades som det förnämsta och ar tydligen varit ett slags livkompani, fast ingen högre ficer än ryttmästaren nämnes i rullorna. De tre svenska ompanierna brukade i varje fall stå under gemensamt ommando.[5] Kompaniernas storlek växlade under hela perio-

[1] Namnet »adelsfana» var ej egentligen officiellt men användes mycket ta även i officiella handlingar och skall därför i det följande begagnas.
[2] Rulla 1625 7/8. Rusttjänstlängder. R. A. Troligen hade Södermanands kompani också i regel två trumpetare.
[3] Se ovan s. 143.
[4] Waaranen, IV, s. 232 f.
[5] *SRP* I, s. 91.

den högst betydligt, men vid krig torde en utjämning d-
emellan ha ägt rum.[1]

I 1634 års regeringsform stadgades, att den främst
bland överstarna av kavalleriet skulle vara översten över
ridderskapets rusttjänst, samt att överstelöjtnanten vid regementet skulle vara placerad i Finland.[2] För övrigt bestämdes ingenting om adelsfanans organisation, och den förblev också tillsvidare i huvudsak oförändrad. Antalet »officerare» minskades dock för en tid, i det att fänrikarna och pukslagaren indrogos och trumpetarna inskränktes till en på vart kompani.[3]

1638 beslöts emellertid i rådet, att den svenska adelsfanan skulle indelas i 4 kompanier à 80 man.[4] Beslutets verkställande uppsköts emellertid, men i december 1640 förnyades det, och då höjdes även kompaniernas styrka till 100 man. Om rusttjänsten ej räckte — den utgjorde enligt ett förslag för december 1640 i Sverige blott något över 300 man — skulle 10 à 20 man värvas vid varje kompani. Meningen var, att rusttjänsten i hela det svenska väldet skulle bilda ett regemente om 12 kompanier. Samtidigt bestämdes, att en viss stat skulle upprättas för alla officerarna vid adelsfanan.[5]

Beslutet genomfördes under år 1641, och indelningen i kompanier blev nu följande: 1. komp. Uppland; 2. komp. Södermanland, Närke, Västmanland; 3. komp. Västergötland, Dal och Värmland; 4. komp. Östergötland och Småland. Rusttjänsten i Finland delades nu trots sin ringa styrka — enligt förslaget 1640 69 man[6] — i två kompanier, vilken indelning dock blott kom att bestå ett par år.[7] Samtidigt uppfördes pukslagaren åter på stat, sedan trumpetarnas

[1] Detta skedde åtminstone under skånska kriget.

[2] § 31. Regeringsformer, s. 24.

[3] Rulla 1634 $^{12}/_{6}$. Adelsf. Kr. A. Enligt en uppgift ändrades kompaniområdena även så, att Östergötland fördes tillsammans med Småland och Västergötland. Samtida ant. på baksidan av föreg. rulla.

[4] *SRP* VII, sid. 239.

[5] *SRP* VIII, s. 364. Det torde vara tvivelaktigt, om planen att bilda ett stort rusttjänstregemente någonsin kommit till utförande. 1643 talas om flera överstar för rusttjänsten, och i praktiken ha blott Sveriges och Finlands kompanier ansetts bilda en enhet.

[6] Rullorna ange något över 100.

[7] Den finnes ännu i stater för 1643 men ej 1646; personalstaterna för 1644—45 saknas. Statskont. arkiv. R. A.

tal 1639 ökats till två per kompani och fänrikarna redan rut återinförts.[1]

Snart utökades regementsstaben ansenligt, under det att ompaniofficerarnas antal blev oförändrat. 1646 omnämnas om överste och överstelöjtnant även major, (regements-) artermästare och regementsskrivare. Redan 1648 försvunno essa emellertid åter, och man indrog t. o. m. samtliga både jtnanter och kornetter, som titeln numera lydde i st. f. nrik.[2] Detta räckte dock ej längre än till 1650, då personalen åter blev densamma som före 1648. 1651 fick kompaniet i Finland en egen mönsterskrivare.[3]

Vid krigsutbrottet med Danmark 1657 sattes de svenska ompanierna på fältfot. Regementsstaben förblev oförändrad ch likaså det högre befälet vid kompanierna, men underefälet fick följande sammansättning: 3 korporaler, 1 furir, präst, 1 mönsterskrivare, 1 barberare, 1 hovslagare, 1 trumetare, 1 profoss.[4] Mönsterskrivare, barberare, präster och rofosser voro dock ibland gemensamma för ett par kompanier. Befälet vid det finska kompaniet utökades vid utrottet av kriget mot Ryssland blott med en predikant.[5] 660 återgingo samtliga kompanier åter till fredsstaten. Av egementsstaben uteslötos överstelöjtnant och major ur 1661 rs stat, men från 1663 uppfördes ånyo en överstelöjtnant. En major fanns även men fick sin lön bland pensionärerna. Han försvinner dock 1674.[6]

Rusttjänsten i Halland hade efter 1645 förts till Västgöta-kompaniet. Av de 1658 förvärvade provinserna lades nu Bohuslän till detta, under det att Skåne, Halland och Blekinge uppsatte ett nytt kompani, det femte i det egentliga Sverige. Det upptages dock ej i avlöningsräkningarna för den svenska adelsfanan och intog sålunda en viss särställning.

Redan i slutet av 1674 vidtogos förberedelser för att åter sätta regementet på fältfot. Först mot slutet av 1675 och under loppet av 1676 tillsattes dock de olika beställ-

[1] Personalstater 1639—1641. Statskont. arkiv. R. A. 1640 omnämnes på ett komp. en andre ryttmästare. *SRP* VIII, s. 303.
[2] Personalstat för 1648. Statskont. arkiv. R. A.
[3] Avlöningsräkning 1651. Adelsf. Kr. A.
[4] Avlöningsräkning 1657. Ibid. Personalstat 1658. Statskont. arkiv. R. A.
[5] Rulla 1659 [6]/s. Adelsf. Kr. A.
[6] Mönsterskrivaren i Finland saknas vissa år på 1660-talet, däremot uppföres ibland en sådan beställning på Upplands komp., men den innehaves alltid av regementsskrivaren.

ningarna. Kompanibefälet var nu detsamma som under föregående krig, med undantag av att furiren ersatts av en kvartermästare med rang över korporalerna. För det finska kompaniet blev organisationen ej genomförd förrän 1677. På regementsstaben uppfördes åter en major. Denna organisation ägde bestånd till krigets slut.

Översten var i regel ryttmästare vid Upplands kompani och detta således livkompani. 1675 är det emellertid Östergötlands och Smålands kompani, som intar denna ställning, och först sedan överste Drake 1677 stupat, återfår Upplandskompaniet sin gamla plats. Överstelöjtnanten skulle enligt 1634 års regeringsform föra befälet i Finland. Detta skedde också i allmänhet, blott under Karl Gustavs krig med Danmark var det chefen för Östergötlands och Smålands kompani, som beklädde överstelöjtnantschargen. Majoren var i början chef för Södermanlands kompani, men 1658 uppföres Västergötlands kompani som majorens, och därvid förblev det sedermera under denna tid.[1]

Den 1676 uppsatta fördubblingen var från början avsedd att fördelas på två regementen. Det ena, överste Güntersbergs, upptages dock blott till 2 kompanier och försvinner snart. Det andra, under överste Lichton, skulle i början ha organiserats på 7 kompanier, därpå var det tal om 8, men till slut blev det 9. Meningen var tydligen, att kompanibefälet skulle haft samma sammansättning som på det ordinarie regementet,[2] men man hade ej tillgång till det nödiga underbefälet. Följden blev, att för många kompanier blott en eller två underofficerare finnas upptagna. Predikanter och barberare finnas endast vid regementsstaben. Denna bestod av överste, överstelöjtnant, major, regementskvartermästare, regementspräst, två »gemena» präster och en pukslagare. Under loppet av åren 1676 och 1677 led regementet så svåra förluster, att det måste så gott som helt nyuppsättas, vilket skedde genom värvning. Som adelsfana kan det icke längre betraktas.[3]

[1] Uppgifterna äro hämtade ur räkenskaper och rullor. Adelsf. Kr. A.

[2] På livkomp. stå dessutom uppförda en fanjunkare och en gevaldiger.

[3] En liten rest av de av adeln uppsatta ryttarna fanns nog kvar, och den kallas ofta för nya adelsfanan, vartill väl även bidrog, att Lichton bibehöll befälet, även sedan han utnämnts till Drakes efterträdare som överste för ordinarie adelsfanan. Då regementets hela karaktär dock är en helt annan än adelsfanans, torde det rätteligen böra räknas till de värvade från sommaren 1677, fast en bestämd tidpunkt är svår att angiva.

Fördubblingen i Finland organiserades på två kompanier ed en major till chef för det ena. Av underbefäl tillsattes ott en kvartermästare, tre korporaler och en mönsterskrivare r kompani.

Beträffande officerarna vid adelsfanan uppställdes redan digt den principen, att de borde vara adelsmän. Redan 40 fick översten uppbära klander för, att så ej var förallandet. Samtidigt förklarades det, att översten ej borde ara riksråd, vilket då länge varit fallet.[1] Detta senare istslogs också uttryckligen i 1660 års additament till regeingsformen.[2] Karl X Gustav utnämnde visserligen även frälse till officerare vid adelsfanan, men vid 1664 års riksag anhöll adeln om ändring häri, och regeringen förklarade ckså, att hädanefter endast adelsmän skulle utnämnas därill. vilket löfte 1668 på förekommen anledning upprepades.[3] Under Karl XI:s egen regering togs emellertid ingen hänyn härtill, och särskilt vid fördubblingen voro de ofrälse fficerarna ganska talrika. Dock voro naturligtvis adelsnännen hela tiden i avgjord majoritet bland officerarna och ita talrika även bland underbefälet.

Avlöningen utgick med olika belopp hemma och i fält. Enligt en förordning av 1614 erhöll befälet, då det befann sig hemma, följande årliga avlöning:

	Fördelspenningar	Besoldning à 30 d. pr häst	Summa
Ryttmästaren	240 d.	180 d.	420 d.
Löjtnanten	120 »	120 »	240 »
Fänriken	120 »	120 »	240 »
Korporalerna, vardera	40 »	90 »	130 »
Vaktmästaren	40 »	90 »	130 »
Predikanten	30 »	—	30 »
Mönsterskrivaren	40 »	60 »	100 »
Barberaren	30 »	—	30 »
Füriren	30 »	90 »	120 »
Profossen	30 »	90 »	120 »
Trumpetarna, vardera	15 »	60 »	75 »

I fält utbetalades månatligen i fördelspenningar: till ryttmästaren 40 daler, löjtnanten och fänriken vardera

[1] *SRP* VIII, s. 274, 363.
[2] § 8. Regeringsformer, s. 50.
[3] Stiernman, II, s. 1494, 1557.

20, korporalerna vardera 12, vaktmästaren 12, predikanten 8, mönsterskrivaren 8, barberaren 6, furiren 6, profossen 6 och trumpetarna vardera 3.[1]

1618 minskades det antal hästar befälet skulle hålla och för vilket det åtnjöt avlöning till 4 för ryttmästaren, 3 för löjtnanten och fänriken, 2 för korporalerna och 1 för trumpetarna och pukslagaren.[2] Deras årliga avlöning utgjorde:

	Fördelspengar	Besoldning à 67 1/2 d. pr häst	Summa
Ryttmästaren	432 d.	270 d.	702 d.
Löjtnanten och fänriken, vardera . .	216 »	202 1/2 d.	418 1/2 »
Korporalerna, vardera	162 »	135 d.	297 d.
Trumpetarna och pukslagarna, vardera	45 »	?	45 » [3]

Översten och överstelöjtnanten åtnjöto årligen resp. 1,500 och 750 d. på beställning men voro dessutom alltid ryttmästare. Majoren, som likaledes alltid var ryttmästare, hade dessutom 240 d., regementskvartermästaren hade samma avlöningsförmåner som en löjtnant. Regementsskrivarens avlöning upptages till 150 daler.

Lönerna utgingo till större delen i hemmansräntor, blott av regementsstabens utbetaltes huvudparten direkt från krigskollegium. Någon indelning i samma mening som senare var det dock ännu ej; de hemman, vilkas räntor officerarna åtnjöto, lågo mycket spridda och ofta i andra län än deras kompani. Hela avlöningssumman för den svensk-finska adelsfanan utgjorde 1647 14,218 1/2 d.[4]

1650 ägde en lönereglering rum, som medförde en avsevärd nedsättning särskilt i det högre kompanibefälets löner. Fördelspenningarna nedsattes för ryttmästaren till 240 d., för löjtnanten och kornetten till 120 och för korpo-

[1] Hamilton, Afhandling om krigsmaktens och krigskonstens tillstånd i Sverige under konung Gustaf II Adolfs regering, s. 224 f.; Waaranen, IV, s. 232 f.

[2] Hamilton, s. 226. Se där även uppgifterna för det övriga underbefälet. Då adelsfanan aldrig fördes mot fienden under denna tid, torde det vara osäkert, om detta befäl någonsin tillsatts.

[3] Ibid., sid 231: rullor, stater. Kr. A., R. A. Huru det förhöll sig med trumpetarnas och pukslagarens lön är ej fullt klart. De stå ända till [illegible] blott upptagna för 45 d. lön men samtidigt för en häst, för vilken enbart i regel åtnjöts 67 1/2 d. per år. Troligen har, liksom i senare tid, befälet varit skyldigt att hålla både handhästar och drängar med »klippare» till samma antal, så att deras hästantal egentligen var det dubbla mot det för var och en angivna, under det att trumpetare och pukslagare blott behövt hålla en enda häst. För denna torde de då ha uppburit 30 och i fördelspengar 15 d. årligen.

[4] Avlöningsräkningar. Adelsf. Kr. A.

lerna till 40 d. årligen. För trumpetarna och pukslagaren ijdes den däremot till 60. Ryttmästaren hade dessutom 4, jtnanten och kornetten vardera 3, korporalerna, trumpetarna ·h pukslagarna i regel 2 hästhemman, vilka beräknades ; vardera 30 d. Mönsterskrivaren, vilken åtnjöt 80 d. i ·rdel, hade däremot intet hästhemman. För regementsaben blevo lönerna oförändrade, utom att kvartermästaren ·höll 160 och regementsskrivaren 80 d. i fördel. Båda sakade hästhemman.[1]

Det befäl, som i krigstid tillsattes, erhöll i allmänhet n avlöning direkt från krigskollegium. Den utgjorde för ırir — senare kvartermästare — 90 d., mönsterskrivare 70, redikanter och barberare 60 och hovsmeder och profosser 5. Under de bistra tiderna innehölls dock en del av avlöingen, 1658 och 1659 t. ex. 120 d. för ryttmästaren och så edåt till 7 1/2 d. för hovslagaren. Översten och majoren ıiste halva lönen, regementskvartermästaren 60 d.[2] Ofta unde ej ens dessa så reducerade löner utbetalas.

Utom dessa löner, vilka tillämpades ända till periodens lut och även för fördubblingen, utgick i krig ett särskilt fälttraktamente. Detta uppgick månatligen till följande belopp: ·verste 97.16 d., överstelöjnant 80.24, major 69.26, ryttnästare 41.10, löjtnant och kornett 22.20, kvartermästare 5.30, predikant 7.10, barberare 5.27, trumpetare 4.30, mönterskrivare 7.10, hovsmed 5.27, profoss 5.27, regementskvartermästare 22.20, pukslagare 4.30. För varje häst avlrogs 1.28 d. för furage. Översten höll 8 hästar, överstelöjtnanten 6, majoren 4, alla utom ryttmästarskapen.[3] För kompanibefälets hästar är förut redogjort.

För vintern 1678—1679 finnas ännu i behåll räkenskaperna för adelsfanans månadslöning och underhåll under le till 6 månader beräknade vinterkvarteren, som anvisades på Östra och Västra Göinge härad i Skåne. Då man härav

[1] Avlöningsräkningar. Adelsf. Kr. A. Personalstater. Statskont. ark. R. A.

[2] Ibid. I räkenskaperna för 1656 stå även för reg. kvart. och reg. skriv. hästhemman upptagna och deras lön är något högre. De bokförda siffrorna för avlöningen växla något, i synnerhet i Sverige. Detta beror säkerligen på hemmansräntans växlande värde, de i texten angivna siffrorna äro de på staten bestädda.

[3] Ov. Lichtons uträkningar för okt.—dec. 1676. Adelsf. Kr. A. Uträkningarna gälla fördubblingen men torde även ha tillämpats för det ordinarie regementet.

får en klar bild såväl av det underhåll, som i fält ansågs tillkomma ett regemente — adelsfanan var ju dock egentligen blott ett halvt regemente —, som av de bördor detta pålade ett land, återgives här nedan en översikt däröver:

	Penningar, d. smt.	Hö, lass.	Havre, tunnor.	Uträkn. i pengar
1 överste med ryttmästarskapet . . .	79.16	20	8	111.[illegible]
1 major med ryttmästarskapet . . .	60.26	16	6	8[illegible]
2 ryttmästare	64.20	24	8	10[illegible]
4 löjtnanter	63.16	24	12	10[illegible]
4 kornetter	63.16	20	12	101.16
4 kvartermästare	45.24	12	8	6[illegible]
12 korporaler	106.28	36	24	17[illegible]
4 präster	20.12	4	—	21.[illegible]
4 mönsterskrivare	20.12	4	—	24.[illegible]
4 trumpetare	20.12	8	4	34.[illegible]
4 barberare	14.14	4	—	18.14
4 hovsmeder	14.14	4	—	18.14
4 profosser	14.14	4	—	18.14
298 menige	888.30	298	223½	1.5[illegible]
Av staben				
1 regementskvartermästare	15.28	4	2	2[illegible]
1 pukslagare	5.8	2	1	8.[illegible]
Summa	1,498.29	484	308½	2,445.[illegible]

Utnämningen av de högre officerarna tillhörde konungen, underofficerarna och de lägre officerarna fingo fullmakter av krigskollegium. Nyantagna underofficerare åtnjöto från utnämningsdaton hästhemmansräntorna, fördelen däremot först från början av följande år. Barberare, mönsterskrivare, trumpetare och pukslagare fingo dock lön allt från antagandet. Vid befordringar bibehöll vederbörande sin gamla lön till årets slut. Änkor fingo ofta ett nådår.[1]

Ehuru rusttjänstordningens bestämmelser om utrustning och beväpning kvarstodo hela tiden, undergingo de dock i praktiken många förändringar. I en mönsterrulla från 16[illegible] upptagas ännu såsom de förnämsta persedlarna i ryttarens egen utrustning »coritz», »kaskett», »degen» och pistoler, men i de många anmärkningarna just angående felande delar av harnesket spåras tendensen att lätta på den tunga rustningen. Vid mönstringarna omkring 1640 börja de »halva» harnesken spela en allt större roll, och vid tiden för krig[illegible]

[1] Avlöningshandlingar. Adelsf. Kr. A.

ot Danmark under Kristinas förmyndare hette det visser-gen i rådet, att rusttjänstryttarna vid mönstring borde in-nna sig i kyrass för att ej komma ur vanan, men att de krig blott borde bära bröst- och ryggstycke samt »pott» ıjälm). Kyrassen skulle enligt de första bestämmelserna allas i beredskap, men till slut fick den dock lämnas emma.[1]

Under Karl Gustavs krig omnämnes harnesk blott för efälet, under det att för manskapet det endast talas om pi-toler och värjor.[2]

Karl XI föreskrev 1674, att adelsfanan i stället för arnesk skulle hava kyller och bröststycke samt kappor, och enna bestämmelse gällde under hela kriget.[3] Beväpningen tgjordes av karbin, hjullåspistoler och värja, dock saknade törre delen av fördubblingen karbin, liksom dess utrust-ing även i övrigt var bristfällig.[4]

En förteckning på en mundering för en ryttare vid delsfanan från början av 1679 upptager följande persedlar: ;appa av grått kläde med foder av röd boj, likadan rock ned foder av röd fris och mässingsknappar; älghudskyller; kinnbyxor med lärftsfoder; underklädning av fris; svart ıatt med rött band; skjorta; två halsdukar med rött band; tt par ullstrumpor; handskar; stövlar med svarta sporrar ch sporrläder; ett par skor; bröststycke med remmar; häst; adel med hölster, mässingsbeslag, stigläder, förtenta stig-yglar etc.; betsel med förtenta stänger och mässingsbeslag; tt par hjullåspistoler; karbin; karbinrem; huggvärja med and; livgehäng; spännare med band;[5] rött patronkök med rut och kulor; gult schabrak med rött band omkring; ba-gagesäck av lärft; skrapa.[6]

Någon fullständig likformighet rådde dock ej, i syn-nerhet växlade färgen på foder och schabrak.[7] För att åstad-komma enhetlighet härutinnan gav Karl XI på generalmönst-ringen vid krigets slut noggranna föreskrifter om under-

---

[1] *SRP* X, s. 126, 432, 434.
[2] Mönsterrulla 1656. Adelsf. Kr. A.
[3] Kungl. brev 1678 17/11. Ibid.
[4] En del hade t. ex. blott pajrockar i st. f. kappor.
[5] Att spänna hjullåsen med.
[6] Fört., dat. 1679 7/1. Adelsf. Kr. A.
[7] Till jämförelse bifogas en odat., men ungefär samtida förteckning. (Bil.)

officerares och manskaps mundering. De viktigaste olikheterna med den förut beskrivna munderingen voro, att ryttarna skulle vara försedda med gula karpuser med blått foder, att kapporna skulle ha blå uppslag, schabraken vara gula med blå kronor och kant samt, framför allt, att både bröst- och ryggstycke skulle användas, det förra i stånd att motstå musköt-, det senare pistolskott. Det var tydligen erfarenheterna från det långa och förlustrika kriget, som dikterade den sista bestämmelsen; ännu ansågs ej tiden för rustningens fullständiga bortläggande kommen.

Bilaga.

»Designation uppå dhet, som till een ryttare mondering undher Adelssfanan requirerar.

1) Kyller medh beslagit lijfgehengh försölfverat.
1) Carbinrem.
3) Harnesh och caschet.
4) Carbin och verria till huggh och stick.
5) Pistoler och spännarhs.
6) Stöflar och spoorar.
7) Rock och kappa medh rött undherfodhrad.
8) Schabrach medh saadell och tygh.
9) En hatt medh gull galon. —
10) En godh häst. —»

Strödda meddelanden och aktstycken.

Ärkebiskop Abraham Angermanni släkt.

Att Abraham Angermannus härstammar från Ångermanland är tack vare tillnamnet, allmänt känt; mindre åter, att hans vagga en gång stått i byn By i Sidensjö socken i landskapets dåvarande norra prosteri. Men därmed är det också slut med kännedomen om dennes, den mest frejdade ångermanlänningens, släkt. Då det torde vara av intresse att erfara något mera härom, meddela vi här några notiser i frågan.

Man frågar sig då först, i vilka villkor M:r Abrahams fader levde, och svaret är lätt funnet. Den äldsta förteckningen å bönder i detta landskap är av år 1535.[1] Enligt denna fanns det då i nämnda by 5 åbor, av vilka den siste hette *Anders*, och det är denne, som utan varje tvivel är Abrahams fader. Längre tillbaka kan man säkert aldrig komma, ty medeltida brev äro i dessa trakter ytterst sällsynta. År 1550 eller femton år senare upptas i byn en granne v. n. *Anders Olsson*, och här ha vi denne Anders' fullständiga namn. Då nu ärkebiskopen har farsnamnet *Andreæ*, är ju släktskapen klar.

Denne Anders var rätt och slätt bonde. Vi ha sökt honom bland Norra Ångermanlands många landsköpmän. Men förgäves.

Mot 1500-talets slut försvinner Anders Olsson ur skatteböckerna och efterträdes då av en man v. n. *Nicodemus*. Ehuru farsnamnet i allmänhet utsättes för bönderna, nämnes denne här och i regeln blott på detta sätt: han var tydligen tillräckligt känd det förutan. I 1593 års tiondelängd förekommer det dock, och fulla namnet lyder då *Nicodemus Andersson*. Denne, som nu innehar farshemmet, var således ärkebiskopens broder. Nicodemus synes ha varit en både burgen och betydande man. I kronotionde erlägger han mera än någon av sina grannar, och ofta nämnes han först bland bönderna i byn. Hans namn skrives ock ofta med större och mera vårdad (latinsk) stil än eljest. Man undrar därför, om det är broderns glans, som fallit på honom, eller om han själv också gått i skola. Hans namn behandlas nämligen, som om han studerat, och blott man funne ordet »herr» framför detta, skulle man tro det beteckna en präst.

[1] Hjälpeskattslängd av Ångermanland och Medelpad pro anno 1535. K. A.

Sannolikt är också, att Nicodemus som ung varit djäkne i Gävle. Man vet, att M:r Abraham själv gått i skola där och även haft bröder i den skolan. År 1564 d. ²/₈ skriver han ifrån Rostock till M:r Martin Gestricius, kyrkoherde i Gävle, ett brev, vari han ber om hjälp för egen del och dessutom till mottagaren riktar denna anhållan: »Uppmana mina bröder i Gävle, att de ej övergiva eller försumma sina studier!» Icke blott Abraham utan ock »bröder» till honom hade således gått i skola i Gävle. Att också Nicodemus hörde till dessa senare, är ju mycket möjligt eller t. o. m. troligt.[1]

Man undrar över att en bonde i Sidensjö kunnat hålla flera söner i skola och till på köpet i en så avlägsen stad som Gävle. Men härvid är en viktig omständighet att märka. Dessa bröders födelsesocken skiljes blott genom Nätra från havet. Men i detta var det just på den trakten det kanske allra mest givande fisket vid hela Norrlands kust. Här lågo ock varje sommar i stor mängd fiskare från de södra städerna, och deras antal var ingalunda mindre på kusten utanför Nätra. Bland de 14 ångermanländska hamnar norr om Härnösand, i vilka Gävlebor på 1600-talets början finna fiska, märkas det här liggande *Trödiesund* och *Vllföhn*, nu Trysund och Ulvön på resp. 14 och 12 mils avstånd från nämnda stad.[2] Talrikast voro också här fiskande Gävlebor. Ortens befolkning och dessa stodo på mycket god fot med varandra och hade inbördes mycken handel, kanske mest olovlig, under det att Härnösands borgare i medvetandet av sin lagliga rätt voro mera hänköpta och därför mindre omtyckta. När de södra städernas fiskare på hösten vände åter till sina hemorter, var det därför lätt för en bonde på den norrländska kusten att skicka sin son till Gävle, Västerås eller Strängnäs. Och när sommaren kom och med den dessa fiskare, kunde också den norrländske djäknen vid samma tillfälle komma åter till sin hembygd. När Härnösands gymnasium kom till stånd, sammanföll ock korsmässmarknaden där med höstterminens början. Endast på detta sätt har det nog varit möjligt för en enkel allmogeman såsom Anders Olsson i By att underhålla flera av sina söner i Gävle. Att det emellanåt kunde vara klent med kassan, synes av det anförda brevet till kyrkoherden i Gävle och även av andra.

Den här nämnde Nicodemus hade två barn, som vi sett omtalade, nämligen sonen *Ericus Nicodemi* och dottern *Cecilia*. Den förres sorgliga levnadslopp ha vi skildrat i Personhistorisk tidskrift.[3] Själv kallade han sig *studiosus Upsaliæ*, i detta fall nog

---

[1] Uppsnappade brev 1563—1570 i danska R. A. Meddel. av framlidne lektor F. Ödberg.

[2] Fiske. Angående fiske i allmänhet samt allehanda olika fisken. I R. A. Det förra av dessa namn beror på uppkallelse efter byn Trödie i Hille socken i Gästrikland, som i början av 1540-talet skrevs *Trÿdia* och *Trödie*. Se Norrl. samlingar, I: 268.

[3] Årg. 20, s. 142 ff.

:tytt såsom: avsigkommen student. Denne hade en syster, som ı finna omtalad i landskapets dombok.[1] En kompaniskrivare hade ›st genom landet och därvid besökt länsmans- och gästgivargården byn Hörnäs i Själevad. Vid samma tid hade en silversked och a liten mässingsljusstake försvunnit på gården, och därför skulle irden på stället ha beskyllt den nämnde skrivaren. Saken kom ›re på tinget, och därvid hördes länsmannens »redheija heller hus›rsтånderska, hustru Sissilla, *Anders Nicodemi dotter*». Gästgiva›n hade således en förnämlig hushållerska. Den, som vid tillıllet förde protokollet, har ock visat henne en ovanlig uppmärkımhet, i det han omtalat hennes härstamning, vilket visst icke ›edde i allmänhet.

Vem Cecilias man varit — han var då kanske död — och um hennes liv för övrigt gestaltat sig, är okänt.

J. Nordlander.

Ur den nyaste tyska Arndtlitteraturen.

Det ser ut, som om Arndtforskningen i Tyskland skulle ha haft ördel av de stora omvälvningarna efter världskriget. Det ena ar›etet efter det andra ser dagen behandlande olika sidor av Arndts kiftesrika levnad. Förklaringen är nog delvis den, att man har n känsla av att det olyckliga tillstånd, i vilket landet för närvaande befinner sig, erbjuder mycken likhet med den tid, då Arndt uppträdde som den nationelle väckaren. Säkerligen går också nången och hoppas på en ny Arndt som räddare ur förhållanden, vilka man ej finner sig tillrätta. År 1910 skrev en tysk poet, Otto Franz Gensichen, till 50-årsdagen av Arndts död följande illa strof:

Verhüte Gott, dass Deutschland je
ein neues Zwingherrnnetz umgarnt!
Geschieht es aber, dann ersteh'
uns wieder ein Ernst Moritz Arndt.[2]

Det är nog många, som nu anse den tid, om vilken diktaren talade, kommen.

De viktigaste av dessa nyutkomna Arndtstudier bära författarnamnet d:r Erich Gülzow. G. är föreståndare för ett nyinrättat Arndtmuseum i Stralsund; även detta vittnar ju f. ö. om det livliga intresse, som råder för allt, som har sammanhang med denne diktare.[3] Ursprungligen filolog har han, efter vad det synes, numer

---

[1] För Själevads socken, sept. 1649.

[2] E. M. Arndt. Gedenkblätter deutscher Dichter. Bonn 1910.

[3] Det bör kanske nämnas, att det förut befintliga Arndtmuseet (ursprungligen i Godesberg a. Rh., nu i Bonn) är rent privat och äges av herr J. Loevenich.

fullkomligt begränsat sig till att skriva om Arndt och allt, som kan sättas i samband med honom. En del av hans skrifter ha huvudsakligen lokalt intresse (t. ex. Ernst Moritz Arndts Beziehungen zu Barth, som också ursprungligen är ett föredrag, hållet dec. 1919), andra ha ett betydande allmänt intresse och några ett alldeles speciellt för svensk publik.

I Pommersche Jahrbücher för år 1919 utgav G. (tillsammans med J. Loevenich) en omfångsrik volym av dittills otryckta Arndtbrev.[1] Den omfattar inalles 103 brev från Arndt till hans väninna fru Charlotte Pistorius i Gartz, skrivna under tiden 1811—1846, vidare en del rättelser och tillägg till redan tryckta brev till en annan kvinnlig bekant till A., fru Ch. von Kathen, och slutligen 13 brev till dennas dotter Friederike. Breven ge en livlig bild av Arndts under alla livets skiften bevarade kärlek till fäderneprovinsen Pommern, men ha f. ö. just ej mycket av allmännare intresse. Dock kan man få ett och annat litet bidrag till kännedomen om Arndts vänskapsförbindelse med friherre Otto Magnus Munck och dennes hustru Elisa; Munck besökte 1811 sitt gods Brandshagen i Pommern.

Det intressantaste av Gülzows arbeten är ett litet häfte med titeln: Ernst Moritz Arndt in Schweden (Greifswald 1920). Förf. ger häri ej någon fullständig skildring av Arndts förhållande till Sverige, utan uppehåller sig endast vid tvenne detaljer i hans produktion under Sverigevistelsen. Den första är Arndts dikter till den kvinnliga bekanta, som han döljer under psevdonymen »Psychidion». Vem kan detta ha varit? En annan tysk Arndtforskare, Meisner, har uttalat den åsikten, att Arndt, som under en senare tid bevisligen använt detta namn om den förut omtalade friherrinnan Munck, först skulle ha brukat det om den berömda Amalia von Helwig, med vilken han ävenledes var bekant. Denna åsikt, på vars motivering här ej ingås,[2] har sedan upptagits av bl. a. Müsebeck och även av mig i min lilla skrift om Arndt och Sverige. Gülzow påstår nu, att »Psychidion» aldrig betecknat någon annan person än Elisa Munck och förnekar även, att Arndts bekantskap med Amalia von Helwig »någonsin antagit en förtroligare karaktär». Följaktligen skulle de dikter, som man trott riktade till denna senare, i själva verket vara adresserade till friherrinnan Munck. Utan att närmare gå in på Gülzows argumentering (frågan synes mig ej vara av alltför stor betydelse!) vill jag som min åsikt uttala, att Meisners hypotes ännu synes mig åtminstone fullt ut lika sannolik som Gülzows. Framför allt synes Meisners »inre skäl» för hans åsikt ganska vägande. Det vore dock egendomligt, om Arndt ej skulle ha tillägnat Amalia *någon* dikt, då han faktiskt besjungit hennes bägge, långt mindre märkliga, systrar. Den andra punkten i Gülzows arbete gäller Arndts bok: Reime aus einem Gebetbuche für zwei fromme Kinder. Förförda av titeln ha hittills alla forskare an-

[1] Under titeln Heimatbriefe E. M. Arndts.

[2] Den intresserade kan hänvisas till mitt arbete **Arndt och Sverige**, s. 61 ff.

igit, att detta verk skrivits för tvenne barn, och man har gissat på amiljen Muncks son och fosterdotter. Nu har emellertid G. otvetyigt uppvisat, att detta är oriktigt, och att Arndt med uttrycket »vå fromma barn» helt enkelt menat modern, friherrinnan Munck jälv. Detta kan synas egendomligt, men G. har hittat ett ställe Arndts skrifter, där *han själv* ger denna förklaring; egendomligt og har det förut undgått alla Arndtforskare. I ett av »breven ill Psychidion», om vilka ingen tvekan rått, att de äro riktade till Elisa Munck, skriver nämligen A.: »Jag talar ofta till Eder i barens språk.— Ni vet, varifrån jag hämtat mod till något sådant. Det var en liknelse, som vi en gång använde på tal om de två lika väsen, som bo i människan. Ni uppfattade det med så barnsig klarhet och oskuld, att jag förvånades och sedan, halft på skämt ch halft på allvar, kallade Eder de båda små barnen».

Av det ovan sagda framgår, att det egentligen är detaljer av ätt underordnad vikt, som behandlas i Gülzows arbete, som väl därör ej kan sägas vara av någon större betydelse för kännedomen m Arndt i Sverige; dock har det naturligtvis alltid sitt värde, framör allt för den litteraturhistoriska forskning, som anser det vara v in resse att avslöja, vilka damer det varit, som olika författare eundrat och under diktade namn besjungit. Till sist må anmäraas, att förf. visar ett nästan för ivrigt intresse att framhäva, det Arndt i sina svärmerier aldrig så att säga gått utöver det »passande». Han försäkrar, att det är oriktigt att beteckna hans förhållande till Elisa Munck som en »kärlekshistoria», och garanterar, att den Fanny Tarnow, som bl. a. undertecknad, i oskuldsfull tilltro till en uppgift av henne själv, betecknat som Arndts förlovade under en korare tid, endast hyst en »fullständigt obesvarad böjelse» för skalden. Samtidigt meddelar han emellertid i hastigheten, att Arndt under vistelsen i Sverige skrivit dikter av »svärmiskt, sinnligt innehåll» ill en viss Charlotte Bindemann från Barth i Pommern!

Under 1921 har d:r Gülzow i söndagsbilagor till Stralsundische Zeitung publicerat en serie artiklar om »E. M. Arndt und Stralsund», vilka äro avsedda att utges även i bokform. Ur detta arbete kunna bl. a. hämtas en del upplysningar om Arndts förhållande till Hans Henrik von Essen (Kapitlet: Die Verbindungen mit Statthalter und Regierung. I n:r 25). Så avtrycker t. ex. författaren in extenso en skrivelse från Arndt till Essen av den 4 nov. 1805, till vilken originalet finns i riksarkivet i Stockholm. Den är förut begagnad av mig, men har ej förr blivit tryckt.

Även till en kortare sammanfattande skildring av Arndts liv har den flitige forskaren fått tid, i det han (som n:r 143 i Velhagen und Klasings Volksbücher) utgivit en utvidgad och omarbetad upplaga av d:r Robert Geerds Arndtbiografi. I detta rikt illustrerade arbete meddelar förf. bl. a. ett av honom i Karlsruhe funnet porträtt av friherre Munck.

Lars Dalgren.

Underrättelser.

J. G. Björlin †. I en ålder av över 76 år avled den 15 juni i sitt hem i Stockholm f. d. generallöjtnanten Johan Gustaf Björlin. Med honom bortgick den främste av den äldre generationens militära skriftställare på krigshistoriens område. I en följd av livfullt skrivna populärvetenskapliga arbeten har han skildrat så gott som alla Sveriges mera betydande krig ända sedan storhetstidens början och därmed bidragit till att i vidare kretsar sprida åtminstone någon kännedom om vår krigshistoria. Efter sitt avskedstagande från posten som militärbefälhavare på Gottland fick Björlin tillfälle att fullborda en brett anlagd, på omfattande forskningar grundad biografi över Johan Banér, genom vilken för första gången rättvisa gjordes åt dennes utomordentliga fältherrekonst. Ännu under sina sista levnadsår var Björlin sysselsatt med historiska studier, vilkas resultat han framlade i en liten monografi med titel: »Karl X Gustaf och Erik Dahlbergh vid öfvergången af Stora Bält». På ett skarpsinnigt sätt söker B. här påvisa, att Dahlbergh ingen del hade i själva planläggningen av detta företag, utan att hans roll inskränkte sig till det rent tekniska rekognosceringsarbetet.

Även på annat sätt än genom sitt författarskap har Björlin befrämjat den svenska historiska forskningen. Han var en av de första avdelningscheferna vid generalstabens krigshistoriska avdelning och inlade stora förtjänster om dess organisation och krigsarkivets reorganisation. Även om en senare tid har en annan uppfattning om lämpligheten av principen att med sönderbrytande av förefintliga naturliga serier av handlingar söka i krigsarkivet samla allt, som kunde vara av intresse för Sveriges krigshistoria, måste man dock med stor tacksamhet erkänna Björlins nitiska arbete för det arkiv, vars vikt och betydelse förut så gott som ingen beaktat. Under sin 13-åriga chefstid vid krigshistoriska avdelningen spelade Björlin en framstående roll vid tillkomsten av det första av den svenska generalstaben utgivna krigshistoriska arbetet, »Sveriges krig åren 1808 och 1809», och redigerade dess två första delar. I Historiska Föreningen var Björlin under en lång följd av år styrelseledamot och var även ledamot av Kungl. samfundet för utgivande av handlingar rörande Skandinaviens historia. För sina förtjänster om den historiska forskningen blev Björlin år 1918 vid Lunds universitets 250-årsjubileum promoverad till filosofie hedersdoktor.

Om Björlins övriga livsgärning är här ej platsen att orda. Det torde vara nog att påpeka, att han under striderna om för-

ırets ordnande från slutet av 1870-talet ända till förbi sekel-ıftet spelade en viktig roll, till att börja med som sekreterare i ›kilIiga försvarutskott, sedermera under många år som ledamot riksdagens första kammare. Hans betydande privatarkiv — nu-›ra deponerat i krigsarkivet — torde innehålla ej oviktiga bidrag I riksdags- och försvarspolitiken under 1800-talets sista decennier.

P. S.

E. H. Malmsten †. Andre arkivarien i riksarkivet Erik ›nning Malmsten avled den 5 sistlidne juni. Född i Jönkö-ıg den 23 jan. 1866 tog han vid sexton års ålder mogenhets-amen i sin födelsestad och inskrevs 1884 vid Uppsala universitet, r han avlade juridisk-filosofisk examen 1886 och kansliexamen › år senare. Sedan han 1897 antagits till e. o. tjänsteman ls i generalpoststyrelsen, dels i kammarkollegium, kom han att i ›tnämnda ämbetsverk ägna sig åt det då påbegynta ordningsarbe-t i kammararkivet. Ehuru denna verksamhet på grund av kända ıständigheter ej kan sägas vid denna tid varit direkt ägnad att ımmana någon modern uppfattning av arkivvårdarens kall eller t uppamma någon nämnvärd insikt i principerna för ett rationellt kivarbete, har M:s tålmodigt och samvetsgrant utförda tillrätta-ggande av bl. a. likvidationskommissionernas handlingar ett be-iende värde, varigenom det fördelaktigt skiljer sig från åtskilliga :dra omogna försök att inom det misshandlade kammararkivet lda godtyckligt upplagda, konstlade serier. Också torde M. jäm-relsevis tidigt emottagit intryck av det riktiga i proveniensprinci-'ns genomförda användning vid ordnandet av arkiv, vilken först ed E. Hildebrands tillträde till riksarkivarieämbetet bröt igenom Sverige. Ej långt därefter (1903) vann han också inträde i ksarkivet, där han bl. a. sysselsattes med ordnandet av vissa rier i statskontorets arkiv och längre fram efter vunnen större farenhet anförtroddes uppgiften att mera självständigt ordna de ›lar av Svea hovrätts arkiv, som överflyttats till riksarkivet. En ›dogörelse för detta arbete (jämte förteckning i sammandrag) fick I. tillfälle att framlägga i tryck, då han i Meddelanden från ›enska riksarkivet 1914 offentliggjorde sina »*Anteckningar om vea hovrätts arkiv*» (32 s.), i vilka ingå även huvuddata av ar-ivets historia. Snart därefter sattes han till att biträda på ett ›betsfält, där hans tidigare vunna insikter på det kamerala områ-et kommo till sin rätt. Övertygelsen att något slutgiltigt resultat v det mångåriga »ordnandearbetet» i kammararkivet ej kunde innas utan en ökad kännedom om äldre tiders kamerala förvalt-ingssystem föranledde riksarkivet att 1914 igångsätta en under-ökning av de värdefulla »landskapshandlingarna» från 1500-talet ch början av 1600-talet i akt och mening att klarlägga den dit-ills föga kända lokaladministrationen under sagda sekel. Efter ppgjord plan deltog M. i granskningen av dessa delvis på grund v yttre skador ofta rätt svårtolkade arkivalier och medhann där-

vid att genomgå fogderedovisningarna från de båda götalandskapen samt Småland, som ensamt de omfatta flera tusen volymer. Den sega flit och den samvetsgrannhet, som utmärkte M:s hela tjänsteutövning, ådagalade han också i detta arbete, som under flera år tillvann sig hans odelade intresse. Emellertid yppade sig sent omsider en öppning till befordran inom riksarkivet, där han vid fyllda 51 års ålder 1917 blev utnämnd till registrator för att kort därpå vinna transport till den andre arkivariebefattning, som han innehade ännu vid sitt frånfälle. Länge blev det honom likväl icke förunnat att vara verksam i sin nya ställning. Redan 1920 bröts hans krafter genom ett slaganfall, som nödgade honom att begära tjänstledighet, och denna kom sedan att räcka hans återstående liv. För kamratkretsen, där han vetat att göra sig i hög grad omtyckt på grund av sitt vänsälla väsen och sina gedigna egenskaper, innebar hans bortgång en kännbar förlust.

Agnt.

— Den 28 januari 1922 avled vid hög ålder den bekante engelske historikern, juristen och politikern Lord Bryce. Sin berömmelse som historisk författare vann han redan vid 25 års ålder genom det klassiskt vordna arbetet *The Holy Roman Empire* (1863), som utgått i en mängd upplagor och översatts till flera främmande språk och som mer än de flesta arbeten i senare tid bidragit att sprida ljus över medeltiden, icke minst dess idéer. B:s andra huvudarbete är *The American Commonwealth* (1888), ett om sällsynt grundliga insikter och skarp observationsförmåga vittnande arbete, som kan sägas ha varit epokgörande för förståendet av de amerikanska samhällsinrättningarna icke blott i Europa utan även i Amerika. B:s övriga produktion föreligger till större delen i form av essayer, bl. a. *Studies in history and jurisprudence* (1901), *Studies in contemporary biography* (1903), innehållande bl. a. uppmärksammade biografier över Disraëli och Gladstone, samt *Modern democracies* (1921), ett verk i två digra volymer, som B. utgav under sitt sista levnadsår och som genom sin saklighet och opartiskhet vittnar om en hög grad av politisk kultur. B. var även starkt politiskt intresserad och verksam; han tillhörde det liberala partiet och var vid ett par olika tillfällen medlem av Gladstones kabinett samt under några år i början av 1900-talet engelsk ambassadör i Washington. Han har författat ett stort antal politiska skrifter, bl. a. några allmänt spridda angående Englands politik under världskriget. Därjämte var han en framstående skildrare av sina vidsträckta resor, som berörde Sydafrika, Sydamerika, Transkaukasien och andra länder.

G. J—n.

— Den 24 november 1921 avled i följd av ett slaganfall professorn i medeltidshistoria vid Leipzigs universitet d:r Gerhard Seeliger. Mest känd har han blivit såsom utgivare av »Historische Vierteljahrschrift», med vilken han började 1898 efter att ha red-

·at de två sista banden (1896—97) av dess föregångare, den av idde uppsatta »Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft». ı egen produktion rörde huvudsakligen den tyska medeltidens fattning och förvaltning. Med utgångspunkt från diplomatiken n han så småningom att fördjupa sina studier och forskningar till gälla hela samhällshistorien, och han har både genom sina skrifter ı sin framstående lärarverksamhet vid Leipzigs universitet i betydde mån bidragit till medeltidsstudiets utveckling särskilt i Tyskıd. Bland hans arbeten må nämnas *Das deutsche Hofmeisteramt* ss. 1884), *Erzkanzler und Reichskanzleien* (1889), de i Hist. erteljahrschr. publicerade *Volksrecht und Königsrecht?* (1898) och *ristische Konstruktion und Geschichtsforschung* (1904), *Die poliche und soziale Bedeutung der Grundherrschaft* (1903) och *Staat d Grundherrschaft in der älteren deutschen Geschichte* (1909), på ka båda sistnämnda arbeten tyngdpunkten i S:s vetenskapliga fattarskap torde få anses ligga.

G. J—n.

— Den bekante tyske historikern Fritz Heinrich Arnheim ed den 19 sistlidne juni i Berlin efter en längre tids sjuklighet, ivis en följd av de senare olycksårens umbäranden. Han föddes n 29 mars 1866 i Berlin som son till k. sanitetsrådet med. doktor olf Arnheim av judisk börd, graduerades 1887 i Halle och levde lan som privatlärd med undantag av åren 1917—19, då han var ställd i tyska utrikesdepartementets upplysningsavdelning, där ett skilt »referat» Finland var inrättat för honom. 1919 erhöll han fessors titel. Som forskare intresserade han sig i första rummet · förbindelserna mellan Brandenburg-Preussen och Sverige under 00- och 1700-talen. Hit höra *Die Memoiren der Königin von hweden Ulrike Luise* (1888). *Beiträge zur Geschichte der nordien Frage in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts* (i »Deutsche itschrift für Geschichtswissenschaft», 1889, 1891—92; även separat, nru ej i bokhandeln), *Das Zerwürfnis Gustafs III von Schweden d seine Mutter Luise Ulrika* (tills. med H. Hüffer, 1893), *Gustav lolfs Gemahlin Maria Eleonora von Brandenburg* (i »Hohenzollernarbuch», 1903—05, 1907), hans tvivelsutan bästa arbete, samt *ise Ulrike, die schwedische Schwester Friedrich des Grossen. Ungeuckte Briefe an Mitglieder des preussischen Königshauses* (Erster nd. 1729 bis 1746. 1909; Zweiter Band. 1747 bis 1758. 1910), för kännedomen om drottningens karaktär och politik utomordentt viktig samling, en mönsteredition, försedd med värdefulla inlningar och förklaringar. Han hade ursprungligen ämnat skriva . monografi över drottningen och gjort årslånga förberedelser därl, då en svensk skriftställare 1897 förekom honom efter att ha ort en omfattande axplockning ur eller avtryckt Arnheims till ens genomseende ställda excerpt, en manöver, som fördömdes i facklskrifterna och pressen i flera länder samt vållade Arnheim en gräelse för livet och ekonomisk förlust. Kallelse till korresponderande

ledamot av Vitt.-, Hist.- och Ant.-akad. (1898) och Nordstjärneorden voro soulagement. Åt honom uppdrogs 1892 att utge avdelningen »Schweden» i aktsamlingen »Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelms von Brandenburg». Han gjorde ock omfattande forskningar för ändamålet (bl. a. i svenska riksarkivet, där han var en ofta återkommande och länge dröjande besökare under 1880- och 1890-talen), men det samlade materialet överväldigade honom, han såg ingen möjlighet att bearbeta det för det anslagna utrymmet och vad han åstadkom var en torso. Svensk-preussiska förhållanden behandlade Arnheim för övrigt i »Forschungen zur brandenburgischen und preussischen Geschichte» (1889—1894), i Sybels »Historische Zeitschrift» (där han även offentliggjorde *König Erich XIV. von Schweden als Politiker* 1890 och lämnade vidlyftiga berättelser om svensk historisk litteratur, t. ex. 1896 och 1905) m. fl. tyska tidskrifter samt i »Historisk tidskrift» (1888, 1894).

Bland hans övriga skrifter må nämnas *Der Hof Friedrich des Grossen. I. Der Hof des Kronprinzen* (1911) och *Schweden* (i Perthes' »Kleine Völker- und Länderkunde» (1917). Efter Lamprechts död (1915) övertog han utgivningen av »Mitteilungen aus der historischen Literatur.» Han gjorde en tysk bearbetning av Schybergsons »Finlands historia» (1896) och översatte på tyska från författarens manuskript för Heeren-Ukertska samlingen Pirennes »Histoire de Belgique» (3 bd, 1899, 1902, 1906, vilka successivt utkommo ett år före franska originalet).

Arnheim var ej blott intresserad för Sveriges historia, han var ock mycket fäst vid dess folk och land samt hade där många personliga vänner. Ej underligt då, att han så avgjort ställde sig på Sveriges sida i unionskonflikten och sökte dels i pressen (»National-Zeitung» och »Norddeutsche allgemeine Zeitung», där han var medarbetare sedan 1898), dels genom översättning av svenska historikers (Edéns, Varenius') inlägg verka för dess bästa. Även Finland hade i sin konstitutionella kamp mot Ryssland att räkna på hans sympatier (flera artiklar i »Finnländische Rundschau», 1901—02; »Der ausserordentliche Finnländische Landtag 1899», 1900).

Samvetsgranna voro Arnheims artiklar i 6:te uppl. av »Meyers konversationslexikon» (sedan 1897) om Skandinavien, Finland och Belgien.

T. W.

— Med innevarande år har påbörjats utgivandet av en historisk tidskrift för Estland under titeln *Ajalooline Ajakiri* (Historisk Tidskrift). Bland utgivarna märkes professor A. R. **Cederberg** i Dorpat. Ur det första häftets innehåll kan omnämnas en uppsats av Cederberg om den stora reduktionens historia i Estland.

— *Karolinska Förbundets Årsbok 1921* inledes, liksom den föregående årgången, med en uppsats av Georg **Wittrock**, som

ɔddelar ett nytt resultat av sina forskningar rörande Karl X ıstavs polska politik i en undersökning över *Fördraget i Kö- ɋsberg och dess förhistoria.* På grundvalen av arkivmaterial i enska riksarkivet, främst Brandenburgica och Erik Oxenstiernas mling, ävensom tryckta aktpublikationer — särskilt den bekanta mlingen Urkunden und Actenstücke — och bearbetningar, ger rf. en detaljerad framställning av de med seg uthållighet men på mma gång med stor rörlighet och smidighet bedrivna underhand- ıgarna i deras olika skiftningar och med deras i nästan förvir- nde mängd framkomna förslag och planer. Den skarpa motsätt- ngen mellan de båda kontrahenternas program, även i deras efter ınd mera modifierade form, gjorde, framhåller förf., en samman- mkning ytterst svår; endast det starkaste yttre tvång kunde förmå ırfursten Fredrik Wilhelm till uppgörelsen i Königsberg, där han ke ens lyckades vinna den åtrådda suveräniteten i Preussen och ır en småsak som tvisten om staden Braunsberg kunde betraktas ıstan som avgörande för uppfattningen av avtalets värde eller ırdelöshet. — Med sedvanlig sakkunskap och skärpa lämnar Eli eckscher en översikt av *De europeiska staternas finanser på arl XII:s tid*, närmast med syfte att ge den rätta bakgrunden ll det svenska väldets finansiella svårigheter. Förf. redogör för ; olika medel, som anlitades för att finansiera de långa krigen: ldandet av en krigsskatt i reda penningar, de för den franska atshushållningen utmärkande, synnerligen omfattande ämbetsför- ıljningarna, antecipationer och förskott, direkt penningfabrikation, d vilken tillverkning av pappersmynt spelade mindre roll än ıyntförsämringen, o. s. v. Som huvudintrycket av finanspolitiken början av 1700-talet fastslår förf. förvirring och planlöshet. »Sta- ·rna slå en vigg, ungefär som skuldsatta studenter, eller ta på ıkning, såsom insolventa familjer, utan en tanke på annat än unden.» Mot bakgrunden av all denna oreda faller ett förso- ande ljus över Karl XI:s finansreform, som avsåg att till vad pris ım helst skapa ordning i räkenskaper, inkomster och utgifter. Å ndra sidan medförde denna reform, genom att inom statsfinan- ·rna utvidga naturahushållningen, en försvårad anpassning efter rigets förhållanden: indelt armé, försummade fästningar, orörliga tatsinkomster och bunden statsförvaltning. Det var sålunda, säger ırf., »ej trots utan på grund av Karl XI:s stora finansreform, som verige fick så stora finansiella och organisatoriska svårigheter nder Karl XII». — I årsbokens omfångsrikaste bidrag: *Patkuls ısta diplomatiska fälttåg (1705)* har Nils Herlitz lämnat ett ytt prov på sin ingående kännedom om det polska skedet av Karl XII:s krig. Uppsatsen bygger huvudsakligen på Patkuls de- ·escher till ryska hovet 1705, vilka av föregående forskare endast ofullständigt varit kända men av vilka förf. gjort avskrifter och ıtdrag under ett besök i utrikesministeriets arkiv i Moskva 1913; ıuvudvikten har lagts vid att meddela det väsentligaste av de- ɔeschernas innehåll, och som bilaga följer en förteckning över de-

samma. Tack vare dessa värdefulla pappor har förf. varit i stånd att ge en fyllig och delvis överraskande framställning av de intriger och den kamp, som fördes vid det saxiska hovet mellan Patkul och de för en uppgörelse med Karl XII böjda krafterna, av vilka Georg Ernst Pfingsten var Patkuls argaste vedersakare, samt Patkuls under denna kamp alltmer framträdande isolering, vilken efter Altranstädtfreden ledde till hans undergång. Särdeles verkningsfulla äro de bidrag förf. lämnar till en karakteristik av Patkul: Görtz' och Alberonis vederlike i kabinettspolitikerns sinnrikhet och förslagenhet, skrupelfrihet och kombinationsförmåga men samtidigt den lidelsefulle och fanatiske mannen, som med oförsonlig hätskhet kämpar mot sina personliga fiender och för sina personliga mål. — I en uppsats om *Pesten 1710—1711 och prästerskapet i Strängnäs stift* meddelar Karl K:son Leijonhufvud en del färgstarka interiörer från pestens härjningar i nämnda stift med ledning av landshövdingen frih. Clercks samt biskopens och konsistoriets ämbetsskrivelser ävensom prästernas och andra personers inlagor till biskopen. — Sven Grauers lämnar *Några bidrag till oppositionens historia under Karl XII*, huvudsakligen sådan denna framträdde vid 1710 års utskottsmöte och 1713—14 års riksdag. Vad det förstnämnda tillfället beträffar, finner förf. efter en förnyad granskning av det bevarade aktmaterialet det då framträdande missnöjet ha varit »för klassbegränsat och yrkesbetonat för att man skall ha rätt att tala om någon samlad konstitutionell opposition». Att effekten också blev skäligen klen, tillskriver förf. icke blott denna splittring inom oppositionen utan också regeringens resoluta uppträdande, varvid särskilt Horns roll icke får underskattas. Vida allvarligare ter sig i förf:s framställning krisen 1713—14, för vars tecknande han även begagnat sig av en del för stämningen belysande flygskrifter. Av de huvudpunkter, kring vilka oppositionen vid riksdagen kom att samla sig: freden och prinsessans regentskap, innebar i varje fall det senare ett allvarligt ingrepp i den suveräne konungens makt. Likväl avvisar förf. bestämt den inom äldre forskning ofta hävdade meningen, att oppositionen verkligen åsyftat en statsvälvning med åtföljande författningsändring. Den opposition, som tillkom i författningsfrågans tecken och som störtade enväldet, var av ett helt annat slag; förf. fränsäger sig möjligheten att finna någon förbindelsetråd mellan den och den opposition han i sin uppsats behandlat. — De två sista uppsatserna i årsboken avhandla några mera avsides liggande men var för sig intressanta ämnen: Sten Bonnesen behandlar *Den s. k. konspirationen i Köln 1714*, d. v. s. ett av ryktet omtalat attentat mot kronprinsen Fredrik August av Saxen, vari en f. d. svensk officer Jonas Adolph Wetterström var inblandad; och C. K. S. Sprinchorn ägnar under titeln *Madagaskar och dess sjörövare i Karl XII:s historia* en utredning åt de förut endast ofullständigt kända underhandlingar, som från 1714 bedrevos mellan piraterna på Madagaskar och den svenska regeringen. Sitt särskilda intresse

dessa underhandlingar genom sitt sammanhang med det samtida uartska restaurationsförsöket i England, ett sammanhang, som styrkes av att de ledande männen å ömse sidor, Görtz och kobiten kapten William Morgan, redan förut tagit livlig del i ssa planer och stämplingar.

G. J—n.

— I föreningen *Nordens Årsbok 1921* förekomma några upptser av historiskt innehåll. Nils Lithberg lämnar en översikt er *Nordisk folklivsforskning,* därvid framhållande å ena sidan deverkningar, som de nordiska länderna utövat på varandra, å andra lan hurusom utvecklingen å ömse håll präglats av den nationella enarten. Av stort intresse är Sven Tunbergs på originella npunkter rika studie över *Fredstanken i Nordens medeltid.* Med kännande av Erslevs uppfattning av Kalmarunionen såsom inganda buren av några »skandinaviska» principer utan byggd på anmarks supremati söker förf. även finna andra motiv till den ed så anmärkningsvärd seghet fasthållna unionstanken: dynastiska tressen, särskilt hos folkungaättlingen Margareta; strävandet till n senmedeltida rikskonsolideringens fortsättning och utbyggande l en hela Norden omfattande statlig enhet; känslan av den nära ändskapen mellan folken, vilken utbildats under de gemenmma vikingatågen och röjer sig t. ex. i danskarnas och norrännens gynnade ställning i förhållande till tyskarna i äldre Västitalagens straffbestämmelser; den svenska aristokratiens intresse ' unionens bevarande för hävdandet av dess sociala ställning; ndernas önskemål om en definitiv fredlig förbindelse i och förndvikandet av de betungande gränsfejderna. Men jämte dessa ktorer framhåller förf. en annan: unionen tedde sig för samtiden som ett partiellt förverkligande av det kristenhetens freds- och ıhetsrike, den »pax Romana», varom medeltidens människor drömde. ärigenom förklaras det märkliga förhållandet, att även det svenskationella partiet, trots sitt hävdande av Sveriges nationella självändighet, visade en påfallande respekt för själva unionstanken m sådan och i det längsta sökte undvika, att ansvaret för dess isslyckande föll på Sverige. Unionen representerade — säger rf. — i det allmänna föreställningssättet »en högre idé, ett sedgt gott, vars tvingande makt över själarna man icke vågade alleles söka undandraga sig», och mot vilken den svenska nationalänslan endast steg för steg och under stora svårigheter kunde rbeta sig fram.

G. J—n.

— Ett omfattande verk över historievetenskapens principer och ıetod föreligger sedan föregående år i professor *Wilhelm Bauers Einführung in das Studium der Geschichte* (XI + 395 s., Tübingen, erlag von J. C. B. Mohr, 1921). Med synnerlig utförlighet disuterar förf. historieforskningens teoretiska förutsättningar, dess

uppgifter och möjligheter samt dess speciella arbetssätt. Den upp-fattning förf. gör sig till tolk för måste i allmänhet betecknas så-som klok och måttfull och röjer i varje punkt den grundligt bil-dade, strängt skolade historikern. Särskilt konstaterar man detta förhållande med tillfredsställelse, då man genomläser förf:s sunda reflexioner med anledning av den ultramoderna s. k. sociologiens speciella vetenskapliga anspråk. Någon egentlig originalitet i syn-punkter eller någon mera framträdande logisk skärpa vid proble-mens behandling finner man visserligen icke, vilket framför allt gör sig märkbart i de delar, där förf. tangerat de för historievetenska-pens framtid så grundläggande kunskapsteoretiska spörsmålen. Så-som en mycket stor förtjänst hos arbetet måste framhållas des rikhaltiga bibliografiska upplysningar, låt vara att dessa från den nordiska historiens synpunkt äro högst bristfälliga.

— »Mortui vivos docent»! Med dessa ord begynner profes-sor Carl Fürst sitt intressanta arbete *När de döda vittna* (Svenska teknologföreningens förlag, Stockholm 1920, pris 12:—kr.). Med rätta kan förf. också utgå från denna sentens, ty under hans skarp-sinniga undersökningar tala de bevarade resterna av gångna tiders människor ofta ett förbluffande tydligt och upplysande språk. Vis-serligen ställer sig historikern stundom tveksam inför somliga ytter-ligtgående konstruktioner och kombinationer med slutsatser från annat historiskt material — se t. ex. Beckman i *Fornvännen* 1921 — men man kan icke förneka, att genom dessa antropologiska forskningar nya kunskapsvägar öppnat sig för den historiska veten-skapen. Efter en allmän inledning över »Vad våra förhistoriska skelett berätta» behandlar förf. resultaten av de senare årens stora nordiska utgrävningar, varvid särskild uppmärksamhet ägnas åt »Stenkilska ätten och gravarna i Vreta klosterkyrka», »Magnus Ladu-lås grav i Riddarholmskyrkan», »Benen i den heliga Birgittas relik-skrin» och »Karl Knutsson Bondes grav i Riddarholmskyrkan och Notkes trästatyett».

— Behovet av en kritisk redogörelse för källorna till Roms historia har ofta bland historici gjort sig starkt gällande. Flera och för sig utmärkta framställningar i ämnet hava visserligen sedan länge förelegat, men samtliga hava lidit av det betänkliga felet att de efter filologisk metod mera omtalat vad den senare forsk-ningen ansett sig kunna antaga en gång hava funnits än vad som i verkligheten finnes med bortseende från alla våra dagars mer eller mindre lyckade spekulationer däröver. Med tillfredsställelse måste därför hälsas Rosenbergs *Einleitung und Quellenkunde zur römischen Geschichte* (Berlin 1921), ty i detta arbete gives just vad en historiker önskar veta: klara, bestämda uppgifter angå-ende det historiska källmaterial, som verkligen existerar. Det be-höver icke påpekas, att förf. därför icke försummat att redogöra för den vetenskapliga diskussionen på olika punkter samt att

ımband därmed lämna synnerligen fullständiga och givande litteratur-
pplysningar.

— I ett större arbete, *Innhogg og Utsyn* (Kristiania 1921), har
rofessor Halvdan Koht samlat ett flertal av sina under senare år
ublicerade uppsatser över ämnen ur Norges äldsta historia. »Norsk
olitisk historie i fyrrhistorisk tid» söker med användande av ort-
amnsforskningens och arkeologiens resultat uppvisa huvuddragen i
orges politiska historia under århundradena närmast före den
tora rikssamlingen i slutet av 800-talet. Undersökningen över
Upphave til dei gamle norske byane» framhåller marknadens be-
delse för uppkomsten av de norska städerna, detta i motsättning
ıot den av professor Bull hävdade åsikten om biskopssäten såsom
en första kärnan i stadsbildningen. En intressant diskussion av
e äldsta kronologiska uppgifterna i norsk historia möter i »Um
it nytt grunnlag for tidrekninga i den elste historia vår», där förf.
ıed oneklig framgång begagnar sig av den eljest vanskliga meto-
en att ställa beräkning efter vissa antagna generationsperioder. Det
ldsta namnskicket och dess historiska källvärde behandlas delvis
rån starkt kritisk ståndpunkt i tvenne studier: »Skandinaviske mo-
enavn i vikingtiden» och »Folkeleg namn-tradisjon frå vikingtida».
yngdpunkten i arbetet utgöres av de bekanta essaierna över »Sa-
aenes opfatning av vår gamle historie», »Kampen om makten i
Noreg i sagatiden» och »Medførte kristendommens innførelse et makt-
ap for det gamle norske aristokrati?» med deras skarpsinniga ana-
ys av de ledande trådarna i Norges äldre medeltidshistoria. Be-
räffande den första norska historieskrivningen framlägger förf. en
lldeles ny teori i uppsatserna över »Norsk historieskriving under
tong Sverre, serskilt Sverre-soga» och »Den fyrste norske nasjonal-
ıistoria». Slutligen märkas ett par specialundersökningar: »Kritiske
ındersøkelser i Olav den Helliges historie», »Hadlands-segnene i
lei norske kongesogune» och »Sættargjerda i Tønsberg 1277».

— Tvenne betydelsefulla texteditioner på de norska konunga-
sagornas område ha nyligen av Den norske historiske kildeskriftkom-
mission blivit utgivna, nämligen en ny upplaga av den legendariska
Olovssagan (Kristiania 1922) genom Oscar Albert Johnsen och
Sverresagan efter Cod. AM 327 4° (Kristiania 1920) genom Gus-
tav Indrebø.

— Bergens Historiske Forening har i sina *Skrifter* för år 1921
infört en vidlyftig avhandling över *Bergens bys segl, vaaben, farver
og flag* av professor Oluf Kolsrud. Den grundlärde författaren
har här öst med fulla händer ur sitt vetandes rika skattkammare,
och även frågor av periferiskt sammanhang med det föreliggande
ämnet belysas genom en överväldigande mångfald av citat och his-
toriska paralleller. Arbetet har sålunda närmast fått karaktären av
en antikvarisk uppslagsbok på den norska stadskulturens område,

men bör i denna egenskap bliva av synnerligt värde för den historiska forskningen.

— Under de senaste åren ha de antika källornas upplysningar om det äldsta Skandinavien varit föremål för en livlig uppmärksamhet från den svenska filologiens sida. Flera betydande forskningsbidrag på området ha i föregående häften av Historisk Tidskrift blivit omnämnda. Här skall endast påpekas ett nytt bidrag av stort intresse, nämligen lektor J. V. Svenssons undersökning av *Plinius den äldres uppgifter om Norden* i Namn och Bygd. 1921 (jfr *Busch* i Mitteilungen aus der livländ. Gesch., 1921).

— *Gudinnan Frigg och Als härad. En studie i Västergötlands religions-, språk- och bebyggelsehistoria* är titeln på en nyligen i Uppsala ventilerad akademisk avhandling av Hugo Jungner. (XII + 416 s. + 4 kartor). Förf. söker uppvisa, huruson sannolikt omkring ett århundrade f. Kr. en folkförflyttning ägt rum från Ållebergstrakten till den bygd, som sedermera kallas Als härad. I samband härmed konstaterar förf. Friggkultens stora betydelse för Västergötland och ställer denna i samband med en religiös påverkan från Svartahavstrakterna, vilka under århundradena närmast före vår tideräknings början genom germanernas framträngande fingo direkt förbindelse med norra Europa. Förf:s stora lärdom och kombinationsförmåga förtjäna allt beröm. Att man på ett flertal punkter måste inlägga en stilla reservation mot allt för djärva hypoteser och vittgående slutsatser, följer av ämnets natur, vilken lockar till religionshistoriska konstruktioner av synnerligen osäker sanningshalt.

— En intressant och upplysande redogörelse för utvecklingen av de svenska lapparnas ekonomiskt-rättsliga förhållanden har av docenten Holmbäck lämnats i en i Statens offentliga utredningar (1922: 10) ingående undersökning *Om lappskattelandsinstitutet och dess historiska utveckling.* För undersökningen har förf. kunnat tillgodogöra sig en jämförande etnologisk studie av vår främste auktoritet på området, professor Wiklund.

— Gillesväsendets äldsta historia är fortfarande ett av de områden, där åsikterna gå tämligen stick i stäv emot varandra. Otvivelaktigt gäller det här tillsvidare att med bortseende från alla komparativa hypoteser söka lägga en fast grund för problemets dryftande genom sorgfälliga undersökningar av de enskilda ländernas gillesinstitutioner tagna var för sig. Det bör då hälsas med stor tillfredsställelse, att dylika undersökningar tagit sin början i Norge, där *A. Bugge* och *O. A. Johnsen* i uppsatser i [Norsk] Historisk Tidsskrift för åren 1918 och 1921 sammanställt hithörande material och utförligt diskuterat dess innebörd. Såsom ett bestående resultat av de sålunda begynta studierna i frågan torde kunna antecknas, att hypotesen om det norska gillesväsendets engelska ursprung numera helt övergivits.

— Som publikation för år 1921 har Föreningen för bokhant-erk för någon tid sedan utgivit en upplaga av den engelske iskopen Richard de Burys (d. 1345) bland bokvänner i alla inder klassiska verk Philobiblon eller om kärleken till böckerna. ntressant i och för sig som en verklig bibliofiliens paleotyp har rbetet därjämte även ett betydande värde på grund av de i det-amma förekommande skildringarna från det medeltida studielivet.)en svenska upplagan, utgiven av förste bibliotekarien d:r Axel ·elson, presenterar sig redan i yttre hänseende som en verklig okteknisk mönsterpublikation, tryckt som den är på bästa linne-ımppapper med en utomordentligt vacker antiqvatyp (Cochin-ntiqva) och prydd med anfanger i rött, tecknade av Akke Kum-en i anslutning till senmedeltida förebilder. Ej mindre värdefull r utgivarens översättning och de kommentarier han fogat till den å sina håll nog så dunkla och svårgenomträngliga texten. I lera fall växa dessa kommentarier ut till verkliga små avhand-ıngar, där man finner talrika rön och upplysningar, bl. a. av egreppshistorisk karaktär (så förtjänar exempelvis att framhållas en i anslutning till namnet Philobiblon lämnade historiken över rden bibliofili och bibliofil, vilken erbjuder åtskilliga nya upplys-ıingar av intresse). Även för kännedomen om den medeltida ilosofiska terminologien är kommentaren flerstädes belysande och ärorik.

O. W—n.

— Under titel *Sjömaktens inflytande på Sveriges historia* har :ommendörkapten Arnold Munthe påbörjat en översikt av den venska sjökrigshistorien, varav tvenne delar behandlande ämnet rån äldsta tider till 1700 utkommit (Stockholm 1921, 1922, Marinlitteraturföreningen, tillsammans 771 sid., pr. 10, 12 kr.). ·örf:s avsikt är att söka visa, vad flottan under skilda tider etytt för Sverige. De synpunkter, som t. ex. framlagts av Ma-ıan, anser han ej äga direkt tillämpning på våra förhållanden. Arbetet vilar helt naturligt till större delen på litteraturstudier, de äldre partierna huvudsakligen på Montelius, H. Hildebrands och Schücks bekanta verk. Munthe går tillbaka ända till den ·ngre stenåldern och diskuterar frågan om de farkosters kon-struktion, som då sannolikt funnos, för att sedan dröja vid Nydamsbåten och efter Tunberg skildra ledungen. Åt vikinga-tiden ägnas ett betydande parti av arbetet, till omfattning lika stort som för medeltiden. Detta beror naturligen på den roll, som sjömakten då spelade. Vikingaskeppen skildras med Gokstads-skeppet som mönster. Den utförliga framställningen av dessa äldre förhållanden är en nyhet i vår sjökrigshistoriska litteratur och ett uttryck för förf.:s historiska intresse. Stundom driver förf. sina spekulationer om sjömaktens inflytande väl långt, som då han förmodar, att Birger Jarls korståg till Finland 1249 före-togs, därför att Birger velat försäkra den svenska staten om väldet

där, innan tyskarnas maktställning i Östersjön blivit alltför stark. Tyskarnas överlägsenhet berodde bl. a. på deras nya fartygstyp, koggarna, som vida överträffade ledungsskeppen. Någon utredning gives ej om dessa fartygs ursprung. I den örlogsflotta, som de danska konungarna skapade mot slutet av 1400-talet, ser Munthe en av de främsta förutsättningarna för, att de kunde framgångsrikt mot Sverige hävda sin politik. Starkt understrykes flottans insats under det nordiska sjuårskriget. Munthe förklarar t. o. m., att den räddade Sverige. Flottan lyckades bl. a. förhindra den danska avspärrningspolitiken och uppehålla den viktiga förbindelsen med norra Tyskland. Munthes uppfattning av det strategiska läget under detta krig synes i stort överensstämma med den åskådning, som särskilt Stille och H. Almquist hävdat. Anmärkningsvärt knapphändigt behandlas Gustav Adolfs tid. Som en av flottans uppgifter under det polska kriget framhålles att besörja transporterna och i övrigt talas bl. a. om blockeringen av Danzig. Sigismunds försök att just här skapa en flotta beröras ej, trots att denna verksamhet och de planer, med vilka den stod i sammanhang, utförligt skildrats av Ahnlund. Åt flottans reorganisation under Clas Flemings ledning ägnas ett kapitel. Vid sin skildring av kriget 1643—1645 kan Munthe bygga på sin egen tidigare förträffliga framställning av samma krig. Kort framhålles, huru, trots att Torstenson hade besatt Jylland, ett avgörande i den riktning den svenska regeringen avsåg ej kunde åstadkommas, därför att den danska flottan länge behöll ledningen till sjöss. Den i Holland av Louis de Geer värvade flottan besegrades men tillintetgjordes ej av Kristian IV. Slaget vid Kolberger Heide blev oavgjort. Den strategiska betydelsen av Karl Gustav Wrangels seger vid Femern uppskattas mycket starkt av Munthe. Kristian IV tvangs ej blott att utrymma Skåne, utan slaget blev av avgörande betydelse för hela kriget. I Karl Gustavs plan för betvingande av Danmark 1657 spelade sjömakten en betydande roll. Han sökte förmå England att sända en flotta till Östersjön för att bilda motvikt mot den holländska, om denna skulle understödja danskarna. Slaget vid Möen blev oavgjort. Karl Gustav uppgav dock ej sin plan på en landstigning på Fyen, vars verkställande syntes omöjligt. Wrangels förslag till ett anfall på den holländska flottan, när den låg utanför inloppet till Sundet, betraktar Munthe som det ur strategisk synpunkt enda rätta. Politiska motiv torde hindrat Karl Gustav att följa Wrangels råd. Under fortsättningen av kriget spelade flottorna en avgörande roll. Arméerna »behandlades såsom schackpjäser, vilka flottorna efter behag flyttade eller läto stå». De stora svårigheter vid utrustandet av flottan, som så starkt trädde i dagen 1675, voro ej något utmärkande endast för svenska förhållanden. Läget var likartat på andra håll, ej minst i Danmark, vid samma tid. Personalens bristande utbildning var helt naturlig under en period, då övningsexpeditioner ej förekommo. Dylika föreskrevos först i instruktionen för amiralitetskollegium 1689. Den svenska flot-

ıs ständiga nederlag under det skånska kriget hindrade, att seg-
-na till lands fingo den avgörande betydelse, som de eljest skulle
nna haft. Under 1680-talets diplomatiska konflikt med Dan-
ırk i holsteinska frågan spelade flottan roll som påtryckningsme-
l. Neutralitetsförbundet med Danmark 1691 och den insats de
da staterna gjorde till försvar för sin handel gent emot såväl
ıgland som Frankrike skildras på ett intresseväckande sätt. I
n senare delen, som behandlar perioden 1643—1700, skildras
ıgen rätt utförligt. För att kunna klart framhålla sjömaktens
flytande på händelsernas gång givas i regel kortfattade översikter
en över operationerna till lands.

E. N.

— Från *Nordisches Institut*, Greifswald, har ingått följande
eddelande:

Preisaufgabe.

»Dänen und Schweden auf der Ostsee von den Anfängen bis
m Beginn des 13. Jahrhunderts.»

Verlangt wird eine quellenmässig belegte Darstellung auf
rund einer möglichst vollständigen Sammlung und kritischen
chtung der Quellen aller Art unter Verwertung der vorhandenen
utschen, dänischen, schwedischen und norwegischen Literatur,
weit sie ohne Auslandsreisen zu beschaffen ist. Der südlichen
stseeküste, namentlich auch ihrem östlichen Teil, ist besondere
ıfmerksamkeit zuzuwenden, aber die Westhälfte darf ebenfalls
cht vernachlässigt werden. Als Endpunkt ist etwa die Zeit
aldemars II. von Dänemark, des Aufblühens des deutschen Wisby
ıd des deutschen Riga neben dem deutschen Lübeck gedacht,
so das erste Viertel des 13. Jahrhunderts. Es bleibt dem Bear-
iter überlassen, wieweit er die Anfänge von Lübeck, Wisby und
iga selber noch eingehend behandeln will, falls das mit Rück-
cht auf den sonstigen Umfang seiner Arbeit Schwierigkeit machen
ürde. Auch können Einzelfragen, deren erschöpfende Erledigung
ınerhalb der gestellten Frist oder mit den erreichbaren Hilfs-
ıitteln nicht ausführbar erscheint, vorläufig zurückgestellt werden,
enn der Grund dafür und der gegenwärtige Stand des Problems
enügend klar angegeben werden.

Bearbeitungen sind in deutscher oder einer der nordischen
prachen oder auf Lateinisch in gut lesbarer Maschinenschrift
hne Namennennung des Verfassers nur mit einem Kennwort
ersehen, zusammen mit einem das gleiche Kennwort tragen-
en, versiegelten Briefumschlag, in dem Name und Wohnung des
erfassers angegeben sind, bis zum 1. August 1923 beim Nordischen
nstitut der Universität Greifswald, Domstrasse 14, einzureichen.
)er Preis beträgt 3000 M.

Översikter och granskningar.

Sverige och Frankrike 1715—1718. Ett bidrag till kännedom om Sveriges utrikespolitik efter Carl XII:s återkomst från Turkiet. Av PER SÖRENSSON. I. Lund 1909. XIII + 1[illegible] (Akad. avh.); II. Lund 1916. XI + 174 s.; III. Lund 1[illegible] X + 168 s.

Med Karl XII:s hemkomst från Turkiet i november [illegible] börjar ett nytt skede i det stora nordiska krigets historia. [illegible] svenska förhoppningarna om turkisk hjälp ha definitivt mås[illegible] givas, och planerna på en ny väpnad aktion i Östeuropa är[illegible] med tills vidare skrinlagda, ja, Sverige är i själva verket för närmaste framtiden inskränkt till defensiven. Det gäller å ena [illegible] att samla rikets krafter till försvar mot de från alla sidor h[illegible] fienderna, å den andra att till egen förmån utnyttja den ut[illegible] politiska situationen. Den senare synes vid denna tid lång[illegible] ogynnsam för vårt land. Spanska tronföljdskriget har just [illegible] och en allmän krigströtthet råder i Europa. Man behöver a[illegible] för att hämta sig efter de stora ansträngningarna och ro att [illegible] sig till rätta i de nya, av de senaste frederna skapade förhållan[illegible] Fred i Norden är ett av tidens stora önskemål, uttalat allt [illegible] och oftare och från de mest skilda håll. Denna fredslän[illegible] förening med den allmänna politiska nyorienteringen synes [illegible] nya möjligheter för Sverige.

Tyvärr är vårt lands utrikespolitik under Karl XII:s [illegible] regeringsår endast ofullständigt känd. Bäst underrättade äro [illegible] förhållandet till Frankrike, och förtjänsten därav tillkommer i f[illegible] rummet lektor Per Sörensson i Ystad. Redan 1909 utko[illegible] första delen av det arbete, vars titel läses här ovan, 1916 utga[illegible] andra, och med den nyligen utkomna tredje delen förelig[illegible] stora verket komplett.

Helt visst har den uppgift, som författaren ställt sig före, v[illegible] annat än lättlöst. Ur den tryckta litteraturen har relativt lit[illegible] att hämta, och i allt väsentligt har han sett sig hänvisad till [illegible] källmaterial, vars uppsökande, sovrande och kritiska bear[illegible] säkerligen krävt mycken möda och eftertanke. Därtill kom[illegible] själva den mark, varpå framställningen rör sig, är av ett syn[illegible] svårbrutet slag. Den europeiska politiken är vid denna [illegible] komplicerad, så fylld av invecklade problem och så nyckf[illegible]

terlig, att det för att där finna sig till rätta erfordras ej blott nliga studier utan även ett mer än vanligt mått av energi och rsinne.

Det vill synas, som om författaren vid utarbetandet av verts första del ännu ej fullt fått upp ögonen för ämnets oerhört invecklade beskaffenhet. Hans källmaterial är ännu ganska begränsat, i allmänhet har blott det, som berör de direkta förhandlingarna lan de båda rikena, blivit fullständigt utnyttjat. Följden därav blivit en viss ensidighet i framställningen, ett på flera punkter ande hänsynstagande till de många främmande faktorer, som rekt påverkat de båda ländernas hållning gentemot varandra. har t. ex. Frankrikes för dess nordiska politik viktiga, ja, i sta hand avgörande förhållande till kejsaren ej blivit tillräckligt . Om de betydelsefulla, redan i slutet av 1714 påbörjade gen till ett fransk-österrikiskt närmande talas ytterst litet och ras inflytande på de fransk-svenska relationerna så gott som . Ej heller synas Sveriges förbindelser med kejsarhovet och verkningar ha blivit fullt klarlagda. Även Frankrikes förde till Sachsen-Polen är av så stor betydelse, att det säkert förtjänat mera uppmärksamhet. Att franska regeringen ända n 1710 låg i hemliga alliansförhandlingar med konung August, att den i augusti 1714 slutit ett ej helt betydelselöst fördrag nom, tyckes — åtminstone då den första delen skrevs — ha författaren obekant. Ej heller torde Frankrikes förhållande Ryssland vara tillräckligt belyst.

Det skall gärna medgivas, att man vid författandet av avhandr sådana som den föreliggande måste försöka att begränsa sig, att beskyllningen för ensidighet med vida större fog skulle riktas mot mången annan, ja, att författaren på sina ställen bemödat sig att få fram det stora sammanhanget, men å sidan måste jag fasthålla, att denna första del i synnerhet i förhållande med de båda senare verkar något tunn. Även dispositionen kunde måhända trots de onekliga svårigheterna ha varit bättre.

Mellan första och andra delen ligga hela sju år — år av utveckling. Författaren är icke längre den debuterande forskaren, med ungdomlig segervisshet går till storms på sitt ämne, utan mogne vetenskapsmannen, som med säker blick uppskattar heterna och med kall och lugn beräkning övervinner dem. materialet har vuxit, bearbetningen är grundligare, tekniken [illegible] uppfattningen klarare och djupare. Den forna [illegible] är nu [illegible] Framställningen är [illegible] och [illegible] om fullkomlig behärskning av ämnet. Måhända skulle man [illegible] om en viss [illegible] i kompositionen, om [illegible] över[illegible] och en viss [illegible], den senare en följd av författarens [illegible] att [illegible] i detalj, men å andra sidan [illegible] att det här rör sig om [illegible] in[illegible], som [illegible] med [illegible] kunna klarläggas [illegible] författaren

[illegible]

mindre vänder sig till de senare än till de skolade fackmännen; åtminstone ställer han stundom ganska höga krav på läsarens historiska bildning.

Vad som sagts om andra delen, gäller i huvudsak även om den tredje. Dock har det begagnade källmaterialet ytterligare ökats, och framställningen har genom utsträckt uppdelning i underavdelningar vunnit i överskådlighet. De behandlade problemen äro mera invecklade än någonsin, och stundom måste de — tydligen efter hård kamp — lämnas helt eller delvis olösta. »Frågetecknen hopa sig», säger författaren själv, och allt oftare står han svarslös. Väl förefaller det ibland, som om mera skulle kunna göras för att kasta ljus över en eller annan dunkel punkt, men för det mesta har man ett starkt intryck av, att allt vad göras kan är gjort, att de olösta gåtorna i själva verket äro olösliga — åtminstone på vår forsknings nuvarande ståndpunkt — och att det således ej blott är författarens, utan all mänsklig förmåga, som här sviker. Också må det villigt erkännas, att de brister, som vidlåda arbetet och i synnerhet dess första del, äro tämligen obetydliga i jämförelse med de obestridliga förtjänsterna. Det är en oskattbar rikedom av vetande, som författaren skänkt oss med detta verk, en bred bro av ljus genom en av de mörkaste perioderna i vår historia.

En fullständig redogörelse för det rika innehållet i Sörenssons arbete kan ej här ifrågakomma, men en kort antydan om huvuddragen torde vara på sin plats.

Förhållandet mellan Sverige och Frankrike, som under Karl XII:s första regeringsår varit tämligen kyligt, hade under hans vistelse i Turkiet märkbart förbättrats. Gemensamma intressen hade fört till ett nytt närmande mellan de forna bundsförvanterna, och då samtidigt vänskapen mellan »de höga allierade» och vårt land börjat svalna, var det ju naturligt, att det senare framför allt satte sitt hopp till fransk hjälp. Till en tid såg det också ut, som om detta hopp ej skulle svikas. Upprätthållandet av det svenska väldet såsom en motvikt mot Habsburg var en av kardinalpunkterna i det »système classique», som ännu behärskade den franska utrikespolitiken, och kejsarens efter spanska tronföljdskriget betydligt stärkta maktställning gjorde det nödvändigare än någonsin att ha vänner i hans rygg. Dessutom skulle en allians med Sverige sannolikt minska den efter Georgs engelska tronbestigning ökade faran för ett återupplivande av 1701 års stora koalition eller i händelse av ett nytt krig åtminstone binda en del stridskrafter, som eljest skulle kunna användas mot Frankrike. Också kan det knappast betvivlas, att Ludvig XIV, även om utmattningen efter den långa fejden hindrade ett väpnat ingripande till vår förmån, besjälades av en uppriktig önskan att gagna Sverige.

I mars 1715 kom ett svensk-franskt defensivförbund till stånd. De båda fördragslutande makterna garanterade varandra ömsesidigt och för all framtid de westfaliska och nordiska frederna, fördragen i Oliva och Baden m. m., och Sverige erhöll löfte om betydande

liga subsidier, så länge kriget varade. Redan förut hade Frankrike ›rt stora ansträngningar att på diplomatisk väg skaffa svenskarna ft och spränga den mot dem fientliga sammanslutningen. Arbetet rpå återupptogs nu med stor iver, men tyvärr med ingen eller ıgra framgång. Försöken att skilja konung August från hans ierade — de borde efter min mening ha omtalats något utför-¡are — misslyckades, och man förmådde ej ens hindra, att Preussen h Hannover anslöto sig till våra fiender. Croissys beskickning l Berlin och Stralsund och hans förhandlingar med Fredrik ilhelm och Karl XII skildras utförligt. Hans förbindelser med chsarna torde däremot ha varit författaren så gott som obekanta, , till och med hans betydelsefulla överläggningar med den sachsiske ltmarskalken och kabinettsministern Flemming omtalas blott i örsta förbigående. Vidare skulle det kanske i ej ringa mån ha dragit till läsarens orientering, om författaren redan här redogjort r de första, av Frankrike hemligen gynnade planerna på svenskt nderstöd åt pretendenten och deras upphov i stället för att upp-¡juta detta till delens sista kapitel. Fördelarna av ämnets behand-ng i ett sammanhang skola dock icke förnekas.

Ludvig XIV:s död den 1 september 1715 var, ehuru det ,rst senare visade sig, en olycka för Sverige. Regenten, hertig ilip av Orléans, övergav snart sin företrädares utrikespolitiska ystem och började, driven av personligt-dynastiska intressen, gå na egna vägar. Med bistånd av sin allbetrodde minister, abbé)ubois, närmade han sig England och bringade så småningom den anska politiken i ett ej minst för oss skadligt beroende av detta and. Allenabestämmande var han dock icke. Enade gentemot onom och hans anhängare stodo det gamla systemets män, det s. . spanska partiet eller hovpartiet, och dessa voro — i kanske ännu ögre grad än författaren synes mena — bärare av Frankrikes officiella olitik. Den franska politiken var, som författaren träffande säger, dubbelpolig». Vid sidan om den officiella och delvis i oförenlig notsats mot denna stod den hemliga, representerad av Filip och)ubois. Mellan de båda systemen, det gamla och det nya, fördes n oavbruten kamp, varvid än det ena, än det andra hade över-ıanden. Häri ligger i själva verket förklaringen till Frankrikes be-ynnerliga hållningslöshet under de närmast följande åren, till det tändiga vacklandet och de täta, skenbart oförmedlade kursföränd-ingarna.

Att regenten på grund av sin intima förbindelse med konung Georg — såsom kurfurste av Hannover Karl XII:s fiende — ej kunde anses svenskvänlig, är ju klart, men ej heller hovpartiet förblev gynnsamt stämt emot Sverige. I samma mån, som det sistnämnda försvagades, minskades dess värde som bundsförvant, och man började se sig om efter nya vänner. Blickarna föllo, som författaren visar, tidigt på Preussen, men mycket tyder på, att de lika tidigt om ej ännu tidigare riktats mot Ryssland. Det mosko-vitiska väldet hade under loppet av ett årtionde vuxit upp till en

europeisk stormakt, vilkens politiska ställningstagande kunde bli största betydelse för Frankrike. Lyssnade det till kejsarens lo ser och ställde sig på hans sida — en fara, som efter det turk venetianska krigets utbrott syntes överhängande — skulle de från fransk synpunkt vara en verklig olycka. Kunde det åter vin för Frankrike, skulle det genom sitt läge och sina maktmedel ett utmärkt stöd mot Österrike och en — så synes man ha nat — vida värdefullare bundsförvant än det utmattade Sver Också gjordes — åtminstone efter ryska och polska källor att d — från fransk sida stora ansträngningar att förvärva tsarens v skap, och i sammanhang därmed framkommo planer — försla kom från *fransk*, ej, såsom Syveton påstår, från *rysk* sida — p en stor fransk-polsk-rysk allians, som biträdd av ett antal ty stater och i främsta rummet av Preussen skulle utgöra en mot mot det förbund, som kejsaren och konung Georg stodo i begrepp att ingå med varandra. Härom nämner författaren dock intet.

På våren och sommaren 1716 underhandlades livligt med b Ryssland, Preussen och Sachsen-Polen — förhandlingarna med Pe ter och August beröras dock knappast av författaren — och i mi ten av september kom verkligen ett fransk-preussiskt fördrag t stånd. Detta var i hög grad oförmånligt för Sverige. Frankr garanterade Preussen besittningen av Stettin och förband sig i m strid med 1715 års svensk-franska traktat att efter sex månad indraga de svenska subsidierna. Det var dock icke den fransk regeringens och allra minst hovpartiets mening att helt uppo Sverige, och försöken att skaffa Karl XII fred med en eller ann av hans fiender fortsattes alltjämt, om än motiven därtill längre voro fullt desamma som förr. Så föreslog man t. ex. Karl och Peter en separatfred på grundval av Petersburg-områd avträdande till Ryssland. Då detta skedde, hade emellertid det första stora omsvängningen i Frankrikes utrikespolitik redan börja

På våren 1716 hade regenten genom Dubois inlett hemlig alliansunderhandlingar med Georg, och i slutet av september ha man enats om ett fördrag, varigenom konungen-kurfursten garan rade hertigen tronföljden i Frankrike och till gengäld erhöll F garantier mot pretendenten. Denna överenskommelse blev den november ratificerad, och därmed syntes det engelsk-hannoversk inflytandet på den franska politiken åtminstone för en tid fram säkrat. Förhandlingarna med Ryssland, vilka författaren dock f farande ej skänker någon uppmärksamhet, avbrötos nu, och i stäl började ett intimt samarbete mellan Dubois och Georgs minister Förändringen ogillades emellertid av den gamla regimens män me utrikesministern Huxelles i spetsen, och flera av de franska sänd buden i utlandet ställde sig på deras sida.

Helt naturligt gjorde Frankrikes förändrade hållning och de förbindelser med våra fiender ett synnerligen dåligt intryck i Sverig och förhållandet mellan de båda länderna blev allt kyligare. Gör fann dock klokast att t. v. hålla god min och uppgjorde t. o. m

plan till en svensk-fransk-rysk allians. Frankrike, menade han, ulle medla fred mellan Karl XII och tsaren, ingå förbund med m var för sig och sålunda sammanföra dem.[1] Härtill hade emeller- l den numera med Georg allierade regenten ringa lust och före- g i stället en separatfred mellan Sverige och Hannover. Längre m ställde han sig — tydligen påverkad av hovpartiet — mindre visande till det görtzska förslaget och erbjöd t. o. m. sin med- rkan (i form av bona officia) till en uppgörelse med Ryssland, en de därvid fästa villkoren, bland vilka det förnämsta var, att reussen skulle inneslutas i freden och formligen tillerkännas Stettin, nn man å svensk sida oantagliga och började i stället till frans- ännens oro och harm närma sig kejsaren. Görtz önskade dock - ej minst för subsidiernas skull — undvika öppen ovänskap och kte även senare vinna den franska regeringen för sina planer. ans förslag blevo dock kyligt mottagna, och sedan den fransk- ngelsk-holländska trippelalliansen kommit till stånd (jan. 1717), sade det sig allt tydligare, att Frankrike ej önskade spela den oll, som tillämnats det. Däremot tillrådde man ivrigt en separatfred ed Georg och erbjöd ånyo sin medverkan därtill.

Upptäckten av den äventyrliga, av Görtz — säkerligen med arl XII:s vetande och gillande — återupptagna planen att skaffa akobiterna svensk hjälp, och Gyllenborgs och Görtz' därav föran- edda arrestering gjorde ett pinsamt intryck i Paris. En fredsmed- ing mellan Sverige och Hannover syntes numera omöjlig, ja, efter llt att döma skulle även England komma att indragas i kriget, ch ej nog därmed, Frankrike kunde lätt bli misstänkt för att ven nu stå bakom de svensk-jakobitiska stämplingarna och däri- enom förlora den dyrköpta engelska vänskapen. Också gjorde den ranska regeringen allt för att förebygga en brytning mellan Sverige och England och hade även tillfredsställelsen att se freden bevarad. Trots Georgs personliga förbittring mot svenskarna blev ingen engelsk krigsförklaring utfärdad, ja, synes ej ens på allvar ha varit påtänkt, och konungen-kurfursten visade sig kort därpå mera freds-

[1] Peter visade vid denna tid en påfallande benägenhet för fred med Sverige. Orsakerna härtill äro enligt Sörensson att söka dels i inre ryska förhållanden, dels och huvudsakligen i den genom Alexejs flykt framkallade faran för ett krig med kejsaren. Att jäsningen i Ryssland inverkat på tsa- ren, ja, spelat en högst betydande roll, är otvivelaktigt, och måste betecknas som en värdefull upptäckt, men, vad Alexejs flykt beträffar, så torde dess betydelse — ej blott av författaren utan i allmänhet — ha överskattats. Först den 25 nov. 1716 inträffade Alexej i Wien, och det synes ha dröjt fulla tre månader, innan fadern upptäckte hans vistelseort. Först den 26 juli 1717 gjordes officiell anhallan om hans utlämnande, och redan den 13 oktober förklarade han sig — till kejsarhovets lättnad — beredd att resa hem. Spänningen mellan Ryssland och Österrike kan således ej ha varit synnerligen långvarig. Ej heller torde den ha varit av fullt så allvarlig art, som författaren (kanske påverkad av Brückner) synes mena. I alla händelser räcker den näppeligen till att förklara tsarens både före och efter Alexejs »utflykt» ganska starkt framträdande fredsbenägenhet, något som författaren ju ej heller påstår.

benägen än någonsin förr. Detta senare åter framkallade nya medlingsanbud från fransk sida, och på sommaren 1717 fick Karl X[illegible] genom greve De la Marck mottaga ett formligt förslag till uppgörelse med Hannover. Detta blev dock ej antaget. Svenskarna funno de föreslagna villkoren för hårda och hävdade, att en fred med Ryssland vore att föredraga.

Om Frankrikes planer vid denna tid och om de hemliga avsikterna med den nya fredsaktionen lämnar författaren en del synnerligen intressanta upplysningar. Den franska interventionen dikterades icke såsom några år tidigare av en uppriktig önskan att bistå Sverige och skaffa det en förmånlig fred, utan av ett rent egoistiskt begär att få en hand med i de stundande nordiska fredssluten och ej förekommas av kejsaren. Särskilt för regenten var detta av stor vikt, enär det i viss mån utgjorde en förutsättning för realiserandet av hans och Dubois' utrikespolitiska program. Hans strävan gick ut på att under sken av opartisk medling gagna Georgs intressen för att såmedelst försäkra sig om dennes tacksamhet och framtida stöd. Därnäst önskade han skilja Fredrik Wilhelm från Ryssland, vinna hans vänskap genom att skaffa honom Stettin och förmå honom att förbinda sig med Hannover till tryggande av freden i Nordtyskland. Då en svensk-rysk separatfred otvivelaktigt skulle försvåra genomförandet av dessa planer, avskräcka Preussen från en brytning med tsaren och kanske rent av möjliggöra för Sverige att utspela den senare mot Georg, måste en sådan förekommas, och därpå nedlades också — naturligtvis i djupaste hemlighet — mycket om än föga fruktbringande arbete.

Den 4 (15) augusti 1717 undertecknades i Amsterdam ett vänskaps- och handelsfördrag mellan Frankrike, Ryssland och Preussen. Beträffande dess upphov avviker min uppfattning delvis från författarens. Enligt Sörensson hade förslaget kommit från preussisk sida, och rent formellt sett förhåller det sig även så, men i verkligheten torde den första tanken på en allians mellan de nämnda makterna ha utgått från Frankrike. Såsom vi förut antytt, synes franska regeringen — något, som författaren dock bestrider — redan kort efter Ludvig XIV:s död ha gjort allvarliga ansträngningar att komma i förbindelse med Ryssland och i sammanhang därmed planerat ett stort fransk-polsk-ryskt förbund, vartill även Preussen och andra tyska stater skulle bringas att ansluta sig. Man ville på så sätt ej blott förhindra ett för Frankrike farligt närmande mellan tsaren och kejsaren, utan även skapa en motvikt mot den senare och Georg, som just stodo i begrepp att alliera sig med varandra. Sedan det österrikisk-engelska defensivförbundet den 5 juni 1716 verkligen kommit till stånd, blev man å fransk sida ännu ivrigare att få den stora alliansen färdig. Detta stötte emellertid på svårigheter — tsarens fordringar ansågos oantagliga, och August kunde ej besluta sig — och för att ej stå alldeles isolerat slöt Frankrike den 14 september det ovannämnda allliansfördraget med Preussen. Redan i slutet av samma månad lyckades man dock — tydligen

I följd av den påtryckning de fransk-ryska förhandlingarna utövat · träffa den förut omtalade uppgörelsen med Georg, och därmed brötos underhandlingarna med Ryssland tills vidare. Regenten h Dubois triumferade, men som det synes, något för tidigt. Deras ıgelskvänliga politik motarbetades med framgång av hovpartiet, m ej kunde övervinna sitt misstroende mot Georg, ja, rent av ckes ha ansett dennes vänskap mindre värdefull än Peters, och . snart tillfälle gavs, återupptogs — säkerligen på deras initiativ — anen på en allians med Ryssland. Preussen, som politiskt och ografiskt utgjorde en förbindelselänk mellan de båda makterna, ertog medlarrollen, och så kom den ovannämnda trippelalliansen ll stånd. Trots sina hemliga bemödanden lyckades regenten och ubois, som av fruktan att stöta sig med Georg ständigt motarbetat en, ej hindra dess avslutande, men helt resultatlöst blev deras ıotstånd dock icke. Huvudsakligen genom deras åtgöranden fick amligen den nya alliansen en helt annan karaktär än ämnat var. stället för ett starkt defensivförbund och en betryggande motikt mot kejsaren och Georg blev den en tämligen intetsägande änskaps- och handelsallians. De enda mera betydande bestämıelserna, vilka finnas i särskilda hemliga tilläggsartiklar, äro, att aren och Fredrik Wilhelm förbinda sig att antaga fransk medling id det kommande fredsslutet i Norden, och att Frankrike å sin ida lovar att ej ingå något nytt subsidieavtal med Sverige.

Detta fördrag — vi följa nu åter författaren — som ej i angden kunde hemlighållas, väckte, såsom naturligt var, starkt missöje i Sverige och minskade ytterligare förtroendet till Frankrike. Ian fann dock klokast att t. v. dölja sina känslor, och längre fram, å franska regeringen trots den ovannämnda augustitraktaten syntes illig att förnya den i april 1718 utlöpande subsidiekonventionen ller åtminstone även därefter fortfara med understödets utbetalande, lev stämningen åter bättre. Också förefaller det, som om Frankike vid denna tid börjat visa Sverige något mera intresse.

På sensommaren 1717 undergingo de franska planerna på en ordisk fredsmedling en märkbar förändring. Dittills hade man, åsom vi sett, med stor ensidighet arbetat på en svensk-hannoveransk örlikning och sökt motverka den av Görtz förordade freden med Ryssland. Nu ställde man sig välvilligare till den senare, ja, förlarade sig beredd att under vissa förutsättningar kraftigt befordra len. Framför allt önskade man få Preussen med i en eventuell ordisk fred och synes ha ansett detta så viktigt, att man för det riset — om också blott i yttersta nödfall — ville uppoffra vänkapen med Georg. Visserligen får De la Marck order att i första and arbeta på en svensk fred med Hannover och Preussen och tt svensk-fransk-preussiskt förbund, men om detta misslyckas, skall ıan i stället söka få hand om medlingen mellan Sverige och Ryssand, genomdriva Preussens inneslutande i freden och förbereda en llians mellan de tre fredsslutande makterna och Frankrike.

De la Marck, ehuru själv hörande till hovpartiet och motståndare

till den engelskvänliga politiken, gjorde allt för att övertala Karl XII till fred med Hannover, och konungen visade sig långtifrån obenägen, men allt strandade på motpartens omedgörlighet, och fast Georg senare prutade av på sina anspråk, ledde den därpå följande fredsdiskussionen ej till något resultat. I stället trädde det andra alternativet — det stora nordiska förbundet — i förgrunden. Författaren berör i detta sammanhang den intressanta, men ytterst litet kända planen på en svensk-rysk-spansk samverkan mot Georg och lämnar därom viktiga upplysningar, delvis grundade på forskningar i det spanska statsarkivet i Simancas.

Under de sista månaderna av 1717 och under större delen av 1718 underhandlades — dels direkt, dels genom fransk förmedling — mellan Sverige och Preussen, men någon enighet kunde icke uppnås. Så mycket löftesrikare syntes de förhandlingar, som samtidigt fördes med Ryssland. I början av maj 1718 började den ryktbara Ålandskongressen. Den omgavs med den största hemlighetsfullhet och förorsakade mycken spänning och oro i Europa, ej minst vid franska hovet, där man ej utan skäl fruktade att förlora allt inflytande på det nordiska fredsverket. De la Marck sökte också på olika sätt skaffa sig upplysningar om förhandlingarna och inverka på deras gång. Framför allt hävdade han, sina instruktioner likmätigt, att Preussen måste vara med i freden, och framhöll vikten av, att det planerade svensk-rysk-preussiska förbundet snarast möjligt komme till stånd såsom en barriär mot de habsburgska expansionstendenserna.

På sommaren 1718 inträffade emellertid en ny ödesdiger omkastning i den franska utrikespolitiken. Efter förbittrade strider med hovpartiet lyckades regenten och Dubois genomdriva Frankrikes inträde i den s. k. kvadruppelalliansen. Denna undertecknades i London den 2 augusti 1718 av Frankrike, England och kejsaren samt senare även av Nederländerna. Den fick, ehuru det först längre fram visade sig, ett avgörande inflytande på Frankrikes nordiska politik. Planerna på ett franskt förbund med Preussen, Ryssland och Sverige övergåvos nu, och hänsynen till Georg och kejsaren framträdde allt tydligare. Å andra sidan tänkte man ingalunda uppoffra vårt land, utan ville fortfarande skaffa det fred och önskade hålla möjligheterna till framtida förbindelser öppna, ja, man hade i och för sig intet emot, att de nordiska makterna på egen hand förenade sig till en motvikt mot Habsburg, och syntes t. o. m. ej helt obenägen att därtill lämna sin hemliga medverkan.

Den 14 september 1718 blev Dubois Frankrikes utrikesminister, och därmed var den franska politikens omsvängning fullbordad. Underrättelsen om regimförändringen väckte helt naturligt oro och förstämning i Sverige, men några svårare verkningar därav hade ännu icke gjort sig märkbara, då Karl XII föll.

Sten Bonnesen.

Översikt av tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Utg. av A. Kock. **1922. N. F. Bd 34: H. 3.** J. Palmér, De svagtoniga vokalerna i Olavus Petris skrifter. — Ernst A. Kock, Bidrag till eddatolkningen. — E. Brate, Ny Rökstenslitteratur. — G. Lech, Anmälan av »Johs. Lollesgaard, Syntaktiske studier over det ældste danske skriftsprog». — E. Brate, Nekrolog över L. F. A. Läffler. — R. C. Boer, En halvstrofe i Málskrúðsfroeði. — A. Kock, Till etymologien av ordet fordom.

Arkiv för norrländsk hembygdsforskning 1921. G. Bucht, Härnösands grundläggning.

Fataburen. Kulturhistorisk tidskrift utg. av G. Upmark. **1922, H. 1.** G. Upmark, Skansen på Karl den XIII:s tid. Med 3 fig. — A. Qvistgaard, Om brudstenar. Med 4 fig. — Arv. Lindhagen, Om den rättade gyllentalslängden på en rimstav i Fullerösamlingen, dat. 1520. Med 2 tabeller.

Fornvännen. Under redaktion av E. Eckhoff. **1922, 1.** C. M. Fürst, De senaste gravundersökningarna i Vreta kloster jämte några ord i anledning av Nat. Beckmans »Kungagravar och Medeltidshistoria». Med 2 fig. — H. Toll, Medeltida kunga- och gravstudier. 1. Konung Knut Långes härkomst och giftermål. 2. Är Vreta kloster lagmannen Svantefolk Knutssons och hans döttrars gravställe.

Forum. 1922, Juni. G. Petri, Härens och flottans inbördes ställning i historisk belysning.

Göteborgs nations skriftserie. 2. 1922. K. E. Lyngby, Den första judens inträde i Göteborgs nation. En liten kulturbild från nådens år 1858. Ur nationsarkivet. — C. Vilh. Jacobowsky, En resa i hembygden för 260 år sedan.

Jämten. Föreningen Jämtslöjds årsbok 1921. Årg. 15. C. J. E. Hasselberg, Alkemister och grubblare i Jämtland på 1600-talet. [Mathias Drakenstierna o. Anders Pedersson Kempe.] — E. Modin, Härjedalsk konststrävan i gångna tider. Med 7 illustr.

Linköpings bibliotheks handlingar. Ny serie. D. 2 (1921). Andreas Olavi Rhyzelius, Om Linköping. (Texten efter cod. Linc. G. 34.) (Texten är utgiven av C. M. Stenbock, noterna äro författade av K. Beckman.) Med 1 portr. o. 1 karta. Med 1 illustr. i texten. — Till Linköpings stiftsbiblioteks historia. 1. Bokbeståndet åren 1600—1634.

Meddelanden från Norra Smålands fornminnesförening 1922. H. 6. W. Enblom, Om tillkomsten av Gripenbergs gods och slott. Med 3 illustr.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet 1922. Ny följd. 1: 51—53. Riksarkivariens årsberättelse för 1919. — B. Boëthius, Riksarkivets Livonica-serie under 1600- och 1700-talen.

Namn och Bygd. Utg. av J. Sahlgren. **1922, H. 1.** E. Noreen, Gåkern. Med 1 karta. — Nat. Beckman, Några orter på den gamla dansk-svenska gränsen.

Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. Utg. av I. Collijn. **1922, 1.** H. Schück, Två boktryckare och bokbindare från boktryckarkonstens första årtionden i Sverige. — Uppsala Universitets biblioteks minnesskrift 1621—1921, anm. av O. Wieselgren. — **2.** Arv. Lindhagen, Vallentunakalendariets helgonlängd. Försök till kommentar. — G. Carlquist, Visingsborgsboktryckaren Johan Kankels kalenderanteckningar. — E. Fischer, Bokbandets historia, anm. av J. Rudbeck.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utgiven av Letterstedtska föreningen. Redigerad av N. Herlitz. **1922, 2.** N. Herlitz, Harald Hjärne och Sveriges historia.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utgiven av K. Wåhlin. 1922. 4. E. Bendz, Åkianerna. En kulturbild från Gustaf III:s dagar. Med 1 illustr.

Samlaren. Tidskrift för svensk litteraturhistorisk forskning. 1921 (tr. 1922). **Ny följd. Årg. 2.** A. Nordfelt, Erikskrönikans ålder och tillkomst. Några synpunkter. — Joh. Nordström, Friedrich Menius. En äventyrlig Dorpatprofessor och hans glömda insats i det engelska komediantdramats historia. — H. Schück, Ur gamla anteckningar. 11. Till Dalins biografi. 12. Ytterligare om Tungomålsgillet. 13. Till ... Nordenflyckts biografi.

Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen. 2. C. Weibull, Lübeck och Skånemarknaden. Studier i Lübecks pundtullsböcker och pundtullskvitton 1368—1369 och 1398—1400.

Statsvetenskaplig Tidskrift. 1922, H. 2. Rob. Malmgren, Förehavanden i tillförordnad regering. — Rob. Malmgren, Begreppet förtroendeämbetsmän.

Svensk Motortidning. 1922, N:r 6, 8, 9. Måns Mannerfelt, Våra vägar genom tiderna. En aktuell fråga i historisk belysning. 2. Munkstigar och härstråter. 3. Portvägar och gästgivarskjutsar. Med 9 illustr. o. 5 kartor.

Svenska stadsförbundets tidskrift. 1922, 2. N. Herlitz, Stadshistorisk revy 1920—1921. — 3. H. G. F. Sundberg, Städernas privilegier och § 114 regeringsformen. — N. Herlitz, Stadshistorisk revy 1920—1921. — 4. N. Herlitz, Stadshistorisk revy 1920—1921.

Svenska Turistföreningens Årsskrift 1922. E. Klein, Gamla vattenvägar från Östersjön till Mälaren. Med 28 fig. — B. Norman, Sagotraditioner om det forntida Stockholm. Med 4 fig. — I. Simonsson, Det gamla Stockholm. Med 20 fig. — Gunnar M. Silfverstolpe, Residens och lustslott. Med 22 fig. — R. Josephson, Den nya stadsbilden från Tessins slott till Östbergs stadshus.

Tiden. Tidskrift för socialistisk kritik och politik. **1922, Maj.** L. Dalgren, Politisk historia och kulturhistoria.

Uppsala Universitets Årsskrift 1922. Program 1. Uppsala universitets matrikel. 9. 1730—1740. På uppdrag av universitetets rektor utgiven av A. B. Carlsson.

Vår Flotta. 1922, Maj. Litteratur. Arn. Munthe, Sjömaktens inflytande på Sveriges historia. D. 2 1643—1699, anm. av T. Hagman. — Juni.

Litteratur. Sveriges krig åren 1808—1809. D. 9, anm. av Gösta Ehrensvärd.

ästerbotten. Västerbottens läns hembygdsförenings årsbok 1921. L. Bygdén. Huru Umeå landskyrka fick sina väggmålningar. En historia. Med 1 illustr. — G. Renhorn, Nykterhetsrörelse i Skelleftebygden på 1830-talet.

astmanlands fornminnesförenings årsskrift 1921. Utgiven av Sv. T. Kjellberg. [H.] 11. Gunnar M. Silfverstolpe, Hedvig Eleonoras Strömsholm. En översikt. Med 2 illustr., 1 bilaga o. 1 karta i texten. — Ingeg Henschen, Västerås domkyrkas högaltare. Med 8 fig.

eimen. Tidsskrift utgit av Landslaget for Bygde- og Byhistorie 1922. Redaktör: O. A. Johnsen. S. Kolsrud, Nokre ord um gardsarkiv. — W. P. Sommerfeldt, Norges topografi og lokalhistorie. Bibliografi for 1921.

jalooline ajakiri 1922. Årg. 1, N:r 1. A. R. Cederberg, Tähtis uurimisülesanne. [Förarbetena till st. reduktionens historia i Estland.] — H. Sepp, Eesti ajaloo kirjandus aastail 1915—1921. [Översikt av den under åren 1915—1921 utkomna historiska litteraturen rörande Estland.]

insk Tidskrift. Utg. av R. F. v. Willebrand. **1922, Juli—augusti.** H. E. Pipping, Ett hundrafemtioårsminne. [Gustaf III:s statsvälvning.]

istoriallinen Arkisto 1921. D. 29. J. W. Ruuth, Muutamista humanistisen ajan ilmauksista ja eräästä sen oppineisuuden edustajasta Suomessa 1500-luvulla. [Några upplysningar om humanismen och en representant för humanismen i 16:de århundradet.] (Henrik Hansson.) — Ilm. Manninen, Kolme kirjettä Pohjois—Karjalan taloudellisista oloista. [3 brev över de ekonomiska förhållandena i Nord-Karelen.] (2 brev av Gabriel Wallenius på svenska 1772, 1792.) — J. E. Roos, Om indelningsverkets reservhemman i Finland. — A R. Cederberg, Anjalan liiton johtomiesten vangitseminen. [Fängslandet av Anjalaförbundets ledare.] — A. R. Cederberg, Suomalaiset ja inkerilaiset ylioppilaat Tarton—Pärnun yliopistossa vv. 1690—1710. [De finska och ingermanländska studenterna vid universitetet i Dorpat—Pernau 1690—1710.]

krifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 163. Forhandlingar och uppsatser. 35. 1921 (tr. 1922). Geheimerådet greve C. E. Mannerheims egenhändiga anteckningar. Utgivna av Br. Lesch.

Behandlar bl. a.: Ryska kriget och Anjalaförbundet och 1808 års fälttåg.

istorische Vierteljahrschrift. Herausg. v. G. Seeliger. **Jahrg. 20. 1920, H. 1.** E. Brandenburg, Spenglers »Untergang der Abendlandes». — J. Haller, Innocenz III. und das Kaisertum Heinrich VI. Eine Entgegnung. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen (bl. a. Sverges traktater med främmande magter. D 6: 1. 1646—48. Utg. av C. Hallendorff, 8: 1. 1723—33. Utg. v. B. Boethius, anm. av J. Paul). — Personalien. — Todesfälle. F. Vigener, Goswin Freiherr von der Ropp. — V. Loewe, Bibliographie zur deutschen Geschichte 1919. — **H. 2 (tr. 1921).** B. Schmeidler, Kleine Forschungen in literarischen Quellen des 11. Jahrhunderts — A. Werminghoff, Zur Lehre von der Erbmonarchie im 14. Jahrhundert. — V. Loewe, Französische Rheinbundidee und brandenburgische Politik im Jahre 1698. — G. Kaufmann, Die deutschen Universitäten, ihre Entwicklung vom 16. bis 19. Jahrhundert. — J. Hashagen, Verfassungsgeschichte und Staatsrechts. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen. — Preisaufgabe. — Personalien. — Todesfälle. — V. Loewe, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **H. 3. (1921).** J. Volkelt, Die Grundbegriffe in Spenglers Geschichtsphilosophie. — E. Mayer, Der Ursprung der germanischen Gottesurteile. — Kleine Mitteilungen. — Kritiken. — Nachrichten und

Notizen. — Personalien. — Todesfälle. — V. Loewe, Bibliographie zur deutschen Geschichte.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke und Fr. Vigener. **1922. 3. Folge. Bd 29: H, 3.** E. Troeltsch, Der historische Entwicklungsbegriff in der modernen Geistes- und Lebensphilosophie. 3. Phänomenologische Schule, Scheler, Croce, Bergson. — P. Richter, Aus dem Reichskammergerichts — Protokoll des Assessors Mathew. Neser, 1536—1544. — P. Haake, Entwurf des Grossen Kurfürsten zur Erwerbung von Schlesien. — Literaturbericht (bl. a. Garthausen. Handbuch der wissenschaftlichen Bibliotekskunde.) — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften (bl. a. Wiegler, Wallenstein o. Lippert, Geschichte der Stadt Strassburg in der Uckermark im Rahmen der uckermärkischen Geschichte.)

Zeitschrift für Völkerrecht 1922. Bd 12: H. 1—2. L. Stael von Holstein, Die Alandfrage vor dem Völkerbund.

The English Historical Review. Edited by G. N. Clark. **1922, January.** J. H. Round, The legend of »Endo Dapifer». — R Graham, A petition to Boniface VIII. from the clergy of the province of Canterbury in 1297. — G. Davies, Council and cabinet. 1679—88. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices. — **April.** W. A. Morris, The sheriffs und the administrative system of Henry I. — W. T. Waugh. The great statute of praemunire. — G. Unwin. The transition to the factory system. — E. Barker, Lord Bryce. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices (bl. a. Pl. Barton, Bernadotte and Napoleon av L.) — **July.** H. M. Chew, Scutage under Edward I. — A. F. Pollard, Council, starchamber and privy council under the Tudors. — C. L. Kingsford, The highland forts in the »forty-five». — G. Unwin, The transition to the factory system. P. 2. — Notes and documents. — Reviews of books. — Short notices.

The Scottish Historical Review. 1922, April. G. A. Sinclair, A Franco—Scottish conspiracy in Sweden.

The Numismatist. 1922, April. Rob. Robertson, Occasional coins of Sweden. Med 34 fig.

Revue de droit international et de législation comparée 1921, N:o 6. Fern. de Visscher, La convention relative à la non-fortification et à la neutralisation des îles d'Aland. (Genève, 20 octobre 1921.)

Revue Historique. 1922, Janvier—février. Ch. Terlinden, La politique économique de Guillaume I:er roi des Pays-Bas, en Belgique (1814—1830). — Lod. Frati, La mort du maréchal Brion (1602). — Herlaut, Les enlèvements d'enfants à Paris en 1720 et en 1750: 1:re partie. — Bulletin historique. Histoire byzantine. Publication des années 1907—1921, par L. Bréhier. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — **Mars—avril.** R. Michels, Etude sur les relations historiques entre la France et les pays du Rhin. — Herlaut, Les enlèvements d'enfants à Paris en 1720 et en 1750: suite et fin. — E. Maugis, Un plan d'enseignement historique en 1787. — Bulletin historique. Histoire des Etats-Unis (1:er article), par D. Pasquet. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — Index bibligraphique.

Wulf Gyler i svensk tjänst.

Ett bidrag till belysning av Gustav Vasas utrikespolitik decenniet före grevefejden.

AV

GOTTFRID CARLSSON.

1524 års Malmömöte betecknar gränsmärket mellan venne skarpt åtskilda huvudperioder i Gustav Vasas yttre olitik. Före nämnda epok är Lübecks inflytande förhärkande. Den unge och ännu oerfarne riksföreståndaren och onungen mottager i allmänhet sina utrikespolitiska impuler från den mäktiga Travestaden, som varit hans förnämsta ttre stöd under befrielsekriget och som icke utan skäl beömde sig av att ha möjliggjort hans upphöjelse. Utåt ter an sig denna tid närmast som Lübecks skyddsling, vilken smått som i stort lyssnar till de lybska välgörarnas råd ch förmaningar och i förekommande konflikter och förhandingar med andra makter betjänar sig av deras förmedling, nen som visserligen samtidigt nödgas bringa dem stora offer ör att betala deras hjälp och köpa sig deras fortsatta välilja.

Efter Malmömötet frigör han sig emellertid målmedetet från denna beroende ställning. Malmö recess innebar å viktiga punkter ett politiskt nederlag för den nyligen ned vapenmakt återställda svenska nationalstaten, en fördmjukelse, som av Gustav Vasa bevarades i bitter hågkomst, så länge han levde. Och den hade väsentligen åsamkats honom av lybeckarna, som efter att på sin tid ha uppmuntrat honom såväl till erövringen av Bleking som till Gott-

landsexpeditionen likväl sveko honom vid förhandlingsbordet i Malmö och därmed kraftigt bidrogo till förlusten av bägge de ifrågavarande landskapen. Det var naturligt, att han med denna erfarenhet bakom sig beslöt att hädanefter emancipera sig från det lybska förmynderskapet och även utrikespolitiskt h. o. h. stå på egna fötter. Någon brytning med Lübeck ingick ännu icke i hans planer: att bevara dess vänskap, så långt det var möjligt, eller i varje fall undvika dess öppna fiendskap men på samma gång i full utsträckning upprätthålla den självständighet åt alla håll, vars värde och nödvändighet nu stodo klara för honom, blev en av ledstjärnorna i hans nya politik. Därav präglas i väsentlig mån det skede i vår yttre historia, som tar sin början efter Malmömötet och som går till ända under det kritiska året 1533, då den länge avvärjda rupturen med Lübeck äntligen blir verklighet.

Det skulle onekligen vara lockande att söka ge en sammanhängande skildring av det nya Sveriges första fullt självständiga framträdande på utrikespolitikens fält under denna senare period. En så vidsträckt och krävande uppgift sätter sig icke den följande framställningen före. Den vill blott lämna ett anspråkslöst bidrag därtill och detta i form av en teckning av den mans verksamhet, som under hela den ifrågavarande perioden var konung Gustavs ende speciella medhjälpare på det utrikespolitiska området: den tyske sekreteraren Wulf Gylers.

Gyler har hittills väsentligen blott varit ett namn, som flyktigt skymtat i framställningar av den förste Vasakonungens tidigare regering. Och har något omdöme fällts om honom, har det varit av förklenande art. Man har ansett det vara ett fattigdomsbevis, att Gustav Vasa i nära ett helt decennium måst nöja sig med hans biträde i de tyska ärendena — så obetydlig har han ansetts vara. »Ulf Gyler, vars personliga duglighet konungen icke skattade högt, hade — så har man sagt — endast på grund av sin tyska börd blivit honom en ovärderlig medhjälpare, utmärktes förmodligen just på denna grund med sekreteraretitel och avlönades mångdubbelt högre än de svenska skrivarna».[1] Bortsett

[1] N. Edén, Om centralregeringens organisation under den äldre Vasatiden, s. 22.

från att det citerade påståendet, såsom i det följande i sinom id skall påvisas, beror på misstolkning av ett som källa beropat uttalande av Gustav Vasa, vore det ju en smula verraskande, om den store konungen skulle ha haft så dålig lick för den personliga dugligheten och framför allt så vaga begrepp om penningens värde, att han i tio års tid behållit Gyler i sin tjänst och avlönat honom så väl, om nannen icke hade andra kvalifikationer än sina tyska språkunskaper. Och *så* stor brist på tyska skrivare var det ock icke, att Gustav Vasa skulle ha varit tvungen att nöja ig med Gyler, om denne varit mindre lämplig för sekretearposten. Åsikten, att Gyler uteslutande hade sin förtroenhet med det tyska språket och inga som helst förtjänster övrigt att tacka för att han gjorde lycka hos Gustav Vasa, rubbas vidare av det faktum, att han, sedan han lytt från Sverige 1534, användes av *tyska* furstar sådana om greve Kristofer av Oldenburg och hertig Albrekt av Preussen i delvis mycket viktiga uppdrag och på framkjutna poster.

Det är nu inte min mening att, på samma gång jag ålunda bestrider riktigheten av den hittills gängse, ringktande uppfattningen om Gyler, gå till motsatt ytterlighet ch påstå, att han var en verkligt betydande person. Det ore av allt att döma obefogat. Men att han under en följd v år åtnjöt Gustav Vasas fulla förtroende och härvid dels om konungens utan jämförelse mest anlitade diplomat, dels det löpande kansliarbetet lade hand vid så gott som allt. om hade med utrikespolitiken att skaffa, må vara vitsord og för honom. Han fyllde i själva verket en tysk kanslers ppgifter, ehuru han aldrig officiellt, såvitt hittills är känt, ar denna titel[1], och var överhuvud konungens homme d'af-

[1] Av sin efterträdare som chef för det tyska kansliet, Gustav Vasas rste *officielle* tyske kansler dr Johan Reineck, omtalas dock Gyler uppepade gånger som den svenske konungens tyske kansler. Detta faktum r av det skälet beaktansvärt, att Reineck redan under Gylers svenska sekreraretid besökte Gustav Vasas hov som den preussiske hertigens sändebud ch sålunda hade tillfälle att personligen göra iakttagelser om arten av yiers tjänsteställning, iakttagelser, som ligga till grund för hans ifrågaarande uppgifter. Reinecks rapport till hert. Albrekt av Preussen vid återomsten från en beskickning till Sverige, Königsberg 16 dec. 1532. Polonica: urland-Preussen, R. A.: dens. till hert. Albrekt, 18 april 1533 (Herzogl. Briefren., F, Königsbergs statsark.) och till Johannes Dantiscus, Åbo 28 febr. 535 (D 3, f. 104 ff., Frauenburgs biskopliga arkiv).

faires på det utrikespolitiska området. I vad mån han därvidlag övade inflytande på konungens beslut och handlingar är i följd av källornas beskaffenhet svårt att utreda — detsamma gäller även om Gustav Vasas övriga, med honom samtidiga förtroendemän, Laurentius Andreæ möjligen undantagen — men att han åtminstone i vissa avseenden och vid vissa tillfällen spelat rollen av verklig utrikespolitisk rådgivare, tillåter oss källmaterialet, så torftigt det än är, att, om också endast skymtvis, iakttaga.

En samlad redogörelse för Gylers verksamhet och öden i Gustav Vasas tjänst torde under sådana förhållanden icke sakna intresse, så mycket mindre som den i sin mån kan tjäna till att belysa den svenska utrikespolitikens och diplomatiens villkor och uppgifter i allmänhet under decenniet före grevefejden.

1. Gylers inträde i svensk tjänst. Hans första beskickningar.

De förbindelser, som Gustav Vasa under befrielsekriget knöt med de nordtyska hansestäderna och senare även med vissa tyska furstar, ställde honom redan tidigt inför nödvändigheten att skaffa sig tyska kanslibiträden. Visserligen kunde han vid beskickningar till Tyskland under den första tiden i någon mån använda sig av svenskar, som under tyska universitetsstudier förvärvat sig åtminstone en ytlig kännedom om språket, eller ock av tyska knektehövitsmän, vilka gått i hans tjänst. Men i längden kunde den svenska diplomatien icke vara betjänt med dylika krafter, och i alla händelser krävde den växande utrikeskorrespondensen tillgång på fast anställda tyska sekreterare och skrivare. Vi finna också, att Gustav Vasa redan som riksföreståndare tagit sådana i sin tjänst. Sålunda berättas, att han på våren 1522 avfärdat »en sin cancellij scriffuer benemd Siward van Hälte», bördig från Ditmarsken, till Lübeck och att denne i Travestaden utverkat avsändandet av de lybska örlogsskepp, som pingstafton (7 juni) 1522 anlände till Söderköping för att användas i befrielsekriget.[1] Upp

[1] Peder Swart, Edens uppl., s. 50. Jfr Tegels krönika, 1, s. 38, där mannen kallas Siwert von Helfften.

iften torde i huvudsak vara riktig, och »Siward van Hålte» r tvivelsutan identisk med den Sivert skrivare, som av ustav Vasa i maj 1523 avfärdades till Bleking för att till etta landskaps erövrare Berend von Melen överlämna 2,000 yllen och därigenom sätta herr Berend i stånd att jämväl ngripa Skåne.[1] En annan tysk skrivare vid namn Wiladus Reineke ankom till Sverige pingsten 1522 med den vssnämnda flottexpeditionen och begärde, stödd på ett reommendationsbrev av den lybske rådmannen Bernd Bomouwer, att bli anställd i Gustav Vasas kansli.[2] Huruvida n fått denna sin önskan uppfylld, framgår icke av handngarna. men det är väl att förmoda, att han åtminstone igon kortare tid kommit till användning.

Riksföreståndaren nöjde sig emellertid icke med simpla rivare sådana som de nu nämnda. Då Berend von Melen östen 1522 som amiral över den svenska flotta, vilken hade att ımverka med hanseaternas sjöstridskrafter, besökte Lübeck, edförde han Gustav Vasas uppdrag att där förvärva en insliämbetsman av något högre rang och kapacitet. I samid med Herman Iserhel beslöt herr Berend att för ändaalet engagera magister Erasmus Boddeker, som då var kreterare hos domkapitlet i Lübeck. Enligt det av von elen utfärdade beställningsbrevet, som är daterat Lübeck en 25 sept., skulle mäster Erasmus den 29 sept. tillträda n befattning som »secreterer und scryuer» i Sveriges rikes änst och härför åtnjuta en kontant årslön av 100 rhenska yllen jämte beklädnad in natura (twee engelske kleethiigen).[3]

Erasmus Boddeker var Gustav Vasas förste mera kvalicerade tyske kansliämbetsman. Hans verksamhet i den enske riksföreståndarens tjänst torde emellertid ha varit r kort varaktighet. Av ett brev, som han den 29 dec. 1522 rev till riksföreståndaren, framgår, att han den dagen efann sig ombord på »Lybska svanen» utanför det belägrade

[1] Ekdahl, Christiern II:s Arkiv, 4, s. 1461 f.

[2] Bomhouwer till Gustav Vasa, Lübeck 28 maj 1522. Brev till Gustav R. A. Jfr Hanserecesse 1477—1530 (citeras i det följande *HR*), 8, s. 143.

[3] Boddeker till Gustav Vasa, Lübeck 16 aug. 1527, med bilagd avskrift r beställningsbrevet 25/9 1522. Brev till Gustav I. R. A. — B. torde ha varit randenburgare till börden. »Erasmus Boddeker de Antiqua Brandenburch t Marchia» inskrevs i Rostock 15 mars 1510 (Matrikel d. Univ. Rostock, rausgeg. von A. Hofmeister, 2, s. 41).

Stockholm — i brevet sänder han Gustav Vasa rapport om Sören Norbys flottrörelser.[1] Men från år 1523 finns inte spår av honom i Sverige. 1524 var han bevisligen borta. Då Bergenkontorets åldermän vid midsommaren d. å. avreste från Lübeck till Danmark för att i kontorets intresse underhandla med Fredrik I, åtföljdes de nämligen av Boddeker som nu kallas deras sekreterare.[2]

I själva verket torde den unge svenske monarken under senare delen av 1523 och ända fram till i nov. 1524 alldeles ha varit i avsaknad av fast anställd tysk kanslipersonal. Han synes emellertid under denna mellanperiod ha betjänat sig av tillfälliga medhjälpare i de tyska expeditionerna, och en sådan är känd till namnet. Det var den tyskfödde kyrkoherden i Stockholm Nicolaus (Claus) Stecker, som bevisligen medföljde honom till 1524 års Malmömöte och där lade hand vid uppsättandet av på tyska avfattade kansliakter och som även hemma i Sverige tycks ha deltagit i kansligöromålen.[3] Men konungen kunde givetvis inte i längden undvara en stadigvarande tyskspråkig skrivare eller sekreterare, som i motsats till Stecker odelat kunde ägna sina krafter åt hans tjänst, och det lyckades honom till sist att förvärva en sådan. Denne man var Wulf Gyler.

Om hans antecedentia är föga bekant. Själv har han härom blott meddelat, att han, innan han vid allhelgonatiden 1524 inträdde i konung Gustavs kansli, var mönsterskrivare i den svenska här, som på sommaren s. å. under Berend von Melens befäl opererade på Gottland.[4] Ett ytterligare bidrag till kännedomen om hans tidigare öden lämnar oss den nyssnämnde herr Berend, som i sin tryckta stridsskrift mot Gustav Vasa av år 1528[5] berättar, att Gyler någon tid före sitt inträde i konungens tjänst av von Melen räddats ur bödelns klor (»ich habe yhn von dem scharffrichter

[1] *HR* 8, s. 212.
[2] *HR* 8. s. 841 ff. — På våren 1527 besökte Boddeker Gustav Vasa och erbjöd sig att ånyo träda i hans tjänst men blev efter vad det vill synas onådigt avvisad av konungen (Boddekers ovan cit. brev 16 aug. 1527).
[3] Om Stecker se en uppsats i *KÅ* 1922.
[4] Gylers böneskrift till hert. Albrekt av Preussen april 1536. Herzog. Briefarch., F. Königsbergs statsark.
[5] Antwort und widderlegunge Bornhardts von Mylen Ritters etc., numera tillgänglig i faksimileupplaga, Sthlm 1920. Jfr Nord. Tidskr. för bok- och biblioteksväsen 1918, s. 19.

rledigen helffen»). Herr Berend meddelar emellertid inga ärmare detaljer, och vi skulle sålunda sakna varje möjliget att fastställa tid och rum för Gylers av honom åsyftade aellanhavande med rättvisan, om inte tillfälligtvis ett samida dokument blivit bevarat, som med all sannolikhet hänör sig till händelsen i fråga. Den 28 aug. 1523 utfärdar riorn i Kalmar dominikankloster Nicolaus Andreæ ett öppet rev av innehåll, att »Wolf Schryuer von Santerfor» råkat löda en tysk svartbroder vid namn Heinrich Köll och därör blivit ålagd att företaga en pilgrimsfärd till Santiago le Compostela men fått friköpa sig från den sålunda föreskrivna vallfarten genom att till Kalmar dominikankloster överlämna 100 rhenska gyllen, för vilken summa årliga jälamässor skulle hållas i klostret till den dräptes förmån. Priorn erkänner i sitt brev mottagandet av lösesumman och befriar samtidigt å dominikanordens vägnar dråparen från det bann, som till följd av missgärningen vilade på honom.[1]

Det torde knappast kunna betvivlas, att »Wolf Schryuer von Santerfor» är identisk med Wulf Gyler. Dråpet bör imligtvis ha förövats i Kalmar, eftersom det sonades där, och under sådana förhållanden går ju Berend von Melens uppgift, att Gyler varit nära att råka ut för skarprättaren men genom hans ingripande räddats från dödsstraff, bra ihop med vad vi veta om Heinrich Kölls baneman; von Melen var som bekant från juli månad 1523 hövitsman i det nuvunna Kalmar. Det kan i detta sammanhang anmärkas, att Gyler i Sverige vanligen benämndes Wulf Skrivare, medan tillnamnet Gyler särskilt i början av denna period i hans liv mera sällan brukas.[2]

Är den ovan gjorda sammanställningen riktig, skulle Gyler ha varit bördig från någon ort vid namn »Santerfor», som det dock torde vara svårt att med säkerhet identifiera, och ha inkommit i Sverige senast 1523. Det är möjligt, att han i likhet med så många andra utlänningar anlänt hit som Kristian II:s tjänare och att han haft någon befattning

[1] Originalet till detta brev föreligger i Strödda historiska handlingar, 3. R. A. Jfr Meddel. fr. Kalmar läns fornminnesfören., 4. s. 7, 13.

[2] Själv kallade han sig dock så gott som undantagslöst Gyler; endast någon enstaka gång tecknar han sig — så i ett brev av 1526 — »Wulf Schrifuer».

i Kalmar, medan denna plats ännu var i danska händer. Att han sedan just genom von Melens föranstaltande kom att tjänstgöra i den svenska hären på Gottland 1524, kunna vi taga för givet. Efter Gottlandsexpeditionens slut begav han sig till Stockholm för att, som han senare berättar, av konungen söka utfå resterande sold för skrivarsysslan på Gottland. Resan kom emellertid att medföra, att Gustav Vasa, som måhända lärt känna honom redan i Kalmar, genast (omkr. 1 nov.) fäste honom i sin tjänst som tyskt kanslibiträde.[1]

I denna egenskap torde Gyler, som i motsats till sin föregångare Boddeker varken innehade någon lärdomsgrad eller före sin anställning i Gustav Vasas kansli, såvitt man vet, hade beklätt någon förnämligare befattning på annat håll, till en början ha intagit en ganska blygsam ställning. Han var väl blott en skrivare med speciell uppgift att sköta den tyska korrespondensen och föra det tyska registraturet. Titeln sekreterare, som han sedan alltid bär i officiella svenska handlingar, finns i varje fall icke belagd förrän i febr. 1526. Men det är tydligt, att han mycket snart förstod att tillvinna sig sin herres förtroende. Härvid bidrog kanske bl. a. hans kungatrogna hållning i den konflikt, som efter den misslyckade Gottlandsexpeditionen utbrutit mellan hans forne välgörare Berend von Melen och Gustav Vasa. Sedan den förre på hösten 1524 återkommit från Gottland till Kalmar, ansåg han sig ha att befara kungliga efterräkningar för sitt förhållande under expeditionen. Troligen i dec. s. å. avlät han därför en skrivelse till Gyler, som han antog vara väl invigd i konungens förehavande i detta stycke, och bad honom fara ned till Kalmar och omtala, vad han visste därom. Herr Berend hoppades nämligen — enligt vad han några år senare i sin nyssnämnda stridsskrift uppger — att han i Gyler, vars liv han på sin tid hade räddat, ägde en pålitlig vän, som skulle varsko honom, om konungen

[1] Gylers ovan cit. böneskrift till hert. Albrekt av Preussen apr. 15[illegible]. — Det första dokumentariska spåret av Gylers verksamhet i Gustav Vasas kansli är en av honom egenhändigt skriven anteckning på baksidan av ett brev från biskop Georg Polentz av Samland till Gustav Vasa 16 sept. 15[illegible] (Polonica: Kurland-Preussen, R. A.). Anteckningen är utan tvivel samtidig med nämnda brevs ankomst till Stockholm, som måste ha inträffat i slutet av 1524.

umgicks med några fientliga planer mot honom. Men Gyler svek alldeles dessa förväntningar och visade von Melens brev för Gustav Vasa, som härigenom fick ett bevis på Gylers lojalitet.[1]

I samma mån som konungens tillit till Gyler stadgade sig, var det att vänta, att denne skulle komma till användning även på det diplomatiska området. Året närmast efter konungavalet var Gustav Vasa mycket dåligt ställd i detta avseende. För viktiga äktenskapsförhandlingar i Danmark och Tyskland vintern 1523—1524 måste han, såsom vi strax skola finna, betjäna sig av lybeckaren mäster Johan Sasse, och ett än större fattigdomsbevis var, att han på Malmömötet 1524 nödgades uppdraga åt Lübecks stadssekreterare Paul van dem Velde att föra Sveriges talan under mötesförhandlingarna — någon egen »wortführer», som lämpade sig för ändamålet, hade han ej att tillgå.[2] Det är klart, att Gustav på detta sätt kom i ännu större beroende av Lübeck än vad som eljest borde ha varit behövligt. Efter de ogynnsamma erfarenheter, som Lübecks hållning just i Malmö hade berett honom, insåg han själv detta, och i sin allt mer framträdande iver att frigöra sig från det lybska förmynderskapet sökte han från denna tid uteslutande använda egna diplomater. I första hand föllo därvid hans blickar på greve Johan av Hoya och dennes förtrogne Jost Quaditz, vilka samtidigt inkommit i riket i slutet av juli eller början av aug. 1524 och inträtt i svensk tjänst. Båda voro sedan närvarande vid Malmömötet och spelade redan då en visserligen ännu tämligen underordnad roll som svenska underhandlare.[3] Omedelbart efter mötet avfärdades Quaditz till Gottland som Lars Siggessons tyskspråkiga biträde vid öns pacificerande i enlighet med Malmökonventionen.[4] Och följande år (1525) voro både greven och Quaditz så gott som ständigt ute på diplomatiska missioner till Danmark och Tyskland för Gustavs räkning, dels tillsam-

[1] Kort efter denna händelse blev Gyler verkligen av konungen och riksrådet avfärdad till Kalmar för att anmoda von Melen att infinna sig i Stockholm i och för personligt samtal med konungen. Denna Gylers beskickning till Kalmar ägde rum i början av år 1525: han måste ha avrest före 22 jan., men var åter i Stockholm 15 febr. *GVR* II, s. 7 ff., 23: Berend von Melens ovan cit. stridsskrift mot Gustav Vasa.

[2] *HR* 8, s. 756 ff.

[3] *HR* 8, s. 810 f., 818.

[4] *GVR* I, 326, 281: *HR* 8, s. 899.

mans, dels var för sig; de voro i själva verket på resande fot från början av febr., då de utsändes, till fram i sept., då de äntligen återvände till Sverige.[1] Vid sidan av dem kom, ehuru i mindre grad, även en svensk till användning, nämligen Johannes Magnus, som delvis under samarbete med greven och Quaditz vistades i Lübeck i juli och augusti för underhandlingar med lübeckare, holländare och sändebud från Königsberg.[2] Men för de nya beskickningar, som i fortsättningen visade sig erforderliga, stod ingen av dessa män utan vidare till konungens förfogande. Quaditz, som synes ha varit mycket värderad av Gustav, nämnes sista gången i början av oktober 1525 och var då sjuk[3]; troligen har han dött ej långt efteråt. Greve Johan behövdes i sitt finska slottslän ej minst för att leda försvaret mot och förhandlingarna med de oroliga ryska grannarna. Johannes Magnus slutligen hade också sin tjänst att sköta och var därför endast tillfälligtvis att påräkna i diplomatiska värv.

Under sådana förhållanden var det helt naturligt, att Gyler inom kort fick försöka sig som diplomat. Som redan antytts, hade Johannes Magnus och greve Johan under sin vistelse i Lübeck på sommaren 1525 förhandlat med utskickade från Nederländerna. Resultatet hade blivit en svensk-nederländsk traktat av 17 aug. 1525, vilken tillförsäkrade de kontraherande parterna fri och säker samfärdsel i varandras länder och även i övrigt avsåg att återställa de fredliga förbindelserna, som dittills varit avbrutna i följd av nederländska regeringens partitagande för Kristian II. Tilllika bestämdes, att det avslutna fördraget skulle ratificeras av Gustav Vasa och svenska riksrådet å ena sidan, ståthållarinnan Margareta och ett antal nederländska städer å den andra och att ratifikationsbreven skulle utväxlas på ett nytt möte i Bremen vid pingsttiden (20 maj) 1526.[4] Det

[1] Nord. tidskr. f. bok- och biblioteksväsen 1918, s. 11; *GVR* II, s. 19 f., 28, 46, 59, 130, 180, 186, 222; Rydberg, Sverges traktater, 4, s. 109 f.; *HR* 9, s. 40 ff., 54, 55, 113 f., 277 ff., 319; Quaditz til. Gustaf Vasa, Lübeck 9 juli 1525, Brev till Gustav I, R. A.

[2] Se härom utom i föreg. not anförda källor Script. rer. Suec., III: 2, s. 76 f. — Även en ung svensk adelsman, Johan Turesson (tre rosor), vilken för sin utbildning i flera år vistats i Tyskland, användes detta år tillfälligtvis som diplomatisk agent. Han åtföljde nämligen Quaditz i febr. och mars till Holstein och Lübeck.

[3] *HR* 9, s. 327; *GVR* II, s. 223.

[4] Jfr A. Falk, Gustaf Vasas utrikespolitik med afseende på handeln, s. 50 f.

blev snart tydligt, att förhandlingarna på detta möte icke skulle bli begränsade till en enkel utväxling av ratifikationer utan att också diskussion om närmare reglering av den svensk-holländska samfärdseln skulle uppstå. När tiden nalkades, beslöt konung Gustav att åt Johannes Magnus' broder Olaus, som denna tid vistades i Lübeck, överlämna uppdraget att representera Sverige i Bremen. För att delgiva Olaus Magnus detta kungliga beslut avfärdades Wulf Gyler den 2 febr. 1526 till Tyskland. Gyler fick sitt pass i Växjö, där konungen för tillfället befann sig.[1] Efter att ha tagit vägen över Danmark[2] beträdde han senast i mitten av månaden tysk jord. I ett brev, som han den 1 mars sände sin herre från staden Mölln nära Lübeck,[3] yttrar han sig om det beramade Bremenmötet. Man får här för första gången veta, att Olaus skulle ha en viss Johan Richart, som redan 1525 biträtt Johannes Magnus under Lübeckförhandlingarna,[4] till kollega i sändebudsvärvet. Troligen var detta bestämt redan före Gylers avresa från Sverige, ehuru det av honom medförda brevet till Olaus Magnus ingenting förmäler härom. Att döma av Gylers förutnämnda skrivelse var det meningen, att även han själv skulle övervara mötet som sekreterare åt Olaus och Richart. Han uttalar nämligen farhågor för att de nederländska delegerade skulle fordra mera tillfredsställande fullmakter för de båda svenska underhandlarna och även i övrigt framställa formella anmärkningar med hänsyn till de av dem medförda handlingarna men lovar att göra sitt bästa för att i detta avseende undanröja nederländarnas betänkligheter, så att förhandlingarna ledde till önskat slut. Ävenså ville han lägga sig vinn om att ge de aktstycken, som av de svenska sändebuden komme att utfärdas under mötet, en stilistiskt oklanderlig form (»vortrost mich einen schonen formular aller schryft zu weghe zu bringhen»). Gyler meddelar också, att han blivit varnad för de lediga landsknektar, vilka hade sitt tillhåll i trakten av Bremen och som tydligen misstänktes för att ha något att skaffa med Kristian II:s eller

[1] *GVR* III, s. 49. 51.
[2] Han passerade därvid Toftaholm i Sunnerbo. *GVR* III, s. 127.
[3] Brev till Gustav I, R. A. Enligt anteckning på brevet nådde det Gustav Vasa först 23 april.
[4] *GVR* II, s. 230 f.

von Melens rustningar. Även detta yttrande ger stöd åt uppfattningen, att han personligen tänkte följa med till mötesorten.

Om Bremenmötets förlopp veta vi emellertid blott, att såväl Olaus Magnus och Richart som de nederländska ombuden på utsatt tid infunno sig men att förhandlingarna, sedan man preliminärt dryftat grundsatserna i ett tilltänkt mera preciserat handelsfördrag, måste uppskjutas till ett nytt möte att hållas omkr. 1 aug., enär den förut omnämnde herr Nicolaus Stecker, som i slutet av april avsänts från Stockholm för att till Olaus Magnus överbringa Gustav Vasas ratifikationsbrev, inte hann fram i tid.[1] Närmare detaljer föreligga icke i till buds stående källor, och man känner sålunda ej med säkerhet, huruvida Gyler, såsom ämnat var, kom att deltaga i Bremenförhandlingarna. Troligt är dock, att så verkligen blev fallet och att han återvänt till Gustav Vasa ej långt före den 11 juni, då han ånyo, som vi strax skola finna, anförtroddes en utländsk beskickning.[2] Att han under den jämförelsevis långa tid, som han följaktligen måste ha tillbragt i Tyskland, utfört även andra uppdrag än dem, som stodo i sammanhang med Bremenmötet, är självklart och framgår f. ö. av ett konung Gustavs yttrande vid hans utsändande om »mänge märkelige saker», som voro honom ålagda, men av vad art dessa andra ärenden voro, därom sakna vi så gott som alla underrättelser. Känt är endast, att han under resan även var sysselsatt med att uppspåra dugligt folk, som kunde användas i Gustav Vasas tjänst. Dessutom fungerade han naturligtvis som kunskapare: i brevet av 1 mars rapporterar han sålunda, att den fruktade von Melen, som efter sin flykt från Sverige planlade ett hämndetåg mot sin forne herre, höll på att utrusta ett par fartyg i Stettin för att kunna ge sig över till Sören Norby i Bleking och samverka med honom mot Sverige.

Som redan antytts, avgick Gyler efter sin hemkomst till Stockholm i en ny ambassad den 11 juni, denna gång till Danmark.[3] Gustav Vasa hade kort förut mot-

[1] Jfr Falk, a. a., s. 51 f., och den ovan cit. uppsatsen om Stecker i *KÅ* 1922.

[2] De underrättelser från Danmark, Pommern och Lübeck, som Gustav Vasa strax före 11 juni erhållit (*GVR* III, s. 170 f.), ha möjligen hemförts just av Gyler.

[3] *GVR* III, s. 167 ff.

tagit ett brev från de danska riksråden i Skåne, innehållande underrättelser om en flottexpedition, som Kristian II denna tid ansågs förbereda mot Danmark, och utmynnande i en anhållan om bistånd från Sverige. Samtidigt hyste konung Gustav själv farhågor för Sören Norby, som från sitt blekingska län i tydligt samförstånd med Kristian II och von Melen planerade ett infall i närgränsande svenska landskap. Gylers härav föranledda beskickning avsåg att få till stånd ett gemensamt uppträdande från de nordiska makternas sida mot de sålunda hotande fientligheterna. I slutet av juni hade han i detta syfte företräde hos konung Fredrik och det samlade danska riksrådet i Köpenhamn,[1] och vid ett nytt besök, som han i början av aug. avlade hos konung Fredrik, synes slutligt avtal ha träffats om de svensk-dansk-lybska operationer mot Norby, som sedermera i slutet av aug. ledde till herr Sörens fullständiga fördrivande från Bleking och Norden.[2]

Under mellantiden hade Gyler fått ett nytt uppdrag: den 21 juli utfärdade Gustav ett kredensbrev för honom till hertig Henrik av Mecklenburg.[3] Detta nya uppdrag måste Gyler ha utfört i sammanhang med den danska resan och efter det att förhandlingarna med konung Fredrik voro avslutade. Syftet med den mecklenburgska beskickningen anges tyvärr icke i den enda källa, som härvid står till förfogande, men man misstager sig knappast, om man förmenar. att det var fråga om en äktenskaplig förbindelse mellan Gustav Vasa och hertig Henriks dotter. För att närmare klargöra situationen i denna giftermålsaffär blir det nödvändigt att gå ett stycke tillbaka i tiden.

[1] *GVR* III, s. 403.

[2] *GVR* III, s. 409, 411. — De svenska stridskrafterna hunno dock icke fram tids nog för att deltaga i de avgörande företagen (a. a., s. 413; jfr ibid., s. 256 ff.).

[3] Titularreg. 1522—1592, B, f. 2 v., R. A. — Om Gyler varit hemma mellan de båda besöken hos Fredrik I eller hela denna tid i en följd vistats utrikes, är ej klart. Det senare är dock troligast; i varje fall reste han ej hem omedelbart efter audiensen i slutet av juni (se *GVR* III, s. 403). Under den antagna förutsättningen kan han icke personligen ha mottagit Gustav Vasas uppdrag till Mecklenburg av den 21 juli, utan kredensbrevet måste ha tillställts honom genom annan person, troligen herr Jöns i Tilinge, som 20 juli — alltså samtidigt med kredensbrevet — fick pass till Tyskland för att till Olaus Magnus överbringa ett nytt, för det avtalade augustimötet med holländarna avsett (trol. av Laurentius Andreæ uppsatt) ratifikationsbrev å 1525 års traktat (*GVR* III, s. 191, 202; jfr *HSH* 1 s. 12 f.).

Redan under månaderna närmast efter konungavalet umgicks Gustav Vasa med planer på furstligt äktenskap. När mäster Johan Sasse, som i egenskap av lybeckarnas ombud under åren 1522 och 1523 långa tider hade vistats i Sverige, äntligen efter befrielsekrigets slut återvände till Lübeck, medförde han, såsom i det föregående antytts, konungens uppdrag att undersöka möjligheterna för Gustavs ståndsmässiga förmälning. Gustav tänkte därvid närmast på Fredrik I:s dotter Dorotea. Då Sasse dröjde med att ge besked om hur han utfört sin kommission, fick han i dec. 1523 en påminnelse från Gustav Vasa med förfrågan, hur det artade sig med det danska frieriet. Sasse skyndade sig då (14 dec.) att svara, att han visst icke glömt bort vad konungen ålagt honom utan anställt noggranna efterforskningar, men att han av holsteinska adelsmän fått höra, att Dorotea höll på att bortgiftas till den unge lantgreve Filip av Hessen. Han hade därför i stället hänvänt sig till det mecklenburgska hovet. Hertig Henrik av Mecklenburg hade nämligen en ung »fröken» — den 15-åriga prinsessan Sofia[1] — som vore »ghar schone van lyue, gelathe vnde geberde» och som alltså skulle passa utmärkt. Om Gustav Vasa önskade det, ville Sasse nu ingå i närmare underhandling med Henrik om ett äktenskap mellan henne och den svenske monarken.[2]

Sasses mecklenburgska projekt gjorde, synes det, till en början föga intryck på konung Gustav. Troligen ansåg han själv det danska äktenskapet fördelaktigare än andra partier, och det sändebud från honom, som i dec. besökte Sasse i Lübeck och föranledde denne att avsända det nyssnämnda brevet till konungen, synes ha varit beordrat att på egen hand underhandla om giftermål med Dorotea.[3] Sasse fortsatte emellertid att verka för sitt förslag. Då han icke fick något svar på sina skrivelser i ärendet, fann han sig i febr. 1524 föranlåten att ånyo utveckla lämpligheten av en förbindelse

[1] Hon var född 1508. Mecklenb. Jahrbücher, 50, s. 285. — Sofia äktade 1528 hert. Ernst (Bekännaren) av Braunschweig-Lüneburg.

[2] *HSH*, 38, s. 33 ff., efter det i Brev till Gustav I, R. A., befintliga originalet. Betecknande nog för Gustav Vasas dåvarande beroende av lybeckarna förutsätter Sasse i brevet utan vidare, att konungens beslut i äktenskapsfrågan skulle fattas efter samråd med »de louelicke Stadt Lubeck».

[3] Herman Iserhel lär ha förespeglat Gustav Vasa, att Gottland skulle tillfalla honom i brudskatt, om han vunne Doroteas hand. Peder Swart, s. 72, 86; Hildebrand-Stavenow, Sveriges hist., 4, s. 63.

ied Mecklenburg. Han karaktäriserar härvid hertig Henrik
om en klok och högt ansedd furste, vilken kunde vara konungen
till mycket gagn »beyde by pawese vnde keyser»,
och dessutom Gustav Vasa välbevågen. Det vore därför
synnerligen förvånande, att konungen ställde sig sig så
jum gentemot det föreslagna mecklenburgska partiet. Sasse
oppades emellertid alltjämt, att konungen skulle visa intresse
för saken och äntligen lämna honom besked, i vilket
all Sasse lovade att skaffa Sofias konterfej och personligen
ringa det i Gustav Vasas händer.[1]

Om mäster Johan kommit att få någon vidare befatting
med äktenskapshandeln, veta vi icke, men hans så
vrigt framställda yrkande vann till sist gehör. Under sin
örut omnämnda diplomatiska verksamhet i Tyskland 1525
.ade greve Johan av Hoya även i uppdrag att besöka det
iecklenburgska hovet och framföra Gustavs frieri till
ertig Henriks dotter.[2] Resultatet torde ha varit hoppivande
nog; i varje fall ser det ut, som om giftermålsrågan
i början av år 1526 ansågs närma sig sin lösning.
'å ett möte i Vadstena utfärdade riksrådet 24 jan. d. å. en
å tyska avfattad försäkran om den blivande brudens morgonåva
och om det sätt, på vilket sönerna och döttrarna i det
illtänkta furstliga äktenskapet skulle bli försörjda.[3] Då
.etta aktstycke, som vi finna, tillkom strax innan Wulf
ìyler begav sig på sin första utländska beskickning, är det
aycket möjligt, att han redan då hade i uppdrag, att beiriva
underhandlingar om giftermålet och att rådsförklaingen
utfärdades just med hänsyn till hans förestående resa.
: varje fall torde Gyler ha fått användning för den, när
ıan, som nyss nämndes, under sin andra Tysklandsfärd detta
ir uppsökte hertig Henrik.

Direkta underrättelser om utgången av Gylers mecklenurgska
mission saknas, men det är tydligt, att den icke
ett till önskat resultat. De tyska furstarna drogo sig ännu
ör att på detta sätt förbinda sig med den unge svenske

[1] Johan Sasse till Gustav Vasa, Lübeck 23 febr. 1524. Brev till Gustav
', R. A.

[2] Titularreg., B, f. 60, 61 v., R. A. — Giftermålsfrågan hade diskuterats
på herredagen i Vadstena okt. 1524 (*SRA* 1, s. 23, 27), därvid önskemål uttalats,
att bröllopet, kombinerat med konungens kröning, måtte kunna äga
rum om möjligt redan under vintern.

[3] *SRA* 1, s. 44 ff.; jfr *GVR* II, s. 270 f.

konungen, som i deras ögon utan tvivel väl mycket framstod som en parveny och vars ställning alltjämt syntes osäker. Sveriges finansiella tillstånd var också ägnat att avskräcka, och av ett brev 15 apr. 1526[1] framgår, att Gustav själv insåg, i huru hög grad den obetalda lybska skulden hindrade giftermålsplanerna. Särskilt vid de nordtyska hoven kände man naturligtvis väl till, huru därmed förhöll sig.

Det vill synas, som om Gustav Vasa strax efter det att han den 21 juli utfärdat kredensbrev för Gyler till hertig Henrik fått klart för sig, att det mecklenburgska frieriet icke skulle leda till något. Under loppet av aug. tycks han nämligen ha beslutit sig för att i stället söka sin brud i Polen. Till att framföra hans frieri till Sigismund I:s 13-åriga dotter Hedvig utsågs Johannes Magnus, men på grund av mellankommande omständigheter kunde denne icke genast utföra sitt polska sändebudsuppdrag, och under sådana förhållanden fick Gyler, sedan han återkommit från Tyskland, i mitten av okt. avgå till Krakau för att bringa giftermålshandeln å bane. Han anlände till bestämmelseorten vid årsskiftet, uträttade sitt ärende och mottog, som det vill synas, ett svar, ägnat att inge goda förhoppningar om frieriets framgång.[2] Det var den längsta resa, han dittills företagit i konung Gustavs tjänst. Hans sändebudsvärv under denna långfärd inskränkte sig f. ö. icke till underhandlingarna med den polske konungen. Han besökte nämligen också den preussiske hertigen; troligen var han beordrad att söka utverka dennes stöd i det polska frieriet genom en »förskrift» till konung Sigismund, kanske också att med hertigen dryfta villkoren för det svensk-preussiska förbund, som sedan sommaren 1526 var ifrågasatt. Slutligen förhandlade han å konungens vägnar med staden Danzig. Denna sistnämnda underhandling kräver en särskild utredning.

Förhållandet var det, att Gustav Vasa numera stod i spänt förhållande till Weichselstaden, i främsta rummet därför, att en del svenska fartyg och varor under befrielsekrigets första skede blivit beslagtagna i Danzig. Redan på

[1] *GVR* III, s. 112.
[2] Se härom närmare *K.Å* 1922, s. 14 ff.

524 års Malmömöte hade saken avhandlats mellan Danzigs ombud och den svenske konungen, utan att någon verklig uppgörelse kunnat komma till stånd. Gustav hade sedan vänt sig till konung Sigismund med klagomål över Danzigs vägran att ställa honom till freds men utan definitivt resultat.[1] När nu Gyler befalldes att under beskickningen till hertig Albrekt och konung Sigismund även förhandla med Danzig, ingick det tydligen i hans uppdrag att göra ett nytt försök att av staden vinna satisfaktion för skepps- och varubeslagen.[2] Någon förlikning uppnåddes emellertid icke, utan misshälligheterna mellan Gustav Vasa och Danzig av berörda anledning fortforo ännu under år 1527.[3]

Även i en annan fråga hade Gustav Vasa anledning att förhandla med Danzig. Ett av huvudmålen för hans politik vid den här tiden var att frigöra sig från de skadliga Strängnäsprivilegierna, som, om de stricte efterlevdes, voro ägnade att lamslå Sveriges självständiga ekonomiska liv och göra de nordtyska hansestäderna, främst Lübeck och Danzig, till landets herrar på det kommersiella området. Handelstraktaterna med Nederländerna voro ju ett steg i denna riktning. Men det var blott början. Ytterst inriktade sig Gustav Vasa på att få bort den bestämmelsen i privilegierna, enligt vilken hanseaterna skulle vara tullfria i Sverige. För Lübecks vidkommande vågade han ännu icke öppet framställa ett dylikt yrkande, men gentemot Danzig föll det sig lättare, enär Lübeck ansåg, att det fulla åtnjutandet av privilegierna, vilkas ordalydelse lybeckarna funno lämpligt att hemlighålla för Danzig,[4] egentligen borde

[1] Jfr *KÅ* 1922, s. 6, not 3, och 38.

[2] Med Gylers mission till Danzig sammanhängde utan tvivel det brev, som konung Gustav 19 okt. 1526 avfärdade till Danzig »wegen arrestirte und angehaltene schiffe». Titularreg., B, f. 39, R. A. — Ibid., f. 62, omnämnes Gylers »bericht und protocoll» över underhandlingarna i Mecklenburg, Polen, Danzig och med hert. Albrekt av Preussen 1526—1527. Det är beklagligt, att dessa Gylers relationer gått förlorade med det tyska registraturet.

[3] Troligen lyckades dock Johannes Magnus i sin egenskap av Gustav Vasas sändebud under senare hälften av 1527 åstadkomma en uppgörelse med Danzig, som någorlunda tillfredsställde Gustav Vasa. *KÅ* 1922, s. 39.

[4] Först år 1530 fick Danzig av Lübeck löfte om en avskrift av Strängnäsprivilegierna. *HR* 9, s. 757; jfr ibid., s. 274 f., 364, 751, 755, 772. På Malmömötet 1524 hade Laurentius Andreæ å konungens vägnar lovat att med det snaraste tillställa Danzig en kopia av privilegiebrevet, men detta löfte blev nog icke hållet. *HR* 8, s. 825 f. Troligen stod det lybska hemlighetsmakeriet vis à vis Danzig i fråga om privilegiernas ordalydelse i samklang

vara förbehållet för Lübecks köpmän[1] — den gamla rivaliteten mellan Lübeck och Danzig gjorde sig gällande även på detta område. Redan tidigt började Gustav Vasa sålunda utkräva tull av danzigska köpmän, och när Danzig i överensstämmelse med privilegierna besvärade sig häröver, förklarade Gustav 28 juli 1526, att han endast på det villkoret ville nedsätta tullen för danzigborna — någon fullständig tullfrihet är det denna gång icke tal om — att svenskarna erhöllo motsvarande tullindringar i Danzig.[2] Något senare befinnes konungen ha föreslagit Danzig att av sig självt avstå från privilegierna. På en hansedag i Lübeck sommaren 1530 berättade Danzigs ombud, att Gustav Vasa genom sin sekreterare »herr» Wulf Gyler gjort en dylik hemställan men fått avslag under motivering, att privilegierna varit alltför dyrköpta för att man nu utan vidare skulle avsäga sig dem.[3] Vad den omständigheten vidkommer, att Gustav Vasas yrkande sålunda säges ha överbringats av Gyler, behöver man väl härvid icke nödvändigt tänka på Gylers besök i Danzig vintern 1526—1527, eftersom denne även påföljande vinter vistades i Danzig som Gustavs sändebud,[4] men enär privilegiefrågan tydligen redan 1526 var aktuell, är det åtminstone ganska sannolikt, att det vid ifrågavarande tillfälle varit uppdraget åt Gyler att med Danzigs råd förhandla även om denna sak.

Efter fullbordad resa befann sig Gyler hemma igen i febr. 1527.[5] Vi träffa honom då i Uppsala, där Gustav Vasa vistades i anledning av distingen. Han stannade sedan hemma mer än sju månader, sålunda under hela varen

med Gustav Vasas önskan (jfr a. a., 8, s. 684 ff.; 9, s. 270 f.) — det gagnade ju även hans intressen.

[1] Falks antagande (a. a., s. 32, not 2), att »Lübeck länge hållit de övriga hanseaterna i okunnighet om vad privilegiebrevet verkligen innehöll och först under grevefejden givit några av dem del därav», är dock sannolikt inte ens för Danzigs vidkommande fullt riktigt (se föreg. not) och avgjort oriktigt vad beträffar de vendiska städerna. Privilegiebrevet upplästes nämligen på en vendisk förbundsdag i Lübeck i början av dec. 1523. HR 8, s. 554. Även Köln erhöll 1527 av Lübeck en kopia av Strängnäsprivilegierna och tillerkändes samtidigt rätt att åtnjuta dem. A. a., 9, s. 515 f.

[2] GVR III, s. 214. De ifrågavarande tullavgifterna för danzigska köpmän i Sverige torde dock under de följande åren ha avskaffats; åtminstone uppgav Danzig i början av år 1534, att dess privilegier i Sverige på intet sätt blivit kränkta. Danziger Inventar, bearb. von P. Simson, n:r 360; G. Waitz, Lübeck unter Jürgen Wullenwewer, 1, s. 396.

[3] HR 9, s. 751.

[4] Se nedan s. 27.

[5] 1527 års räntekammarbok, s. 214, K. A.

:h sommaren 1527. Av en rad omständigheter kunna vi uta, att han denna tid vanligen åtföljt konungen.[1] För ustav Vasa var det i själva verket nu mer än eljest av öden att ha Gyler till hands, detta på grund av den vikga utrikespolitiska fråga, som 1527 stod på dagordningen: ·ågan om den lybska skulden. De förhandlingar, som uner året fördes med lybeckarna i denna angelägenhet, förjäna ett utförligare omnämnande på grund av den befatting, Gyler nu och framdeles fick med saken. Det blir ärvid också nödvändigt att gå in på förhistorien till den vävande tvisten mellan Sverige och Lübeck i anledning av kuldkravet.

2. Underhandlingarna om den lybska skulden 1527. Daljunkerns oskadliggörande 1528.

Redan under åren 1522 och 1523 hade Gustav Vasa erkställt stora avbetalningar å den lybska skulden, men edan dess hade amorteringarna, åtminstone vad skuldens uvudposter vidkom, för lång tid framåt avstannat. Till n början funno sig de lybska fordringsägarna i stort sett detta uppskov, förmodligen därför, att de insågo det berättigade i Gustav Vasas resonemang, att avbrottet berodde på den kostsamma gottländska expeditionen 1524, som skett a Iserhels uppfordran och i Lübecks intresse och som grundligt försvagat Sveriges finansiella ställning.[2] Slutligen överenskoms emellertid, att Gustav Vasa skulle ateruptaga likvideringen på våren 1526, och då konungen nte höll sitt löfte därom, blev missnöjet i Lübeck starkt. Härvid bidrog också den omständigheten, att Gustav Vasa numera underkände vissa poster i den tablå över skuldsummorna, som 1524 framlagts av Iserhel och som då i sin helhet synes ha blivit vitsordad av konungen.[3] I sin för-

[1] Vid fastlagstiden (början av mars) var han i Uppsala, där konungen alltfort uppehöll sig, och i början av april var han hos Gustav Vasa å Gripsholm. 1527 års räntekammarbok, s. 3, 214, K. A.

[2] Se *HR* 9, s. 55, 341, 347.

[3] Redan 1525 befinnes konungen ha börjat göra invändnignar mot de av Iserhel 1524 framlagda räkningarna; det synes ha skett vid ett besök, som Lambert Becker då avlade i Stockholm *HR* 9, s. 349; jfr *GVR* II, s. 148.

bittring lära lybeckarna ha börjat antyda, att de, om betalningen alltjämt uteblev, ämnade förlika sig med Kristian II.[1] Ett faktum är också, att Lübecks råd under sommaren 1526 gjorde Kristian inviter i denna riktning, ehuru alltsammans då strandade på Kristians intransigenta hållning och obilliga fördragsvillkor.[2] Det torde nog kunna antagas att Gustav Vasa icke skulle ha lyckats genomdriva den stora gärd från klerus, städer och allmoge, som för gäldandet av den lybska skulden beslöts på Stockholmsmötet i aug. 1526, om man inte just då hyst farhågor för ett närmande mellan Kristian och Lübeck.

Några veckor senare anlände Herman Iserhel och Lübecks sekreterare Lambert Becker till Stockholm som Lübecks sändebud för att söka utfå något av det stora lybska tillgodohavandet. De båda lybeckarna lära ha uppträtt mycket pockande, men Gustav Vasa blev dem icke svaret skyldig utan lämnade en för Lübeck föga smickrande och för övrigt tämligen chargerad historisk redogörelse för den hållning, som Lübeck intagit mot Sverige under de gångna åren och som enligt hans mening strängt taget vore av beskaffenhet att väsentligen befria Sverige från betalningsskyldighet, i varje fall från skyldigheten att så hastigt som man nu fordrade, infria skuldförbindelserna. Särskilt påtalades Lübecks uppträdande år 1524, då Iserhel bl. a. genom löften om 8 års anstånd med skuldens betalning lockat Gustav Vasa till den ekonomiskt ödeläggande Gotlandsexpeditionen och då Lübeck på Malmömötet förrått Sverige, ehuru Bomhouwer, då han i Jönköping uppvaktat konungen för att förmå honom att resa till Malmö, med dyra eder garanterat, att intet på mötet skulle komma att företagas och beslutas, som lände Sverige till förfång. Konungen lovade emellertid att på våren 1527, då den beslutade gärden hunnit indrivas, betala så mycket som möjligt av skulden, såvida lybeckarna till den tiden sände ombud till Sverige för att mottaga likviden. Gustav Vasa betonade emellertid, att han omöjligen kunde gilla 1524 års tabla över skuldbeloppen, vilka sålunda i enlighet med

[1] *GVR* III, s. 175.
[2] Se *HR* 9, s. 436—442. 451 ff., 481 f., 484. 486.

ans specificerade anmärkningar borde rätt betydligt ned-
ättas.[1]

I enlighet med detta besked återkom Lambert Becker
idigt på våren 1527 till Stockholm för att mottaga den ut-
ovade avbetalningen. Redan vid de underhandlingar, som
april strax efter hans ankomst fördes med honom och i
ilka Gyler otvivelaktigt tog del, visade det sig emellertid,
tt han icke hade någon fullmakt att godkänna Gustav
'asas invändningar mot det av Iserhel år 1524 presenterade
kuldregistret, och man beslöt därför att uppskjuta saken
ill den i juni sammanträdande riksdagen i Västerås, till
ilken mäster Lambert sålunda skulle medfölja.[2]

Till följd härav kom även Gyler att bevista den märk-
iga Västeråsriksdagen. Det lider intet tvivel, att han har
ätt, när han senare med hänsyftning på Västeråsbesluten
ch på grund av sina personliga hågkomster från mötet
ramhåller, att Gustav Vasa icke skulle ha kunnat bringa
alle sieben bischoffen» med deras gods i sitt våld och be-
öva dem deras makt och härlighet — detta och intet annat
ar enligt Gylers mening konungens syfte och recessens
nnebörd — om icke den lybska skulden städse varit hans
not- und hulfgerede gegen den inwonern des reichs».[3]
En modern forskare, som grundligt studerat akterna i målet
men som icke känt till Gylers uttalande, har kommit till
amma uppfattning som denne, då han starkt framhäver
len betydelse, som Beckers närvaro i Västerås haft på
nötesbeslutet i stort, och gör gällande, att konungen be-
gagnat lybeckarnas krav som en förevändning att driva

[1] *HR* 9, n. 329, 330; *GVR* III, s. 294 f. — Att lybeckarna själva i
Sverige skulle avhämta de varor, som voro avsedda för skuldens gäldande,
ar ett påfund av Gustav Vasa, som på detta sätt ville bespara sig kostna-
erna och risken vid deras översändande till Lübeck. De lybska fordrings-
ägarna voro naturligt nog missnöjda med denna anordning, som enligt deras
mening stred mot tidigare avtal (*HR* 9, s. 434; jfr *GVR* IV, s. 114, 410).

[2] Underhandlingarna med Becker i april omtalas i *HR* 9, s. 519 (ut-
givaren har missförstått notisen i fråga, se a. st., not 4). — Den 27 apr.
ar Becker, »de lubeskes skrivare och sändebud», uppe på rådstugan i Stock-
holm. Stockholms tänkeböcker under vasatiden, utg. av N. Sjöberg, 1,
s. 138. Troligen hade han ankommit till Sverige något före 2 apr. (*GVR*
V, s. 114; jfr ibid., s. 66).

[3] Gyler till hert. Magnus av Sachsen-Lauenburg, Köpenhamn 12 jan.
1535, kopia i Sverige A 1534—1539: Handl. vedr. Wulf Gyler, Danska
riksark.; Gylers stora anklagelseskrift mot Gustav Vasa från 1540-talet,
Herzogl. Briefarch., F. Königsbergs statsark.

fram en kyrkoreduktion och över huvud en förstärkning av statsmakten på kyrkans bekostnad.[1]

Över huvud taget kan man ifrågasätta, huruvida Gustav Vasa just nu skulle ha slagit sitt stora slag mot kyrkan om han inte ansett sig driven därtill av nödvändigheten att betala skulden och dymedelst avvärja den enligt hans åsikt hotande faran för Lübecks övergång på den kristiernska sidan.[2] Detta hindrar emellertid icke, att han kom att intaga en mycket fast hållning mot Becker och de av honom framförda lybska kraven, när riksdagens huvudfråga väl var avgjord och förhandlingarna med Becker togo vid. Över dessa förhandlingar finns ett långt och upplysande protokoll, som ytterst torde härröra från Gyler, vilken tjänstgjorde som konungens och riksrådets taleman.[3]

Av protokollet framgår, att mäster Lambert den 2 juni avlämnade sitt kredensbrev och därvid inför det vid riksdagen fulltaligt samlade riksrådet upprepade, vad han och Iserhel föregående höst anfört i ärendet — detta med hänsyn till att endast ett mindre antal riksrådsmedlemmar den gången varit tillstädes i Stockholm och fått del av de lybska synpunkterna. Han tillbakavisade nu såväl som i april Gustav Vasas anmärkningar mot de lybska skuldregistren, men i övrigt var hans ton enligt vad protokollet låter förstå något mera dämpad och mindre pockande än förut. Orsaken till denna förändring antydes också: oroligheterna i Dalarna, som Becker här i Västerås på nära håll kunde iakttaga och som väsentligen hade sin grund i den till lybeckarnas bästa pålagda gärden, hade övertygat sändebudet om att det dock inte gick an att spänna bågen alltför hårt.

Den 3 juli hade Becker så ånyo företräde inför konungen och riksrådet för erhållande av slutligt besked. De denna dag förda förhandlingarna äro belysande för Gustav Vasas sluga statskonst. Själv satt han i det stora hela som en stum och skenbart passiv åhörare och lät riksrådet uppträda likasom på egen hand. Det svar, som rådsherrarna sålunda

[1] K. B. Westman, Reformationens genombrottsår i Sverige, s. 4.. 432 f.

[2] Se konungens yttrande om de lybskes »anslag» i brevet till västgötaherrarna 2 april, *GVR* IV, s. 114.

[3] *HR* 9, n. 385.

- genom Gyler — gåvo Becker, var av följande innehåll. ›onungen hade på svenska språket för dem återgivit det var, han sistlidna höst lämnat Iserhel och Becker i skuld-rågan, och med anledning härav kunde riksråden icke un-ertrycka sin åsikt, att detta svar varit alldeles *för* milt ›h nådigt hållet i betraktande av det klandervärt trotsiga ppträdande, som den gången utmärkt sändebuden. Ly-eckarna hade ingalunda gjort sig förtjänta av så stort illmötesgående, men av hänsyn till Gustav Vasa ville riks-åden icke nu göra hans kungliga ord om intet utan skänka et sin anslutning och sålunda även för sin del söka ställa e lybska fordringsägarna tillfreds. På samma gång ön-kade de emellertid understryka de invändningar, som ko-nungen gjort mot de lybska beräkningarna av skuldens torlek, så mycket mer som dessa gensagor — så måste den frågavarande passus i riksrådens anförande uppfattas — äsentligen varit inspirerade av dem själva och mindre vore n spontan viljeyttring av den mot Lübeck så välvillige ›onungen.

Efter denna ingress framhöllo riksråden de faror, som ›enom dalupproret hotade konungen just på grund av hans ›dliga uppsåt att betala skulden. Det hithörande partiet riksrådens framställning var tydligen mycket utförligt, huru protokollföraren inte funnit nödigt att särskilt refe-era det, och det är uppenbart, att man varit angelägen om ›tt riktigt inpränta i Becker, hur oroväckande upproret ar och hur lätt det kunde medföra, att Lübeck icke fick ›ågon betalning alls.

I fortsättningen beklaga riksråden, att de lybska ford-ingsägarna icke togo någon hänsyn till dessa konung Gus-avs vedermödor och inte heller betänkte, i hur hög grad ›ottlandsexpeditionen verkat förlamande på Sveriges betal-ingsförmåga. De hänvisa härvid till Gustav Vasas fram-tällning i okt. angående Iserhels och Bomhouwers fagra ›fästelser år 1524, vilka så skamligt blivit svikna. Slut-igen besvära de sig över att Becker icke var försedd med ›agot bemyndigande att medgiva de avskrivningar i skuld-umman, som Gustav Vasa på hösten hade påyrkat. Under adana förhållanden vore det egentligen alldeles i sin ord-ing, om man t. v. vägrade att göra någon avbetalning,

men i betraktande av att »Sveriges rike dock är mäktiga- än en enda stad» erbjöd man sig likväl att till Becker över- lämna vad som influtit av gärden och över huvud för ända- målet kunde avvaras, men endast på det villkoret, att ly- beckarna omedelbart efter mäster Lamberts återkomst till Travestaden uppgjorde ett nytt, för Sverige acceptabe- skuldregister, som man sedan kunde rätta sig efter. Sam- tidigt förklara emellertid riksråden, att de varor och red- barheter, som Becker sålunda nu finge med sig, uteslutan- voro avsedda för de skuldtitlar, som Gustav Vasa lämna- utan anmärkning, och icke på annat sätt finge disponeras. Om det så visade sig, att ännu något återstode att beta- borde därvid tillbörligt avdrag ske för de kostnader, s- Sverige fått vidkännas för Gottlandsexpeditionen men f- vilka Lübeck rättvisligen var ersättningsskyldigt.

Sedan riksråden på detta sätt genom Gylers mun fram- lagt sin uppfattning och sina fordringar för Becker, b- det lybeckarens tur att svara. Kravet på ersättning f- Gottlandsexpeditionen skrämde honom, och han gjorde s- bästa för att visa, att Lübecks handlingssätt år 1524 var- förestavat av redlig omsorg om fredens bevarande i Norde- Vad Malmö recess vidkom, hade ju konungen, innan ha- den gången begav sig till Malmö, mottagit några danska herrar som gisslan och kunde, om han velat, ha kvarhå- dessa i Sverige, tills han fått sin vilja igenom i fråga o- Gottland. Men då så icke skett och då konungen inte he- på mötet yttrat något missnöje över dess resultat eller öv- det sätt, varpå han behandlats, finge han och det svens- riksrådet, av vars medlemmar några varit tillstädes i Malm- själva stå sitt kast, och de hade ingen rättighet att stäl- Lübeck till ansvar för recessen och nu utkräva skadestå- — så synes Beckers mening att döma av det föreligga- referatet ha varit. Till sist yttrade mäster Lambert äve- några ord om de tvistiga posterna i skuldregistret och u- talade å sina huvudmäns vägnar den önskan, att konung- till Lübeck måtte avfärda »räknemästare», som vore ved- börligen befullmäktade att å hans vägnar träffa uppgöre- med fordringsägarna i denna sak.

Beckers uttalande om Malmö recess blottade onekli- en svag punkt i den svenska argumenteringen, och seda-

beckaren tystnat, såg sig Gustav Vasa nödsakad att för t ögonblick lämna passiviteten och själv ingripa i förundlingarna. I en detalj, nämligen i fråga om de danska sslomännen, lyckades det honom att härvid gendriva eckers resonemang. De ifrågavarande danska herrarna ıde, förklarade han, stått i säkerhet för hans personliga tegritet under Danmarksvistelsen men ingalunda för Sveges rätt till Gottland och Blekinge, och under sådana förıllanden skulle det inte ha kunnat försvaras, om han kvarıllit dem. Varför han och de honom åtföljande riksråden ıtt med på recessen och icke under själva mötet inlagt ıgon protest mot Lübecks uppträdande, kunde han emelrtid icke förklara utan upprepade blott sina lamentationer ver Bomhouwers falska eder. Efter en hänvisning till den dogörelse för dalupproret, som Gyler å riksrådens vägnar ımnat, slutade han med en anhållan, att Lübeck i fortsättingen mer än hittills måtte ta hänsyn till konungens svåra elägenhet och uppföra sig som en god granne anstode.

Becker fick så sitt avsked av riksrådet, å vars vägnar yler även denna gång talade. Om Lübeck — så formade g hans tal — inte nöjde sig med de anbud, som rådsherırna i det första anförandet gjort angående skulden och ess gäldande, och om någon svensk undersåte, vore det ckså den allra ringaste, bleve »molesterad» och illa beandlad i Tyskland, så ville riksråden med konungens biänd av sin yttersta makt träffa nödiga anstalter däremot. led denna hotelse slutade det hela, och sammankomsten pplöstes.

Som vi finna, är det en ytterst stram politik, Gustav 'asa vid denna tid för mot lybeckarna. Han vill visserigen icke framkalla någon brytning, som för Sverige kunde ara farlig nog, och i princip erkänner han sin skyldighet tt infria skuldförbindelserna. Men han skjuter riksråden ramför sig och lagar så, att dessa ge sig sken av att vara ida mindre benägna för eftergifter än vad han själv var.)ch det är till det yttre rådsherrarna och icke han, som ramlägga det utmanande kravet om ersättning för Gottandsexpeditionen och som till sist hota med direkta represalier, om inte lybeckarna i skuldfrågan i allt fogade sig efter svenskarnas önskningar. I verkligheten är det natur-

ligtvis han, som inspirerat riksrådens uttalanden; nys segervinnare över den mäktiga medeltidskyrkan, vill han också i förhållande till Lübeck vara den, som dikterar villkoren för en uppgörelse.

Gustav Vasas beräkningar slogo emellertid fel: Becker lät icke skrämma sig att retirera från sina en gång intagna positioner. Från mitten av juli till medio av sept. var konungen stadd på en rundresa i götalandskapen, och under tiden voro några av hans förtroendemän, däribland helt visst Gyler, beordrade att genom fortsatta förhandlingar i Stockholm söka förmå Becker att ge efter. Man förelade honom utkast till en kvittens å den del av den influtna gärden, som till avbetalning av skulden skulle avsändas från Stockholm till Lübeck i samband med hans återresa till Travestaden, men då detta utkast i överensstämmelse med den på Västerås' riksdag hävdade svenska ståndpunkten innehöll en klausul, att varorna i fråga icke finge disponeras för de poster i skuldregistret, som voro omtvistade, vägrade Becker att utfärda en dylik kvittens och att över huvud taget på sådana villkor mottaga någon likvid. När konungen äntligen omkr. 20 sept. återkom till Stockholm, måste han sålunda konstatera, att saken stod på samma punkt som då han två månader tidigare lämnat huvudstaden. Och nu nödgade honom förhållandena att slå av på de så ståndaktigt fasthållna principerna. Bland de i Stockholm lagrade varor, som voro avsedda för skuldens betalning, befunno sig en hel del viktualier — smör m. m. — vilka riskerade att bli förstörda, om de fingo ligga för länge, och Gustav Vasa fann sålunda klokheten bjuda att genast utan alla villkor överlämna dem till Becker, som vid mottagandet lämnade ett enkelt kvitto, i vilket den omdebatterade klausulen icke förekom. Konungen måste nöja sig med att, sedan Becker fått sitt avsked, i brev till Lübeck av 28 sept. beklaga sig över sändebudets omedgörlighet och samtidigt tillkännagiva att vidare avbetalningar väsentligen voro beroende av det sätt, på vilket lybeckarna fördelade de nu sända varorna och redbarheterna på de olika skuldkontona; de borde m. a. o. icke användas för tillfredsställande av sådana skuldkrav, som konungen underkänt. I denna form sökte alltså Gustav Vasa under hand och med hotets vapen genomdriva det

rdran, vars upptagande i själva kvittensen Becker lyckats rhindra.[1]

Som av det föregående framgår, hade 1527 års förhandngar med Becker icke medfört någon lösning av skuldörsmålet eller någon överenskommelse om grunderna för betalningarna, utan den svenska och den lybska ståndınkten stodo alltjämt oförmedlade bredvid varandra. Fråan måste alltså uppskjutas till följande år, och under tiden unde Gustav Vasa använda sin tyske sekreterare i beckningar till och underhandlingar med andra makter. ort efter det att Becker lämnat Stockholm blev Gyler såında ånyo avfärdad till Danzig som Gustav Vasas sändeod. Hans kreditiv till Danzigs råd synes ha utfärdats en 12 okt. och närmast ha inneburit uppdrag att genom rhandlingar med stadens ledande män söka förhindra, att ans Brask, vars avvikande till Danzig nyligen blivit beant, där bedreve stämplingar mot konung Gustav.[2] Men etta var tydligen icke det enda värv, han hade att uträtta Danzig. Bevisligen hade han jämväl bemyndigande att å onungens vägnar uppsöka danzigborgaren Jakob Kampe, m gjort Gustav Vasa försträckningar under det tidigare 520-talet men som ännu ej fått ut sitt tillgodohavande.[3] annolikt hade han också att även denna gång bringa frågan m Danzigs privilegier i Sverige på tal.

Från Danzig atervände Gyler först i slutet av mars ller början av april 1528 till Gustav Vasa — att hans esa tagit så lång tid i anspråk, torde ha berott därpå, tt han under Danzigvistelsen även haft att handlägga den vensk-polska giftermålsaffären.[4] Den angelägenhet, som id Gylers hemkomst och under de närmast följande måaderna i främsta rummet sysselsatte Gustav Vasa, var aljunkarens av inflytelserika kretsar i Norge understödda tämplingar. Denne bedragare hade som bekant på hösten 527 tagit sin tillflykt till Peder Sunnanväders och mäster

[1] *GVR* IV, s. 333 f.: *HR* 9, s. 550 f. Jfr *HR* 8, s. 586 f.
[2] Titularreg., B, f. 40, R. A. Jfr *KA* 1922, s. 34, not 2.
[3] I Titularreg., B. f. 40, omtalas under den 12 okt. 1527 ett denna dag färdat brev från Gustav Vasa till Kampe, »seiner schuldtforderung wegen aspar Schillingk wie auch den Secret. Wolffen betreff.». Själv hänvisar ampe i skrivelse till Gustav Vasa, Danzig 18 okt. 1534 (Brev till Gustav I, . A.) till samtal med Gyler i Danzig angående skuldens gäldande.
[4] Se *KA* 1922, s. 50 ff.

Knuts gamla norska beskyddare och blivit väl mottag- icke blott av befallningsmannen på Bergenhus d:r Vinc- Lunge, Norges mäktigaste man, samt dennes svärmor fru Inger på Östråt och broder herr Ove Lunge, vilken s- Fredrik I:s sändebud tillfälligtvis uppehöll sig i Norge. utan även av Trondhjems ärkebiskop Olav Engelbrekts- Allesammans synas ha varit övertygade om att han var den han gav sig ut för att vara, Sten Stures s- Nils.[1] Sedan han ingått förlovning med fru Ingers dotte- hade han av de nämnda personerna erhållit knektar, krigs- materiell och penningar, varigenom han blivit i stånd att under vintern över Jämtland inbryta i Dalarna. För- taget misslyckades, och daljunkern hade sålunda blivit nöd- sakad att ånyo fly till Norge, där åtminstone d:r Vincen-

[1] Vincent Lunge, som sett och känt den verklige Nils Sture under dess fångenskap i Danmark 1521—1523, ansåg sig på denna grund kunna försäkra att daljunkern var identisk med Nils Sture (»er bode mig och flere. - thenne vnge mandt i Danmark then tijd hans moder och andre gode qvinn- för Swerigis rijge skyld fångne vore seet och käntt haffuer, val viterlig- att han vist her Steens och frw Cirstins äkta son er»). *GVR* V. s. - Detta var givetvis ett misstag från d:r Vincents sida. Daljunkern begynte sina stämplingar i Dalarna, medan Nils Sture ännu befann sig vid Gustav Vasas hov (*GVR* IV. s. 85, 106, 120), och dessutom är Peder Swarts - gift, enligt vilken Nils Sture dog i Uppsala »på våren eller sommaren» 15- (Swart. s. 94. omtalar visserligen denna händelse under 1526 men har - ligen tagit fel på år), otvivelaktigt i huvudsak riktig. Nils levde ännu - 21 april, då han i likhet med andra Gustav Vasas svenner erhöll en pen- ningsumma (1 mark) till påskoffer ur den kungliga kammaren (152- - räntekammarbok, s. 333, K. A.). Den 5 maj tycks han emellertid ha varit - (*GVR* IV, s. 160). På hans sista sjukdom syftar tvivelsutan följande an- teckning i nämnda räntekammarbok, s. 321: »Pestilencie krut: Item för - lodh pestilencie puluer aff Anders skreddares hustru (Anders skräddare - borgare i Stockholm' se Stockholms tänkeböcker under Vasatiden. utg - N. Sjöberg, 1, s. 229), som sendes min h(erres) n(åde) til Upsala til N- Stensson, XV öre.» Det vill härav synas, som om konungen varit närvarande vid junker Nils' sjukbädd i Uppsala: detta Gustav Vasas Uppsalabesök - möjligen ha inträffat 28 april—4 maj, under vilken tid hans vistelseort - framgår av handlingarna (den 27 april och likaså den 5 maj vare han - Stockholm. *GVR* IV, s. 152, 15). — Daljunkerns gåta är emellertid - löst därmed, att han kan visas ha varit en annan person än den han - sig för att vara. Vem var han? Något positivt svar på denna fråga - väl aldrig kunna ges. Men att han ej, som Gustav Vasa påstod (*GVR* - s. 265: jfr Peder Swart, s. 91), var en simpel stalldräng, ligger i öppen dag: en sådan skulle aldrig ha lyckats dupera de förnäma och högt bild- personer i Norge, som togo sig an honom. Den av konung Gustav lancerade uppfattningen, att hans rätta namn var Jöns Hansson — den möter - först i mars 1528 — beror törhända på en förväxling med en person i und- ordnad social ställning, som verkligen bar detta namn (rektor Sixten Sa- muelsson är sysselsatt med studier över nämnda fråga, varför jag anser mig icke här böra närmare ingå på saken). Jfr E. Bull, Vincent Lunge (1917), s. 48 f.

h fru Inger alltjämt fortsatte att protegera honom. Det lätt att tänka sig, att Gustav Vasa skulle bli bestört er denna den nordnorska aristokratiens hållning och befara ytterligare fientligheter från det hållet. Han synes ha rit allvarligt betänkt på att med härsmakt infalla i Norge r att sätta sig i besittning av daljunkerns person och mnas på d:r Vincent och ärkebiskopen men lät genom ıre Jönssons och andras föreställningar förmå sig att i illet söka få saken ordnad genom en hänvändelse till ·edrik I.[1] Sedan han i mars lyckats gripa en av dalnkerns förnämsta kumpaner, Peder Grym, och genom dens i april avlagda bekännelser fått svart på vitt på, vad n falske Nils Stures mäktiga norska medhållare under ntern företagit sig för att främja äventyrarens tilltänkta enska erövringståg, avfärdade han, troligen under loppet maj, Wulf Gyler i beskickning till Fredrik I. Den 13 ni hade Gyler företräde hos den danske konungen i Segerg. Han beklagade sig härvid å sin herres vägnar över vedervärdigheter, Gustav Vasa under de gångna åren t att utstå från konung Fredriks undersåtar trots det t officiellt vänskap varit rådande mellan Sverige och ınmark-Norge. Först hade Sören Norby med sina hemliga hängare i Danmark tillfogat konung Gustav mycken skada. ı Gustav, tålig som Josef(!), låtit detta passera och av nskap för Fredrik I avhållit sig från att skrida till pressalier mot Danmark, hade hans danska vedersakare ivit desto djärvare och trott sig kunna behandla honom ır som helst. Numera hade förhållandena — förklarar ler halvt ironiskt — såtillvida förbättrats, att de svensk-ntliga stämplingarna förflyttat sig från Danmark till Norge ıus Denmargken in Norwegen gekrochen»), där d:r Vincent h ärkebiskopen med sitt anhang inlåtit sig med »dem auff worffnen furretter» (daljunkern) och ingivit honom, att han ulle kalla sig herr Stens son. Gustav Vasa ansåge sig rättigad att vedergälla detta och skulle lätt ha kunnat ra det genom ett infall i Norge under den gångna vintern. an hade emellertid hittills avstått härifrån, emedan han ärna ville avhugga det vänskapsband, som sedan Fredrik

[1] Om Ture Jönssons tillbakahållande inverkan se *GVR* V, s. 70, 238.

I:s tronbestigning sammanknöt de nordiska rikena. N. fordrade han emellertid ett nordiskt gränsmöte innevarande sommar, där den norska aristokratiens otillbörliga uppträdande kunde avhandlas och vid vilket Gustav Vasa kunde få ordentligt besked av konung Fredrik, om det var meningen, att han hädanefter som hittills under vänskapens sken oavlåtligen skulle trakasseras av Fredriks undersåtar. Om Fredrik inte vederbörligen näpste Vincent Lunge och ärkebiskop Olav med deras medbrottslingar, måste grannsämjan mellan Nordens länder komma att förintas.[1]

På detta hårda tal avgav Fredrik I ett mycket fogligt svar till det svenska sändebudet. Han började med att förklara, att Norbys intriger misshagat honom lika mycket som Gustav Vasa, varför han ju också hade förjagat honom och nödgat honom att draga bort till kristenhetens yttersta ändar (Ryssland). Vad Gustav Vasas klagomål mot den nordnorska aristokratien vidkomme, hade Fredrik, så snart han genom Gustav Vasa fått kännedom om d:r Vincents och ärkebiskop Olavs uppträdande, med stränga hotelser förbjudit dessa herrar att fortfara med sina stämplingar mot den svenska konungen och t. o. m. haft för avsikt att själv fara till Norge för att åstadkomma rättelse. Han hade emellertid hittills av förhandlingar med tyska furstar varit förhindrad att sätta nämnda föresats i verket. På grund av Gylers andraganden ville han emellertid nu utskriva en riksdag i Danmark, enkom för att med de danska herrarna dryfta Gustav Vasas ifrågavarande klagomål, och sedan denna riksdag hållits, ville han omedelbart personligen begiva sig till ett möte med den svenske konungen vid norska gränsen omkr. 10 aug. för att söka ställa Gustav Vasa tillfreds och undanröja de genom de norska stormännens förhållande uppkomna misshälligheterna.[2]

Härmed var det fastslaget, att frågan om de norska intrigernas stävjande skulle bli ett huvudämne för överläggningarna på det blivande gränsmötet. Ett betydelsefullt resultat hade sålunda vunnits genom Gylers ambassad. Det

[1] Gylers anförande inför kon. Fredrik är, ehuru på icke fullt tillfredställande sätt, tryckt i *GVR* V, s. 93—97. Att det exakt kan dateras t. den 13 juni, framgår av a. a., s. 267.
[2] *GVR* V, s. 267—270.

l synas, som om sändebudet för dess uppnående begagnat
; av ett än kraftigare språk än som framgår av hans ovan
:ererade mera officiella anförande. När det avtalade gräns-
)tet i aug. sammanträdde i Lödöse, framfördes nämligen
m dansk sida klagomål över att Gyler i Segeberg inför
nung Fredrik och några danska och holsteinska råd till-
tit sig opassande och förnärmande yttranden och bl. a.
sinuerat, att daljunkerns infall i Sverige på nyåret berott
. tillskyndelser från den *danska* adeln.[1]

När Gyler utsändes på beskickning till konung Fredrik,
de han tvivelsutan i uppdrag att jämväl söka utforska
ljunkerns nuvarande vistelseort. Redan i mars hade
ustav Vasa av Vincent Lunge fått meddelande om att
nne ämnade sända sin skyddsling till Tyskland, för att
m därifran skulle kunna bege sig till Fredrik I.[2] D:r
incent och fru Inger trodde, att det härvid skulle bli dal-
nkern möjligt att inför konung Fredrik legitimera sig
m den sannskyldige Nils Sture, helst som Svante Sture
d denna tid var i tjänst hos biskop Ove Bilde i Århus
n salunda, när han finge se flyktingen, personligen inför
redrik I skulle kunna vitsorda, att den unge mannen var
ns broder.[3] Daljunkern kom emellertid aldrig fram till
redrik I. Sedan han i början av maj lämnat sina norska
ynnare och tilltänkta fränder, steg han ombord pa ett far-
g. som förde honom till Rostock. Här mottogs han mycket
äl och blev behandlad som en riddersman anstod, och han
eslöt därför att t. v. stanna i Rostock och begagna sig av
ess gästvänskap.

Det var tydligen först *efter* Gylers avresa till Sege-
erg, som Gustav Vasa fick kännedom om att daljunkern
lunda ankommit till Rostock; dessförinnan trodde han
nnolikt ännu, att äventyraren var att söka i Danmark

[1] *GVR* V, s. 280. Om Gyler, som sannolikt är, uttalat sig på detta
tt, hade han ett visst stöd för sitt påstående i Peder Gryms ovannämnda
kännelser, enligt vilka *danska* riksrådet Ove Lunge under sin samvaro
ed daljunkern i Norge 1527 uppmuntrat denne i hans förehavanden och
tt framskymta en förhoppning, att danskarna genom daljunkern åter skulle
i herrar över Sverige (a. a. 5, s. 253; jfr ibid., s. 78 f.). — Om Gylers
sök i Segeberg se i övrigt *GVR* V, s. 108 f., 215.

[2] A. a., V, s. 245, 67 f.

[3] A. a., V, s. 250, 266. Om Svante Stures vistelse hos biskopen i År-
us se ibid., s. 248; jfr även J. Kolberg, Aus dem Leben der letzten
atholischen Bischöfe Schwedens, s. 30, och *GVR* VII, s. 2—4, 6.

eller Holstein, och detta torde ha varit en bidragande orsak till att Gyler avfärdades till Fredrik I. Fram i juni mottog emellertid konung Gustav underrättelser om daljunkerns verkliga vistelseort och skrev då genast ett ampert brev till Rostocks borgmästare och råd. Han uttalade sin förvåning över att en yngling ur de lägsta samhällslager (»adolescens seruilis conditionis»), därtill en notorisk bedragare och upprorsman, i Rostock hedrades som en ädling; han såge häri ett flagrant brott mot det under kriget mot Kristian II avslutna förbundet mellan Sverige och de nordtyska hansestäderna. Och under förstucket hot om repressalier mot rostockska köpmän i Sverige uppfordrade han adressaterna att antingen kasta daljunkern i fängelse eller ock genast översända honom till Sverige.[1] Något senare, den 29 juni, avlåter konungen ett nytt brev till Rostocks råd av ungefär samma innehåll som det förra, blott ännu skarpare i tonen. Här hotas öppet med indragning av Rostocks svenska privilegier, om inte stadens styresmän antingen omedelbart sände förrädaren fången till Sverige eller åtminstone själva hölle honom i fängsligt förvar, tills hans sak bleve utredd.[2]

En knapp vecka efter det att Gustav Vasa avsänt detta brev, återkom Gyler till honom från sin utomlandsfärd med goda nyheter om daljunkaren. Han hade från Segeberg tagit vägen åt Rostock — förmodligen därför, att han i Holstein eller i Lübeck, som han också passerade, fått reda på att daljunkern befann sig där — och han hade begått det så, att Rostocks råd lovat kvarhålla flyktingen i staden, till dess att Gustav Vasa själv hunne fullfölja aktionen mot denne genom att till Rostock överbringa närmare upplysningar om hans brottslighet. När nu Gyler hemkom med

[1] Detta Gustav Vasas första brev till Rostock angående daljunkern har jag förgäves eftersökt i Rostocks Ratsarchiv. Det är emellertid efter en odaterad kopia i riksregistraturet tryckt i *GVR* V, s. 181 f. Det är skrivet på latin, detta tydligen på den grund att Gustav Vasa efter Gylers avresa till Segeberg inte hade någon hos sig, som kunde hjälpa honom med den tyska brevväxlingen. Av en skrivelse från Herman Iserhel till Gustav Vasa 8 juli 1528 (*HR* 9, s. 633) blir det troligt, att brevet överbringats till Tyskland av en lybeckare Alf Greverade, som var i Gustav Vasas tjänst; i så fall kan det icke ha avfärdats senare än omkr. den 20 juni. Många dagar före sistnämnda tidpunkt kan det å andra sidan ej vara skrivet.

[2] Gustav Vasa till »senaten» i Rostock. Stockholm 29 juni 1528, orig. (på latin) i Acta Hanseatica, Korrespondenzen, vol. XXIX, Rostocks Ratsarchiv. Efter odaterad kopia i riksregistraturet tryckt i *GVR* V, s. 182.

ssa underrättelser, skyndade sig konungen att i brev av
n 6 juli tacka Rostocks borgmästare och råd för deras
llmötesgående. Han förklarade emellertid samtidigt, att
t på grund av andra trängande göromål måste komma att
öja någon tid, innan lämpliga personer bleve disponibla
r den beskickning till Rostock, som skulle lämna redo-
örelse för »den ärelösa människans» bedrifter och genom
lken slutligt avtal skulle träffas med adressaterna om hans
dare behandling. Dock hoppades konungen, att legationen
culle kunna avgå senast strax efter Laurentii dag (10 aug.).
nder mellantiden borde Rostocks magistrat sorgfälligt för-
ara brottslingen enligt den med Gyler träffade överens-
ommelsen och dessutom tillse, att han till sin lekamliga
ilsa inte bleve försvagad; »det är nämligen för oss» — till-
gger konungen icke utan cynism — »t. v. mera önskvärt,
t han är frisk och välbehållen än att han drabbas av
ukdom» (wente ahn seiner gesuntheit ist uns ein zceit langk
ehe dann ahn seinen kranckheitten gelegenn).[1]

När Gustav Vasa i detta brev framhåller, att den svenska
skickningen till Rostock kunde komma att bli uppskjuten
ll strax efter den 10 aug., tänkte han därvid helt visst på
et stundande gränsmötet med danskarna, vilket ju var ut-
att till nämnda tid. Han ansåg sig säkerligen behöva
ylers medverkan vid de förhandlingar, som där komme att
ras, och då han utan allt tvivel på förhand beslutit sig
r att uppdraga den rostockska legationen åt Gyler, som
enom vad han redan utfört i daljunkerns sak givit prov
å så mycken rådighet, kunde densamma inte lämpligen
vga förrän efter det svensk-danska gränsmötet. Så blev
et också. Ungefär vid den bestämda tidpunkten anlände
ustav Vasa och ett stort antal riksråd till den utsatta
ötesplatsen, Lödöse, och några dagar senare infunno sig
ven några danska herrar såsom fullmäktige för konung
redrik, vilken blivit förhindrad att komma. Den 21 aug.
oro de svensk-danska förhandlingarna slutförda. Man kom
verens om att uppskjuta frågan om bestraffandet av dal-
unkerns norska gynnare och andra tvisteämnen till ett nytt

[1] Gustav Vasa till borgm. och råd i Rostock, Stockholm 6 juli 1528.
rig. (på tyska) i Acta Hanseatica, Korrespondenzen, vol. XXIX, Rostocks
atsarchiv. Om den mellan Gyler och Rostocks råd träffade överenskom-
elsen ang. daljunkerns arrestering se även *GVR* V, s. 277.

möte något följande år, varjämte under trycket av Kristian II:s just nu hotande rustningar en ny förbundstraktat mellan Sverige och Danmark-Norge ingicks, i vilken 1524 års Malmöförbund stadfästes och detaljerade bestämmelser träffades om den hjälp rikena skulle bringa varandra i händelse Kristian anfölle endera av de båda konungarna eller dennes land. Gustav Vasa kvarstannade emellertid med sitt råd ännu några dagar i Lödöse, och härunder försågs Gyler, som medföljt till mötet, med vederbörliga sändebudspapper för beskickningen till Rostock. Den 23 aug. fick han sitt kreditiv av Gustav Vasa, som däri för Rostocks borgmästare och råd tillkännagav, att han befullmäktigat Gyler att i enlighet med medförda instruktioner[1] för dem framlägga »Jöns Hanssons» bedrifter och uppträda som åklagare vid den rannsakning, som i Rostock borde anställas med honom. Sedan Rostocks borgmästare och rådmän på detta sätt övertygat sig om rätta sammanhanget med den falske Sture och vunnit klarhet över hans förbrytelser, borde de utlämna honom till Gyler att av denne bringas i Gustav Vasas händer.[2] Dagen förut hade Gyler jämväl erhållit kreditiv av de i Lödöse samlade svenska riksråden, vilka därvid liksom konungen begärde, att »den ärelöse, veterlige förrädaren och mördaren, vars rätta dopnamn är Jöns Hansson», måtte utlämnas till Gyler för att i Sverige undergå en upprorsmans och bedragares rättvisa straff, och särskilt framhöll den kränkning han tillfogat deras kära fränka fru Kristina genom att falskeligen utgiva sig för hennes och herr Stens son.[3]

Först den 26 aug. blev Gyler resfärdig. Denna dag utfärdade Gustav Vasa, likaledes från Lödöse, den fullmakt för honom att göra och låta i daljunkerns sak, som förut

---

[1] Dessa äro tyvärr förlorade.

[2] Gustav Vasa till Rostock, »up gemeiner dagfart to Niloszen» 23 aug. 1528. Orig. i Acta Hanseatica, Korrespondenzen, vol. XXIX, Rostocks Ratsarchiv.

[3] Hovmästaren Ture Jönsson, marsken Lars Siggesson, Holger Karlsson, Erik och Ivar Fleming, Johan Turesson, Ture Eriksson, Knut Andersson, Nils Olsson, Axel Posse, Ture (ↄ: Tord) Bonde, Berndt (ↄ: Björn) Claesson och Erik Nilsson »in namen und fon wegen gemeiner Schuedenricks redere und aller ritterschap» till Rostocks borgmästare och råd, »up gemeiner dagfart to Nilosen» 22 aug. 1528. Acta Hanseatica, Korrespondenzen, vol. XXIX, Rostocks Ratsarch. — Ehuru utfärdarnas antal är 13, äro blott 10 sigill vidfästa; flera ha aldrig funnits.

sattes i kreditivet av den 23 aug. Han tillerkändes härvid också befogenhet att å konungens vägnar giva Rostocks borgmästare och råd kvittobrev som garanti mot alla efterräkningar, som kunde drabba dem för daljunkerns skull — detta kvittobrev skulle nämligen även innehålla en försäkran, att Gustav Vasa skulle hålla Rostock skadeslöst för dess åtgärder i saken.[1]

De nu anförda handlingarna voro emellertid icke de enda, som avsågo att trygga framgången av Gylers viktiga mission till Rostock. Under sin resa till Lödöse hade Gustav Vasa den 7 aug. från Lidköping tillskrivit Kristina Gyllenstierna, som då vistades på den hennes mans släkt tillhöriga gården Lindholmen strax intill Lidköping, och bett henne uppsätta ett brev till Rostocks borgmästare och råd, vari hon betygade falskheten i daljunkerns påstående, att han var hennes och herr Stens son, och även för sin del begärde hans utlämnande eller i varje fall hans bestraffande.[2] Konungen synes samtidigt ha sänt henne ett utkast till brevets formulering.[3] Detta utkast är emellertid i registraturet överkorsat, och det intyg, som fru Kristina följande dag (8 aug.) på Lindholmen utfärdade, är heller inte avfattat i överensstämmelse med detsamma. Kristina Gyllenstierna förklarar här, att daljunkern var »en weterligh tiwff och förrädhare» och att han for med lögn, då han utgav sig för hennes och Sten Stures son: hon hade haft tre söner, av vilka två voro döda och den tredje och ende kvarlevande (Svante) vistades i Danmark. Hon anhåller därför, att Rostocks borgmästare och råd måtte laga så, att »skalken» bleve vederbörligen straffad, så att »en annen förrädhare motte see ther wedher».[4]

Daljunkern hade efter allt att döma blivit väl behandlad i Rostock, även sedan han efter Gylers besök i juni be-

---

[1] Fullmakten föreligger i orig. bland pergamentshandlingar i Hanse, Rostocks Ratsarch. Den är omnämnd av K. Koppmann i Hansische Geschichtsblätter, Jahrgang 1887, s. 109, men med felaktigt datum: 25 aug.

[2] *GVR* V, s. 124.

[3] *GVR* V, s. 289.

[4] Kristina Nilsdotters intyg, Lindholmen 8 aug. 1528, beseglat, utom av fru Kristina själv, av Ture Jönsson och Johan Turesson, föreligger bland pergamentshandlingar i Hanse, Rostocks Ratsarchiv. Det omnämnes i Hansische Geschichtsblätter, Jahrg. 1887, s. 109, men med felaktigt datum: 8 sept. — Det kan förtjäna anmärkas, att fru Kristina icke talar om daljunkerns utlämnande utan endast om hans bestraffande.

rövats sin fulla rörelsefrihet. Det är tydligt, att man där i det längsta levde i den tron, att han trots allt verkligen *var* Sten Stures son.[1] Och det lider intet tvivel, att fru Inger på Östråt var riktigt underrättad, när hon i ett brev av den 30 aug. säger sig ha förnummit, att »ioncker Niels», vid vilken hon ännu med en rörande tillgivenhet och med bergfast övertygelse om hans höga börd fasthöll, fortfarande i Rostock åtnjöt den heder och erhöll den förplägnad, som tillkom en »riddersmans man», och, ehuru arresterad, fritt gick omkring i det till hans förvaring anvisade huset.[2] Den förvaringslokal fru Inger här talar om var säkerligen ett privat hus i staden, ty det framgår av en officiell Rostock-källa,[3] att daljunkern först 2½ vecka före sin död, d. v. s. omkr. den 10 sept., insattes i stadshäktet. Att det skedde då, berodde helt visst på att fru Kristinas intyg vid den tiden anlänt till Rostock.

Det synes icke rätt sannolikt, att detta intyg, som alldeles uppenbart haft utslagsgivande betydelse,[4] medförts av Gyler, vilken i så fall redan vid sagda tidpunkt — nätt och jämnt fjorton dagar efter avresan från Lödöse — skulle ha hunnit inträffa i Rostock; troligare är, att det förts dit av greven av Hoya. När vi den 19 sept. av bevarade handlingar kunna konstatera Gylers närvaro i Rostock, deltager greve Johan vid hans sida i de med magistraten förda underhandlingarna om daljunkern, något som kan synas egendomligt, då han icke nämnts som Gylers kollega i kreditiven från Lödösemötet; det bör dock härvid anmärkas, att Gyler i fullmakten av den 26 aug. bemyndigats att efter behag adjungera andra personer som sina medunderhandlare. Det finns nu ingenting, som hindrar ett antagande, att greven några dagar tidigare än Gyler ankommit till Rostock och medhaft fru Kristinas brev. Han var tydligen icke med på Lödösemötet; däremot ha han och hans gemål, som sedan gjorde sällskap till Tyskland,[5] möjligen gästat Kristina Gyllenstierna

---

[1] Jfr Herman Iserhels yttrande 10 juli om denna föreställnings utbredning i Rostock och Lübeck, HR 9, s. 633.

[2] *GVR* V, s. 281. Om fru Ingers försök att få daljunkern, »then uskyldelige menlöse blod», lösgiven av Rostocks råd se a. a., VI, s. 368—370.

[3] Rechnungsbuch der Gerichtsherren 1526—1552, f. 17 v., Rostocks Ratsarchiv.

[4] Se Gylers nedan citerade yttrande.

[5] De lära ha lundstigit i Stralsund, *GVR* V, s. 291

å Lindholmen just vid den tid, då intyget i fråga utfärdades.[1] Det ligger då nära till hands att tro, att han strax fter den 8 aug. lämnat Sverige och därvid medfört intyget, etta så mycket mer som ett Wulf Gylers uttalande till ustav Vasa den 28 sept. lättast synes kunna tolkas så, att ru Kristinas skriftliga vittnesbörd icke ingått bland de av onom till Rostock överbringade handlingarna.[2]

Därmed må nu förhålla sig hur som helst. Sedan Gyler nlänt, anställdes i hans och greve Johans närvaro förhör ned den häktade, som förmåddes bekänna, att han icke var err Stens och fru Kristinas son och att han uppviglat många tusen dalkarlar mot Gustav Vasa i akt och mening tt avsätta denne. Med anledning härav synes magistraten nycket snart ha beslutit sig för att förfara med bedragaren i nlighet med Gustav Vasas önskan, fastän man alltjämt och nda till slutet så till vida behandlade honom bättre än ndra brottslingar, att man bestod honom en långt förnämigare och dyrbarare kost i stadshäktet än övriga fångar.[3] Den 19 sept. hade processen redan fortskridit så långt, att greve Johan och Wulf Gyler kunde utfärda det i den senares ullmakt av den 26 aug. föreskrivna kvittobrevet, genom ilket Rostocks borgmästare och råd å Gustav Vasas vägnar garanterades skadeslöshet för »Jöns Hanssons» fängslande och idare behandling.[4] Man synes samtidigt ha överenskommit — Gylers instruktioner medgåvo förmodligen alternativt tt dylikt förfaringssätt — att någon egentlig utlämning

---

[1] Se det på Lindholmen den 6 aug. utfärdade arvskiftesbrevet, *GVR* V, . 114—120.

[2] »Wie sich die sache zu Rostock des auffgeworfenen falschen Dalaunings halber begeuen, achte ich gants dar for, werden e. k. m:t fon dem ankenden kouffman, so zu Rostock gewesen, angehoret und sein ende geeben, wol furnemen, aber, g. h. und k., wiewol e. k. m:t nicht alleine suner auch manniche die selbie sache ine umzubringen gar gering geachtet und underlichen die jenigen, die do meinten, es were nicht fen notten frau Criinen brieff, so achte ichs darfur und ist gewis, were der graff, m. g. h., icht mit uber der sachen gewesen, so were der schelm fur waar auff dys al wol pliben; alle die brieff, so ich hette, wolten ime gar wenig schaden ethaen haben.» Gyler till Gustav Vasa, Lübeck 28 sept. 1528, Brev till ustav I, R. A.

[3] Daljunkerns kosthåll under de 2½ veckorna i stadshäktet bestod icke lott som andra fångars av »kost und beer» (öl) utan även av »wyn und malmeie» (malvasir), och kostnaderna för detsamma voro fyra gånger så stora som tläggen för den förplägnad övriga fångar fingo under motsvarande tid. Rechnungsbuch der Gerichtsherren 1526—1552, f. 17 v., Rostocks Ratsarch.

[4] Kvittobrevet av den 19 sept. föreligger bland pergamentshandl. i Hanse, Rostocks Ratsarchiv.

icke skulle ske; i stället skulle daljunkaren omedelbar dömas till döden och avrättas i Rostock. I enlighet härmed avkunnades den 25 sept. slutlig dom över honom av Rostocks ordinarie kriminaldomstol, som på den grund att han gjort uppror och antagit falskt namn, dömde honom att utanför stadsportarna undergå dödsstraff genom halshuggning.[1]

Troligen ett par dagar efter den 19 sept. och i varje fall före domen av den 25 sept.[2] begåvo sig greve Johan och Wulf Gyler till Lübeck, där de hade angelägna ärenden, varom mera i det följande, att utföra åt Gustav Vasa. De hade alltså icke ansett sig behöva övervara själva avrättningen; i stället kvarlämnades i Rostock en grevinnan Margaretas tjänare, enkom för att bevittna exekutionen och efteråt avge rapport därom till greven och Gyler. Rapporten nådde de båda delegaterna i Lübeck den 27 eller 28 sept., och det framgick av densamma, att avrättningen, som greven och Gyler vid sin avresa från Rostock hade ansett fullt säkerställd, likväl i sista stund så när hade gått om intet. På den för avrättningen bestämda dagen — sannolikt den 26 sept. — hade nämligen en ryttarhop samlat sig utanför staden för att slita daljunkern ur bödelns våld, när han genom stadsporten fördes ut till att avrättas, och befria honom. Man misstänkte, att det var Berend von Melens folk. Rådet, som i tid fått kännedom om anslaget, lät emellertid strax tillsluta portarna och med avvikelse från domens strikta ordalydelse halshugga delinkventen inne i staden, där han var oåtkomlig för de tilltänkta befriarna.[3]

---

[1] Domen, som förekommer i Ordelbok des Rost. Niedergerichts 15[illegible]—1557, f. 24 v., Rostocks Ratsarchiv, är tryckt av K. Koppmann i Hansische Geschichtsblätter, Jahrg. 1887, s. 109 f. Såsom framgår av domens lydelse och av hela det ovan med ledning av fullgoda källor utredda förloppet vid aktionen mot daljunkaren, är Peder Swarts framställning på denna punkt (s. 101) fullkomligt oefterrättlig. Så t. ex. är det så långt ifrån, att den fällande domen över daljunkern, såsom Swart påstår, uteslutande grundade sig på någon mot honom rest beskyllning för tjuveri, att det i domen alldeles icke är tal om något av honom begånget tjuvnadsbrott.

[2] Det framgår av Gylers ovan anförda brev av den 28 sept., att han och greven senast 24 sept. anlänt till Lübeck.

[3] Gylers brev av 28 sept. Jfr E. Hildebrand, Gustav Vasa och Berend von Melen, *HT* 1901, s. 274. — Det kan nämnas, att de rostockska myndigheterna togo hand om de penningar och dyrbarheter, som den avrättade lämnat efter sig. Bland »klenoderna» befunno sig två kostbara [illegible] av förgyllt silver, sex guldringar, ett litet guldhjärta, ett radband med 4 paternosterstenar av guld m. m. Rechnungsbuch der Gerichtsherren 15[illegible]—

Det torde ha framgått av ovanstående, att Gustav Vasa l mycket väsentlig del hade Wulf Gyler att tacka för att t hot mot hans krona och den fara för det inre lugnet i erige, som daljunkerns existens innebar, avlägsnats på tt som skedde. Det kan väl vara sant, att greven av ya med Gyler delade äran av hans slutliga undanröjande, en det var Gyler ensam, som lagat om, att bedragaren blev arhållen i Rostock, och därmed skapat förutsättningarna r vad som sedan följde. Detta var så mycket tacknäm-gare, som daljunkern eljest förvisso snart skulle ha läm-it Rostock och sökt sin lycka på annan ort, där han var om räckhåll för Gustav Vasa och tillika i tillfälle att rtsätta sina stämplingar mot denne; i Kristian II:s kretsar sste man berätta, att äventyraren, när han genom Gylers rsorg arresterades, stod i begrepp att avresa till konung ristian och förena sig med honom.[1]

52, f. 16, Rostocks Ratsarchiv (på denna källa fäste Ratsarchivar D:r ragendorff och D:r Sonntag godhetsfullt min uppmärksamhet vid mitt sök i Rostocks Ratsarchiv hösten 1916). De nämnda dyrbarheterna voro keriigen åtminstone till stor del suvenirer från daljunkerns storhetstid i rge (jfr *GVR* V, s. 216).

[1] Knut Nilsson skrivare till Kristian II, Schwerin 20 nov. 1528, *GVR* 7, 291 f. Knut Nilsson synes ha tagit för givet, att daljunkern var Sten ures rannskyldige son, och trott, att fru Kristina endast av nödtvång förkat honom och skrivit det för honom ödesdigra brevet till Rostock.

(Forts.)

Strödda meddelanden och aktstycken.

Två ögonvittnen om Tidöarkivet på 1700-talet.

Axel Oxenstiernas arkiv synes alltifrån hans egen tid ha varit föremål för utomståendes intresse, ehuru det egentligen först under 1800-talet blev tillgängligt för den historiska forskningen. Under senare hälften av 1700-talet, närmare bestämt vid början av Gustav III:s tid, kommer detta intresse särskilt till uttryck med anledning av de rykten, som då ganska allmänt synas ha varit i omlopp, att arkivet hotades med förintelse på grund av vanvård. Att dessa rykten voro starkt överdrivna har ju samlingen själv sedan givit ett gott vittnesbörd om både genom sitt omfång och det skick i vilket den befunnit sig.[1] Någon kärna av sanning har dock tydligen funnits i vad som berättades. Det kan då vara av intresse att taga del av samtida underrättelser om arkivet från ort och ställe, från en måg till dåvarande ägarinnan till Tidö och övriga gods som gått i arv från rikskanslern, grevinnan Hedvig Ulrika Christina Dohna, född Soop. Denne måg var hovmarskalken, sedermera presidenten i Åbo hovrätt, friherre Axel Gabriel Leijonhufvud. Genom sina stora litterära intressen hade han kommit i förbindelse och efter hand även knutit en nära vänskap med Gjörwell. I den Gjörwellska samlingen i Kungl. Biblioteket förvaras ett antal brev växlade mellan dem vid tillfällen, då de ej vistades på samma ort. Detta var bl. a. fallet sommaren 1773, då Leijonhufvud och hans maka företogo en brunnsresa till Loka och sedan avlade ett besök hos svärmodern på Tidö. Det senare väckte Gjörwells livliga intresse vid tanken på slottets store byggherre. »Hwilka äro de minnesmärken, som ännu överlefva honom på Tidön? Hälst sådane som witna om denne Riks-Cancellers personelle lärdom och nit för wetenskaperna, dem han aldrig hanterade med köld och förakt, som åter ej sällan faller på militaire Præm-Ministrer (!)», skriver han i ett brev till Leijonhufvud den 22 juli samma år. Uppslaget var gott, och Gjörwell skulle få riklig belöning för sin påpasslighet att utnyttja de möjligheter tillfället erbjöd. För Leijonhufvud åter kom det visserligen att medföra åtskillig möda och besvär. I sitt svarsbrev (d. 31 juli), som är skrivet på latin för att tillmötesgå en begäran härom av Gjörwell, som högeligen beundrade hans färdighet i detta språk, skriver han om denna sak: »Tidöensem (näml. descriptionem) velles, et O! quam factu facilem si pervestigare liceret innumera quæ hic loci abundant Axeliana monumenta omnis fere generis: Sed scriniis hæc et quidem ferreis munita

[1] Jfr redogörelsen för samlingens öden i Styffes förord till Axel Oxenstiernas skrifter.

athris ob morositatem ne dicam invidiam dominæ velut carcere
iclusa servantur: Et quam vereor ut quæcumque scripta sunt,
ınt vero innumera et quidem humidis pleraq. locis asservata, cor-
ımpantur, tineis blattisque, horrendum, prædæ non indubie futura.
ıterea tamen animum non plane despondebimus, periculum quovis
ıodo faciemus, et flectere si neqveo Superos, Acheronta movebo.»
jörwells tacksamhet i nästa brev (d. 9 augusti) var livlig: »Men
wilken ny och utmärkt förtjenst skulle icke M. N. H. lägga
ll sina övriga om svenska literaturen, om det blir möjeligt at
i de i så lång tid banlyste handlingarne efter ofvann. Riks-
anceller en gång frigifne och nyttjade; svenska historien, ja
l en del hela Europa, skal för en sådan välgärning äga M. N. H.
n oändelig förbindelse. Måtte Hennes Nåde Fru Grefvinnan, af
wad slags dyrkan som hälst, icke vidare förhålla den lärda
erlden en sådan skatt! Af M. N. Herres sätt at öfvertala
antas emedlertid alt.» Detta brev gick på vägen om ett nytt
ån Leijonhufvud (d. 7 aug.), i vilket han ställde i utsikt ett lån
v en serie brev från rikskanslern till sonen Johan, under den tid
en senare var legat vid fredsförhandlingarna i Tyskland — alltså
esamma, som Gjörwell sedan tryckte till största delen med början
Historiske och Politiske Mercurius och fortsättning i Brefvexling.
)et var dock först i ett härpå följande brev Leijonhufvud kunde
iva bestämt besked om att lånet kunde bliva utav. Och man mär-
er ytterligare vilka svårigheter han hade att kämpa emot. Breven
fråga utgjorde en särskilt bunden volym, som säkerligen hade sin
lats i biblioteket, liksom tidigare under detta århundrade, då den
örvarades på Fiholm.[1] Detta skulle kunna vara förklaringen till
tt Leijonhufvud överhuvud taget kom åt den, ty om det egentliga
rkivet heter det karaktäristiskt nog i brevet av den 7 augusti:
Quod scrinia cistasque, de quibus novissime, attinet, binis ac, si
)iis placuerit, trinis occlusæ seris hic et Fiholmiæ adservantur:
lavam e manu Herculis facilius extorseris, quam a domina impe-
raveris videre preciosa ista scripta, ne aeri quidem olfacienda.»
ågon egentlig kännedom om Tidösamlingen kunde Leijonhufvud
ıljaktligen icke förvärva sig. Av hans brev framgår ju dock, att
rkivet delvis verkligen förvarades på fuktiga ställen, som samti-
en visste att berätta. Den ihärdighet med vilken det skyddades
ör t. o. m. närståendes blickar stämmer ju också med vad som
idare berättades, nämligen att vederbörande efter att tidigare
a handskats mycket vårdslöst med de dyrbara handlingarna,
är deras värde blev känt, hade gått över till en motsatt ytterlig-
et, så att de ej blevo åtkomliga för någon.[2] Men tydligen har
ktet varit starkt överdrivet angående både det ena och det andra
laget av förstörelse. — En verklig ödets ironi måste det sägas
ara, att den volym, som efter så många svårigheter utlånades, efter

[1] Jfr redogörelsen för dess öden i Sven Hedin, Resare-Bengt, s. XV.
[2] Jfr Dagboks-anteckningar, förda vid K. Gustaf III:s hov av Frih. ustaf Johan Ehrensvärd. Del. I. s. 151.

all sannolikhet aldrig återkom till Tidö och först mer än hun år efteråt återförenades med den övriga samlingen, som då länge sedan hade blivit statsegendom!

En rätt intressant upplysning i förbigående skänker Leij hufvud, då han i brevet av den 7 augusti säger om denna s brev: »Has Schefferius Comes Exc:, dum magnam vim episto rum Oxenst^m colligere ceperat, procul dubio ignorabat.» Härm åsyftas säkerligen den för skilda ämnen intresserade Carl Fredr Scheffer, och samlingen i fråga skulle måhända kunna identifi med en större samling avskrifter av Axel Oxenstiernas brev, s fanns i volymen n:r 27 i det forna arkivet på Brokind.[1] Det senare bestod till en stor del av det gamla Tyresöarkivet, inn hållande papper efter Carl Fredrik Scheffer och föregående äga av godset. En bland dessa var riksdrotsen Gabriel Gustavss Oxenstierna, och volymen i fråga innehöll just till största delen av skrifter av brev till honom.

Några år senare, 1779, gjorde Anders Schönberg ett has besök på Tidö, som han ett par årtionden efteråt skildrat i br till Gjörwell (13/12 1808): »Jag ville icke säga, huru jag fant G Ax. Oxenstiernas documenter hos Gref. Dohna på Tidön väl e del nedlagdt i kistor, men ock mycket äfven av de viktigare i rum vräkta över bord och stolar.» I ett annat brev (1811 u datum) omtalar han, att greve Dohna då sagt sig vilja överläm samlingarna till konungen — tydligen till följd av det brev h 1777 mottagit av denne med anmodan att överlämna dem t riksarkivet eller kungl. biblioteket. Detta blev visserligen i av, men det intresse konungen visat synes ju dock haft till f ett påbörjat förtecknande av samlingarna. Månne den av Sch berg omtalade oordningen stod i samband med detta?

Walfrid Enblom.

Den nya stilens införande i Sverige.

Den gregorianska kalenderreformen av 1582 rönte som bek från åtskilliga håll ett hårdnackat motstånd. Tysklands evange ständer och Danmark genomförde den först år 1700 och då en i fråga om solkalendern eller datumräkningen. Med avseende p månkalendern eller påskräkningen förkastades det cykliska ber ningssättet och stadgades, att påskfullmånen skulle bestämmas astro miskt. Denna kalendertyp erhöll namnet »den förbättrade kalender

Sverige hade visserligen deltagit i de internationella r plägningar, som föregingo införandet av den förbättrade kal

[1] Se Förteckning över handskriftsamlingen på Brokind i *HH* 3. s. 3 En redogörelse för samlingens tillkomst och senare öden finnes i Gun Carlquist, Carl Fredrik Scheffer och Sveriges politiska förbindelser m Danmark åren 1752—65, s. XIV.

n, men gick sin egen väg. Här vidtogs år 1700 ingen annan ird än att skottdagen uteslöts, varigenom stilskillnaden bibels oförändrad vid 10 dagar, såsom den ditintills varit. Genom ttdagens bibehållande 1704 och 1708 förblev stilskillnaden denıma till 1712, då man genom två skottdagars införande återgick den julianska kalendern och fick en stilskillnad av 11 dagar.

Det första avgörande steget till en kalenderförbättring togs 39, då K. M:t på förslag av professor Anders Celsius den 30 . förordnade, att Sverige med avseende på påskräkningen skulle luta sig till de tyska protestanterna och påskfullmånen alltså tämmas astronomiskt, ett stadgande som tillämpades från och d år 1741. Men ännu återstod den i praktiskt hänseende viktite reformen, den nya stilens införande.[1]

Initiativet till densamma utgick från en femtioårig, obefordrad stman i Övre Ullerud, Sven Kihlman[2], genom en 1746 av ēket utgiven skrift *Oförgripeligit förslag til calendarii correction the återstående styckon*, som av honom inlämnats till prästendet vid samma års riksdag och där förekom till behandling den okt. Kihlmans broschyr var tydligen ett ord i sinom tid: talnnen uttalade genast den meningen, att ärendet borde remitteras akademierna och konsistorierna i riket, och superintendenten gerlöf lovade att härom vilja behörigen föranstalta. Han vidade greve Tessin, som upptog frågan i rådet den 21 nov., då resolverades, att brev skulle avgå till akademikanslererna att över höra consistoria academica.

Det kan vara på sin plats att här i korthet redogöra för det entliga innehållet i Kihlmans skrift. Han uttalar sin tillfredslelse över den av Celsius åvägabragta reformen av påskräkningen, n ansluter sig i fråga om datumräkningen icke till den gregonska interkalationsmetoden, utan föreslår en annan, som trots en tare period ger en bättre approximation till det tropiska årets kliga längd. Den gregorianska interkalationsperioden är som sant 400 år, av vilka 97 äro skottår, medan den av Kihlman föregna ej omfattar mer än 33 år, av vilka 8 äro skottår: det 4:e, , . . ., 28:e samt slutligen det 33:e. En härpå byggd kalender en tid varit i bruk i Persien[3] och kallas därför stundom den rsiska. Det gregorianska årets längd är

$$365\frac{97}{400} = 365{,}24250 \text{ dygn}$$

ı det persiska är

[1] För utförligare upplysningar om de hittills berörda förhållandena visas till min uppsats Der schwedische Kalender seit dem Jahr 1700 kiv för matematik, astronomi och fysik, Bd. 5, 1909) och därstädes citelitteratur.

[2] Närmare om honom hos Hammarin, Carlstads stift herdaminne, l 1 (Carlstad 1846), s. 262.

[3] Se härom Ginzel, Handb. d. math. u. techn. Chronologie, Bd. 1 eipz. 1906), s. 301.

$$365 \frac{8}{33} = 365{,}24242 \text{ dygn,}$$

medan det tropiska året innehåller

$$365{,}24220 \text{ dygn,}$$

varav synes, att det persiska året kommer verkligheten närmare än det gregorianska.

Av de infordrade utlåtandena över detta Kihlmans förslag inkom först det från Lund, daterat den 13 januari 1747 och författat av professor Lars Liedbeck. Några månader senare kom yttrandet från Uppsala, författat av professorerna S. Klingenstierna och M. Strömer samt daterat den 15 juni 1747. Utlåtandet från Åbo lät länge vänta på sig och kom först efter ytterligare två års förlopp; det är daterat den 20 juli 1749 och författat av professor Nils Hasselbom.[1]

Det enda av dessa utlåtanden, som nämnes under ärendets fortsatta handläggning, är det från Uppsala. Författarna av detsamma framhålla först, att de äro alldeles ense med herr Kihlman rörande behövligheten av en kalenderförbättring och att en sådan efter påskreformen av 1739 blivit nödvändigare än förr; ty medan förut, så länge påskräkningen grundats på det antagandet att vårdagjämningen städse fölle på den 21 mars, tiden mellan jul och påsk i stort sett hållit sig konstant, komme numera, då påsken skulle bestämmas astronomiskt och vårdagjämningen med tiden fölle allt närmare det borgerliga årets början, den ifrågavarande mellantiden att bli allt kortare, så att dessa båda högtider till sist måste sammanfalla. Sedan de därefter lämnat en utförlig historik över reformfrågans öden sedan 1582, ingå de på en granskning av Kihlmans förslag om införandet av en 33-årig interkalationsperiod och finna att den skulle medföra större obekvämlighet än fördel. På grund av det anförda hemställa de till sist, att anslutningen till våra evangeliska religionsbröder, som började 1739, nu skulle fullbordas genom antagandet av det gregorianska interkalationssättet.

För att vidare i detalj följa ärendets behandling är att anteckna, att de inkomna yttrandena den 26 juni 1750 anmäldes i rådet, som remitterade dem till kanslikollegii utlåtande. Detta avgavs den 1 okt. s. å., och däri föreslogs, att professorerna Klingenstierna och Strömer skulle få »befallning att inkomma med ett ordentligt förslag till att, efter vad de sig redan yttrat, göra en med de Evangeliska vad de orörliga festerna vidkommer även som det skett med de rörliga, utesluta de 11 dagarna, som redan äro för mycket influtne, och för övrigt bliva vid det gregorianska interkalationssättet även som de; varvid bemälte professorer hade att tillkännagiva så väl året, då detta bäst kan verkställas, som månaden då de 11 dagarna böra uteslutas».

Innan detta kanslikollegii yttrande föredragits i rådet, inkom till K. M:t en av Wargentin uppsatt skrivelse i ärendet från Veten-

[1] Alla tre utlåtandena finnas i original i Riksarkivet bland vederbörande kanslerers skrivelser till K. M:t.

ıpsakademien.[1] När Kihlmans skrift den 21 nov. 1746 remit-ades till de akademiska konsistorierna, hade Vetenskapsakademien nu ej fått sitt almanacksprivilegium; sedan detta emellertid skett nom K. M:ts resolution av den 17 okt. 1747, ansåg akademien : för sin plikt att framhålla de olägenheter, som den gällande .endern redan förorsakat och framdeles skulle komma att med-a. Även akademien förordar »den förbättrade kalendern» och ser rådligt, att reformen sättes i verket med det snaraste. Bland förda skäl betonas särskilt de skadliga följderna av kalendariets stfällighet i förening med allmogens sega fasthållande vid sina lerneärvda bemärkelsedagar. Den flerstädes följda regeln att :e så vårsäden förrän fyra veckor före midsommardagen (24 juni) var nplig på en tid, då midsommardagen sammanföll med sommarsol-ndet. Då sommarsolståndet numera fölle omkring den 10 juni, mme vårsådden, som fortfarande verkställdes fyra veckor före mid-nmar, att infalla blott två veckor före sommarsolståndet eller två :kor senare än regeln från början avsett, d. v. s. två veckor för sent.

Den 19 november 1750 upplästes i rådet kanslikollegii utlå-ıde och Vetenskapsakademiens skrivelse och resolverades i över-sstämmelse med det förra, att ärendet på nytt skulle remitteras l professorerna Klingenstierna och Strömer med förständigande, de skulle ingiva sitt förslag till Vetenskapsakademien, som sedan ulle inkomma till K. M:t med sitt betänkande däröver.

I Klingenstiernas och Strömers nya memorial[2], daterat den sept. 1751, föreslås, att de 11 dagar, som måste uteslutas, ;as ur månaden februari, och i fråga om året förordas i första nd ett skottår, som måste bli 1756, emedan almanackorna för 52 redan utkommit, skulle det emellertid anses önskligt, att dringen skedde snarast möjligt, kunde även någotdera av åren 54 och 1755 därtill utväljas.

I sitt betänkande av den 31 okt. 1751[3] tillstyrkte Vetenskaps-ademien de båda professorernas förslag, dock under uttalande av n önskan, att ändringen måtte verkställas ju förr desto hellre och ı möjligt redan 1753, i vilket fall akademien utbad sig snart sked, emedan almanackorna för år 1753 måste vara utarbetade i 1752 års början.

Och K. M:t låg ej länge på saken. Redan den 18 nov. var n före i rådet: det ingivna förslaget bifölls, ändringen ansågs ra verkställas redan 1753, och detta beslut meddelades ständerna nom ett protokollsutdrag med förständigande, att deras betänkande

[1] Originalet har ej kunnat återfinnas, men en avskrift är bevarad i Vitterhets, Historie och Antikvitets Akademiens bibliotek i ett samlings-nd av Liljegren med ryggtitel: Calend. bestäm. Datering saknas men n lätt rekonstrueras. Enligt Vetenskapsakademiens dagbok upplästes och iades sekreterarens utkast till memorial vid sammankomsten den 10 nov. 50, och redan den 19 nov. föredrogs skrivelsen i rådet.

[2] Original i Riddarhusarkivet. Allegater till 1751 och 1752 års pleni-otokoller. Tom. I. Memorialet är tryckt i *SRAP*, ser. 2, XVIII, s. 378.

[3] Original i R. A. Vetenskapsakademiens skrivelser till K. M:t.

borde avlämnas med det snaraste. Ständernas skrivelse är daterad den 20 febr. 1752, och redan den 24 febr. utfärdades »Kongl. Maj:ts nådige förordning och kundgjörelse angående thet här i riket hit tils brukade calendarii ändring».

Härmed var alltså den nya stilen införd. Ser man tillbaka på ärendets behandling, kan man ej undgå att lägga märke till den raskhet, som särskilt statsmakterna därvid ådagalade. Det behövdes icke mer än en liten broschyr av en helt obemärkt person, för att prästeståndet skulle ta frågan om hand och K. M:t en månad senare remittera den till de akademiska konsistorierna, och när det sista utlåtandet inkommit från Vetenskapsakademien, dröjde det blott ett par veckor, innan K. M:t avlät sin skrivelse till riksdagen med uppmaning till skyndsam handläggning, som ock följde. Lägger man härtill den enighet, som rådde mellan de åtsporda sakkunniga myndigheterna, så förstår man, att frågan var mogen för ett snabbt avgörande, som alla önskade och ingen ville fördröja.

Sverige hade nu antagit den gregorianska datumräkningen men bibehöll den astronomiska påskräkningen, liksom Danmark och de tyska protestanterna. Dessa länder övergingo fr. o. m. år 1776 till den gregorianska påskräkningen, Sverige däremot icke. Detta hade till följd, att man hos oss tre gånger firade påsk en vecka senare än i det övriga västerländska Europa, nämligen 1802, 1805 och 1818. Det sistnämnda året väckte det anstöt, att påskdagen här i landet icke var densamma som i Norge, som nu var i union förenat med Sverige men redan 1778 med Danmark genomfört påskreformen. Då det förutsågs, att detsamma skulle komma att inträffa 1825, ingick prästeståndet till K. M:t med anmälan därom och med anhållan om åtgärd däremot, vilket föranledde ett kungl. brev av den 8 okt. 1823[1], som var avsett att för framtiden förebygga händelsens upprepande. Emellertid hade varken prästeståndet eller K. M:t rådfrågat någon sakkunnig, och till följd därav blev kungabrevet så formulerat, att, om det tillämpats efter ordalydelsen, missförhållandet icke blivit avhjälpt. Den dåvarande utgivaren av almanackorna, professor **Cronstrand**, som naturligtvis visste vad meningen var, handlade därefter icke blott 1825 utan även 1829, då åter en påskdifferens skulle ha inträtt. Men fr. o. m. 1838 fingo almanackorna en annan utgivare, professor **Selander**, och då en ny påskdifferens stod för dörren 1845, om man följt kungabrevet efter bokstaven, påbjöds uttryckligen på Vetenskapsakademiens hemställan den gregorianska påskräkningen genom ett kungl. brev av den 22 febr. 1844. Det hade alltså dröjt mer än 250 år, innan Sverige fullständigt genomfört den gregorianska reformen.

Arvid Lindhagen.

[1] Original i Vetenskapsakademiens arkiv.

Svenska filolog- och historikermötet i Helsingfors.

I Helsingfors hölls i sommar den 17—19 augusti ett svenskt ilolog- och historikermöte, till vilket inbjudan hade utfärdats av svenska litteratursällskapet i Finland. Mötet betecknade ett fullöljande av den vid 1912 års Göteborgsmöte lyckligt realiserade ién att sammanföra svenska filologer och historiker. Tyvärr voro e svenska historikerna vid Helsingforsmötet fåtaligt representerade. ilologerna mötte betydligt manstarkare, särskilt Göteborgs högskola ar väl representerad. Mötets öppnande ägde rum den 17 augusti universitetets solennitetsal. Svenska litteratursällskapets ordförande rofessor Hugo Pipping hälsade mötet i ett anförande, vari han edogjorde för mötets tillkomst och erinrade om Harald Hjärnes,)scar Montelius' och Fritz Läfflers vetenskapliga insats. Till mötets hederspresidenter utsågos professorerna I. A. Heikel, A. Noreen, Kr. Nyrop, M. G. Schybergson och J. Vising, till generalsekreterare aldes fil. mag. Arne Jörgensen. Till ordförande i sektionen för historia valdes förste arkivarien Th. Westrin, professorerna C. von Bonsdorff, P. O. von Törne och lektor G. Wittrock samt till sekreterare förste arkivarien E. Naumann. Mötet arbetade på fyra sektioner, därav trenne filologiska, nämligen för allmän och jämförande pråkvetenskap, för klassisk och romansk filologi och för nordiska pråk och nordisk fornkunskap.

Inom den allmänna historiens område föllo ett par föredrag. Professor Hj. Crohns gav en intressant översikt över *Europas kulurgärning och världskriget*, däri han särskilt dröjde vid kolonisaionspolitiken delvis ur synpunkter, som påminde om Kjelléns geopolitiska idéer. Med rik användning av statistiskt material skildrades, huru både Asien och Afrika dragits in under europeiska odlingsormer. Professor P. O. von Törne behandlade i sitt föredrag *Förtroendeuppdrag och maktusurpering i de historiska samhällena* vad han benämnde maktens problem ända från de orientaliska äldena fram till våra dagar. För att vinna makten hade man sedan grekiska tyrannernas dagar alltid använt revolutionära medel och i egel sökt stöd av militären. I t. ex. Cajus Gracchus politik såg föredraganden ett försök att förvandla ett förtroendeuppdrag till en varaktig maktställning. Sammanställningen av de grekiska tyrannerna med renässansfurstarna var av stort intresse. Till fornhistoriens område hörde docenten B. Nermans föredrag om *Det svenska rikets uppkomst*. Med stöd av såväl litterära som arkeologiska källor gavs en skildring av den politiska utvecklingen till omkring 800 e. Kr. Beträffande »geatas» i Beowulf omfattade föredraganden åskådningen, att de voro göter. Över huvud sökte Nerman hävda det historiska innehållet i sagorna. Han sökte göra gällande, att Västergötland och Gottland infogats i sveaväldet omkring 550—575 e. Kr.; Östergötland åter skulle ej ha underkuvats förrän genom Bråvallaslaget.

Svearnas expansion skulle därefter ha sträckt sig över Småland, Öland och Blekinge.

Doktor A. Fontell föreläste *Om by i fornskift och hamn*. Professor C. von Bonsdorff gav i sitt föredrag om *Finlands inträde i ryska riket* en sammanfattning av de djupgående forskningar, vars resultat han framlagt i främst det bekanta verket Opinioner och stämningar i Finland 1808—1814 (1918). Känslorna för Sverige svalnade starkt efter kriget. Han skildrade, huru lätt underkastelsen gick för sig. I ledande kretsar i Finland kunde man t. o. m. ge uttryck åt en stark förbittring mot Sverige. Höjdpunkten härav betecknades av Walleens ord 1814, att »Sverige bekymrade sig lika litet om oss som om invånarne i Kina». I motsats till dylika strömningar framhöllos mera sparsamt kända uttalanden om trohet mot Sverige. Böndernas »på en varaktighet af sekler grundade anhänglighet till Sverige och motvilja till Ryssland» skildrade t. ex. Ehrenström 1812 för kejsar Alexander. Av stort intresse skulle otvivelaktigt en undersökning av opinionen i Sverige rörande förlusten av Finland vara. Doktor E. Naumann redogjorde i föredraget om *Riksdagsbesvären och formerna för deras behandling* i stora drag för besvärens uppkomst och utveckling under 1500- och 1600-talen. Beträffande de s. k. allmänna besvären framhölls, huru dessa uppsattes inom stånden av särskilda utskott på grundval av besvär från orterna. Dessa utskotts verksamhet inom adeln kan följas t. ex. under 1680-talet. Behandlingen av besvären inom riksdagen under frihetstiden och den gustavianska tiden skildrades. Vid sidan om föredragen företogos besök i nationalmuseet, vars olika avdelningar demonstrerades av de olika föreståndarna. En av mötets höjdpunkter betecknade besöket på Sveaborg, som visades av intendenten Tandefelt. Den historiska stämning, som där främst vid Ehrensvärds grav slog de besökande till mötes, grep alla. En trevlig sällskaplig samvaro utfyllde tiden vid sidan om föredrag och besök, varvid de finländska värdarna utvecklade en storartad gästfrihet. Den första möteskvällen hölls en välkomstfest på Nyländska nationshuset. Höjdpunkten av denna samvaro betecknade den ståtliga middagen på societetshuset, där bl. a. professor Noreen i hjärtliga ordalag hävdade betydelsen av samarbetet mellan Sverige och Finland. Mötet avslutades med samkväm på »Klippan».

Efter mötets slut företogo en del av de rikssvenska deltagarna, åtföljda av några av värdarna, en utflykt till Borgå. Besöket i Runebergs hem blev, tack vare det sätt varpå fröken Ida Stenborg där skildrade skalden i hans hem, en upplevelse, som sent torde gå ur deltagarnas minne.

Erik Naumann.

Ett tillägg.

I den analys av Sighvat skalds uppgifter om sin svenska resa, om jag lämnat i denna tidskrifts 2:a häfte 1922, är det en mot-istans, som säkert tilldragit sig kritiska läsares uppmärksamhet. Det mest bekanta av förekommande ortnamn är ju *Eiðaskogr*, och etta betecknar ju faktiskt i övriga källor liksom ännu i dag en kog på den väg, som Sighvat enligt min mening *icke* skulle farit, kogen på gränsen mellan Norge och Värmland.

Först då jag kom att ett par gånger färdas igenom de av ighvat enligt min tolkning nämnda trakterna, gick det upp för ig, att en ganska tillfredsställande förklaring kan givas även av etta namn.

Den socken, som skulle genomfaras efter (Stora) *Hof*, heter ch hette av gammalt *Edsvära*. Av detta välbekanta namn vågade ig intet göra, då jag icke kände eller känner någon tillförlitlig tymologi till namnet. Men något mer syntes det mig betyda, då ig erinrade mig, att något över en mil väster om Edsvära (dock tom Sighvats sannolikaste väg) ligger en by, som heter *Edum*. iktigare ändå synes mig vara, att skogstrakten söder om dessa ygder, på nuvarande gräns mot Älvsborgs län, burit och kanske är namnet *Edsveden*[1], ett namn, som etymologiskt sett är synonym ll *Eiðaskog*.

Edsveden ligger utanför Sighvats sannolika väg, men detta är ke avgörande: dels har skogen säkert tidigare haft större utsträck-ing och kanske även i senare odlade delar burit samma namn, els kan Sighvat under förfrågningar om vägen ha hört namnet och v misstag utsträckt det till även de partier, som han red igenom, els slutligen kan han ha kommit vilse, så att hans färd verkligen att genom Edsveden.

I det hela torde *Ed*-namnen i Västergötland i någon mån för-vaga den berörda motinstansen.

Nat. Beckman.

---

[1] Hos Linné, Västgötaresa, korrumperat: *Edsmären*. hos Rhyzelius i ans självbiografi (Skr. utg. af Kyrkohist. Fören. III. 2.): *Edsvägen*, *Edsveden*.

Underrättelser.

— Den 25 juni 1922 avled i Berlin förutvarande chefen för Berlins Statsarkiv Paul Bailleu, 69 år gammal. Hans forskningsområde utgjordes huvudsakligen av tiden från Fredrik den Stores död till förra hälften av det nittonde århundradet. Bland hans talrika arbeten äro de mest betydande en biografi över drottning Louise, Fredrik Vilhelm III:s gemål, och aktpublikationen *Preussen und Frankreich 1795—1807.* *Hein.*

— *Riksarkivets årsberättelse 1921* (Stockholm 1922; 75 sid.) inregistrerar först och främst det stora framsteg i det svenska arkivväsendets utveckling, som kammararkivets förening med riksarkivet innebär (jfr denna tidskrift 1921, sid. 149 ff.). En jämkning av gränserna mellan de i kammararkivet och i kammarkollegii ämbetslokaler förvarade arkivbestånden har skett genom överenskommelse mellan riksarkivet och kollegiet. Enligt denna skulle i kammararkivet förvaras serierna av kollegiets diarier, protokoll, koncept och registratur t. o. m. 1699 samt inkomna handlingar till samma tidpunkt med undantag av dem som tillhöra kollegiets tre provinskontor och advokatfiskalskontoret, vilka skulle överflyttas till kollegiets ämbetslokaler, där också kammararkivets koncept och diarier fr. o. m. 1730 jämte generalregister samt vissa jordeböcker t. v. skulle förvaras. Under året har vidare den 1920 beslutade organisationen av riksarkivet på tre byråer (jfr denna tidskrift 1921, sid. 227) trätt i kraft. — Mera omfattande accessioner ha under året inkommit från utrikesdepartementet, däribland in- och utgående skrivelser från tioårsperioden 1861—1870 samt en stor samling räkenskaper fr. o. m. 1748, från ecklesiastikdepartementet (mestadels statistiska uppgifter o. a. handlingar rörande undervisningsväsendet fr. o. m. mitten av 1800-talet) och från handelskommissionen. Genom överenskommelse med kungl. biblioteket har en rationell uppdelning av K. H. Karlssons samlingar av avskrifter, anteckningar etc. skett, varvid på riksarkivets del kommit allt av honom sammanbragt material för Svenskt Diplomatarium. Bland gåvor märkas riksrådet Claes Ekeblads dagbok 1684—1689 samt C. Mouradgea d'Ohssons papper. Komplettering av de inköpta Hammer-samlingarna har skett, och såsom ett värdefullt supplement till dessa har i riksarkivet deponerats bankir G. Kassmans till stor del av tidigare inköp på Hammer-auktionerna bildade samling. — Ordnings- och förteckningsarbeten ha slutförts beträffande bondeståndets arkiv, skrivelser till Karl IX, kommerskolleg-

rivelser till K. M:t och slottsrättens arkiv. — Förste arkivarien äth har i offentligt uppdrag företagit en ny forskningsresa till om för att, fortfarande i samverkan med delegerade från Danark och Norge, fortsätta undersökningarna särskilt i vatikanska kivet för den tillämnade serien av Svenskt Diplomatarium rörande eriges förhållande till påvestolen under medeltiden. — Bland ndsarkivens accessioner äro att märka, utom de författningsenligt strömmande leveranserna från lokalarkiven för perioden 1811—20, i Uppsala en del handlingar berörande Erik-Jansismens storia och i Lund gårdsräkenskaper från Jordberga. I Uppsala ır med offentligt anslag utarbetats ett kortregister över kyrkokiven i Stockholms och Uppsala län. — De från riksarkivet rkställda inspektionerna ha bl. a. gällt en del länsstyrelse-, domıpitels- och länslantmäterikontors arkiv i Norrland och vissa andra lar av landet samt de från leverans till landsarkiv dispenserade rkoarkiven i Västerås stift. Beträffande de sistnämnda konstaras ånyo den underlägsenhet i arkivvård, som trots aktningsvärda mödanden vidlåder dessa arkiv i jämförelse med den, som komer de i landsarkiven förvarade lokalarkiven till del. Dispensısökningar, som under året inkommit från några församlingar i ika delar av landet, ha också avstyrkts av riksarkivet och avıgits av K. M:t. Inspektionerna av lokalarkiv i landsarkivdistrikten ı fortgått i sedvanlig utsträckning.

Av *Meddelanden från svenska riksarkivet* har därjämte ett nytt ifte utkommit: Ny följd, I: 51—53 (Stockholm, Norstedt 1922; 6 sid.). Det omfattar utom riksarkivariens årsberättelse för 1919 efererad i denna tidskrift 1920, sid. 110) som vanligt en del ındlingar av intresse för arkivväsendet, däribland riksarkivariens gående motivering för riksarkivets ovan omnämnda omorganisation h hans framställningar till Kungl. Maj:t angående landsarkivets Vadstena förflyttning till Linköping och inrättandet av en reservpå för arkivalier i Vadstena slott samt landsarkivariernas berättelr om inspektioner av lokalarkiv under 1919. Slutligen innehåller iftet en utredning av Bertil Boëthius om *Riksarkivets Livoica-serie under 1600- och 1700-talen.* Av ett vidare arkivhistoskt intresse än titeln antyder är den inledningsvis lämnade klarrande redogörelsen för seriebildningen vid 1600-talets ordningsbeten i riksarkivet, varigenom den i S. Berghs stora arbete cknade bilden av förloppet utfylles, särskilt i vad angår de komna skrivelsernas arkivaliska behandling. Förf. följer växlinırna i principerna för ordnandet — först för var regent årgångss med begynnande underavdelningar efter områden, personer, yndigheter etc., sedan stora sammanhängande parallellserier, dock rtfarande begränsade till var särskild regents tid —, men fastslår, t indelningsgrunden ständigt var »icke mottagarens nyttjande av na arkivalier, utan avsändaren». Han söker därefter med stöd leveransförteckningar, kansliordningar och undersökningar rörande ontrasignationen konstatera, huruvida redan vid ärendenas behand-

ling i kansliet någon formlig arkivalieserie för Östersjöprovinserna uppkommit; så har ej varit fallet, men tendenser till sammanhållande av dithörande ärenden, visserligen jämte vissa andra, är tydliga. Efter fastställandet av dessa förutsättningar redogör förf. för uppkomsten av riksarkivets »Livonica»-serie. Stommen därtill är skönjbar redan i årsavdelningarnas livländska brev och acta, vilka sedermera (i samband med 1643 års flyttning) sammanförts till brevboksserier för de olika regentperioderna; förf. anser t. o. m. troligt, att mot slutet av 1600-talet dessa serier uttagits och fått bilda en sammanhängande kronologisk svit, och han finner ett stöd därför i det faktum, att de i motsats till större delen av 1500-tals-breven från andra håll i det stora hela räddades vid slottsbranden 1697. Vid ordnings- och förteckningsarbetena efter denna behandlades »Livonica» som en arkivalisk enhet.

H. B—n.

— I *Tidskrift för det svenska folkbildningsväsendet* 1922. h. 1 (sid. 15—36) har arkivarien Ernst Nygren publicerat en förtjänstfull redogörelse för *Våra kyrkoarkiv.* Efter att inledningsvis ha särskilt de olika beståndsdelarna i ett kyrkoarkiv: de ur prästens verksamhet som statstjänsteman framgående husförhörs- och ministerialböckerna, protokoll och räkenskaper av övervägande kommunal natur samt själva kyrkornas åtkomsthandlingar o. d., lämnar han en översikt av dessa arkivs historiska utveckling. Äldst äro handlingar av sist angivet slag. Förf. redogör för de rester av medeltidens kyrkoarkiv, som finnas bevarade: enstaka räkenskaper och de mestadels i landsarkiven uppsamlade pergamentsbreven av äganderättsligt eller ekonomiskt innehåll. 1571 års kyrkoordning föreskrev upprättande av inventarier och förande av räkenskaper, och dessas granskning ledde till uppkomsten av visitations- och sockenstämmoprotokoll. Sannolikt efter tyska förebilder infördes efterhand i olika stift från början av 1600-talet dop-, vigsel- och dödböcker samt på ett eller annat håll även förhörsböcker, tills slutligen 1686 års kyrkolag gav de detaljerade föreskrifter om kyrkobokföringen, som varit normerande för dess senare utveckling. Det statistiska tabellverkets inrättande 1748 medförde dels en omläggning av förhörsboken, dels uppkomsten av de befolkningsstatistiska sockentabellerna. Kyrkobokföringens nuvarande ordning, som ger de aktuella kyrkoarkiven deras enhetliga karaktär, har slutligen utformats genom 1860 och 1894, senast 1910 och 1915 års bestämmelser. Beträffande vissa stift — särskilt Västerås', där Johannes Rudbeckius i detta avseende var en föregångsman — är förf. i tillfälle att närmare utreda de olika kyrkoboksseriernas uppkomst och tillväxt, och även i fråga om de övriga slagen av kyrkoarkivalier ger han åtskilliga välkomna notiser belysande deras karaktär och värde ur forskningssynpunkt. Slutligen lämnas upplysningar om bestämmelserna rörande kyrkoarkivaliernas förvaring från 1571 års kyrkoordning och till de förordningar, som reglera den nu-

nde lands- och kyrkoarkivorganisationen. En särskild avdelning ›källhänvisningar» redogör ingående för de både tryckta och otryckta illor, som stödja framställningen, och utför den vidare i vissa inkter.

H. B—n.

— På det stadshistoriska området har under de senaste åren iblicerats ett flertal värdefulla arbeten. En utmärkt översikt och itisk värdering av de under åren 1920—1921 utkomna lämnas docenten N. Herlitz i Svenska stadsförbundets tidskrift 1922 ıder titeln *Stadshistorisk revy 1920—1921.* Enligt vad förf. eddelar skola hädanefter dylika översikter årligen utarbetas.

— I Polen har nyligen startats en historisk tidskrift, *Przegląd iplomatyczny*, vars första årgång utkom år 1919. Den ägnar huvudtresset åt den moderna internationella politiken, särskilt i den än Polen beröres därav, men avhandlar även äldre tiders historia. land uppsatser av det senare slaget må nämnas W. Konopczyn'ski, *wie próby pacyfikacji między Polską a Szwecją po wojnie północnej* årg. 2, s. 301—340), fragment av ett större arbete »Polen och verige 1660—1795». Denna uppsats behandlar Trautvetters beickning 1719—21 och Zülichs 1729—32.

— I samband med jubileumsutställningen i Norrbotten 1921 slöt dess bestyrelse att utgiva en hembygdsbok för att dymedelst rida kännedom om länet såväl bland dess egna inbyggare som and de i detta avseende tämligen okunniga landsmännen i södra verige. Tack vare beredvilligt deltagande kom boken snart till änd. *Norrbotten*, I—II (W. Zachrisson 1921).

›Norrland har varit koloni. Om Norrbotten gäller det längst», river en av medarbetarna. Provinsens avlägsna läge har givetvis ıder århundradenas lopp utgjort en fara för efterblivenhet, och av upare och allmännare kultur finner man ej heller mycket vid udiet av provinsens historia i äldre tider. Det är först de morna kommunikationsmedlen, som bragt Norrbotten i närheten av lturländerna i vårt land, och det är det sista seklet, som satt n prägel på Norrbotten. I analogi med detta är boken om Norrtten ett barn av sin tid, en bok mindre om det förgångna än n det nuvarande. Den är till stor del skapad av män, som lett ploaterandet av naturtillgångarna och väl känna bruket av timeryxan och gruvborren, och granskar man innehållet, finner man, t de utförligaste och viktigaste uppsatserna syssla med dithörande oblem. Bland författarna på detta område märkas landshövding Malm, bergmästaren C. I. Asplund, fil. d:r A. Neander, övergmästare A. Holmgren, jägmästare W. Strandberg m. fl. Om n andliga odlingen skriver bl. a. biskop O. Bergquist och konstorienotarien A. Carlgren. Av övriga uppsatser fäster man sig rskilt vid landshövding N. Ringstrands uppsats om Norrbottens

kolonisering. Även de andra medarbetarna äro tagna ur de b... krafterna inom landskapet, och innehållet utmärker sig för sa... het och vederhäftighet, samtidigt som det präglas av välgör... flärdlöshet och är fritt från all barlast av svulst och överdrivet p... Önskligt hade dock kanske varit, att tiden medgivit en något st... enhetlighet och sammansmältning av de olika uppsatserna. D... typografiska utstyrseln förtjänar enbart beröm.

I många avseenden kan verket om Norrbotten ställas som mönster för en hembygdsbok, och redaktionen, som letts av den kände ... nealogen och arkivforskaren postmästare H. Lagergren, har ... heder av sin betydelsefulla insats i länets kulturliv.

B. S—n.

— Disponenten Carl Sahlin hedrades på sin sextioårsdag ... en ståtlig festskrift under titeln *En bergsbok. Några studier ... svensk bergshantering tillägnade Carl Sahlin 19 15/12 21* (Stockh... 1921, 289 s.). Det ståtliga arbetet innehåller ett antal upps... som såväl ur arkeologisk, historisk, kulturhistorisk, geologisk ... teknisk synpunkt belysa det svenska bergsbruket under olika tid... O. Montelius uppställer problemet *Hur länge har järnet ... oss* och besvarar spörsmålet med, att upptäckten av järnet ... rum på Kreta under 15:e årh. f. Kr. B. Nerman söker i up... satsen *Eddans sägen om smeden Volund arkeologiskt dat...* visa upp, att denna sägen förskriver sig från tiden före 700 e. Kr. *Smedens anseende hos skilda folk* skildras av N. E. Hammarst... H. Sundholm vill i sitt bidrag *Från vilken tidpunkt kan ... räkna svenska bergsbrukets uppkomst* i motsats till Sommarin ... gällande, att bergshanteringen tagit sin början under 1200-ta... första decennier. S. Tunberg skildrar i en även ur metodisk ... punkt synnerligen värdefull uppsats *Det svenska bergsbrukets ... organisation.* Tunberg bygger sin undersökning uteslutande på ... analys av det tidigaste källmaterialet, några förordningar från p... oden 1340—1360 för Västra berget i Närke, Norberg och Kopp... berget. Bland bergsmännen urskiljas olika grupper, arbetsgivar... mästermännen, och de olika slagen av arbetare, kolare och smält... Utspisare förklaras ha betydelsen »den som utdelar föda». I up... satsen *Stockholm som exporthamn för järnet* lämnar Holger Rosm... en intressant översikt av vad järnexporten över Stockholm b... i förhållande till rikets export av denna vara och till dess exp... över huvud. Den dominerande ställning som huvudstaden ... 1500-talet intog — 1559 utskeppades 66 % av järnet över Stockholm — förmådde staden att bevara även under 1600-talet. År 1685 upp... Stockholms export av stångjärn räknat efter kvantitet till 73 % av ri... och efter värde till 76 %. Över huvud var Stockholm ej blott ... stora exportorten utan hade även vid denna tid blivit central... för importen. Under 1700-talet nedgick dess andel i järnexp... t. ex. 1741 till 59 procent. Göteborg började spela allt större ... som exporthamn för det värmländska bergsbruket. Stockh...

etydelse som exporthamn har under 1800-talet på grund av de brändrade kommunikationsförhållandena i hög grad förminskats. ortfarande spelar dock järnexporten över Stockholm en stor roll. . W. Dahlgren belyser i *Ett bidrag till valloninvandringens historia* på grundval av material i Leufstaarkivet detta för den svenska irnhanteringens utveckling viktiga spörsmål. Invandringen ägde i kiet med våra dagars emigration rum på grund av ekonomiska och j av religiösa orsaker. Den omhänderhades av verkliga »emigrantgenter». Arbetarna anställdes för viss bestämd tid. Ett stort ntal av de tidigast värvade begagnade sig av sin rätt att återända, som de icke trivdes i landet». En hel mängd olika yrken oro representerade bland de invandrade vallonerna. För den induttriella och kommersiella ledningen av sina företag använde de Geer teslutande utlänningar. Antalet av de till hans verk inflyttade allonerna beräknas för perioden 1620—1630 till omkring 275 personer, för det följande decenniet till omkring 90. De listor över allonsläkter, som meddelats av P. Pehrson, underkastas en sträng ritik. Eli F. Heckscher ger i uppsatsen *Den gamla svenska rukslagstiftningens betydelse* en översikt och en analys av det förattningssystem, varmed bergsbruket reglerades och som uppkom nder 1630- och 1640-talen och till stor del ägde bestånd i två undra år. Heckscher ser i merkantilismens reglering av produkionen en direkt fortsättning av den medeltida näringspolitiken. läende är den parallell, som han drar mellan stadspolitiken och rikspolitiken. Bergslagstiftningens betydelse skildras främst ur ynpunkten av den kvantitetsbegränsning, som den medförde. ruktan för skogsbrist i bergslagen förde till försök att hindra ppkomsten av bruk i bergslagen. Upphovsmannen till denna politik ser örfattaren i Carl Bonde. Under frihetstiden behärskades brukspoliiken av delvis nya synpunkter, då man ville åstadkomma en produkionsbegränsning. Av synnerligt intresse är skildringen av järnhaneringen under denna period, då det svenska järnet hade monopol på en engelska järnmarknaden. Bertil Boëthius ger i *Hammarkommissionerna på 1680- och 1720-talet. En studie över deras ställning i bergskollegiets brukspolitiska system* en översikt över dessa ngripande kommissioner och syttemålet med deras verksamhet däröd, delvis behandlande samma ämne som Heckscher. De kommissioner, som 1687 och 1688 fungerade, hade enligt redogörelsen i 697 års sekreta proposition till uppgift att verka för de »hamrars och järnverks afskaffande, som verken af ädlare metall samt blåsningarna på något sätt genom skogens utödande kunde prejudicera.» örf. framhåller, att dessa hammarkommissioner, som utdömde ett tort antal hyttor, »helt och hållet stått i produktionsmedelsransoeringens och icke i den prisstegrande monopoliseringens tjänst». Bergskollegiets försiktiga politik stöddes 1717 genom ett kungligt ngripande, vari gjordes gällande, att järnproduktionen vore för stor, arför en utrivning skulle ske av de verk, som ej ägde skog. Boëthius sammanställer detta ingripande med Polhems idéer om

järnexportens monopolisering. Av stort intresse är förf:s skildring av utvecklingen, tills man slutligen 1738 nått fram till begränsningen av smidet. Boëthius' uppsats grundar sig främst på de olika hammarkommissionernas arkivalier, som tidigare ej utnyttjats. *Om järnhanteringen i Skinnskattebergs bergslag från mitten av 1500-talet till omkring 1620* skriver H. Carlborg på grundval av räkenskaperna i kammararkivet. Ingående uppgifter lämnas bl. a. om kronans tackjärnsblåsning och stångjärnssmide från 1580-talet. S. Ambrosiani redogör för *Järnhantering i Värend* och huru den var baserad på myrmalm. De ålderdomliga metoder och redskap, som användes vid malmtäkten skildras. *Valsverket under gångna tider* behandlas av K. J. Sunström. S. T. Kjellberg skildrar *Smederna vid Ja... bruk*, varvid redogöres bl. a. för smedernas ställning till faktorn och för smedsämbetet och dess organisation. Rudolf Cederström skildrar en berömd bössmeds, *Per Gustafsson i Kassmyra*, verksamhet under 1600-talet. En svensk bergsmans insats i bergsbruket i södra Spanien under 1720-talet behandlas av G. A. Granström i uppsatserna *Liebert Wolters i Rio Tinto*. J. F. Angersteins bortglömda »rön om stålhärdning» 1778 blir föremål för rehabilitering av A. Grabe i uppsatsen *Upptäckten av stålets kritiska punkt*. G. Ekmans och C. F. Wærns insats för *Lancashiresmidets införande i Sverige* omkring 1830 skildras av J. A. Leffler, *Lassåna bruksherrgård på Karl XI:s och Anton von Boijs tid* beskrives på ett intresseväckande sätt av Sigurd Wallin, varvid bl. a. redogöres för en rad takmålningar från den ursprungliga inredningen. *Den äldre arkivvården vid Stora Kopparberget* skildras av bruksbibliotekets och bruksarkivets nuvarande föreståndare A. Silow. Redan 1659 inrättades en notarietjänst bl. a. för arkivvården, och 1680 var bergslagens första arkivbyggnad färdig. Någon verklig ordning i arkivet blev det dock ej förrän i början av 1700-talet. Trots minskning genom eldsvåda och irrationell gallring kan arkivet av sin föreståndare karakteriseras som vårt till omfånget största bruksarkiv. E. Kinander redogör i *Några anteckningar rörande Jernkontoret och den bergshistoriska forskningen i senaste tid* för de initiativ, som järnkontoret på skilda områden tagit. H. Cornell beskriver *Jernkontorets samlingar av brukshistoriska bilder*. Det ståtliga arbetet är vid sidan av andra ett uttryck för det allt starkare intresse, varmed brukshistorien omfattas.

E. N.

— Den framstående tyske kyrkohistorikern professor Karl Müller blev på sin nyligen inträffade 70-årsdag av kolleger och vänner hyllad med en festskrift (Tübingen 1922), innehållande ett tjugutal uppsatser, bland vilkas författare påträffas Tysklands främsta nu levande kyrkohistorici med Adolf v. Harnack i spetsen. Av profanhistoriskt innehåll är Adalbert Wahls *Skizze einer Nachgeschichte der Erklärungen der Menschenrechte*, vari påvisas, huruson den renodlat individualistiska, naturrättsliga idén om mänskliga rättigheter alltifrån franska revolutionens senare skede var stadd på

rtåg och i det tidigare 1800-talets olika författningar avlöstes av muleringar, som bottna i positiv rätt, till dess att året 1848 i s mån gav densamma en renässans, vars verkningar, om också i difierad form, spåras ända in i den sista revolutionstidens nyipade författningar. Festskriften innehåller även ett bidrag från nskt håll: Hjalmar Holmquists översikt *Kirche und Staat im ingelischen Schweden*. En uppsats om Västerås riksdag var utad av Harald Hjärne, åt vilken festskriftens redaktör prof. Otto heel i företalet ägnar några varma minnesord.

G. J—n.

— Med stort intresse tager man del av det nyligen utkomna etet av Julius Hatschek över *Britisches und Römisches Weltch* (München und Berlin 1921, R. Oldenburg, 374 s.). Förf. tidigare mest bekant genom sin engelska författningshistoria. I eliggande verk gör han ett storstilat försök att jämföra det merska och det brittiska imperiets institutioner i synnerhet på t koloniala, ekonomiska, författningshistoriska och rättsliga omdet. Hans slutresultat blir: i romerska riket fortskridande »Errrung» och centralisering, i brittiska däremot växande decentraering utan inre försvagande, i båda rikena stora områden, vilka göra själva livsnerverna för världsriket (Egypten och Indien) och rför hallas i ofrihet. Så uppslagsrik H:s undersökning än är, är t dock att beklaga, att den utrikespolitiska synpunkten alldeles mnats å sido. Huru Rom blev till en världsmakt, överskuggande h undanskjutande alla andra samtida statsbildningar och vilken rkan denna utveckling utövade på de inre förhållandena, få vi ke upplysning om; lika litet påpekas den grundläggande skillnan mellan Rom, den enda världsmakten på sin tid, och England, som mänskligt att döma aldrig kan nå fram till en dylik llning av ensamt härskande stormakt. Den större vitaliteten som också den större enigheten inom det brittiska rikets olika lar förklaras i väsentlig grad genom det yttre tryck, med vilket tta världsrike har att räkna i helt annan mån än fallet var i om.

Hein.

— I Mathorez' nyligen utkomna arbete, *Les étrangers en rance sous l'ancien régime*, ingår en avdelning, behandlande svenarna i Frankrike (del 2, s. 339—385, Paris 1921).

— Ett försök att inom ramen av något över fyrahundra sidor mmanfatta det europeiska statssystemets utveckling under lika ånga år har gjorts av den tyske historikern professor Wolfgang indelband i ett nyligen utkommet arbete *Die auswärtige Politik er Grossmächte in der Neuzeit (1494—1919)* (Stuttgart 1922). Förf., m bekänner sig som lärjunge till det förra århundradets »politiska» kola inom den tyska historieskrivningen, inordnar händelseförloppet nder de fem huvudepokerna: det europeiska statssystemets uppomst, de förberedande striderna om Italien, kampen mot Spaniens

hegemoni, kampen mot Frankrikes hegemoni och slutligen Englands världsherravälde, och han låter framställningen utmynna i att ... hittills skönjbart resultat av den sista stora omstörtningen fas... upphörandet av detta herravälde och världens »tredelning» mellan England, Förenta Staterna och Japan. Som handbok vid universitetsstudierna torde arbetet kunna användas.

G. J—n.

— År 1907 började professorerna de Lannoy och van der L... den utgiva en serie monografier över *L'histoire de l'expansion coloniale des peuples européens.* Hittills har serien omfattat Portugal, Spanien, Nederländerna och Danmark. Seriens senast utkomna del (Bruxelles 1921; Lamartin), ett litet häfte på 60 sidor, som författats av den förstnämnde, är ägnat åt Sverige och dess sp... försök att intaga en plats i de koloniserande makternas led.

Förf. ägnar först sin uppmärksamhet åt de orsaker, som gjorde att dessa försök på det hela taget blevo resultatlösa eller åtminstone ej ledde till några bestående resultat. Sveriges geografiska läge kan ej sägas vara gynnsamt för kolonisationsföretag. Vid den tid de först igångsattes, nådde riket endast vid Göteborg fram till Västerhavet. Landet var ytterst glest befolkat, dess rikedomar av malm och timmer ännu föga exploaterade; det hade över huvud mer karaktären av ett land, som behöver koloniseras, än av ett självt koloniserande. Lägges därtill, att krävande och betydelsefulla uppgifter förelågo i Europa, där nästan ständiga krig togo dess mesta krafter i anspråk, blir det tydligt, att 1600-talets kolonisationsföretag ej kunde bli annat än episoder av övergående art. De fästa emellertid vår uppmärksamhet vid sig som intressanta och belysande exempel på den ungdomliga håg för nya uppgifter och den framåtanda, som kännetecknade 1600-talets Sverige. 1700-talets kolonisationsförsök ha redan en annan karaktär.

Tyvärr lider framför allt detta första kapitel av iögonfallande faktiska felaktigheter, av vilka somliga tydligen bero på rent slarv och även de andra utan större svårigheter borde ha kunnat undvikas. Att några svenska landskapsnamn felstavats s. 7, är visserligen ej av betydelse, då knappast missförstånd därav kan uppstå; möjligen kan dock Holland i st. f. Halland verka förvillande på en utländsk läsare. Samma s. anges Gustav Adolfs regeringsår till 1611—1644. Till s. 10 kan anmärkas, att Kurland, ehuru under krig erövrat, aldrig tillhört Sverige, ej heller Litauen (felskrivning: la Lithuanie för la Livonie), ehuru det är riktigt, att Sverige ... fick rätt uppbära tull även i de kurländska hamnarna Libau och Windau. Pillau, Memel och Danzig äro ej litauiska (l. livländska) städer utan preussiska (s. 10, anm. 2.). S. 11 säger förf., att dessa hamnar voro säte för en handelsrörelse av viss betydenhet, vars enda raison d'être var utbyte av landets naturprodukter mot iberiska halvöns kryddor och salt samt Västeuropas industrivaror. Vilken är då enligt förf:s uppfattning dylik handels uppgift? S. 1... står Christian XI i st. f. Charles XI.

Framställningen av handelskompanierna och kolonisationsföre-
ıgen synes däremot vara bättre. Förf. har ju på detta område
ttare att bygga på utländska föregångare; i fråga om Söderkom-
ıniet synes framställningen sålunda helt grundad på Jamesons bok
n Usselinx. Frapperande, ehuru säkerligen riktig, är framställ-
ingen av den dominerande roll, som holländarna spelade i dessa
600-talets företag. — S. 41, rad. 1 och 15, anmärkes ett annat
l, som lätt kunnat korrigeras: Christian X i st. f. Charles X.
S. 48 omnämner förf. det svenska handeluppsvinget under
ihetstidens första årtionden samt anför från 1736 några siffror,
elysande den svenska sjöfartens omfång. Härutav, säger han, får
ıan dock ej sluta, att Sverige blivit ett framstående handelsland,
kt på kapital; utlandets konkurrens kunde det ej möta. Han
terar härför Robinsons bekanta bok (uppl. Amsterdam 1734): ut-
ındska köpmän ha den huvudsakliga ledningen av Sveriges handel
c. Men oavsett själva sakfrågan — det gjorda påståendet kan
nses i huvudsak riktigt ännu för denna tid, ehuru dess utmärkande
rag är strävandet att göra sig fri från utlänningars handelsövervälde
- kan Robinsons bok knappast utgöra tillräcklig bevisning. Uppl.
v 1734 är en senare dylik, och ifrågavarande passus finnes likaly-
ande i alla upplagor från den första, 1694. F. ö. var R. ej sam-
dig med skapandet av det Königska kompaniet (det Ostindiska);
an dog 1723.

Det var ej 100 daler pr ton (s. 49), som kronan erhöll av ost-
ndiska kompaniet, utan pr läst, d. v. s. c:a 2 à 3 ton.

Till litteraturförteckningen anmärkes, att förf. till »En svensk
oloni i Afrika» ej heter Grandlund (som han även i noterna fel-
ktigt nämnes) utan Granlund och att Sprinchorns avhandlingar om
lya Sverige skulle bättre förtjänt sin plats här än Oskar II:s om
Karl XII.

Det är alltid av intresse för oss, när man från andra länder
ar upp ämnen ur vår historia, och det är den mig veterligt första
amlade skildring av våra kolonisationsföretags historia, som Lannoy
är givit. Dessa företags samband med dylika företag från andra
änder kommer här även något klarare till synes, och de fel-
ktigheter, som framför allt i bokens första del äro att anmärka,
undanrycka lyckligtvis ej grunden till de resultat, vilka förf. upp-
nått genom sina forskningar.

Carl Danielsson.

— I *H. T.* 1907, s. 241 f., har N. Sjöberg offentliggjort ett
rev till Gustav II Adolf från Johan Skytte, Gabriel Oxenstierna
och Didrik v. Falkenberg, varav framgår, att drottning Kristina d. ä.
dog på Nyköpings slott och icke, såsom förut uppgivits, på Grips-
holm. En anteckning, som bestyrker denna uppgift, finnes i en
Uppsala universitetsbibliotek tillhörig bok: Justinianus, Edicta. Lyon:
Guill. Rouillius 1571, 12:o, som ursprungligen varit i konung Sigis-
munds ägo enligt en på titelbladet förefintlig anteckning: »Ex libris

Serenissimi Regis Sigismundi». På innersidan av det pergamentsomslag, vari nämnda bok är bunden, finnes med samtidig hand följande anteckning: »Drotning Cristina död den 8 decemb. mellan 9 och 10 för middag på Nijköpingz slot a. 1625».

I. C—n.

— Det ryska krigsväsendets utveckling från Peter den stores tid avhandlas i ett arbete av A. Verchovskij: *Očerk po istorii voennogo iskusstva v Rossii 18 i 19 v.*, Moskva 1921 (254 s., 11 kartor). Arbetet är disponerat i 4 huvudavdelningar: 1) Peter I:s epok, 2) Suvorovs epok, 3) Arakčeevs epok, 4) Miljutin och hans tid. I den första avdelningen är det stora nordiska kriget föremål för en ganska utförlig framställning.

— I Sitzungsberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft 1921 (Dorpat 1921) har A. R. Cederberg publicerat några brev från Adrian Virginius till generalguvernören i Riga Erik Dahlberg. Brevskrivaren är i historien känd såsom översättare av bibeln på estniska och såsom offer för ryssarnas våld efter deras erövring av Livland, och breven, skrivna under åren 1700 och 1702 och numera förvarade i estländska centralarkivet i Dorpat, vittna om den betydande insats deras författare gjort vid organisationen av försvarsarbetet i öster under dessa år.

G. J—n.

— I Acta et commentationes Universitatis Dorpatensis (B III, 3, Dorpat 1922) har professor A. R. Cederberg infört ett meddelande om några av honom påträffade nummer av tidningar från svensktiden i Estland: »Revalische Post-Zeitung», varav hittills 23 nummer från åren 1701—1710 äro funna, samt »Narvische Post-Zeitungen», varav endast ett exemplar (från 1702) är känt. Innehållet är mestadels av politisk art, såsom plock ur utländska avisor och underrättelser från den inhemska krigsteatern, varpå några prov meddelas.

G. J—n.

— De tre första delarna av *Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok* översattes och utgåvos som bekant av friherre Carl Carlsson Bonde. Av dessa utkom tredje delen 1907. Efter 13 års mellanrum har 1920 den fjärde delen utgivits, översatt av Cecilia af Klercker f. Lewenhaupt. Denna volym omfattar åren 1793 och 1794. Hertiginnan skildrar här på sitt kända uppriktiga och sakliga sätt såväl utomlands som i Sverige timade händelser. Bland de förra är det huvudsakligen revolutionen i Frankrike med konungaparets avrättning samt förvecklingen 1794 med konungariket Neapel, som tilldrager sig författarinnans intresse. Av inrikespolitiska förhållanden ägnas största utrymmet åt den Armfeltska konspirationen samt rättegången mot de däri inblandade, främst Magdalena Ruden-

jöld. Särdeles intressanta äro de omdömen, som meddelas om rfattarinnans gemål hertigen-regenten, och skildringen av dennes unstlingar, Reuterholm, Sparre och Cederström. Ingen av dessa rsoner framträder i någon ljus dager, hur mycket hertiginnan i bemödar sig att vara fullt rättvis och att framhålla också ras goda egenskaper. Utom själva dagboken äro även avtryckta gra brev från hertiginnan till Sofia Albertina och ett till hertig arl. Volymen prydes av ett porträtt av hertigen samt avslutas ed ett personregister.

G. R.

— Som bilaga till norsk Historisk Tidsskrift har utgivits rikskivarien M. Birkelands *Historiske skrifter* (1—2, Kristiania 1919 h 1922) under redaktion av rektor Fr. Ording, som även inlett et första bandet med en längre värdefull biografi. Under det att det första bandet omtryckts Birkelands historik över »Selskabet r Norges Vel 1809—1829» och hans omfattande artikelserie »Norge 1815—1816», utgöres innehållet i det andra bandet till stor del förut otryckta arbeten såsom »Bidrag til Norges Historie i det xtende Aarhundrede» och den förvaltningshistoriska uppsatsen Regjerings-Kollegiernes og den øverste Administrations Organisaon efter Suveræniteten» och de livfulla karaktäristikerna av Kong Fredrik III:s Premierministre og Yndlinger», bl. a. Christian antzau och Kristoffer Gabel. En skildring av tiden kring enväl-ets genomförande var en av de uppgifter, som Birkeland länge nkte sig och till vilket arbete han samlade material. Ovan-ämnda nu först tryckta uppsatser och en rad andra utkast äro e enda försöken härtill. Den danska centralförvaltningens ombild-ing till ett system av kollegier, där bl. a. kansliet blev sidoordnat ed de övriga, skildras klart och överskådligt. Av särskilt intresse r det märkliga principbetänkande om »Arkivvæsenets Ordning», m Birkeland 1877 ingav till regeringen. Tyvärr fick han endast elvis se de förslag realiserade, som han framlade i sitt stora arkiv-litiska program. Detta vilar på en grundlig kännedom om då-da arkivväsen såväl i Sverige och Danmark som i andra länder, rskilt Frankrike. Frågor rörande både de centrala och de lokala yndigheternas arkiv beröras. Beträffande departementen uttalar an sig för ett överlämnande av alla akter, som voro äldre än 850. Lokalarkivet i Trondhjem ville Birkeland sätta i närmare rbindelse med riksarkivet. Han yrkade på inrättande av ett nytt kalarkiv i Bergen. De sydliga stiftens äldre lokala arkivalier unde tills vidare samlas i riksarkivet, där en särskild avdelning ärför skulle organiseras. En översikt lämnas av riksarkivet och ess olika samlingar, det äldre arkivet bestående av medeltidsbreven ch ståthållarnas, regeringskommissionens m. fl. myndigheters arkiv ch departementens arkiv samt de lokala myndigheternas. I sam-anhang härmed skildras helt kortfattat riksarkivets utveckling från amlingen av medeltidsurkunder på Akershus till dess moderna

organisation. Starkt betonas, särskilt beträffande departementsarkiven, nödtvånget för arkivmännen att känna till förvaltningens organisation och de växlingar den undergått. Bland de utredningar, som Birkeland utarbetade, märkes hans vidlyftiga betänkande »Om Tienden og dens Indløsning».

E. N.

— I program för Kristianstads läroverk har rektor Birger Sjövall publicerat uppsatsen *Om partier och paskviller å riddarhuset vid 1809—1810 års riksdag. Ett bidrag till de politiska sedernas historia i vårt land.* (Kristianstad 1922, 28 sid.). Bland 1809 års män urskiljer förf. trenne olika grupper, av vilka Adlersparrepartiet intresserade sig främst för tronföljdsfrågan. Flertalet av partiet de s. k. kontitutionella eller de liberala med Mannerheim som chef ägnade sig främst åt de konstitutionella spörsmålen. Den Adlercreutzska gruppen med statssekreteraren Lagerbring som den verklige ledaren utövade genom Adlercreutz och Engeström stark inflytande på Karl XIII. Förf. anser, att gustavianerna kunnat, om de varit organiserade vid riksdagens början, genom klassindelningen på riddarhuset inverka bestämmande på utskottsvalen. Av de adliga partiklubbarna, som bildades i november 1809, varade gustavianernas ej riksdagen ut. Efter drottningens dagbok redogöres för gustavianernas plan till statskupp i mars 1810 och dess misslyckande. Karl Augusts omgivning sökte ingiva honom en dålig uppfattning av motpartiet. Mellan konungen och de gustavianska partiledarna sökte man få till stånd en brytning. För en hel rad partipaskviller lämnas en intressant redogörelse. Den största samlingen dylika har hopbragts av J. De la Gardie, som gav samlingen titeln »Otryckt owett 1809—1810». Paskvillerna ha betydelse bl. a. även genom sina uppräkningar av partiernas medlemmar. Som bilaga avtryckes dels Adlersparres proklamation 7 mars 1809, dels en travesti av densamma.

E. N.

— År 1920 trycktes i Petersburg *Izvestija Peterburgskogo kommissariata po delam nacional'nostej* [Meddelanden från det petersburgska kommissariatet för nationalitetsfrågor, 191 s.], innehållande en mängd smärre uppsatser såväl om de till det gamla Ryssland hörande nationaliteterna som om aktuella nationalitetsfrågor. Den omfångsrikaste uppsatsen, förf. av Yrjö Sirola, handlar om arbetareklassen i Finland. Ur publikationens övriga innehåll märkas avtryck av ett par resolutioner, vari vissa karelska befolkningsgruppper protestera mot anslutningen till Finland.

— År 1920 trycktes i Moskva en ny upplaga, något förkortad, av N. I. Karéevs *Istorija zapadnoj Evropy v načale 20 veka* (= Västeuropas historia i början av 20:de årh.), vars första upplaga utkommit 1916—17. Framställningen slutar vid världs-

gets början. Svensk politik, huvudsakligen unionsupplösningen, -trättsstriden och försvarsfrågan, beröres i största korthet på sex bokens 506 sidor.

— Det nyligen utkomna 161:a bandet av Skrifter utgivna av enska Litteratursällskapet i Finland (Helsingfors 1922) inne-ller en utförlig levnadsteckning över den 1906 avlidne musikern artin *Wegelius*, författad av Karl Flodin och av intresse ke blott ur musikhistorisk synpunkt utan även med hänsyn till n betydelse biografiens föremål haft för den finländska kulturen er huvud. I band 163 av samma serie (Helsingfors 1922) äro yckta *Geheimerådet Greve C. E. Mannerheims egenhändiga anteck-ngar*, en källskrift, som redan förut anlitats av flera forskare men rst nu utgivits i sin helhet. Anteckningarnas tillkomst tror sig tgivaren, Bruno Lesch, kunna datera till åren 1826—31, sålunda n tid, då författaren dragit sig undan till privatlivets lugn. Enligt lannerheims egen utsago äro de till största delen utur minnet örfattade, men viktiga delar av dem, kapitlen om finska deputa-ionen till Petersburg i slutet av 1808, i vilken förf. var ordfö-ande, samt Borgå lantdag 1809, bygga på dagboksanteckningar ch få därför ett betydligt större värde som historisk källa än de vriga kapitlen. Särskilt framställningen av den förstnämnda epi-oden är mycket detaljerad och återger in extenso varjehanda in-truktioner, memorial och offentliga yttranden, som förekommo i amband med de finska deputerades underhandlingar i Petersburg. örfattarens ställning under de båda stora kriser han berör, 1788 —90 och 1808—09 års krig, kan i det hela betecknas som en juste milieu-ståndpunkt. För Sprengtportens person och agitation till-kännager han en utpräglad ovilja, men å andra sidan lägger man märke till den smidighet och lätthet, med vilken han efter den yska ockupationen accepterar den nya sakernas ordning; de över-svallande ordalag, i vilka den ryske kejsaren och hans nådeveder-mälen vid varje tillfälle omtalas, röja en servilism, som gör ett mindre sympatiskt intryck. Hur fullständigt han tillägnat sig en specifikt finländsk syn på tingen, därom vittnar hans tillfredsstäl-lelse över att någon återgång till Sverige icke blev resultatet av Abomötet 1812. I den framskjutna ställning, som Mannerheim kom att intaga inom den nyupprättade finska regeringskonseljen, fick han emellertid mer än en gång göra erfarenheter, som voro ägnade att rubba tilltron till den ryska regimens pålitlighet och respekt för ord och avtal.

G. J—n.

— En officiell redogörelse över *Det Slesvigske Spørsmaals diplomatiske Historie 1914—1920* har utarbetats av arkivarien i danska utrikesdepartementet Fr. le Sage de Fontenay (Köpenhamn 1922).

— Ur den rikligt flödande krigslitteraturen må här särskilt fästas uppmärksamheten vid Johannes Hallers nyligen utkomna

högintressanta arbete *Die Aera Bülow* (Stuttgart u. Berlin 192:). Den framstående historikern söker på sitt kända energiska och medryckande sätt uppvisa, hurusom Tysklands verkliga ödestimma var de avgörande åren under Bülows regim, då möjligheten förelåg att träda i närmare förhållande till England, en möjlighet som dock till Tysklands obotliga skada alldeles försummades.

— Ett av Teubner's förlag i Leipzig planerat verk med titeln *Handbuch der Englisch—Amerikanischen Kultur* (under redaktion av prof. W. Dibelius) inledes på ett lovande sätt med en studie av den framstående teologen prof. Otto Baumgarten i Kiel om *Religiöses und kirchliches Leben in England* (122 s., Leipzig & Berlin 1922). Förf. synes äga mindre vanliga förutsättningar för lösandet av den ingalunda lätta uppgift han ställt för sig: en ingående förtrogenhet särskilt med vissa sidor av engelskt andeliv samt en uppriktig och allvarlig vilja att göra full rättvisa även åt sådana sidor i Englands religiösa liv, som måste vara de mest inkongeniala för en tysk protestant. Det bör dock påpekas, att förf:s framställning blott i ringa grad är grundad på ett originalstudium av det engelska materialet. Hans bekantskap med 1800-talets engelska skönlitteratur är större än hans beläsenhet i den teologiska och religiösa litteraturen. George Eliot, Dickens, Walter Scott, Carlyle, Ruskin ställa var och en för sig tvivelsutan 1800-talets religiösa struktur i rik belysning, men för den kyrkliga och religiösa utvecklingen äro de dock källor av andra ordningen, och att de så mycket som skett här fått komma till tals, är ägnat att förrycka proportionerna, då förf. för de centrala religiösa fenomenen, såsom t. ex. den högkyrkliga rörelsen, nöjt sig med att använda tyska sammanfattningar. Även måste det anmärkas — och det är en rätt allvarlig sak i en orientering som denna, som avser att klarlägga det nutida läget —, att förf. allt för litet känt till eller tagit hänsyn till de senaste årtiondenas utveckling, varunder dock de problem det här gäller avsevärt förändrats. Detta har medfört en ödesdiger ofullständighet, då åtskilliga av de intressantaste företeelserna just i det samtida Englands religiösa och kyrkliga läge blivit obeaktade. Av nu levande ledare nämnas, så vitt jag kunnat finna, endast Gore; det nya läge, vari förhållandet mellan stat och kyrka kommit genom The Church Assembly Act av 1919, beröres lika litet som det kanske mest brännande av nutida kyrkoproblem: frågan om återförening mellan statskyrkan och frikyrkorna. Felaktigt torde vara, då statistiken uppges visa ett stadigt tillbakagående av statskyrkan i förhållande till frikyrkan. Att utvecklingen under 1900-talet, för så vitt den ännu kan överblickas, bestämt gått i motsatt riktning, har framhållits även av frikyrkliga författare (se t. ex. J. H. Shakspeare, *The Churches at the Cross-roads*, London 1918, s. 72 f.).

I den knappa kyrkohistoriska översikt, som föregår framställningen av de olika religiösa typerna och riktningarna, hade Hooker's

ımn ej bort saknas: han är dock den gamla anglikanismens klasker framför andra. På tal om Oxfordrörelsen anmärkes riktigt, t den förenar den evangelikala riktningens intensitet i den reliösa känslan med en romantisk grundstämning. Men i den utırda framställningen av högkyrkligheten betonas ej tillräckligt ennas rent religiösa grundkaraktär. Det måste vidare ge läsaren en ılsk föreställning, då det nya läge, som katolikernas emancipation 1829 ıedförde, behandlas efter Oxfordrörelsen: sammanhanget med uppävandet av Test och Corporation Acts hade bort framhävas samt uru det var för att vinna en kyrklig försvarsposition mot hela det liberala nloppet som Oxfordmännen med dittills ohörd intensitet hävdade det piskopala och sakramentala kyrkobegreppet. Sammansvetsat med et rent religiösa budskap, som gav rörelsen dess djupaste innehåll ch vari det evangelikala inslaget nog är starkare än som vanligen ntagits, har detta kyrkobegrepp blivit dess ödesdigraste arv till enare släkten. Det hade varit lyckligt, om förf. något inskränkt å det utrymme, som ägnats åt den kiliastiska typen» (Adventister ch Irvingianer), den »kristligt-sociala typen» (frälsningsarmén) och ıen »estetiskt-religiösa typen» (Ruskin m. fl.), för att i stället grundigare inträngа i de stora kyrkliga och frikyrkliga huvudriktningarna. Han skulle då ej ha behövt utelämna Keble's namn — och vilken ättre nyckel finnes till att förstå mycket av det ädlaste inom högınglikanismen än »The Christian Year»? — han skulle då kunnat ıtminstone antyda motsättningen mellan de olika högkyrkliga huvudgrupperna: eller har det undgått honom, hur stark och karaktäristisk ien inre spänning är, som råder mellan dem? Han skulle då kunnat ata Coleridge's verkliga betydelse på det religiösa området bättre ramträda, han skulle ej ha behöft gå förbi Thomas Arnold's mäktiga gestalt, måhända den mest betydande representanten för den bredkyrkliga rörelsen under dess tidigaste stadium, ej heller sluta sin studie över denna »breitkirchliche Typus» med Kingsley och Robertson — vad denna typ nu är i Englands religiösa liv, det har den dock väsentligen blivit under de sista två mansåldrarna.

Invändningarna få emellertid ej undantränga erkännandet av den delvis mästerliga analys, som givits av flera olika fromhetstyper, om ock snarast av sådana som falla utanför anglikanismens råmärken. Det avslutande kapitlet vill framställa »das gemeinsame Englische in den verschiedenen Frömmigkeitstypen». Förf. finner detta säkerligen med rätta i det genomgående biblicistiska draget, i en viss moralism, i den praktiska, om man så vill utilitaristiska, orienteringen samt slutligen i ett utbildat formsinne — även om man på mer än en punkt måste fråga sig, om alla dessa drag låta sig fasthålla som gemensamma hos alla riktningar utan ett visst våldförande av materialet. Man måste livligt hoppas, att en bok som denna måtte kunna bidraga till återknytandet av beröringen mellan tyskt och engelskt andeliv. Vissa av dess ovan påtalade brister visa bäst, hur stark isoleringen länge varit, redan innan den var påtvungen.

Y. B.

Översikter och granskningar.

Den romerska kejsartiden. I—II. Av MARTIN P:N NILSSON. 384 + 525 sidor med illustrationer och karta. Stockholm 1921 P. A. Norstedt & Söners förlag.

Det är ett djärvt företag att fresta på en större sammanfattande skildring av den romerska kejsartiden, både därför att en enskild vetenskapsman ej gärna kan självständigt behärska alla ämnets olika delar och därför att det råder en viss brist på motsvarande tidigare översikter. Mommsens femte del avhandlar endast provinsernas historia — och i samband därmed också gränskrig och utrikespolitik. Ferrero har trots det löfte, som ligger i titeln *Grandezza e decadenza di Roma*, icke fört fram sitt arbete över Augustus' död. Gibbons frejdade verk (*Decline and fall of the Roman Empire*) tillhör 1700-talet. Schillers *Geschichte der römischen Kaiserzeit* (2 band 1883—87) äger sitt givna sakliga värde, men ter sig något torrt också för fackmannen. En utförligare fransk framställning från samma tid finnes visserligen hos Duruy (*Histoire des romains* III—VII). Mycken uppmärksamhet väcktes på sin tid av Otto Seeck med hans *Geschichte des Untergangs der antiken Welt* (6 band 1897—1921). Vad som där gives är dels själva kejsarhistorien under senare sekel, från Konstantin till västromerska rikets fall, dels också studier över orsakerna till den antika världens förfall, över rikets förvaltning och över utvecklingen av sed och religion ända från gammalgrekisk tid. Det är i dessa senare delar, som man redan i första bandet finner hans kända, men av Nilsson som av andra före honom avvisade teori om den andligt ledande klassens undergång genom borgarkrig och kejsarnes förföljelser (»Die Ausrottung der Besten»). Om man alltså har allt skäl att vara professor Martin Nilsson tacksam för den oräddhet och energi, varmed han på grundval av vidsträckta litteraturstudier och egen förtrogenhet med antiken sökt göra sig till herre över det mycket omfattande ämnets alla sammansatta problem, måste man å andra sidan fasthålla den begränsning, som författaren själv uttalar i sitt förord: det kan i det hela icke vara fråga om annat än en populär och provisorisk översikt av forskningens nuvarande resultat. Man är i annat fall utsatt för fara att icke göra honom rättvisa, att ställa omöjliga krav.

Författaren indelar sitt verk i fyra »böcker» eller huvudavdel-ingar: »Män och händelser», »Land och folk», »Stat och samhälle», Bildning och tro». Den första tecknar på hundrafemtio sidor i or'fattat sammandrag rikets politiska historia i dess yttre förlopp ch skulle sålunda giva en fast ram och stomme för det följande. Det an ej nekas, att denna översikt i synnerhet i sina första kapitel r mycket kort och därigenom blir en smula dogmatisk; mot slutet idgas den på vissa punkter bland annat av mera ingående och vfullt tecknade episoder i förvecklingarna mellan kyrka och stat. Ien när man godtager planen, kan man med nöje läsa denna rienterande inledning med dess karakteristiker av en lång rad ner och mindre märkliga kejsare. Augustus, principatets grund-äggare, sättes av Martin Nilsson med rätta högt. Han vidgår fullt n Cæsars överlägsna genialitet, hans skarpa blick för utvecklingens lutliga mål. Men om en statsmans uppgift framför allt måste ara att genomföra den ordning, som passar samtiden, och att finna n tills vidare hållbar lösning av dess omedelbart brännande frågor, å äger förvisso Octavianus med sin klara och kyliga uppfattning, in fasta och måttfulla vilja rätt att räknas bland de ypperste. Det blir en nyans av mindre vikt, om man vill hålla före, att han ärvid i sin strävan att restaurera gick ett steg för vitt eller icke. ia vi så till fullbordarne av den senare byråkratiska absolutismen, Diocletianus och Constantinus, finna vi ett fullt erkännande av den förres stora gärning som systematiserande organisator och framför allt av den järnvilja, varmed han kuvade sina medhjälpare och intill sin avgång sammanhöll det hela. Men man fäster sig mera vid den mycket höga uppskattningen av Konstantin, »den genialaste av de romerska cæsarerna», en man, som visat sin stor-het både som fältherre och som den konsekvente fullföljaren av Diocletianus' arbete i den inre styrelsen, men icke minst genom valet av rikshuvudstaden vid Bosporen och genom sitt förbund med kristendomen — på hans tid ännu omfattad endast av en mino-ritet, men likväl den religion, som hade framtiden för sig.

I andra boken avhandlas under rubriken »Riket» gränser, pro-vinser, samfärdsel till lands och sjöss och även det romerska rikets grannar; man möter här vidare en redogörelse för staden Roms ställning under kejsartiden och den romerska medborgarrättens ut-bredning, en framställning av härens organisation och en diskus-sion av de intressanta, men vanskliga befolkningsproblemen. Genom Cæsar och Augustus vunnos Rhen- och Donaugränserna, som för lång tid gåvo skälig trygghet i norr; den germanska »limes», som inhägnade kilen mellan dessa floders översta lopp, är en skapelse, påbörjad av Domitianus. När en hotande makt syntes samla sig i Dacien genom uppkomsten av Decebalus' rike, ockuperades landet av Trajanus och stannade i romarnes händer under hundrafemtio år. Provinserna förete från början stora skiljaktigheter i folk, kul-tur och delvis också i förvaltning: medan Grekland är utmattat, uppleva Mindre Asien och Syrien sin högsta blomstring; Egypten,

ett rikt utvecklat jordbruksland, viktigt i synnerhet för Roms försörjning, är kejsarens enskilda tillhörighet, där han efter ptolemeernas föredöme regerar som faraonernas efterföljare. I det av Cæsar kuvade Gallien (Gallia comata) kvarstår den gamla stamförfattningen, medan riket eljest nästan alltigenom organiserades i stadsdistrikt; denna praktiska jämkning i systemet är ett bevis bland så många andra på romarnes sunda politiska förstånd. Om författaren i dessa stycken knappast kan göra mer än jämförelsevis flyktigt sammanfatta tämligen allmänt kända saker, torde däremot hans energiskt genomförda studie av det romerska vägnätet vara ägnad att ingiva var och en högre eller i varje fall en mera levande föreställning om romarnes stora förtjänster på detta för rikets enhet viktiga område.

Även den sakrika redogörelsen för härväsendet bjuder mycket av värde på grundval av Domaszewskis, Mommsens och fleres forskningar. Den romerska hären var ju icke enbart ett sammanhållande yttre band, den var tillika, för att låna författarens ord, en kulturfaktor av första rang och senare tvärtom en drivande kraft vid barbariseringen. Latinet var kommandospråk och soldatspråk i alla imperiets delar; italikerna spelade en längre tid huvudrollen i hären. Legionerna rekryterades till en början i Italien och i provinsernas borgarkolonier, pretoriangardet inom en ännu trängre krets; här är Italiens härskareställning klart uttalad. Men principen kan ej i längden upprätthållas, icke på grund av manskapsbrist, men på grund av befolkningens tilltagande okrigiskhet, utbredningen av tänkesätt, som Nilsson känneteckner som pacifistiska. Från Hadrianus' tid rekryteras legionerna på förläggningsorten. Det var bekvämt, men det medförde ödesdigra risker för härens bildning och enhetliga romerska prägel. Tillsvidare hävdades den i viss utsträckning av centurionerna, som borde vara av italisk börd och delvis utgingo ur pretoriangardet. Det blev då ett nytt steg mot den gamla ordningens sönderfallande, när Septimius Severus sammansatte gardet av legionärer från provinserna. Efterhand minskades också härens rörlighet och slagkraft. Med tiden går det därhän, att centurionerna försvinna; de sista nämnas i Afrika under Konstantin; på hans tid utkämpas också de sista slag, som vunnos genom taktiska manövrer. Sedan avgör den rå styrkan, och de bästa soldaterna bliva då barbarerna, medan man före Diocletianus icke finner spår av värvning å andra sidan gränsen. Bristande kvalitet uppväges med ökad massa, och därmed växa på samma gång de bördor, som det sviktande riket har att bära.

Med en viss spänning vänder man sig till dryftningen av kejsarrikets befolkningsfrågor, så djupt ingripande och likväl både i sig själva och i saknad af nödiga källuppgifter så svåra att genomtränga. Det må här vara nog att framhålla, huru Martin Nilsson med stöd av vissa moderna åskådningar på ras- och ärftlighetsforskningens fält i rikets hjärta antager en »bastardering» i st-

kala, en sammanblandning av skiljaktiga raser, delvis orientaler, varigenom skulle uppkommit en blandras utan styrka och jämvikt, varur sedan aldrig hunnit under fastare förhållanden framgå nya och värdefullare bildningar. Diskussionen må lämnas åt fackmän; teorien är i varje fall intressant och förtjänt av noggrann prövning.

Ferrero har tecknat Augustus' gärning som ett återställande av republiken. Det är ett uppfattningssätt, som ställer det konservativa draget i hans politik i skarpt ljus, men som ej kan undgå starka gensagor, när man ser på den övervägande makt, som inom den nya dyarkien likväl tillföll princeps. Det hela är — även i fråga om tronföljdsordningen — en kompromiss, vars rättsliga karaktär är utredd av Mommsen i skrifter, som utgöra kanske hans första vetenskapliga insats. Vi skola här ej uppehålla oss vid den följande utvecklingen från »principat» till »dominat». Inom förvaltningen är det Hadrianus, som är den store reformatorn, då han i flera fall skjuter senaten åt sidan och giver den kejserliga förvaltningen större regelbundenhet och fasthet genom att sätta riddare i de frigivnes ställe; vad som dittills varit formellt personliga uppdrag får härigenom fullt ut karaktär av statsämbeten. Det är ett sammanfattande och fullföljande av tendenser, som visserligen sedan förut gjort sig gällande. Riddarståndet står kvar till Konstantins tid, då det uppgår i senatorsståndet. Men då är också i den byråkratiskt uppbyggda absolutismen hela statsskicket förändrat. Denna den senare kejsartidens starkt centraliserade ämbetsmannastat är, som ju också allmänt vidgås, en imponerande byggnad. Men liksom härens tillväxt tyngde den hårt på rikets folk. Byråkratien skulle vara kejsarmaktens verktyg, men dess vidsträckta myndighet och fasta sammanhållning gav trots alla försök till kontroll tillfälle till mångahanda missbruk. Apparaten med sina etthundrasexton provinser och allt annat i samma mått var ju dessutom i sig själv synnerligen vidlyftig.

Den ekonomiska tillbakagång, som slutligen genom seklerna förde också till en finansiell katastrof, har varit föremål för en tidigare studie av författaren i Statsvetenskaplig Tidskrift 1919, som också avhandlar vissa liknande företeelser i grekisk tid (*Dyrtid och dyrtidsorganisation i forntiden*). Uppsatsen ledde till en polemik med professor Eli Heckscher, som ställde under debatt Martin Nilssons terminologi, men också den sakliga tillämpligheten på antikens förhållanden av de allra sista årens rön och lärdomar. Det skall icke nekas, att här kunna påvisas åtskilliga yttre likheter, att en jämförelse i flera fall kan göra det fjärranliggande mera levande. Men det kan i själva verket med skäl sättas i fråga, om icke ständiga hänvisningar till nutiden i längden trötta och förvirra mer än de upplysa, och om särskilt den »dyrtid», som vi genomlevat, mitt i en blomstrande kulturutveckling framkallad av ett fyraårigt världskrigs förödelse, är så synnerligen värdefull som parallell till en sjukdomsprocess, som fortgått genom århundraden.

Detta må likväl icke innebära något underkännande av det mycket goda i Martin Nilssons utredning. Här är för lekmannen, men också för historikern mycket av intresse att inhämta om den stora myntförsämringen från början av kejsartidens tredje århundrade, under soldatkejsarnes och de inre och yttre krigens dagar, om Diocletianus' försök att med maximitariffer stävja varornas prisstegring, om det stigande skattetrycket med åtföljande noggrann taxering och deklaration av de skattskyldiges förmögenhet. Vi möta här åter Diocletianus' namn; för att lätta överblicken skapade han skatteenheter, olika i olika provinser, sammansatta av odlad jord, inventarier, djur och slavar; skattefördelningen kunde sedan ske genom en enkel räkneoperation. Märklig är övergången till skatternas upptagande mestadels in natura. Viktigt är också införandet av det uppbördssystem, som avlöser det forna redan av Augustus kringskurna uppbördsarrendet och som med en grekisk term kallas det leiturgiska. Prestationerna läggas av stat och kommun tvångsvis på de förmögnaste; det är en inrättning, som kraftigt bidragit både till den allmänna välmågans nedgång och till samhällets stelnande i ståndsbundna former.

Stadskommunernas sjunkande kommer tillika till synes i självstyrelsens förtvinande. Trots allt nit för sina städers bästa och trots den lön, som gives genom tacksamma medborgares rikliga hedersbetygelser, mäkta råd och ämbetsmän i längden icke lösa sin uppgift. Det saknas alltför ofta kompetens hos de årsvis växlande duovirerna, och municipalsenaten (ordo eller curia) kan ej gripa in i allt. Kejsarmakten inskrider, först och främst i rättskipningen: man känner Marcus Aurelius' »iuridici» och Diocletianus' »correctores» (bäggedera i Italien). Först i den kristne biskopen uppstår en ny, självständig myndighet, en konkurrent om arvet efter städernas domsrätt. Finanser och byggnadsföretag kontrolleras av centralregeringen i stigande omfattning genom »correctores» och »curatores», senare genom städernas fullkomliga underordnande under den kejserliga byråkratien. Men detta innebär ingen lindring för den kommunala senatens ledamöter, dekurionerna, som i kejsardömets senare tider ärva sin ställning och endast undantagsvis tillåtas att lämna den. Och det visar sig efterhand, att statsförmynderskapet icke hjälper. Resultatet av tvång, nöd och börder blir slutligen »medelklassens krossande», som drager nedärvd bildning och tradition med sig i fallet. Mer än folkvandringar och barbarer bär detta medelklassens försvinnande enligt Nilssons uppfattning skulden till den antika kulturens undergång. — Kapitel om »Arbetstvång och ståndsbundenhet», om »Gods och livegna» avsluta denna del av författarens framställning. När yrkenas utövare i städerna sammanslutas i på arv grundade, strängt övervakade korporationer med tryckande skyldigheter och i allmänhet utan möjlighet att undslippa, om ej genom rymning — då är också detta ett tydligt tecken på samhällets avtagande produktionskraft, och vi finna i handels och näringars avtynande åter ett intyg om

den sjukdom, som genomgick hela samhällskroppen. Dess djupaste grund och innersta art äro svåra att nå och lämna rum för skilda hypoteser; dess yttre förutsättningar och yttringar ligga i klarare dag. På landsbygden åter inträda genom storgodsbildningen och kolonatet slutligen förhållanden, som i viss mån förebåda medeltidens gryende feodalism — den ordning, som en gång skulle komma, sedan rikets upplösning i självhushållande smådelar försvagat de enande politiska banden och skänkt germanerna segern i folkvandringarnas stormar.

Martin Nilsson är ju från början och i främsta rummet religionshistoriker. Det är alltså endast naturligt, att han ägnat kapitlen om kyrka och samhälle, om bildning och tro ett rikligt utrymme. Man följer med gagn och intresse redogörelsen för undervisning och bildningsideal, för de filosofiska och religiösa huvudriktningarnas kamp om makten över själarna, som till sist utmynnar i kristendomens stora seger. Måhända hör likväl ett utförligare ingående på dessa delar av arbetet mindre hemma i detta sammanhang. Vad som är sagt bör i alla händelser vara nog för att giva en bild av dess huvudinnehåll och ett klart intryck av dess stora förtjänster.

Det kan ej hjälpas, att till tacksamheten för förtjänsterna fogar sig en kritik av vissa formella brister, som starkast framträda i arbetets andra del. Vi ha redan påpekat en väl långt driven strävan efter aktualitet. Författaren är i själva verket i denna sin bok ingalunda enbart historiker: han drager ständigt paralleller, han vill upplysa forntiden från nutiden, men han är också en predikare, som med eftertryck förehåller sin samtid de lärdomar han tror sig kunna hämta från de romerska kejsarnes dagar i moraliska, sociala och ekonomiska ting. Hans goda uppsåt är uppenbart, och man kan gärna medgiva, att hans personliga ståndpunkt i det hela är sund. Men kunde han icke för denna förkunnelse ha funnit en lämpligare form och plats? Hade det ej här varit nog att i större korthet framlägga synpunkterna; hade ej till och med med en dylik större mätta verkan varit säkrare? Och härtill kommer en annan sak. Martin Nilssons stil, något bred, något vittsvävande, icke fri från upprepningar, präglad av en viss förkärlek för drastiska, men därför ej alltid slående uttryck, fyller icke alldeles i klarhet och tydlighet de krav, som kunna och böra ställas på ett verk av rang. Man måste i detta stycke instämma med de granskare, som yrkat grundligare genomarbetning.

Illustrationerna äro goda, men den bifogade kartan är av skäligen enkelt slag.

Georg Wittrock.

Erikskrönikan enligt Cod. Holm D2 jämte avvikande läsarter ur andra handskrifter. Utgiven av ROLF PIPPING. Uppsala 1921. Sv. Fornskriftssällskapets Samlingar h. 158.

Det är ett ofta hört klagomål, att historici av facket icke förstå sig på ett sådant utgivande av urkunder, som kan vara tillfredsställande ur språkmännens synpunkter. Det stränga skiljande av handskriftens faktiska skrivsätt och den sakkunnige utgivarens åsikt om dess mening, som språkmannen fordrar, synes historikern ofta som ett onödigt pedanteri, vilket gör korrekturkostnaden större och läsningen besvärligare. För vår del anse vi, att då dubbla upplagor i vårt lilla land i allmänhet icke kunna komma ifråga, så borde det anses önskligt, att de publikationer, som framkomma, måtte i möjligaste mån se båda de intresserade forskargrupperna till godo. Och vi språkmän tro, att en och annan gång en liten återtjänst skulle kunna göras, om vi skulle lyckas med hjälp av ändelsevokaler och dylika småting reda ut ett eller annat provenriensförhållande, som även historikern kunde ha gagn av att få veta.

Nu är det icke den anklagelsen jag vill komma med. Nu vill jag å andra sidan beklaga, att i ett viktigt fall en lingvist visat sig ha allt för litet intresse för historikernas berättigade krav. Och detta gäller ett fall, där lingvistens legitima intressen utan allt tvivel äro långt mindre bärkraftiga än historikerns. Jag avser den nya upplaga, som Svenska Fornskriftssällskapet och doc. Rolf Pipping skänkt oss av Erikskrönikan, m. a. o. en historiskt högintressant text, som föreligger i lingvistiskt skäligen ointressanta handskrifter.

Om Erikskrönikan har i senare tid skrivits mycket.[1] Realkommentar har givits av Cederschiöld i hans bekanta populära skrift. Samme forskare har skänkt en rimlista, som föranlett åtskillig diskussion om de texträttelser man kunde göra helt enkelt genom att i texten insätta former, som ändå måste ha funnits omkring 1300 och som av dåliga rim skulle göra goda. Då nu därtill R. Pipping genomforskat hela det väldiga handskriftsmaterialet, och då genom Emil Olson ett brott skett mot vårt Fornskriftssällskaps bokstavstrogna traditioner och en första i bästa mening kritisk textedition kommit till stånd av en fornsvensk litterär text, så syntes mig tiden vara mogen för utgivande av en upplaga av Erikskrönikan, som i form av en utarbetad text gav läsaren besked om vad enlikt forskningens nuvarande ståndpunkt skall anses vara Erikskrönikans innehåll.

---

[1] Sedan denna anmälan skrevs, har Rektor Nordfelt i Samlaren 1921, s. 1 ff., publicerat en synnerligen läsvärd uppsats om Erikskrönikans ålder och författare. Till denna har jag blott i en vid korrekturet tillagd not kunnat ta hänsyn.

Det var också med ovanligt stora förväntningar jag öppnade len nya boken. Tyvärr mötte genast en missräkning. Redan vid örsta blicken fann jag, att de trevliga kolumnrubriker, genom ilka Klemming gav en bekväm orientering över berättelsens gång ich händelsernas kronologi, i Pippings upplaga voro uteslutna. Då lärtill namnregistret saknades, så fann jag snart, att saker här ffrats, som man med skäl anser alldeles omistliga för en god dition av en historisk källskrift.[1] I företalet fann jag också, att örf. låter oss veta, att huvudhandskriftens fel icke rättas i texten. i få sålunda nu läsa, att Erik av Danmark kallas E. *af Ringst*, ch få i variantförteckningen leta upp, att här skall läsas *Ringstada*. i få veta, att Birger Jarls gemål vid ett tillfälle uttalade *söt ordh k rödhom munne*, där naturligtvis meningen är *av rödhom munne*.[2] äldiga luckor representera de rubriker, som tillfälligtvis blivit utförda, men ingenting antyder var texten är korumperad.

Denna editionsmetod kan försvaras under två förutsättningar. Dels låter den sig försvara, om den valda huvudhandskriften är n språklig källa av absolut första rang, ensam i sitt slag. Och len kan försvaras, om de noter, som meddela nödiga rättelser, äro å kortfattade, att den rätta texten med måttlig möda återfinnes. Båda dessa förutsättningar motivera tillvägagåendet i Hugo Pippings edition av de gutniska urkunderna. Hans volym meddelar u i det närmaste allt, som vi ha av medeltida gutniska; och de oter, som ge oss texträttelserna — icke blott varianterna — uppaga i allmänhet endast några få rader per sida.

Här är förhållandet ett helt annat. Variantapparaten från 8 parallellhandskrifter upptager mer plats än texten. Ingen skillnad göres mellan de varianter, som anses dåliga och dem, som unna rekommenderas. Och konjekturer meddelas över huvud icke. Pipping har icke givit en text, blott ett ofullständigt material till exten, och detta material lämnas i en form, som kommer en att änka på arbetet att leta upp en synål i en höstack.

Om nu Erikskrönikans huvudhandskrift vore ur språklig synunkt särskilt märkvärdig, så finge man ju trösta sig. Men huvudandskriften är med säkerhet språkligt sett mindre märklig än en nnan (finländsk?) handskrift av samma text, Codex Verelianus, ch knappast mer märklig än hart när vilken som helst av de talika handskrifter på obestämbar dialekt vi ha från slutet av 1400-alet. Därtill är den ederad förut, R. Pipping har själv utarbetat n fullständig konkordans över samtliga belägg på samtliga ord utom *och!*) i denna handskrift. Och han har redan behandlat andskriftens ljudlära i en särskild monografi. Under sådana örhållanden synes lingvistiken ha fått, vad lingvistiken tillhörer, å att nu omsider historien och litteraturforskningen kunde ha fått

[1] Den av Pipping utarbetade konkordansen, som utgör Studier i Nord. ilologi 10, ger bl. a. ingen förklaring på ortnamn.

[2] Felet beror på reminiscens. Drottning Eufemia mottager Hert. Erik ned *söt ord ok rödhom munne*, vänliga ord och en kyss.

sitt.[1] Men ur dessas synpunkt måste en edition av denna typ sägas vara utomordentligt opraktisk, nästan den mest opraktiska av alla editionstyper, som kunna anses vetenskapligt tillåtliga.

Vad vi hade behövt hade varit en läsbar text, gärna med normalisering av interpunktion och stora bokstäver, men framför allt med emendationer ur varianthandskrifterna och evidenta konjekturer upptagna i texten, t. ex. på det sätt, som Emil Olson använt i sin förträffliga, i bästa mening mönstergilla edition av Flores och Blanzeflor.

Någon revolutionerande omgestaltning av texten skulle det av mig påyrkade tillvägagåendet icke ha medfört. Men i ett icke allt för ringa antal fall skulle innehållet blivit klarare eller åtminstone formen mer tilltalande. Jag skall i korthet resumera textkritikens huvudresultat. De (stora) bokstäver, som beteckna föreliggande handskrifter, äro desamma som hos Klemming. Små bokstäver beteckna förlorade mellanled.

Handskrifternas släktskap framgår av följande »stemma»:

Arketypen (α)

v x

y z

A B C D — — — — T

Att detta är riktigt, synes mig klart framgå av de meddelade varianterna, vilka särdeles klart visa, att D och alla följande stå i ett mycket nära förhållande. Man har svårt att värja sig mot den tanken, att någon av dessa femton närsläktade recensioner bort kunna uppvisas stå i direkt descendensförhållande till någon av de andra, varigenom »höstacken» kunnat göras något mindre. Då emellertid Pipping håller möjligheten av kollateral frändskap öppen trots starka indicier för descendens, så följer han den tradition, som i vårt land införts av Schlyter. Tre handskrifter QRS innehålla en mycket överarbetad redaktion i Lilla rimkrönikans »jag-form» och citeras endast, då särskilda skäl därtill föranlett. Om de övriga är blott att meddela, att A är huvudhandskrift både för Pipping och Klemming, att D är Lagerbrings handskrift, att G är huvudkällan för editionen i »Scriptores rerum», vilket Pipping märkligt nog icke aktat nödigt meddela. En handskrift, som ingått i Cod. D 4, har säkert gått förlorad, medan D 4 »låg ibland Messenii acter». Den kan på goda grunder antagas ha tillhört de bästa, och det hade kanske varit värt en undersökning, huruvida man ur bearbetningen hos Messenius kunnat draga någon slutsats rörande dess text.

Mitt stemma sammanfaller med Pippings i allt utom däri, att jag såsom sannolik insatt en föregångare (v) till A, vilken Pipping endast betecknar som möjlig. Skillnaden är ringa men icke utan betydelse. Den ger vid handen, att om BCD stämma överens om

[1] En förteckning på fel i Klemmings text hade kunnat vara nog.

) icke bestämt motsäges av sina närmaste textfränder (E—T), så re de oss tillsammans en något säkrare kännedom om sin urkälla : än A ensam om sin v; presumtionen för att de många ha rätt mot den ensamme, blir något större än för det motsatta antagan-let. Om man efter inre kriterier prövar de läsarter, som på antytt att visa sig ha tillhört den förlorade handskriften x, skall man inna, att de i de flesta fall skulle ha förbättrat texten, åtminstone ormellt. Detta påpekande kan underlätta letandet i »höstacken».

Bland x-gruppens (D-gruppens) interpolationer är det några, om säkerligen äro oäkta men ändock ha ett visst intresse: de tgöras av inskjutna verspar med årtalsangivelse, inskott, som även m de icke härröra från Erikskrönikans författare, kunna härstamma rån en riktig historisk tradition. D utmärkes f. ö. av en viss rtografisk konservatism.[1]

Några detaljer må nämnas:

V. 462 ff. referera i korthet och ganska korrekt Edsöresla-arna, som vi ju ha kvar från Magnus Ladulås men som här till-krivas Birger Jarl. Slutversen ger nästan sken av att hemfrids-rytaren skulle som bot bedja för den, som lidit skada. Ur lagtexterna eta vi, att hans benådning var beroende av den förfördelades örbön. I överensstämmelse härmed lyder vers 473 också i BCD &c

ok han bidher for honom, som skadhan löt.

Ett par rader ovanför ha vi exempel på att en äldre språkform, om tryggt kunde insättas endast på grund av rimmet, får stöd av BCD &c. Stället uppfattas riktigt av Utg., Erikskrönikans ljudl. 126.

Ibland är meningen i BCD &c rakt motsatt den i A. Om 298 års händelser läser Klemming efter dessa:

Nw (rättare *Thet*) *liffuer än mangen man thz moon.*

Ripping och A ha *engen* (för *mangen*), vilket blir meningslöst, å det gäller händelser omkring 20 år före krönikans tillkomst.[2]

Däremot står i A, v. 1008, om händelser från 1278:

Liffwa nw nokre men, thz muna,
Tha swär jak ey fore, at the ere gra.

Frasen »svära för» tyckes inte eljes vara belagd; rimligast är al. att den betyder svär på. Om så är, blir det emellertid, såsom Cederschiöld påpekat, en viss motsägelse. Först sättes ifråga, om ver huvud vid tiden för diktens tillkomst någon levde, som kunde minnas 1278; sedan vill han ej svära på, att de, som eventuellt eva, blivit grå. Cederschiöld vill antaga, att *swär . . fore* skulle etyda »med ed förnekar». Men detta antagandet blir onödigt, om i med BCD (H) utelämna negationen. I så fall få vi god mening: Om (mot förmodan) någon lever, som minnes detta, så vill jag

---

[1] Den har (liksom A) diftongformer, som otvivelaktigt härröra från rketypen.

[2] Om man med Nordfelt daterar Erikskrönikan ett par årtionden senare, å dessa ställen uppfattas något annorlunda.

svära på att den är (gammal och) grå.[1] Handskriftligt sett är läsarten icke så absolut tillfredsställande styrkt, då ett antal handskrifter av D-gruppen följa med A, men man torde ändock väl upptaga läsarten. Man kan vara ense med Cederschiöld, att någon säker datering av dikten på denna väg icke nås; men uppgiften om dess källor, som före 1278 äro en förmedlad tradition, efter ungefär denna tid personliga minnen och ögonvittnens berättelser, äger ändå sitt värde.

V. 3237 har D-gruppen ensam det *Svem* (för *Säm*)[2], som sammanhanget synes fordra.

Som jag redan antytt, bli de emendationer, vartill det nya materialet ger anledning, varken synnerligen många eller i allmänhet synnerligen djupgående. Detta minskar naturligtvis icke i ringaste mån utgivarens förtjänst, ty forskningen kunde icke bli tillfredsställd, innan allt material var undersökt. För att kunna ge ett fullständigt omdöme om variantapparaten vore det naturligtvis nödvändigt att gå till handskrifterna. Detta har blott såtillvida varit anmälaren möjligt, som jag har anteckningar kvar från en kollation med Lagerbrings handskrift, Cod. D, vilken jag företog för ett antal år sedan under intrycket, att denna handskrift hade större värde, än Klemming antagit. Vid jämförelse med denna har jag blott funnit en sak att påpeka. På några av de ställen, där A har *stolt*, har D *stolz*. Detta har icke av Pipping meddelats, tydligen emedan han ansett, att det var fråga om alldeles oväsentliga grafiska varianter. Detta är icke alldeles riktigt; den högtyska formen *stolz* upptages både av Fritzner och Söderwall som en särskild inlåning med något avvikande betydelsenyans, den förre antyder, att det specifikt tillhört riddarlivets språk (jfr folkvisans *stolts jungfru*, *stolts Karin* o. d.). Säkerligen tillhör *stolz* Erikskrönikans genuina språkform. — Vid v. 3064, 1 har *at* utfallit.

I övrigt förefaller variantapparaten att vara utarbetad med den allra största omsorg, och dess uppställning är synnerligen praktisk.

Om man kan beklaga, att Pipping så, som han gjort, begränsat sin uppgift, så har man säkerligen skäl ge honom en oförbehållsam honnör för det sätt, varpå han löst den uppgift han valt.

Pipping ställer i utsikt en realkommentar till Erikskrönikan, och han har, bl. a. genom en uppsats i denna tidskrift, visat, att hans intressen ingalunda äro så ensidigt lingvistiska, som upplagan låter förmoda. Det är att hoppas, att vi då, väl icke på det bästa, men på det näst bästa stället, få ett antal textförbättringar. Registret, som bort åtfölja texten, kan måhända komma som tillägg ett annat år. Utan detta kommer Pippings upplaga knappast på några historikers arbetsbord.

[1] Den, som var 20 år 1278, skulle ju vara över 60, då Erikskrönikan enligt den vanliga åsikten skrevs.

[2] *Säm* i Kinds härad (icke Gäsene, som K. H. Karlsons register till Diplomatariet uppger) spelar vid ett annat tillfälle en roll i hertigarnas historia. Här avses tydligen *Sväm* i Ödeshög, Östergötland.

Nat. Beckman.

Översikt av tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

·kiv för nordisk filologi. Utg. av A. Kock. N. F. **Bd 34: H. 4.** J. Palmér, De svagtoniga vokalerna i Olavus Petris skrifter. — W. Wiget, Iliansvegr. — Andr. Heusler, Anmälan av »Bertha S. Phillpots, The Elder Edda and ancient scandinavian drama». — Sv. G. Broberg, Bibliografi för 1920. — **Bd 35: H. 1.** H. Hempel, Die Formen der Iómsvikinga saga. — Hj. Falk, Kjenninger. — C. W. von Sydow, Nekrolog över Frederik Feilberg. — Finnur Jónsson, Anmälan av Jakob J. Smán, I'slenzk setningafræði.

ɜt nya Sverige. 1922, H. 3. L. Staël von Holstein, Grundlag och näringsfriheten. — **H. 8.** N. Forssell, Det svenska häradet i historia och modern förvaltning.

ıtaburen. Utg. av G. Upmark. **1922, H. 2.** E. Klein, Lapsk hornslöjd och nordiskt silversmide. De »lapska» silverskedarnas typologi. Med 36 fig. — H. Boivie, Ett säreget musikinstrument. Med 5 fig.

ɔrnvännen. Under redaktion av E. Eckhoff. **1922, 2—3.** B. Nerman, Härstamma danerna ifrån Svealand? — Nat. Beckman, Vretagravarna igen. — S. Lindqvist, Till vår folkvandrings historia. Med 9 fig.

ıköpings bibliotheks handlingar. Ny serie. D. 3. A. L. Romdahl, »Av Jungfru Marie hår». En relikgömma från Linköpings domkyrka. Med 1 fig. — A. L. Romdahl, En medeltida sigillstamp. Med 2 fig. — En medeltida arvshandling ur Cod. Linc. H. 47 (Benz XXXIX). [Med 3 släkttaflor.] — Nat. Beckman, Kalendarium ur Cod. Linc. J 79. — Bilaga. Kalendarium ur Cod. Lincop. J 79, 12 facs. pl. i särskilt band av något större format.

eddelanden från Kalmar läns fornminnesförening 1922. [H.] 12. E. Hilldoff, Kalmar läns fornminnesförenings verksamhet 1871—1921. Historik. Med 22 pl.

ordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri. Utgiven av Letterstedtska föreningen. Redigerad av N. Herlitz. **1922, 1.** Oscar Montelius in memoriam. Alex. Bugge, Oscar Montelius og hans betydning for den historiske forskning. — **3.** Andr. Fr. Krieger, Dagböger. Paa Carlsbergfondets Bekostning udgivet af E. Koppel, Aage Friis, P. Munch. Bd 1—4, anm. af H. Olrik. — **4.** Alex. Bugge, Nordisk indflytelse på engelsk historie og retsutvikling. — **5.** N. Forssell, Ett hundrafemtioårigt revolutionsminne den 19 augusti 1772. — O. Rydbeck, E. Wrangel, Äldre kyrklig konst i Skåne, anm. af H. Olrik. — **6.** J. Roosval, Orientaliska inslag i en svensk unggotik. Bidrag till karakterisering av vår medeltidskonst. Med 10 illustr.

ordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen. Utg. av I. Collijn. **1922, 3.** Gottfr. Carlsson, Mäster Beros af Lödöse bibliotek. — A. Malin, Bidrag till nordisk bokhistoria under medeltiden. Ur finska källor meddelade.

tatsvetenskaplig Tidskrift. 1922, H. 4. R. Kjellén, Johan Skytte och den Skytteanska professuren. Ett trehundraårsminne. Bilaga: Professores Skyttiani.

Svensk Juristtidning. 1922, 1, 3. B. Wedberg, Till rättegångsbalk.. Några anteckningar ur högsta domstolens gustavianska protokoll. — 4. B. Wedberg, Om mål och lejd under konungens högsta domstols gustavianska skede, anm. af B. Ekeberg. — 5. O. Varenius, Några anmärkningar till 1809 års regeringsform med anledning av profess. R. Malmgrens grundlagsedition. 1.

Svensk Militär Tidskrift. 1922, 6. Sveriges krig åren 1808 och 1809. Utgivet av Generalstabens krigshistoriska avdelning. D. 9. anm. af [C. O.] N[ordensva]n. — F. K. K:son Leijonhufvud, De äldre regements- och kompaniarkiven vid de indelta regementena.

Svenska stadsförbundets tidskrift. 1922, H. 5., N. Herlitz, De svenska stadsbyggnadslagstiftningens historia. 1—5. [Med 1 bilaga.]

Svensk Tidskrift. 1922, H. 7. Wilh. Carlgren, Svensk och utländsk historieundervisning. Några intryck och jämförelser. — S. Clas.., Talmanstafflar och ståndsklubbar. En kulturbild från 1809. — G. Danell, Svenskt bildningsarbete i Estland i våra dagar. — T. J. Petrelli, Några ord om livrustkammarens och statens trofésamlingars ömsesidiga förhållande.

Tidskrift för hembygdsvård. Redaktör Fritjof Hazelius. 1922, 1. S. Wallin, De gamla prästgårdarna och de nya. Med 20 illustr. i texten.

Ajalooline ajakiri. 1922, N:r 2. A. R. Cederberg, Vene vangide jutustus Erastvere lahingust 30 detsembril 1701. [Två ryska fångars berättelse om slaget vid Erastfer den 30 december 1701.] — A. R. Cederberg, Ülevaade Põhjamaade ajaloolise kirjandus kohta aastail 1914—1921. [Öfversikt af den nordiska historiska litteraturen under åren 1914—1921.] — 3. H. Sepp, Hermann Poorteni kirjad, kui huvitav lisaaine Narva piiramise ja lahingu uurimiseks. [Herman Porteni bref såsom intressanta bidrag till kännedom af Narvas belägring och slag.] — L. Metslang, Ülevaade Akadeemilise Ajaloo Seltsi tegevusest 1920—1922. [Öfversigt af verksamheten i Akad. Hist. Föreningen under åren 1920—1922]. — Dokument talupoegade vastuhakkamise kohta Karulas 1784. [Ett dokument om bondeupproret i Karula år 1784.].

Historiallinen Aikakauskirja. 1921: H. 1—2. J. Rinne, Ruotsalaisen käännytystoimen laadusta Suomessa ruotsinvallan ensimäisellä vuosisadalla. [Det svenska omvändelseverket i Finland under det svenska väldets första århundrade.] — J. Jaakkola, Vielä kerran »Gravis admodum»-bullan ja n. s. syyskuun Tusculanumin kirjeiden päiväyksestä. [Än en gång frågan om dateringen av »Gravis-admodum»-bullan och de s. k. septemberbreven från Tusculum.] — K. Blomstedt, Suomalaisten miesten vaikutus valtakunnan yleisiin asioihin 1500-luvulla. [Finländske mäns inverkan på rikets allmänna angelägenheter under 1500-talet.] — K. R. Melander, Tietoja puutarhaviljelyksen varhaisimmista vaiheista Suomessa. [Uppgifter om trädgårdsodlingens tidigaste skeden i Finland.] — E. W. Juvelius, Sotilasylipäälliköiden määräämisestä Suomen Ison- ja Pikkuvihan välisenä aikana. 1—3. [Utnämningarna av överbefälhavare i Finland under tiden mellan stora och lilla ofreden (1722—1740).] — A. R. Cederberg, Eräs Anjalan-liittoa koskeva ulkomainen, samanaikuinen lentokirjanen. [En samtida utländsk flygskrift rörande Anjala-förbundet.] — G. Rein, Adlercreutz ja Adlersparre. — H. Impivaara, Pari vuosisataa erään motsalaisen suvun historiaa Pohjanmaalla. [Ett par århundraden ur en svensk släkts historia i Österbotten (släkten Stårck).]

Historisk Tidskrift för Finland. Utgiven av P. O. v. Törne. 1922. H. 1—2. E. Anthoni, De västerbottniska områdenas förening med Finland. — K. R. Melander, Några uppgifter om äldre tiders karelling i vårt land. — N. K. Grotenfelt, Michael Swartz. En karl från Jorois. — Översikter och granskningar: K. J. Hartman, Ålandskongressen och dess förhistoria. Förspelet 1716—1717, anm. af M. G.

S[chybergson]. — Åbo Domkyrkas svartbok ed. Hausen 1890. Några textförbättringar af M. Hammarström. — Harald Hjärne †. — **3—4.** M. G. Schybergson, Uppkomsten av 1850 års censurreskript. — G. Suolathi, Censurförhållanden i Finland på 1850-talet. — John E. Roos, Skolundervisning och filantropi på Sveaborg under svenska tiden. — P. O. von Törne, Magnus Nilsson Stjernkors. Prelat och patriot. — C. M. Schybergson, En London-uppgift om Finland från 1200-talet — Meddelanden och aktstycken. E. Anthoni, Två fall av politisk förföljelse år 1808. — K. Antell, Ett säreget fall av trohet mot det förgångna.

Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 159. C. von Bonsdorff, Statsmän och dignitärer. Interiörer ur ämbetsmannavärlden i Finland vid ryska tidens början. — **164.** Per Brahes brevväxling rörande Åbo akademi. 1. Per Brahes brev. Utgivna av C. M Schybergson.

Historische Zeitschrift. Herausg. v. Fr. Meinecke und Fr. Vigener. **1922. 3. Folge. Bd 30: H, 1.** R. Reitzenstein, Gedanken zur Entwicklung des Erlöserglaubens. — P. Rabbow, Zur Geschichte des urkundlichen Sinns. Vortrag gehalten bei der Tagung des deutschen Wissenschafter-Verbandes zu Göttingen 1920. — Miszelle. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften. — **2.** M. Gelzer, Das Römertum als Kulturmacht. Vortrag, gehalten am 6. November 1921 im Bund der Freunde des humanistischen Gymnasiums zu Frankfurt a. M. — H. Preller, Rationalismus und Historismus. Ein Beitrag zur Geschichte der Aufklärung und der Gegenwort. — J. Heyderhoff, Karl Twestens Wendung zur Politik und seine erste politische Broschüre. — Miszellen. Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften (bl. a. Aage Friis, Bernstorfferne og Danmark. Bd 2, anm. af D. Schäfer.) — **3.** J. Hashagen, Laieneinfluss auf das Kirchengut vor der Reformation. Ein Beitrag zu ihrer Vorgeschichte. — O. Brandt, Untersuchungen zu Sieyès. — M. Lehmann, Zur Geschichte der preussischen Heeresreform von 1808. — Literaturbericht. — Verzeichnis der in den »Notizen und Nachrichten» besprochenen selbständigen Schriften.

Nordische Studien herausgegeben vom Nordischen Institut der Universität Greifswald. 2. E. Bergelin, Karl des Zwölften Krieger in russischer Gefangenschaft. Kirchengeschichtliche Untersuchungen über das Leben der schwedischen Kriegsgefangenen in Russland und Sibirien während der Jahre 1709—1721.

The English Historical Review. Edited by G. N. Clark. **1922, October.** R. Stewart-Brown, The Domesday' Roll of Chester. — C. Kenneth Brampton, Massiglio of Padua. P. 1. Life. — A. F. Pollard, Council, Star Chamber, and Privy Council under the Tudors. 2. The Star Chamber. — Notes and documents. — Reviews of books. (bl. a. Norsk historisk videnskab i femti år 1869—1919, anm. af W. F. Reddaway). — Short notices. — Index to Vol. 37.

Revue Historique. 1922, Mai—Juin. G. Fagniez, La politique de Vergennes et la diplomatie de Breteuil. 1774—1787 (1:er article). — Benoy Kumar Sarkar, Les états républicains (Ganas) dans l'Inde ancienne. — S. Th. Lascaris, L'église catholique en Grèce. Essai d'histoire et de droit public. — Bulletin historique. France. Révolution, par Rod. Reuss. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — **Juillet—août.** G. Fagniez, La politique de Vergennes et la diplomatie de Breuteuil, 1774—1787 (suite et fin). — G. Zeller, Deux mémoires inédits du grand Condé sur l'Alsace. — Bulletin historique. Histoire de Grande-Bretagne (1:re partie), par Ch. Bemont. — Comptes-rendus critiques. — Notes bibliographiques. — Recueils périodiques et sociétés savantes. — Chronique. — Index bibliographique.

42.

Bibliografi 1921.[1]

(Upprättad av **Kristian Setterwall.**)

. Historisk Tidskrift, utgiven av Svenska Historiska Föreningen genom *Sv. Tunberg*. Årg. 41. 1921. 336 + V s. + bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 12 kr.
Carlgren, W., Konungamakt, utskott och stånd på 1680- och 90-talens riksdagar. 1—2.
Herlitz, N., Ett förslag från Gustav III:s tid om stadsförvaltning under landsrätt.
Åberg, N., Striden mellan Rom och Germanien.
Ahnlund, N., Vad omfattade 1413 års skattebok?
Strödda meddelanden och aktstycken.
Översikter och granskningar.

. Historisk Tidsskrift utgit av den norske historiske Forening. Femte Række. Bd 4: H. 8. S. 581—631 + (4) s. + s. XXI—XLI + s. 91—129. Bd 5: H. 1—3. 232 s. Kristiania 1920, 21.

. Historisk Tidsskrift, Niende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af *E. Arup*. Bd 2: H. 1—2. 232 s. Khvn.

. **Koht, H.,** Dansk og svensk i norsk historie.
Nordens årsbok 1920, s. 186—146. Med 2 portr.

. **Lithberg, N.,** Runstavens uppkomst.
Fataburen 1921, s. 1—27. Med 36 fig.

1/2. **Ahnlund, N.,** Från Systerbäck till Torneå.
Vårt Försvar. Allm. försvarsföreningens tidskr. 1921, s. 5—10.

. **Grimberg, C.,** Svenska folkets underbara öden. D. 7. Gustav III:s och Gustav IV Adolfs tid. 744 s. + 8 pl. Med många illustr. i texten. Denna uppl. har även utkommit i häften. D. 7: H. 1—3: En ostyrig liten prins. 4—6: »Förlåt, Hans excellens, jak kan inte tale schwensk.» 7—9: Karl Mikael Bellman. 10—12: Spastaras skald. 13—15: Mamsell Arfvidsson. 16—18: Gustav III agerar Gustav Vasa. 19—21: Ett spännande historiskt ögonblick. 22—24: Operamaskeraden den 16 mars 1792. 25—27: Magdalena Rudenschölds häktning. 28—30: Ett kungabesök i Skanörstrakten för 120 år sedan. 31—33: Sveaborg. 34—35: Den 13 mars 1809. Sthlm, Norstedt.
Den vanliga uppl. pr. inb. 11 kr. 75 öre. Häftesuppl. 25 öre häftet.

---

[1] De i denna bibliografi förekommande tilläggen till 1918, 1919 och 1920 års bibliografier äro insatta på sina respektive platser med angivande af årtalet.

1—220168

7. **Historia,** Svenska folkets. Under medverkan av *H. Schück, H. Almquist, A. Stille* o. *C. Hallendorff*. Rikt illustrerad. Bd 2: *Almquist, H.* Reformationstiden och stormaktstidens förra skede. [H. 9—12] = 28—3. S. 321—448. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. för dubbelhäftet 1 kr. 50 öre.

8. **Historia,** Sveriges, till våra dagar under medverkan av *O. Montelius, Sv. Tunberg, L. Stavenow, A. B. Carlsson, G. R. Fåhræus, S. Clason, C. Hallendorff, S. J. Boëthius, Fr. Böök* och *A. Rom...* m. fl., utgiven av *E. Hildebrand* och *L. Stavenow*. D. 5. *E. Hildebrand*, Gustav Vasas söner. Reviderad av *Sv. Tunberg*. (4) + 403 - ... s. + 2 portr. + 1 pl. + 3 facs.pl. 8. *G. R. Fåhræus*, Karl XI och Karl XI... VIII + 503 s. + 5 pl. Med många portr. o. illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 15 kr. delen.

9. **Lippert, W.,** Geschichte der Stadt Strasburg in der Uckermark im Rahmen der uckermärkischen Geschichte. 85 s. Prenzlau 1920.
Behandlar bl. a. svenskarnas deltagande i trettioåriga kriget och sjuåriga kriget.

10. **Mathorez, J.,** Histoire de la formation de la population française. Les étrangers en France sous l'ancien régime. T. 2. Les allemands, les hollandais, les scandinaves. XI + 446 + (1) s. Paris, Champion.
P. 3. Les scandinaves en France. Suédois en France. S. 337—385.

10½. **Rydfors, A.,** De skandinaviska länderna och Finland under det senaste århundradet.
Hildebrand, H., Hjärne, H., o. *Pflugk-Harttung, J. v.*, Världshistoria. D. ... s. 572—589.

11. **Almgren, O.,** Svenska folkets äldsta öden. Ett par inledningskapitel till vår historia. 38 + 4 s. Med 28 fig. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 2 kr.
Fordomtima. Skriftserie utg. av *O. Lundberg*. 3.

12. **Ekblom, R.,** Nordbor och västslaver för tusen år sedan.
Fornvännen 1921, s. 236—249.

13. **Šašmatov, A. A.,** Drevnejšie sud'by rysskago plemeni. [Det ryska folkets äldsta öden.] 64 s. S-Peterb. 1919.

14. Annales Danici medii ævi. Editionem nouam curauit *Ellen Jørgensen*. Udgivne af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. H. 1—... 228 s. Fol. Khvn, Gad 1920.
Innehåller bl. a.: Annales Lundenses och Ex annalibus Dano-Suecanis ...—1415.

15. **Toll, H.,** Sigridis Storråda rediviva.
Hist. Tidskr. 1921, s 216—224.

16. **Weibull, Curt,** Sverige och dess nordiska grannmakter under den tidigare medeltiden. VIII + 196 s. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 12 kr.

17. **Beckman, Nat.,** Kungagravar och medeltidshistoria.
Fornvännen 1921, s. 22—47.

18. **Tunberg, Sv.,** Fredstanken i Nordens medeltid.
Nordens årsbok 1921, s. 73—87. Med 2 fig.

19. **Ekholm, G.,** När kommo svenskarne till Finland?
Fornvännen 1921, s. 48—60. Med 1 fig.

20. **Jaakkola, Jalm.,** Pyhän Eerikin pyhimystraditsionin, kultin ja legendan synty. [Erik den heliges förklarande för helgon, kultens och legendens uppkomst.] Akad. afh. (1) + 299 + (1) s. Helsinki.

21. **Toll, H.,** Konung Sverker den andres drottningar.
Fornvännen 1920 (tr. 1921), s. 197—206.

22. **Toll, H.,** Något om Flateyjarbók.
[Nor.] Hist. Tidsskr. 1921. Femte Rekke. Bd 5, s. 209—215.

3. **Fürst, C. M.,** och **Olsson, M.,** Magnus Ladulås' och Karl Knutssons gravar i Riddarholmskyrkan. Arkeologiska, konsthistoriska och antropologiska undersökningar. X + (1) + 255 s. Med 124 fig. 1 stamtafla o. 9 andra bilagor. 4:o. Sthlm, Teknologföreningens förlag. Pr. inb. 150 kr. Tr. i 350 exemplar, varav 300 numrerade. I slutet af boken s. 241—252 finnes: Zusammenfassung. Einleitung und Voruntersuchungen. — Summary. Introduction and preliminary investigations.
Rec. i Nord. tidskr. (Letterst.) 1921, s. 473—475 af *H. Olrik.*

4. Svenskt diplomatarium. Utgifvet av riksarkivet genom *Sv. Tunberg.* Bd 6: H. 4. [1354—1355.] S. 481—584. 4:o. Sthlm, Norstedt. Pr. 10 kr.

5. **Ahnlund, N.,** Vad omfattade 1413 års skattebok?
Hist. Tidskr. 1921, s. 273—287.

6. **Carlsson, Gottfr.,** Engelbrekt som helgon.
Kyrkohistorisk årsskr. 1920—21. Årg. 21, s. 236—243.

7. **Carlsson, Gottfr.,** Kring 450-årsminnet av slaget på Brunkeberg.
Svenska Dagbladet 1921, N:o 273 (^{10}/10).

8. Stockholms stads tänkeböcker 1483—1492. Utgivna af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia med understöd af samfundet Sankt Erik genom *Gottfr. Carlsson.* H. 1. 160 s. Sthlm.
Stockholms stadsböcker från äldre tid. 2: 2: 1.

9. Lunds ärkestifts urkundsbok. Utgiven av *L. Weibull.* På bekostnad af Lunds domkyrka. Bd 5. 1486—1500. 493 + (1) s. 4:o. Lund, Lindstedts univ.-bokh. Pr. 25 kr.
Monumenta Scaniæ historica.
Diplomatarium diocesis Lundensis.

0. **Collijn, I.,** Det äldsta svenska politiska trycket. Ett mot Sten Sture, Hemming Gadh och anhängare den 25 juli 1503 [utfärdadt bannlysningsbref.
Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen 1921. Årg. 8, s. 1—14. Med 1 facs. tr. och 4 bilagor.

1. **Carlsson, Gottfr.,** Gustav Eriksson i Rydboholm. Till 400-årsminnet av Gustav Vasas befrielseverk.
Svensk tidskr. 1921, s. 465—480.

2. **F[ogelqvis]t, T.,** Rikshövitsmannen. Ett 400-årsminne.
Dagens Nyheter 1921, N:o 19 (^{21}/1). Äfven i *Fogelqvist, T.,* Allvarsmän och narrar, s. 9—18.

3. **Hedlund, K.,** Ett fyrahundraårsminne. Ur ett minnestal den 24 april 1921 i Ovansjö kyrka.
Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet 1921, s. 67—75. Med 1 illustr.

4. **Kristiansson, St.,** Till 400-årsminnet. Gustav Vasa. Kort framställning av hans livsverk och dess betydelse för vårt land. 16 s. Uddevalla, J. F. Hallmans bokh. Pr. 50 öre.

5. **Palmér, J.,** Till Gustaf Vasas minne. Föredrag den 21 januari 1921 på Strängnäs högre allmänna läroverk.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från stiftsrådet 1921. Årg. 18, s. 144—153 + 1 portr.

6. **Karlfeldt, E. A.,** Brunnbäcksminnet. Tal vid fyrahundraårsfesten den 5 juni 1921. 15 s. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 50 öre.

7. Berend von Melens smädeskrift mot Gustaf Vasa af år 1528. [Titeln äfven på tyska, skriften på tyska.] I ljustryck utgifven efter det enda hittills påträffade exemplaret tillhörigt universitetsbiblioteket i Jena.

Med efterskrift [på svenska] af *Gottfr. Carlsson.* (39) + 9 + (1 s. Sthlm, Bröderna Lagerström 1920. Tr. i 125 numrerade exemplar. Pr. 12 kr. 50 öre.
Faksimileupplagor af äldre svenska tryck under redaktion af *I. Collijn.*

38. **Schnittger, Br.,** Gustav Vasa som rikets myntherre.
Svenska Dagbladet 1921, N:o 28, Söndagsbilaga (30/1).

39. **Welinder, N. J.,** Upprättelse åt magister Johannes, Gustav I:s hovpredikant.
Personhistorisk tidskr. 1921. Årg. 22, s. 58—59.

40. **Nelson, A.,** Peder Swarts gensvar 1588. Ett bidrag till kännedomen om 1500-talets svenska politiska litteratur.
Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift 1621—1921, s. 139—166. Med 13 fig.

41. **Eneroth, Hj.,** Cecilia Vasas kärlekssaga. Vad medaljerna berätta. Då greve Jan Teczyn spelade hjälterollen i en sedan dess föga beaktad renässansepisod vid svenska hovet.
Svenska Dagbladet 1921, N:o 174, Söndagsbilaga (3/7).

42. **Holm, Torsten,** Erik XIV som strateg. Studie över kriget i Norden 1563—1567.
Svensk Militär tidskr. 1921. Årg. 10, s. 53—55, 101—113, 149—157.

43. **Eneroth, Hj.,** Konung Eriks skatt — en förborgad rikedom som ännu och väntar i Stockholm på sin upptäckare? Erik XIV och Göran Persson påstås ha grävt ned en betydande förmögenhet i slottsträdgården eller Kungsträdgården. Historien om skatten sysselsatte under många år svenska och utländska furstar och diplomater och hade så när kostat Johan III krona och rike.
Svenska Dagbladet 1921, N:o 155, Söndagsbilaga (12/6).

44. **Eneroth, Hj.,** Då De la Gardie-ättens stamfar som svensk ambassadör i Blois skötte det storpolitiska spelet. [Pontus De la Gardie 1572.]
Svenska Dagbladet 1921, N:r 251, Söndagsbilaga (18/9).

45. **Brahe, Abr.,** Tidebok [1594—1629.] [Utg. af *C. M. Stenbock* o. *E. Stenbock.*] VIII + 202 s. + 1 portr. Sthlm, Norstedt 1920, 21. Pr. 30 kr. Tr. i 225 numrerade exemplar.

46. **Gautier, J. V.,** Smutnoe vremja. Očerk istorii revoljucionnich dviženij načala 17. stoletija. [Oredans tid. Skizz av de revolutionära rörelsernas historia i början av 1600-talet.] 151 + (1) s. Moskva.

47. **Endres, F. C.,** Grosse Feldherrn. 1. Vom Altertum bis zum Tode Gustav Adolfs. Mit einem Titelbild, 12 Karten und einem Schema. 91 s. Leipzig und Berlin, Teubner 1919.
Aus Natur und Geisteswelt. Bd. 687.

48. **Beyhoff, Fr.,** Stadt und Festung Giessen im Zeitalter des Dreissigjährigen Krieges. 2. Die Festung Giessen.
Mitteilungen des Oberhessischen Geschichtsvereins 1920. N. F. Bd 23, s. 1—61.

49. **Geyso, Fr. v.,** Beiträge zur Politik und Kriegführung Hessens im Zeitalter des 30 jährigen Krieges und Grundlagen zu einer Lebensgeschichte des Generalleutnants Johann Geyso.
Zeitschrift des Vereins für hessische Geschichte und Landeskunde 1921. N. F. Bd 43, s. 1—115.

50. **Koch, E.,** Die Oberlausitz in den Kriegsjahren 1631—1635.
N. Lausitz. Magazin 1920. Bd 96, s. 42—101.

51. **Friedrich, Jos.,** Aus den Zeiten des 30 jährigen Krieges.
Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 1921. Jahrg. 59, s. 118—140.

52. **Steckzén, B.,** Arriärgardesstriden vid Zusmarshausen 7 maj 1648.
Hist. Tidskr. 1921, s. 135—148. Med 2 kartskisser.

53. **Batiffol, L.,** Richelieu et la question de l'Alsace.
Revue Historique 1921. T. 138, s. 161—200.

54. Danmark—Norges Traktater 1523—1750 med dertil hörende Aktstykker. Paa Carlsbergfondets Bekostning udgivne af *L. Laursen.* Bd 5. 1651 —1664. (4) + 628 s. Khvn, Gad 1920. Pr. 15 kr.

55. **Björlin, G.,** Karl X Gustaf och Erik Dahlbergh vid övergången av Stora Bält. 55 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1 kr. 90 öre.
Rec. i Svenska Dagbladet 1921, N:o 195, Söndagsbilaga (24/7).

56. **Johnsson, P.,** Leonora Kristina Ulfeld. En kvinnoprofil från 1600-talet. 1—2.
Hertha 1921, s. 139—141, 154—155.

57. En skånsk adelsmans vedermödor under kriget 1676—1679. [Mogens Svave till Oretorp.]
Hist. tidskr. för Skåneland. (Årg. 1918—1919.) (Tr. 1921). Bd 7, s. 299—300.

58. **Ribbing, O.,** Då Hisingen var i fiendehand. [1678.]
Göteborgs försvar 1921, s. 27—36. Med 2 portr. o. 1 illustr.

59. **Carlgren, Wilh.,** Konungamakt, utskott och stånd på 1680- och 90-talens riksdagar. 1—2.
Hist. Tidskr. 1921, s. 1—47, 169—215.

60. **Danckelman, Freiherr von,** Die Blockade Frankreichs durch die Seemächte während des Orleanschen Krieges.
Die Grenzboten 1921. Vol. 4, s. 169—177, 200—204.
Handlar om Sveriges förhållande till sjömakterna och svårigheterna för den svenska handeln att kunna komma fram till Frankrike.

61. **Petri, G.,** Karl XII och »the Nelson touch».
Svensk tidskr. 1921, s. 30—34. Med 1 karta i texten.

62. **Ramsay, J.,** Narvas rådsturätts protokoll för d. 1 okt. 1700 angående generalen R. F. Bauer.
Historiallinen Arkisto 1920. Tieteelisiä ilmoituksia, s. 12—14.

63. **Almqvist, Dan.,** Före Narva och efter Pultava. Några ord om afgörande moment i den svenska Östersjöstatens försvarskamp.
Finsk tidskr. 1921. T. 90, s. 221—234.

64. **Bohnstedt, M.,** De svenska krigsfångarna i Ryssland 1700—1721.
Ord och Bild 1921, s. 195—200. Med 3 illustr.

65. Roberts Petres och C. M. Posses dagböcker 1702—1709. Ny reviderad uppl. av *N. Herlitz.* XXIX + 332 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 40 kr.
Denna bok utgör del 1 av Karolinska krigares dagböcker. Tr. i endast 550 ex., varav 500 för försäljning.
De 29 första sid. utgöras av en inledning av *N. Herlitz.*
Rec. i Dagens Nyheter 1921, N:o 345 (21/12) av *G. Jacobson.*

66. **Haake, P.,** August der Starke im Urteil seiner Zeit und der Nachwelt. VI + (1) + 125 s. Dresden 1922 [1921].

67. **Lindeqvist, K. O.,** Suomen puolustuksesta suuren Pohjansodan aikana. [Finlands försvar under det stora nordiska krigets tid.] 20 s.
Historiallinen Arkisto 1920. 28, 1.

68. Från Bendertiden. Casten Feifs brev till Arvid Horn 1710—12. Meddelade av *M. Bohnstedt.*
Personhistorisk tidskr. 1921. Årg. 22, s. 93—132.

69. **Anthologie de la littérature roumaine des origines au 20e siècle.** Traduction et extrait des principaux poètes et prosateurs, introduction historique et notices par *N. Jorga* et *Sept. Gorceix.* 2e éd. XXXI + 311 s. Paris 1920.
S. 81—86: Récit de la défense contre les Turcs, du roi de Suède, Charles XII, à Bender (1713).

70. **Gorceix, Sept.,** Les sources de Voltaire et la Chronique moldave pour le récit de la capture de Charles XII à Bender.
Revue Historique 1921. T. 135, s. 60—65.

71. Den store Koalition mod Sverig af 1715. Udarbejdet af *A. P. Tuxen, H. W. Harbou* og *C. L. With-Seidelin.* VIII + 335 s. Khvn (& Odense), Gyldendal 1920.
Bidrag til den store nordiske Krigs Historie. Udgivne af Generalstaben. Bd 6.

72. **Grotenfelt, Kust.,** Kysymys Ahvenanmaan siirtämisestä Tukholman läänin alle ison vihan aikana. [Frågan om Ålands läggande under Stockholms län under stora ofreden.] (1715.) 5 s.
Historiallinen Arkisto 1920. 28, 4.

73. **Sörensson, P.,** Sverige och Frankrike 1715—1718. Ett bidrag till kännedomen om Sveriges utrikespolitik efter Carl XII:s återkomst från Turkiet. [D.] 3. X + 168 s. Lund, Lindstedts univ.-bokh. Pr. 7 kr.

74. **Hartman, K. J.,** Åländska kongressen och dess förhistoria. 1. Förspelet 1716—1717. IV + (1) + 155 s. Åbo.
Acta academiæ Aboensis 1921. Humaniora 2.

75. **Ruge, O.,** Felttoget i Norge 1716.
Norsk Militært Tidsskr. 1921. Bd 84, s. 547—561.

76. **Berggrén, P. G.,** Karl XII:s minne i norra Bohuslän. (3) + 72 s. + 1 karta o. 4 illustr., 2 portr. o. 2 kartor i texten. Uddevalla. Hallmans bokh. 1920.
1. S. 1—46: Karl XII:s galärtransport från Strömstad till Idefjorden och striderna därstädes år 1718. Särtryck ur Karolinska förbundets årsbok 1919. (Se N:o 7269.)
2. S. 47—72: Minnen från stad och bygd.

77. **Kuylenstierna, Osw.,** »Vilka voro ögonvittnen till Karl XII:s död?»
Dagens Tidning 1921, N:o 19 (25/1), 20 (26/1).

78. **Bring, S. E.,** Berättelsen om Karl XII:s död.
Dagens Tidning 1921, N:o 26 (2/2).

79. **Kuylenstierna, O.,** Ännu en gång frågan om den anonyma berättelsen angående Karl XII:s död.
Dagens Tidning 1921, N:o 39 (17/2).

80. **Bring, S. E.,** Major Kuylenstierna och den anonyma berättelsen om Karl XII:s död. En sammanfattning och en slutreplik.
Dagens Tidning 1921, N:o 48 (28/2).

81. **Stavenow, L.,** Frihetstiden. dess epoker och kulturliv. 3:e uppl. 4 + 2.. s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 5 kr. 75 öre.

82. Svenska prästeståndets protokoll från år 1719. Utgivna av *C. G. Wahrenberg.* D. 1. 1719—1720. (1) + 329 s. Uppsala, Appelbergs boktr. aktieb. Pr. 12 kr.

83. **Ahnlund, N.,** »Nifulheim & Glysisvallur».
Svenska Dagbladet 1921, N:o 133 (21/5).
Handlar om ryssarnas härjningar i Helsingland 1721.

84. **Modin, E.,** Skräckdagar i Ångermanland. Ett ofredsminne från 1721.
Svenska Dagbladet 1921, N:o 143 (21/6).

85. **Cederberg, A. R.,** Freden i Nystad år 1721. I anledning av 200-årsminnet.
Svenska Dagbladet 1921, N:o 282 (30/8).

86. **Grimberg, C.,** Två turkiska beskickningar till Sverige efter Karl XII:s död.
Tänkt och känt. En gåva till seminariehemmet från svenska författare och lärde 1921, s. 46—52.

87. **Schück, H.,** Ur Axel Reuterholms dagbok. Några kulturbilder från frihetstiden. (1) + 173 + (1) s. + 1 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 6 kr.
Rec. i Stockholms Dagblad 1921, N:o 351 (29/12) af *S. Clason.*

88. **H[a]g[lun]d, Sv.,** En kungaresa genom Norrland 1752. Adolf Fredriks pompösa Eriksgata under livlig folkhyllning.
Svenska Dagbladet 1921, N:o 188, Söndagsbilaga (17/7).

89. Die politischen Testamente Friedrich's des Grossen. Redigirt von *G. B. Volz.* XII + 294 s. Berlin. R. Hobbing 1920.
Ergänzungsbd zu Politische Correspondenz Friedrichs des Grossen.
Sverige omnämnes på många ställen, se i registret Schweden s. 293.

90. **Kuylenstierna, O.,** Gustav III. Hans liv, person och gärning. 250 s. Med många portr. o. illustr. i texten. Sthlm, L. Hökerberg. Pr. 8 kr. 50 öre.
Rec. i Svenska Dagbladet 1921, N:o 335, Söndagsbilaga (11/12) af *C. F[orsstrand]*; i Dagens Nyheter 1922, N:o 53 (24/2) af *T. F[ogelqvis]t.*

91. **Forsell, N.,** »Parti är fria staters liv». Några reflexioner mot bakgrunden av en pikant historisk episod.
Svenska Dagbladet 1921, N:o 107 (23/4).

92. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Bd 38. [April bis December 1776.] Redigirt von *G. B. Volz.* (2) + 558 s. Berlin, R. Hobbing 1920.

93. **Castrén, G.,** Göran Magnus Sprengtporten och de finländska självständighetsplanerna.
Svenska Dagbladet 1921, N:o 226 (24/8).
Egentligen en rec. af N:o 6860.

94. **Stavenow, L.,** Ur konung Gustav III:s och statssekreteraren friherre Erik Ruuths brevväxling. Bidrag till historien om det svensk-ryska krigets 1788—1790 finansiering. 1. Från krigsutbrottet 1788 till början av fälttåget 1789. 48 s. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 2 kr. 25 öre.
Uppsala universitets årsskr. 1921. Progr. 3.

95. **Cederberg, A. R.,** Anjalan liiton johtomeisten vangitseminen. [Fängslandet av Anjalaförbundets ledare]. 12 s.
Historiallinen Arkisto 1921. 29, 4.

96. **Fredberg, C. R. A.,** När tjusarkungen räddade Göteborg. Anteckningar.
Göteborgs försvar 1920, s. 99—105. Med 1 portr.

97. **Grimberg, C.,** Från Gustav IV Adolfs barnaår. Några bilder från en blivande konungs barndom och uppfostran.
Dagens Nyheter 1921, N:o 174, Bihang till söndagsnumret (3/7), 181, Bihang till söndagsnumret (10/7).

98. **Grimberg, C.,** Hertig Carls storvesir. Några anteckningar ur Gustaf Adolf Reuterholms liv.
Dagens Nyheter 1921, N:o 293, Bihang till söndagsnumret (30/10).

99. Sveriges krig åren 1808 och 1809. Utgivet av Generalstabens krigshistoriska avdelning. D. 8: 1. Text och bilagor. X + 423 s. + Bilagor.

113 + (1) s. 2. Kartor. (1) s. + 19 kartor. Sthlm, Norstedt. Pr. f. hela delen 15 kr.
Rec. i Svensk Militär tidskr. 1921. Årg. 10, s. 374—375 af [C. O.] N[ordensva]n.

100. **Bonsdorff, C. v.,** G. M. Armfelt om kriget i Finland 1808.
Hist. tidskr. för Finland 1921. Årg. 6, s. 119—130.

101. **Areen, E. E.,** Minnesstenarna på Kompasskäret och skärgårdsflottans vakthållning sommaren 1809.
Nord. tidskr. (Letterst.) 1921, s. 245—254. Med 2 fig.

102. **Hagman, T.,** Myteriet på Christiansö. En hittills ej uppmärksammad episod från 1808--09 års krig.
Vår Flotta 1921, s. 103—105.

103. **Trolle, C. H.,** En svensk suveräns äventyr i landsflykt. [Gustaf IV Adolf.]
Dagens Nyheter 1921, N:o 70, Bihang till söndagsnumret (13/3), 76, Bihang till söndagsnumret (20/3), 148, Bihang till söndagsnumret (5/6).

104. **Lindeberg, Hj.,** Prinsen av Vasa, hans levnad och samtid. Minnesteckning. 287 s. + 1 portr. Med många portr. o. illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 12 kr.
Rec. i Svenska Dagbladet 1921, N:o 76, Söndagsbilaga (20/3) af *C. F[orsstrand]*; i Dagens Nyheter 1921, N:o 78 (22/3) af *B. B[ergma]n*.

105. **Barton, D. P.,** Bernadotte and Napoleon 1763—1810. VIII + (5) + 343 s. + 17 portr. sid. + 3 kartor. London, John Murray.
Rec. i The Spectator 1921, s. 683—684.

106. **Morén, F. W.,** Furst Dolgorukis beskickning till Köpenhamn 1808. (Med en bilaga.)
Hyllningsskrift till Harald Dahlgren, s. 75—93.

107. **Montgomery, Arth.,** Svensk tullpolitik 1816—1911. Akad. avh. [Uppsala.] 239 s. Sthlm. Pr. 6 kr.
Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 1.
Rec. i Hist. Tidskr. 1920 (tr. 1921). Öfv. o. gr., s. 46—50 af *E. F. Heckscher*.

108. **Carlquist, G.,** Landshöfdingen Gustaf Wathier Hamilton och hans anteckningar från Karl Johanstiden. (1) + 191 + (1) s. + 4 portr. + 1 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 8 kr. 50 öre.
Skrifter utgifna af Hamiltonska släktföreningen. 3.
Rec. i Aftonbladet 1921, N:o 345 (21/12) af *S. Clason*.

109. **Löfgren, E. O.,** Sverige-Norge och danska frågan 1848—49. Från stilleståndet i Malmö till den svensk-danska konventionen augusti 1849. Akad. avh. XIV + 285 s. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 8 kr.
Rec. i Hist. Tidskr. 1921, s. 251—252 af *G. Wittrock*.

110. **Krieger, Andr. Fr.,** Dagböger. Paa Carlsbergfondets Bekostning udgivet af *E. Koppel, Aage Friis, P. Munch*. Bd 1—4. Khvn. Gyldendal 1920, 21. Pr. 12 kr. delen.
Bd 1: Bog 1—10. 1 januari 1848—November 1858.
2: » 11—18. 15 November 1858—2 December 1863.
3: » 19—21. 3 December 1863—31 Juli 1866.
4: » 22—26. 1 Augusti 1866—12 Juni 1870.
Rec. i Hist. Tidskr 1921, s. 319—320 af *E. N[aumann]*.

111. **Koht, H.,** Johan Sverdrup. H. 19—27 = Bd 2: H. 1—9. 216 s. Kristiania, H. Aschehoug & C:o 1920, 21. Pr. 1 kr. häftet.

112. **Afzelius, Iv.,** Första kammarens moderata parti. Några hågkomster.
Svensk tidskr. 1921, s. 1—13.

113. Sverges **traktater** med främmande magter jämte andra dit hörande handlingar. D. 14. 1891—1899. Utgifven af *C. Sandgren*. Även med titel Sverges och Norges traktater med främmande magter. D. 5. (2) + 622 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 20 kr.

114. **Kjellén, R.,** Från Ramstedt till von Sydow. Utvecklingslinjer i svensk parlamentarism.
Det nya Sverige 1921, s. 93—115.

115. **Magnusson, G.,** Socialdemokratien i Sverige. D. 2. I kamptider. (4) + 400 s. + 3 pl. Med många illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 15 kr.
Rec. i Dagens Nyheter 1921, N:o 345 (21/12) af *L.*

116. **Nekludoff, A.,** En diplomats minnen från tiden före och under världskriget 1911—1917. Översättning av *O. Örström*. XII + 332 s. + 1 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 9 kr. 50 öre.
S. 158—316 handlar om Nekludoffs vistande i Stockholm.
Rec. i Aftonbladet 1921, N:o 345 (21/12) af V. *S[öderber]g.*

117. **Hjelt, Edv.,** Finsk-svensk och finsk-tysk politik under krigsåren. I anledning av artiklar i svenska vänsterpressen. III + 38 s. Helsingfors, Söderström & C:o 1920. Pr. 7 m. 50 p.

118. **Correspondance** concernant la question des iles d'Aland. — La thèse Finlandaise. — La thèse Suédoise. [Även på engelska.] 24 + 24 s. + s. 25—63 + s. 65—67 + 65—67.
League of nations. Official journal. Special supplement N:o 1, 1920 august.

119. **Danielson-Kalmari, J. R.,** La question des iles d'Aland de 1914 à 1920. 200 + (1) s. Helsinki. Pr. 15 m.

120. **Hedén, E.,** En ensam röst i Ålandsfrågan.
Svensk tidskr. 1921, s. 397—408.

121. **Norrmén, P.,** Till Ålandsfrågans psykologi.
Det nya Sverige 1921, s. 156—168.

122. **Rapport** de la commission internationale de juristes chargée par le conseil de la société des nations de donner un avis consultatif sur les aspects juridiques de la question des iles d'Aland. [Även på engelska.] 19 + 19 s.
Société des nations. Journal officiel. Supplément spécial N:o 3, 1920, octobre.

123. **Skyddskår,** Nystads, på Åland och den svenska Ålandsexpeditionen 1918. Officiell framställning. 18 s. Helsingfors.

124. **Staël von Holstein, L.,** Ålandsöarnas neutralisering.
Svensk Militär tidskr. 1921. Årg. 10, s. 289—298.

125. **Vlugt, W. van der,** La question des iles d'Aland. Considérations suggérées par le rapport des juristes. 2:e éd., revue et corrigée. 82 + (1) s. Leyde.

126. **Wikstrand, N. F. C.,** Ålandsfrågans handläggning i Genève. Sammanfattning och aktstycken.
Tiden 1921, s. 154—164.

127. **Ålandsfrågan.** Framställningar i Ålandsfrågan till nationernas förbunds råd och juristkommissionen av delegerade för Ålands befolkning. [Även på engelska.] 36 s. Sthlm 1920. Pr. 2 kr. 25 öre.

128. **Ålandsfrågan** inför nationernas förbund. D. 2. Den av nationernas förbunds råd tillsatta rapportörkommissionens utlåtande. [Även på franska.] V + 193 s. 3. Aktstycken till frågans behandling inför förbundets råd vid dess möte i juni 1921. [Även på franska.] (2) + 95 s. Sthlm, Nordiska bokh. D. 2. Pr. 5 kr. 3. Pr. 4 kr.
Aktstycken utgivna av Kungl. utrikesdepartementet.

129. Nationernas förbunds första församling i Genève 15 nov.—18 dec. 1920. Resolutioner och vissa andra aktstycken sammanställda av den svenska delegationen i församlingen. IV + 166 s. Sthlm. Pr. 5 kr.
Aktstycken utgivna av Kungl. utrikesdepartementet. 2.

130. **Kent, Ch.,** Nordisk samarbeide. Aapningstale ved Nordens sommerkursus for danske og svenske studenter 1921.
Samtiden 1921. Aarg. 32, s. 536—547.

131. **Munch, P.,** De nordiske Stater og Folkenes Forbund.
Nordens årsbok 1921, s. 88—104.

132. **Coyet, Henr.,** Margareta av Connaught, kronprinsessa av Sverige — hertiginna av Skåne.
Ord och Bild 1921, s. 1—16. Med 10 illustr.

133. **Dahlgren, L.,** Kronprinsessan Margareta av Sverige.
Nordens årsbok 1921, s. 202—205. Med 1 portr.

134. Margareta, Sveriges kronprinsessa. Minnesteckning under mångas medverkan utgiven av *L. Dahlgren* och *J. Svedelius.* 139 s. + 30 planscher o. portr. 4:o. Uppsala, J. A. Lindblad. Pr. 15 kr.
Uppl. 2 o. 3 hafva utk.

135. **Stridsberg, G.,** Nationernas förbund och Sverige.
Vårt Försvar, Allm. försvarsföreningens tidskr. 1921, s. 11—19.

Biografi och genealogi.

136. **Adlersparre, S. H.,** Ätter från Sveriges medeltid. 60 s. Med 4 släkttaflor. Sthlm.
Särtryck ur Antikvarisk tidskrift för Sverige. D. 21.

137. **Carlgren, W.,** Norrbottniska märkesmän. [Mattias Kurk, Abraham Momma Reenstjerna, Jonas Meldercreutz, G. W. Palmstruch, S. G. Hermelin, Nicolaus Olai Bothniensis, Erik Benzelius d. y. och Lars Levi Læstadius.]
Norrbotten av skilda författare. D. 2, s. 314—323.

138. **Fehr, I.,** Minnesalbum i Strängnäs bibliotek. Redogörelse. Axel Oxenstiernas album. L. C. Tingstadii album. Olof Esplings album.
Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria 1921. [H.] 17, s. 3—?
Med 5 facs. pl.

139. **Hedén, E.,** Gestalter ur Sveriges nyare historia. 5. Karl Staaff.
Samtiden 1921. Aarg. 32, s. 369—387.

140. **Leijonhufvud, K. K:son,** Karoliner. 6. Axel Gabriel Leijonhufvud.
Svensk Militär tidskr. 1921. Årg. 10, s. 226—232.

141. **Lewenhaupt, A.,** Karl XII:s officerare. Biografiska anteckningar. D. 2. L—Ö. S. 375—799. Sthlm, Norstedt. Pr. 40 kr.
Rec. i Upsala Nya Tidning 1922, N:o 8003 (26 1) af *S. E. Bring.* D. 1 (N:o 7361) rec. i Personhistorisk tidskr. 1920 (tr. 1921). Årg. 21, s. 222—224 af [*J. A. Almq*]*u*[*ist*]; i Upsala Nya Tidning 1921, N:o 7713 (?) af *S. E. Bring.*

142. **Lexikon,** Svenskt biografiskt. Redaktionskommitté: *J. A. Almquist, S. J. Boëthius, E. Naumann, H. Schück, L. Stavenow.* Redaktör: *B. Boëthius.* II. 11—12. Beck-Friis—Berch. 320 s. Med många portr. Sthlm, Bonnier. Pr. 7 kr. häftet.

143. **Löw, Gust.,** Några randanmärkningar till »Strängnäs stifts herdaminne».
Personhistorisk tidskr. 1921. Årg. 22, s. 51—57.

44. **Mannerfelt, O.,** Guvernörer och landshövdingar med residens på Älvsborg slott och i Göteborg 1619–1680. 2. Per Göransson Ulfsparre, 1619–1631. — [3.]
Göteborgs försvar 1920, s. 47—55; 1921, s. 15—26. Med 2 portr. o. 1 illustr.

45. **Matrikel,** Uppsala universitets. 8. 1720—1730. På uppdrag af universitetets rektor utgifven af *A. B. Carlsson*. S. 139—216. Uppsala, Akademiska bokh. Pr. 3 kr. 50 öre.
Uppsala universitets årsskr. 1921. Progr. 1.

46. **Matriklar,** Växjö läroverks äldre. Växjö skolas matrikel för åren 1651—1751. Utgifven af *L. Larsson*. Läroverksprogr. S. 65—87 + (1) s. 4:o. Växjö.

47. **Scheffer, H.,** *Axel Adlercreutz*. Ett hundraårsminne. 149 s. + 1 portr. Lund, C. W. K. Gleerup. Pr. 3 kr. 75 öre.
Rec. i Svenska Dagbladet 1922, N:o 6, Söndagsbilaga (8/1) af *N. Forssell*.

48. **Johnsson, P.,** *Christopher Olsson Angeldorff*. En märklig Göingepräst under 1800-talet.
Östra Göinge hembygdsförening. Årsbok 1921, s. 15—22.

49. **Stackell, L.,** Flottjubileum: *F. H. af Chapman*, en föregångsman. Skeppsbyggaren som skapade Gustaf III:s skärgårdsflotta. 200-årsminnet av hans födelse firas i dag.
Dagens Nyheter 1921, N:o 242 (9/9).

50. **Tandefelt, H.,** Fredric Henric af Chapman. 200 — vuotismuisto.
Suomen sotilas 1921, s. 558—560. Med 3 illustr.

51. **Svensson, Efr.,** Några ord om en Västgötastorman. [*Magnus Gabriel De la Gardie*.]
Skaraborgs läns folkhögskola. Årsbok 1918—1919, s. 13—20. Med 3 illustr.

52. **Grimberg, C.,** »Mannen med band om pannan», *Georg Carl von Döbeln*, hjälten vid Juutas.
Dagens Nyheter 1921, N:o 265, Bilaga till söndagsnumret (2/10).

53. **Lagerberg, Sv. Pn.,** Något om Sveaborgs skapare såsom konstnär och vitterlekare. [*Augustin Ehrensvärd*.]
Personhistorisk tidskr. 1921. Årg. 22, s. 37—42 + 1 portr. o. 2 pl.

154. **L[agerfelt], C. G.,** *Klas Fleming* och staden Kiel.
Vår Flotta 1921, s. 122—124. Med 2 illustr.

155. **E[lfstra]nd, [P.],** Ur en gammal Gefleskäkts krönika. [*Garberg*.]
Meddelanden av Gestriklands kulturhistoriska förening år 1921, s. 9—41 Med 11 illustr. o. 1 stamtafla.

156. **Qvist, J.,** *Michael Wexionius Gyldenstolpe*.
Hembygdsforskare. 2.
Hem och hembygd 1921 (tr. 1920), s. 5—12. Med 1 portr.

157. **Blomstedt, K.,** *Henrik Klaunpoika Horn* ajankuvaus. 1. Kustaa Vaasan ja Juhana herttuan palveluksessa. [I tjänst hos Gustaf Vasa och hertig Johan.] Akad. afh. XII + 531 s. Helsinki.
Med 4 bilagor på svenska.
Rec. i Historiallinen Aikakauskirja 1921, s. 264—267.

158. **Herlenius, E.,** En mystifikation. [*Mathias*, greve till Bäck.]
Personhistorisk tidskr. 1921. Årg. 22, s. 60—65 + 1 portr.

159. **Schybergson, M. G.,** *Olaus Magnus*.
Hembygdsforskare. 1.
Hem och hembygd 1919, s. 7—10.

160. **Hedin, Sv.,** Resare-Bengt [*Bengt Oxenstierna.*] En levnadsteckning. XVI + 544 + (2) s. + 1 portr. + 1 pl. + 2 facs. tr. + 1 karta. Jämte många illustr. i texten. Sthlm, Bonnier. Pr. 24 kr.
Rec. i Svenska Dagbladet 1921, N:o 342 (18/12) af *N. Ahnlund*; i Dagens Nyheter 1921, N:o 344 (20/12) af *Gunnar Andersson*; i Nord. tidskr. (Letterst.) 1921, s. 538—542 af *T. J. Arne.*

161. **Spångberg, V.,** *Alfred Petersson i Påboda.*
Nordens årsbok 1921, s. 213—216. Med 1 portr.

162. **Lewenhaupt, Eug.,** *Carl von Rosenstein* i Kumla. Ett bidrag till Kumla prästgårds historia.
Till Hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från stiftsrådet 1921. Årg. 18, s. 74—87. Med 2 illustr.

163. **Boëthius, S. J.,** *Johannes Rudbeckius.*
Svensk tidskr. 1921, s. 149—166.

164. **Grape, And.,** Riksråd — språkforskare. Med anledning av de nyfunna brottstycken av *Bengt Skyttes* etymologiska verk.
Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift 1621—1921, s. 329—372.

165. **Cederberg, A. R.,** När dog *Kristoffer Springer?*
Genealogiska samfundets i Finland årsskr. 1918 (tr. 1919), s. 29—30.

166. **Platen, A.,** Släkten *Snell.*
Malmö fornminnesförening. Minnesskrift 1909—1919 (tr. 1920), s. 205—252. Med 3 illustr., 5 portr. o. 4 stamtavlor.

167. **Tawaststjerna, W.,** *Arvi Henrikinpoika Tawast.* 29 s.
Historiallinen Arkisto 1920. 28,6.

Heraldik och numismatik.

168. **Hallendorff, C.,** Från det svenska sedelmyntets äldsta tid. Föredrag vid 1921 års ordinarie bankmöte. 12 s. Sthlm, Svenska bankföreningen. Pr. 1 kr. 25 öre.
Skrifter, utgivna av svenska bankföreningen. 29.

Krigshistoria.

169. **Fredberg, C. R. A.,** Nya Älvsborg.
Göteborgs försvar 1921, s. 55—58. Med 1 illustr.

170. **Holmberg, E.,** Ett och annat om de Chapmanska örlogsskeppen.
Tidskr. i sjöväsendet 1921. Årg. 84, s. 514—519.

171. **Holmberg, E.,** Kungl. Örlogsmanna-sällskapet 1771—1921. Minnesskrift med anledning av sällskapets 150-års jubileum i Karlskrona den 15 november 1921. 270 s. Karlskrona, K. L. Svensson. Pr. 10 kr.

172. **Leijonhufvud, K. K:son,** Något om underhåll och utspisning vid krigsmakten från konung Karl XI:s tid till 1772. 1—3.
Svensk intendentur-tidskr. 1919. Årg. 10, s. 53—66, 119—128.

173. **Meinander, K. K.,** Svenska fanor erövrade vid Ljesna och Poltava.
Hist. tidskr. för Finland 1921. Årg. 6, s. 87—93

4. **Munthe, Arn.,** Sjömaktens inflytande på Sveriges historia. D. 1. Från äldsta tider till omkring år 1640. X + (1) + 280 s. Sthlm, Marinlitteraturföreningens förlag. Pr. 10 kr.
Marinlitteraturföreningen. N:o 24.
Rec. i Dagens Nyheter 1921, N:o 106 (22/4) af [*St.*] *D*[*eh*]*lgr*[*e*]*n*; i Svensk tidskr. 1921, s. 257—260; i Svensk Militär tidskr. 1921. Årg. 10, s. 236—240 af [*C. O.*] *N*[*ordensva*]*n*; i Vår Flotta 1921, s. 57—58 af *H. Enell.*

5. **Sparre, C.,** Några ord om flottan 1771—1921.
Tidskr. i sjöväsendet 1921. Årg. 84, s. 717—723.

6. **Stackell, L.,** En af kanonerna från Viksten av stort värde. Kanonen från 1535 den första större av inhemsk tillverkning. Gjuten av »mäster Jörgen», en inflyttad tysk kanongjutare.
Dagens Nyheter 1921, N:o 69 (12/3).

7. **Stackell, L.,** Mars i paraduniform: när våra krigsskepp voro konstverk. Några anteckningar om 1600-talets svenska örlogsskepp. Riksäpplet och Stora Kronan, deras byggnadshistoria och utseende.
Dagens Nyheter 1921, N:o 321, Bihang till söndagsnumret (27/11).

8. **Stackell, L.** Äpplets öden från stapeln till Dalarö. Ett mästerstycke av skeppsbyggmästaren Sheldon. Byggt 1659—1663. Historik.
Dagens Nyheter 1921, N:o 230 (28/8).

9. **Verchovskij, A.,** Očerk po istorii voennogo iskusstva v Rossii 18. i 19. v. v. [Översikt av krigskonstens historia i Ryssland under 1700- och 1800-talet.] 254 s. + 11 kartor. Moskva.
Peter den stores tid: s. 9—78.

0. **Zeeh, E.,** Ett och annat om det militära livet på Ladugårdsgärdet under 200 år. [Med 1 bilaga.]
Meddelanden 25 från föreningen för Stockholms fasta försvar 1921, s. 54—82. Med 4 kartor o. 13 illustr.

Litteratur- och konsthistoria.

81. **Boëthius, G.,** De tegelornerade gråstenskyrkorna i norra Svealand. Ett bidrag till kännedomen om stilströmningarna under den yngre medeltiden. Akad. avh. (3) + 175 s. + 20 pl. Med 80 fig. 4:o. Sthlm (tr. i Uppsala), Sv. kyrkans diakonistyrelses bokf. Pr. 20 kr.
Rec. i Upplands fornminnesförenings tidskr. 1921. Bd 8, s. 297—299 af *B. Thordeman.*

82. **Böök, Fr.,** Sveriges moderna litteratur. Uppl. 1 o. 2. (3) + 398 s. + 20 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. inb. 26 kr.

83. **Carlgren, Wilh.,** Hallströms Karl XI i historisk belysning.
Svenska Dagbladet 1921, N:o 137 (25/5).

84. **Cuny, G.,** Der Bildhauer Willem Boy und die künstlerischen Beziehungen zwischen Schweden und Danzig im 16. und 17. Jahrhundert.
Mitteilungen des Westpreussischen Geschichtsvereins 1921. Jahrg. 20, s. 16—22.

85. **Enzinger, M.,** Verner von Heidenstams »Karl der Zwölfte und seine Krieger».
Edda 1920. Aarg. 7, s. 87—102.

86. **Klemming, Fr.,** Vadstena slott. Specialupplaga av Svensk arkitektur, årgång 1918—1919. Till allmänhetens tjänst utgiven av Arkitekturminnesföreningen. 24 s. + 1 pl. o. 1 planritning. Med många illustr. i texten. Fol. Sthlm, Teknologföreningens förlag. Pr. 5 kr.

187. **Kyrkor,** Sveriges. Konsthistoriskt inventarium med stöd av K. Vitt.-hist.- o. ant.-akad. utgivet av *S. Curman* o. *J. Roosval.* Uppland. Bd 3: H. 1. Långhundra härad, norra delen, utarbetat av *A. Billow.* (2) + 122 s. + 1 släkttafla. Med 137 fig. i texten. — Östergötland. Bd 1: H. 1—2. Bankekinds härad, 1—2, utarbetad af *Andr. Lindblom.* (3) + 190 s. + 1 släkttafla. Sthlm, Norstedt. Pr.: Uppland Bd 3: H. 1. 15 kr. Östergötland. Bd 1: H. 1—2 tillsammans 27 kr

188. **Olsson, M.,** Några ord om Riddarholmskyrkans järnspira och nygotikens genombrott i Sverige.
En bergsbok. Några studier över svensk bergshantering tillägnade Carl Sahlin 19 15/12 21, s. 138—144. Med 13 fig.

189. **Rydbeck, O.,** Den äldsta kristna konsten i Skåne, Lund och Dalby. Föreläsning hållen i Lunds universitets aula lördagen den 13 mars 1920 vid förf:s installation som professor i förhistorisk och medeltida arkeologi. (1) + 34 s. + 1 pl. o. 22 fig. i texten. Lund 1920.
Skrifter utgifna af föreningen det gamla Lund. 2. 1920.

190. **Rydbeck, O.,** och **Wrangel, E.,** Äldre kyrklig konst i Skåne. Studier utgivna med anledning av kyrkliga utställningen i Malmö 1914. (3) + 281 + (1) s. Med många illustr. i texten. Lund, Historiska Museet. Pr. 20 kr. Tr. i 500 exemplar, hvaraf 100 äro numrerade. Innehåller artiklar utom av *O. Rydbeck* och *E. Wrangel* även av följande författare: *K. V. Wåhlin, H. Wåhlin, L. Tynell* o. *H. Kjellin.*

191. **Salvén, E.,** Den medeltida skulpturen i Hamrånge kyrkas konstsamling.
Meddelanden av Gestriklands kulturhistoriska förening 1920, s. 17—24. Med 4 fig.

192. **Sjödin, L.,** Tillkomsten av Olaus Petri krönika.
Hist. Tidskr. 1921, s. 48—68.

193. **Strussenfelt, Gunh. v.,** Drottning Kristinas juvelskrin.
Arte et marte 1920, s. 32—35. Med 8 illustr.

194. **Strömbom, S.,** Bidrag till svensk regentikonografi. Karl X Gustaf—Karl XII.
Meddelanden för bokvänner 1919, s. 39—44. Med 8 avbild.

195. **Tynell, L.,** Skånes medeltida dopfunter. Utgifvet af Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien. H. 4. S. 121—204. Med 36 fig. 4:o. Pr. 15 kr.

196. **Wrangel, E.,** Två praktskrin från Skåne. En studie i 1000-talets konsthistoria.
Hist. tidskr. för Skåneland. (Årg. 1918—1919.) (Tr. 1921). Bd 7, s. 271—298. Med 31 fig.
1. Skrinen från Kammin och Bamberg. 2. Beskrivning av skrinen. 3. Mänskohuvudet en face. (masken). 4. Fyrfotadjuren. 5. Fågelbilderna. 6. Affronterade och adorerande djur. 7. Djurhuvudbeslagen. 8. Randrankorna å beslagen. 9. Ytbehandling och teknik. 10. Huru skrinen kommit till Tyskland.

197. **Wåhlin, H.,** Fransk stil i Skånes medeltida träskulptur. (3) + 98 s. Med 52 fig. Lund, C. W. Lindströms bokh. Pr. 7 kr. Tio numrerade exemplar äro tryckta på finaste holländskt illustrationspapper.

Statsrätt, juridik och nationalekonomi.

8. **Aktsamling** till kungsådreinstitutets historia. Utgiven av *K. G. Westman*. XII + (1) + 464 s. Uppsala, Almqvist & Wiksell 1920.
Regalrättsutredningen.

9. **Almquist, Joh. Ax.,** Stockholms stads brandförsäkringskontor 1746—1921. Historisk skildring. XII + (1) + 712 s. + 1 pl. Med många illustr. o. portr. i texten. 4:o. Sthlm.
Rec. i Svenska Dagbladet 1921, N:o 335 (11/12); i Dagens Nyheter 1921, N:o 336 (12/12) af *Tor Berg*.

0. **Almquist, J. E.,** Till belysning av skatteväsendet i Skåne, Blekinge och Bohuslän under den karolinska tiden.
Hist. tidskr. för Skåneland. (Årg. 1918—1919.) (Tr. 1921). Bd 7, s. 248—270.

1. **Beckman, Nat.,** Antikritiska anmärkningar till Äldre Västgötalagen.
Arkiv för nordisk filologi 1921. N. F. Bd 33, s. 135—160.

2. **Benckert, K.,** Bidrag till inteckningsinstitutets historia. Akad. avh. 129 s. Sthlm, Norstedt 1920. Pr. 5 kr.
De olika avdelningarna äro: Rättsutvecklingen före år 1619; perioden 1619—1665; perioden 1665—1736.
Rec. i Svensk Juristtidning 1920, s. 347—350 av *M. Fehr;* i Tidskr. utg. av juridiska föreningen i Finland 1921. Årg. 57, s. 262—267 af *A. W. Gadolin*.

3. **Boëthius, B.,** Hammarkommissionerna på 1680- och 1720-talet. En studie över deras ställning i bergskollegiets brukspolitiska system.
En bergsbok. Några studier över svensk bergshantering tillägnade Carl Sahlin 19 15/1 1921, s. 193—211.

04. **Forssell, N.,** Från frihetstidens genombrottsår. Till belysning av de politiska doktrinernas historia i Sverige.
Det nya Sverige 1921, s. 122—128.

05. **Forssell, N.,** Referendum mot bakgrunden av svensk författningshistoria.
Svenska Dagbladet 1921, N:o 189 (18/7).

06. **Grandinson, K. G.,** Nyköpings läns brandstodsbolag 1846—1821. Historik utarbetad på direktionens uppdrag. 52 s. Med flera portr. o. illustr. i texten. Sthlm.

07. **Heckscher, E. F.,** Den gamla svenska bruksiagstiftningens betydelse.
En bergsbok. Några studier över svensk bergshantering tillägnade Carl Sahlin 19 15/1 1921, s. 169—186.

08. **Herlitz, N.,** Ett och annat om självstyrelsens betydelse i svensk förvaltningshistoria. 1—6.
Statsvetenskaplig tidskr. 1921. Årg. 24, s. 63—83, 137—158.

09. **Herlitz, N.,** Ett förslag från Gustav III:s tid om stadsförvaltning under landsrätt.
Hist. Tidskr. 1921, s. 93—134.

10. **Karström, E.,** Mariestads sparbank 1821—1921. Minnesskrift enligt sparbankens styrelses uppdrag utarbetad. 104 s. Med många portr. o. illustr. i texten. 4:o. Mariestad, Sparbanken. Omslaget tryckt uti Sthlm. Pr. 10 kr.

11. **Kock, E.,** Till Skånska hovrättens 100-årsdag. En minnesskrift. 8 s 4:o. Malmö.

12. **Matz, Siegfr.,** Om underdomarens materiella processledning i svensk ordinär civilprocess. Akad. avh. [Uppsala.] XII + 144 + (1) s. [Med 2 bilagor.] Sthlm, Förf. 1919. Pr. 7 kr. 50 öre.

213. **Nilsson, J. E.,** Författningsrevisionen 1918—1921 m. m. En kort handledning. 64 s. Lund, C. W. K. Gleerup 1920. Pr. 2 kr.

214. **Weibull, C. G.,** Göteborgs sparbank 1820—1920. 159 s. + 4 pl. + 2 portr. + 8 portr. sid. Göteborg (tr. i Lund) 1920.

215. **Åmark, K.,** En svensk prishistorisk studie.
Ekonomisk tidskr. 1921. Årg. 23: H. 12 = Nationalekonomiska studier tillägnade professor Knut Wicksell, s. 147—170.

Bibliografi.

216. **Annerstedt, Cl.,** Förteckning å Upsala universitetsbiblioteks ledare jämte korta upplysningar rörande deras verksamhet.
Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift 1621—1921, s. 1—39. Med 9 portr.
Även i Uppsala universitets årsskr. 1921. Progr. 4. 42 s. Uppsala. Pr. 2 kr.

217. **Arnheim, Fr.,** Schwedischer Literaturbericht. Vom Tilsiter Frieden (1807) bis zum Tode Bernadottes (1844).
Historische Zeitschrift 1921. 3. Folge. Bd 28, s. 494—513.

218. **Bucht, G.,** Härnösands läroverksarkiv. Läroverksprogr. S. 3—9. 4:o Härnösand.

219. **Baerent, P.,** Livonica aus dem Jahren 1566—1626 in einem handschriftlichen Sammelbande der Kais. Öffentlichen Bibliothek.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga 1914 (tr. 1914—21), s. 37—40.

220. **Carlsson, A. B.,** Jonas Hallenbergs anteckningar och samlingar till Gustaf II Adolfs historia i Uppsala universitetsbibliotek.
Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift 1621—1921, s. 498—525.

221. **Cederberg, A. R.,** Gamla svenska arkivskatter i Dorpats universitetsbibliotek. Värdefulla brev och handlingar från vår stormaktstid.
Svenska Dagbladet 1921, N:o 129 (17/5).
Intressanta skrivelser av Axel och Johan Oxenstierna.

222. **Cederberg, A. R.,** Historiska dokument, som ryssarna hittils dolt. Om svenska väldets sista år i Östersjöprovinserna. De gamla karolinernas bidrag till Dorpatarkivet.
Svenska Dagbladet 1921, N:o 209, Söndagsbilaga (7/8).
Intressanta brev från Erik Dahlberg, H. R. Horn, Schlippenbach m. fl.

223. **Cederberg, A. R.,** De svenska fynden i estniska riksarkivet. Nya källor till 30-åriga krigets historia.
Svenska Dagbladet 1921, N:o 188, Söndagsbilaga (17/7).
Innehåller en mängd bref från Johan Oxenstierna och Adler Salvius.

224. **Collijn, I.,** Paul Grijs Uppsalas första boktryckare 1510—1519.
Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift 1621—1921, s. 97—138. Med 21 fig.

225. **Erichsen, B., og Krarup, Alfr.,** Dansk historisk Bibliografi. Udgivet paa Carlsbergfondets Bekostning. Bd 1: H. 3—4. S. 379—794 + XIII + (1) s. Khvn, Gad 1920, 21. Pr. för båda häftena 5 kr.

226. **Granberg, O.,** Huru det såg ut i Kongl. Biblioteket två år före Stockholms slotts brand.
Nordisk tidskr. för bok- och biblioteksväsen 1921. Årg. 8, s. 123—130.

7. **Hulth, J. M.,** Upsala universitets bibliotek. Tal vid universitetsbibliotekets 300-årsjubileum den 6 nov. 1921.
Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen 1921. Årg. 8, s. 225—230.

8. **Lewenhaupt, Eug.,** Rosenhaneska handskriftssamlingen i Uppsala universitetsbibliotek.
Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift 1621—1921, s. 292—316.

9. **Lundell, B.,** Gjörwell som bokförläggare och bokhandlare. Några anteckningar.
Bokmalen 1921, s. 19—35. Med 6 illustr.

0. **Minnesskrift,** Uppsala universitetsbiblioteks, 1621—1921. Med bidrag av bibliotekets forna och nuvarande tjänstemän. IX + 622 s. + 2 pl. Med flera portr. o. fig. i texten. Uppsala, Almqvist & Wiksell. Pr. 30 kr.

1. **Rudbeck, G.,** Några äldre svenska bokägaremärken. 1—4.
Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen 1921. Årg. 8, s. 79—89. Med 4 fig.

2. **Sandström, J.,** En urkundsförfalskning från 1300-talets början.
Hist. Tidskr. 1921, s. 294—296.

3. **Setterwall, K.,** Svensk historisk bibliografi 1920. 45 s.
Bilaga till Hist. Tidskr. 1921. 50 separatexemplar.

4. **Silow, A.,** Den äldre arkivvården vid Stora Kopparberget.
En bergsbok. Några studier över svensk bergshantering tillägnade Carl Sahlin $19^{15}/_{1}21$, s. 226—240. Med 4 fig.

5. **Stenström, M. A.,** Censur på gott och ont.
Bokmalen 1921, s. 112—122.

6. **Walde, O.,** En svensk boksamlare från Vasatiden. Hogenskild Bielke och hans bibliotek. [Med 1 bilaga.]
Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift 1621—1921, s. 193—267. Med 8 fig.

7. **Walde, O.,** Uppsala universitetsbibliotek 300 år i morgon.
Svenska Dagbladet 1921, N:o 177 $(^{6}/_{7})$.

8. **Welin, Sigfr.,** Översikt av tidskrifter och liknande publikationer, som innehålla uppsatser av historisk, kulturhistorisk och biografisk art rörande Västergötland från och med 1915.
Västergötlands fornminnesförenings tidskr. 1920. D. 4: H. 1, s. 77—83.

9. **Ågren, Sv.,** Den Nordinska handskriftssamlingen i Uppsala universitetsbibliotek. Några anteckningar.
Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift 1621—1921, s. 468—497.

Topografi.

0. **Alin, Joh.,** En forntida marknadsplats vid Göta älvs mynning.
Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskr. 1919 (tr. 1920), s. 21—39. Med 6 fig.

1. **Anderson, W.,** Blekingska parker och trädgårdar.
Svenska Turistföreningens årsskr. 1921, s. 165—179. Med 15 illustr. i texten.

2. **Anderson, W.,** Sölvesborg. Bidrag till stadens byggnadshistoria. 31 s. Sölvesborg 1920.

243. **Andrén, K. O.,** Norderön.
Jämtlands läns fornminnesförenings tidskr. 1919—1921. Bd 7, s. 67—

244. **Bæckström, Arv.,** Ett 1700-talshus i Djurgårdsstaden och dess väggmålningar.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1921, s. 1—36. Med 27 fig.

245. **Bengtsson, Ch.,** En bok om gamla Vadstena. Några blad ur en stads historia. 255 s. Med flera illustr. i texten. Vadstena (tr. i Söderköping), Jonas Sagers bokh. Pr. 7 kr. 50 öre.

246. **Berg, W.,** Bohusläns historia. D. 2. 552 + (1) s. + 1 karta. Med många illustr. i texten. Göteborg 1920 (utl. 1921).
Rec. i Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskr. 1920 (tr. 1921), s. 72—73 af *K. Mellander.*

247. **Bergendahl, E.,** Partille krönika. H. 3—6. S. 93—188. Med många illustr. i texten. Sävedalen (tr. i Göteborg), Förf. 1920. Pr. 1 kr. häftet.

248. **Billow, And.,** Från slott till koja på Öland.
Svenska Turistföreningens årsskr. 1921, s. 41—72. Med 33 illustr. i texten.

249. **Boëthius, B.,** Robertsfors bruks historia. XIV + (1) + 265 s. + 4 kartor o. 47 fig. i texten. Sthlm (tr. i Uppsala), Fritze. Pr. 50 kr.

250. **Bok,** En, om Värmland av värmlänningar. Redigerad av *H. H Hildebrandsson* och *S. Samuelsson.* D. 3. (2) + 354 s. + 2 kartor o. 2 pl. o. 70 fig. i texten. Uppsala & Sthlm, Almqvist & Wiksell. Pr. 16 kr.
Innehåller bl. a.: *A. Dahlman,* Värmlands städer och köpingar; *R. Geijer,* Bruks- och herrgårdsliv i Värmland; *G. Lizell,* Ur värmländskt prästgårdsliv från 1800-talets senare hälft; *A. Runestam* o. *S. Samuelsson,* Om den värmländska allmogens liv i helg och söcken under gångna tider; *E. Falk,* Finnarna i Värmland intill 1600-talets slut; *G. Samuelson,* Kommunikationsväsendet i Värmland.

251. **Bolin, G.,** Namnet Stockholm och Stockholms uppkomst. 1—2.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1921, s. 80—189. Med 6 fig.

252. **Broman, Ol. Joh.,** Glysisvallur. Utgifven af Gestrike-Helsinge nation i Uppsala. H. 12. D. 1: 4. S. 241—320. 13. D. 3: 6. S. 401—48 Uppsala 1919, 20. Pr. 1 kr. 75 öre häftet.

253. **Bucht, G.,** Härnösand som bildningscentrum under gångna tider.
Från ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1921, s. 98—127. M 1 illustr.

254. [**Burén, Alm.**], Minnen och anteckningar om Grytgöls bruk och af släkten Burén. 80 s. Med flera portr. i texten. Linköping 1920. Tr. i 40 exemplar.

255. **Bygdén, L.,** Kungsnäs gods i Jämtland och dess ägare under medeltiden.
Jämtlands läns fornminnesförenings tidskr. 1919—1921. Bd 7, s. 102—112. Med 2 illustr.

256. **Carlborg, H.,** Uttersbergs bruk. En historisk skildring. 122 s. + 8 pl. Sthlm 1920. Tr. i 200 exemplar.

257. **Cederbom, L. A.,** Västergötland. Läsebok för skola och hem. 40 s. + 1 karta. Med många illustr. i texten. Uppsala (tr. i Sthlm), J. A. Lindblads förlag. Pr. inb. 14 kr.

258. **Cederbourg, E.,** En kort beskrifning öfwer den wid Wästra Hafwet belägna, wäl bekanta och mycket berömliga siö-, handel- och stapel-staden Götheborg, utur åtskillige trowärdige historie-böcker, gamla bref, minnesmärken och andre tilförlåtelige bewis, både med nöye och flit sammanletad. Götheborg. Tr. hos J. E. Kallmeyer 1739. Faksimile-uppl. (7) + 231 + (5) s. + 1 karta. 4:o. Göteborg (tr. i Leipzig), Wettergren & Kerber 1920. Pr. 12 kr.

9. **Dahlman, A.,** Värmlands städer och köpingar.
En bok om Värmland av värmlänningar. D. 3, s. 1—80 + 1 karta o. 12 fig. i texten.

0. **De Brun, Fr.,** Det äldsta Stockholm och dess fasta försvar.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1921, s. 61—79. Med 8 fig.

1. **Ekenstierna, F.,** Ödenas slott. Bilder ur Gripsholms historia. 85 + (3) s. Med flera portr. o. 1 illustr. i texten. Mariefred (tr. i Södertälje), Mariefreds tidning. Pr. 2 kr. 50 öre.

2. **Enström, P. J.,** Bland ödekyrkor och gamla gårdar. Gotländska vandringar och drömmar. 181 s. Med många illustr. i texten. Visby, Gotlands Allehandas förlag. Pr. 3 kr. 50 öre.

3. **Erixon, S.,** Skultuna bruks historia. D. 1. Bruksområdet och socknen. 1. VIII + (1) + 789 + (1) s. Med 475 fig. i texten. — Kartbilagor. (7) s. + 54 kartor. St. 8:o. Sthlm, Gunnar Tisell. Pr. för D. 1 o. Kartbilagor 80 kr.
Rec. i Dagens Nyheter 1921, N:o 347 (23/12) af *T. J. Arne;* i Aftonbladet 1921, N:o 346 (22/12) af *Gunnar M. Silfverstolpe.*

4. **Falk, E.,** Finnarna i Värmland intill 1600-talets slut.
En bok om Värmland av värmlänningar. D. 3, s. 229—281 + 1 pl. Med 5 fig. i texten.

5. **Filén, Th.,** Om Tranås och Säbybygden. Några geologiska, historiska och kulturhistoriska samt geografiska anteckningar. VIII + 317 s. Med många illustr. i texten. Linköping (tr. i Tranås), Henrik Carlsons bokh. Pr. 12 kr.
Rec. i Svenska Dagbladet 1921, N:o 182 (11/7) af *E. Klein.*

6. **Flodmark, Joh.,** Från skolan och gatan. Sjuttioåriga Stockholmsminnen. 143 + (1) s. + 1 pl. Med 15 illustr. i texten. Sthlm, August Rietz. Pr. 5 kr. En bibliofil uppl. 13 kr.

7. **Flodmark, Joh.,** De la Chapelles gamla gård. En bit kulturhistoria från det Stockholm som gått.
Samfundet S:t Eriks årsbok 1921, s. 37—60.

8. **Forsslund, K. E.,** Med Dalälven från källorna till havet. D. 1. Öster Dalälven. Bok 4—6. Med många illustr. 4:o. Sthlm, Åhlén & Åkerlund. Pr. för hvarje bok 7 kr. 50 öre.
1: 4. Orsa och Wåmhus. — 1: 5. Mora. — 1: 6. Siljan (Sollerön och Siljansnäs).

9. **Fredberg, C. R. A.,** Det gamla Göteborg. Skildringar, lokalhistoriska anteckningar, kulturdrag, sägner, historietter, anekdoter, personalia, porträtter, interiörer samt vyer av gamla hus, gårdar och gator. H 24—36. S. 737—796 + (1) + 352 s. Med många illustr. i texten. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 1 kr. häfte. 24—36 = D. 1: H. 24—25, 2: H. 26—36.

0. **Fryklund, M.,** Sigtuna.
Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet 1921, s. 92—108. Med 7 illustr.

1. **Frödin, O.,** Från det medeltida Alvastra. Undersökningarna år 1919.
Fornvännen 1920 (tr. 1921), s. 169—197. Med 14 fig.

2. **Furuskog, J.,** Asphyttan, Värmlands äldsta järnbruk.
Värmland förr och nu 1919. Meddelanden från Värmlands naturhistoriska och fornminnesförening. [H.] 17, s. 65—86.

3. **Grotenfelt, Kust.,** Muutama kertomus veronkannosta ja rajoista Lapissa keskiajalla. [En beskrivning av skatteuppbörden och gränserna i Lappland under medeltiden.] 6 s.
Historiallinen Arkisto 1920. 28,3.

274. **Hagard, J.,** Onsala kyrka.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Göteborgs stift 1921. Årg. 11, s. 91—126. Med 9 illustr.

275. **Hagen, Ell.,** Ur Gefle slotts historia.
Fornt och sentida från Gestrikland. Gestriklands hemslöjdsförening 1921, s. 3—27. Med 11 illustr. i texten.

276. **Haugsten, J. A.,** Örgryte gamla kyrka och kyrkogård.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Göteborgs stift 1921. Årg. 11, s. 81—90. Med 4 illustr.

277. **Hellberg, K.,** Eskilstuna en svensk märkesstad. Kloster-, slotts- och industristadens öden genom seklerna i historisk belysning. D 2. 424 + (2) s. + 2 portr. + 10 illustr. Med 2 kartor i texten. Eskilstuna (tr. Nyköping), Utg. 1920. Pr. 10 kr.

278. **Herlitz, N.,** Städer och stadsbefolkning i Sveriges historia.
Svenska stadsförbundets tidskr. 1921. Årg. 13, s. 243—257.

279. **Historia,** Jönköpings, utgifven genom en af Jönköpings stadsfullmäktige den 27 september 1913 tillsatt kommitté. D. 4: H. 11—[illegible] S. 321—726 + XV s. + 3 kartor. Med många illustr. i texten. Jönköping, Richards förlag. 1920, 21. Pr. 1 kr. häftet.
D. 4: Jönköping efter 1862 av *E. Adell, Adr. Andersson, Aug. Atterst..., J. Ekdahl, E. Green, E. L. Hartmann, Rob. Johansson, H. Karnell, G. Le..., And. Levan, O. Lundborg, Iv. Neuman, C. A. Reutersvärd, Wilh. Sev..., Hj. Sjöstrand* m. fl.

280. **Historia,** Sundsvalls. På uppdrag af Sundsvalls stadsfullmäktige. D. 1—3. Sundsvall, J. Sunessons bokh. Pr. 7 kr. 50 öre delen.
D. 1. *Ahnlund, N.,* Tiden 1621—1721. XII + 285 s. + 2 kartor o. fl. illustr. o fig. i texten.
» 2. *Ahnlund, N.,* Tiden 1721—1803. XII + 353 s. Med några p... o. illustr. i texten.
» 3. *Humble, S.,* Tiden 1803—1862. X + 218 s. + 1 pl. Med flera illustr. i texten.

281. **Hyltén-Cavallius, G. O.,** Wärend och wirdarne. Ett försök i svensk ethnologi. D. 1. (7) + 374 + X s. 2:a uppl. Utg. af *C. W. v. Sydow.* Sthlm, Norstedt. Pr. 15 kr.
Ett ordagrant aftryck af den 1863 utgifna originalupplagan.

282. **[Jansson, Sv.],** En Vasaborg i Helgasjön. [Kronobergs slottsruin.]
Dagens Nyheter 1921, N:o 300, Bilaga till söndagsnumret (s. 11).

283. **Johansson, N.,** Utdrag ur källor och litteratur rörande Valbo socken. 38 s. Gefle 1920.

284. **Jungner, H.,** Fornvästgötar på vandring. Är Als härad en skap... från den första Friggentusiasmens dagar?
Västergötlands fornminnesförenings tidskr. 1920. D. 4: H. 1, s. 39—... Med 4 fig. Äfven separat 18 s. Göteborg 1920.

285. **Klein, E.,** De dödas och de levandes land. Flyktiga intryck från en Ölandsfärd.
Svenska Turistföreningens årsskr. 1921, s. 104—122. Med 17 illustr. i texten.

286. **Langenfelt, G.,** Växjö och andra ortnamn. 1—4.
Namn och bygd 1920 (tr. 1921), s. 79—84. Med 1 karta.

287. **Lindholm, V.,** Ur Borgsjö sockens krönika. En bok om födelsebygden. 140 s. + 3 pl. Med flera illustr. i texten. Sundsvall (tr. i Örnsköldsvik), J. Sunessons bokh. Pr. 5 kr.

8. **Lindvall, G.,** Åmåls gamla kyrka.
Karlstads stifts julbok 1921. Årg. 10, s. 42—46. Med 1 illustr.

9. **Lithberg, N.,** Knut Stjernas grävningar å Studentholmen. Föredrag hållet i föreningen Urd, vid 10-årsminnet av Knut Stjernas död den 15 november 1919.
Upplands fornminnesförenings tidskr. 1921. Bd 8, s. 237—266 + 1 pl. o. 5 kartor. Med 55 fig. i texten.

0. **Lundberg, O.,** Sveriges holme åldriga anor. Medeltidsnamn?
Dagens Nyheter 1921, N:o 202 (31/7).

1. **Malmöhus** byggnads historia och framtida användning.
Malmö fornminnesförening. Minnesskrift 1909—1919 (tr. 1920), s. 266—306. Med 22 fig.

2. **Möller, A.,** Sköldinge-minnen. Föredrag vid Södermanlands—Närikes nations hembygdskurser i Sköldinge juni 1921.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från stiftsrådet 1921. Årg. 18, s. 39—59. Med 13 illustr.

3. **Nordén, Art.,** Spår av hedendom vid Norrköping. 47 s. Med flera kartor och illustr. i texten. Norrköping, Alfred Lundbergs bokh. Pr. 3 kr.

4. **Nordén, Art.,** Ett nyavslöjat stycke svensk forntidshistoria. En folkvandringens kungsgård vid Ringstad upptäckt och framgrävd. Ett apropå till Norrköpings möte 1921.
Svenska Dagbladet 1921, N:o 102 (18/4).

5. **Nordlander, J.,** Om härledningen av namnet Rekarne.
Hist. tidskr. 1921, s. 288—294.

6. **Nordlander, J.,** Strider och tvister på gränsen mellan Jämtland och Ångermanland
Jämtlands läns fornminnesförenings tidskr. 1919—1921. Bd 7, s. 91—101.

7. **Norrbotten** av skilda författare. Utgiven av Norrbottens läns jubileumsutställnings bestyrelse. D. 1. 233 s. + 1 karta. Med många illustr. i texten. 2. 409 s. Med många illustr. i texten. Göteborg. Pr. för båda delarna 25 kr.
Afd. 1. Inledande del.
» 2. Bygdebeskrivningar.
» 3. Näringar — kommunikationer.
» 4. Den andliga kulturen.
» 5. Norrbotten — framtidslandet.
Rec. i Svenska Dagbladet 1921, N:o 328 (4/12) af *N. Ahnlund.*

8. **Osterman, J.,** Till en karta över Cimbrishamn från år 1706.
Föreningens för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne skrifter 1921. 1, s. 59—70. Med 1 karta o. 1 fig. i texten.

9. **Palmér, Joh.,** Namnet Strängnäs. Föredrag vid Södermanlands fornminnesförenings sammanträde den 27 maj 1920.
Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria 1921. [H.] 17, s. 57—64. Med 1 plankarta i texten.

0. **Rhodin, J.,** Några anteckningar om Torpa slottskapell.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Göteborgs stift 1921. Årg. 11, s. 127—140. Med 4 illustr.

1. **Ringborg, Edv.,** Till Norrköpingskrönikan. D. 2. 277 + (2) s. Med flera kartor o. illustr. i texten. 3. 265 s. Med flera kartor och illustr. i texten. 4:o. Norrköping, Alfred Lundbergs bokh.

2. **Ringstrand, N. G.,** Norrbottens kolonisering.
Norrbotten av skilda författare. D. 1, s. 58—82.

303. **Rinman, Th.,** Göteborgs hamn. 43 s. Med 23 illustr. o. kar[illegible] i texten. Göteborg 1920.
Särtryck ur Sjöfartsmuseets fästskrift med anledning av skeppsred[illegible] Broströms 50-årsdag den 1 februari 1920.

304. **Risell, Chr.,** Ekonomisk beskrivning över Färnebo eller Fili[illegible] pastorat i Värmland. 1757. Utg. av *J. Furuskog.* 32 s. Sth[illegible] i Filipstad), Fritze. Pr. 1 kr. 50 öre.

305. **Romdahl, A. L.,** Några observationer i Nikolaikyrkan i Örebro.
Fornvännen 1920 (tr. 1921), s. 218—224. Med 6 fig.

306. **Rydström, A.,** Boken om Tjust. D. 2. Omarbetad och tillökad [illegible] + 187 + (1) s. + 24 pl. s. Västervik, Ekblad & Co. Pr. 7 kr. [illegible]

307. **Sahlgren, J.,** De skånska häradena och deras namn. En över[illegible] 1—3.
Namn och bygd 1920 (tr. 1921), s. 54—62.

308. **Salvén, E.,** Vad Trönö gamla kyrka har att berätta. 31 s. M[illegible] fig. Söderhamn, Söderhamns Tidning. Pr. 1 kr. 75 öre.

309. **Sandstedt, E.,** Norra Sandsjö. Kulturbilder upptecknade och [illegible]manförda. Med karta och illustrationer. 71 + (2) s. Eksjö. [illegible] Pr. 2 kr.

310. **Sarauw, G. F. L.,** Skansen Juteskrämman och Kronan på Ryss[illegible] Göteborg.
Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskr. 1920 (tr. 19[illegible]), s. 7—22. Med 2 fig.

311. **Schröder, K.,** Lidköping, Kinnekulle, Läckö. 56 s. Med [illegible] illustr. i texten. Lidköping, Axel Ericssons bokh. Pr. 2 kr. 5[illegible]

312. **Slott,** Svenska, och herresäten vid 1900-talets början. Ny följ[illegible] 14—23. H. 14. Östergötland. 4. S. 97—128. 15, 17, 18, 20. V[illegible]götland. 1—4. 128 s. 16, 22. Småland. 2—3. S. 33—96. 19. S[illegible] 3. S. 65—96. 21. Halland. 1. 32 s. 23. Nerike. 2. S. 33—64. M[illegible] många illustr. i texten. 4:o. Sthlm, Lundquist. Pr. 8 kr. 50 öre [illegible]
H. 14: Broxvik af *E. Malmberg;* Olstorp af *W. Swahn;* Lin[illegible] slott af *Aug. Hahr;* 15: Storeberg af *Aug. Hahr;* Hallandsberg och S[illegible] af *G. Upmark;* 16: Vinäs af *And. Roland;* Tuna af *Nina Hamma[illegible]* Kulltorp af *G. Upmark;* 17: Sväneby, Börstorp och Råbäck af *G. U[illegible]* Stora Ek af *N. Sjöberg;* 18: Råbäck, Hellekis och Hönsäter af *G. U[illegible]* 19: Gyllebo, Thorsjö, Näsbyholm och Stora Roslätt af *G. Upmark;* 20: [illegible]rieholm af *E. Malmberg;* 21: Halmstad slott af *Aug. Hahr;* Fröllinge [illegible] *Upmark;* 22: Kulltorp, Berga, Stättö, Läckeby och Kläckeberga af *G. [illegible]mark;* 23: Trystorp af *N. G. Wollin;* Ringaby och Götarsvik af *E. M[illegible]*

313. **Staden,** Gamla, Tumathorp eller Tommerup av *Sv—d.*
Föreningens för fornminnes- och hembygdsvård i sydöstra Skåne [illegible] 1921. 1, s. 33—58. Med 1 karta o. 9 fig. i texten.

314. **Steckzén, B.,** Minnesskrift till Piteå stads 300-årsjubileum. V[illegible] (1) + 284 s. Med flera illustrationer o. kartor. Uppsala, Almqv[illegible] Wiksell. Pr. 6 kr. 10 öre.
Rec. i Svenska Dagbladet 1921, N:o 196 (25/7) af *N. Ahnlund.*

315. **Steckzén, B.,** och **Wennerström, H.,** Luleå stads historia 16[illegible]—1921. 1. *Steckzén, B.,* Luleå stads historia. 1621—1800. VI + [illegible] 240 s. + 23 planer, illustr. o. portr. 2. *Wennerström, H.,* [illegible] stads historia. 1800—1921. (2) + 125 + (1) s. + 12 pl. Luleå [illegible] Uppsala), Jens Lannges bokh. Pr. 15 kr.

316. **Stålhammar, C. A.,** Salshult.
Arte et marte 1920, s. 20—26. Med 11 illustr.

7. **Städer,** Gamla svenska. Gator och gränder, hus och gårdar. Samlingsverk jämte förklarande text utgifvet af svenska teknologföreningens afdelning för husbyggnadskonst. H. 2. 3:e uppl. 3—6. 2:a uppl. 4:o. Sthlm, Cederquist. Pr. för häfte 16 kr. För subskribenter 14 kr.

8. **Städer,** Sveriges. H. 39—45. Bd 13: Skaraborgs län. H. 2—3. S. 41—96. 16: Västmanlands län. H. 2—3. S. 33—88. 10: Göteborg. H. 3—5. S. 65—160 + (2) s. 4:o. Med många illustr. i texten. Sthlm, Norstedt. Pr. 8 kr. häftet. H. 42—45: 7 kr. häftet.
Skara av *Sv. Dahlgren.* — Skövde av *E. Uggla.* — Falköping av *E. Rudberg.* — Hjo av *F. Colling.* — Tidaholm av *Gust. Lindberg.* — Sala av *J. Nismark.* — Köping av *Gust. Gustafsson.* — Arboga av *Helga Sundborg.* Göteborg: *A. Lilienberg* o. *S. Strömbom,* Den nutida stadsbilden. *A. Ramm,* Göteborg under de senaste etthundra åren.

9. **Sverige.** Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning. Under medverkan af flera författare utgifven af *O. Sjögren.* Med många illustr. och planer. H. 88—89 (3: 21—22). S. 1057—1133 + (1) + VIII s. [Älfsborgs, Skaraborgs och Göteborgs och Bohus län.] 90—92 (6: 10—12). S. 513—640. [Vesternorrlands län.] Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 3 kr. häftet.

0. **[Söderlund, G. A.],** Dalfors järnbruk. 21 s. Sthlm 1920.

0 a. **Torulf, N.,** Sigtuna.
Läsning för svenska folket 1921, s. 109—128.

1. **Vejde, A.,** Ett bidrag till kännedomen om södra Värends vägsystem i äldre tider.
Hyltén Cavallius-föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård. Årsbok 1920, s. 120—135. Med 2 illustr. o. 1 karta i texten.

2. **Vejde, P.,** Några drag ur de småländska herrgårdarnas byggnadshistoria.
Svenska Turistföreningens årsskr. 1921, s. 131—141. Med 2 pl. o. 12 illustr. i texten.

3. **Vejde, P.,** Eknaholm. En gammal sätesgård i Värend.
Hyltén Cavallius-föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård. Årsbok 1920, s. 36—57. Med 1 karta o. 2 illustr. i texten.

4. **Vejde, P.,** Om Lessebo järn- och pappersbruk.
Hyltén Cavallius-föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård. Årsbok 1920, s. 67—94.

5. **Wahlberg, D. E.,** Brämöns kapell.
Från ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1921, s. 135—148. Med 2 illustr.

6. **Wahledov, Ant.,** Borgholm under ett årtusende. 22 s. Med många illustr. Tv. fol. Sthlm. Thure Wahledows förlag. Pr. 8 kr.

7. **Wallin, S.,** Lassåna bruksherrgård på Karl XI:s och Anton von Boijs tid.
En bergsbok. Några studier över svensk bergshantering tillägnade Carl Sahlin 1915 1921, s. 241—262. Med 54 fig.

8. **Wessén, E.,** Linköping och lionga þing.
Namn och bygd 1921. Årg. 9, s. 27—44.

Kulturhistoria.

329. **Ambrosiani, S.,** Järnhantering i Värend.
En bergsbok. Några studier över svensk bergshantering tillägnade Ca
Sahlin $19^{15}/_{1}21$, s. 57—66. Med 6 fig.

330. **Ambrosiani, S.,** »Lada» vid Biskops, Bunge socken, Gottland.
Fataburen 1921, s. 37—50. Med 9 fig.

331. **Andersson, Aks.,** Några rangfrågor vid Uppsala universitet vid tid
för Erik Benzelius d. y:s utnämning till bibliotekarie.
Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift 1621—1921, s. 373—390.

332. **Bæckström, Arv.,** Kungsholmens insats i vårt hantverks historia
Svenska Dagbladet 1921, N:o 76, Söndagsbilaga ($^{20}/_{3}$).

333. **Bæckström, Arv.,** Till Stockholms stolmakareämbetes historia 1
—1846.
Fataburen 1921, s. 209—236. Med 7 fig.

334. **Boivie, H.,** Några svenska lut- och fiolmakare under 1700-talet.
Fataburen 1921, s. 51—73. Med 19 fig.

335. **Carlborg, H.,** Om järnhanteringen i Skinnskattebergs bergslag från
mitten av 1500-talet till omkring 1620.
En bergsbok. Några studier över svensk bergshantering tillägnade Ca
Sahlin $19^{15}/_{1}21$, s. 25—40.

336. **Cederblom, G.,** Till förklädets historia.
Fataburen 1921, s. 152—159. Med 6 fig.

337. **Clason, S.,** Gustav II Adolfs donationer.
Svenska Dagbladet 1921, N:o 178 ($^{7}/_{7}$).

338. **Dahlgren, E. W.,** Ett bidrag till valloninvandringens historia.
En bergsbok. Några studier över svensk bergshantering tillägnade Ca
Sahlin $19^{15}/_{1}21$, s. 81—97.

339. **Dahlgren, E. W.,** Ett »parlamente» i Uppland 1641.
Svenska Dagbladet 1921, N:o 300, Söndagsbilaga ($^{6}/_{11}$).

340. **Edberg, N.,** Gården och släkten. En hembygdsbok för Höks hä...
107 s. Trelleborg, Utgivarens förlag. Pr. 5 kr.
Innehåller bl. a.: Kyrkoräkenskaper för 250 år sedan; Sorgeåret ...
Karl Kjerrulf; Renneslövs byordning 1759.

341. **Erixon, S.,** Gästriklands byggnadskultur. Några iakttagelser.
Meddelanden av Gestriklands kulturhistoriska förening 1920, s. 7—16 + ...
pl. o. 6 fig.

342. **Erixon, S.,** Ynglingalaget. En gengångare i samhället.
Fataburen 1921, s. 95—123. Med 10 fig.

343. **Forssell, B.,** Handskomakeriet i Närike. Kulturhistoriska anteck-
ningar jämte bilder och porträtt. VIII + 265 s. Örebro, Lindhska
bokh. 1920. Pr. 5 kr.

344. **Forsstrand, C.,** Från Slottsbacken till Ladugårdslandet. Släkt- och
ungdomsminnen. Med illustrationer. (3) + 286 s. + 1 pl. Sthlm,
Gebers förlag. Pr. 10 kr.

345. **Geijer, Reinh.,** Bruks- och herrgårdsliv i Värmland.
En bok om Värmland av värmlänningar. D. 3, s. 81—104. Med ...
i texten.

346. **Grandinson, K. G.,** Översikt av Sveriges handelshistoria från Gustav I:s dagar.
Följetong i tidningen Köpmannen 1921, s. 99—122.

347. **Grimberg, C.,** 1700-talets Sverge sett med utländska ögon. Utländska resenärers intryck av vårt land under frihetstiden och Gustavianska tiden.
Dagens Nyheter 1921, N:o 286, Bilaga till söndagsnumret (23/10).

348. **Hagberg, L.,** Brudstrumpeband. Undersökning om strumpebandets, särskilt brudstrumpebandets betydelse.
Fataburen 1921, s. 177—208. Med 11 fig.

349. **Hagberg, L.,** Julhalm och juldockor.
Rig 1921, s. 33—47. Med 15 fig.

350. **Hallendorff, C.,** Den stora juvelförsnillningen i riksbanken.
Svenska Dagbladet 1921, N:o 14, Söndagsbilaga (16/1), 28, Söndagsbilaga (30/1), 35, Söndagsbilaga (6/2).

351. **Hammarstedt, N. E.,** Svensk forntro och folksed i bild och ord. Utgivningen bekostad av »Sundbornsprostens donation». (1) + 60 s. Med 109 fig. Sthlm 1920. Pr. 5 kr. 50 öre.
Nordiska museet.

352. **Handlingar** rörande Helga Lekamens gille i Stockholm. Utgivna av *I. Collijn.* 1. Gillesboken 1393—1487 jämte bilagor. XXVII + 181 s. Med 1 pl. Sthlm (tr. i Uppsala).
Kungl. Bibliotekets handlingar. Bilagor. Ny följd. 2: 1.

353. **Hansson, Sigfr.,** Bidrag till den svenska fackföreningsrörelsens historia. Svenska sko- och läderindustriarbetareförbundet. (3) + 236 + (1) s. Med många portr. i texten. — Svenska bageri- och konditoriindustriarbetareförbundet. VIII + 319 s. Med flera portr. o. illustr. i texten. Sthlm, Tidens förlag 1920, 21.

354. **Helander, Fr. Osk.,** Från forna dagars Mariestad. Några anteckningar ur från skråtiden bevarade handlingar.
Vadsbobygden 1921, s. 7—24.

355. **Holm, T.,** Några drag ur postväsendets historia.
Läsning för svenska folket 1921, s. 241—263.

356. **Hultgren, Gust.,** Kulturskildringar från Vadsbo under förra hälften av 1800-talet. Fortsättning på Lars Nordströms anteckningar.
Vadsbobygden 1921, s. 25—33.

357. **Johnsson, P.,** Göingeliv under 1700-talet. Anteckningar ur gamla domböcker.
Östra Göinge hembygdsförening. Årsbok 1921, s. 28—30.

358. **Johnsson, P.,** Våra husdjur i kulturhistoria, folktro och folksägen 204 s. Kristianstad (tr. i Eksjö), Hj. Möllers bokh. 1919. Pr. 5 kr.

359. **Johnsson, P.,** Omåttlighet, överflöd och lyx. Huru man för hundra år sedan sökte att befordra nykterhet och sparsamhet.
Läsning för svenska folket 1921, s. 69—77, 129—138.

360. **Johnsson, P.,** Torsebro krutbruk. En industriell anläggning med gamla anor.
Östra Göinge hembygdsförening. Årsbok 1921, s. 7—14.

361. **Johnsson, P.,** Tro och övertro i gångna tider. 1 s. Fol. Uppsala 1918.
Studentföreningen Verdandis tidningsartiklar, N:o 347—348.

362. **Keyland, N.,** Linberedningsverk. Några ord med anledning av ett nyförvärv till Skansens byggnadsmuseum.
Fataburen 1921, s. 124—151. Med 14 fig.

363. **Kjellberg, Sv. T.,** Smederna vid Jäders bruk.
En bergsbok. Några studier över svensk bergshantering tillägnade C. J. Sahlin $19^{15}/_{12}21$, s. 212—222. Med 5 fig.

364. **Larsson, L.,** Herr Nils Svensson och hans vårdnad. En tidsbild från 1600-talets Växjö.
Hyltén Cavallius-föreningen för hembygdskunskap och hembygdsvård Årsbok 1920, s. 95—119.

365. **Leffler, J. A.,** Lancashiresmidets införande i Sverige.
En bergsbok. Några studier över svensk bergshantering tillägnade C. J. Sahlin $19^{15}/_{12}21$, s. 113—124.

366. **Lené, G.,** Ur Jönköpings läroverks historia efter 1859. 43 s. 4:o Jönköping.
Medföljer som bilaga Jönköpings högre allm. läroverks årsredogörelse 1920—21.

367. **Lindman, C. A. M.,** Små hågkomster från skolan.
Växjö stifts hembygdskalender år 1921. Årg. 12, s. 103—114. Med illustr.

368. **Lindqvist, S.,** Ynglingaättens gravskick.
Fornvännen 1921, s. 83—128, 129—194. Med 5 fig.

369. **Morales, O.,** och **Norlind, T.,** Kungl. Musikaliska akademien. Minnesskrift. (2) + 271 + (1) s. + 1 portr. Med många portr. och illustr. i texten. Sthlm, Bröderna Lagerströms förlag. Pr. 20 kr.

370. **Olán, E.,** Sjörövarna på Medelhavet och Levantiska compagniet. Historien om Sveriges gamla handel med orienten. Med 87 bilder. 171 + (2) s. 4:o. Sthlm (tr. i Göteborg), Fritze. Pr. 12 kr.

371. **Ring, H.,** Svea ordens minnesskrift. Utgiven med anledning af ordens etthundratjugufemåriga tillvaro $1793^{19}/_{10}1918$. XXI + 352 + (96) s. Med många portr. o. illustr. 4:o. Sthlm, Bröderna Lagerström 1919. Tr. i 500 exemplar, hvaraf 50 numrerade.

372. **Rosman, H.,** Stockholm som exporthamn för järnet.
En bergsbok. Några studier över svensk bergshantering tillägnade C. J. Sahlin $19^{15}/_{12}21$, s. 41—56.

373. **Roswall, And.,** En föregångare: Kongl. svenska nummerlotteriet.
Svenska Dagbladet 1921, N:o 328, Söndagsbilaga ($^{4}/_{12}$).

374. **Runestam, A.,** och **Samuelsson, S.,** Om den värmländska allmogens liv i helg och söcken under gångna tider.
En bok om Värmland av värmlänningar. D. 3, s. 137—228. Med 16 fig. i texten.

375. **Sahlgren, J.,** Forna tiders jakt och djurfångst belysta av ortnamnen. 1—4 + Tillägg.
Namn och bygd 1920 (tr. 1921), s. 146—173.

376. **Sahlgren, J.,** Forntida svenska kulturprovinser och kulturvägar.
Rig 1920 (tr. 1921), s. 153—167. Med 7 fig.

377. **Schnutenhaus, O.,** Die deutsch-schwedischen Handelsbeziehungen seit Gründung des Reiches bis zur Gegenwart im Rahmen der schwedischen Wirtschaftsentwicklung. 190 s. Berlin 1919.

378. **Stenkula, A. O.,** När Malmö blev svenskt. Kulturhistoriska skisser. 256 s. Malmö, Förlagsaktiebolaget. Pr. 5 kr. 50 öre.

379. **Sundholm, H.,** Från vilken tidpunkt kan man räkna svenska bergsbrukets uppkomst?
En bergsbok. Några studier över svensk bergshantering tillägnade C. J. Sahlin $19^{15}/_{12}21$, s. 21—24.

380. **Sunström, K. J.,** Om valsverket under gångna tider.
En bergsbok. Några studier över svensk bergshantering tillägnade Carl Sahlin 19¹⁵/₁₂21, s. 125—137. Med 16 fig.

381. **Söderbäck, P.,** Skrock, sed och sägen i en Smålandssocken. Anteckningar från Kristdala. 151 s. Sthlm, Wahlström & Widstrand. Pr. 4 kr.

382. **Till** belysning af förfarandet i äldre svenska trolldomsmål. Utdrag ur Finspånga läns räkenskaper 1616. Medd. af *E. W. Dahlgren.*
Kyrkohistorisk årsskr. 1920—21. Årg. 21, s. 275—280.

383. **Tunberg, Sv.,** Det svenska bergsarbetets äldsta organisation.
En bergsbok. Några studier över svensk bergshantering tillägnade Carl Sahlin 19¹⁵/₁₂21, s. 67—76 + 1 pl.

384. **Under** Lundagårds kronor. Minnen upptecknade af gamla studenter. Ny samling. (2) + 620 s. + 1 pl. Med många portr. o. illustr. i texten. Lund, Gleerupska universitets bokh. Pr. 38 kr. 50 öre.
Innehåller bl. a.: *G. Billing,* Några minnen och intryck; *O. Ingstad,* Några Lunda-original och tidsbilder från 1860-talet; *Aug. Quennerstedt,* En studentafton på 1860-talet; *L. Larsson,* Från Kuggis och Lundagård; *E. Wrangel,* Herberget; *J. Lindau,* Skånska nationen; *C. M. Collin,* S:t Knuts gille i Lund 1869—1920; *C. af Petersens,* Ur mina biblioteksminnen; *E. Tegnér,* Bland Lunds minnesvårdar.
Rec. i Personhistorisk tidskr. 1921. Årg. 22, s. 161—162 af *G. C[arl]q[uis]t.*

385. **Upmark, G.,** Arboga guldsmedsämbete. Ett bidrag till kännedomen om svensk hantverksorganisation.
Fataburen 1921, s. 74—83. Med 1 fig.

386. **Viklund, L. A.,** Några skolminnen från Jörns församling.
Från bygd och vildmark i Lappland och Västerbotten. Luleå stifts julbok 1921. Årg. 8, s. 54—60. Med 3 illustr.

387. **Wallin, S.,** Ljuskronan från Östra Ryds kyrka.
Fataburen 1921, s. 160—176. Med 17 fig.

388. **Wetterlund, O.,** Gyllenhielmska skolan.
Till hembygden. En julhälsning till församlingarna i Strängnäs stift från stiftsrådet 1921. Årg. 18, s. 60—73. Med 9 illustr.

Kyrkohistoria.

389. **Arbman, Fr.,** När Sveriges kyrka räddades genom norrlänningar. [Olaus Petri Medelpadius och Abraham Angermannus.]
Från ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1921, s. 49—72.

390. **Beckman, Nat.,** Till belysning af helgonkulten i Norden.
Kyrkohistorisk årsskr. 1920—21. Årg. 21, s. 230—235.

391. **Boëthius, J. Th.,** En återblick på mitt ämbetsliv.
Julbok för Wästerås stift 1921. Årg. 16, s. 76—97. Med 5 illustr.
Handlar om den andliga väckelsen i Dalarna på 1860—70- och 80-talen.

392. **Broman, A.,** »Ordningz reglar». Ur Wists kyrkolivs historia.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Linköpings stift 1921. Årg. 16, s. 73—77.

393. **Carlsson, Gottfr.,** Nya svenska helgon vid reformationstidens ingång. 1. »Then helgha pigha i Vestergötland.» 2. Henrik Tidemansson.
Kyrkohistorisk årsskr. 1920—21. Årg. 21, s. 244—250.

394. **Från** reformationstidevarvet. Ett jämtländskt privatbrev av år 1524 med kommentarier av *L. Bygdén.*
Jämtlands läns fornminnesförenings tidskr. 1919—1921. Bd 7, s. 81—88.

395. **Hasselberg, C. J. E.,** En jämtländsk mystiker och hans läroåskådning. [Anders Kempe.]
Från ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1921, s. 21—36.

396. **Jonzon, B. G.,** Prästgraven i Ljusdals kyrka.
Julhälsning till församlingarna i Ärkestiftet 1921, s. 43—50. Med 1 illustr.

397. **Kjällgren, J.,** Kyrkorna i Fristads pastorat.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Skara stift 1921. Årg. 16. s. 63—77. Med 3 illustr.

398. **Linderholm, E.,** Stockholms första biskop.
Dagens Nyheter 1921, Nr 128 (15/5).

399. **Lizell, G.,** Ur värmländskt prästgårdsliv från 1800-talets senare hälft. Minnen och bilder.
En bok om Värmland av värmlänningar. D. 3, s. 105—136. Med 7 fig. i texten.

400. **Ljungdahl, Joh.,** Malmöreformatorernas litterära verksamhet. Ett blad ur Malmö stads reformationshistoria.
Malmö fornminnesförening. Minnesskrift 1909—1919 (tr. 1920), s. 20—42. Med 3 illustr.

401. **Marthén, E. A.,** Den andliga rörelsen i Gagnef, dess uppkomst och utveckling. Anteckningar samlade och utgivna. Distribueras av Djurås och Tallbackens missionsföreningar. D. 1. 120 s. Med flera portr. o. illustr. i texten. Borlänge (tr. i Falun), Hasselkvists bokh. Pr. 2 kr. 50 öre.

402. **Modin, E.,** Hogdalssocknarnas kyrkliga minnen.
Jämtlands läns fornminnesförenings tidskr. 1919—1921. Bd 7, s. 113—211. Med flera illustr. i texten.

403. **Nilsson, Sv.,** Samfundet Pro Fide et Christianismo. Minnesskrift med anledning av dess etthundrafemtioårsjubileum. 110 s. + 7 portr. o. pl. + 1 facs. pl. Sthlm, Ivar Hæggströms boktryckeri aktiebolag. Pr. 5 kr.

404. **Ortved, Edm.,** Mitteilungen über Vreta in Schweden.
Cistercienser—Chronik 1921. Jahrg. 33, s. 119—123. Med 1 illustr.

405. **Palmqvist, J. V.,** Kvarlevor av primitiv religion bland värmlandsfinnarna.
Karlstads stifts julbok 1921. Årg. 10, s. 47—66. Med 6 illustr.

406. **Reuterskiöld, Edg.,** Den folkliga vidskepelsen och den svenska katekesen. Ett bidrag till kännedom om svenska kyrkans arbete för folkupplysning. 53 s. Uppsala, Akad. bokh. Pr. 2 kr. 50 öre.
Uppsala universitets årsskrift 1921. Progr. 2.

407. **Swedberg, R.,** Den radikala pietismen i Sverige. 40 s. Sthlm, B.-M:s bokförlags a.-b. Pr. 1 kr.

408. **Svensson, Jos.,** Om en offerstock åt den helige Nikolaus.
Kyrkohistorisk årsskr. 1920—21. Årg. 21, s. 251—256.

409. **Swinstead, J. H.,** The Swedish church and ours. VIII + 127 + (1) s. + 2 pl. + 1 tabell. London.

410. **Thölén, C. H.,** Kyrkohistorisk hembygdskunskap. 4. Göteborgs stift 1700—omkring 1780.
Julhälsningar till församlingarna från präster i Göteborgs stift 1921. Årg. 11, s. 26—48. Med 7 portr.

411. **Toll, H.,** Ett återfunnet klosterminne.
Upplands fornminnesförenings tidskr. 1921. Bd 8, s. 284—288. Med 1 fig. Även separat.

412. **Ur** Alseda medeltids- och reformationshistoria. Medd. af *Jos. Svensson.* 1. Kyrkoherdelängd 1426—1630, med inventarieförteckningar, fullmakter m. m. 2. Om Alseda kyrkas och prästgårds medeltida ägendom. 3. Kyrkoinventarium 1597, jämte senare anteckningar.
Kyrkohistorisk årsskr. 1920—21. Årg. 21, s. 257—274.

413. **Wagenius, P.,** Väckelsen i Jämtland på 1850-talet. Utdrag ur brev.
Från ådalar och fjäll. Härnösands stifts julbok 1921, s. 5—13.

414. **Åmark, M.,** Dalarnes medeltida kyrkklockor.
Julbok för Västerås stift 1921. Årg. 16, s. 111—122. Med 2 illustr.

Finland och Östersjöprovinserna.

415. **Bergman, J.,** Våra föregångare. Bilder från det svenska Dorpat under storhetstiden.
Dagens Nyheter 1921, N:o 314, Bilaga till söndagsnumret (20/11).

416. **Blomstedt, K.,** Juhana herttuasta v. 1563 luopuneiden suhde hallitsijanvaihdokseen v. 1568. [Om hertig Johan år 1563 och avfällingarnas förhållande till regentombytet 1568.]
Historiallinen Aikakauskirja 1921, s. 273—295.

417. **Brennsohn, J.,** Die Klageschrift des Stadtphysikus Gebhard Himzel an den Rat in Reval gegen einen Wanderarzt (1658).
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga aus dem Jahre 1914 (tr. 1914—21), s. 31—37.

418. **Bruiningk, H. v.,** Die Nachwirkungen der Gegenreformation in Livland.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga 1914 (tr. 1914—21), s. 86—94.

419. **Cederberg, A. R.,** Suomalaiset ja inkeriläiset ylioppilaat Tarton-Pärnun yliopistossa vv. 1690—1710. [Finska och ingermanländska studenter vid universitetet i Dorpat-Pernau åren 1690—1710.] 39 s.
Historiallinen Arkisto 1921. 29, 5.

420. **Danielson-Kalmari, J. R.,** Suomen valtio-ja yhteiskuntaelämää 18:nnella ja 19:nnellä vuosisadalla. Aleksanteri I:n aika. Ensimmainen osa. Suomen omintakeisen valtioelämän alkujaksossa vv. 1809—1811. [Finlands stats- och samhällsliv i 18:e och 19:e århundradena. Alexander den I:s tid. Del 1. I begynnelseperioden av Finlands självständiga statsliv åren 1809—1811.] Borgå, W. Söderström 1920. Pr. 50 m.
Rec. i Finsk tidskr. 1921. T. 90, s. 272—279 af *H. E. Pipping.*

421. **Drolshagen, C.,** Die schwedische Landesaufnahme und Hufenmatrikel von Vorpommern als ältestes deutsches Kataster. T. 1. Nach den deutschen und schwedischen Quellen bearbeitet. Gedruckt mit Unterstützung der Gesellschaft von Freunden und Förderern der Universität Greifswald und des Provinziallandtages. 90 s. Greifswald 1920.
Beiheft zum 17/38. Jahresbericht der Geographischen Gesellschaft Greifswald.

422. **Finne, J.,** Kulkutauti vuonna 1697. [Farsoten 1697.]
Historiallinen Aikakauskirja 1921, s. 247—249.

423. **Grönvik, A.,** Älänningarna under Krimkriget.
Nya Argus 1921, s. 4—7.

424. **Hultin, Arv.,** Svensk prosavältalighets förstlingar vid Åbo akademi
Hist. tidskr. för Finland 1921. Årg. 6, s. 72—86.

425. **Hultman, O. F.,** Finlandssvenskarnas härkomst. En replik till prof Karsten.
Finsk tidskr. 1921. T. 91, s. 3—69.

426. **Jungstedt, H.,** Ålands befästningar i äldre tider och i våra dagar
Meddelanden 25 från föreningen för Stockholms fasta försvar 1921, s. 1[illegible]—38. Med 11 illustr. o. 3 kartor.

427. **Löwis of Menar, K. v.,** Der Ramerturm an der Rigaschen Stadtmauer.
Sitzungsberichte der Gesellschaft für Geschichte und Altertumskunde zu Riga 1914 (tr. 1914—21), s. 16—19 + 1 karta.

428. **Medeltidsurkunder,** Finlands. Samlade och i tryck utgifna af Finlands statsarkiv genom *R. Hausen.* D. 3. 1431—1450. (1) + 630 s. 4:o Helsingfors.

429. **Melander, K. R.,** Hirvieläimistä Suomessa ynnä niitten pyytämisestä 16 ja 17 vuosisadalla. [Hjortdjuren i Finland och jakten på dem under 16- och 17-hundratalen.] 68 s.
Historiallinen Arkisto 1920. 28, 2.

430. **Müller, B.,** Johann David von Reichenbach. Ein Beitrag zur Geschichte der Aufklärung in Schwedisch-Pommern. Inaug. Diss. 120 s. Mit Bildnis. Greifswald 1919.

431. **Nikander, Gabr.,** Handelsborgare och gäldbönder i Österbotten.
Arkiv för svenska Österbotten 1921. Bd 1, s. 87—104.

432. **Petri, G.,** Åland under våra krig med Ryssland.
Meddelanden 25 från föreningen för Stockholms fasta försvar 1921, s. 39—53. Med 1 karta.

433. **Pipping, H. E.,** Finlands ställning till skandinavismen. 1—5.
Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 157. Förhandlingar och uppsatser. 34. 1920 (tr. 1921), s. 131—198.

434. **Rein, G.,** Klingspors försvarsåtgärder i Finland 1796.
Hist. tidskr. för Finland 1921. Årg. 6, s. 101—109.

435. **Roos, J. E.,** Till Sveaborgs äldsta historia. Några brev.
Hist. tidskr. för Finland 1921. Årg. 6, s. 94—100.

436. **Salenius, J. M.,** Käkisalmen kaupungin talojen luettelo vuodelta 1618. [Förteckning över gårdarna i Kexholms stad år 1618.] 8 s.
Historiallinen Arkisto 1920. 28, 5.

437. **Salenius, J. M.,** När fick 1734 års lag gällande kraft i hela Gamla Finland?
Tidskr. utg. af Juridiska föreningen i Finland 1919. Årg. 55, s. 64—6[illegible]

438. **Schauman, G.,** Det svenska problemet i Finland. 1—5.
Finsk tidskr. 1921. T. 90, s. 81—100.

439. **Schybergson, C. M.,** Biskop Tersorus och Åbo akademi. Föredrag vid Svenska Litteratursällskapets i Finland årsmöte den 5 februari 19[illegible] (Senare utvidgat.)
Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 148. Förhandlingar och uppsatser. 33. 1919 (tr. 1920), s. 195—232.

440. **Schybergson, C. M.,** De s. k. Braheska konstitutionerna av år 16[illegible] för Åbo akademi. V + 220 + (1) s. + 1 facs. pl. Helsingfors.
Öfversigt af Finska Vetenskaps-societetens förhandlingar. 61. 1918—19[illegible] (tr. 1919). B. Humanistiska vetenskaper.

441. **Schybergson, C. M.,** Per Brahes visitationsresa i Nord-Finland år 1639.
Hist. tidskr. för Finland 1921. Årg. 6, s. 47—59.

442. **Schybergson, M. G.,** Jakob Tengströms brevväxling med J. A. Lindblom. [1797—1819.]
Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. 157. Förhandlingar och uppsatser. 34. 1920 (tr. 1921), s. 1—86.

443. **Suolahti, G.,** Suomen papisto 1600- ja 1700-luvulla [Finlands prästerskap under 1600- och 1700-talen.] 286 s. Borgå. W. Söderström 1919.
Rec. i Hist. tidskr. för Finland 1921. Årg. 6, s. 178—183; i Nya Argus 1921, s. 37—38 av *G. C[astrén]*.

444. **Törne, P. O. v.,** Finland inför västerländsk opinion under 1500-talet.
Hist. tidskr. för Finland 1921. Årg. 6, s. 60—71.

445. **Virkkunen, A. H.,** Oulun kaupungin historia. [Uleåborgs stadshistoria.] D. 1. Kaupungin alkuajoilta isonvihan loppuun. 10 + 654 + 83 s. + 4 kartor + 1 tabell. Oulussa 1919.

446. **Westling, Fr.,** Estlands kyrka 1571—1644. Anteckningar.
Kyrkohistorisk årsskr. 1920—21. Årg. 21, s. 185—229.

447. **Wiklund, K. B.,** Ett par ord i frågan om Finlandssvenskarnas härkomst.
Namn och bygd 1920 (tr. 1921), s. 138—145.

Allmän och utländsk historia.

448. **Hildebrand, H., Hjärne, H.,** o. **Pflugk-Harttung, J. v.,** Världshistoria. Människosläktets utveckling i stat och samhälle, i kultur och vetenskap. D. 6. Nya tidens historia (efter 1815) (33) + 645 s. Med många illustr., portr. o. facs. tr. 4:o. Sthlm, Aktiebolaget för spridning av litterära verk. Pr. inb. 60 kr.
Innehåller bl. a.: *H. Hjärne*, Inledning. Nya problem för världshistorisk framställning. — *A. Rydfors*, De skandinaviska länderna och Finland under det senaste århundradet.

Recensioner.

449. **Wigert, V.,** Erik XIV. Hans sinnessjukdom. Historisk-psykiatrisk studie. (Se N:o 7235.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1921, s. 328—329 av *O. T. Hult*.

450. Peder Galts depescher 1622—1624. Utg. af *N. Ahnlund*. (Se N:o 7238.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1921, s. 71—73 av *B. B[oëthiu]s*.

451. **Uddgren, H. E.,** Karolinen Adam Ludvig Lewenhaupt, hans krigföring i Kurland och Litauen 1703—1708. 1. (1703—1704.) (Se N:o 6839.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1921, s. 160—163 av *B. Steckzén*.

452. **Almquist, H.,** Holstein-Gottorp, Sverige och den nordiska ligan i den politiska krisen 1713—1714. (Se N:o 6483.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1921, s. 80—88 av *St Bonnesen*.

453. **Carlquist, G.,** Carl Fredrik Scheffer och Sveriges politiska förbindelser med Danmark åren 1752—1765. (Se N:o 7283.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1921, s. 330—332 av *G. Jacobson.*

454. **Söderhjelm, Alm.,** Sverige och den franska revolutionen. Bidrag till kännedom om Sveriges och Frankrikes inbördes förhållande i slutet av 1700-talet. D. 1. Gustav III:s tid. (Se N:o 7289.)
Rec. i Forum 1921, s. 180—183 av *B. Hennings;* i Svensk tidskr. 1921, s. 186—189 av *H. Valentin* under titel: Gustav III och Frankrike.

455. Presidenten S. A. Leijonhufvuds minnesanteckningar. Utgivna av *E. L. v. Dardel.* (Se N:o 6886.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1921, s. 234—235 av *G. J[acobso]n.*

456. **Dahlgren, E. W.,** Ätten de Geer. Stamtaflor öfver samtliga dess grenar från äldsta till närvarande tid. (Se N:o 7377.)
Rec. i Personhistorisk tidskr. 1921. Årg. 22, s. 153—155 av *[J. A. Almqu[ist].*

457. **Grauers, Sv.,** *Arvid Bernhard Horn.* Biografisk studie. 1. 1664—1713. (Se N:o 7382.)
Rec. i Hist. Tidskr. 1921, s. 236—251 av *D. Almqvist.*

458. **Schück, H.,** Messenius. Några blad ur Vasatidens kulturhistoria (Se N:o 7384.)
Rec. i Personhistorisk tidskr. 1920 (tr. 1921). Årg. 21, s. 214—216 av *B. B[oëthiu]s.*

459. **Sprinchorn, C. K. S.,** John Norcross, svensk kapare, europeisk äventyrare, dansk statsfånge. (Se N:o 7385.)
Rec. i Nord. tidskr. (Letterst.) 1921, s. 189—191 av *H. Olrik.*

460. **Pauli, J.,** Adliga ätten Pauli (Paul von Nagerschigg). (Se N:o 7387.)
Rec. i Personhistorisk tidskr. 1920 (tr. 1921). Årg. 21, s. 229—232 av *[J. A. Almq]u[ist].*

461. **Reuterdahl, H.,** Ärkebiskop Henrik Reuterdahls memoarer. Utg. af *L. Weibull*]. (Se N:o 7389.)
Rec. i Ord och Bild 1921, s. 221—224 av *G. Aulén;* i Personhistorisk tidskr. 1921. Årg. 22, s. 159—160 av *H. Wijkmark;* i Forum 1921, s. 625—626 av *J. Mortensen.*

462. **Sylwan, O.,** *Oscar Patrick Sturzen-Becker,* hans levnad och författarskap. 249 s. Sthlm. Bonnier 1919. Pr. 7 kr. 50 öre.
Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs högskola. Ny följd. 18.
Rec. i Personhistorisk tidskr. 1920 (tr. 1921). Årg. 21, s. 219—220 av *V. Svanberg.*

463. En gammal herrgård. Baldersnäs. *Carl Fredrik Wærn.* Familjepapper ur Baldersnäs arkiv. Sammanförda och utgivna av *Elisabeth Wærn-Bugge.* (Se N:o 7398.)
Rec. i Personhistorisk tidskr. 1921, Årg. 22, s. 68—71 av *B. B[oëthius].*

464. **Cederberg, A. R.,** Pehr Wargentin als Statistiker. (Se N:o 6943.)
Rec. i Dagens Nyheter 1921, N:o 215 (13/8) av *J. Bergman.*

465. **Hahr, Aug.,** Studier i Vasatidens konst. (Se N:o 7427.)
Rec. i Nord. tidskr. (Letterst.) 1921, s. 266—267 av *B. Thordeman.*

466. **Thordeman, B.,** Alsnö hus. (Se N:o 7440.)
Rec. i Upplands fornminnesförenings tidskr. 1921. Bd 8, s. 300—302 av *B. Nerman.*

467. **Walde, O.,** Storhetstidens litterära krigsbyten. En kulturhistorisk-bibliografisk studie. D. 2. (Se N:o 7485.)
Rec. i Nord. tidskr. för bok- och biblioteksväsen 1921. Årg. 8, s. 44—57 av *I. Collijn.*

68. **Larsson i By, C.,** En Dalasockens historia. Kulturhistorisk beskrivning av By i Folkare härad. (Se N:o 7534.)
Rec. i Svensk tidskr. 1921, s. 327—328.

69. **Pira, Sig.,** Norra Vedbo härad år 1542. Bidrag till en ny beskrivning över häradet. (Se N:o 7547.)
Rec. i Ymer 1921. Årg. 41, s. 71—74 av *V. Petersson.*

70. **Maedge, C. M.,** Über den Urspung der ersten Metalle, der See- und Sumpferzverhüttung, der Bergwerksindustrie und ihrer ältesten Organisation in Schweden.
Rec. i Historische Zeitschrift 1921. 3 Folge. Bd 28, s. 139—140 av [*E.*] *Daenell.*

71. En Stockholmskrönika ur C. C. Gjörwells brev. Med en inledning utgiven av *O. Sylwan.* 1757—1778. (Se N:o 7380.)
Rec. i Finsk tidskr. 1921. T. 90, s. 265—271 av *R. Dahlberg.*

72. **Hasselberg, C. J. E.,** Norrländskt fromhetslif på sjuttonhundratalet. Synodalafhandling. (Se N:o 7112.)
Rec. i Kyrkohistorisk årsskr. 1920—21. Årg. 21, s. 283—297 av *Em. L[inderhol]m.*

73. **Schmeidler, B.,** Hamburg-Bremen und Nordost-Europa vom 9. bis 11. Jahrhundert. (Se N:o 7623.)
Rec. i Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte 1920. Bd 50, s. 432—435 av *V. Pauls.*

REGISTER.

Stockholm [illegible]. P. A. Norstedt & Söner.

Historiska Föreningens årssammankomst den 7 april 1922.

Sammankomsten öppnades av styrelsens ordförande, riksarki-rien Clason, varefter sekreteraren föredrog följande

Årsberättelse.

Svenska Historiska Föreningen har under sistförflutna året :nat omkring 600 årsavgiftsbetalande medlemmar inom och utom erige, till vilka dessutom kommit 14 postprenumeranter. Sedan ›fessor S. Tunberg anmält sitt inträde såsom ständig ledamot i eningen, uppgår antalet ständiga ledamöter räknat från för-ingens stiftande till 116 — av vilka nu 41 levande — och den nlikt stadgarna av deras avgifter bildade fonden till 9,250 kronor.

I styrelsens sammansättning har under året den förändring ägt m, att skattmästaren f. förste arkivarien Th. Westrin avgått n sin befattning och efterträtts av arkivrådet H. Brulin. Övriga dlemmar av styrelsen hava varit: riksarkivarien S. Clason, ord-ande, f. universitetsbibliotekarien C. Annerstedt, f. generallöjt-nten G. Björling, landshövding N. Edén, professor C. Hallen-rff, minister T. Höjer, professor A. Stille, generallöjtnanten Wrangel samt professor S. Tunberg, sekreterare.

Med år 1920 har föreningens mångårige skattmästare, f. förste :ivarien d:r Th. Westrin lämnat sin post i föreningens tjänst. n Historiska Föreningen uttalar till honom sitt varmaste och priktigaste tack för det långvariga och uppoffrande arbete han ilagt till föreningens fromma och beder att även för framtiden ra innesluten i hans intresse och välvilja.

Föreningen har under året utgivit fyrtiondeförsta årgången sin tidskrift. Såsom bidrag till täckande av utgivningskost-lerna har föreningen åtnjutit ett statsanslag av 3,000 kronor nt dessutom från Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakade-en erhållit ett anslag av 750 kronor. Föreningen har slutligen som föregående år fått från sin styrelseledamot, f. universitets-liotekarien Annerstedt emottaga 1,000 kronor, för vilken fri-stiga gåva härmed framföres föreningens varma och vördsamma

tack. Trots de avsevärda bidrag, som sålunda lämnats, har i-med hänsyn till de höga tryckningskostnaderna befunnits nöd-digt att även för år 1921 — ehuru ej i så hög grad som för 1920 — väsentligen reducera tidskriftens omfång. För att förbättra föreningens ekonomi har styrelsen också ansett sig böra lik-föregående år hos Kungl. Maj:t anhålla om höjning av det till f-eningen utgående statsbidraget. Styrelsen begagnar därjämte t-fället att lägga alla historiskt intresserade på hjärtat, att ökad a-slutning till föreningen är det enda i längden verksamma medlet att varaktigt betrygga föreningens vetenskapliga verksamhet.

* * *

Den svenska historiska litteraturen under år 1921 har lik-under närmast föregående år icke varit av någon större omfattn... Av urkunds- och källpublikationer må först nämnas ett häfte av St...holms stads tänkeböcker 1483—1492, utgivet genom Carls... Handlingar rörande Helga Lekamens gille i Stockholm, utgivna ... Collijn, ett band av Lunds ärkestifts urkundsbok, utgivet ... Weibull, ett häfte av Svenskt diplomatarium, utgivet ge... Tunberg, en tredje del av Finlands medeltidsurkunder, utgivet ... Hausen, samt en del av Sveriges traktater för åren 1891—1... utgiven av Sandgren. Under året har av Wahrenberg påbörj... en serie av Svenska prästeståndets protokoll från år 1719; den ... utkomna delen omfattar åren 1719—1720. Av C. M. Stenb... och R. Stenbock har ombesörjts en ny upplaga av den vik... källskriften Abraham Brahes Tidebok, och en reviderad upplaga ... första delen av Karolinska krigares dagböcker har utgivits av He...litz. Slutligen har K. G. Westman publicerat en större Akt...ling till kungsådreinstitutets historia.

Den akademiska disputations- och programlitteraturen under ... 1921 inrymmer endast ett fåtal arbeten. Jaakkolas och Bl...stedts tyvärr på finska avfattade dissertationer behandla ämnen ... Sveriges historia, den förra Erik den heliges helgonförklaring ... Eriklegendens uppkomst, den senare Henrik Klasson Horn. S...riges nyaste historia avse Löfgrens avhandling om Sverige-N... och danska frågan 1848—1849 och Montgomerys i tull- och ...tatkommitténs betänkanden ingående intressanta undersökning ... svensk tullpolitik 1816—1911. I tvenne universitetsprogram ... Stavenow diskuterat frågor rörande det svensk-ryska krigets 17...—1791 finansiering.

Av sammanfattande framställningar märkas främst tvenne ... av Sveriges historia, utgiven av E. Hildebrand och L. Stave...banden omfatta dels Gustav Vasas söner av E. Hildebrand. ... av S. Tunberg, dels Karl XI och Karl XII av G. R. Fåhr... I svenska folkets historia utgiven av H. Schück, H. Al...quist, A. Stille och C. Hallendorff, har H. Almquist ... fyra nya häften fortsatt sin skildring av reformationstiden ...

ormaktstidens förra skede. Grimbergs stora verk har under året rts fram till år 1809.

För Sveriges äldsta och medeltida historia äro först att anteckna urt Weibulls tankeväckande studie över Sverige och dess nordiska annmakter under tidigare medeltiden samt Jaakkolas ovan nämnda handling. Erinras bör dessutom om Fürsts och Olssons stora bete över Magnus Ladulås och Karl Knutssons gravar i Riddarholmskyrkan samt Pauls på samvetsgranna forskningar byggda studie ver Engelbrekt Engelbrektsson. För övrigt utgöres den vetenskapra produktionen på detta område huvudsakligen av smärre tidskriftsupsatser, såsom av Ahnlund, Beckman, G. Carlsson, Collijn, oll, Tunberg m. fl. Till Sveriges nyare historia äro bidragen nnerligen fåtaliga. Vi kunna här från Vasatiden och Storhetsen papeka Nelsons utmärkta undersökning över Peder Swarts nsvar 1558, Björlins uppmärksammade inlägg rörande Karl X ustav och Erik Dahlbergh vid övergången av Stora Bält, Carlgrens psatser angående enväldets riksdagshistoria, Sörenssons fortsatta udier över Sverige och Frankrike 1715—1718 samt Hartmans tressanta forskningar beträffande Åländska kongressen och dess rhistoria. Frihetstidens och Gustavianska tidens historia repreuteras av Schücks kulturbilder från 1700-talet på grundval av xel Reuterholms dagbok, Stavenows nyss påpekade akademiska ogram samt en ny del (8) av Generalstabens stora arbete över veriges krig åren 1808 och 1809. Ett bidrag till det sista århunadets historia utgör Carlquists arbete över landshövding Gustaf athier Hamilton och hans anteckningar från Karl-Johanstiden. ven under innevarande år har slutligen Ålandsfrågan framkallat omfattande historisk-politisk litteratur.

På personhistoriens område har Blomstedts arbete över Henrik lasson Horn redan uppmärksammats. Av matrikel-litteratur och mlingsverk må påpekas andra och sista delen av Lewenhaupts ora arbete över Karl XII:s officerare, ett nytt häfte av Uppsala niversitets matrikel, utgivet av A. B. Carlsson och omfattande en 1720—1730, samt ett par häften av Svenskt biografiskt lexin. Kanske kan i detta sammanhang även nämnas en ny samng av Lundastudenternas minnesskrift, Under Lundagårds kror. Inom den övriga personhistoriska litteraturen skall här endast inras om Hedins omfattande och fängslande skildring av esare-Bengt (Bengt Oxenstierna) samt Grapes grundliga underkning rörande Bengt Skyttes vetenskapliga författarskap.

För krigshistoriens vidkommande kan hänvisas till Munthes mmanfattande framställning av sjömaktens inflytande på Sveriges storia. Litteraturhistorien representeras framför allt av Bööks illanta exposé över Sveriges moderna litteratur. Av konsthistoska samlingsverk må påpekas åtskilliga nya häften av Sveriges rkor samt de av Rydbeck och Wrangel utgivna studierna rande äldre kyrklig konst i Skåne. På förvaltningens och rättshistoens område märkas Almquists omfattande arbete över Stockholms

tack. Trots de avsevärda bidrag, som sålunda lämnats, har det med hänsyn till de höga tryckningskostnaderna befunnits nödvändigt att även för år 1921 — ehuru ej i så hög grad som för år 1920 — väsentligen reducera tidskriftens omfång. För att förbättra föreningens ekonomi har styrelsen också ansett sig böra likso föregående år hos Kungl. Maj:t anhålla om höjning av det till f eningen utgående statsbidraget. Styrelsen begagnar därjämte t fället att lägga alla historiskt intresserade på hjärtat, att ökad an slutning till föreningen är det enda i längden verksamma medlet att varaktigt betrygga föreningens vetenskapliga verksamhet.

* * *

Den svenska historiska litteraturen under år 1921 har likso under närmast föregående år icke varit av någon större omfattning. Av urkunds- och källpublikationer må först nämnas ett häfte av Stock holms stads tänkeböcker 1483—1492, utgivet genom Carlsson, Handlingar rörande Helga Lekamens gille i Stockholm, utgivna av Collijn, ett band av Lunds ärkestifts urkundsbok, utgivet av Weibull, ett häfte av Svenskt diplomatarium, utgivet genom Tunberg, en tredje del av Finlands medeltidsurkunder, utgiven av Hausen, samt en del av Sveriges traktater för åren 1891—1… utgiven av Sandgren. Under året har av Wahrenberg påbörj… en serie av Svenska prästeståndets protokoll från år 1719; den … utkomna delen omfattar åren 1719—1720. Av C. M. Stenb… och R. Stenbock har ombesörjts en ny upplaga av den vikt… källskriften Abraham Brahes Tidebok, och en reviderad upplaga av första delen av Karolinska krigares dagböcker har utgivits av Hen litz. Slutligen har K. G. Westman publicerat en större Aktsam ling till kungsådreinstitutets historia.

Den akademiska disputations- och programlitteraturen under år 1921 inrymmer endast ett fåtal arbeten. Jaakkolas och Blom stedts tyvärr på finska avfattade dissertationer behandla ämnen … Sveriges historia, den förra Erik den heliges helgonförklaring … Eriklegendens uppkomst, den senare Henrik Klasson Horn. Sve riges nyaste historia avse Löfgrens avhandling om Sverige-Nor och danska frågan 1848—1849 och Montgomerys i tull- och tra tatkommitténs betänkanden ingående intressanta undersökning … svensk tullpolitik 1816—1911. I tvenne universitetsprogram … Stavenow diskuterat frågor rörande det svensk-ryska krigets 17… —1791 finansiering.

Av sammanfattande framställningar märkas främst tvenne b… av Sveriges historia, utgiven av E. Hildebrand och L. Staven… banden omfatta dels Gustav Vasas söner av E. Hildebrand, … av S. Tunberg, dels Karl XI och Karl XII av G. R. Fåhr… I svenska folkets historia utgiven av H. Schück, H. Alm quist, A. Stille och C. Hallendorff, har H. Almquist … fyra nya häften fortsatt sin skildring av reformationstiden …

ormaktstidens förra skede. Grimbergs stora verk har under året
its fram till år 1809.

För Sveriges äldsta och medeltida historia äro först att anteckna
urt Weibulls tankeväckande studie över Sverige och dess nordiska
annmakter under tidigare medeltiden samt Jaakkolas ovan nämnda
handling. Erinras bör dessutom om Fürsts och Olssons stora
bete över Magnus Ladulås och Karl Knutssons gravar i Riddar-
lmskyrkan samt Pauls på samvetsgranna forskningar byggda studie
er Engelbrekt Engelbrektsson. För övrigt utgöres den vetenskap-
ra produktionen på detta område huvudsakligen av smärre tidskrifts-
psatser, såsom av Ahnlund, Beckman, G. Carlsson, Collijn,
ll, Tunberg m. fl. Till Sveriges nyare historia äro bidragen
nnerligen fåtaliga. Vi kunna här från Vasatiden och Storhets-
den påpeka Nelsons utmärkta undersökning över Peder Swarts
nsvar 1558, Björlins uppmärksammade inlägg rörande Karl X
ustav och Erik Dahlbergh vid övergången av Stora Bält, Carlgrens
psatser angående envåldets riksdagshistoria, Sörenssons fortsatta
udier över Sverige och Frankrike 1715—1718 samt Hartmans
tressanta forskningar beträffande Åländska kongressen och dess
rhistoria. Frihetstidens och Gustavianska tidens historia repre-
nteras av Schücks kulturbilder från 1700-talet på grundval av
xel Reuterholms dagbok, Stavenows nyss påpekade akademiska
ogram samt en ny del (8) av Generalstabens stora arbete över
veriges krig åren 1808 och 1809. Ett bidrag till det sista århun-
adets historia utgör Carlquists arbete över landshövding Gustaf
athier Hamilton och hans anteckningar från Karl-Johanstiden.
ven under innevarande år har slutligen Ålandsfrågan framkallat
omfattande historisk-politisk litteratur.

På personhistoriens område har Blomstedts arbete över Henrik
lasson Horn redan uppmärksammats. Av matrikel-litteratur och
mlingsverk må påpekas andra och sista delen av Lewenhaupts
ora arbete över Karl XII:s officerare, ett nytt häfte av Uppsala
niversitets matrikel, utgivet av A. B. Carlsson och omfattande
en 1720—1730, samt ett par häften av Svenskt biografiskt lexi-
on. Kanske kan i detta sammanhang även nämnas en ny sam-
ng av Lundastudenternas minnesskrift, Under Lundagårds kro-
r. Inom den övriga personhistoriska litteraturen skall här endast
inras om Hedins omfattande och fängslande skildring av
esare-Bengt (Bengt Oxenstierna) samt Grapes grundliga under-
kning rörande Bengt Skyttes vetenskapliga författarskap.

För krigshistoriens vidkommande kan hänvisas till Munthes
mmanfattande framställning av sjömaktens inflytande på Sveriges
storia. Litteraturhistorien representeras framför allt av Bööks
illanta exposé över Sveriges moderna litteratur. Av konsthisto-
ska samlingsverk må påpekas åtskilliga nya häften av Sveriges
rkor samt de av Rydbeck och Wrangel utgivna studierna
rande äldre kyrklig konst i Skåne. På förvaltningens och rättshisto-
ens område märkas Almquists omfattande arbete över Stockholms

stads brandförsäkringskontor 1746—1921 samt åtskilliga smärre intressanta uppsatser av Herlitz. Ett betydelsefullt verk inom Sveriges ekonomiska historia är Boëthius arbete över Robertsfors brukshistoria. Intressanta uppslag på detta gebit ha också givits av Boëthius och Heckscher i undersökningar ingående i festskriften till Carl Sahlin.

Inom den bibliografiska och biblioteksvetenskapliga litteraturen ha vi i Uppsala universitetsbiblioteks minnesskrift, 1621—1921, innehållande bidrag av ett flertal författare, erhållit ett verk av synnerligt värde. Historisk Tidskrifts egen omfattande historiska bibliografi har liksom föregående år utarbetats av Setterwall. Den topografiska litteraturen har såsom vanligt varit jämförelsevis rik. Nya häften ha utkommit av Svenska slott och herresäten, Gamla svenska städer, Sveriges städer samt geografisk-topografisk-statistiska beskrivningen över Sverige. Åtskilliga stadshistoriska monografier ha utkommit, såsom Ahnlund-Humbles över Sundsvall, Bengtssons över Vadstena, Steckzén-Wennerströms över Luleå, Steckzéns över Piteå samt fortsättningen å den genom Jönköpings stadsfullmäktige utgivna över Jönköping. Beträffande topografisk och bygdehistorisk forskning i övrigt skall erinras om en tredje del av En bok om Värmland, redigerad av Hildebrandsson och Samuelsson, Norrbotten av skilda författare, utgiven av Norrbottens läns jubileumsutställnings bestyrelse, en ny av von Sydow utgiven upplaga av Hyltén-Cavallius ryktbara arbete Wärend och wirdarne, fortsättningen av Forsslunds Dalaskildringar samt tidskriftsuppsatser av Bolin, Sahlgren, Wessén m. fl.

Från det kulturhistoriska området bör först framhävas den ståtliga festskriften till Carl Sahlin, vilken inrymmer ett flera intressanta uppsatser av skilda författare. Över Musikaliska akademien har under året av Morales och Norlind utgivits en större minnesskrift. Ett högst omfattande kulturhistoriskt material har av Erixon sammanbragts och bearbetats i Skultuna bruks historia. Till den svenska fackföreningsrörelsens historia har Hansson lämnat bidrag genom tvenne utförliga arbeten över Svenska sko- och läderindustriarbetarförbundet och Svenska bageri- och konditoriindustriarbetarförbundet. Slutligen märkas några tidskriftsuppsatser av Sahlgren i Namn och Bygd.

Det återstår till sist att nämna ett par ord om de under året utkomna utländska arbeten, som äro av betydelse för svensk historia. Pauls studie över Engelbrekt Engelbrektsson har påpekats i det föregående. Av Bartons verk över Bernadotte, vars första del utkom år 1914, har en andra del under föregående år utgivits. Dansk historisk bibliografi, vilken naturligtvis på många punkter även tangerar svensk historia, har under året fortsatts med ett nytt häfte.

Härefter föredrogs följande

Revisionsberättelse.

Föreningens ekonomiska ställning framgår av nedanstående tablå:

Debet.

Saldo från 1920	kr.	10,566: 02
I. M. Konungens årsavgift 1921	»	50: —
18 årsavgifter för 1921 à 12 kr.	»	6,216: —
» » 1920 » »	»	36: —
Prenumerationsavgifter genom postverket (17 abonnenter à kr. 13.02)	»	221: 34
Redovisning för 1920 från Fritzes hovbokhandel	»	406: 63
» » 1921 » Gröndahl & Søn, Kristiania	»	45: —
» » 1919—20 från Cammermeyer »	»	343: 88
ständig ledamotsavgift (prof. S. Tunberg)	»	150: —
Räntor på obligationer	»	197: 50
» » sparkassemedel	»	348: 38
» » giromedel	»	13: 57
Lösa årgångar och häften av Historisk Tidskrift (inkl. postavgifter)	»	282: 75
ex. Historisk bibliografi (inkl. postavgift)	»	6: —
återburna postavgifter	»	290: 05
Statsanslag	»	3,000: —
Anslag av Vitterhetsakademien	»	750: —
Summa	kr.	22,923: 10

Kredit.

Redaktionens konto	kr.	2,951: 10
Boktryckeriets »	»	9,204: —
Distributions- och diverse konto	»	1,251: 30
Summa utgifter	kr.	13,406: 40
Saldo till 1922	»	9,516: 70
Summa	kr.	22,923: 10

Behållningen är sålunda placerad:

Svenska statens 5 % obligationer à 1,000 kr.	kr.	5,000: —
» » » obligation » 500 »	»	500: —
A.-B. Christiernsons 6 % obligation à 1,000 kr.	»	1,000: —
sparkassa i Skand. Kredit A.-B.	»	1,736; 27
» » Svenska Handelsbanken	»	1,275: 20
Kontant i kassan	»	5: 23
Summa	kr.	9,516: 70

I kassabehållningen ha ej medtagits de i föregående års re-
sionsberättelse omnämnda 1,112 finska mark, utgörande medlemsa
gifter från medlemmar i Finland för åren 1914—1918 jämte ränt
ej heller under 1921 influtna 136 finska mark, utgörande redov-
ning från Herman Edgrens bokhandel, Åbo, vilka summor i avv
tan på kursens stegring ännu ej växlats i svenskt mynt och där
ej upptagits i fjolårets räkenskaper.

Minskningen i behållningen är endast skenbar, enär i mot
emot föregående år boktryckerikostnaderna för samtliga till år
gen hörande häften betalats.

Då räkenskaperna äro omsorgsfullt förda och föreningens säk
hetshandlingar vid granskning befunnits riktiga, få vi tillstyrka f
och tacksam ansvarsfrihet åt styrelsen för dess förvaltning un
år 1921.

Stockholm den 10 mars 1922.

Verner Söderberg. *Erik Naumann.*

I enlighet med revisorernas hemställan beviljades styrels
ansvarsfrihet för 1921 års förvaltning.

Till ledamöter i styrelsen omvaldes de förutvarande. Till re
sorer omvaldes d:r V. Söderberg och förste arkivarien E. Naum
och till deras suppleanter förste arkivarien B. Boëthius och för
arkivarien T. Gihl.

Åt styrelsen uppdrogs att justera dagens protokoll.

Docent G. Carlsson höll föredrag om »Gustav Vasa o
Schmalkaldiska förbundet».

